

MANİSA

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA
(TARİH & SANAT TARİHİ & PSİKOLOJİ)

2

CİLT

Alpay BİZBİRLİK - Cengiz GÜRBİYİK - Gamze ŞEN PAKYÜREK

Manisa şehri insanlığın erken dönemlerinden itibaren Batı Anadolu'nun doğuya açılan önemli yolları üzerinde, Sipylos/Dumanlıdağ eteğinde, Gediz havzasına hâkim bir yerleşim görünümündedir. Tarihî süreç içerisinde Manisa'nın konumu itibarıyla birçok gücün hâkimiyeti altına girdiği bilinmektedir.

Manisa şehri geçmişten günümüze Batı Anadolu'nun sosyo-kültürel ve sınaî açıdan önemli merkezlerinden biri olmuştur. Manisa şehrinin kültürel birikimini ortaya çıkarmak amacıyla üniversitemiz tarafından ilki 2017 yılında düzenlenen Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu-II etkinliğini üniversitemizin 30. Yılı faaliyetleri kapsamında 21-23 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirdik. Manisa'nın farklı açılardan ele alındığı etkinliğe 51 üniversiteden 282 akademisyen bildirileriyle katılmış ve şehrin hafızası adeta canlandırılmıştır. Üç gün süren sempozyumda Manisa şehri tarihî, coğrafi, arkeolojik, edebî, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, kültürel, dinî, biyolojik, demografik, istatistiksel ve siyasi açılardan ele alınmıştır.

BERIKAN
YAYINEVİ

MANİSA

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA
(TARİH & SANAT TARİHİ & PSİKOLOJİ)

Alpay BİZBİRLİK - Cengiz GÜRBİYİK
Gamze ŞEN PAKYÜREK

2

CİLT

MANİSA

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA
(TARİH & SANAT TARİHİ & PSİKOLOJİ)

2

CİLT

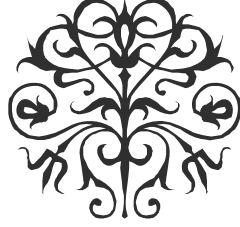
Alpay BİZBİRLİK - Cengiz GÜRBİYİK - Gamze ŞEN PAKYÜREK

BERIKAN
YAYINEVİ

MANİSA

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA
(Tarih & Sanat Tarihi & Psikoloji)
Cilt-2

Editörler

Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK – Doç. Dr. Cengiz GÜRBIYIK
Dr. Öğr. Üyesi Gamze ŞEN PAKYÜREK

Aralık 2022 / ANKARA

© Bu Kitabın Tüm Hakları Yazarlarına ve Yayıncısına Aittir.
Bu kitaptaki bilgi, fikir, yorum ve görsellerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

MANİSA

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA
(Tarih & Sanat Tarihi & Psikoloji) Cilt-2

Editörler

Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK – Doç. Dr. Cengiz GÜRBİYİK
Dr. Öğr. Üyesi Gamze ŞEN PAKYÜREK

Birinci Basım: Berikan Yayınevi Aralık-2022

ISBN: 978-625-8365-96-2 (Tk) / ISBN: 978-625-8365-98-6 (2.c)

Genel Yayın Yönetmeni

Ahmet Deniz AĞCA

Kapak

Biçer YILDIRIM

Destekleyen Kurum

Baskı & Cilt

Berikan Ofset Matbaa- Y.Mahalle-Gersan/ANKARA

Matbaa Sertifika No: 47109

BERİKAN YAYINEVİ

Kültür Mahallesi, Kızılırmak Cad. No: 61/6 Çankaya-Kızılay/ANKARA

Tel: (0312) 232 62 18-19

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	vi
EDİTÖRLERDEN.....	vii
7 TEMMUZ 1858 TARİHLİ MANİSA ÇARŞISI YANGINI	
Ali SÖNMEZ, M. Mesut ÖZEKMEKÇİ	1
TANZİMAT ÖNCESİ MANİSA'DA AİLE'NİN DEMOGRAFİK YAPISI: 274	
NUMARALI (1837-1839) MANİSA ŞER'İYYE SİCİLİNDEKİ KADIN	
TEREKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Seren ÇINAR, Berkay ALTUNKILIÇ.....	18
DEMOKRAT PARTİ'NİN, MUHALEFET YILLARINDA MANİSA YEREL	
BASININDA ELE ALINIŞ BİÇİMLERİ	
Ayşe Elif EMRE KAYA	37
HAYDAR RÜŞTÜ BEY'İN MANİSA İZLENİMLERİ: SARUHAN'DA BİR GEZİNTİ	
Murat KAYA.....	73
NİHAL YEĞİNOBALI'NIN GÖZÜNDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA	
MANİSA VE MANİSA'NIN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAMI	
Burcu UŞAKLI SANDAL.....	89
YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE SARUHAN SANCAĞINDA YAŞANAN İÇ GÖÇLER	
Abdullah DOĞTEKİN	106
İŞGAL DÖNEMİNDE MANİSA KAZASI VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ RUMLARIN	
TUTUM VE DAVRANIŞLARI	
Abdullah DOĞTEKİN	153
CUMHURİYET DÖNEMİ İSTATİSTİKLERİ İŞİĞİNDA MANİSA (SARUHAN)	
İLİNDE TARIM VE HAYVANCILIK (1925-1929)	
Nursal KUMAŞ.....	190
MANİSA'DA TELEVİZYON YAYINLARININ İZLENMESİ İÇİN VERİLEN HUKUK	
MÜCADELESİ: MANİSALILARIN ANTEN DAVASI	
Ertan GÖKMEN.....	209

1931-1934 YILLARI ARASINDA MANİSA BELEDİYESİ TARAFINDAN YAPILAN İŞLER

İsmet ÜZEN, Recep BÜYÜKTOLU, Mehmet Şah ÖZCAN..... 247

MANİSA'NIN YUNAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU

Sadık SARISAMAN 263

LÜTFİ KIRDAR'IN VALİLİĞİ DÖNEMİNDE MANİSA'DA YAPILAN FAALİYETLERİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

Ünal ÜSTÜNDAĞ 285

LYDIA PHILADELPHIASI (ALAŞEHİR) SİKKELERİNDE DIONYSOS VE ÜZÜM İKONOĞRAFİSİ

İnci TÜRKÖĞLU..... 306

MANİSA KIŞLA-İ HÜMAYUNU

Sevil DERİN..... 322

SARDES SİNAGOGU ÖZELİNDE MANİSA'DAKİ YAHUDİ KİMLİĞİ VE SİNAGOG MİMARİSİ

Çiğdem ÖNER 342

KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI; MANİSA BEYAZ FİL ÖRNEĞİ

Simge Nil YURTSEVEN 362

MANİSA İLİ KULA İLÇESİNDE YER ALAN GAYRİMÜSLİMLERE AİT MİMARİ ESERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

İpek DEMİR..... 376

MANİSA KULA İLÇESİNDE GELENEKSEL TARİHİ KONUTLARIN İÇ MEKÂN KULLANIMINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Gizem ÖZER BAŞ..... 391

KULA TARİHİ YERLEŞİM BÖLGESİNDE YER ALAN RUM EVLERİNİN CEPHE ÖZELLİKLERİNİN MİMARİ PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ

Eymen TATLIHALAT 402

RESSAM AHMET DERİNGÖZ

Enes HANÇER 421

MANİSA'DA ÇOCUK OLMAK: ÇOCUKLARIN OYUN ALANI KULLANIMI VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞLARI

Muazzez AYTEMÜR, Gamze ŞEN PAKYÜREK, Cennet SÜZME 436

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KAMPÜS DENEYİMLERİ VE TOPLULUK DUYGUSU

Çağlar SOLAK, Emine AKMAN DİREKÇİ, Ceren GÖKDAĞ 454

MANİSA İLİNE AİT BELLEK İZLERİ

Gün PAKYÜREK 477

SUNUŞ

İnsanların hafızaları olduğu gibi, milletlerin de hafızaları vardır. Milletlerin hafızaları tarihleridir. Bu hafızanın iki ayağı mevcuttur: Birincisi, arşivleri ve yazılı tarihî tecrübeleridir. Diğer ayağı ise milli ve manevi değerlerini yansıtan fizikî mekanları ve eserleridir. Bu mekanlar ve üzerindeki eserler, o milletin yaşadığı coğrafyanın tapu senetleri, aidiyet halkalarıdır.

Manisa'nın Türkleşmesi-İslâmlaşması süreci, Saruhanoğulları ile 1313 yılından itibaren başlayan ve günümüzde de devam eden geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Manisa Celal Bayar Üniversitesi olarak mikro anlamda şehrimizin, makro anlamda da ülkemizin tarihi-kültürel hafızasına katkı sağlamak maksadıyla birincisini 2017 yılında gerçekleştirdiğimiz *Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu-II* etkinliğini, üniversitemizin 30. kuruluş yıldönümünde düzenlemiş olmaktan mutluluk duyuyoruz.

Üniversitemizin düzenlediği sempozyumda sunulan tebliğlerin *Manisa-Celal Bayar* olarak iki ana tema etrafında kitaplaşmasında ve kalıcı hale gelmesinde emekleri bulunan editör arkadaşlarımı kutluyor, toplamda altı ciltten oluşan *Manisa ve Celal Bayar* adıyla yayınlanan akademik çalışmanın üniversitemize, şehrimize, ülkemize ve bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Ahmet ATAÇ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörü

EDİTÖRLERDEN

Manisa şehri insanlığın erken dönemlerinden itibaren Batı Anadolu'nun doğuya açılan önemli yolları üzerinde, Sipylos/Dumanlıdağ eteğinde, Gediz havzasına hâkim bir yerleşim görünümündedir. Tarihî süreç içerisinde Manisa'nın konumu itibarıyla birçok gücün hâkimiyeti altına girdiği bilinmektedir.

Manisa şehri geçmişten günümüze Batı Anadolu'nun sosyo-kültürel ve sınaî açıdan önemli merkezlerinden biri olmuştur. Manisa şehrinin kültürel birikimini ortaya çıkarmak amacıyla üniversitemiz tarafından ilki 2017 yılında düzenlenen *Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu-II* etkinliğini üniversitemizin 30. Yılı faaliyetleri kapsamında 21-23 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirdik. Manisa'nın farklı açılardan ele alındığı etkinliğe 51 üniversiteden 282 akademisyen bildirileriyle katılmış ve şehrin hafızası adeta canlandırılmıştır. Üç gün süren sempozyumda Manisa şehri tarihî, coğrafi, arkeolojik, edebî, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, kültürel, dinî, biyolojik, demografik, istatistiksel ve siyasî açılardan ele alınmıştır.

Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumunda sunulan bildirilerden oluşan *Manisa Akademik Araştırmalar Işığında* adlı dört ciltlik eser, bildiri sahibi akademisyen ve araştırmacıların ürünüdür. Çalışmanın birinci cildinde Manisa şehrinin kuruluşundan 19. Yüzyıla kadar olan tarihî süreç ve Felsefe alanındaki araştırmalar ele alınmıştır. İkinci ciltte Manisa şehrinin yakın dönem tarihi, şehirde bulunan bazı yapılar ve özellikleri ile psikoloji alanındaki araştırmalara yer verilmiştir. Üçüncü ciltte Türk Dili ve Edebiyatı ile Sosyoloji alanındaki çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmanın dördüncü cildinde Fen Bilimleri, Coğrafya ve İktisat çalışmaları vardır.

Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumunun bir meyvesi hüviyetinde olan eserin ortaya çıkmasında Sempozyum Sekreteryasında görev alan Arş. Gör. Dr. Onur Kaya'ya, Arş. Gör. Bora Ertüzün'e, Arş. Gör. Özkan Küçükbaş'a, Arş. Gör. Mehmet Esendemir'e ve Arş. Gör. Dilek Akyar'a emeklerinden ve görevlerindeki titiz tutumlarından dolayı teşekkür ediyoruz. Bildirileriyle sempozyuma katılan değerli akademisyenlere ve araştırmacılara, uluslararası düzeyde bir etkinlik olan sempozyumun düzenlenmesinde bizleri destekleyen Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Birol Çetin'in şahsında Türk Tarih Kurumu'na, Yunussemre Belediye Başkanı Dr. Mehmet Çerçi'ye, Şehzadeler Belediye Başkanı Ömer Faruk Çelik'e ve etkinliğimizin her aşamasında bizlere destek olan üniversitemiz Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Mustafa Kazaz ve Prof. Dr. Ramazan Gökbunar ile üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Ahmet Ataç'a teşekkür ediyoruz.

Manisa'nın multidisipliner açıdan incelendiği 4 ciltlik bu eserin üniversitemize, şehrimize ve bilim dünyasına katkı sunması temennisi ile...

7 TEMMUZ 1858 TARİHLİ MANİSA ÇARŞISI YANGINI

Ali SÖNMEZ*, M. Mesut ÖZEKMEKÇİ**

Osmanlı tarihinde başta İstanbul olmak üzere pek çok bölgede sık sık yangınlar çıkmış ve bu afet hemen hemen her dönemde meydana geldiği şehirlerde maddi manevi büyük zarara sebep olmuştur. Osmanlı dönemi yazılı kaynaklarında *harîk-i kebîr*, *harîk-i ekber*, *harîk-i gâlib*, *ihrâk-ı azîm* şeklinde adlandırılan yangınların kısa sürede geniş bir alana yayılarak şehri tehdit eder bir vaziyete bürünmesinin bazı sebepleri vardır. Özellikle ev ve dükkânların çoğunlukla ahşap malzeme ve bitişik nizam tekniğiyle inşası; dar, dolambaçlı yollar ve çıkmaz sokakların yaygınlığı; saçak, cumba, çardak çıkıntıları ile ev veya dükkân aralarında yangın duvarı olmaması ve örgütlü itfaiye teşkilatının bulunmayışı veya yetersizliği İstanbul başta olmak üzere yangınların neden olduğu tahribatın boyutlarını arttırmıştır.¹

Nitekim Eremya Çelebi klasik dönem Osmanlı yangınlarının çıkış nedenlerinden bazılarını, dikkatsizce eritilen yağların parlaması, ev ve dükkânlarda hizmet eden uşakların acemiliği, tütün kullanımı ve evlerin saçaklı yapısıyla açıklar.² İstanbul'daki 1782 yangını anlatan Derviş Efendizade Derviş Mustafa Efendi de yangınların oluşum nedenlerini daha ziyade kuraklık, rüzgâr ve ahşap yapıların yoğunluğuna bağlamaktadır.³

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, asonmez@comu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada MYO, mesutozekmekci@comu.edu.tr

¹ Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı*, C. V, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 688; Fatma Ürekli, Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16, (2010), s. 113.

² Hrand. D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 27, İstanbul 1973, s. 60.

³ Taylan Esin, "Felaketleri Yönetmek: Osmanlı Kent Yangınlarının Kullanımları (16-18. Yüzyıl)", *Kebikeç*, 45, (2018), 2018, s. 298; Kemalettin Kuzucu, *agm*, s. 687.

Gerçekten de Osmanlı şehirlerinde sık sık yangın çıkmasına rağmen, ahşap yapıların depreme daha dayanıklı, kullanışlı olması ve ucuza mal edilmesi yüzünden ahşaptan vazgeçilmediği görülmektedir.⁴ Ahşap malzemenin tercih edilmesinde yaşanan şiddetli depremlere karşı daha koruyucu olması, taş nakliyatı ve işçiliğinin pahalılığı, ahşaptan imal edilen yapıların ısıtılmasının kolay ve yeni modifikasyonlara elverişli olması ile halkın afetler sonrasında yok olan meskenlerini hızlı ve kârgir yapıya göre çok daha ucuz bir şekilde yapma istekleri gibi sebepler sıralanabilir.⁵

Bazı büyük yangınlardan sonra ahşap bina yapımının engellenmesi yönünde kararlar alınmış olsa da bu kararların tatbikinde çeşitli sıkıntılar hasıl olmuştur. Örneğin İstanbul'da 1568 senesinde çıkan yangında yapılanma sorunlarına değinilerek; konutlarda çıkma (şahnişin), çardak (çartak) ve dükkanlar oluşturulduğuna dikkat çekilmekte ve bunların yolların kullanımı noktasında sorunlar yarattığının üzerinde durulur. Dolayısıyla bu tür uygunsuzlukların yangın söndürme çalışmalarını engelleyeceği kaygısı temelde bizzat merkezi idare tarafından dile getirilmekte ve bu tarz oluşumların engellenmesi emredilmektedir.⁶ 1655 senesi sonunda İstanbul'a gelen ve yaklaşık 9 ay kalan Jean Thevenot ise binalarda ahşap kullanım yaygınlığını "*Sultan Murad devrindeki yangın üç gün üç gece boyunca öyle büyük bir kargaşa yaratmıştı ki, kentin yarısı bu felaketten kurtulamamıştı. Gerçi bu evlerin çoğu küçüktür ve kullanılan malzemenin çoğu ahşaptır, bu nedenle kısa sürede ve az bir masrafla yeniden inşa edilebilirler...*" sözleriyle açıklamaktadır.⁷

Osmanlı klasik döneminde yangınla mücadele balta, kova, kürek vb. malzemelerin belirli bir yere konulup yangın esnasında yeniçeriler ve halk tarafından gelişigüzel kullanılmasına dayanmaktaydı. Ayrıca yangını önlemekle görevli olan Baltacılar, yangın çıktığı zaman komşu evleri balta darbeleriyle yıkarlar, yangının evden eve yayılmasını önlemeye

⁴ Fatma Ürekli, *agm.*, s. 112.

⁵ Kenan Yıldız, "Şehir Topografyasına Etkisi Bakımından Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi I*, (2015) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 486; İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 47.

⁶ Oğuz Ceylan-Ümit Arpacıoğlu, "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarında Edilgen Yangın Korunumu, İstanbul Örneği", *Megaron*, 12/1 (2017), s. 149.

⁷ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi Stefanos Yerasimos'un Anısına*, Ed, Stefanos Yerasimos, Çev, Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 58.

çalışırlardı.⁸ Osmanlı yönetimi, 1572 senesinde İstanbul'da meydana gelen yangında olduğu gibi, konut sahiplerinin evlerinin üst katlarına kolaylıkla ulaşılabilmesi için seyyar merdiven ile evlerinin içinde su dolu büyük fıçı bulundurmalarını istemekte dahası yangın çıktığı zaman korkup kaçmamalarını ve yardımcıları ile birlikte yeniçerilerle diğer ahalinin yetişinceye kadar su ile ateşin söndürülmesi için çaba göstermelerini de istemekteydi.⁹

Genellikle çevresel ölçekte etkin olan bir yangından sonra spontane bir şekilde gündeme gelen, mimarbaşına ferman yollanarak uygulanmaya çalışılan yangından korunma ve söndürme pratikleri 18. yüzyılın başında teşkilatlanan "Tulumbacı Ocağı" ile biraz daha örgütlü hale geldi.¹⁰ Böylece mahalle sakinlerinin ve lonca teşkilatlanmasının görevleri arasında sayılan yangınla mücadele görece daha profesyonel bir hal almış olsa da; yangınlara engel olma, müdahale etme ve olayı yönetme süreçleri açısından asıl ilerleme Tanzimat sonrası yayınlanan yönetmelikler ve kurumsallaşma çabaları ile gerçekleşti. Tanzimat'ın mimarlarından olan Mustafa Reşid Paşa'nın Osmanlı şehirlerinin de Avrupa şehirleri gibi "kavâid-i hendese"ye uygun, "fenn-i mimari"yi bilen mühendis ve mimarlar tarafından "menfaat-i umûmiye"ye dikkat edilerek "usûl-i cedide" prensibi çerçevesinde tanzimi, sokakların genişletilmesi ve ahşap binalar yerine, yangına karşı dayanıklı kârgir yapılar inşası adına yeni nizamnameler çıkarılması yönündeki planları Tanzimat Dönemi'nde kent reformlarının temelini teşkil etti.¹¹ Reşit Paşa'ya göre yol şebekesi "kavâid-i hendese"ye uygun olmalıydı. Böylelikle sağlanacak ulaşım kolaylığı şehri adete harabeye çeviren yangınların kontrolünü olanaklı kılacak, ayrıca konut inşaatlarında kullanılacak yapı malzemelerinin

⁸ Jean Thevenot, *age*, s. 58; Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 527.

⁹ Oğuz Ceylan-Ümit Arpacıoğlu, *agm*, s. 149.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz; Kenan Yıldız, "Yeni Belgeler Işığında Tulumbacıbaşı Gerçek Davud Ağa ve Tulumbacı Şeritçileri Esnafı", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe-İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Cilt:I, Haz, Hatice Aynur-Bilgin Aydın-Mustafa Birol Ülker, Ülke Kitapları, İstanbul 2014, s.557- 586; Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Ed, İlyas Gökhan-Hüseyin Saraç-Gökçe Özcan, Kömen Yayınları, Konya 2018, s. 327-353; Uğur Göktaş, "Tulumbacılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.301-302.

¹¹ Aşkın Koyuncu, "Osmanlı Dönemi'nde Saraybosna Yangınları (1697-1878)", *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, VI/2, (2020), s. 70.

ahşaptan kârgire dönüştürülmesiyle yangınların önlenmesinde önemli bir adım atılmış olacaktı.¹²

Bu süreçte, Türk imar sistemi açısından dikkat çekici gelişme, 1845 yılında “İmar Meclisleri” adı altında taşra kentlerinde gereksinim duyulan altyapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve kentlere ilişkin haritaların hazırlanması gibi yükümlülükler üstlenen meclislerin kurulmasıydı.¹³ Tanzimat sonrası kent planlaması ile inşaat faaliyetlerine yönelik ilk nizamname ise 1848 yılında “Ebniye Nizamnamesi” adı altında hazırlandı.¹⁴ Bu yönetmelikte sokakların düzenlenmesi ile dolaylı yangın önleme tedbirleri bulunduğu gibi malzeme kullanımı veya ölçülendirme ile ilişkili, doğrudan yangından korunma tedbirleri de mevcuttu. Örneğin; kârgir yapılar sınıflandırılarak ahşap binalara olan üstünlükleri açıklanmakta, bundan böyle inşaat yapacakların kârgir inşaata yönelmeleri talep edilmekte, yangın duvarı inşası konusu gündeme getirilmektedir. Ayrıca imalatında ateş kullanılan ürünleri üreten dükkânların üzerinde konut olmadığı durumlarda üç tarafının halis harç kullanılarak kârgir duvar ile örülmesi gibi detaylar ve malzeme kullanımını içeren konulara yer verilmekteydi.¹⁵ Fakat siyasi çalkantılar ve bilhassa bütçe konusunda yaşanan sıkıntılar birçok proje gibi Tanzimat felsefesinin kentleşme konusundaki tasarılarını da geri planda

¹² Oğuz Ceylan-Ümit Arpacıoğlu, *agm*, s. 149.

¹³ Koray Özcan, “Tanzimat’ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839-1908)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VII/2, (2006), s. 158. Ayrıca bkz; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.199-202; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Döneminde İmar Meclisleri,” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi (OTAM) Dergisi*, III (1992), s.328-329.

¹⁴ Tanzimat Dönemi’nde şehircilik alanında meydana gelen değişimler, şehirlerin ıslahı ve yangınlara karşı alınan tedbirler hakkında geniş bilgi için bkz. Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, C. I, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1338, s. 977-1219; Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010; Gökşun Akyürek, *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011; Zeynep Çelik, *Değişen İstanbul: 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 63-68; Kemalettin Kuzucu, “İstanbul Konut Mimarisinin Şekillenmesinde Yangınların Rolü: Ahşaptan Kâgire”, *İstanbul*, S. 32 (2000), s. 41-49; Nihal Ekin Erkan, “Ebniye Nizamnamelerinden Şehir Planlama Teorisine Uzanan Yol: İstanbul’da Şehir Planlama”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 21/4 (2012), s. 1-14.

¹⁵ Oğuz Ceylan-Ümit Arpacıoğlu, *agm*, s. 150.

bırakmış, tüm bu parasal konulardaki yetersizlikler 1858 Manisa yangını sonrası süreci oldukça zor bir hale sokmuştur.

Manisa Çarşısı Hakkında Genel Bilgi

Coğrafi konumu itibariyle önemli ticaret yollarının üzerinde bulunan Manisa'da hemen her dönem hareketli bir iktisadi hayat mevcuttur. 16. yüzyılda oldukça büyük bir çarşıya sahip olan Manisa'da çeşitli esnaf grupları topluca bulunmaktadır.¹⁶

Şehrin başlıca alışveriş merkezi olan Manisa çarşısı, Hatuniye Camisinden Alacahamam semtine, Kurşunluhan civarından Ali Ağa Cami'sine kadar uzanan geniş bir kesimi içine almaktaydı. Burada yer alan dükkanların kiralari şehirde başka mevkilerde olanlardan daha yüksekti. 1575 yılında tespit edilebildiği kadarıyla Manisa'da vakıflara ait 235 dükkân mevcuttur. Bununla birlikte aslında sözü edilen zamanda şehirdeki toplam dükkân sayısının 500'den fazla olduğu Feridun Emecen tarafından aktarılmaktadır.¹⁷ 17. yüzyılda Manisa'ya gelen Evliya Çelebi'de Manisa çarşısında büyük çoğunluğunun kârgir ve 3000'den fazla dükkân olduğunu belirtir. 18. Yüzyılda ise dükkân sayısının yaklaşık 3.500'den fazla olduğu arşiv belgelerinden tespit edilebilmektedir.¹⁸

19. Yüzyıl Öncesi Manisa Yangınları

Bizim çalışmamızın konusu olan 7 Temmuz 1858 tarihli Manisa Çarşısı yangınından önce ve sonra da Manisa'da irili, ufaklı pek çok yangının çıktığı/çıkarıldığı bilinmektedir. Bu çerçevede Nejdet Bilgi'nin Çağatay Uluçay'dan aktardığına göre 17. yüzyılda şehirde iki kere yangın meydana gelmiştir. Bunlardan ilki Ağustos 1611 tarihli olanıdır. Galle (Ürün) pazarında çıkan yangın neticesinde şehirdeki bütün dükkân ve kahvehaneler yok olmuştur. 1614 yılının Ekim ayındaki yangında ise şehrin çarşısı büyük oranda yanmış 18. yüzyıl başında 1709 yılındaki yangında ise pek çok dükkân kullanılmaz hale gelmiştir.¹⁹

18. yüzyılın bir diğer büyük yangını Ekim 1716'da gerçekleşmiştir. Neredeyse şehrin bütün ticari hayatını etkileyen olay sırasında bedesten, dükkanlar, iplik pazarı, namazgah, Kurşunlu Han ve Balık Pazarı arasındaki dükkân ve kahvehaneler büyük zarar görmüştür. Konuyla alakalı arşiv vesikaları yangının verdiği büyük zararı gözler önüne

¹⁶ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK, Ankara, 1989, s.73.

¹⁷ Emecen, *age*, s.74.

¹⁸ Başkanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye (BOA, C.ML) Dosya (D):179, Gömlek (G):7579, (29 Eylül 1765).

¹⁹ 1922 yılındaki Manisa Yangınına incelemekle birlikte şehirdeki yangın tarihçesine de değinen bir çalışma için bkz. bkz. Nejdet Bilgi, "1922 Manisa Büyük Yangını: Harîk-i Hâil", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2022), s.231-232.

sermektedir. Buna göre -muhtemelen- bu yangında toplam 3700 dükkân ve 150 avâruz hane kül olmuştur.²⁰

Yüzyılın sonuna doğru Manisa'da, 1798 yılında, arşiv belgelerine *ihrâk-ı azîm* olarak yansıyan bir yangının daha gerçekleştiği görülür. Bu yangında evi ile mal ve mülkünün büyük zarar gördüğünü beyan eden Kara Osmanzade Mehmet Polat bu duruma binaen Manisa'ya 10 saatlik mesafede sürdürdüğü Foça Muhafızlığı görevinden affını talep etmiştir.²¹ Bu konuyla ilgili olabileceğini düşündüğümüz ve 1801 yılına ait olan bir belge daha tespit edilmiştir. Manisa'da ikamette ve aslen Adanalı olan İbrahim Beşe isminde bir kişi H. 1203 (M.1788-1789) yılında Karadeniz'de Ruslarla meydana gelen bir çatışmada yaralanmış ve bunun üzerine tekaüde sevk edilmiştir. Gazi olmasına bağlı olarak İstanbul gümrüğünden maaşa bağlanan İbrahim Beşe, 1801'de Manisa mahkemesine verdiği dilekçesinde, yakınlarda meydana gelen *ihrâk-ı kebîrde* kendisine ait olan esâmînin yandığını ve emekli maaşının yeniden bağlanabilmesi için mühürlü belgesinin yenilenmesini talep etmektedir.²²

7 Temmuz 1858 Manisa Yangını

7 Temmuz 1858'de (25 Zilkade 1274) Manisa çarşısına maddi olarak büyük zarar veren yangının gece saat 8 sularında çıktığı belirtilmektedir. Bir ekmekçi fırını ile bir duhancı (tütün) dükkânı arasındaki mevkide kazaen ortaya çıkan alevler oldukça hızlı bir şekilde etrafına sirayet etmiştir. Tüm müdahalelere rağmen bir türlü söndürülemeyen yangın, görgü tanıklarının ifadelerine göre 5 saatten fazla sürmüştür.²³

Alevlerin ortaya çıkışı, yayılarak büyük bir yangın formunda çarşının geneline sirayeti ve söndürülmesinin bu kadar zor olmasının sebebi Manisa çarşısının ve çarşı içindeki dükkanların o dönemdeki fiziksel durumudur. Zira çarşı içindeki yollar hem dar ve hem de dip dibedir. Dahası çarşıdaki dükkanların pek çoğu da saçaklıdır. Ayrıca tıpkı sokaklar gibi dükkanların birbirine *muttasıl ve mülâsık* olduğu anlaşılmaktadır. Dahası şehirde 1844-1845 yıllarında cizyeden muaf

²⁰ BOA, C.ML D:179, G:7579, (29 Eylül 1765).

²¹ BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), D:185, G:8017 (27 Aralık 1798) ve D: 624, G: 26352, Belge (B):1, (24 Kasım 1798).

²² BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), D:51, G:2503, B:1, (4 Mayıs 1801).

²³ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), D:409, G:, 27045, B:1, (31 Temmuz 1858).

olmak kaydıyla 7 Rum'dan²⁴ müteşekkil tulumbacı teşkilatı olsa da yangına müdahalede yetersiz kaldıkları söylenebilir.

Şüphesiz 5 saat süren bu yangının bilançosu ağır olmuştur. 1.200 dükkân, 10 Hristiyan hanesi, iki han, on dört konak ve çarşıdaki meyhane yok olmuştur.²⁵ Yapılan yazışmalarda herhangi bir yaralanma ya da ölüm olduğuna dair bir bilgi ise bulunmamaktadır.²⁶

Yangında can kaybı olduğuna dair veri bulunmamakla birlikte olay Manisa esnafına maddi olarak büyük zarar vermiştir. Zira çarşının yukarıda değinilen fiziksel durumundan dolayı esnafın dükkanlarındaki mal, eşya vb. ürünler kurtarılamamıştır. Dolayısıyla hem ekmek teknelerini hem de buradaki sermayelerini kaybeden çarşı esnafı her yönden harikzede haline gelmiştir. Yüzyılın sonunda dahi Manisa çarşısında dükkân ve mağazalar toplamının 2.000 civarında olduğu göz önüne alındığında 1.200 dükkânın yok olmasına sebep olan yangının büyüklüğü çok daha iyi anlaşılır.

Yangının söndürülmesi ve ilk şokun atlatılmasından sonra durumla alakalı ne yapılacağı yönünde kararlar alınmıştır. Buna göre; yeniden yaptırılacak olan dükkanlar için esnaftan söz anlar kişiler çağırılmış ve bunlara 1848 yılında çıkartılmış olan "Ebniye nizamnamesi" okunarak çarşının *usul-u cedide tevfiiken* inşasına karar verilmiştir. Maddi gücü yerinde olanlar dükkanlarının tamiri için bu yeni usulde çeşitli faaliyetlere girişmişlerdir. Bununla beraber hem yaşanan maddi kayıplar hem de kış ayının yaklaşmasından dolayı esnafın çok büyük bölümünün moralinin kötü olduğu ifade edilmelidir.²⁷

İstanbul'da hazırlıklar sürerken 2 Ağustos 1858/ 21 Zilhicce 1274 tarihinde Manisa meclisi de Meclis-i Vâlâ'ya bir tahrirat göndermiştir. Yangının üzerinden bir aydan fazla bir süre geçmesine karşın çarşıda halen tamir işlerinin başlamadığı belirtilmektedir. Bu sebeple çarşı esnafından bazıları tahtadan kulübelerde barınmakta bazıları ise hasırdan örtülerle durumlarını idare etmeye çalışmaktadır.²⁸ Yangının çarşıda yarattığı tahribata ek havanın sıcaklığı sebebiyle çarşı içinde çok fazla toz

²⁴ Hilal Ortaç, *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa (İdari, Sosyal, Ekonomik ve Demografik Yapı)*, T.C. Ege Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996, s.41-42.

²⁵ BOA, İ.DH, D:409, G:27045, B:2, (31 Temmuz 1858).

²⁶ Nusret Köklü'den aktaran Sevil Derin, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Manisa'da İmar Etkinlikleri", *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmet ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi*, III. Cilt, Ed. İlker M. Çağlar-Ferdi Çiftçioğlu- Züleyha Ustaoglu, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa 2018, s.1684.

²⁷ İ.DH. D:409, G:, 27045, B:1,3,7, (31 Temmuz 1858).

²⁸ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), D:404, G:17559, B:1, (6 Ekim 1858)

ve toprak birikmekte ve bu durum esnafı daha da yıpratmaktadır. Dahası kış ayının yaklaşmakta olduğu da ifade edilmektedir. Bütün bu etkenler sebebiyle çarşı esnafı zor durumdadır ve içinde buldukları vaziyete çözüm için her gün Manisa meclisine (*esnafı merkum her gün meclis-i livaya gelip sızlanmakta*) başvurumaktadırlar.²⁹

Tamir Faaliyetleri

Yangından bir ay sonra 12 Ağustos 1858/2 Muharrem 1275 tarihinde olayın yaralarının sarılması için karar alınmış ve İstanbul'dan Manisa'ya memurlar gönderilmesine karar verilmiştir. 19 Eylül 1858'de konu Ebniye meclisinde görülmüş ve Manisa'ya iki mühendisin gönderilmesi uygun bulunmuştur. Bu mühendis/memurlar yetenekleri herkes tarafından takdir edilen Ahmed ve Refik efendilerdir.³⁰

Kendilerine Manisa çarşısını yeni usule göre bina ve inşa etmeleri için 3.000 kuruş harcırah ve 2.000 kuruş maaş tahsis edilmiştir.³¹ 30 Eylül 1858/21 Safer 1275 tarihinde ise görevli memurların harcırahları 2.000, maaşları ise 1.500 kuruşa indirilmiş ve görev sürelerinin 2 ay olmasına karar verilmiştir.³² İstanbul'dan ağustos ayında görevlendirilen mühendislerin maaş, harcırah vb. işlerinin tamamlanmasının bir süre aldığı ve bu memurların muhtemelen Ekim-Kasım ayında Manisa'ya gelmiş olduğu düşünülmektedir.³³ Bununla beraber işlerin uzaması sebebiyle mühendis efendilerin görev süreleri 1859'un mart ayının sonuna kadar uzatılacaktır.³⁴ Ancak işlerin planladığı şekilde bitmemesi sonucunda 30 Mart 1859'da alınan kararla mühendislerden Ahmet Efendi'nin Manisa'da kalması, Refik Efendi'nin ise başkente dönmesi istenmiştir. Ayrıca Manisa'da görevine devam edecek olan Ahmet Efendi'nin bundan sonraki maaşının da Manisa ahalisi ve esnaf tarafından ödenmesine karar verilmiştir.³⁵

Yangının açtığı yaraların sarılması için çalışmalar başlatılsa da tamir noktasında işlerin istenen ölçüde ilerlemediği anlaşılmaktadır. Bu noktada sokakların tamir ve tesviyesi vb. sorunlara ek göze çarpan en büyük problemlerden bir tanesi çarşı içindeki yanan dükkanların tamiri

²⁹ BOA, İ.MVL. D:404, G:17559, B:1, (6 Ekim 1858).

³⁰ BOA, Meclisi Vala Evrakı (MVL), D:576, G:50, B:1, (19 Eylül 1858).

³¹ BOA, İ.MVL. D:404, G:17559, B:4, (30 Eylül 1858).

³² BOA, İ.MVL. D:404, G:17559, B:8, (30 Eylül 1858).

³³ BOA, Sadaret Meclis-i Valâ Evrakı (A.)MKT.MVL), D:102, G:16, B:1, (13 Ekim 1858).

³⁴ BOA, İ.MVL. D:412, G:17973, B:6, (9 Aralık 1858).

³⁵ BOA, Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.) MKT.NZD), D:280, G:21, B:1, (30 Mart 1859) ve BOA, Sadaret Umum Vilayet Evrakı (A.)MKT.UM) D:340, G:94, B:1, (16 Ocak 1859).

ya da yeniden inşasıdır. Bu durum daha eylül ayından itibaren Manisa Kaymakamı Mehmed Sadık Bey tarafından da dile getirilmekte ve dükkânlarını kullanamayan esnafın içinde bulunduğu zor durum İstanbul'a bildirilmektedir.³⁶

Dahası çarşı içerisindeki dükkanların bazılarında sahip olan vakıflarla bunların kiracıları arasında da problemler mevcuttur. Bilindiği üzere yangın, deprem vb. afetlerden sonra yok olmuş veya yanmış binaların yeniden kendi bütçelerinden yapmaları vakıfları maddi olarak büyük zarara sokmaktaydı. Bunun önüne geçebilmek için vakıfların icareteyn usulunu³⁷ tercih etmeye başladığı görülmektedir. Bu sebeple eğer bir bina harap olursa onu tasarruf eden kişiye tekrar yaptırma izni verilir; yani sorumluluk paylaşılır, yapılan bina da yaptırmanın özel mülkü olur ve mülkünü istediği kişiye satabilirdi. Ancak kişinin maddi durumu eğer yanmış olan yeri tekrar yaptırmaya müsait değilse müsait olan bir başkası o yere talip olabilir ve vakıf yer üzerindeki kullanım hakkı böylece el değiştirebilirdi.³⁸

Nitekim Manisa'da yangın sebebiyle harap olmuş dükkanların kiracıları ile bunların sahibi olan vakıf yöneticileri arasında sıkıntılar meydana gelmiştir. Bu bağlamda iki üç asırdan beri *icare-i vahide* ile mutasarrıf oldukları dükkanlarını yaptırma gücü olmayan ve bunları kaybetmek istemeyen kiracılar mevcuttur. Vakıf yöneticileri ilse binalarını tamir ya da yeniden inşa ettirebilecek kişilere bir an önce devredilmesini arzulamaktadırlar. Taraflar arasındaki tartışmalar önce Manisa meclisine oradan da İstanbul'a intikal etmiştir. Başkentte konuyla ilgili alınan kararda vakıfların mütevellileri ile dükkanların mutasarrıflarının meclis-i şer-i şerife davet edilmesine ve problemin bu yolla çözülmesine karar verilmiştir.³⁹

Vakıflar ve kiracılar arasındaki problemlere ek çarşının yeni usule göre inşası için ilk etapta sokakların Ebniye Nizamnamesine göre tanzimi gerekmektedir. Dükkanların yeniden yapılması ise ancak sokakların düzeltilmesinden sonra olacaktır. Dahası hem sokak hem de dükkanların yeniden inşası da oldukça fazla masrafa sebep olacaktır. Dükkânlarını kullanamayan esnafın içinde bulunduğu zor durumdan dem vuran

³⁶ BOA, İ.MVL. D:412, G:17973, B:1, (12 Eylül 1858).

³⁷ İcareteyn hakkında geniş bilgi için bkz; Süleyman Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcareteyn*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.

³⁸ Kenan Yıldız, "Üsküdar Şeriyeye Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo-Ekonomik Sonuçları (1724-1756)", V. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu* (Ed. Çoşkun Yılmaz), C:2, İstanbul, 2008, s. 673-674.

³⁹ BOA, MVL, D:580, G:7, B:1, (4 Ocak 1859) ve BOA, A.}MKT.UM D:340, G:4, B:1, (4 Ocak 1859)

Kaymakam Mehmed Sadık Bey ve Manisa meclisi üyeleri de çarşının inşa masraflarının hazine tarafından ödenmesini istemektedir.⁴⁰

1860 senesinde Manisa'ya gönderilmiş mühendislerin raporu üzerine durum İstanbul'da görüşülmüştür. Tamir konusunda yapılan tahkikata göre iki yük 71.000 küsür kuruşun hazine ve yangından etkilenen esnaf tarafından paylaşılacağı belirtilen raporda, yapılacak kaldırımlar için 1 yük 5.856 kuruş esnaf tarafından ödenecek geri kalan 1 yük 65.618,5 kuruş ise emsalleri gereğince hazineden karşılanacaktır. Ancak yapılan görüşmelerde söz konusu meblağın Manisa gibi bir şehir için gerçekçi olmadığına karar verilmiştir. Zira Ebniye nizamnamesine göre yeniden inşa edilecek sokakların düzenlenmesi vesilesiyle ortaya çıkacak masrafın hazineye düşecek payının 5-10.000 kuruşu geçmemesi gerektiği üzerinde durularak yangın mahallinde yeniden keşif yapılması kararı alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda yangın sonrası satılan eşyaların parasının yapılacak masraflara eklenmesiyle hazine tarafından ödenecek paranın 1 yük 54.882 kuruşa düşürülmesi kararı alınmıştır. Bu masrafın hazinece ödenecek sokak ve kaldırım gibi umuma ait hususlar için kullanılacağına belirtildiği raporda memur mühendislerin ifadesiyle paranın büyük çoğunluğunun sadece sokak ve kaldırım değil su yolları, çeşme ve lağım gibi giderler için sarf edileceği belirtilmiştir. Yapılan görüşmelerde aslında kaldırım ve sokaklar dışında kalanların bölge esnafı ve vakıfları tarafından yaptırılması kural olsa da bunların birçoğunun sokak ve kaldırımların tamiri ayrıca yeni yolların yapılması vesilesiyle bozulması ya da başka mahallere taşınması neticesinde gerçekleştiğinden bu işlerin bedellerinin hazineden karşılanmasının zaruri olduğu ifade edilmektedir. Dahası yapılan bu işlerin (çeşme, su yolu, lağım vb.) yangının verdiği hasarın ortadan kaldırılması ve çarşının güzelleşmesine vesile olduğu da belirtilmekte ve harcanan paranın beyhude olmadığı söylenmektedir. Bu bağlamda hazinenin payına düşen 1 yük 54.882 kuruşun ödenmesinin yerinde olacağı kararına varılarak gerekli ödemenin yapılması için padişahın onayı istenmiş ve sultan tarafından da gereken ödemenin yapılması Maliye'ye havale edilmiştir.⁴¹

Sonuç

7 Temmuz 1858'de meydana gelen ve beş saatten fazla süren yangında can kaybı yaşandığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte 1.000'den fazla dükkân yanmış ve Manisa çarşısının çok büyük bölümü yok olmuştur. Yangının sonucu olarak çarşı esnafı ve dolayısıyla Manisa ahalisinin ciddi sıkıntıya düştüğü iddia edilebilir. Ayrıca dükkanların

⁴⁰ BOA, İ.MVL. D:412, G:17973, B:6, (27 Aralık 1858).

⁴¹ BOA, İ. MVL, D:432, G:19019, B:1, 3, (22 Mayıs 1860).

harap olmasıyla bunların sahibi olan vakıflarla kiracılar arasında İstanbul'a kadar yansıyan çeşitli sürtüşmeler de meydana gelmiştir.

Şüphesiz halkın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için devletin yardımı çok önemlidir. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal, idari, askeri ve elbette en mühim olan mali problemlerinin tamir işlerini geciktirdiği anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere 1850-1860 arasındaki 10 yıllık dönemde imparatorluk Kırım Savaşına (1853-1856) girmiş, ek olarak Rodos'tan Bursa'ya, Erzurum'dan Sofya'ya kadar imparatorluğun hakim olduğunu pek çok farklı bölgede zelzele, sel vb. doğal afetler meydana gelmiş ve bunların açtığı yaraların sarılması için devlet ciddi bir yükün altına girmek durumunda kalmıştır. Bu çerçevede Manisa çarşısının tekrar eski hareketli günlerine dönmesi saydığımız sebeplerden mütevellit yaklaşık iki yıllık bir süreci gerektirmiştir.

Yangınlar her ne kadar toplumsal hayata ciddi zarar veren olgulardan olsa da aynı zamanda şehirlerin yeniden inşası için merkezi idareye ciddi fırsatlar sunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmada da belirtildiği üzere Manisa çarşısı yangını her ne kadar esnafa ciddi zararlar vermiş olsa da aynı zamanda hem şehrin kanalizasyon, su yolu, çeşme vb. olarak halkın yararlandığı genel altyapısının nizami olarak yeniden tesisi hem de çarşının şeklen güzelleştirilmesi için de bir vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Sadâret Mektubi Kalemî Meclisi Vala Evrakı (A.}MKT.MVL).

Sadâret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devair (A.}MKT.NZD).

Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilâyât (A.}MKT.UM).

Cevdet Askeriye (C.AS).

Cevdet Dahiliye (C.DH).

Cevdet Maliye (C.ML).

Îrâde Dahiliye (İ.DH).

Îrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL).

Meclis-i Vâlâ Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL).

Araştırma Eserler

Andreasyan, Hrand. D., "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 27, İstanbul 1973, ss. 59-84.

Aybet, Üçel, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Akyürek, Göksun, *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

Ceylan, Oğuz, Arpacıoğlu, Ümit, "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarında Edilgen Yangın Korunumu, İstanbul Örneği", *Megaron*, 12/1 2017, ss. 145-156.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Çelik, Zeynep, *Değişen İstanbul: 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2016.

Derin, Sevil, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Manisa'da İmar Etkinlikleri", *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmet ve Manisa Tarihi-Kültürü- Ekonomisi*, Ed. İlker M. Çağlar, Ferdi Çiftçiöğlü, Züleyha Ustaöğlü, Cilt: III, 2018, s.1683-1694.

Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK, Ankara, 1989.

Erkan, Ekin, Nihal, "Ebniye Nizamnamelerinden Şehir Planlama Teorisine Uzanan Yol: İstanbul'da Şehir Planlama", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 21/4 (2012), ss.1-14.

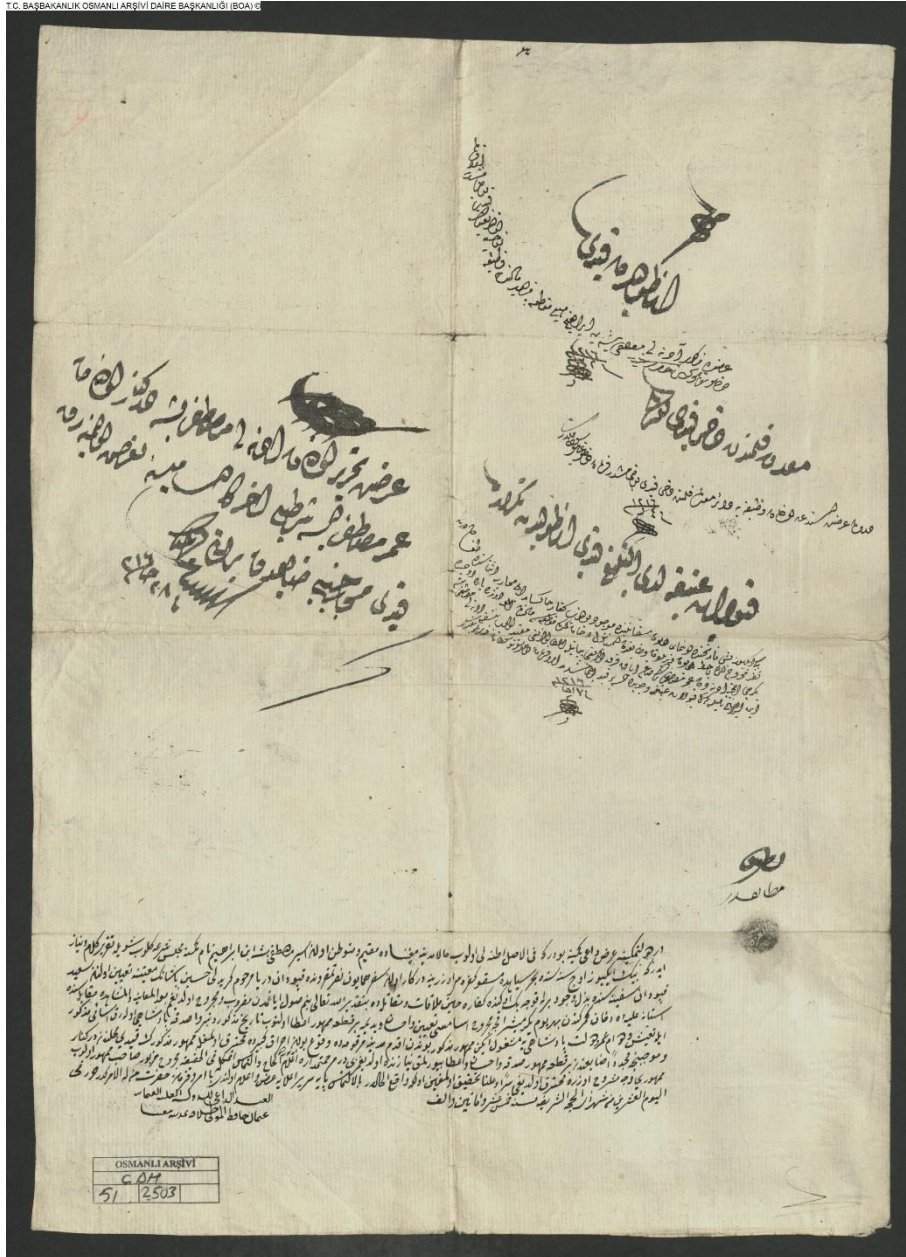
Esin, Taylan, "Felaketleri Yönetmek: Osmanlı Kent Yangınlarının Kullanımları (16-18. Yüzyıl)", *Kebikeç*, 45/45 (2018), ss. 297-327.

Göktaş, Uğur, "Tulumbacılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.301-302.

- Kaya, Süleyman, *Osmanlı Hukukunda İcareteyn*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.
- Koyuncu, Aşkın, "Osmanlı Dönemi'nde Saraybosna Yangınları (1697-1878)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı VI/2, Aralık 2020, ss.47-94.
- Kuzucu, Kemalettin, "İstanbul Konut Mimarisinin Şekillenmesinde Yangınların Rolü: Ahşaptan Kâgire", *İstanbul*, 32 (2000), ss. 41-49.
- Kuzucu, Kemalettin "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı*, C: V, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 687-699.
- Kuzucu, Kemalettin, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Ed. İlyas Gökhan-Hüseyin Saraç-Gökçe Özcan, Kömen Yayınları, Konya 2018, s. 327-353.
- Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, C: I, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1338, ss. 977-1219.
- Ortaç, Hilal, *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa (İdari, Sosyal, Ekonomik ve Demografik Yapı)*, T.C. Ege Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.
- Özcan, Koray, "Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839-1908)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VII/2, (2006), ss.149-180.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Tanzimat Döneminde İmar Meclisleri," *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi (OTAM) Dergisi*, III/III (1992), ss.323-332.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*
Yerel Yönetim Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Tekeli, İlhan, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.
- Thevenot, Jean, *Thevenot Seyahatnamesi; Stefanos Yerasimos'un Anısına*, (Ed. Stefanos Yerasimos), (Çev. Ali Berktay), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- Ürekli, Fatma, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16 İstanbul, 2010, ss.101-130.
- Yıldız, Kenan, "Üsküdar Şeriyeye Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo-Ekonomik Sonuçları (1724-1756)", *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu* (Ed. Çoşkun Yılmaz), C. I, İstanbul, 2008, s. 667-678.

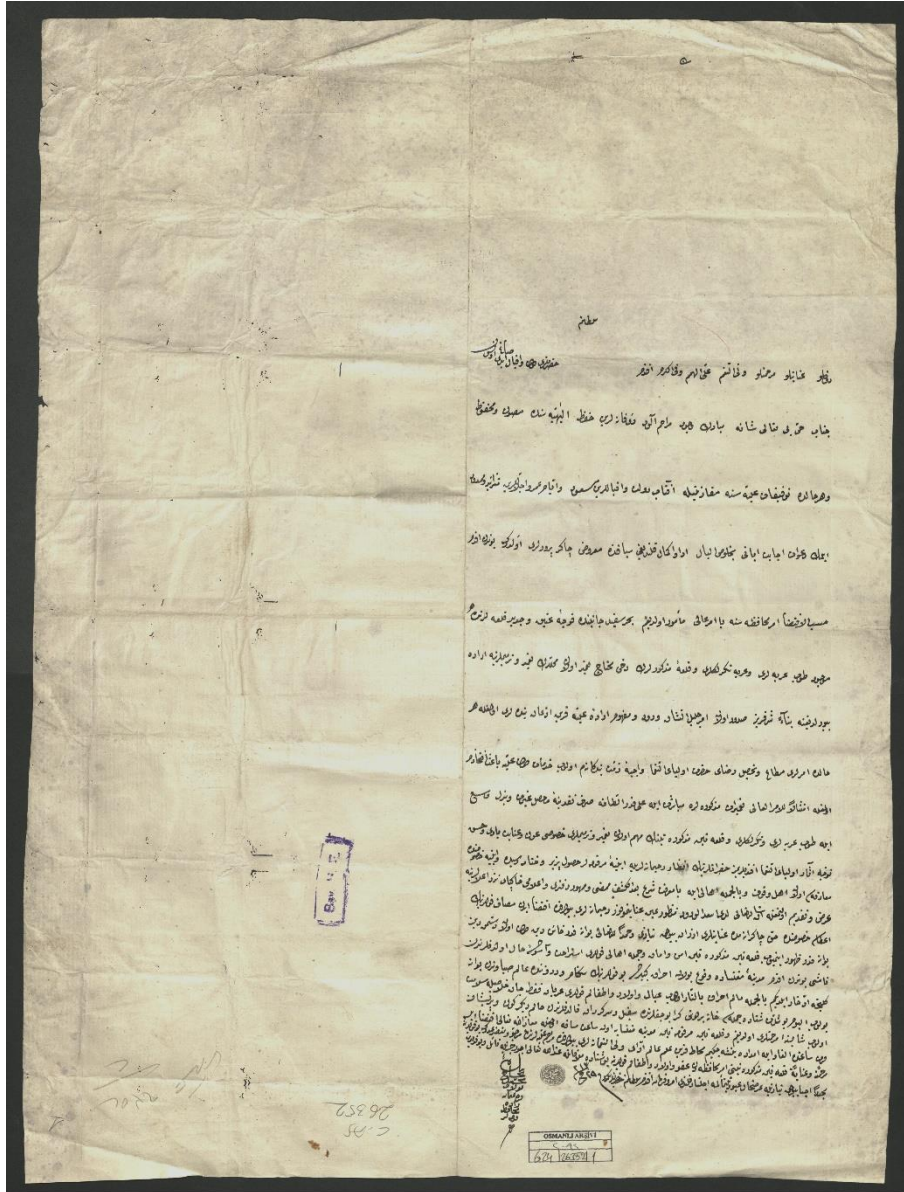
- Yıldız, Kenan, “Yeni Belgeler Işığında Tulumbacıbaşı Gerçek Davud Ağa ve Tulumbacı Şeritçileri Esnafı”, *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe- İsmail E. Erünsal’a Armağan*, C: I, Haz. Hatice Aynur-Bilgin Aydın-Mustafa Birol Ülker, Ülke Kitapları, İstanbul 2014.
- Yıldız, Kenan, “Şehir Topografyasına Etkisi Bakımından Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları”, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2015.

EK-1: Manisa'daki Yangından sonra maaş esamisini kaybeden İbrahim Beşe'nin talebi.

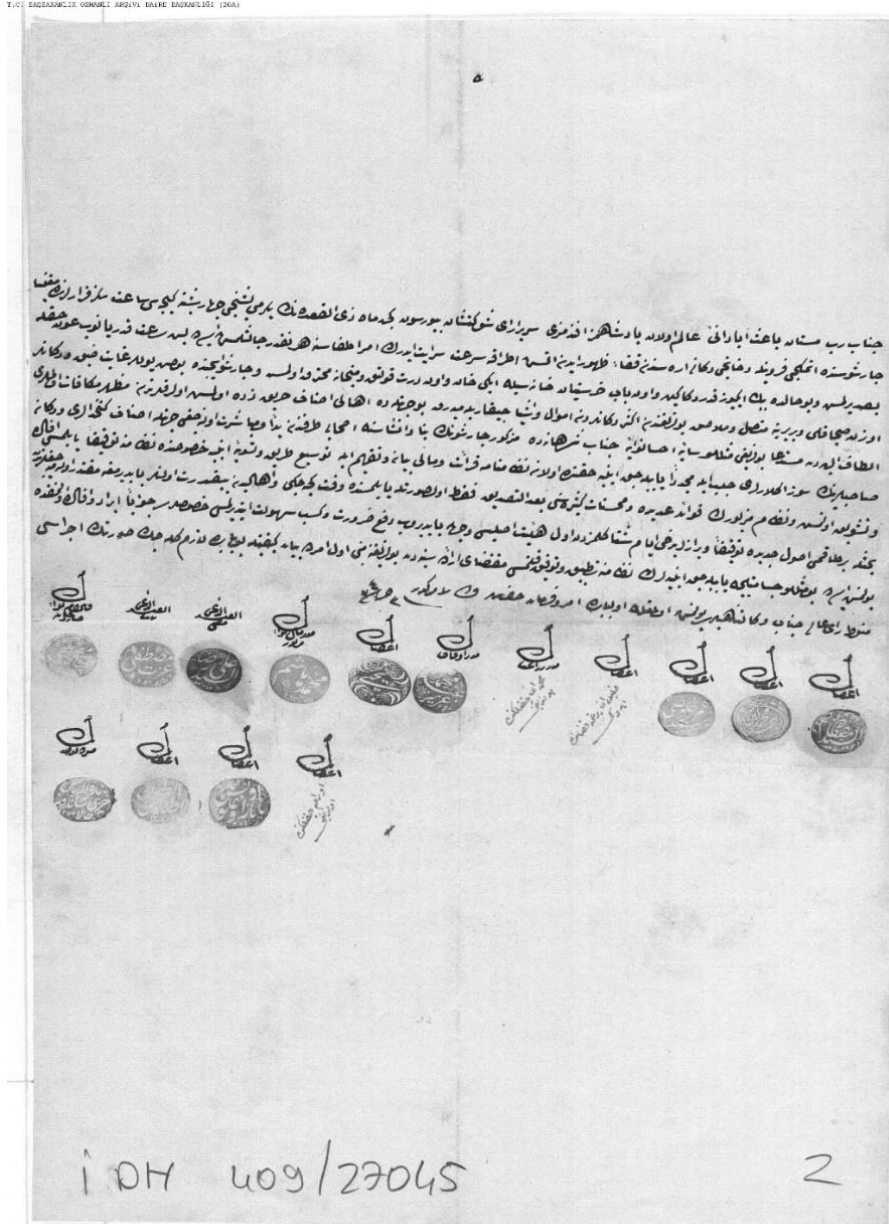

C.DH.00051.02503.001

EK-2: Kara Osmanzade El-Hac Mehmed Polat'ın Manisa'daki Yangından sonra Foça'daki görevinden af talebi.

EK-3: Çarşı Yangınından Sonra Manisa Meclisi tarafından durumu İstanbul'a ifade eden belge

İ.DH.00409

TANZİMAT ÖNCESİ MANİSA'DA AİLE'NİN DEMOGRAFİK YAPISI: 274 NUMARALI (1837- 1839) MANİSA ŞER'İYYE SİCİLİNDEKİ KADIN TEREKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Seren ÇINAR,* Berkay ALTUNKILIÇ**

Giriş

Günümüzde Manisa, Anadolu'nun iç kesimlerini Ege denizi kıyılarına bağlayan yol üzerinde yer alan önemli bir yerleşim yeridir. Şehrin tarihinin kesin olmamakla birlikte merkezin doğusunda bulunan harabelerin (Tantalıs) ilk yerleşim yeri olduğu ve M.Ö. 2000'e dayanan bir geçmişi olduğu ileri sürülmektedir.¹ Magnetler'in Truva Savaşı'na katıldıktan sonra bu coğrafya üzerinde kurduğu şehrin adına "Magnesia" denilmiştir.²

Daha sonraki dönemlerde Magnesia; sırasıyla Lydia, Pers, Seleukhoslar Devleti ve Romalıların idaresinde büyük bir ilerleme kazanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması sonucu Magnesia, Doğu Roma İmparatorluğu'nda kalan şehirlerden biri olmuştur. Doğu Roma'ya karşı bölgede faaliyet gösteren Saruhan Bey'in, Magnesia'yı ne zaman ve nasıl fethettiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Saruhan Bey ele geçirdiği bu şehri, beyliğinin merkezi yaptıktan sonra lisanlarına uygun olarak adını "Mağnisiye, Mağnisa" olarak değiştirmişlerdir.³

* Seren Çınar, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi*, yagmrseren@gmail.com.

** Berkay Altunkılıç, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi*, berkay.altunkilic@hotmail.com.

¹ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 15.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Oktay Akşit, *Manisa Tarihi (Magnesia Ad Sipylum) (Başlangıçtan MS 395 Yılına Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

³ Emecen, *age*, s. 17.

Saruhan Beyliği'nin merkezi olan Manisa ilk defa 1390 yılında Yıldırım Bayezid (1389-1402) tarafından Osmanlı idaresi altına alındı. Fakat Osmanlı Devleti'nin, Ankara Savaşı'nda aldığı yenilgi sonrası şehir yeniden Saruhan Beyliği idaresine geçse de kesin olarak II. Murad (1421-1451) döneminde Osmanlı himayesine girmiştir.

Osmanlı Devleti, ele geçirip hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde otoritesini güçlendirmek için sancak haline getirdiği merkezle şehzadeleri tayin etmişti.⁴ Manisa, şehzadelerin sancağa çıktıkları en mühim yerlerden birisi olmuştu. Bunun en büyük sebebi burada görev yapan şehzadelerin birçoğunun padişah olmasıdır.

Merkezi bir devlet teşkilatına sahip olan Osmanlı Devleti, merkez ve taşra münasebetlerine çok önem verirdi. Bu davranış her türlü haberleşme ve yazışmalarda sergilenerek, uzun yıllar düzenli bir şekilde kayıt altına alınmasını sağlamıştı. Osmanlı Devleti, bu düzenli kayıt sistemini oluştururken eyalet, sancak ve kazaları birer yargı merkezi olarak görüp, her yargı merkezine birer kadı ataması yapmıştı.

Kadılar, hükme bağladıkları meseleleri kayıt altına alarak "kadı defteri" geleneğini başlatmış oldular.⁵ Bu defterlerde, çeşitli veriler bulunmaktadır.⁶ Kazalarda ve idari bölgelerde görev yapan kadıların vazifelerinden biri de vefat eden kişilerin geride kalan mallarına el koyup, şer'i hükümler içerisinde varisleri varsa miras takdimi yaparak mirasçılara haklarını verme, eğer mirasçıları yok ise mal varlıklarını beytülmal adına almaktı. Kadılar, emri altında bulunan miras gibi konularda her türlü menkul ve gayrimenkul malı bölerek pay olacak hisseleri belirli hale getiren kassâmlar⁷ aracılığı ile kendilerine intikal eden terekeleri, "tereke defterleri, kassam defterleri, metrukât defterleri ve muhalefat defterleri" gibi çeşitli isimlerle anılan müstakil defterlere kaydettirirdi.

⁴ Emecen, *age*, s. 26.

⁵ Ömer Faruk Teber, "Osmanlı Devleti Adli Yapısında Bir Kesit: Şer'iye Sicilleri", *Erdem*, c. 12, S. 35, Ankara 2002, s. 538.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Katoloğuna Doğru", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, ss. 28-29, İstanbul 1975, ss.123-166; Yunus Uğur, "Şer'iye Sicilleri", *DİA*, c. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 8-11.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Said Öztürk, "Kassâm", *DİA*, c. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 579-582.

Ma'mafih mahalli tarihler için bir yerleşim yerine ait düzenli bulunan şer'iyye sicilleri o bölgenin tarihi hakkında etraflıca bilgi vermektedir.⁸ Şehzadelerin, sancak beyi olarak görev yaptıkları mühim şehirlerden biri olan Manisa ile ilgili yapılacak olan araştırmalarda Manisa şer'iyye sicillerinin önemi oldukça büyüktür. Keza şehrin idari, içtimai, iktisadi, mali, sosyal hayatı hakkında bilgi vermesi ile şehir tarihi hakkında en zengin kaynaklar arasında yer almaktadır.

Çalışmanın ana kaynağı olan 274 numaralı Manisa şer'iyye sicilinin incelenmesindeki en önemli hususlardan birisi defterin hükümlerinin 3 Ekim 1837 ile 24 Eylül 1839 tarihleri arasında yer almasıdır. Tanzimat Fermanı'nın ilanına 2 aydan az bir zaman zarfında bitmesinden dolayı ailenin demografik yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çünkü Tanzimat ile birlikte sosyal, hukuki ve ekonomik alanlarda yapılan yenilikler toplumsal hayatı büyük oranda etkilemiştir.

Ehemmiyet arz eden diğer bir konu ise defterin tarih aralığı içerisinde 24 Haziran 1839'da başlayan Osmanlı-Mısır Savaşı⁹, dönem itibariyle Osmanlı'da ailenin demografik yapısını etkileyen mühim bir gelişmedir. Bu bilgiler defterdeki nüfusa dayalı bazı bilgilerin anlaşılması konusunda aydınlatıcı bir sebeptir.

19. Yüzyılın Başlarında Manisa'da Ailenin Demografik Yapısı

Aile, akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluktur.¹⁰ Muhtelif din ve ırka mensup insanların bir arada yaşadığı Osmanlı toplumunda aile; devlet sınırları içinde yaşayan, yöneten, hanedanda dâhil olmak üzere çeşitli din, dil, ırka sahip olan insan toplulukları olarak ifade edilebilir.

Toplumları ise bir araya gelen aileler oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de geniş aile tipi her yerde görülmektedir. Bu geniş aile, üç kuşağın birlikte yaşadığı ama yakın akraba ve kardeşlerin ailelerini de içeren daha geniş bir nüfus topluluğudur.¹¹ Osmanlı Devleti'nin, gelecekte de var olabilmesi için

⁸ Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 2, Ankara 1943, s. 89.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, ss. 140-142.

¹⁰ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 196.

¹¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 97.

nüfus önemli bir husustu. Saruhan Kazası'na şehzadelerin uzun yıllar görevli olarak gitmesinde, şehrin önemi kadar nüfusunda güçlü olmasını düşünmek yüksek olasılıklı bir ihtimaldir. Çünkü bir yerleşim yerinin eyalet veya sancak olabilmesinde nüfus mühim bir veridir.

Bu arada hemen belirtilmesi gereken hususlardan birisi de her hanenin bir vergi hanesi olmasından dolayı vergi verecek büyüklükteki erkek nüfusun tahrir defterine yazıldığı görülmekte olup ailenin gerçek manada sayısı belirlenememektedir.¹² Lakin Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında ilk erkek nüfus sayımı yapılmıştır. Yapılan ilk nüfus sayımında sadece erkekler sayılmış olsa da ona rağmen "Saruhan Sancağı'nda" nüfus 95.789'dur.¹³ Keza nüfus sayımına bakıldığında Eskişehir, Ankara, Çankırı ve Muğla gibi diğer sancakların nüfuslarına oranla Saruhan Sancağı'nın nüfusu daha yüksektir.

Her ne kadar nüfus sayımında erkekler sayılmış olsa da bu orana göre kadın nüfusunun da yüksek olarak düşünülmesiyle beraber, Manisa şehrinde nüfusla orantılı olarak aile sayısının da fazla olduğu söylenebilir.

İncelenen 274 numaralı Manisa şer'iyye sicil defterinin de genel itibarıyla tereke defteri olması mahalli nüfus hakkında kesin bilgi vermese de kadınların aile içerisindeki demografik yapısı hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır. Keza defterde yer alan kadın tereke sayıları ve yukarıda bahsedilen nüfus oranları incelendiğinde erkek nüfus kadar kadın nüfusunda yoğunluğu görülmektedir. Öyle ki bu dönemlere yakın olan 273 numaralı Manisa şer'iyye siciline¹⁴ de bakıldığında 139 kadın terekesine karşılık 192 erkek terekesinin yer alması toplumda erkek nüfus kadar kadın nüfusunda fazla olduğunu gösteren bir örnektir.

Miras Hukukunda Ailenin Yeri

Osmanlı Devleti'nde miras hukukunun temelini, İslam miras hukuku oluşturduğundan dolayı öncelikle bu terim hakkında detaylı bilgi sahibi olunabilmesi için bu alanı inceleyen bilim dalı olan "feraiz" den bahsetmek gerekmektedir. Feraiz kelime anlamı olarak "farz" kökünden

¹² Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Bellekten*, c. 54, S. 211, Ankara 1990, s. 953.

¹³ Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 (Demographic and Social Characteristics)*, The University Of Wisconsin Press, Madison 1985, s. 111.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İlker Mümin Çağlar, *273 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicil Defteri, (1252-1253/1836-1837), Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2005.

türemiş “fariza” kelimesinin çoğul halidir.¹⁵ Feraiz, İslam miras hukukunun önemli bir bölümünü oluşturduğundan dolayı farklı isimler ile de anılmıştır. Kelimenin birden fazla anlamı ve kullanım alanı olduğundan dolayı feraiz, mirasçıların terekedeki paylarını ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de, ölen kimsenin terekesinde mirasçılarına ait olan payların detaylı ve ayrıntılı şekilde belirtilmiş olması, Hz. Peygamber’in de konuyla alakalı olarak açıklamaları ve faaliyetleri, gerekse mirasın paylaşılması ve bu ölçülerin iyi bilinip öğretilmesi, feraizin, Hz. Peygamber döneminden itibaren önem verilen bir husus olduğu görülmektedir.¹⁶ Verilen öneme örnek olarak İslam’ın ilk döneminden başlayarak tasnif edilen hadis kitaplarının büyük bir çoğunluğunda feraize dair bölümlerin bulunduğu gösterilebilir.

Miras kelimesi, İslam hukukunda irs (virâse) kökünden türeyen, çok defa irs ile eş anlamlı olmak üzere “bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs edilen şey” manalarında kullanılırdı.¹⁷

İslam miras hukukunda pay sahibi mirasçılar için “Ashâbü’l-Ferâiz” terimi kullanılmaktaydı. Pay sahibi kişiler için sünnet ve icmâ ile belirlenen mirasçılar sırasıyla; koca (zevc), karı (zevce), baba, anne, dede, kız, oğlunun kızı, ana baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, ana bir kardeşler ve nine şeklinde olup, bu 11 pay sahibinin miras ile ilgili olarak toplamda 40 ayrı mirasçılık durumu görülmektedir.¹⁸ Görüldüğü üzere

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Feraiz”, *DİA*, c. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 362-363.

¹⁶ Bardakoğlu, *agm*, s. 362.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamza Aktan, “Miras”, *DİA*, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, ss. 143-145.

¹⁸ Mirasçıların pay durumlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdi Döndüren, “Ashâbü’l-ferâiz”, *DİA*, c. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 467-468. İlgili bölümde ölen kişinin birincil akrabalarının içinde bulunduğu Ashâbü’l-ferâiz hakkında bilgiler verildiği gibi bu terimin haricinde Asabe, Zevi’l-erham ve Beytü’l-mâl gibi islam hukukundaki diğer mirasçı türleride bulunmaktadır. Bu terimler ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmet Erkal, “Beytülmâl”, *DİA*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 90-94; Hamza Aktan, “Zevi’l-Erham”, *DİA*, c. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 307-308; Hayreddin Karaman, “Asabe”, *DİA*, c. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 452-453; Mehmet Şener, “İslam Miras Hukuku ile İlgili Terimler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, İzmir 1994, ss. 25-42.

Ashâbü'l-Ferâiz mirasçılarının büyük bir çoğunluğunun kadın olmasından dolayı kadının islam hukukundaki haklarının korunduğu ve kadına miras hususunda önem verildiği dikkat çeken bir konudur.

İslam miras hukukunda yapılan düzenlemelerin ilk ve ana kaynağı Kur'ân-ı Kerîm olduğu gibi boşlukların olduğu düşünülen kısımlar sünnet ve icma ile tamamlanmıştır. Bu düzenlemeler neticesinde “feraiiz” olarak isimlendirilen miras hukukundaki üç çeşit mirasçı Ashâbü'l-Ferâiz, Asabe ve Zevi'l-Erhamdır. Bu üç çeşit mirasçılarının içinde kadınların olduğu da görülmektedir. Kadınların mirasta pay sahibi olmaları, İslam miras hukukunda kadının yerine dair önemli bir detaydır.¹⁹

Miras kelmesinin haricinde, Osmanlı miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mallar için belgelerde “muhallefat” kelimesi yerine “tereke (terike)” ve “metrukât” gibi kelimelerin kullanıldığı da görülmektedir. Osmanlı miras hukukunda, kişinin vefatından sonra hemen mallarının tespiti yapılır, bu maldan techiz ve tekfin denilen masrafları karşılanır, ölen kişinin borçları var ise bıraktığı mallardan bu borçları ödenir, malları borçlarının hepsinin ödenmesi için gerekli koşulları sağlamıyor ise alacaklı kişiler terekede hisseleri oranında hak sahibi olur ve son olarak kalan mallar mirasçılar arasında paylaşılır.²⁰

Terekelere Göre Manisa'da Demografik Yapı

274 numaralı 1837-1839 tarihli Manisa şer'iyye sicil defterinde kadınlara ait olan 122 adet tereke tespit edilmiştir. Defter toplamda 196 sayfa olup, çeşitli sayfalarında hasar ve eksiklikler mevcuttur. Aşağıda terekeler ile ilgili olarak verilen tablolardaki sayısal ve istatistiksel bazı verilerin birbirleri ile denkleşmemesinin sebebi, defterin gördüğü hasar yüzünden bilgilerin tam olarak elde edilememesinden kaynaklı bir durumdur. Bundan dolayı tablolar oluşturulurken güvenilir ve gerçekliği ispatlanabilir veriler kullanılmıştır.

¹⁹ S. Gül Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 11, S. 1-2, Ankara 2007, s. 473.

²⁰ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *DİA*, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, ss. 405.

Tablo 1: Tereklerdeki Müslüman Kadın İsimleri²¹

İsimler	Sayısı
Fatma	50
Ayşe	49
Hatice	38
Emine	25
Ümmühan-Ümmühani	19
Atike	11
Züleyha	6
Zeynep	3
Rabia	3
Havva	2
Ümmügülsüm	2
Raziye	2
Zeliha	1
Zehra	1
Rahime	1
Naile (Taile)?	1
Huy	1
Emirse	1
Meftun	1
Alâ	1
Alime	1
Zinet	1
Rukiye	1

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meşihat Şer'iyeye Sicil Defterleri (BOA, MŞH. ŞSC. d.), Manisa 274 numaralı defter (Manisa 274); Sayfa Numarası 3 Hüküm Numarası 2, 4/3, 4/4, 7/2, 8/4, 9/1, 11/1, 16/3, 17/1, 19/1, 19/3, 20/5, 21/2, 24/3, 25/2, 26/4, 27/1, 29/2, 36/4, 40/5, 43/1, 47/1, 49/3, 52/6, 53/1, 56/3, 63/1, 63/4, 67/1, 71/3, 75/2, 75/3, 80/3, 80/4, 81/2, 83/4, 84/5, 84/7, 85/2, 87/1, 90/3, 90/5, 91/1, 93/1, 95/1, 96/6, 98/3, 100/3, 100/5, 105/2, 106/3, 106/4, 106/5, 108/6, 112/3, 114/3, 115/1, 121/1, 123/2, 124/4, 126/5, 127/1, 127/2, 127/3, 131/1, 133/3, 135/2, 135/4, 136/5, 136/7, 138/3, 139/3, 140/4, 140/6, 141/1, 143/1, 143/2, 145/1, 148/2, 151/2, 151/3, 154/4, 154/6, 157/2, 158/5, 159/2, 161/2, 163/3, 166/3, 166/5, 167/3, 170/3, 172/5, 173/1, 177/1, 178/3, 178/4, 178/5, 181/2, 182/3, 182/4, 183/2, 183/3, 185/1, 185/2, 187/3, 189/3, 190/7, 193/1, 194/5.

Safiye	1
Elif	1
Takder (Nekdar)?	1

(Tablo 1'in) Oluşturulma amacı, demografik yapının daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi için tereke hükümleri silik veya kayıp olan kadınların, müslim-gayrimüslim olma durumlarının güvenilir bir şekilde tespit edilmesine olanak vermesidir.

(Tablo 1'de) Müslüman kadın terekelerinde, tereke sahiplerinin haricinde terekede ismi geçen tüm Müslüman kadın hissedarların isimleri yer almaktadır. 1837-1839 yılları arasında 274 numaralı Manisa şer'iyye sicil defterinde kayıtlara geçen kadın terekelerinde en sık rastlanılan isim "Fatma"dır. Bunun hemen ardından "Ayşe" ve "Hatice" ismi gelmektedir. En sık kullanılan isimlerin "Fatma", "Ayşe" ve "Hatice" olması bir rastlantı eseri değildir. Bu isimler İslam tarihindeki önemli kişilere ait isimler olduğundan dolayı, Müslüman kesimlerde sıklıkla rastlanılması normal bir durumdur. Fakat bu isimlerin kullanılmasının tek sebebinin bu olmadığı göz önünde bulundurulup, coğrafi konumun ve kültürel yapının etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekir.

Tablo 2: Kadınların Medeni Hâlleri²²

Bekâr	Dul	Evli
20	24	77

(Tablo 2'deki) kadınların medeni hâllerinin tespiti yapılırken tereke hükümlerinde verilen bilgilerden faydalanılmıştır. Hükümlerden elde edilen bilgilere göre (Tablo 2'deki) ayırım yapılırken dikkate alınan esas; kocası ve çocuğu olmayıp bunlara dair herhangi bir malumat verilmeyen kadınlar bekâr, kocası ile ilgili veriler göz önünde bulundurulup hissedarları ve hükümdeki hususatlarında eşine veyahut

²² BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 3/2, 4/3, 4/4, 6/5, 7/2, 8/4, 9/1, 11/1, 16/3, 17/1, 18/4, 19/1, 19/3, 20/5, 21/2, 22/3, 24/3, 25/2, 26/4, 27/1, 29/2, 36/4, 40/5, 43/1, 45/2, 47/1, 49/3, 52/6, 53/1, 56/3, 63/1, 64/4, 67/1, 71/3, 75/2, 75/3, 80/3, 80/4, 81/2, 81/4, 83/4, 84/5, 84/7, 85/2, 87/1, 90/3, 90/5, 91/1, 93/1, 95/1, 96/6, 98/3, 100/3, 104/4, 100/5, 105/2, 106/3, 106/4, 106/5, 108/6, 112/3, 114/3, 115/1, 121/1, 123/2, 124/4, 126/5, 127/1, 127/2, 127/3, 129/2, 131/1, 133/3, 135/2, 135/4, 136/5, 136/6, 136/7, 138/3, 139/3, 140/4, 140/6, 141/1, 143/1, 143/2, 145/1, 147/1, 148/2, 151/2, 151/3, 154/4, 154/6, 157/2, 158/4, 158/5, 159/2, 161/2, 163/3, 166/3, 166/5, 167/3, 169/1, 170/3, 172/5, 173/1, 177/1, 178/3, 178/4, 178/5, 181/2, 182/3, 182/4, 183/2, 183/3, 185/1, 185/2, 187/3, 189/3, 190/6, 190/7, 193/1, 194/5.

çocuğuna rastlanılanları dul, eşiyle ilgili hükümde kayda geçenlere ve hissedarları arasında eşi bulunanları ise evli kabul ettik. Medeni hâli tespit edilen 121 kadının 77'sinin evli olması, Manisa'daki aile yapısıyla ilgili olarak değerli bilgiler vermektedir.

Tablo 3: Tereke Sahibi Kadınların Çocuk Sayıları²³

Medeni Hali	Çocuğu Yok	1 Çocuğu Var	2 Çocuğu Var	3 Çocuğu Var
Bekâr	20	-	-	-
Dul	7	8	8	1
Evli	40	20	13	4

(Tablo 3'de) tereke sahibi kadınların sahip oldukları çocuk sayıları görülmektedir. Tabloda en dikkat çeken bilgi ise çocuğu olmayan kadınların sayısıdır. Bu kadınların miraslarının önceki bölümde belirtilen feraiz hükmüne göre, hayatta olma durumlarına bağlı olarak anne ve babalarına, kız ve erkek kardeşlerine son olarak da kardeşlerinin çocuklarına bırakıldığı görülmektedir. Bu kadınların çocuğunun olmaması doğrudan erkek nüfusuyla ilişkilidir. Bahsolunan Osmanlı-Mısır savaşı nedeniyle erkek nüfusun cephede olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Çocuğu olan kadınların çoğunlukla 1 ya da 2 çocuğunun olduğuna rastlanılmaktadır. Tereke kayıtlarında en fazla 3 çocuğu olan kadınlar tespit edildiği gibi bunların sayısı oldukça azdır. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde ortalama olarak; dul kadın başına düşen çocuk sayısı 1,12, evli kadın başına düşen çocuk sayısı 0,75 ve hesaplama tereke sahibi tüm kadınlar dahil edildiğinde kişi başına düşen çocuk sayısı 0,70'dir.

²³ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 3/2, 4/3, 4/4, 6/5, 7/2, 8/4, 9/1, 11/1, 16/3, 17/1, 18/4, 19/1, 19/3, 20/5, 21/2, 22/3, 24/3, 25/2, 26/4, 27/1, 29/2, 36/4, 40/5, 43/1, 45/2, 47/1, 49/3, 52/6, 53/1, 56/3, 63/1, 64/4, 67/1, 71/3, 75/2, 75/3, 80/3, 80/4, 81/2, 81/4, 83/4, 84/5, 84/7, 85/2, 87/1, 90/3, 90/5, 91/1, 93/1, 95/1, 96/6, 98/3, 100/3, 104/4, 100/5, 105/2, 106/3, 106/4, 106/5, 108/6, 112/3, 114/3, 115/1, 121/1, 123/2, 124/4, 126/5, 127/1, 127/2, 127/3, 129/2, 131/1, 133/3, 135/2, 135/4, 136/5, 136/6, 136/7, 138/3, 139/3, 140/4, 140/6, 141/1, 143/1, 143/2, 145/1, 147/1, 148/2, 151/2, 151/3, 154/4, 154/6, 157/2, 158/4, 158/5, 159/2, 161/2, 163/3, 166/3, 166/5, 167/3, 169/1, 170/3, 172/5, 173/1, 177/1, 178/3, 178/4, 178/5, 181/2, 182/3, 182/4, 183/2, 183/3, 185/1, 185/2, 187/3, 189/3, 190/6, 190/7, 193/1, 194/5.

Tablo 4: Tereke Sahiplerinin Toplam Erkek ve Kadın Hissedarları²⁴

Erkek	Kadın
139	123

(Tablo 4'te) tereke sahibi Müslüman ve gayrimüslim kadınların, erkek ve kadın hissedarlarının sayısı dönem itibariyle nüfus yapısına ait bilgiler vermektedir. Tabloda erkek hissedarların sayısı çoğunlukta olmasına rağmen hissedar sayılarının birbirine yakınlığı dikkat çekmektedir.

Terekelerdeki en fazla kadın hissedar ise, terekelerin sonlarında hissedarların belirtildiği yerde "hisse-i bint" şeklinde belirtilen tereke sahibinin kızıdır. En fazla erkek hissedar ise, "hisse-i ibn" şeklinde ifade edilen tereke sahibinin erkek çocuğudur. Bu bilgiler demografik yapı dâhilinde değerlendirildiğinde erkek nüfusun fazla olduğu gibi, çocuk nüfusu kapsamında erkek nüfusununda kız çocuklarından daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durumda belirtilen yıl aralığında deftere geçen kayıtlar esas alınarak, aile yapısı içerisinde erkek nüfusun çoğunlukta olduğunu söylemek yanlış olmaz.

²⁴ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 3/2, 4/3, 4/4, 6/5, 7/2, 8/4, 9/1, 11/1, 16/3, 17/1, 18/4, 19/1, 19/3, 20/5, 21/2, 22/3, 24/3, 25/2, 26/4, 27/1, 29/2, 36/4, 40/5, 43/1, 45/2, 47/1, 49/3, 52/6, 53/1, 56/3, 63/1, 64/4, 67/1, 71/3, 75/2, 75/3, 80/3, 80/4, 81/2, 81/4, 83/4, 84/5, 84/7, 85/2, 87/1, 90/3, 90/5, 91/1, 93/1, 95/1, 96/6, 98/3, 100/3, 104/4, 100/5, 105/2, 106/3, 106/4, 106/5, 108/6, 112/3, 114/3, 115/1, 121/1, 123/2, 124/4, 126/5, 127/1, 127/2, 127/3, 129/2, 131/1, 133/3, 135/2, 135/4, 136/5, 136/6, 136/7, 138/3, 139/3, 140/4, 140/6, 141/1, 143/1, 143/2, 145/1, 147/1, 148/2, 151/2, 151/3, 154/4, 154/6, 157/2, 158/4, 158/5, 159/2, 161/2, 163/3, 166/3, 166/5, 167/3, 169/1, 170/3, 172/5, 173/1, 177/1, 178/3, 178/4, 178/5, 181/2, 182/3, 182/4, 183/2, 183/3, 185/1, 185/2, 187/3, 189/3, 190/6, 190/7, 193/1, 194/5.

Tablo 5: Kadınların Tereke Miktarları²⁵

Kuruş Miktarı	Kişi Sayısı
1 - 1000	56
1001 - 2000	29
2001 - 3000	12
3001 - 4000	3
4000+	17

(Tablo 5'te) tüm tereke sahiplerinin terekeleri, miktarı esas alınarak tablolaştırılmıştır. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde en fazla terekenin 1-1000 kuruş aralığındaki 56 kişiye ait olması, dönem itibariyle kadınların maddi durumlarının iyi olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Tabloda 4000 kuruş veya daha fazla terekeye sahip 17 adet kadının olması, kadınların maddi durumlarıyla ilgili olarak çarpıcı nitelikte bir bilgidir. Bu duruma ek olarak 4000 kuruştan fazla terekesi olan kadınların ortalama olarak 1 çocuğunun bulunması, maddi durum-çocuk sayısı arasında bir ilişki olabileceğine dair mühim bir veridir.

(Tablo 5'te) Manisa'daki kadınların iyi bir maddi duruma sahip olmadıklarını ve bununla doğrudan bağlantılı olarak şehrin dönem itibariyle ekonomisiyle ilgili dikkat çeken bilgilere ulaşılmaktadır.

İncelenen terekelerde en fakir kadının 12,5 kuruş terekesi mevcut iken²⁶, en zengin kadının ise 14.413,5 kuruş terekesi olduğu tespit edilmiştir.²⁷ Tespit edilen 122 kadın terekesinin toplamı 232.187,5 kuruş olup, ortalama olarak tereke ise 1.887,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. (Tablo 5'e) beytül-mâl ile ilgili olan terekelerdeki veriler dâhil edilmemiş olup, beytül-mâl ile ilgili olan terekeler için farklı bir tablo verilecektir.

²⁵ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 3/2, 4/3, 6/5, 7/2, 8/4, 9/1, 11/1, 16/3, 17/1, 19/1, 19/3, 20/5, 21/2, 24/3, 25/2, 26/4, 27/1, 29/2, 36/4, 40/5, 43/1, 47/1, 49/3, 52/6, 53/1, 56/3, 63/1, 63/4, 67/1, 71/3, 75/2, 75/3, 80/3, 80/4, 81/2, 83/4, 84/5, 84/7, 85/2, 87/1, 90/3, 90/5, 91/1, 93/1, 96/6, 98/3, 104/4, 100/5, 105/2, 106/3, 106/4, 108/6, 112/3, 114/3, 115/1, 121/1, 123/2, 124/4, 126/5, 127/1, 127/2, 127/3, 129/2, 131/1, 133/3, 135/2, 135/4, 136/5, 136/6, 136/7, 138/3, 139/3, 140/4, 140/6, 141/1, 143/1, 143/2, 145/1, 147/1, 148/2, 151/2, 151/3, 154/4, 154/6, 157/2, 158/4, 158/5, 159/2, 161/2, 163/3, 166/5, 167/3, 169/1, 170/3, 172/5, 173/1, 177/1, 178/3, 178/4, 178/5, 181/2, 182/3, 182/4, 183/2, 183/3, 185/1, 185/2, 189/3, 190/6, 190/7, 193/1, 194/5.

²⁶ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 11/1.

²⁷ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 108/6.

Tablo 6: Beytûlmâl ile ilgili Terekeler²⁸

İsim	Mahalle	Toplam Tereke Miktarı	Beytûlmâla Bırakılan Tereke Miktarı
Aişe Hatun	Deveciyan	3258 Kuruş	1629 kuruş
-	Horos Karyesi	248 Kuruş	198 kuruş
Zenciye Meftun Hatun	Yarhasanlar	596 Kuruş	298 kuruş
Alâ Hatun	İlyas-ı Kebîr	38 guruş	19 kuruş
Hadice Hatun	Ayn-ı Ali	233 guruş	116,5 kuruş
Hadice Hatun	Derviş Ali	260,5 kuruş	260,5 Kuruş
Huy Hatun	Sakalar	468 kuruş	234 kuruş

Hissedarı olmayan veya mirasçılarının tespiti mümkün olmayan kişilerin terekesiyle ilgili işlerle muhalefat kalemi ilgilenirdi. Bu kalemde, mirasçısı olmayan kişilerin mallarının ve terekelerinin kayıtları tutulurdu. Saklanması mümkün olmayan mallar satılarak nakde çevirilirdi. Bu kayıtları tutulan, mal ve nakdlerin mirasçısı çıkmazsa “beytûlmâl”²⁹ adı verilen devlet hazinesine aktarılırdı. Tanzimat’tan sonra muhalefat kalemi olarak adlandırılan bu idari kurumun ismi “beytûlmâl müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir.³⁰

(Tablo 6’de) Beytûlmâl eminine teslim olunan en yüksek tereke 1629 kuruştur. Üzerinde durulması gereken hususlardan birisi ise toplam tereke ile beytûlmâl eminine bırakılan tereke miktarlarının denk olmamasıdır. Bunun sebepleri terekelerin hüküm kısımlarında belirtilmiş olup birçok nedeni bulunmaktadır. Bu durumun en yaygın bazı sebepleri şunlardır; hem mirasçısı hem de beytûlmâl eminine bırakılan terekelerde mirasçının ülke sınırları içerisinde bulunmaması, mirasçının yaşının yeterli olmamasından dolayı kendisine düşen tereke miktarını idare etmesi için bir vasinin atanması ve son olarak mirasçısının olduğu

²⁸ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 4/4, 22/3, 95/1, 100/3, 106/5, 166/3, 187/3.

²⁹ “Lugat manası “mal evi” demek olan bu tabir, hazine-i hassa, devlet hazinesi ve maliye dairesi makamında kullanılır bir ıstılahtır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 222.

³⁰ Özcan, *agm*, s. 405.

bilinen ama nerde olduğu bilinmediği durumlardır. İncelediğimiz terekelerde de böyle örneklere rastlamak mümkündür. (Tablo 6'te) Ayn-ı Ali Mahallesinde ikamet eden Hadice Hatun haricindeki bütün kadın terekeleri bu duruma kanıt olarak gösterilebilir.

Aynı zamanda defterdeki tereke kayıtlarından 1837-1839 yılları arasında şehrin idaresinde ve mahkemelerde mühim görevi olan kişilerinde isimlerine ulaşabilmekteyiz. Beytülmal ile ilgili olan terekelerin hükümlerinde o dönem de Saruhan sancağı kaimmakamının Es-Seyyid Mehmed Arif Paşa, mütesellimlik görevlerinde bulunan kişilerin Halil Hamid Bey ve Halil Kamil Ağa olduğu görülmektedir.³¹ Osmanlı Devleti'nde, "emîn-i beytü'l mal" sıfatıyla devlet hazinesine kalan tereke gelirlerinin hazineye aktırılmasından sorumlu memurun ise o dönem Kemankeş Hacı Ahmet Efendi ve Hüseyin Efendi olduğunu bilmekteyiz.³²

Tablo 7: 274 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicilinde Yer Alan Kadın Terekelerine Göre Mahallelere Göre Tespit Edilen Ölüm Sayıları³³

Mahalle Adı	Tespit Edilen Ölüm Sayıları
Alaybeyi	8
Ali Ağa	6

³¹ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 4/4, 11/1, 22/3, 71/3, 95/1, 100/3, 166/3, 187/3.

³² BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 4/4, 22/3, 71/3, 95/1, 100/3, 106/5, 166/3, 182/3, 187/3.

³³ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; Alaybeyi 6/5, 43/1, 71/3, 90/5, 91/1, 98/3, 106/4, 108/6; Ali Ağa 96/6, 105/2, 148/2, 158/4, 169/1, 178/4; Attar Hoca 75/2, 84/7, 114/2, 139/3, 141/1; Ayn-ı Ali 81/2, 106/5, 115/1; Bektaş-i Kebîr 140/4; Bektaş-i Sagîr 4/3, 26/4, 27/1, 83/4, 100/5, 136/7, 140/6, 193/1; Bölücek-i Atîk 80/3, 93/1, 170/3; Bölücek-i Cedîd 18/4, 173/1, 183/3; Cami-i Kebîr 52/6; Çapraslar-ı Kebîr 129/2, 190/6; Çapraslar-ı Sagîr 85/2; Çarşı 11/1, 64/4, 138/3, 178/5; Danişmend Halil 40/5, 121/1; Dilşikar 29/2, 145/1, 154/6; Derviş Ağa 127/3; Derviş Ali 166/3; Dervişoğlu 181/2; Deveciyan 3/2, 4/4, 21/2, 112/3, 126/5, 163/3; Fakih 135/4; Göktaşlı 7/2, 151/3; Gürhane 19/3, 63/1, 87/1, 104/4, 136/6, 147/1; Haki Baba 106/3, 131/1, 159/2; Hüsrev Ağa 24/3, 56/3, 67/1, 178/3; İbrahim Çelebi 75/3, 143/1, 158/5, 183/2; İlyas-ı Kebîr 80/4, 90/3, 100/3, 124/4; İlyas-ı Sagîr 151/2, 166/5, 185/1; İsa Fakih 135/5; İvaz Paşa 36/4, 182/4; Kara Yunus 8/4, 20/5, 25/2, 154/4, 189/3, 190/7; Lala Paşa 167/3; Natırlı (Nadırlı) 49/3; Nişancı Paşa 16/3, 133/3, 172/5; Sakalar 53/1, 187/3; Saz 100/4, 161/2; Serabad 194/5; Sultaniye 114/3, 135/2, 177/1; Tekke 17/1; Yarhasanlar 19/1, 47/1, 84/5, 95/1, 123/2, 127/1, 127/2, 143/2, 182/3, 185/2.

Attar Hoca	5
Ayn-ı Ali	3
Bektaş-i Kebîr	1
Bektaş-i Sagîr	8
Bölücek-i Atîk	3
Bölücek-i Cedîd	3
Cami-i Kebîr	1
Çapraslar-ı Kebîr	2
Çapraslar-ı Sagîr	1
Çarşı	4
Danışmend Halil	2
Dilşikar	3
Derviş Ağa	1
Derviş Ali	1
Dervişoğlu	1
Deveciyan	6
Fakih	1
Göktaşlı	2
Gürhane	6
Haki Baba	3
Hüsrev Ağa	4
İbrahim Çelebi	4
İlyas-ı Kebîr	4
İlyas-ı Sagîr	3
İsa Fakih	1
İvaz Paşa	2
Kara Yunus	6
Lala Paşa	1
Natırlı (Nadırlı)	1
Nişancı Paşa	3
Sakalar	2
Saz	2
Serabad	1
Sultaniye	3
Tekke	1

Yarhasanlar	10
-------------	----

İncelenen defterdeki kadın terekelerinde toplam 38 mahalle adı görülmektedir. (Tablo 7'deki) veriler değerlendirildiğinde en yüksek ölüm oranına sahip olan mahallenin "Yarhasanlar" olduğu görülmektedir. Fakat dönem itibariyle Manisa'nın en kalabalık mahallerinin sırasıyla "Alaybeyi" ve "Yarhasanlar" olduğu bilgisini de göz ardı etmemek gerekir.³⁴

(Tablo 7'ya) bakıldığında mahallelere göre ölüm miktarlarının tespit edilmesiyle beraber, demografik yapıya dair büyük bir ehemmiyete sahip olan veriler açığa çıkarılmıştır. Bu bilgiler ışığında tespit edilen mahallelerin her birinin kadın ölüm oranı hesaplanabilir duruma gelmiştir.

Tablo 8: Gayrimüslim Kadınların Terekeleri³⁵

İsmi	İkamet Ettiği Mahalle	Toplam Terekesi	Evlilik Durumu	Çocuk Sayısı ve Cinsiyeti
Sofya	Çapraslar-ı Kebîr	1.112,5 Kuruş	Evli	1 Kız ve 1 oğul
Maryem	Gürhane	-	Bilinmiyor	Yok
Artiye	Gürhane	1.174,5 kuruş	Evli	Yok
Andriyete	Çapraslar-ı Kebîr	1945 kuruş	Evli	1 oğul
Marya (Maria)	Gürhane	10.410 kuruş	Bekâr	Yok
Estifane	Ali Ağa	5.848 kuruş	Evli	1 Kız ve 1 Oğul

Gayrimüslim kadın terekelerinin hüküm kısımlarında, mensubu oldukları gayrimüslim cemaatlere dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece isimleri üzerinden mensubu oldukları cemaatler hakkında çeşitli tespitler yapılabilir. Fakat tablodaki gayrimüslim kadın isimleri, gayrimüslim kadınlar arasında sıklıkla kullanılan isimler olduğundan bu varsayımın doğruluğunu kanıtlamaz.

³⁴ Feridun Emecen, "Manisa", *DİA*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 580.

³⁵ BOA, MŞH. ŞSC. d., Manisa 274; 104/4, 129/2, 136/6, 147/1, 158/4, 190/6.

Çok güvenilir olmamakla birlikte gayrimüslim kadınların ölmeden önce ikamet ettiği mahallelere bakılarak “Gürhane” ve “Çapraslar-ı Kebîr” mahallelerinin yoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Toplam tereke miktarları incelendiğinde gayrimüslim kadınların hepsinin terekesinin, (Tablo 5’teki) 1001-2000 kuruş aralığında olduğu görülmektedir. En zengin gayrimüslim kadın Marya’nın 10.410 kuruşu var iken, en fakir gayrimüslim kadın 12,5 kuruş ile Sofya’dır. Tespit edilen bilgiler dâhilinde bütün gayrimüslim kadınların evli olması kayda değer konulardan birisidir.

Gayrimüslim kadınların toplam olarak 3 erkek çocuğu, 2 kız çocuğu mevcuttur. Bu bilgi Müslüman kadınlara dair veriler ile kıyaslandığında, çocuklar da dâhil olmak üzere erkek nüfusunun kadınlara oranla daha fazla olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Tablo 9: Manisa (1837-1839) ve Gaziantep’te (1840-1850) Kadınların Çocuk Sayılarının Karşılaştırılması³⁶

Manisa		Gaziantep	
Müslüman Çocuk	Gayrimüslim Çocuk	Müslüman Çocuk	Gayrimüslim Çocuk
80	5	46	9

(Tablo 9’e) bakıldığında Manisa’da terekeler vasıtasıyla kayıtlara geçen çocuk sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Manisa’daki Müslüman çocuk sayısı Gaziantep’in neredeyse iki katı fazla iken, gayrimüslim çocuk sayısında ise bu durumun tam tersi söz konusudur.

Nüfus yapısındaki bu farklılıklar demografik olarak incelendiğinde de farklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. (Tablo 9’den) de anlaşıldığı gibi Manisa’nın çocuk nüfusu Gaziantep’ten daha fazla olmasının dışında, bu durum iki şehir arasındaki demografik yapının farklılığını ortaya koyan değerli bir karşılaştırmadır.

Sonuç

Çalışmanın ana kaynağı olan 274 numaralı 1837-1839 tarihli Manisa şer’iyye sicilindeki kadın terekeleri incelendiğinde, Manisa’daki aile ve demografik yapıya dair önemli veriler ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerden en dikkat çekicileri; dönem itibariyle kadınların tereke

³⁶ Yıldıray Yıldırım, “Şer’iyye Sicillerine Göre Ayıntab’da (Gaziantep) Ailenin Demografik Yapısı: Eş ve Çocuk Sayıları (1839-1876)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 18, S. 1, Gaziantep 2019, s. 374.

miktarlarının çoğunlukla 0-1000 kuruş arasında olması, tereke sahibi kadınlardan evli olan 40 kişinin çocuğunun olmaması, evli kadın başına düşen çocuk sayısının 0.75, dul kadın başına düşen çocuk sayısının 1.12, genel olarak tüm kadın terekelerine bakıldığında ise kişi başına başına düşen çocuk sayısının 0,70 olması, mahallelere göre kadınların ölüm sayılarının tespit edilmesi ve sicilin son bölümlerinin Osmanlı-Mısır savaşının olduğu zamana denk gelmesidir.

Elde edilen bu bilgiler sayesinde 1837-1839 yılları arasında kayıtlara geçen kadın terekeleri üzerinden Manisa şehrinin dönem itibariyle ailenin yapısına dair çarpıcı bulgular elde edilmiştir. Kadınların çocuk sayılarına ulaşılması, hem demografik olarak hem de aile yapısının anlaşılması hususunda göz ardı edilemez bir yeri vardır.

Çalışmada incelenilen 274 numaralı Manisa şer'iyye sicilindeki kadın terekelerinin incelenmesi ve elden edilen bilgiler neticesinde, şehirdeki demografik yapı, kadınların maddi durumları, Manisa şehrinin sosyal ve ekonomik hayatına dair kayda değer verilere ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

Meşihat Şer'iyeye Sicil Defterleri (MŞH. ŞSC. d.) Manisa 274.

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akşit, Oktay, *Manisa Tarihi (Magnesia Ad Sipylum) (Başlangıçtan MS 395 Yılına Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

Aktan, Hamza, "Zevî'l-Erham", *DİA*, c. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 307-308.

Aktan, Hamza, "Miras", *DİA*, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, ss. 143-145.

Akyılmaz, Gül S., "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 11, S. 1-2, Ankara 2007, ss. 471-502.

Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 196-200.

Bardakoğlu, Ali, "Feraiz", *DİA*, c. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 362-363.

Çağlar, İlker Mümin, *273 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicil Defteri, (1252-1253/1836-1837), Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2005.

Demirel, Ömer, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Bellekten*, c. 54, S. 211, Ankara 1990, ss. 943-961.

Döndüren, Hamdi, "Ashâbü'l-ferâiz", *DİA*, c. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 467-468.

Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Emecen, Feridun, "Manisa", *DİA*, c. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 577-583.

Erkal, Mehmet, "Beytül-mâl", *DİA*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 90-94.

- İlgürel, Mücteba, “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Katoloğuna Doğru”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, İstanbul 1975, ss. 123-166.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 2, Ankara 1943, ss. 89-96.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, c. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 452-453.
- Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914 (Demographic and Social Characteristics)*, The University Of Wisconsin Press, Madison 1985.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.
- Özcan, Tahsin, “Muhallefât”, *DİA*, c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, ss. 405-406.
- Öztürk, Said, “Kassâm”, *DİA*, c. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 579-582.
- Şener, Mehmet, “İslam Miras Hukuku ile İlgili Terimler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, İzmir 1994, ss. 25-42.
- Teber, Ömer Faruk, “Osmanlı Devleti Adli Yapısında Bir Kesit: Şer’iye Sicilleri”, *Erdem*, c. 12, S. 35, Ankara 2002, ss. 537-554.
- Uğur, Yunus, “Şer’iyye Sicilleri”, *DİA*, c. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 8-11.
- Yıldırım, Yıldırım, “Şer’iyye Sicillerine Göre Ayıntab’da (Gaziantep) Ailenin Demografik Yapısı: Eş ve Çocuk Sayıları (1839-1876)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 18, S. 1, Gaziantep 2019, ss. 366-379.

III. Başvuru Eserleri

- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2006.
- Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

DEMOKRAT PARTİ'NİN, MUHALEFET YILLARINDA MANİSA YEREL BASININDA ELE ALINIŞ BİÇİMLERİ

*Ayşe Elif EMRE KAYA**

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği'nin önderliklerinde, ortaya iki kutuplu bir dünya düzeni çıkmıştır. Bu iki ülkenin birbirinden farklı siyaset etme biçimleri karşısında, ülkeler çoğu zaman taraflarını belli etmek zorunda hissetmişler ve bu iki ittifaktan birine dahil olmuşlardır. Savaş boyunca tarafsızlığını muhafaza etmeyi başarmış olan Türkiye ise, savaş sonunda bu düzen karşısında tercih yapmak durumunda kalmıştır. Dönemde etkili olan iç ve dış koşullar, Türkiye'nin demokratik cephe içerisinde konumlanmasını daha yerinde bir karar haline getirmiş ve San Fransisco Konferansı'na katılımının hemen öncesinde Türkiye bu niyetini ortaya koymak amacıyla, çok partili hayata geçme kararı almıştır. Bu karar uluslararası kamuoyu için önemli bir mesaj olduğu kadar, 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı boyunca sessizlik altında olan fakat artık iktidar olma şansını elde etmeye hazır muhalefet oluşumları için de itici bir güç olmuştur. O dönemde irili ufaklı pek çok parti kurulmak için yola çıksa da, ilk olarak dikkat çeken, müteşebbis Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi (MKP) olmuştur. MKP ontolojik olarak var olsa da, siyasette özellikle de İsmet İnönü'nün gözünde istediği yeri edinememiş ve ilk muhalefet partisi olma değerini fiiliyatta kazanamamıştır. Öyle ki, İsmet İnönü MKP'nin varlığına karşın, 1945 yılı Meclis Açılış Nutku'nda tek eksiğin karşılıklarına çıkacak olan bir muhalefet partisi olduğuna işaret ederek, bu durumu daha da netleştirmiştir. Bu sözler aslında CHP içerisinde bir zamandır varlığını hissettiren ve Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nda somutlaşan parti içi muhalefetin parti

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi. Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü Öğretim Üyesi. E- Posta: ayse.emre@hbv.edu.tr

dışına çıkmasına yönelik bilinçli bir çağrıdır. Bunun üzerine, parti içi muhalefetin dört ismi Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü ilk önce bir tavrı vererek parti yönetiminden bazı taleplerde bulunmuşlar, tavrın reddedilmesi sonrasında da Celal Bayar haricindeki üç isim disiplin kuruluna sevk edilmişlerdir. Celal Bayar da daha sonra kendi isteğiyle CHP'den istifa etmiştir. Bu isimlerin partiden ayrılışından kısa süre sonra bir parti kurma hazırlıkları yaptıkları gündeme gelmiş ve nihayet yoğun bir çalışma sonucunda 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) resmen kurulmuştur. Yeni parti, hem halk, hem de basın için merak uyandırmış ve büyük bir ilgi ile takip edilmiştir. Bu çalışma, DP muhalefetinin Manisa yerel basını tarafından nasıl karşılandığını, yeni partiye ne kadar ve nasıl yer verildiğini konu edinmektedir.

DP ve basın konusunu ele alan pek çok çalışma bulunmakla birlikte, bu çalışmaların örnekleminin ulusal basından seçildiği, bu çalışmanın ise, yerel basın odaklı bir inceleme yapılması nedeniyle diğer çalışmalardan ayrışacağı düşünülmektedir. Ulusal basının partiye ilgisi göz önünde tutulup, ciddi bir haber kaynağı olarak DP'nin söylemlerini paylaştığı ve partinin tanıtılmasında önemli işlev gördüğü düşünüldüğünde, bu çalışma ile de amaçlanan yerel basın tarafından yeni parti ve aktörlerine ilgi duyulup duyulmadığı ve bunların kamuoyuna nasıl ve ne kadar yansıtıldığının ortaya konulmasıdır.

Çalışmada, Manisa'da çıkarılan Akhisar Postası, Manisa, Spil, Demokrat Ege, Ege Postası, Hakikat ve Doğu gazeteleri ile Emel Dergisi'nin arşivlerden erişilebilen tüm nüshaları üzerinde nitel içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

DP'nin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sona erse de, dünya yeni bir düzen ile başka bir mücadele içerisine girmişti. Uluslararası arenada yeni siyasal, ekonomik ve ideolojik yapılanmalar ABD ve Sovyetler Birliği'nin başı çektiği bir ortamda rekabet halinde idi. Devletler bu noktada pozisyonlarını belirlerken, savaşta tarafsızlığını muhafaza etmiş, fakat savaş koşullarından önemli ölçüde etkilenmiş olan Türkiye de bu anlamda bir karar arifesinde idi. Türkiye burada kararını "demokratik cephe"den yana koymuş ve buradaki politika biçimlerine uyumlanma sürecine girmiştir. Bu bağlamda en önemli sonuç da, çok partili sisteme geçiş kararının alınması olmuştur. Bu kararın alınmasına iç ve dış politika gereklerinin yön verdiği ifade edilmiştir. Dış politik gerek olarak

araştırmacılar, Sovyetler Birliği'nin tehdidine karşı, Batılı devletlerin desteğini kazanmak isteğini öne sürmüşlerdir¹. İç sebeplere bakıldığında ise en öne çıkanı, yönetime ilişkin mevcut muhalefetin varlığıdır. Burada bu muhalefetin oluşumu ise ağırlıklı olarak modernleşme projeleri ve yürütülen ekonomik politikalarla temellendirilmektedir². Bu gerekçelerle çok partili hayata geçiş kararı alınmıştır.

DP, her ne kadar ilk parti gibi algılsa da, MKP'nin bu yönde ilk adımı attığı görülmüştür³. Fakat bu parti muhalif bir oluşum olarak ortaya çıkmasına rağmen, CHP İktidarı tarafından görmezden gelinmiştir. Bunun da en somut göstergesi, 1 Kasım 1945 Meclis Açılış Nutku'nda İsmet İnönü'nün tek eksik olarak karşılarında bir murakabe partisinin olmayışı olduğunu zikretmesidir⁴. İnönü, bu sözleri ile o konuşmasında bir süredir parti içerisinde var olan muhalefetin bir oluşuma gitmesine ve muhalefetlerini karşıt bir parti çatısında yürütmelerine işaret etmiş, somut adımlarla- muhalif isimlerin parti ile ilişkilerinin sonlandırılması v.b. - DP'nin kuruluş sürecini hızlandırmıştır. DP'nin kurulması ile siyasi ortam hareketlenmiştir. Bu durum basın alanına da sirayet etmiştir. DP bir anda basının ilgi odağı olmuş, parti binasının yer aldığı Sümer Sokak o tarihten itibaren, haber kaynak ve merkezlerinden birisi olmuştur. DP de kendisine yönelik ilgi ve beklentileri aynı şekilde karşılamış, muhalefette bulunduğu dört sene zarfında hak ve hürriyetler yönünde

¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayınları, İstanbul 1988; Nihal Kara İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, ss. 205-215 ; Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, Afa Yayınları İstanbul 1996. Hürriyet Konyar, *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999; Tülay Özürman, *Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998.

² Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri. Bir Soru*, Baha Yayınları, İstanbul 1972; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İkinci baskı, İmge Yayınları, Ankara 2000; Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 2. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul 1994, Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

³ B. Zakir Avşar - Elif Emre Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13,2, (2012), ss. 113-132.

⁴ Timur, a.g.e., s. 15.

vermiş olduğu mücadeleler ile ön plana çıkmıştır. Ekonomik alanda liberalizme yapmış olduğu vurgu, düşünce ve ifade özgürlüklerinde de kendisini göstermiştir. DP'de "özgürlüklerin" bütün çözümler için anahtar olduğu inancı hakim olup, bu haliyle ezilmiş kesimlerin temsilciliğini üstlenmiştir. Bu bağlamda, DP basın özgürlüğüne ayrıca bir önem atfetmiş ve DP sözcüleri bunu konuşmalarında sık sık dile getirmişlerdir⁵.

Manisa Basın Tarihine Kısa Bir Bakış

Manisa'nın basın hayatı açısından çok da dikkate değer bir kent olmadığı, İzmir'in, basın tarihinin önemli bir merkezi olmasının burada belirleyici olduğu belirtilmektedir⁶. Burada bir parantez açmak gerekirse, İzmir'in bir liman kenti olması⁷ ve bu yönüyle basının varlığını her daim garanti eden ticari kapitalizmin cazibe merkezinde olmasının burada güçlü ve etkili oluşumları doğurması ve bu yönüyle daha içeride kalan ve ekonomik ilişkileri bu nedenle daha az olan Manisa'da, diğer faaliyetlerin de sınırlı oluşu olağan bir durum okunabilir. Ayrıca, Manisa'da basın ile ilgili hareketsizliğin nedeni olarak kentin aydınlarının bu konudaki ağırdan alan girişimciliğinin, sebatsızlığının da ifade edildiği görülmektedir. Bu görüşe göre; şehirde II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren, 1930'ların ortalarına kadar düzenli olarak bir yıldan fazla yayımlanan gazete veya dergi olmadığı, adları bir şekilde tespit edilse dahi, bunların kaydına ya da koleksiyonuna erişmek mümkün olmadığı ve bu yayımlara ilişkin düzenli bir kayıt tutulmadığı ifade edilmektedir⁸. Manisa bölgesinde yayın hayatının başlangıcı olarak 1900'lü yılların başı işaret edilmektedir. 1908-1909 yılları arasında *İslam ve Ulum* adlı yayınların bölgede varlık gösterdiği, ardından 1919 yılında *Efe* adlı gazetenin yayımlandığı söylenmektedir⁹. 1919 yılında, Manisa'da "Wilson" adlı bir gazetenin de yayımlandığı ayrıca zikredilmektedir¹⁰.

⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları İstanbul 1992, s. 68.

⁶ Nejdet Bilgi, "Milli Mücadele'den Sonra Manisa'da Çıkan İlk Gazete: Saruhan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31, 1 (2016), s.78.

⁷ İzmir'e ait basın listesi arasında listelenmiştir. Bkz. Nazım H. Polat, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış", *TÜBAR*, XII, Güz, 2002, s.17-21.

⁸ Bilgi, a.g.m., s. 78.

⁹ Polat, a.g.m., s22.

¹⁰ Şaban Ortak, "Milli Mücadele Döneminde Farklı Bir Gazete: Wilson Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu- 19-21 Ekim 2016*, II. Cilt, Atatürk

Milli Mücadele'nin ardından Manisa'da yayımlandığı tespit edilen ilk gazetenin ise, Saruhan olduğu ifade edilmektedir¹¹ (Bilgi, 2016: 95). Cumhuriyet sonrası dönemde Manisa'da yayın yapan süreli yayınlar incelendiğinde 1972 yılına kadar şu isimlere rastlandığı ifade edilmiştir¹².

1923- Yeni Saruhan ; 28 Mart 1925 - Manisa Gazetesi; 1925 - Manisa Yeni Yurd; 1935 - Yeni Doğu (1926-1935) 1926 yılından sonra Manisa'da yayın hayatına giren ve yeni harflerle çıkarılan ilk süreli yayındır ; 1926- Güzel Saruhan ; 1927 - Manisa'da Nasreddin Hoca; 1935-1938 - Sekiz Eylül Gazetesi; 1936 - Genç Kızılaycılar Dergisi; 1936 - Bozkurt Dergisi; 1937- Gediz Dergisi ; 1938 - Türkiye Ziraat Gazetesi; 1942- Yeni Manisa; 1942 - Kurtuluş Gazetesi, Gediz Dergisi ve Türkiye Ziraat Gazetesi; 1943- Gediz Postası; 1945- Manisa'da Kurtuluş ve Işık Gazeteleri; 1946.Manisa Lisesi, Bizim Lise; 1948- Manisa Gazetesi; 1951- Hürriyet Misakı, Başarı Gazeteleri; 1952- Manisa Postası Gazetesi; 1953. Manisa Sesi, Kuru Sıkı, Açıksöz ve Genç Spil gazete ve dergileri; 1955- Manisa Ticaret Gazetesi, 1958 - Manisa Mesir, 1964- Memleket; 1965 - Ziraat Mücadele; 1966 - Hür Söz Gazetesi; 1967 - Manisa'da Hürriyet Misakı, Işık ve Hürsöz Gazeteleri, 1967. Ziraat Mücadele dergisi; 1969- Manisa'nın Sesi Gazetesi; 1972- Işık, Hürriyet Misakı ve Manisa'nın Sesi birleşerek Manisa Hür Işık Gazetesi çıkarılır.

Günümüzde Manisa'da çıkan gazetelere bakıldığında ise, Salihli Sektör Gazetesi, Turgutlu'nun Sesi Yankı, Manisa Meydan Gazetesi, Hür Işık Gazetesi, Manisa Olay, Manisa'da Denge, Yeni Akhisar'ın Sesi, Soma Olay Gazetesi, Manisa'da Gündem, Soma Gündem Gazetesi, Alaşehir 5 Eylül, Kardelen, Soma Karaelmas, Manşet Gazetesi, Gördes, Halikent, Turgutlu Postası¹³ isimleri ortaya çıkmaktadır.

Gazete İncelemeleri

1946-1950 yılları arasındaki dönemi kapsayacak biçimde yapılan incelemede erişilebilen yayınlar aşağıdaki gibidir:

Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2018, Ankara, s. 1140-1141.

¹¹ Bilgi , a.g.m., s. 95.

¹²Bu bilgi, Naci Yengin, <https://www.tarihistan.org/yazarlar/naci-yengin/cumhuriyet-sonrasi-manisa-daki-dergi-ve-gazeteler/5998/> 4 Ocak 2018. Erişim Tarihi: 07.10. 2022. adresinden alınmıştır.

¹³ Bu bilgi, <https://www.sanalbasin.com/manisa-haber-siteleri>. Erişim Tarihi: 07.10. 2022. adresinden alınmıştır.

Akhisar Postası, Manisa, Spil, Demokrat Ege, Ege Postası, Hakikat ve Doğuş gazeteleri ve Emel Dergisi.

Emel Dergisi

İncelenen yayınlar arasındaki tek dergi, kendisini “siyasi içtimai edebi aylık mecmua” olarak tanımlamış olan *Emel* adlı dergidir. 1948 yılı Eylül ayında Manisa’da Gediz Basımevi’nde basılmaya başlayan derginin imtiyaz sahibi ve aynı zamanda yazı işleri müdürü, Sabahattin Keklik’tir. Derginin arşivde erişilip incelenen birkaç sayısında, DP ile ilgili herhangi bir yazı ya da yoruma yer verilmediği tespit edilmiştir. Dergi ile ilgili genel olarak, milliyetçi çizgide olduğu ve Türk gençliğinin de bu yönde gelişme ve ilerlemesini sağlamayı amaç edindiğini söylemek mümkündür¹⁴.

Manisa Gazetesi

Manisa Gazetesi, “Çarşamba ve Cumartesi günleri çıkan bağımsız siyasi gazete” olarak kendisini tanımlamaktadır. Milliyetçi düşüncenin ağırlık verildiği, sol görüşe net ve mesafeli bir duruşu olan gazete, 22 Eylül 1948’de çıkmaya başlamıştır. İki sayfadan oluşan ve ikinci sayfası yerel ilan ve reklamlardan oluşan gazete, beş kuruştan satışa çıkmıştır. Gazetede künye bilgilerine yer verilmemiş, sadece gazetenin ilk takdim yazısının altında “Çimentepe” imzası bulunduğu görülmüştür.

Gazetede ilk olarak şu iki haber dikkat çekici bulunmuştur. İlki, Hasan Saka Kabinesi ile ilgilidir. Gazete kabinenin çekilmesine ilişkin iddiaları, sütununa taşımıştır¹⁵. Bu haberde sadece, bu iddialardan ve CHP grubu içindeki yorumlardan bahsedilmiş, DP sözcülerinin konuya ilişkin değerlendirmelerine yer verilmemiştir. Gazetenin bir iddiayı öne çıkarması özellikle de iktidarın bunu tekdip etmiş olmasına karşın, bunu gazetede paylaşması, mevcut iktidarla bir mesafesi olduğunu düşündürtse de, demokratların yorumlarına yer vermemesi, bu konuda net bir kanaat oluşturulmamasına yol açmıştır. Bununla birlikte, aynı gün gazetede yer alan “Manisa Mitingi” başlıklı küçük boyutlu bir haberde şu ifadeler yer almaktadır: “Manisa demokratlarının Pazar günü yapacakları mitinge ait hazırlıkları bitmiştir. Mitingde 8 hatip konuşacaktır. Adnan Menderes’in yapacağı konuşma çok önemlidir”¹⁶. Haberde, Adnan Menderes’e yapılan vurgu, Menderes’in bölgede tanınan bir toprak sahibi

¹⁴ *Emel*, 1 Eylül 1948.

¹⁵ *Manisa*, 25 Eylül 1948, s.1.

¹⁶ *Manisa*, 25 Eylül 1948, s.2.

olması nedeniyle O'na diğer hatiplerden farklı bir önem verildiğini düşündürmüştür. 29 Eylül 1948 tarihli, "Kazanç vergisine zam yapılması düşünülüyor" haberinde ise, Meclis bütçe görüşmelerinden bahsedilmekte, haber diline yansıyan herhangi bir tarafgir cümle bulunmamakla birlikte, haberde kazanç vergisine yapılması planlanan zammın manşete çekilmektedir. Fakat bu haber metninde de, bütçeye ilişkin herhangi bir muhalefet partisinin değerlendirme ve yorumuna yer verilmemiştir¹⁷.

Gazetede iktidara ilişkin haberlere ayrılan yer, muhalefete oranla daha fazladır fakat haber metinlerinde hakim olan dil, "nötr"e yakındır. Örneğin, 6 Ekim 1948 tarihli "İçişleri Bakanlığı Belediyelere Yardım Ediyor" başlıklı haber metninde, şimdiye kadar belediyelere yapılan yardımın 17 milyon lirayı bulduğu belirtilmekte fakat haber dilinde herhangi bir olumlu çerçeve ya da bir övgü retoriği ortaya konmamaktadır¹⁸. Server Gürevin tarafından kaleme alınan "Kurban" başlıklı yazıda ise, Türk Hava Kurumu ve havacılık faaliyetleri övülmekte, kurban bağışlarının ne denli "doğru" bir yere aktarıldığı kaleme alınmaktadır. Bu metinde de, CHP iktidarına ya da İnönü'nün şahsına yönelik bir cümle kullanılmamaktadır¹⁹.

Ülke çapında siyasi haberler ile yerel odaklı siyasi ve polis adliye haberleri sunan Manisa Gazetesi'nin erişilmiş olan sayılarında, genel olarak orta yol bir dil takındığı ve çoğu konuda muhalefet görüşlerini yansıtmadığı, bununla beraber muhalefeti temsil ettiği birkaç haber ya da yorum yazısında ise, göze batmayan olumlu bir çerçeve kullandığını söylemek mümkündür.

Spil Gazetesi

1 Ocak 1947 tarihli gazeteye ait ilk sayıda gazete kendisini "bağımsız" olarak kendisini nitelemektedir. Burada gazetenin imtiyaz sahibi, Sabahattin Keklik, yazı işleri müdürü ise, Kemal Orhon'dur. Gazetede, haftada üç defa çıktığı ve fiyatının beş kuruş olduğu yazılıdır. İlerleyen yıllarda ise, gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü Ömer

¹⁷ *Manisa*, 29 Eylül 1948, s.1.

¹⁸ *Manisa*, 6 Ekim 1948, s.1.

¹⁹ *Manisa*, 9 Ekim 1948.

Pekşen²⁰ olarak değişmiştir. Gazetenin o yıllarda haftada iki gün çıkmaya başladığı görülmüştür. Diğer gazetelerden farklı olarak Spil Gazetesi'nin hem fazla siyasi habere yer vermektedir. Gazete bu dağılımda, iki partiye de eşit bir pay sağlamaktadır. İlk sayıda "Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'i yemeğe alıyordu" diye bir haber yer almaktadır. Cumhurbaşkanının girişimleri ile muhalefet partisi ile iktidar arasında "anlayış zihniyetinin oluşması yolunda" kurulan diyalogtan haberde olumlu bir dille söz edilmektedir. Haberde ayrıca Adnan Menderes'e yönelik kullanılan olumlu üslup dikkat çekicidir²¹.

Spil'in, DP'nin o tarihlerde gerçekleştirilecek olan genel kongresine oldukça önem verdiği ve konuya geniş yer ayırdığı görülmektedir. Konuyla ilgili ilk haberde, kongrenin duyurusu yapılmaktadır²². İkinci haberde ise, Cumhurbaşkanının da kongreye gitme ihtimali olduğundan bahsedilmektedir. Üçüncü haberde de, gerçekleştirilmiş olan kongre için birçok önemli kararlar alındığı destekleyici bir söylem ile paylaşılmaktadır. Burada dikkat çekici nokta aslında, Muharrem Sorel'e ait olan "Memlekette ilk defa vakur ve asil bir muhalefeti tam manasiyle yapmak şerefi Demokratlara nasip olmuştur" sözünü gazetenin tırnaksız bir biçimde yayımlamasıdır²³. Bu cümlenin tırnaksız bir biçimde verilmesi cümlenin, gazetenin kendi yorumuymuş gibi anlaşılmasına yol açabilecek bir detaydır. Bir diğer haber de, kongrede Celal Bayar'ın başkan seçilmesi ve kongrede birçok memleket işlerinin görüşülüp iyi sonuçlar alınmasına ilişkindir²⁴. Gazetede görüldüğü gibi, CHP liderlerinin Demokratlarla sağlıklı bir iletişimin kurulduğunun altı çizilerek olumlanmaktadır. Fakat bunu şu noktada söyleyecek olursak, bir süre sonra iki parti arasında yakınlaşma özellikle de liderler bazında, gazete açısından giderek rahatsız edici hale gelecektir ve bu gidişata dair

²⁰ Gazetenin yayın yılı iki olarak görünmesine karşın, gazetenin düzenli bir yayın sürdüremediğini Ömer Pekşen de 3 Ocak 1948 tarihinde kaleme aldığı "Temenni Edelim" başlıklı yazısında, şu şekilde ifade eder: ...ötedenberi çıkmakta iken makinasızlık yüzünden kapanmak zorunda kalan Spil gazetesini bu defa da memlekete ufacık maddi ve manevi hizmet yapabiliriz ümidile zaruretlere katlanıp çıkarıyoruz". Pekşen yazısında ayrıca gazetenin partisizlik ilkesine vurgu yapmış ve hakikatin peşinde olduğunu vurgulamıştır (*Spil*, s.1)

²¹ *Spil*, 1 Ocak 1947, s.1.

²² *Spil*, 4 Ocak 1947, s.1.

²³ *Spil*, 9 Ocak 1947, s.1.

²⁴ *Spil*, 11 Ocak 1947, s.1.

ufak işaretler bu sayılardan itibaren hissedilmektedir²⁵. 11 Şubat 1947 tarihli *Spil* Gazetesi birinci sayfasında da, bir DP'li milletvekilinin partiden ayrılışı ve bu konudaki ifadelerine yer verilmiştir. Haberde ön plana çıkarılan detay, milletvekilinin partide bazı şartların değiştiğine işaret etmesi olmuştur.

Gazetede yer alan “muhtar seçimlerine” ilişkin haberde, idari amirlerinin iktidar lehine bazı usulsüzlükler yaptıkları anlatılmakta, ardından da yine CHP'li yayın organlarında DP'den istifalar olduğu bilgisinin yayıldığı, bunların da gerçeğe işaret etmediğinin altı çizilmektedir. Haberde güçlendirici unsur olarak, DP tarafından konunun tekzip edildiği bilgisi de verilmektedir²⁶.

25 Şubat 1947 tarihli *Spil*'de, muhtar seçimleri ile ilgili olarak, şu not manşetten paylaşılmıştır: “Yurddaş ! Muhtar seçiminde hiçbir hissiyata kapılmadan vicdanının emrile hareket ederek güvendiğin Partiye Oy'unu ver!”²⁷. Gazetenin herhangi bir partiye işaret etmemesi önemli bir konudur. Aynı şekilde, 1 Mart 1947 tarihli *Spil*'de muhtar seçimlerine ilişkin, seçimlere eskisinden daha fazla bir ilginin olduğunun belirtilmesini de bu çerçevede değerlendirmek gereklidir. Haberde bunun dışında iki partinin seçimlere ilişkin olarak farklı değerlendirmelerine- CHP, seçimlerin tam serbestlik içinde gerçekleştiğine işaret ederken, Demokratlar bu konuda sorunlar olduğunu belirtmektedirler - yer verilmiş fakat bir yorum ya da çerçeveselendirme yapılmamıştır.

Gazete, aslında dengeli bir dil kullanmaya devam etmektedir. Muhtar seçimleri ile ilgili *Ulus'un* “seçimi biz kazandık” şeklindeki iddiaları ile, DP'den istifalar olduğu şeklindeki iddialarından bahsetmekte, buna karşılık DP'nin bunların tamamını reddettiğini belirtmektedir²⁸. Birkaç gün sonra da gazete, Başbakan Recep Peker'in seçimlerde yolsuzluk iddialarını reddettiğini haberleştirmiştir²⁹.

8 Nisan 1947 tarihli *Spil*'de DP ile ilgili iki haber yer almaktadır. İlkinde DP'nin Manisa'da düzenlediği yağlı güreşlere yer verilmiştir. Olumlu çerçevede verilen haberde, halkın güzel vakit geçirdiği ve

²⁵ *Spil*, “Anayasa Değişecek Mi?”, 18 Ocak 1947, s.1; *Spil*, “Mareşalin İçişleri Bakanına Cevabı- İsnatları Reddediyor”, s.1.

²⁶ *Spil*, “Muhtar Seçimleri Hakkında Yapılan Şikayetler”, 22 Şubat 1947, s.1.

²⁷ *Spil*, 25 Şubat 1947, s.1.

²⁸ *Spil*, “Parti Tartışmaları”, 6 Mart 1947, s.1.

²⁹ *Spil*, 8 Mart 1947, s. 1.

etkinliği ilgi ile takip ve seyir ettiği ifade edilmiştir. İkinci haberde ise, DP liderlerinin Ayvalık gezilerinden bahsedilmiştir. DP'nin burada oşku ve sevgi ile karşılındığı, dinleyenlerin kalabalık olduğu ifade edilmiş, ardından da DP'nin yer yer gördüğü baskıların, halkın samimiyetle ona yönelmesi ile sonuçlandığından bahsedilmektedir³⁰ . 11 Nisan 1947 tarihli *Spil*'de yine, DP liderinin gezileri haber verilmektedir. Haberde katılımın fazlalığından ve liderlere gösterilen sevgiden bahsedilmektedir. 18 Nisan 1947 tarihli *Spil*, DP'nin Afyon seçimlerine girmeme kararını haber vermiştir. Aynı tarihli haberde, CHP'deki hizipleşmeler de bir başka haber olarak yer almaktadır. 20 Nisan 1947 tarihli *Spil* de, Demokratların Meclis'te sert haberleştirilmiş, DP sözcülerinin, DP'nin Meclisten ekilme yönündeki kararlılıklarının altı çizilmiş ve anti-demokratik hususlar konusunda mücadele verecekleri tekrarlanmıştır.

25 Nisan 1947 tarihli *Spil*'de, DP Başkanı Celal Bayar'ın demeci taşınmış, burada Bayar, DP'nin tahrikçi olarak gösterilmesini reddetmiş, gezilerde aldığı intibaa göre DP'nin kuvvetli olduğunu belirtmiş ve son olarak da DP çözülüyor iddialarına karşı, "DP hürriyet için vasıta dır, yola devam ediyoruz" mesajı vermiştir. 3 Ocak 1948 *Spil*'de yer alan "Gençler Uyanık Olalım" başlıklı, Halil Onultmak imzalı yazıda, komünizme karşı uyanık olunması gerektiğinden bahsedilmekte ve eşit ve dengeli bir biçimde, hem CHP sözcülerinin, hem de DP sözcülerinin endişe ve uyarılarına yer verilmektedir. Yine aynı tarihli gazetede, DP İl Kongresi'nin toplandığı haberi verilmiş, toplantı ile ilgili olumluya yakın bir ele alma biçimi gzlenmiřtir³¹. Gazetenin 10 Ocak tarihli sayısında ise, CHP kongresine yer verilmiş, bu haber dilinin de DP ile ilgili haber ile benzer biçimde çerçevelendiğini, olumluya yakın bir dil ile sunulduğunu söylemek mmkndr³².

Halil Onultmak imzalı, "Onlar Ne İstiyorlar" başlıklı, komünizme karşı ortak hareket edilmesi gerektiğinin vurgulandığı bir başka yazıda da, yazarın partileri ayırmaksızın ikisine de seslendiği grlmektedir³³. Gazetenin, bu tutumunun genel olduğu, 17 Ocak tarihli sayısında yayımlanan "Ayarlamaya ve Hürriyete Dair" başlıklı mer Pekşen imzalı yazıdan da anlaşılmaktadır. Bu yazıda, ülkede alınan çok partili hayata

³⁰ *Spil*, s.1-2.

³¹ *Spil*, 3 Ocak 1948, s.1.

³² *Spil*, 10 Ocak 1948, s.1.

³³ *Spil*, 14 Ocak 1948, s.1.

geçiş kararı desteklenmekte, ardından DP'nin Meclis'te başarılı bir denetleme görevi yürüttüğü ifade edilmektedir. Pekşen, yazısının devamında, iktidar ve muhalefet partisine güvenlerinin tam olduğunu belirterek, bu sürecin başarısını iki parti üzerinden eşit bölmektedir. Burada DP'yi ifade ederek yazarın bir parantez açtığı, güven konusuna DP içindeki müfritleri dahil etmediklerinin de altını çizdiği görülmektedir. Yazıda iki parti arasında diyalog olması ve Meclis'te bir denge oluşturulması isteği ön plana çıkmaktadır.

“Komünist Propagandacıları Tanıyalım” başlıklı yazıda, ülkede komünistlerin yürüttüğü taktiklerden madde madde bahsedilmektedir. Yazar Halil Onultmak, DP'ye yönelik olarak yürütülen bazı komünist taktik ve manevralardan da bahsetmekte, bunun bazen tavsiyelerle (örneğin, DP CHP ile dış siyasette bir hareket etmemelidir gibi) bazen de ithamlar ile (DP'nin danışıklı dövüş partisi sözleri ile) yapıldığını örneklemektedir. Yazar, ayrıca DP içindeki bazı gelişmelerin (DP İstanbul İl Başkanlığında yaşanan istifa gibi) yine komünist taktikler sonucu oluştuğuna da işaret etmektedir. Yazar, muhalefete ilişkin kamuoyunda yer alan olumsuz haber ve yayınları ya da parti içindeki istenmeyen gelişmeleri “komünist” oyunları olarak görerek aslında partiye gelen/gelebilecek eleştirileri bir anlamda karşılama ve boşa düşürme vazifesi görmektedir³⁴.

Gazetede yer alan vatandaş şikayetleri üzerine yazıda da, CHP ve DP kongrelerinde dile getirilen vatandaş şikayetlerinden bahsedilmektedir. Yazar, vatandaşların iktidara yönelttiği, yanlış ve eksik tedbir konusundaki eleştirileri doğru ya da yanlış olarak değerlendirmeyeceğinin altını çizmekte, ortada sorun varsa ülkede ahlak üzerinden bir tartışma yürütülmesi gerektiğine işaret etmektedir³⁵. Görüldüğü gibi, açıktan bir destek ya da eleştiri, gazetenin tercih ettiği bir duruş değildir.

Gazetede yer alan “Bir Muvazaa Mı Doğuyor” başlıklı yazıda, diğer yazılardan farklı bir biçimde DP'nin eleştirildiği görülmektedir. Kenan Öner ile ilgili partinin tutumuna ilişkin Halil Onultmak oldukça sorgulayıcı bir yazı kaleme almıştır. Demokratların CHP'lilerin bazı kötü huylarına sahip çıktıklarının belirtildiği yazıda, DP ve DP'nin bazı

³⁴ *Spil*, 21 Ocak 1948, s.1.

³⁵ Halil Onultmak, “Vatandaşların Şikayetleri ve Bunları Doğuran Sebepler”, *Spil*, 7 Şubat 1948, s.1.

söylemlerindeki samimiyet sorgulanmaktadır³⁶. Onultmak bu yazının devamı niteliğindeki bir sonraki yazısında, tarafsız yorumlamadan uzaklaşmış, DP'nin CHP ile muvazaa etmesi ihtimalini daha ağır bir biçimde eleştirmiş bu olasılığı DP'ye yakıştırmadığını, ülkeye böylesi bir durumun zarar getireceği yönündeki düşüncesini üstüne basarak söylemiştir³⁷. Onultmak³⁸, “muvazaa” konusunda üçüncü bir yazı daha kaleme almış, burada da benzer biçimde iki partinin arasında bir danışıklı dövüş olma ihtimalini eleştirmiş, fakat bu sefer konuyu komünist manevralar ile bağlamış ve bu durumu komünizme yenilmek olarak görmüştür³⁹.

Gazetede iki yazı daha vardır. İlki, DP milletvekillerinin Manisa ziyaretidir. Bu ziyareti gazete oldukça olumlu biçimde ele almıştır. Diğeri ise, Hikmet Bayur'a ilişkindir. Haberde Manisalı gençlerin Hikmet Bayur'a çektikleri destek mesajına (bu imza listesinde başyazar Halil Onultmak'ın da imzası bulunmaktadır) yer verilmiştir. Burada gazetenin genel tutumu, Hikmet Bayur meselesinde komünist oyunlara kapılmamak galesi ile dikkatli davranılması gerektiği yönünde özetlenebilir⁴⁰. Halil Onultmak, bir müddet Hikmet Bayur'a destek vermeye yazılarında devam etmiştir⁴¹.

28 Şubat 1948 tarihli Spil Gazetesi'nde yer alan Halil Onultmak imzalı “Zaruri Bir Açıklama” başlıklı yazıda, diğerlerinden farklı olarak DP ile ilgili bir taraftarlık hissedilmekte, bunun da ötesinde önemli bir tespit de bulunmaktadır: “Halk ekseriyetini elinde bulunduran fakat türlü sebeplerle Mecliste azınlıkta kalan muhalefetin (parçalanmak) tehlikesine maruz kalması partilileri ve ulusumuzu üzüyor”. Bu ifade, hem DP'nin ülke içinde gördüğü desteğe ilişkin bir tespiti içermekte, hem de 1946 seçimlerinde CHP iktidarının tutumuna karşı bir eleştiri ortaya

³⁶ “Bir Muvazaa Mı Doğuyor”, *Spil*, 11 Şubat 1948, s.1.

³⁷ Halil Onultmak, “Muvazaa Siyasi Alanda Tutulan En Kötü Yoldur”, *Spil*, 18 Şubat 1948, s.1-2.

³⁸ Gazetenin, çok nadir de olsa, iki parti arasında güttüğü eşitlikçi tavrı bozduğu ve partiler arasında bir ayrıma gittiği görülmektedir. Bunlardan biri, Halil Onultmak'ın yazılarından biridir. Onultmak yazısında, DP-CHP karşılaştırmasına gidip, DP'yi demokratik, CHP'yi antidemokratik olarak nitelemiştir (*Spil*, 18 Şubat 1948, 2).

³⁹ Halil Onultmak, “Muvazaa Siyasi Alanda Tutulan En Kötü Yoldur”, *Spil*, 21 Şubat 1948.

⁴⁰ *Spil*, 21 Şubat 1948, s. 1.

⁴¹ Halil Onultmak, “Gerçek Davada Tenkit Esastır”, 25 Şubat 1948, s. 1.

koymaktadır. Cümlede ayrıca muvazaa iddialarına ve bu iddiaların partiyi getirdiği parçalanma noktasına da dikkat çekilmektedir.

Aynı sayıda yer alan ilgi çekici bir diğer yazı ise, gazetenin “Benden Bu Kadar” adlı köşesinde yer alan “Altmışına Basmış” başlıklı yazıdır. Yazı, DP kurucu üyesi Fuat Köprülü’yü eleştirmektedir⁴². 3 Mart 1948 tarihli *Spil*’de Halil Onultmak, “Zaruri bir Açıklama” başlıklı devam niteliğindeki yazısında, Köprülü’ye yönelik eleştirilerini, Hikmet Bayur’a parti içerisinde geliştirilmiş olan muhalefete dayandırmaktadır. DP içerisinde olan muhalefette Onultmak, net bir biçimde Hikmet Bayur tarafında yer almakta ve yazılarında da bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Onultmak, DP içindeki çekişmeleri ele almaya bir süre daha devam etmiştir. Yazar, bunu ortaya koyarken geleneğini bozmamış, yine konuyu “doğru/ yanlış” ya da “haklı /haksız” ekseninde analiz etmeyi lüzumsuz bulduğunu ifade etmiştir. Yazar, ağırlıklı olarak siyasi tarih açısından önemli olan bir saptama yaparak, DP’de 1946 seçimlerinden itibaren olumsuz yönde bir değişim olduğuna işaret etmiştir⁴³.

Benzer biçimde “Benden Bu Kadar” başlıklı köşede, Menderes’in grup içerisinde yaptığı bir konuşmadan yola çıkılarak büyük kongrenin toplanmasına sıcak bakmayışına işaret edilmekte ve bunun DP sözcüsünün daha önceki konuşmaları ile çeliştiğine işaret edilmektedir⁴⁴. Yine *Spil*’de, DP’nin, kuruluşundan itibaren dönüşüm geçirdiğini ele alan bir başka yazıda ise⁴⁵, savaşın ruhsal ve ekonomik olarak insanlar üzerindeki etkisi ve bu süreçte CHP iktidarının yanlış/eksik kararlar almasından ve kötü idaresinden bahsedilmekte, bunların, DP’nin kuruluş gerekçesi olduğuna işaret edilmektedir. Buna göre, DP bir kurtarıcı olarak ortaya çıkmış ve insanları etrafında toplamıştır. DP’nin geçen üç sene zarfında belirli bir taraftar edindiği ve bununla birlikte, iktidar üzerinde halen yeter düzeyde baskı geliştiremediği belirtilmekte ve DP’nin özellikle son dönemde şahsi çekişme ve ihtiraslarla hareket ettiği ve davaya bağlı kişilere ihtiyaç olduğuna işaret edilmektedir.

13 Mart 1948 tarihli “Yukardan Mı” başlıklı “Yaren” imzalı bir yazıda yazar, “Hikmet Bayur’a sahip çıkmakta ve O’nun Manisa İl İdare Kurulu’ndan el çektirilmesini, parti içerisinde yukardan aşağıya doğru

⁴² Yaren, *Spil*, 28 Şubat 1948, s.1.

⁴³ Halil Onultmak, “Tezatlar İtimadı Sarsar”, *Spil*, 6 Mart 1948, s. 1.

⁴⁴ Yaren, Benden Bu Kadar/ “Merak Ediyoruz”, *Spil*, 6 Mart 1948, s.1.

⁴⁵ Halil Onultmak, “Büyük Dava Hiçbir Zaman Durmıyacak”, *Spil*, 10 Mart 1948, s. 1.

işleyen iktidar sultasına bağlamaktadır. Gazetenin 20 Mart 1948 tarihli sayısında, DP'ye yönelik açıkça muhalefete giriştiği görülmektedir. "Milletin Sinesi Şahsi İstekler İçin Tecrübe Tahtası Olamaz" başlıklı haberde, DP Genel İdare Kurulu'nun yürüttüğü politika yanlış bulunmakta ve girişilen tasfiye işinin, (milletvekili maaşları ödenekleri) grubun keyfi istekleri doğrultusunda demokratik olmayan biçimde yapıldığı ileri sürülmektedir. Bu eleştirinin, DP henüz iktidara gelmemişken, 1950 öncesinde olması önemli bir değerlendirme olarak okunmalıdır. Gazetenin 27 Mart 1948 tarihli sayısında da "Sinei Millete Döneceğiz Sözü Nerede", başlıklı haberde, Halil Onultmak iki parti arasındaki muvazaa iddialarına karşı rahatsızlığından söz etmektedir. Ayrıca DP'nin 12 Temmuz 1948 Beyannamesine kadar olan sürede bir muhalefet yürütebildiğini, 12 Temmuz sonrası yapılan görüşmeler ve kulisler neticesinde DP'de İnönü'nün bir şekilde hakimiyet kurduğunu, Hürriyet Misakı'nda alınan kararların ardında durulmadığı, öyle ki DP'nin artık iki numaralı CHP haline geldiğini ve hatta İnönü'nün seçimlerde DP'yi destekleyeceği yönünde ifadelerde bulunduğu dahi konuşulduğunu, böylelikle DP'nin muhalefet işlevini yitirdiğini belirtmektedir. Onultmak, partiden ihraç edilenlerin de esasında, bütün bu gelişmelerden rahatsızlık duyup itiraz edenler olduklarına işaret etmiştir. Onultmak, yazısını şu çarpıcı ifade ile bitirmektedir: "Artık yeter ulus sizlerden anlaşarak iş görmek istemiyor".

31 Mart 1948 tarihli, "Millet Karşısında Partiler" başlıklı yazısında da Onultmak, halkın DP'den, CHP ile danışıklı dövüş içerisinde hareket ettiği düşüncesiyle soğuduğu, gelişmeler neticesinde halkın başka arayışlara yöneldiğini yazmaktadır. Aynı gün "Yaren" adlı yazar, "Kuşa Benzedi" adlı fıkra yazısında, DP'den ihraç edilenler ile ilgili olarak demokrasinin sekteye uğratıldığını ifade etmektedir. 3 Nisan 1948 tarihli *Spil*'de yine Halil Onultmak'ın, "Ara Seçimler Yaklaşırken" ve 10 Nisan 1948 tarihli "Son Olaylar DP'yi Sarsmıştır" başlıklı yazılarında, yazarın DP'ye olan mesafesi dikkat çekicidir. Hayal kırıklığı üzerine kurulu olan yazılarda ortaklaşan noktalar şunlardır: İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ortamda CHP esaslı tedbirler geliştirememiştir; DP kurtarıcı mahiyette ortaya çıkmıştır; 12 Temmuz Beyannamesi görüşmelerine kadar denetim görevini yerine getirmiş, fakat sonra muvazaa yoluna girmiştir, bu yol yanlıştır ve bir an önce dönülmelidir. Halk bunun farkında ve bundan da rahatsızdır. Halil Onultmak yazılarında yer verdiği DP eleştiri dozunu giderek artırmış, DP'nin kuruluş nedenini irdelediği

yazısında, geriye dönük olarak partinin ısmarlama bir parti olarak mı kurulduğunu sorgular hale gelmiştir⁴⁶. Onultmak'ın diğer yazılarında da DP eleştirileri devam etmiştir⁴⁷.

Spil'de bu tarihlerden itibaren Halil Onutmak yazılarının yer almadığı ve başyazıyı genelde Ömer Pekşen'in kaleme aldığı, çok sık olmamakla birlikte, "N. Öner" isminin de zaman zaman yazdığı görülmüştür. Bu süreçte, iki partiye de mesafeli bir tavır söz konusudur. Bu sıralarda DP'den ayrılanların kurmak üzere harekete geçtiği Millet Partisi (MP), gazete tarafından olumlu karşılanmış, Ömer Pekşen "Millet Partisi kurulurken" başlıklı yazısında yeni partiden ümitli bir biçimde, dünya çapında başarı temennisinde bulunmuştur⁴⁸. Gazetede konuya ilişkin bir başka yazıda da Millet Partisi "ideal parti" olarak tanımlanmıştır⁴⁹. Gazete bu tarihten itibaren MP çizgisine yönelmiştir.

Hakikat Gazetesi

Arşivlerde bu gazeteye ait yalnızca beş sayı bulunmaktadır. Hakikat Gazetesi, kendisini "her hafta Salihli'de çıkan tarafsız gazete" olarak tanıtmaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi, yazı işleri müdürü ve aynı zamanda başmuharriri Fuad Hasan Türkay'dır. Dört sayfa olarak çıkan gazete, diğer gazetelerden pahalı olarak 10 kuruştur⁵⁰. Gazete, ilk sayısında çıkış amaçlarını ortaya koyarken yayın politikaları ile ilgili şu ipuçlarını vermektedir: ".. İyinin sadece iyi tarafını takdir kötünün münhasıran kötü tarafını tenkit ve yurt davalarında bu çerçeve içinde azami hassasiyetle hareket etmek"⁵¹.

Gazetenin ilk sayısında Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ege gezisine ilişkin bir haber yer almaktadır. Haberde oldukça olumlu bir üslup kullanılmış, demokratlar ve onların mareşale olan bağlarının metinde altı çizilmiştir. Mareşale gösterilen ilgi ve alaka hürriyet arzusu, değişim heyecanı olarak gazetede hissettirilmiş, halkın ayağına kadar gidilerek

⁴⁶ "Kötü Bir Anlayışsızlık", *Spil*, 17 Nisan 1948.

⁴⁷ Halil Onultmak, "Moskova Radyosu' Sözü Etrafında", *Spil*, 21 Nisan 1948.

⁴⁸ *Spil*, s. 1-2.

⁴⁹ Ömer Pekşen, "Millet Partisi'nin Kurulma Sebepleri", *Spil*, 4 Ağustos 1948.

⁵⁰ Gazetenin ilçede basıldığı göz önünde tutulursa, fiyatının diğer gazetelere göre yüksekliği anlaşılabilir.

⁵¹ *Hakikat*, 4 Kasım 1946, s.1.

onlarla kurulan diyalog ileride seçimi kazanmanın taşları olarak görülmüştür⁵².

Gazetenin⁵³ üçüncü sayısında yer alan haber, Celal Bayar ve diğer kurucuların Manisa da dahil olmak üzere çıktığı Ege gezisi intibaları üzerine kuruludur. *Hakikat*, Bayar'ın seyahatten müspet intibalarla döndüğünü aktarmış ve açılacak olan Meclis ile ilgili olarak da 7 Eylül kararlarına karşı şiddetli bir itiraz edecekleri bilgilerini öne çıkarmıştır⁵⁴. Aynı sayının üçüncü sayfasında Nuri Güreli, "Serbest Sütun" adlı köşede, DP'nin 7 Eylül kararlarını analizini değerlendirmiş ve Güreli, DP'nin detaylı bir inceleme yapmadan 7 Eylül Kararlarını yorumlamasını eleştirmiştir⁵⁵. Güreli bu yöndeki yazılarını bir müddet devam ettirmiştir⁵⁶.

Demokrat Ege Gazetesi

Gazete kendisini, "Manisa'da çıkan günlük siyasi gazete" olarak nitelenmektedir. Gazetenin imtiyaz sahibi Kemal Orhon (Spil Gazetesi'nin de imtiyaz sahibi idi- Gazete 6 Mayıs 1947 sayılı kopyasında "Spil ile alakamız kalmamıştır" açıklaması ile bu illiyeti resmileştirmektedir) yazı işleri müdürü ise, Hilmi Erinç'tir (Daha sonra bu göreve Halit Gürol ile devam edecektir). Fiyatı beş kuruş olan gazete, 1 Mayıs 1947 sayılı ilk sayısında, DP ve CHP'yi birlikte ele aldığı bir habere yer vermiştir. Ankara'da Siyasi Faaliyet-Demokratlar Meclisten çekilirse kısmi seçim yapılacağı söyleniyor" başlık ve spotlu haberde, gazete DP'nin hırçın siyasetini CHP sözcüleri ve yayın organları üzerinden aktarmıştır. Ayrıca, DP hırçın siyasetini sürdürür ve Meclisten çekilirse, CHP'nin bir yan planı olduğu bilgisi de verilmiştir⁵⁷.

⁵² *Hakikat*, "Bütün Bir Egenin Yeniden Kalbini Kazanan Bu Büyük Hürriyet Aşkı: Buradan Geçerken de Salihli'yi İçten Sarstı ve Heyecana Düşürdü", 4 Kasım 1946, s.1.

⁵³ Gazetenin 11 Kasım 1946 tarihli sayısının dört sayfası da, Atatürk'ün ölüm yıldönümü nedeniyle O'na ayrılmıştır (*Hakikat*, 11 Kasım 1946, 1).

⁵⁴ "Demokrat Parti Başkanı B. M. Meclisinde Büyük Bir Tartışma Olacağı Zannediliyor", *Hakikat*, 20 Kasım 1946, s.1.

⁵⁵ "Demokrat Partinin Son Beyannameşi Üzerinde Bir Tahlil", *Hakikat*, 20 Kasım 1946, s. 3.

⁵⁶ 7 Eylül, çiftçi tarafından olumlu karşılanmıştır. "Bol İstihsale Doğru" adlı haber (*Hakikat*, 27 Kasım 1946, s.1) ile beraber okuduğumuzda neden DP'nin 7 Eylül kararlarını eleştirmesi gazetede olumsuz çerçevede verilmiş, yorumlamak daha kolay hale gelecektir.

⁵⁷ *Demokrat Ege*, 1 Mayıs 1947, s.1.

Demokrat Ege Gazetesi'nin 3 Mayıs 1947 tarihli sayısında, Demokratlar ile ilgili haberlere genişçe yer verilmesinin ötesinde, gazetenin, DP kurucularından Fuad Köprülü'ye ilk sayfadan köşe yazarlığı vermesi, gazete ile parti arasında bir bağa dair bir kanaat oluşturmaktadır⁵⁸. Aynı gün yayınlanan iki haberde de benzer bir biçimde, DP'nin Meclis içinde faaliyetlerinden bahsedilmektedir. "DP Mühim Kararlar Arifesinde" başlıklı haberde, muhalefetin kanun teklifleri sunma hazırlığı içinde olduğu ve muhtar seçimlerine katılım konusunda karar aşamasında olduklarından bahsedilmekte⁵⁹, diğer haberde de, Demokratların Seçim Kanunu'na ilişkin sunduğu teklifin İçişleri Komisyonu'nda reddedildiği belirtilmektedir⁶⁰.

Gazetenin demokrat sözcülere yer verme alışkanlığının var olduğu görülmektedir. 10 Mayıs 1947 sayılı Demokrat Ege'de, Hikmet Bayur'un köşe yazısına yer verilmektedir. Bayur'un yazısının da CHP eleştirisi üzerine kurulu olduğu, DP kurucularının da devlet tecrübesi sahibi olan kişiler olduğuna vurgu yapıp, iktidar değişikliğinin endişe edilecek bir yanı olmadığını vurguladığı görülmektedir⁶¹.

Gazetede "Muradoğlu" imzalı yazıdaki dikkat çekici nokta ise, yazarın "partimiz" ifadesini kullanmasıdır. Bu notun "Partili gazetecilik" anlamında okunması gerekmektedir. Yazıda demokrat partinin dağılma iddiaları ele alınmakta, iddialar reddedildiği gibi aksine partinin yayıldığı ortaya konmaktadır, Muradoğlu ayrıca DP'yi kurtarıcı olarak nitelemektedir⁶².

14 Mayıs 1947 sayılı Demokrat Ege'de ise, DP Kurucularından Fuad Köprülü'nün "İstanbul Matbuatı ve Örfi İdare" başlıklı yazısına yer verilmiştir. Köprülü yazısında, basına destek vermekte, iktidarı, basın hürriyetini ileri taşımak yerine geriye çekmekle eleştirmektedir.

Gazetenin, 19 Mayıs sayısında bayram dışında bir konuya değinilmemekle birlikte, gazetenin gençlere hitap ederken "demokrat

⁵⁸ Fuad Köprülü, "Hükümet Partisi Başındakiler Neden Samimi Olamıyor?", *Demokrat Ege*, s. 1) Diğer sayıda da yazının devamı yayınlanmıştır (*Demokrat Ege*, 6 Mayıs 1947, s. 1).

⁵⁹ *Demokrat Ege*, 3 Mayıs 1947, s.1.

⁶⁰ *Demokrat Ege*, 3 Mayıs 1947.

⁶¹ Hikmet Bayur, "İktidarı Beğenmediklerine Bırakmamak 'Hakkı', *Demokrat Ege*, s.1.

⁶² Muradoğlu, "Demokrat Parti Günden Güne Yayılmaktadır", *Demokrat Ege*, 13 Mayıs 1947, s. 1.

gençlik” sıfatını kullanması, parti-gazete arasında bir bağı ortaya koyması açısından önemlidir⁶³.

23 Mayıs 1947 tarihli *Demokrat Ege*'de ise, vatandaşlara önemli bir not paylaşmaktadır: “Vatandaş Demokrat Parti muhtar seçimlerine iştirak etmiyor. Dikkatli olmanızı tavsiye ederiz”. İç sayfada ise, gazete, “İki Partinin Farkı” başlıklı haberde, Samet Ağaoğlu'nun CHP ile DP'yi karşılaştırdığı konuşmasına yer vermektedir. Ağaoğlu, CHP'nin halktan kopukluğunu DP'nin ise aksine halktan doğduğunu vurgulamaktadır (Demokrat Ege, 23 Mayıs 1947, 2).

29 Mayıs 1947 tarihli *Demokrat Ege*'de birinci sayfada manşette, “Demokrat Parti şehrimizde yapılacak muhtar seçimlerine girmiyor” başlığı verilmiş, altına da Demokrat Parti il ilçe ve ocak başkanlıklarından İnönü ve Meclis Başkanı'na (Kazım Karabekir) çekilen protesto telgrafları paylaşılmıştır.

D.E. imzalı, “DP Muhtar seçimlerine niçin iştirak etmiyor” başlıklı yazıda, gerekçe olarak seçim kanununun demokrasi prensibine göre ayarlanmamış olması verilmektedir⁶⁴.

İç sayfada (2. Sayfa), Muradoğlu da “muhtar seçimleri” ile ilgili yazdığı yazıda “biz demokratlar” sözleriyle seçime katılmama kararını yinelemiş, halka seçimlere katılmama çağrısı yapmış, az katılım ile CHP'nin imtihan edilmesini salık vermiştir. Bu yazıda en dikkat çekici olan ise, “genel oyun %85'i bizde” sözleridir. Muradoğlu'nun parti ile aidiyet bağını kurması, üzerinde durulacak niteliktedir.

Demokrat Ege sıkça diğer gazetelere de sütunlarında yer vermiş, bunlardan birinde, Ulus başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın DP'ye yönelik olumlu bir cümlesini alıp, yazarın “partizanca” olmayan adil yorum ve yaklaşımını desteklemiştir⁶⁵.

12 Haziran 1947 tarihli gazetenin ilk sayfasında, DP sözcülerinden Samet Ağaoğlu'nun “Bu Tehditler Kime Karşı” başlıklı yazısını da yayımlamıştır. Ağaoğlu yazıda, CHP'nin demokrasiyi kendilerinin kurduğu ve Demokratların istedikleri muhalefet karakterine bürünmezse başka bir parti ile yola devam edebilecekleri yönündeki imalarını eleştirmiştir⁶⁶.

⁶³ *Demokrat Ege*, 19 Mayıs 1947, s. 1.

⁶⁴ D.E., *Demokrat Ege*, 29 Mayıs 1947, s.1.

⁶⁵ Muradoğlu, “CHP'nin İhtidası ve İftihar Partisi”, 4 Haziran 1947, s.2.

⁶⁶ 21 Haziran 1947 tarihli *Demokrat Ege*'de Fuat Köprülü imzalı “Demokrasi Ahlakı” başlıklı yazı yer almaktadır (s.1).

28 Haziran 1947 tarihli *Demokrat Ege*'de İnönü-Bayar görüşmesi manşete taşınmış, ikilinin görüşmesinin olumlu olduğu vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Memleket meselelerinin konuşulduğu ve aradaki anlaşmazlıkların çözümü için adım atıldığı da habere eklenmiştir⁶⁷.

3 Temmuz 1947 tarihli *Demokrat Ege'nin* birinci sayfasında, Fuad Köprülü'nün bir yazısını manşete taşımaktadır. Buna göre Köprülü, iki parti arasındaki mücadeleyi tek parti zihniyeti ile hakiki demokrasi zihniyeti arasında tanımlamakta ve kabinenin tek partililik zihniyetinden vazgeçmek istemeyişi ve idari baskılardan söz etmekte ve İnönü'yü burada hakem görevine çağırıp, verdiği teminatları hatırlatmaktadır.

Benzer içerikli bir başka haberde de İnönü'nün kurultayda CHP Genel başkanlığından çekilme kararı ele alınmakta, Halk Partisi içindeki "müfrit" grubun bundan rahatsızlık duyduğu ifade edilmektedir⁶⁸

Bir başka haberde⁶⁹, yine CHP içindeki bu "müfrit" grup nedeniyle demokrasinin tehlike geçirip geçirmediği sorusunun Meclise de taşındığı ve bir soru önergesi sunulduğu yazılmıştır. Burada, Cumhurbaşkanı Çankaya Köşkü'nde adeta hapsedilmesi, İstiklal Mahkemeleri Kurulması, Demokrat Parti'nin dağıtılması gibi iddiaların ortaya atıldığı belirtilmiştir⁷⁰.

Gazetede bundan sonra bir müddet, DP ile ilgili herhangi bir haberin yer almadığı dikkat çekmektedir. İç siyasete de dair fazla bir haber görülmemiştir. Gazetenin arşivlerde yer alan son nüshasında, DP İlçe Kongresi tek haber olarak girilmiş ve kongrede memleket davaları üzerinde durulduğu ve ortamın hayli samimi olduğundan bahsedilmiş ve alınan en önemli karar olarak, İnönü'nün parti başkanı mı, yoksa devlet başkanı mı olacağına ilişkin kararı vermesi gerektiğine dair görüşü, manşete taşınmıştır⁷¹. Bu detaya, haberde ise yer verilmemiştir.

Gazetenin ikinci sayfasında, yerel şikayetler ise şöyle sıralanmıştır: "ekseriya gıda maddelerinin bakımsızlığı, köylerin doktorsuzluğu, fayda yerine ziyan getiren Çiftçi Mallarını Koruma idaresinin kaldırılması, köylerde yol derdi, mıntıka dahilinde bir sanatoryum ihtiyacı, elektrik

⁶⁷ "İnönü- Celal Bayar Mülakatı", *Demokrat Ege*, 28 Haziran 1947, s.1.

⁶⁸ "İnönü'nün CHP'den Çekilme Kararı", *Demokrat Ege*, 5 Temmuz 1947, s. 1.

⁶⁹ Gazete Ekim ayının başına kadar "kağıtsızlık" nedeniyle bir müddet yayınına ara vermiştir.

⁷⁰ *Demokrat Ege*, 8 Ekim 1947, s.1.

⁷¹ "DP İlçe Kongresi", *Demokrat Ege*, 18 Aralık 1947, s.1.

fiatlarının normal olmaması, hükümet mekanizmasının bozukluğu ve Halkevlerinin altıok taşıması”.

Ege Postası Gazetesi

Gazete kendisini “siyasi halk gazetesi” olarak tanımlamaktadır. Ege Postası, İzmir, Aydın, Manisa ve Denizli bölgesinde çıkmaktadır. Gazetenin fiyatı, beş Kuruş’tur. Gazete ilk olarak 19 Kasım 1947 yılında çıkmıştır. Gazete diğerlerinden farklı olarak ele alınan konuları renklendirilmiş temsili resimlerle sunmaktadır. Dört sayfa olarak çıkmaktadır. Gazetenin künyesi şu şekildedir: Çıkaran: Hayret Diktürk-Murat Sertoğlu. Basın ve yayın kollektif şirketi. Dizildiği yer: Babiâli Matbaası. Basıldığı yer: Şaka Basımevi. Sahibi: Murad Sertoğlu. Yazı işlerini filen idare eden: Kemal Baykal. İdarehahesi: Babiâli Caddesi İzeddin Han⁷².

Gazete ilk sayısında yayın amaçlarını ortaya koyan şu sözleri ifade etmiştir: “...bu işi kendilerine meslek edinmiş kimselerin alın terleri ile çıkıyor. Tam müstakildir. Doğruya doğru demek, yanlış ve kötü hareketlerle mücadele etmek gayesidir. Hiçbir partinin malı değildir. Takip edeceği yol halkın menfaatini, herşeyden üstün tutmaktır. Bu uğurda her fedakârlığı yapacaktır”⁷³.

Ege Postası’nın 3 Aralık 1947 tarihli sayısında, “Dayakla Demokrasi Olmaz” başlıklı yazıda, “Lalapaşa kaymakamının Demokrat Parti Başkanını hastanelik edinceye kadar dövmeğe hakkı yoktur. Dayak hayvanlara mahsustur” ifadeleri yer almakta, gazete, kolluk kuvvetlerinin halkın üzerinde fiziki güç kullanımını eleştirmekte ve iktidardan bu duruma son verilmesini istemektedir⁷⁴.

“Partiler arasında başlayan kör döğüşü” başlıklı yazıda ise, iki partinin karşılıklı olarak birbirini suçlamaları konu edilmekte, bu çekişmeden halkın zararlı çıktığı, çünkü halkın temel sorunlarına temas

⁷² *Ege Postası*, 19 Kasım 1947, s. 1.

⁷³ “Okuyucularımıza ve Bayilerimize”, *Ege Postası*, 19 Kasım 1947, s.1

⁷⁴ Gazetenin ticaretle olan organik bağını ortaya seren bu nedenle de basın tarihi açısından önem arz eden şu ilginç duyuru yer almaktadır: “Satın almak istediğiniz, fakat bulduğunuz yerde bulamadığınız her türlü eşyayı gazetemiz vasıtasile İstanbul’dan tedarik edebileceksiniz. Gazetemiz kendisine en küçük bir pay ayırmağan ve en küçük bir kazanç hissesi düşünmeden bunları bura fiatile size ve faturasile gönderecektir: Bu suretle her türlü eşyayı İstanbul fiatına satın alabilmek sizin için kabil olacaktır” (Okuyucularımıza ve Bayilerimize, *Ege Postası*, 19 Kasım 1947, s.3).

⁷⁵ *Ege Postası*, 3 Aralık 1947, s.1.

eden kimsenin kalmadığı eleştirilmektedir. Toplumdaki esas sorunlar kısmı ise, haberde şu sözlerle açıklanmıştır: “Köylünün karnı aç, sırtı çıplakmış, aldırın nerede? Bize kalırsa, boş lâfları bir tarafa bırakıp pahalılıkla, Sefaletle, karaborsacılarla, hastalıklarla mücadele yolunu tutarsak bu bahtsız millet için hem daha hayırlı, hem de daha faydalı olacağız”⁷⁶.

14 Ocak 1948 tarihli *Ege Postası*'nın dördüncü sayfasında yer alan haberde, “Partiler arasında dedikodular” başlıklı yazıda, iki partinin de içerisinde mevcut bulunan mücadele ve münakaşadan bahsedilmekte ve ayrılmaları gerekliliğinden söz edilmektedir.

21 Ocak 1948 tarihli *Ege Postası*'nda, üç haber dikkat çekicidir. İlki, uzun zamandır muhalefet ile iktidar arasında münakaşa konusu olan seçim kanunudur. Hükümetin bu yönde nihayet bir adım atması haberleştirilmiştir⁷⁷. Diğer haberde ise, DP'lilere karşı çıkarılan zorluklar – orman memurları nedeniyle- konu edilmiştir. Haberde şu yorum yapılmıştır: “Görülüyor ki, hâlâ, demokrasinin (D) sini anlamaktan uzak bir zihniyet içerisinde bocalıyoruz. Particilikten maksat, halkın dertlerini daha yakından öğrenmek ve onu müdafaa etmektir”⁷⁸. Bir başka haberde ise, yine bazı memurların Demokratlara yönelik olumsuz tutumları - ilçeye girişlerini engelleyip, konuşmalarını önlemek gibi - konu edilmektedir⁷⁹.

“Demokrat Partide Önlenecek İkilik” başlıklı haberde, DP içerisinde dedikodular ve partiden ayrılan isimler konu edilmiş, gazetenin burada orta yol bir üslup tercih etmekle birlikte, Celal Bayar ve grubuna daha yakın bir çizgide olduğu da hissedilmektedir⁸⁰.

“Demokrat Partinin atlattığı tehlike” başlıklı haberde, partinin içerisinde yer alan anlaşmazlığın çözümü “müjde”lenmektedir⁸¹.

3 Mart 1948 tarihli, “Celâl Bayar Demokrat Parti Meclis Başkanlığından Ayrıldı” başlıklı haberin detaylarında, uzun süredir parti içinde anlaşmazlığın bir sonucu olarak Bayar'ın bu kararı aldığı, Bayar'ın bundan böyle genel başkan olarak görevine devam edeceği belirtilmekte

⁷⁶ *Ege Postası*, 24 Aralık 1947, s. 2.

⁷⁷ “Seçim Kanunu Değişiyor”, 21 Ocak 1948, s. 2.

⁷⁸ “Demokrat partililere müşkilât çıkararak orman memuru”, *Ege Postası*, 21 Ocak 1948, s. 2.

⁷⁹ “Bu kadarı fazla”, *Ege Postası*, 21 Ocak 1948, s. 2.

⁸⁰ *Ege Postası*, 28 Ocak 1948, s. 2, 4.

⁸¹ *Ege Postası*, 18 Şubat 1948, s. 1, 3.

ve Bayar'ın Bayur ve Öner'in başını çektiği grubun DP'yi parçalamak niyetinde olduğunu düşündüğü ima edilmektedir. Haberde ayrıca, Öner ve Bayur'un Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında bir parti kurma hazırlığı içinde oldukları bilgisi de verilmektedir⁸².

Gazetenin ikinci sayfasındaki bir başka haberde ise, "Biga Demokratları çalışıyor" başlığı atılmış, DP'nin faaliyetlerinin göze çarpacak şekilde çoğaldığı belirtilmiştir. İl Başkanının sürekli ziyaretlerde bulunduğu, köylülerle dertleştiğinin anlatıldığı haberde, köylülerden şu yönde dönüt alındığı ifade edilmiştir: Ali Ün, Demokrat Parti iktidara gelmeden ölürsem mezar taşıma «Demokrasiye hasret giden adam» ibaresinin yazılmasını vasiyet etmiştir. Diğer taraftan Mehmet Gacal isminde bir köylü de partiye bir arsa ve eski evinin enkazını bağışlamıştır⁸³⁸⁴.

"Demokrat Partide Yeni Kaynaşmalar" başlıklı haberde, partide yeni anlaşmazlıkların ve kaynaşmaların baş gösterdiği ve parti haysiyet divanının muhalif hareketlerinden dolayı Sadık Aldoğan, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem, Osman Nuri Köni ve Kemal Silivrili'yi partiden çıkarmağa karar verdiği ve daha da bazı milletvekillerinin ihraç edilecekleri bildirilmektedir. Parti içerisinde bu tarz anlaşmazlıkların devam edeceği fakat partinin "sarsılıp kaynaşacağı" haberde ifade edilmekte, ayrılanların Milli Demokrat Parti adında bir parti kuracakları da belirtilmektedir⁸⁵.

"Demokrat Partide haysiyet divanına verildiler" başlıklı haberde, DP Genel İdare Kurulu son toplantısında, toplu bir halde istifa eden Emin Sazak, Hasan Dinçer, Enis Akaygen, Ahmet Tahta Kılıç, Ahmet Oğuz ve Yusuf Kemal Tengirşek'in haysiyet divanına verilmelerinin kararlaştırıldığı belirtilmektedir⁸⁶.

"Seçimler yaklaşıyor" başlıklı haber ise, Mecliste boş bulunan sekiz milletvekilliği için yapılacak seçimler üzerinedir. Seçimleri kazanmak CHP'nin de, DP'nin de var gücüyle çalıştığı ifade edilmiş, DP ile ilgili şu ayrıntı paylaşılmıştır: "... Celâl Bayar eğer Demokrat Parti bu seçimleri

⁸² *Ege Postası*, 3 Mart 1948, s.1.

⁸³ *Ege Postası*, 3 Mart 1948, s. 2.

⁸⁴ Gazetede, iktidardan gelen olumlu bir icraat ya da hareket olduğunda, gazetenin bunu da destekleyip, olumlu çerçevede vermekten geri durmadığı görülmektedir (Bkz. *Ege Postası*, "Yerinde Bir Teklif", 3 Mart 1948, s.4).

⁸⁵ *Ege Postası*, 17 Mart 1948, s. 1-2.

⁸⁶ *Ege Postası*, 24 Mart 1948, s.2.

kazanacak olursa Partisinin Meclisin dağılmasını ve bütün seçimlerin yeniden yapılmasını isteyeceğini söylemiştir. Bizim isteğimiz, yeni seçilecek Milletvekillerinin halkın istediği ve sevdiği, seçilecekleri yerlere hayırları dokunacak kimseler olmasıdır”⁸⁷.

“Parti haberleri” başlıklı haberde, boş kalan milletvekillikleri seçimi için partilerin çalışmalarını sürdürdüğü bildirilmekte (boş kalan milletvekilliklerinin sayısı için önceki haberde 8 denirken, bu haberde 12 denmiştir), DP’nin ilçe seçimlerindeki kazanımları öne sürülerek haberde daha fazla kazanma ihtimalleri oldukları söylenmektedir. Bunun dışında, DP’den ayrılanların başka bir parti kurma hazırlıklarını tamamladıkları, hatta Mareşalin damadı emekli general Şefik Çakmak’ın da bu yeni partinin kurucuları arasında olduğunun iddia edildiği belirtilmektedir⁸⁸.

“D. Partisi ve Moskova” başlıklı haberde, Rusların DP’ye çatmaya başladıkları bildirilmektedir. Haberin detayları ise şöyledir: “... Moskova radyosu son zamanlarda Demokrat Partiye de çatmağa başlamıştır. Bu partinin CHP ile uyduğunu ve memlekette hakiki muhalefetin olmadığını ileri sürmektedir. DP’nin ise bu iddialara karşılık, şubelerine bir tamim göndererek, Moskova radyosunun bu hücumlarının, Demokrat Partinin lehinde olduğunu, böylece bu Partinin memlekete ne kadar faydalı hizmetler yaptığının işareti olarak okuduklarını ifade etmiştir. Bu haber diğer gazetelerde var olan DP-Rusya arasında kurulan ilişki iması ile birleştirilince bu ifadeler anlam kazanmaktadır⁸⁹.

“Yeni Seçim Kanunu”, başlıklı haberde, kanunun Meclis görüşmeleri habere konu edilmiştir. Geçmiş seçimlerdeki aksaklıkların Demokratlar tarafından dile getirildiği, bunların giderilmediği ve Seçim Kanunu’nun istekleri yönünde hazırlanmadığı müddetçe seçime katılmayacaklarını ifade ettikleri belirtilmektedir. Gazete de, bunların demokratik ülkeler için gereklilik olduğunu vurgulayarak, partiye destek vermektedir⁹⁰.

“Yeni Millet Partisi” başlıklı haberde, fahri başkanı olarak Mareşal Fevzi Çakmak, başkanı olarak ise Hikmet Bayur’un yeni kurduğu partiye işaret edilmekte ve başarılar dilenmektedir⁹¹. Aynı günkü bir başka haberde de yeni Seçim Kanunu’nun kabul edildiği belirtilmektedir.

⁸⁷ *Ege Postası*, 31 Mart 1948, s.1.

⁸⁸ *Ege Postası*, 14 Nisan 1948, s.1.

⁸⁹ *Ege Postası*, 21 Nisan 1948, s.2.

⁹⁰ *Ege Postası*, 7 Temmuz 1948, s. 1.

⁹¹ *Ege Postası*, 14 Temmuz 1948, s.3.

Haberde, kanunun DP'nin istekleri yönünde maddeler içermediği, üzerinde anlaşamadıkları ve bu halde çıktıkları belirtilmekte, bu nedenle de gazetede, ara seçimlere DP'nin bu şartlarda girmeyeceği yorumunda bulunmaktadır⁹².

“Ara Seçimler Eylül’de” başlıklı haberde, ara seçimlerde MP ve DP'nin katılmayışının iktidarı sevindirmek yerine gerdiği, bunun nedeninin de demokrasinin işlerliğine bu nedenle gölge düşmesi olduğu belirtilmektedir. Ardından da gazete kendi yorumunu paylaşmıştır. Gazete ne olursa olsun seçime katılınmasını, idari baskı ve yolsuzluklar olması halinde bildirilmesini salık vermektedir. Gazete, kendisinin de bazı tedbirler aldığını ve ara seçimler hakkında iletişim kopukluğu yaşanması nedeniyle sağlıklı bir biçimde bilgilendirme alamayan kamuoyu için bazı girişimleri olduğunu paylaşmıştır. Bunlar gazetede şu şekilde sıralanmıştır:

“1 — Ara seçimlere mümkün olduğu kadar fazla vatandaşın iştirak etmesi ve yalnız parti namzetlerinin değil, fakat asıl halkımızın güvendiği kimselerin seçilebilmesi için gazetemiz elinden gelen hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecektir.

2 — Bu maksada erişebilmek için gelecek sayımızdan itibaren bir sayfamız sırf ara seçim işlerine tahsis edilmiş olacak, yurdun her tarafından gelen seçim haberleri bu sahifede neşrolunacaktır.

3 — Seçilmek hakkını haiz olan her hangi bir vatandaş, nereden adaylığını koymak istediğini, şimdiye kadar ne işler yaptığını ve seçildiği takdirde daha ne hizmetler yapmağa çalışacağını bize bildirdiği takdirde bunu da bu sahifede neşredeceğiz.

4—Her hangi bir köy ve şehir halkı güvendikleri bir zatı mebus seçtirmek istiyorlarsa bize bildirsınler ve bize bu zatın hakkında malumat versınler. Gazetemiz bunu derhal neşrederek diğer kasabalar halkının da malumattar olmasını temin edecektir. Gerek kendisini gerek başkasını seçtirmek isteyen vatandaşların bize yollayacağı mektuplara hakikata uymayan malumat vermemeleri bilhassa ehemmiyetle rica olunur. Pek tabiidir ki bir şehir ve kasabanın ileri gelen ve halk tarafından sevilen ferdlerini bir gazetenin tanınmasına imkân yoktur. Binaenaleyh gazetemiz ancak sizlerden doğru malumat aldığı takdirde diğer vatandaşlara doğru malumat verebilecektir.

⁹² *Ege Postası*, 14 Temmuz 1948, s.3.

5 — Her ne kadar ara seçimlere daha iki ay var ise de yurdun her tarafından gelecek bir çok teklifleri basmak ve sıraya koymak lâzım geldiğinden tekliflerinizi derhal göndermeniz lâzımdır”.

Son söz olarak gazete, “seçimin falanca partinin veya filân zatın keyfine göre değil, halkın arzusuna ve memleketin hayrına uygun yapılmasını istiyoruz. Onun için el birliğiyle çalışalım!..” diyerek orta bir yol tuttuğunu bir anlamda ilan etmiştir⁹³.

Gazete bir sonraki sayısının dördüncü sayfasında “Seçim İşleri” altında da “Seçim haberleri” diye bir başlık açmış ve altına şu notu eklemiştir: “Ara seçimlerde kimi seçmek istediğini bize bildir. İstersen kendi adaylığını gazetemiz vasıtasıyla ilân et, Bu seçimlerde parti adamları yerine halkın sevdiklerinin seçilmesi için her türlü propagandaya sahifelerimiz açıktır”.

Bu kısımda gazete, okur mektuplarına da yer vermiştir. Mektuplarda, iki partiye de eleştiriler ve övgüler mevcuttur. Burada yazan kişilerin meslek durumları ise şu şekilde verilmiştir: Tüccar ve komisyoncu, amele, çiftçi, tütüncü, emekli yarbay, banka memuru⁹⁴.

11 Ağustos 1948 tarihli gazetede seçim haberleri kısmında, partilerden kısa kısa haberler mevcuttur. Bunun dışında kırmızı ile yazılmış şu kısım dikkat çekicidir:

NASIL MİLLETVEKİLİ İSTİYORUZ?

1 — Maaş almak için mebusluk yapmasın, mebus olduğu için kendisine verilen aylığı alsın ve ilk fırsatta bunu arttırmaya kalkmasın

2 — İlle ben vekil olayım da işleri düzeltiyim demesin! Bildiği çareleri vekil veya Başvekil olmadan da söylesin. Binde biri dinlense bile memlekete faydası dokunmuş olur.

3 — Gelecek devrede yine kendi mebusluğunu kazanmaya değil, bu devrede millete bir şeyler kazandırmaya baksın!

4 — Ben neydim, şimdi ne oldum diye övünmesin; bir iş görmeden para alırsam, yarın ne yüzle beni seçenlerin yüzüne bakarım diye üzölsün...

5 — Arasıra kuvvetliyi değil, daima doğruyu tutsun, millet ve vatan uğrunda ayaklar altında çiğnense bile, daima milletin başı üstünde yeri vardır.

⁹³ *Ege Postası*, 28 Temmuz 1948, s.1,3.

⁹⁴ *Ege Postası*, 4 Ağustos 1948, s. 4.

Bu bağımsız memleket, bu aç ve çıplak halk arap saçına dönmüş iflase sürüklenen ticaret ve sanat böyle kurtarıcılar bekliyor!..”⁹⁵.

18 Ağustos 1948 sayılı *Ege Postası* birinci sayfasında, “Bayur’un keyfi böyle istiyormuş” başlıklı yazıda gazete, CHP, MP ve DP yöneticilerine eşit mesafeden yaklaşmakta ve burada geçen ve muhalif kanatta yer alan isimlerin vaktiyle CHP yönetimini eleştirmediklerini (“Ammâ Bay Hikmet Bayuru da Celâl Bayar’ı da etrafındaki partileri de vaktiyle Halk Partisi büyükleri sıfatıyla gördük tanıdık ve haklarında notumuzu verdik”) ortaya koymakta ve net bir dille şunları söylemektedir: Biz (aman eski yerime yahut daha yukarısına geçeyim de yine saltanat süreyim) düşüncesiyle hareket edenlerden bıktık artık. Hak yolunda millet için çalışacak adam istiyoruz. Artık bu memleket ne İnönü’nün, ne Mareşalın, ne Bayurun, ne de Bayarın keyfiyle idare olunabilir. Millet uyandı, millet kimseye kanmayacak, kendi kendini idare edecek”.

“Seçim Haberleri” kısmında, ara seçimler konusu ele alınmış, gazete ara seçimlere bütün partilerin girmesi gerektiğini, bağımsız milletvekilliklerinin hatta daha gerekli olduğunu, Rauf Orbay gibi isimlerin bağımsız aday olarak seçime katılmaları ve Moskova gibi açık arayan ülkelere sahte bir demokrasi izlenimi vermemek adına seçimlere bütün partilerin hazır bulunmalarının gerektiğini belirtmiştir⁹⁶.

25 Ağustos 1948 tarihli *Ege Postası*’nda seçim haberlerinde “Celal Bayar’ın yurt gezileri ve değerlendirmeleri” ele alınmıştır. Bayar’ın diğer partilere çatması konu edilmiş, gazete bütün siyasilere eleştiri olarak kendi aralarında mücadele etmek yerine halkın dertleri ile kafa yormalarını önermiştir^{97,98}.

Akhisar Postası Gazetesi

Akhisar Postası, kendisini “siyasi gazete” olarak tanımlamaktadır. İlk sayısı, 30 Ekim 1949 tarihinde yayımlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve yazı işlerini filen idare eden Ragıp Karaosmanoğlu’dur. Gazetenin fiyatı 10 Kuruş’tur. Gazete, haftalık olarak dört sayfa şeklinde çıkmaktadır. Gazete, DP haberlerine oldukça geniş yer veren bir gazetedir⁹⁹. İlk haberde Celal Bayar’ın Manisa ve yöresine

⁹⁵ *Ege Postası*, 11 Ağustos 1948, s. 4.

⁹⁶ *Ege Postası*, 18 Ağustos 1948, s. 4.

⁹⁷ *Ege Postası*, 25 Ağustos 1948, s. 4.

⁹⁸ Arşivde son iki sayıda seçim haberleri kısmı yer almamaktadır.

⁹⁹ *Akhisar Postası*, 30 Ekim 1949, s.1.

gerçekleştireceği ziyaret manşetten girilmiş, Bayar'ın gezide gördüğü tezahürat ve ilgi, haberde şu sözlerle yer bulmuştur: "Akhisar demokratları bu vesile ile iktidara milletin kiminle beraber olduğunu bir defa daha göstermiş olacaktır". Gazete halk desteğinin muhalefetin yanında olduğunu bu sözlerle ortaya koymuştur¹⁰⁰.

Gazetenin DP'nin yayın organı gibi çalıştığını söylemek mümkündür. Örneğin, gazetenin düzenli olarak DP'ye yeni katılan kişilerin isimlerini verdiği görülmüştür¹⁰¹¹⁰². Partinin mahalle ocak kongrelerine dahi yer verilmiştir¹⁰³. Parti kurucularına ilişkin fotoğraflar yayınlandığı da tespit edilmiştir¹⁰⁴.

Gazetenin ikinci sayısında da, Celal Bayar'ın Akhisar gezisi ile ilgili bir röportaj yer almıştır. Röportajı yapan, Orhan Haşimoğlu'dur. Röportajda da benzer biçimde halkın sevgi ve ilgisi ile yerli ve yabancı muhabirlerin alakası öne çıkarılmaktadır. Yazıdaki diğer bir ayrıntı ise, Bayar'ın Milli Mücadele dönemindeki rolünün altının çizilmesidir¹⁰⁵¹⁰⁶.

23 Kasım 1949 tarihli *Akhisar Postası* ilk sayfasında, MP'li Fuat Arna, Osman Bölükbaşı ve Yalçın Uras'ın Bayar'a yönelik sözlü saldırılarını birkaç haberle gündeme taşımıştır. Bayar'a yapılan saldırıyı onaylamayan gazete, MP'li üç milletvekilini daha da "kötü" bir çerçeve içerisinde göstermek için saldırı sonrası toplandıkları evde içkili eğlence yaptıkları bilgisini paylaşmıştır.

30 Kasım 1949 tarihli *Akhisar Postası* ilk sayfasında, Celal Bayar'a yapılan sözlü saldırının yankılarına yer vermeye devam edilmektedir. Gazete, olayın yabancı basında da yer bulduğuna işaret etmektedir.

¹⁰⁰ *Akhisar Postası*, 30 Ekim 1949, s.1.

¹⁰¹ *Akhisar Postası*, 30 Ekim 1949, s.1.

¹⁰² Gazetede yer alan basın tarihi açısından bilinmesi önem arz eden bir haber örneği: Matbuat müdürlüğü tarafından çekilen ve Akhisar kaymakamlığınca gösterilmesi men «edilen D.P. büyük kongresine ait film bir çok il ve ilçelerde gösterildikten soma İngiliz kültür heyeti tarafından bir kopyası alınarak İngiltere'de gösterilmek üzere Londraya gönderilmiştir (*Akhisar Postası*, 30 Ekim 1949, s.4).

¹⁰³ *Akhisar Postası*, 23 Kasım 1949, s.2.

¹⁰⁴ *Akhisar Postası*, 9 Kasım 1949, s. 4.

¹⁰⁵ *Akhisar Postası*, 9 Kasım 1949, s.1.

¹⁰⁶ Gazetede yer alan basın tarihi açısından bilinmesi önem arz eden bir haber örneği "Valter Lipman Şam'a gitti" başlıklı haberde, Amerikalı Gazeteci Valter Lipman, Demokrat Partiye giderek Profesör Fuat Köprülü ile bir mülakat yapmıştır (*Akhisar Postası*, 9 Kasım 1949, s.1).

Yazıda, MP'lilerin hareketlerinden dolayı tepki gördükleri ifade edilmiş, ardından da partinin halkın nezdinde olumsuzluğuna işaret edilip, ciddi anlamda eleştiriler sunulmuştur.

“Geçen Günlere Bakış” yazısında da, yukarıdaki haberle benzer bir çerçeve esastır. Yazıda, İnönü-Bayar suikastı ihbarının aslı esas olmamasına karşın, bunu rahatça dillendiren kişilerin varlığının bulunması, CHP iktidarının 1946'dan itibaren hakikati ortaya koymada cevval olmamasına bağlanarak eleştirilmektedir. Yazıda ayrıca, MP de eleştirilmekte, son günlerde özellikle sözcülerin giriştikleri eylemlerin onların itibarını daha da düşürdüğüne işaret edilmektedir. Celal Bayar ise, yazıda övülmekte, siyasi geçmişi ön plana çıkarılarak desteklenmekte ve bu tecavüzlerin iktidardan güç aldığı, iktidarın kati tavır geliştirmesi gerektiği yazı sonunda tekrar vurgulanmaktadır¹⁰⁷¹⁰⁸.

7 Aralık 1949 sayılı gazetede de DP ile ilgili haberler yer almaktadır. DP'nin bucak kongreleri (“DP Bucak Kongreleri Çok Hararetli ve Alakalı Geçti”) ve DP idare kuruluna seçilen üyeler bildirilmekte (DP Yeni İdare Kuruluna Seçilenler), bütçede CHP yolsuzluklarının esas alınacağı tenkidin Adnan Menderes tarafından yapılacağı (“Bütçeyi DP Namına Adnan Menderes tenkit edecek”) manşete taşınmıştır. Burada ilgi çekici olan, Nuri Özsan'ın da hatiplerden biri olmakla beraber, manşete yalnızca Adnan Menderes'in isminin çıkartılmış olmasıdır. Her ne kadar haber detayında Nuri Özsan'ın ismi geçse de, burada Adnan Menderes'in öne çıkarılması dikkat çekicidir. Aynı zamanda Celal Bayar ile ilgili de “İstiklal Savaşı'nın Galip Hocası” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır¹⁰⁹.

Gazete, DP ile ilgili rutin haberlere yer vermeye devam etmiştir¹¹⁰. 24 Aralık 1949'da haberlerin haricinde ilk sayfada, “DP seçim meselesini hükümete karşı bir silah olarak kullanmadığını ispat etti” başlıklı Celal

¹⁰⁷ *Akhisar Postası*, 30 Kasım 1949, s.1.

¹⁰⁸ Gazetede yer alan basın tarihi açısından bilinmesi önem arz eden bir haber örneği: “Manisalının telgrafi” başlıklı haberde, Manisalı bir vatandaş Hikmet Bayura şöyle bir telgraf çekmiş: İdare kurulunuzdan Fuat Arna ile Osman Bölükbaş'ının akli muazenelerinden şüpheniz varsa sizin eski intahap daireniz olan Manîsada, biz hemşehrileriniz size son bir Cemile olmak üzere, bu zatların tedavileri için «Hacı Hasanda» yer ayırttık, tez elden gönderilmelerini diler cevabınızı bekleriz. Kopye Eden: Haşimoğlu (*Akhisar Postası*, 30 Kasım 1949, s.3).

¹⁰⁹ *Akhisar Postası*, 7 Aralık 1949, s.1.

¹¹⁰ *Akhisar Postası*, 14 Aralık 1949, s.1 ; *Akhisar Postası*, 24 Aralık 1949, s.1; *Akhisar Postası*, 7 Ocak 1950, s.1).

Bayar ile yapılmış bir röportaj yayınlanmıştır. Yazıda, Bayar'ın bu yöndeki sözleri öne çıkarılmış ve yazıda Bayar'ın Seçim Kanunu konusunda iktidar ile anlaşmaları yönündeki sözlerine yer verilmiştir ¹¹¹.

11 Ocak 1950 tarihli gazetenin ilk sayfasında, DP'nin seçimlere mutlak surette gireceğini manşetten haber yapmıştır. İktidarın herhangi bir olumsuz tavır ve girişimine halkın tepki göstereceği de yine haberde yer almaktadır.

DP ile ilgili rutin haberlere -il kongreleri, Seçim Kanunu ile ilgili çalışmalar vb.- devam edilmektedir¹¹². 14 Mayıs seçimleri yaklaştığında, DP'nin adayları belli oldukça gazetede bu isimlerin tanıtımına, kamuoyuna takdimine rastlanmaktadır. Adaylar için, "tanınmış sevilmiş ve bu memlekete büyük hizmetleri geçmiş güzide şahsiyetler var" ifadeleri kullanılmaktadır¹¹³. Yine, 8 Mart 1950 tarihli *Akhisar Postası* ilk sayfasında, DP'li 500 vatandaşın seçimlerde görev almak için partiye müracaat ettiğini haber etmektedir.

22 Mart 1950 tarihli *Akhisar Postası* ilk sayfasında, iki dikkat çekici haber yer almaktadır. Bunlardan "Türkiye'de Seçim Şansı", başlıklı haberde, bir Amerikan gazetesinin bu seçimlerde Demokratların seçimi muhakkak alacağını yazdığı bilgisi verilmektedir. İkincisi ise, CHP'den istifa edip, DP'ye geçen vatandaşlara ilişkindir.

5 Nisan 1950 tarihli *Akhisar Postası* ilk sayfasında, General Ali Fuat Cebesoy'un DP listesinde yer aldığı haberini vermekte ve bunun CHP de yarattığı endişeyi aktarmaktadır. Rakibin önemli bir piyonunu almalarından bahsederek, DP'nin gücünü ortaya sermektedir.

19 Nisan 1950 tarihli gazetenin ilk sayfasında yer alan "DP Toplantıları" başlıklı yazı, "Hürriyet güneşi 950 seçimlerinde doğacak, ıstırap kapıları kapanıp saadet yolu açılacaktır" manşeti ile çıkmıştır.

26 Nisan 1950 tarihli *Akhisar Postası*'nda yer alan "Manisa ili Demokrasinin kalesi oldu" başlıklı habere, "Atatürk İnkılabında Yeri Olan Demokrasi 12 Mayıs'da Tahakkük Edecektir" sözleri ile devam

¹¹¹ Gazetelerde karikatüre ilk kez rastlanmıştır. Seçimler yaklaşırken bazı C.H.P. li milletvekilleri D.P. ye geçeceklermiş...

Çocuk: Baba, Seçimler yaklaşmış ya seni Millet Vekili seçmezlerse.. Halimiz nice olur.?

Baba: Kolayı var. Biz de D.P.ye geçeriz (*Akhisar Postası*, 7 Ocak 1950, s.1).

¹¹² *Akhisar Postası*, 26 Ocak 1950, s.1,2; *Akhisar Postası*, 8 Şubat 1950; *Akhisar Postası*, 28 Şubat 1950, s. 1.

¹¹³ *Akhisar Postası*, 15 Şubat 1950, s.1.

edilmektedir. DP milletvekilleri aday listesinin CHP'den üstün olduğu, vatandaşın aksi bir durumda, idari baskılara karşı kanunun himayesinde azimle mukavemete karar verdiği söylenmektedir¹¹⁴.

29 Nisan 1950'de, CHP'nin Akhisar'da hezimete uğradığı, meydanlarda demokrat hakimiyetinin bariz bir şekilde var olduğu ifade edilmektedir. Halkın "hürriyet meşalesini sonuna kadar taşıyacaklarını ifade ettikleri belirtilmektedir. CHP'lilerin bölgeyi terk ettikleri de aktarılmaktadır¹¹⁵

Gazete, seçimin nabzını tutmaya devam etmektedir. *Akhisar Postası*, seçim meydanlarını "bir kamuoyu araştırması ya da anket sonucu" mahiyetinde değerlendirmektedir. Örneğin; 3 Mayıs 1950 tarihli gazetenin ilk sayfasında, "Manisa'da DP adaylarının gezisi büyük bir alaka uyandırdı. 14 Mayısı Manisalı heyecanla bekliyor. DP toplantıları her ilçede büyük tezahüratlara vesile oluyor" yönünde bir başlık atılmıştır. Aynı tarihli gazetede, *Akhisar Postası* imzalı, "Milletin Arzusu" başlıklı yazıda, "Bu defa idarenin tarafsız kalacağını ve vatandaş üzerine hükümet baskısı yapılmayacağına inanmak istiyorduk fakat" ... sözleri ile iktidarın değişme ihtimaline razı olma ve iktidarı devretme (türlü ayak oyunları ve baskılarla) konusunda güven vermediği ortaya konmaktadır.

Seçimden önceki son sayıda ise gazete, "14 Mayıs Manisa'da büyük zafer olacaktır. Eşme'den Soma'ya kadar bütün vatandaşlar reylerini Demokrat Parti'ye vermek için büyük günü bekliyorlar. Bütün ilçelerde hararetleli toplantılar devam ediyor. Manisa Demokrat Parti adaylarının milletvekili seçileceğine eminiz" şeklinde manşet atmaktadır¹¹⁶.

Gazetede halka yönelik şu açık mesaj yer almıştır: "VATANDAŞ: Bu Memleketin Refah Ve Saadetini İstersen Reyini Demokrat Parti'ye ver" (*Akhisar Postası*, 9 Mayıs 1950, 1)¹¹⁷.

Son olarak, gazetede yer alan "946 da 21 temmuz" başlıklı yazıda şu bilgiler yer almaktadır: "Bundan dört sene evvel 21 Temmuz Türk

¹¹⁴ *Akhisar Postası*, s.1.

¹¹⁵ *Akhisar Postası*, s.1.

¹¹⁶ *Akhisar Postası*, 9 Mayıs 1950, s. 1.

¹¹⁷ Gazetede yer alan basın tarihi açısından bilinmesi önem arz eden bir haber örneği: "Manisa'ya Amerikalı gazeteci geliyor. Nevvyork- Taymisin muhabiri Akhisar da seçimleri takip edecek.. haberin detayında şu ifadeler yer alır: ...gelecek olan iki gazeteci Amerika nın en büyük gazetesi olan Newyork-Taymis ile Amerikan Pres ajansını temsil etmektedirler. Akhisar ve Manisa civarında bir gezi yapıp filim ve resim çekeceklerdir" (*Akhisar Postası*, 9 Mayıs 1950, s. 1).

inkılap tarihi için hazin bir gündür. C.H.P. her çareye baş vurduğu gibi büyük Atatürkün ismini istismar ederek aday listelerinin başına geçirip idari baskılarla vatandaşın reyini almıya çalışmıştı. Bütün bu hile ye desiselere karşı gözünü açan Türk Milleti 14 mayısta yapılacak olan seçime şimdiden hazırlanmış ve reyini Demokrat Partiye verecektir”¹¹⁸.

Doğuş Gazetesi

Gazete kendisini, “gündelik siyasi gazete” olarak tanımlamaktadır. *Doğuş*’un imtiyaz sahibi ve fiilen yazı işlerini idare eden, Ömer Özkaya’dır. Gazetenin fiyatı beş kuruş olup, Gediz Basımevi’nde basılmaktadır¹¹⁹. Gazete, ikinci sayısında başlığa şu notu eklemiştir: “Manisa’da Pazar’dan başka hergün çıkar. Siyasi gazetedir”¹²⁰.

Doğuş, ilk sayısında çıkış amacını kısaca şu şekilde özetlemiştir: “...doğruluktan, hak ve adalet yolundan, Atamızın bize gösterdiği, düz ve pürüzsüz yoldan ayrılmamaktır”¹²¹. Gazeteye ilişkin ilk incelemelerde, DP ile ilgili rutin haberlerin dahi nadir bulunduğu, arada ise, CHP ile ilgili olumlu haberlerin yer aldığı görülmüştür¹²². Gazetenin muhtar seçimlerinde ise, dengesini açıkça iktidardan yana bozduğu öyle ki, vatandaşa yönelik şu uyarıda bulunduğu görülmüştür: “KÖYLÜ KARDEŞ: Muhtar seçiminde seni iyiliğe, refaha götüren devrimci C. H. Partisinin safından ayrılma”¹²³.

Gazetede yayımlanan A. H. imzalı, “İki Partinin Bir olduğu Yer” başlıklı yazıda ise, iki partinin komünizme karşı duruşta birleştiği konu edilmektedir. Yazıda dikkat çeken, bir yandan iktidarın yorgunluk ve rahavetinden bahsolunurken, diğer yandan muhalefetin iktidar olma hırısından önemli ölçüde dem vurulmasıdır¹²⁴¹²⁵.

¹¹⁸ *Akhisar Postası*, 9 Mayıs 1950, s.2.

¹¹⁹ *Doğuş*, 11 Ocak 1947.

¹²⁰ *Doğuş*, 13 Ocak 1947.

¹²¹ İlk sayıda nispeten iki parti arasında dengeli bir dil tercih edilmiştir (*Doğuş*, 11 Ocak 1947, s.1).

¹²² Örneğin bkz. (“Kara Halli Seçiminde Halk, oylarını sevinerek Halk Partisi lehine kullandı” *Doğuş*, 17 Şubat 1947, s. 1).

¹²³ *Doğuş*, 21 Şubat 1947, s.1.

¹²⁴ *Doğuş*, 26 Şubat 1947, s. 1.

¹²⁵ Gazetede yer alan basın tarihi açısından bilinmesi önem arz eden bir haber örneği: Manisa ve ilçeleri Köy muhtar seçimleri sona ermiş vaziyettedir ATATÜRK’ün kurduğu, İNONÜ’nün önderliğinde bulunan devrimci C. H. Partimiz mensupları seçimi kazanmışlardır. Köylü kardeşlerimiz inandıkları, güvendikleri

11 Mart 1947 tarihli *Doğuş*'ta, "Taktik değil Merhamet" başlıklı yazı, DP eleştirisi üzerine kuruludur. A. H. imzalı yazıda, DP'nin, kendileri hakkında çıkan "başarısızlık" konulu yazıları, iktidar taktiği olarak nitelmesi değerlendirilmektedir. Yazıda CHP'nin "güzel niyet ve emeklerinin" hiçe sayıldığı, bu nedenle bu partiye iktidar çevrelerince acındığı vurgulanmaktadır. İktidarın demokrasinin gereği olarak karşılarında bir muhalefet partisi olmasını geçmişte de, şimdi de desteklediğine ve doğru dürüst edecek bir denetleme mekanizmasını arzu ettiğine işaret edilen yazıda, beceriksizlik ve hırslar nedeniyle önceki muhalefet partilerinin başarısızlığa uğradığı, DP'nin de şimdi böylesi bir yol içerisinde olduğunu görüp, buna üzüntü duyup acıdiklarını yazmaktadır. Yazıda altı çizilen, iktidarın değil, DP'nin kendi kendisini acele, hırs ve asılsız vaat ile harcadığı düşüncesidir. DP'nin bu yaptıklarına karşılık, CHP iktidarının aksine bir toparlanma ve gayret içerisinde olduğu, DP'nin de hırs, inat, kara ve iftiracı görüşlerden vazgeçerse düzelebileceği vurgulanmaktadır¹²⁶¹²⁷.

Gazete, DP haberlerine neredeyse hiç yer vermemektedir. Yalnızca baş yazılarda, DP ile ilgili bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. Yer yer çıkan haberlerde nötr bir dil hakimdir. Örneğin, 18 Aralık 1947 tarihli haberde, DP kongresine yer verilmekte, hatta gazete iç sayfalarında da devam etmekte fakat yorum yapılmamaktadır. Haberin sonunda ise partiye başarılar dilenerek, yazı bitirilmiştir. Bu değişimin, 12 Temmuz Beyanamesi'nin oluşturduğu diyalog ortamı ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

2 Temmuz 1948'e kadar hemen hemen hiç başyazı dahi kaleme alınmamıştır¹²⁸. 18 Kasım 1949 tarihli gazetenin ilk sayfasında, "İnönü ve Bayar'a yapılmak istenen suikast teşebbüsü" başlıklı bir haber paylaşmış,

C. H. Partisinde yerlerini alarak olgunluklarını isbat etmiş oldular (*Doğuş*, 28 Şubat 1947, s.1).

¹²⁶ *Doğuş*, 11 Mart 1947, s.1.

¹²⁷ Gazete, diğer yayın organları hakkında zaman zaman haberler yayınlamaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir: "Spil gazetesi tatili neşriyat etti. Bir müddetden beri şehrimizde yayınlanan Spil gazetesi sahipleri aralarında çıkan ihtilâf yüzünden neşriyatını tatil etmiştir. Demokrat Ege, Spilci Kemal Orhon tarafından 1 mayıstan itibaren demokrat ege adında şehrimizde bir gazete çıkarmağa başlamıştır. Arkadaşımıza uzun ömürler dileriz" (*Doğuş*, 2 Mayıs 1947, s.1).

¹²⁸ "Biraz Daha Makul Olsalar", *Doğuş*, 2 Temmuz 1948.

haberde nötr bir dil kullanılmış, sadece olaydan bahsedip konuya ilişkin yayınlanan resmi tebliği okurları ile paylaşmıştır.

Seçim yaklaşınca gazetede bazı haberlerin sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Örneğin, partiden bir istifa haberi paylaşılmıştır. “Muharrir Mithat Perin D. P.den istifa etti” başlıklı haberin detayları önemlidir. Haber metni şu şekildedir: “Bir zamanlar Egenin muhtelif şehir ve kasabalarında Demokrat partinin sözcülüğünü İzmir Demokrat gazetesinde C. H. Partisine insafsızca hücumlar yaparak iktidarı kötüleyen muharrir Mithat Perin Demokrat Partini tuttuğu yolun yanlış olduğunu görerek istifa etmiş ve istifasını Burhan Belgenin yayınladığı — Siyasi Mektupta neşir etmiştir. Okuyucularımızın hak ve hakikatin nerede olduğunu bu istifalarla anlamış olacaklarına eminiz”¹²⁹.

DP'nin ilk kongresine gazetede önemli bir yer ayrılmıştır. Haberde, kongrenin bir türlü toplanamadığı, ardından idare kurulunun geçici bir karar ile işe başladıkları bilgisi paylaşılmıştır. Ömer Özkaya da aynı konuda bir başyazı yazmıştır. Özkaya, kongrenin heyecansız ve memleket işlerini görüşmeden tamamlandığını yazarak bitirmiştir^{130 131}.

Sonuç

Basın-iktidar ilişkileri basın alanında yapılan çalışmalarda oldukça fazla iken, basın tarihi alanında üretilen akademik içerik ise bu grubun içerisinde sınırlıdır. Bu azlığın içerisinde, Manisa'ya bakıldığında ise, sayılı çalışmanın varlığı söz konusudur. Bu çalışma bu yönüyle, bundan sonraki çalışmalara öncü bir zemin teşkil edecektir. Bu çalışma ile aşağıda yazılan maddeler Manisa yerel basın örnekleri bağlamında tespit edilmiştir. Bunların ilgili araştırmacılar tarafından genişletilmesi, yerel basın tarihi ve siyasi tarih çalışmalarına önemli katkı sağlayacaktır:

1- Çok partili hayata geçiş dönemi olarak bilinen yıllarda, Manisa'da mevcut bulunan yayın sayısı dikkati çeker bir çokluğa sahiptir.

¹²⁹ *Doğuş*, 24 Şubat 1950, s.1.

¹³⁰ *Doğuş*, 3 Mart 1950, s.1.

¹³¹ Gazetede yer alan basın tarihi açısından bilinmesi önem arz eden bir haber örneği: Mitingte dine canavar diyen hatip başlıklı haberde, şu detaylar vardır: Demokrat Partinin dinle hiç alakası olmadığını, dinin aleyhinde olduklarını hatta - dinden canavardan kaçır gibi kaçtıklarını açık bir ifade ile belirtti. Bu konuşmayı müteakip din sahibi birçok Demokrat halkın Demokrat Parti- den ayrılıp C. H. P. ne geçenlerin adedi günden güne artmaktadır. En koyu Demokratlarda dahi derin endişeler uyandırdığı görülmektedir (*Doğuş*, 7 Nisan 1950, s.1).

2- Mevcut gazetelerin siyasi yelpazeyi temsil etme biçimleri de tatmin edicidir. İktidar yanlısı ve muhalif gazete örnekleri kadar, tarafsız ve dengeli bir yayın politikası yürütme gayretinde olan gazeteler de bulunmaktadır.

3- Bu gazetelerin her biri için, Demokrat Parti'nin haber değeri teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

4- Manisa yerel basınının sahiplik ilişkilerinden yola çıkılarak, bölge sermaye sahiplerinin gazete alanında varlık gösterme heves ve niyetleri bulunduğu ve sermayenin bölgede gazete işletmeyi önemseydiği görülmüştür.

5- Mevcut gazetelerin sermaye sahiplerinin ulusal basınla kıyaslanmayacak ölçüde sınırlı bütçeleri olduğu ve bu durumun da gazetelerin yayın kalite ve düzenini etkilediği, hatta bu gazetelerin zaman zaman yayımlarına ara vermek zorunda kaldıkları görülmüştür.

6- Gazetelerde yer alan haber ve köşe yazıları niteliksel olarak ulusal basın ile arada makas açtırmayacak seviyededir.

7- Bazı gazetelerin büyük şehirler muhabirlerinin olması da imkan ve ilgi açısından önemlidir.

8- Gazetelerin haber ve yazılarında liberal çerçeve esas alınmış, bu bağlamda çoğu gazete kendisini "tarafsız" olarak nitelemekten geri durmamıştır.

9- Gazetelerin çoğu, bu anlamda, bağımsız, tarafsız ya da partisiz değildir. Ancak bazılarının gerçekten bir denge tutturma ve liberal anlayışın önermelerinin gerçek hayata taşınabilirliğinin örneğini oluşturma gayreti söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, Baha Yayınları. İstanbul 1972.
- Avşar, B. Zakir ve Emre Kaya, Elif , “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 / 2 (2012), ss. 113-132.
- Bilgi, Nejdet (2016), “Milli Mücadele’den Sonra Manisa’da Çıkan İlk Gazete: Saruhan”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI /1 (2016) ss. 77-98.
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İkinci baskı, İmge Yayınları, Ankara 2000.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayınları, İstanbul 1988.
- Kara İncioğlu, Nihal, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, ss. 205-215.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Konyar, Hürriyet, *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, Bağlam Yayınları, İstanbul,1999.
- Ortak, Şaban, “Milli Mücadele Döneminde Farklı Bir Gazete: Wilson Gazetesi”, *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu- 19-21 Ekim 2016*, II. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, ss. 1115- 1164.
- Özüerman, Tülay, *Türkiye’nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998.
- Polat, Nazım H., “Türkiye’de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış”, *TÜBAR*, XII, (Güz 2002), ss. 7-25.
- Şenşekerci, Erkan, *Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)*, Alfa Yayınları. İstanbul 2000.
- Timur, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 2. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul 1994.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Elektronik Kaynaklar

[https:// Naci Yengin, https://www.tarihistan.org/yazarlar/naci-yengin/cumhuriyet-sonrasi-manisa-daki-dergi-ve-gazeteler/5998/](https://www.tarihistan.org/yazarlar/naci-yengin/cumhuriyet-sonrasi-manisa-daki-dergi-ve-gazeteler/5998/) 4 Ocak 2018. Erişim Tarihi: 07.10. 2022.

<https://www.sanalbasin.com/manisa-haber-siteleri>. Erişim Tarihi: 07.10. 2022

HAYDAR RÜŞTÜ BEY'İN MANİSA İZLENİMLERİ: SARUHAN'DA BİR GEZİNTİ

*Murat KAYA**

Giriş

İzmir'in önde gelen gazeteci ve siyasetçilerinden olan Haydar Rüştü (Öktem) Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından 1923 yılında Denizli'den mebus adayı gösterildi. II. TBMM döneminde aktif bir milletvekilliği dönemi geçirdi ve 1927 seçimlerinde bir kez daha mebus adayı oldu. TBMM'nin seçimleri yenileme kararı almasının ardından Ankara'dan İzmir'e dönen Haydar Rüştü, Ege bölgesindeki çok sayıda şehri ziyaret etti. Ziyaretleri sırasında gezip gördüğü yerlerin temel sorunlarını öğrenme şansına sahip oldu. Haydar Rüştü'nün ziyaret ettiği şehirlerden birisi de Manisa'ydı. Geçmiş yıllarda sık sık ziyaret ettiği Manisa yakından tanıdığı ve sorunlarını iyi bildiği bir şehirdi. Ziyareti sırasında Manisa, Kasaba, Salihli, Alaşehir ve Akhisar'ı gezdi. Edindiği izlenimleri "Saruhan'da Bir Gezinti" başlığıyla Anadolu gazetesinde yazı dizisi olarak yayımladı. Bu çalışmada Haydar Rüştü'nün yazıları ışığında Cumhuriyet'in ilk yıllarında Manisa'nın durumu analiz edilecektir.

Haydar Rüştü (Öktem)'in Hayatı

Haydar Rüştü, 1885 yılında Gümüşhane'de doğdu. Çocukluk yıllarından itibaren babasının farklı vilayetlerde sorgu yargıcı olarak görev yapması nedeniyle Bitlis, Gümüşhane, Tekirdağ ve Trabzon'da eğitim gördü. İstanbul'da tıp eğitimi alırken Geveze, Cadaloz ve Cihâd gazetelerinde çalıştı. Tıp eğitimini yarıda bıraktı ve 1911 yılında Selanik'te hukuk eğitimi almaya başladı. Selanik'te bulunduğu dönemde

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, muratkaya1283@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2976-849X.

gazetecilik yapmaya devam ederek Yıldırım isimli bir gazete çıkardı. Yıldırım gazetesinde yazmış olduğu bir yazıdan dolayı hapse atıldı¹.

Balkan Savaşları sırasında Selanik'in Yunanistan tarafından işgal edilmesinin ardından şehirdeki kaos ortamı hapisten kurtulmasını sağladı. Hapisten çıktıktan sonra bulabildiği ilk gemiye binerek İzmir'e gitti. İzmir'e geldiği ilk günden itibaren İttihatçılarla kurduğu iyi ilişkiler sayesinde kısa bir süre içinde Anadolu gazetesinin sahibi ve başyazarı oldu². Anadolu gazetesinin en önemli özelliği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki yayın organı olmasıdır³. Gazete Mahmut Celal (Bayar) Bey'in himayesi altında koyu bir İttihatçılık üzerine yayın hayatını sürdürüyordu. Mahmut Celal Bey gazeteyi "kârı ve zararı şahsına" ait olmak üzere Haydar Rüştü'ye devretti⁴. Böylece Haydar Rüştü, İzmir basınında en etkili kişilerden birisi oldu. 1916 yılında Manisa livası Meclis-i Umumi azası seçildi⁵.

Haydar Rüştü, Cihan Harbi'nin son günlerinde Rumlarla daha aktif bir şekilde mücadele edebilmek için Duygu gazetesini yayın hayatına soktu. Mütareke döneminde Anadolu ve Duygu gazeteleri birlikte yayın hayatını sürdürdü. Anadolu ve Duygu gazetelerini adeta bir silah gibi kullanan Haydar Rüştü, Rum basınıyla büyük bir mücadele içerisine girdi. Bu faaliyetlerinden dolayı 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgalinin ardından tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bir süre İzmir'de saklandıktan sonra, şehirden çıkmayı başardı⁶. Bu dönemde İstanbul, Bursa ve Ankara'da çeşitli görevler üstlendi. Daha sonra Antalya'ya

¹ Murat Kaya, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2018, ss. 1-16.

² *Agt.*, ss. 19-23.

³ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2002, s. 37.

⁴ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C. V, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 1609.

⁵ Murat Kaya, *agt.*, s. 40.

⁶ Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, yay. haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, ss. 123-125.

giderek, Antalya'nın ilk yerel gazetesi olan "Antalya'da Anadolu" gazetesini çıkardı⁷.

Haydar Rüştü işgalin sona ermesinden birkaç gün sonra İzmir'e geri döndü. Böylece Anadolu gazetesi yeniden İzmir'de çıkmaya başladı. İzmir'e dönmesinin ardından gazetecilik kimliğiyle siyasetçi kimliği iç içe geçmiş durumdaydı. TBMM'de II., III, IV., V., dönemlerde Denizli milletvekili, VI. dönemde Tunceli milletvekili, VIII. dönemde İzmir milletvekili olarak faaliyet gösterdi. Milletvekili olmasına rağmen Anadolu gazetesinde sık sık yazılar yazmaya devam etti. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu dönemde aktif olarak siyasetin içinde yer aldı ve bu fırkanın kapatılmasında etkili oldu. Gazetede kaleme aldığı köşe yazılarında İzmir ve çevresinin sorunlarını sıklıkla irdeledi. 11 Ağustos 1951 tarihinde vefat etti⁸.

1927 Seçimlerine Doğru

1927 yılının Haziran ayının başında seçimlerin yenileneceğine dair haberler kamuoyuna yansımaya başladı. Bu TBMM'nin ikinci döneminin fiilen sonuna gelindiğini gösteriyordu. 26 Haziran 1927 tarihli TBMM oturumunda meclisteki çalışmaların tamamlanmasına dair bir önerge verildi. Önergenin kabul edilmesiyle birlikte seçim süreci başladı ve alınan karar tüm vilayet ve belediye başkanlıklarına bildirildi⁹. Yapılacak seçimlerde mebus adaylarını belirleme yetkisi Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Genel Başkanı, CHF Genel Başkan Vekili ve CHF Genel Sekreteri'nden oluşan Umumi Riyaset Heyeti'ne verilmişti. Her ne kadar mebus adaylarının bir heyet tarafından belirlenmesi kararlaştırılmış olsa da, aday belirleme sürecinde Mustafa Kemal Paşa en belirleyici kişi konumundaydı¹⁰. II. TBMM'de yaşanan gelişmeler ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyimi yeni dönemde seçilecek milletvekillerinin daha dikkatli belirlenmesine neden oldu. CHF, mebus adayı gösterilecek

⁷ Muhammet Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımın İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XII, Sayı: 25 (2012-Güz), ss. 33-54.

⁸ Murat Kaya, *agt.*, s. 233.

⁹ İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 249.

¹⁰ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012, ss. 249-250.

kişilerin yerel örgütler tarafından desteklenmesine önem veriyordu. Bu nedenle halkın isteklerine göre mebus adaylarını belirlemek için taban yoklaması yapacak heyetler oluşturuldu. Bu heyetlerin oluşturulması Ankara'nın, Anadolu'nun görüşlerini öğrenme çabası içerisinde olduğunu gösteriyordu¹¹. Manisa bu dönemde İzmir, Aydın, Denizli ve Muğla'yla birlikte onuncu seçim mıntıkasında yer alıyordu¹².

Meclis'in seçimleri yenileme kararı alıp tatile girmesinden kısa bir süre sonra Haydar Rüştü İzmir'e doğru yola çıktı. 8 Temmuz 1927 günü Anadolu gazetesinde "Haydar Rüştü Bey" başlığıyla yayımlanan küçük bir haberde "*Sahib-i imtiyazımız Denizli mebusu Haydar Rüştü Bey dün İstanbul tarikiyle Ankara'dan şehrimize gelmiştir.*" sözleriyle onun artık İzmir'de olduğu duyuruldu¹³. O günlerde tüm Türkiye'de olduğu gibi İzmir'de de büyük bir seçim heyecanı vardı. Temmuz ayının başında seçim defterleri oluşturulmuş ve ikinci seçmenlerin seçim hazırlıklarına başlanmıştı¹⁴. Bundan önceki seçimler Cumhuriyet'in ilanından hemen önce 1923 yılının yaz mevsiminde yapılmıştı. 1927 seçimleri Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılacak ilk genel seçim olma özelliğine sahipti. Seçimlerde milletvekili adaylarının nasıl belirleneceği, kimlerin hangi şehirlerden aday gösterileceği en önemli gündem maddeleri arasında yer alıyordu. Kamuoyunun beklentilerinin neler olduğu oldukça önemseniyordu. Bu nedenle mebusların pek çoğu gerek seçim bölgelerinde gerekse diğer vilayetlerde ziyaretler gerçekleştirerek halkla bir araya geliyordu. Haydar Rüştü Bey sadece kendi seçim çevresi olan Denizli ve gazetesini çıkardığı İzmir'le ilgilenmiyordu. Ege bölgesinin neredeyse tamamının sorunlarını takip ediyor, kamuoyunun taleplerini dinliyor ve sorunlara çözüm bulma gayesi taşıyordu. Bunun somut bir göstergesi olarak 1927 yılının Temmuz-Ağustos aylarında Aydın ve Manisa vilayetlerine ziyaretler gerçekleştirdi ve bu ziyaretlerle ilgili izlenimlerini yazı dizisi olarak Anadolu gazetesindeki köşesine taşıdı. Yapmış olduğu ziyaretlerde hem eski arkadaşlarıyla hem de orada

¹¹ Suzan, Ünal, *1923 ve 1927 Seçimleri*, Dora, Bursa 2016, ss. 223-225.

¹² İhsan Güneş, *age.*, s. 263.

¹³ "Haydar Rüştü Bey", *Anadolu*, 8 Temmuz 1927.

¹⁴ Fevzi Çakmak, *İzmir'in Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, ss. 133-134.

yaşayan kişilerle görüştü. Böylece gezdiği bölgelerin sorunlarını yakından gözlemlemiş oldu¹⁵.

Haydar Rüştü, 1927 seçimleri sürecinde Ege vilayetleri ziyaretlerine Temmuz ayının sonunda Aydın'la başladı. İki buçuk gün süren Aydın ziyaretinde yaklaşık beş yüz kilometre yol kat etti. Ziyaret sırasında Aydın merkezden Söke'ye, Germencik'ten Karacasu'ya vilayetin farklı yerlerini yakından görme fırsatını elde etti¹⁶. Aydın seyahatini tamamladıktan sonra Manisa'ya seyahat düzenlemeye karar verdi. Bu seyahatinde tıpkı Aydın'da olduğu gibi hem eski arkadaşlarıyla görüşmeyi hem de savaş yıllarında yakılıp yıkılan yerlerin küllerinden yeniden doğma mücadelesini görmek istiyordu.

Haydar Rüştü Bey'in Manisa Gezisi

1919-1922 yılları arasında Yunan işgali altında kalan Saruhan (Manisa), Yunan ordusu tarafından neredeyse tamamen yakılıp yıkılmıştı. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte işgal ve yangınların yarattığı tahribatı onarmak için büyük bir çaba gösterildi. Gazetelerde Manisa'yla ilgili çıkan haberlerde şehrin küllerinden yeniden doğma çabası öne çıkıyordu. 1926 yılının sonuna kadar Manisa resmi olarak Saruhan adıyla anılıyordu¹⁷. Ülke genelinde yer adlarıyla ilgili yapılan düzenlemelerle birlikte 24 Ekim 1926 tarihinde Saruhan adı Manisa olarak değiştirildi¹⁸. Haydar Rüştü, 1927 yılında Manisa'yı ziyaret ettiğinde vilayetin resmi adı artık Manisa idi. Fakat izlenimlerini kaleme alırken Manisa yerine Saruhan ifadesini başlık olarak kullanmayı tercih etmiştir. Haydar Rüştü gibi bir siyasetçinin bile böyle bir tercihte bulunması, yer adlarının değişiminin toplum tarafından kabul görmesinin hemen mümkün olmadığını gözler önüne sermektedir.

1927 yılında Manisa vilayeti Manisa, Alaşehir, Akhisar, Kasaba, Salihli, Kırkağaç, Demirci, Kula, Gördes, Soma ve Eşme isimli 11 kazadan ve 10 nahiyeden oluşuyordu. Manisa kazasında 206, Kasaba kazasında

¹⁵ Murat Kaya, *agt.*, ss. 171-172.

¹⁶ *Agt.*, s. 172.

¹⁷ Nejdet Bilgi, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Manisa'da Siyasi Hayat (1923-1927)", *Geçmişten Günümüze Manisa*, C. II, ed. Ferhat Berber vd., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2018, s. 1103.

¹⁸ *TBMM Albümü 1920-2010*, C. I, ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. XXII.

38, Salihli kazasında 63, Alaşehir kazasında 118, Kula kazasında 92, Eşme kazasında 83, Demirci kazasında 116, Gördes kazasında 106, Akhisar kazasında 76 köy, Kırkağaç kazasında 26, Soma kazasında 68 köy olmak üzere toplam 992 köy bulunuyordu¹⁹. Yunan ordusu geriye çekilirken sadece kaza merkezlerini yakıp yıkmakla yetinmemiş çok sayıda köyü de kül yığını haline getirmişti. Haydar Rüştü, 1927 yılının ağustos ayında böyle bir Manisa'ya doğru yola çıktı.

Haydar Rüştü; *"Aydın vilayeti merkeziyle kazalarında yaptığım seyahatten avdet eder etmez Saruhan vilayeti havalisini de gezip görmek için uyanan arzularıma mukavemet edemedim. Bir hayli zamandan beri kendileriyle görüşemediğim birçok rüfeka ile görüşmek, yanmış yakılmış diyarlarımızdan bir kısmını teşkil eden şehirlerimizin ve kasabalarımızın bugünkü vaziyetlerini müşahede eylemek iştiyaki hükümferma olan mevsim sıcaklarında yanıp kavrulmak zahmetini bile bana hiçe saydırdı."* diyerek Manisa'yı ziyaret etmeye nasıl karar verdiğini anlatmaktadır. Yaz mevsiminin kavurucu sıcaklarında gerçekleştirdiği ve bir hafta süren bu ziyaret sırasında Manisa'nın gelişmesinden oldukça memnun kalmıştı. Bu memnuniyetin bir göstergesi olan *"Buralarda gördüğüm maddi ve manevi tekâmül eserleri gözlerimde sürur ışıkları kalbimde gurur hisleri parlattı."* sözleri Manisa'nın eski halinden eser kalmadığının kanıtı niteliğindedir. Halkın sapanına, bağına, tarlasına sahip çıkarak sürekli çalışması ve kendilerini yönetenlere duyduğu güven duygusu harap olmuş yurtların imar, mahvolmuş servet kaynaklarının ihya edilmesini kolaylaştırmıştı. Manisa'da yangın yerlerinde çağın gerekliliklerini yerine getiren kasabalar kuruluyordu. Haydar Rüştü, Manisa'daki gelişimin en büyük destekçisinin Manisalıları olduğunu düşünüyor ve büyük felaketler yaşayan Manisalıların *"bin bir türlü talana, yangına ve harabeye uğramış bu diyarlarda yaratmaya muvaffak olduğu bu hayat eserleri önünde hürmetle eğilmemek ve bu kahraman halkın necip nasiyesine tebrik buseleri kondurmamak elbetteki kadir-naşinaslık olur."* diyordu. Karşısında istirdadın ardından *"kül deryası"* olan bir şehir değil yepyeni bir Manisa bulmuştu. Gezip gördüğü yerlerin eski hallerini yakından

¹⁹ Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 113.

bildiği için Manisa'nın dününü ve bugünü kıyaslamış ve içindeki ümitler artmıştı²⁰.

Haydar Rüştü Manisa merkez kazasını ziyaret ettikten sonra Kasaba (Turgutlu)'ya geçti. Kasaba'ya ilk adımını attığındaki izlenimleri şöyledir: *"Kasaba istasyonundan şehrin içine doğru ilerledikçe nazar-ı dikkati en evvel celp eden şey yeniden açılan sokaklar ve meydanlıklar oluyor. Eski Kasaba'nın muavvec, dar sokakları gönle ne kadar kasvet veriyor idiyse yeni Kasaba'nın geniş ve temiz caddeleri de bilakis insanın gözünü ve gönlünü güldürüyor. Taraf taraf açılmış geniş sokakların kenarlarına dizilmiş olan rahat ve huzur-u mümin güzel yuvalar, yeni müesseseler birkaç sene sonra burada şirin bir şehrin vücut bulacağına işaret ediyor."* Burada dört-beş saat zaman geçirerek eski arkadaşlarıyla görüşmeler yaptı. Yunan askerleri Kurtuluş Savaşı'nda yenilgiye uğradıktan sonra geri çekilirken Kasaba'yı ateşe vermişti. 7 Eylül 1922 günü Türk orduları Kasaba'yı geri aldığında karşılarında yakılıp yıkılmış bir şehir bulmuştu²¹. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kasaba'nın en önemli sorunlarının başında imar meselesi geliyordu. Haydar Rüştü'nün yaptığı görüşmelerde imar sorunu ön plana çıkmaktadır. Kentin bir diğer önemli sorunu ise su meselesidir. Haydar Rüştü, belediye ve hükümetin Kasaba'ya içme suyu getirmek için büyük gayret sarf ettiğini belirtmektedir. Bu noktada halkın belediye ve hükümete verdiği desteklere vurgu yapmıştır. Keşif ve projelerin yapıldığını ve Vilayet makamının Nafia ve Dâhiliye vekâletlerine suyun getirilmesine dair mazbatalar sunduğunu söylemiştir²². Şehir içinden geçen bir caddenin inşasıyla ilgili Belediye ve Vilayet makamları arasında anlaşmazlık bulunuyordu. Haydar Rüştü *"yanmış şehirlerin belediyelerine yardım edilmezse belediyeler hal-i hazırda varidatlarıyla kabil değil kendilerinden beklenen işleri ifaya imkân bulamazlar."* diyerek bu itilafta Belediye'ye destek vermiştir. Ona göre Vali Nusret Bey bu anlaşmazlığı giderdiği takdirde Kasaba'nın imarı çok daha kolaylaşacaktır. Haydar

²⁰ Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti", *Anadolu*, 16 Ağustos 1927.

²¹ Salih Özbaran, *Küllerinden Doğan "Kasaba" Turgutlu*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2013, s. 49.

²² Kasaba'ya su getirme projesini birkaç yıl sonra Pont a Mousson şirketi üstlenecektir. Bu şirket aynı zamanda Karşıyaka'ya Yamanlar suyunu getiren şirkettir. Bkz. *Yeni Asır*, 14 Ağustos 1933.

Rüştü'nün Kasabalı gençler ve Türk Ocağı'na ilişkin izlenimleri şöyledir: *"Kasaba'nın uyanık gençlerinden takdir ve hürmetle bahsedeceğim. Kasaba'da gençlik çok canlı ve ciddi bir manzara arz ediyor. Ziyaret ettiğim "Türk Ocağı" ve orada görüştüğüm azimkâr gençler bende şükran ve takdir hisleri uyandırdı. Gençlerden mürekkebe bir bandonun çaldığı birkaç parça Kasaba gençliğinin zinde ve nezih bir hayat yaşadığının delili idi. Ocaklı arkadaşları ve yorulmak bilmez bir say ile çalışan reisleri ve idare heyetini tebrik ederim. Kasaba'nın samimi ve ciddi ocaklılarını yakın bir atide temelleri atılmış bulunan muhteşem binalarında daha füreyya ve mesut bir halde göreceğimden şüphe etmiyorum. Çünkü Kasabalıların imar-ı memleket için sarf etmekte oldukları yüksek himmetler kendilerinden her şeyi ümit ettirecek kadar velud ve feyyaz bulunmaktadır."* Kasaba'da geçirdiği süre dört-beş saatle sınırlı olsa da, eski arkadaşlarıyla ve Kasabalılarla yaptığı görüşmeler onda iz bıraktı. Kasaba ve Kasabalılarla ilgili izlenimlerini şu sözlerle sonlandırdı: *"Kasaba'da dört beş saatlik bir zaman geçirdim. Hepsini de eskiden beri tanıdığım birçok muhterem simalar arasında geçen bu saatler zarfında bütün sohbetlerimiz memleketin imar ve ihyasına inhisar etti. Görüştüğümüz zevat Kasaba'nın müdiran-ı umuru idi ki bunların hepsi de ayrı ayrı felaketlere maruz kalmış, Yunanlılar tarafından esir edilerek senelerce zindanlarda inletilmiş hamiyetperver insanlardı. Bu kadar felaketler ve bunca mahrumiyetler görüp geçiren bu zevatın memleket işleri için yeni bir gayret ve kudretle geceli gündüzlü çalıştıklarını görmek insanda azameti ifade edilemeyecek bir haz ve sürur uyandırıyor. Anlaşıyor ki bu arkadaşlar ve bu arkadaşların beraber çalıştığı Kasabalılar görüp geçirdikleri felaketlerden nevmid olmamışlar, bilakis ders almışlar; kuvvet almışlardır. Elbette ki böyle bir halkın mevası olan şehirler, kasabalar az zamanda mamur olur. Benden bin takdir azimkâr ve çalışkan Kasabalılara..."*²³

Haydar Rüştü Kasaba'dan sonra otomobille Salihli'ye geçti. Gittiği güzergâh boyunca köylülerin azmaklar üzerine inşa ettiği köprücükler bulunuyordu. Bu köprücükler ve yollarda yapılacak düzenlemeler sayesinde yolun kışın dahi kullanılabileceğini belirtmektedir. Haydar Rüştü'nün *"Salihli için ehemmiyeti haiz olduğunu kayıt etmeden*

²³ Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti II: Kasaba'da", *Anadolu*, 17 Ağustos 1927.

geçemeyeceğim” dediği bu yolun özelliği Sart’taki ılıcalara ve İzmir’e gitmek isteyenlerin burayı kullanıyor olmasıydı. Kasaba yolundaki iki kilometrelik bozukluk giderildiğinde Gördes’ten İzmir’e otomobil ile gidebilmek mümkün olacaktı. Yolla ilgili ilk izlenimlerini aktardıktan sonra Salihli için şu ifadeleri kullanmıştır: “Salihli temiz ve günden güne terakkiye doğru ilerleyen şirin bir kasabamızdır. Belde genç ve çalışkan bir reis ile yine aynı evsafi haiz bir heyet-i belediyenin daimi ve şuurlu ihtimamlarına mazhar olmaktadır. Şehrin elektrik tesisatını diğer kaza merkezlerinde yapılmış olanlardan daha muntazam gördüm. Halk işiyle meşgul bir halde. İşsiz, dilenci hemen de yok gibidir. Asayiş şayanı memnuniyet bir mertebededir. Yalnız hemen her yerde olduğu gibi burada da para buhranı mevcuttur.” Salihli konumu itibariyle komşu kazaların uğrak noktasıydı. Haydar Rüştü bu noktadan hareket ederek “Salihli bir iki kazamızın da uğrak mahalidir. Bundan dolayı oraya ne kadar ehemmiyet verilse becadır. Mesela bu kasaba merkezinde hiç olmazsa on yataklı bir hastahanenin vücuduna eşedd-i ihtiyaç vardır. Alaşehir’de Gördes’te Demirci’de ve hatta Kula’da ağırca hasta olanlar Salihli gibi merkezi bir yerde teşkil edilecek küçük bir hastahaneden çok istifade edebilirler.” demiştir. On yataklı hastanenin Salihli ve çevresinin ihtiyacını ne ölçüde karşılayacağı şüphelidir. Ama böyle bir konuyu yetkili kişi ve kurumların dikkatine sunması, bölge halkının küçük de olsa bir hastaneye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Haydar Rüştü, Salihli’yi temiz ve günden güne terakkiye doğru ilerleyen şirin bir kasaba olarak tanımlamaktadır. Belediye başkanının genç ve çalışkan birisi olduğunu söylemektedir. Şehrin elektrik tesisatını ise diğer yerlere göre muntazam bulmuştur. Halkın büyük çoğunluğu işleriyle meşguldür ve dilenci sayısı yok denecek kadar azdır. Şehrin asayışı memnuniyet verici bir seviyededir. Salihlililerin şikâyetçi olduğu konuların başında para buhranı gelmektedir. Haydar Rüştü Salihli’nin daha fazla gelişmesi için gençlere büyük rol düştüğünü belirtmektedir. Haydar Rüştü’nün Salihli gençleriyle ilgili düşünceleri şunlardır: “Salihli uyanık bir gençliğin yaşadığı bir muhittir. Zaman zaman gençlerin arasında nokta-i nazar ihtilafları hadis olmuyor değil. Fakat zaman bu ayrı görüşleri birleşme ve anlaşma noktasına irca edip toplamakta gecikmiyor. Nasıl ki ben de bu defa gençliği mütesanid bir halde gördüm ve memnun oldum. Bu ahenk ve insicamın devam etmesini ve gençlerin el birliği ile sevimli ve feyyaz

memleketlerine fayda verici hizmetler ifasına çalışıp muvaffak olmalarını temenni ederim.” Haydar Rüştü’ye göre Salihli’nin bir diğer eksikliği Gediz nehrinin üzerindeki köprülerin yetersizliğidir. Ahşaptan da olsa Gediz nehrinin üzerine köprüler yapılmasını tavsiye etmektedir. Bu köprüler yapıldığında Salihli’nin kuzeyindeki köylerle şehir arasındaki bağın kuvvetleneceğini düşünmektedir. Yapılacak bu köprüler özellikle kış mevsiminde Salihlililer için büyük kolaylık sağlayacaktır²⁴.

Haydar Rüştü Salihli ziyaretinden sonra Alaşehir’e giderek burada yirmi dört saat zaman geçirdi. Milli Mücadele öncesinde ve sonrasında defalarca gittiği için orayı yakından tanıyordu. 1925 yılının sonu, 1926 yılının başlarında bir düğün münasebetiyle Alaşehir’e gittiğinde karşısında düşmanın yakıp yıktığı bir yerle karşılaşmıştı. *“Alışveriş edecek dükkânlar ruha kasvet veren yangın kovuklarından, önüne oturup da bir kahve içilmek istenen kiraathaneler çardak bozuntularından ibaret”* olduğunu görmüştü. Aradan bir buçuk sene geçmesine rağmen zihninde yakılıp-yıkılmış bir halde kaldığı için Alaşehir’i aynı şekilde göreceğini düşünüyordu. Salihli’den Alaşehir’e doğru giderken orayı yine bir yangın enkazı halinde göreceğini zannederek sıkılıyor ve üzülüyordu. Onun Alaşehir ile ilgili düşünceleri şunlardır: *“Alaşehir Anadolu’nun düşman eliyle en ziyade mahvedilmiş bir parçası idi. Hain düşman bu şehirde kana kana Türk kesmiş ve Türk yurdu tutuşturmuş idi. İstihlasdan sonra her yanan şehir ve kasaba halkı az çok kalkınmaya yeltendiği ve az çok muvaffak olduğu halde Alaşehir ahalişi çarçabuk kendisine gelememişti. Çünkü istirdadın ilk senesinde mahsul az para etmiş, ikinci ve üçüncü senelerinde ise dolu ve yağmur hasaratı felaketzede Alaşehir halkının yarasına tuz ekmişti. Tabii idi ki felaketlerin birinden sıyrılıp diğerinin kucağına düşmekten kendisini kurtaramayan bu halk göz açıp da yuvasını tamir edememiş, ocağını tütürememiş ve Alaşehir de umran cihetiyle diğer komşu kasaba ve şehirlerden geri kalmış idi”* Bu düşünceleri onda karamsarlık duygusu uyandırmıştı. Fakat istasyondan kasabaya doğru ilerledikçe içindeki ıstırap bulutları dağılmaya başladı. Karşısında *“İstirdaddan sonra bile muzmahil perişanlığına ağlayan o şehir şimdi ümitler besletici asar-ı umran ile bezenmeye başlamış”* bir Alaşehir gördü.

²⁴ Haydar Rüştü, “Saruhan’da Bir Gezinti III: Salihli’de”, *Anadolu*, 18 Ağustos 1927.

Çarşı, mağazalar, dükkânlar, geniş bahçeli kıraathaneler, yeni açılan yollar ve diğer birçok yeniliğin onda uyandırdığı şaşkınlık ve mutluluğu *“Bu manzara ve varlık karşısında elbette ki insan hem mütehayyir olur ve hem de az bir zaman zarfında bu eserleri meydana getiren azm-i himmete, çalışkanlığa karşı takdir ve tebrik hisleri duyar.”* sözleriyle dile getirdi. Belediyeyi ve Kaymakam Sabri Bey’i yapmış oldukları hizmetlerden dolayı takdir etti. Alaşehir ile ilgili izlenimlerini şu sözlerle sonlandırdı: *“İstasyondan hareket ettiğim vakit gönlümde kasvetten, kederden ve endişeden küçük bir iz yoktu.”*²⁵

Haydar Rüştü’nün Manisa vilayetine yapmış olduğu gezideki son durağı Akhisar oldu. Bu ziyaretinden on ay önce tütün piyasasının açıldığı dönemde Akhisar’a bir kez daha gelmişti. 1926 yılının sonbaharına denk gelen önceki ziyaretinde Akhisar’da sokaklar, hanlar, kahvehaneler kalabalıktı ve şehir ticaret açısından oldukça canlıydı. Şehrin canlılığının en önemli nedeni tütün piyasasının açılmış olmasıydı. 1927 yılının ağustos ayındaki yeni ziyaretinde ise şehri önceki kadar canlı bir şekilde görmedi. Çünkü Akhisarlıların önemli bir kesimi tarlalarında tütün işleriyle uğraşıyor ve iki ay sonra açılacak tütün piyasasına hazırlık yapıyordu. Son ziyaretinin üzerinden sadece on ay geçmiş olmasına rağmen şehirde pek çok yenilik yapıldığını söylemektedir. Yol yapım çalışmaları, yeni yapılan park, hal, zahire pazarı, ev ve mağazalarla Akhisar genişlemiş durumdaydı. Su ve elektrik konusunda önemli düzenlemeler yapıldı. Evlere su isalesine çok yakında başlanacağını ve istasyon yakınında yapımı devam eden elektrik fabrikasının birkaç ay içerisinde faaliyete geçeceğini müjdeledi. Tayyare Cemiyeti’ne ait sinema salonunun temelleri atılmış ve binanın inşaatı hızla devam ediyordu. Bütün bu yeniliklere kısa bir süre içinde imza atıldığı için Akhisarlıları çalışkanlıklarından dolayı tebrik etmektedir²⁶. Haydar Rüştü’nün Akhisar izlenimleri şu sözlerle sona ermektedir: *“Akhisar; her gün ilerleyen, imar gören, istikbalini parlatan bir kaza merkezimizdir. Oranın tefeyyüz ve teali yolunda attığı adımlar her an ve zaman iftihar ve memnuniyet hisleriyle göğüslerimizi kabartmaktan hali kalmıyor. Seneler geçtikçe Akhisar’ı da emsali arasında mümtaz bir mevkiye göreceğimize şüphe etmiyoruz, çünkü*

²⁵ Haydar Rüştü, “Saruhan’da Bir Gezinti IV: Alaşehir’de”, *Anadolu*, 19 Ağustos 1927.

²⁶ Murat Kaya, *agt.*, s. 175.

bu günkü alışkan Akhisar yarınki asri şirin Akhisar'ı bize vaat ve temin eden şeraiti haiz bulunmaktadır.”²⁷

Haydar Rüştü'nn 1927 yılında Manisa vilayetinde yaptığı geziler yaklaşık bir hafta sürdü. Bu gezilerin ardından izlenimlerini “Saruhan'da Bir Gezinti” başlığıyla Anadolu gazetesindeki köşesinde yayımladı. lke seçim süreci yaşıyor olmasına rağmen, bu izlenimlerde seçime dair hiçbir ifadenin olmaması oldukça dikkat çekicidir. Ancak izlenimlerinde ağırlıklı olarak Manisa'nın gelişmişliğine vurgu yapmasını seçim sürecinde yapılan bir propaganda olarak değerlendirebiliriz. Haydar Rüştü, iktidarın mebusu ve iktidara yakın bir gazetenin sahibi olsa da Manisa'daki ilerlemeleri aktarmakla yetinmemiş; devam eden sorunları da köşesine taşımıştır.

Haydar Rüştü ktem'in Manisa'yla olan yakın ilişkisi sürekli devam etti. Özellikle yaz aylarında TBMM tatile girdiğinde Manisa'yı ziyaret etmeyi sürdürdü. zm bayramı kutlamaları için 1937 yılında bir kez daha Manisa'ya gitti. On yıl önce Manisa'yla ilgili izlenimlerinde olumlu ifadeler n plandayken, 1937 yılına gelindiğinde ise Manisa'nın bakımsız kaldığını dile getirmiştir. Özellikle elektrik, su ve hal konularında üretilen çözümlerin yetersizliğinden ve yolların toz içerisinde olduğundan yakınımıştır. Bütün bu olumsuzluklarla birlikte belediyenin yüz binlerce liralık borç ile devredildiğini belirtmiştir. Her ne kadar şehirle ilgili karamsar ifadeler kullansa da Manisa'da görev yapmaya başlayan Vali Lütfi Kırdar'ın şehrin sorunlarını çözmek için yoğun çaba gösterdiğini ve bu çaba sayesinde Manisa'nın kısa bir sürede gelişeceğine inandığını sylemiřtir²⁸.

1942 yılının Kasım ayının son günlerinde Haydar Rüştü ktem bir kez daha Manisa'ya gitti ve Eskenazi hastanesi başhekimini Necdet Bey'i ziyaret etti. Hastaneyle ilgili izlenimlerini gazetede ki köşesine taşıdı. Hastanenin oldukça iyi yönetildiğini şu sözlerle vurguladı: *“Tertemiz bir hastahane, baş doktorunun ve hastahane de çalışan hekim ve hemşirelerin titizlik ve temizlikleri bu hayırlı müessesenin her tarafında insanın yüzüne gülüyor. Güzel bahçesinde, temiz koğuşlarında, mükemmel tesisatın güzel*

²⁷ Haydar Rüştü, “Saruhan'da Bir Gezinti V: Akhisar'da”, *Anadolu*, 21 Ağustos 1927.

²⁸ Haydar Rüştü ktem, “Manisa'da”, *Anadolu*, 27 Ağustos 1937.

idaresinde görülen iyi bakım eserleri insana cidden ferah veriyor.” Haydar Rüştü, hastanenin yoluna ilişkin ise sert eleştirilerde bulunarak “yazın toz, kışın çamur deryası” halini aldığını belirtti. Belediyeye şu sözlerle serzenişte bulundu: “Amerika’da para kazanan Manisalı bir Yahudi vatandaşı, ölürken Manisa’da bir hastahane yapılmasını vasiyet ediyor ve bu dilek yerine getirilerek hastahane yapılıyor da Manisa belediyesi, şehirden birkaç kilometre uzakta ve belediye çevresi içinde bulunan bu hayır ve sağlık yurduna -asfalttan vazgeçtik- bir parke yol yapmayı bile aklından geçirmiyor! Bu hastaneye Manisa’dan vasıta ile veyahut yaya giden hastaların o toz ve topraktan ciğerlerine dolacak mikropları zannederim ki daha beş on tane hastahane ve birkaç yüz hekim Necdet temizleyemez!” Yazısının sonunda, eleştirilerini bir doz daha arttırarak Manisalıları, bu yolu böyle bir halde bulunduranlara belediye seçimlerinde ihtar mahiyetinde oy kullanmalarını tavsiye etti²⁹.

Sonuç

Haydar Rüştü Öktem, yaşadığı dönem boyunca gerek siyasetçi kimliğiyle gerekse gazeteci kimliğiyle halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. İttihat ve Terakki ve Tek Parti dönemlerinde mevcut hükümete yakın bir isim olmuş ve gazetesi bu doğrultuda yayın yapmıştır. Ancak iktidara yakın bir yayının politikası takip etmesi, toplumun sorunlarına duyarsız kalmasına engel olmamıştır. Yeri geldiğinde iktidarın politikalarını eleştirmiş, kendi partisinden olan belediye başkanlarının hatalarını dile getirmiştir.

1927 yılında Manisa’ya gittiğinde ülke genelindeki en temel gündem maddesi seçimlerdi. İktidar, bu seçimleri adeta bir güven oylaması olarak görüyordu. Haydar Rüştü, hem görev başında bir milletvekili hem de yeni dönem için bir milletvekili adayydı. İzlenimlerinde satır aralarında dile getirdiği Manisa’nın sorunları, yeni dönemde merkezi hükümetin çözmesi gereken meseleler olacaktı. Özellikle belediyelerle, vali arasındaki sorunlarda Haydar Rüştü’nün belediyelere destek vermesi dikkat çekicidir.

Haydar Rüştü’nün “Saruhan’da Bir Gezinti” başlığı altında kaleme aldığı izlenimleri işgal döneminde Yunan askerleri tarafından yakılıp

²⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Manisa’daki Hastahanenin Yolu”, *Anadolu*, 2 Birinci Teşrin 1942.

yıkılan Manisa ve kazalarının nasıl yeniden imar edildiğine ışık tutmaktadır. İzlenimlerin geçmişle kıyaslamalı olarak kaleme alınması, içerisindeki bilgileri daha değerli kılmaktadır. Kasaba'nın eskiden dar olan sokaklarının artık genişletilmiş olması, Salihli'de yollarda ve köprülerde düzenlemeler yapılması, Yunan işgali sırasında yakılan Alaşehir'in yeniden imar edilmiş olması, Akhisar'ın yeni yapılan park, hal, ev ve mağazalarla büyümesi onu oldukça memnun etmiştir. Haydar Rüştü'nün gittiği yerlerdeki gençlere sürekli vurgu yapması, Cumhuriyet'in gençliğe verdiği önemin bir yansımasıdır. 1922 yılının Eylül ayından, 1927 yılının ağustos ayına kadar geçen süre boyunca Manisa ve kazalarındaki gelişmeler Haydar Rüştü'yü oldukça memnun etmiştir. Onun izlenimleri işgal döneminde Yunan ordusu tarafından yakıp yıkılan Manisa ve çevresinin kısa bir sürede küllerinden yeniden doğduğunu göstermektedir. Yeni kurulmuş bir devletin böylesine zahmetli bir işin altından kısa sürede kalkmış olması büyük bir başarıdır.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Anadolu

Yeni Asır

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C. V, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

Bilgi, Nejdett, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Manisa'da Siyasi Hayat (1923-1927)", *Geçmişten Günümüze Manisa*, C. II, ed. Ferhat Berber vd., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2018.

Çakmak, Fevzi, *İzmir'in Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.

Güçlü, Muhammet, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XII, Sayı: 25 (2012-Güz).

Güneş, İhsan, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Kaya, Murat, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2018.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2002.

Öktem, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, yay. haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Şaşmaz, Musa, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

TBMM Albümü 1920-2010, C. I, ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012.

Ünal, Suzan, *1923 ve 1927 Seçimleri*, Dora, Bursa 2016.

Özbaran, Salih, *Küllerinden Doğan "Kasaba" Turgutlu*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2013.

NİHAL YEĞİNOBALI'NIN GÖZÜNDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MANİSA VE MANİSA'NIN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAMI

Burcu UŞAKLI SANDAL*

Giriş

Dünya edebiyatından pek çok eseri dilimize kazandıran Nihal Yeğinoğlu sadece bir çevirmen olarak değil yazar kimliği ile de kültür tarihimiz açısından önemli bir isimdir. Mark Twain, Charles Dickens, Jane Austen, Oscar Wilde gibi dünya edebiyatından değerli isimlerin eserlerini çevirmiş olan yazar, telif romanları sayesinde de pek çok okura ulaşmıştır. Yeğinoğlu; *Genç Kızlar*, *Mazi Kalbimde Bir Yaradır*, *Sitem*, *Belki Defne*, *Gazel* adlı romanlarının dışında bir de *Cumhuriyet Çocuğu* adlı anı türünde bir eser yazmıştır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını anlattığı bu eser bir dönemin kültürel ve sosyal yaşamına ayna tutması bakımından dikkate değerdir. Kitapta özellikle Manisa'nın o dönemki sosyal ve kültürel yaşamı anlatılmıştır. Çalışmamızın esas meselesine geçmeden önce bu eseri ve yazarı daha iyi anlamak adına yazarın hayatından ve sanatından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Nihal Yeğinoğlu ailesi ve kendisi hakkındaki pek çok bilgiyi *Cumhuriyet Çocuğu*'nda vermiştir. Buna göre yazar, 1927 yılında Halil Asım Bey ve Feride Hanım'ın ikinci çocuğu olarak Manisa'da bir bağ evinde dünyaya gelmiştir. Yaşama gözlerini açtığı ilk günü, isminin Nihal olarak seçilmiş olmasını, aileye dâhil olan bu ikinci kız çocuğunun aile bireylerinin iç dünyasında yarattıklarını şöyle anlatmıştır:

"Kış başında soğuk, yağışlı bir gece, saat akşamın 9.30'u. Elektriğin henüz girmediği bu Manisa kırsalında lambalar, fenerler, günbatımından önce yakılmış, çoktan gece olmuştur. İki katlı, kırmızı tuğlalı bağ evinin büyük kızı, dört yaşlarındaki Müzehher (sonraları kısaca Müz diye çağrılacak olan) yer yatağında, yemeni yorganının altında mışıl mışıl uyumaktadır. Oda kapısının açılmasıyla babaanne Sıdika, kucağında biraz

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: b.usaklisandal@gmail.com.
ORCID: 0000-0002-4066-339X.

önce doğmuş ve sınıksız kundaklanmış olan bebe Nihal'le içeriye girer. Gerçi bebenin adı henüz konmuş değildir. İkinci bir kızı olduğunu öğrenen baba Halil Asım şu sırada, lamba ışığında Osmanlıca- Farsça lügatini karıştırmakta ve "Müzehher" sözcüğünün de (çiçeklenmiş, çiçekle bezenmiş anlamına) kaynağı olan bu kitapta yeni kızına ad aramaktadır. Biraz sonra "Nihal: fidan, dal" adında karar kılınacak, bu ad baba tarafından bebenin kulağına fısıldanacaktır."¹

Yeğınobalı, Charles Dickens'ın *David Copperfield* adlı eserinin ilk bölümünden etkilenerek anı kitabının birinci bölümüne "Doğuyorum" başlığını vermiş ve bu bölümde doğduğu günü -16 Kasım 1927'yi- detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bunun yanı sıra aile bireylerinin kimler olduğundan da bahsetmiştir. Buna göre ailesinin kökleri Manisa'nın Gördes ilçesine bağlı Yeğınoba köyüne dayanmaktadır. Nitekim müderris olan dedesi Hocasâde Asım Efendi de Gördesli olarak anılmaktadır. Bağdat kadılığı yapmış olan dedesi Asım Molla'nın İzmir basınında yazıları ve şiirleri yayımlanmıştır. Yazar, dedesinin hoşgörölü, güler yüzlü bir aydın ve "temiz Türkçe yanlısı" bir şair olduğunu ifa eder. Ayrıca dedesinin Jön Türk zihniyetli ve hürriyet yanlısı tarafını da özellikle vurgular². Ancak İstanbul'da hukuk eğitimi alan babası yazara göre tam anlamıyla padişah yanlısıdır. Yazarın doğduğu yıllarda Soma'da kaymakamlık yapan babası bir yandan da Manisa'da önemli bir geçim kaynağı olan bağcılık ile meşguldür daha sonra ise İstanbul'a gider. Yazarın annesi Feride Hanım da varlıklı bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Yeğınobalı, annesinin Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bir Cumhuriyet kadını olmasından övgüyle bahseder. İlköğrenimine henüz çok küçük bir yaşta Manisa Yeni Mahalle'deki Sakarya İlkokulu'nda başlayan yazar, daha sonra sırasıyla İstanbul'da 11. Mektep'e, ortaokula ve liseye ise Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde devam etmiştir. 1945 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise Amerika'ya giderek New York State Üniversitesi'nde Edebiyat Bölümü'ne kaydolur ancak çeşitli sebepler yüzünden eğitimini tamamlayamamıştır.

Nihal Yeğınobalı, edebiyatla çok erken yaşlarda ilgilenmeye başlar. İlk şiiri "Köyümüz"ü ilkokul çağlarında yazmış ve çevresi tarafından övgüyle karşılanmıştır. Çocukluk çağına rastlayan bu ilk eserin ardından Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde ikinci şiiri "Bağda Geceler"i yazar ve *İzlerimiz* adlı dergiye gönderir fakat şiir dergide yayımlanmaz. Yeğınobalı bu ikinci şiirle ilgili hislerini ve şiirin yayımlanamama hikâyesini de

¹ Nihal Yeğınobalı, *Cumhuriyet Çocuğu*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 7.

² Yeğınobalı, *age.*, s. 81.

anlatır.³ Yazar okuduğu lisenin kütüphanesinden fazlasıyla yararlanır, okulun edebiyat öğretmeni Faruk Nafiz Çamlıbel'e de hayrandır. Kısa zaman içinde çeviri faaliyetlerine başlar. Ardından ilk romanı *Genç Kızlar*'ı yazar, müstehcen bir eser olduğunu düşünerek yayınevine eserin çeviri bir roman olduğunu belirtir ve eser Vincent Eving adlı bir yazara aitmiş gibi yayımlanır. Kitapta genç kızların gizli dünyası ele alınmıştır. Yeğınobalı bu eserin kendisine ait olduğunu 1988 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde itiraf edebilmiştir⁴. Yıllar sonra gelen bu itiraf, yazarın edebiyat dünyasındaki varlığını güçlendirmiş ve sonraki romanlarında bekâret ve cinsel baskılar gibi toplumsal cinsiyet temelli konularda romanlar yazmasını sağlamıştır.⁵ Daha sonra da *Mazi Kalbimde Bir Yaradır, Sitem, Belki Defne ve Gazel* adlı romanlarını kaleme almış ve bu eserleri sıklıkla kadın meselesiyle ilintili temalar çerçevesinde kurgulamıştır. Bu anlamda yazarın kadın meselesine bilinçli bir şekilde yaklaştığını belirtmek gerekir. Nitekim Yanık'ın ifadesine göre de Nihal Yeğınobalı kadını bir cinsel meta olarak gören toplumu romanlarında eleştirel bir şekilde ele almış ve kadın cinselliğiyle ilgili tabuları yıkmaya hususunda çaba sarf etmiştir.⁶ Yazarın sanat hayatının bir diğer önemli tarafı ise çevirmenliğidir. Erken yaşlarda çeviri faaliyetlerine başlayan Yeğınobalı, 127 tane eseri dilimize kazandırmıştır. Yazarın çevirdiği

³ "Kolejde liseli öğrencilerin, Bebek'teki kardeş erkek okulu Robert Kolej'in öğrencileriyle birlikte İzlerimiz diye bir edebiyat dergisi çıkardıklarını öğrenince ben de, çok beğenileceğinden emin, yayımlansın diye bu şiirimi yollamıştım. Derginin o sayısında şiirimi göremeyince büyük düş kırıklığına uğradığımı söylemeye gerek mi var? Meğer dergiyi çıkaran "abla" ve "abi"ler bu şiiri benim yazmayıp çaldığını sanmışlar! Yaşımın küçüklüğünün yanı sıra öyle de ufak tefektim ki benim gerçekten öğrenci olduğuma inanmayanlar bile bile çıkıyordu. Neyse, ilkbaharda bu pürüz giderildi. En sevdiğim öğretmen Miss Ashover, nisan ayında bir gün bizi korunun "yayla"sına, kır gezmesine götürdü. Ömrümün ilk mor menekşesini o gün, gördüm; firuze rengindeki Boğaz'ın yemyeşil sırtlarındaki fıstıkçamlarının özgün biçimini o gün seçtim ve bahçesinde yetiştikleri köşklere esirgeyen birer şemsiyeye benzettim. Manisa'daki mesireleri çağrıştıran bu gezi beni öyle mutlu etti ki bunu öğretmenimle paylaşmak için oturup İngilizce bir şiir yazdım, hem de İngilizce sözcükleri bizim hece veznimizin 6-5 kalıbına sığdırmaya çalışarak! Yeğınobalı, *age.*, s. 217.

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız:

Hande Yanık, *Nihal Yeğınobalı'nın Romanlarında Kadın Problemi*. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs 2013, s.8.

⁵ Nil At, *A Gender Based Study of Nihal Yeğınobalı's Pseudo- Translation Genç Kızlar*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 88.

⁶ Yanık, *agt.*, s. 143.

eserlerden bazıları: Jane Austen'dan *Aşk ve Gurur*, Mark Twain'den *Tom Sawyer'in Serüvenleri*, Charles Dickens'dan *Oliver Twist*, Charlotte Bronte'den *Jane Eyre*, Oscar Wilde'dan *Dorian Gray'in Portresi*'dir.⁷

Bu eserlerin dışında bir de başta bahsettiğimiz gibi anı türünde bir eser kaleme alan yazar *Cumhuriyet Çocuğu* adlı bu kitabında doğumundan lise çağlarına kadar geçen sürede yaşamında önemli yere sahip olan olay ve olguları anlatmıştır. Yazarın söz konusu eseri yalnızca bireysel mazisini ele almakla kalmayıp Manisa'nın tarihi hakkında bilgi vermesi bakımından da dikkate değerdir. Bu sebeple çalışmamızda Manisa ve çevresinin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sosyal, kültürel ve gündelik hayatı söz konusu anılar çerçevesinde irdelenecektir.

Renkten Renge Bürünen Bir Kentin Gündelik Hayatı

Nihal Yeğinoğlu için doğduğu ve ilk çocukluk yıllarını geçirdiği Manisa, kimi zaman acıyla kimi zaman da mutluluk ve gururla yoğurulmuş renklerden müteşekkil bir kenttir. Bu sebeple Manisa'yı ve burada geçen çocukluk günlerini unutamamış seneler sonra Manisa'ya bir güzelleme şeklinde düşünülebilecek *Cumhuriyet Çocuğu*'nu kaleme almıştır. Söz konusu eser, yazarın İstanbul'daki anılarını da içerir ancak metnin büyük bölümünde Manisa anlatılmıştır. Nitekim yazar bu kadim kenti "Dilber Manisa, Unutulmayan, Dönülemeyen" şeklinde ifade eder.⁸ Yazar için bir çocukluk düşüne dönüşmüş olan Manisa, kitapta coğrafi konumundan *mitolojideki yerine*, gündelik yaşamından halk kültürüne kadar bütüncül bir şekilde anlatılmıştır. Böylelikle bu eser, yalnızca yazarın kişisel mazisi için değil bütün bir Manisa için önemli bir metindir. Zaten anı türünde vücuda gelmiş eserler, pek çok zaman yazarın özel yaşamı dışında kalan toplumsal meseleleri de sonraki nesillere aktarması bakımından değerlidir. O hâlde *Cumhuriyet Çocuğu*, geçmişi bugüne taşıyan, toplum belleğine kazınmış olay ve olgular hakkında bilgi veren bir metin olarak yorumlanabilir.

Cumhuriyet Çocuğu'nda 1920'li yıllardan Atatürk'ün ölümüne kadar geçen sürede yaşananların yazar ve toplum üzerindeki tesirlerine rastlarız. Daha net bir ifadeyle yazar, söz konusu eserde Manisa halkının gündelik yaşamını, geçim kaynaklarını, derin tesirleri olan doğal afetleri, Manisa'daki eğitim kurumlarını, Rumlarla Türklerin bir arada yaşamalarını, zamanla bu iki milletin birbirinden ayrışmasını, yörede "Yunan Yangını" olarak anılan felaketin tesirlerini, Cumhuriyet rejiminin

⁷ Yanık, *agt.*, s. 14.

⁸ Yazar eserinin bir bölümüne bu başlığı vermiştir. Yalnızca bu başlık altında değil kitabın ilerleyen bölümlerinde de Manisa'dan özlemle ve tüm ayrıntılarıyla bahsedilmiştir.

Yeğinoğlu, *age*, s. 47.

ve Atatürk devrimlerinin halkı dönüştürmesini kısacası farklı dinamiklerin tesiriyle değişen Manisa'yı sanatsal bir üslupla ele almıştır. Üslup bakımından kitabın en ilginç taraflarından biri ise Manisa'nın anlatımında dikkat çeken renklerdir. Kitapta özellikle gündelik hayat renkli manzaralar eşliğinde anlatılmıştır.

Yazar doğmadan önceki olaylar ile doğduğu gün yaşananları babaannesinden ve annesinden duyduklarından hareketle okura aktarır. Buna göre yazarın doğduğu yıl olan 1927'de Manisa'nın kırsallarına henüz elektrik gelmemiştir. Üstelik halkı eğlendirecek sinema, tiyatro, gazino gibi eğlence mekânları da yoktur. Dolayısıyla yöre halkının özellikle de evin sınırları içinde var olma çabası gösteren kadınların en büyük eğlencelerinden biri ağızdan ağıza dolaşan ve yazarın tabiriyle "pembe dizi"ye dönüşen aşk hikâyeleridir. Yeğınobalı komşularının başından geçen bu hikâyelerden birini "Kötü Kadın Hediye" başlığını verdiği bir bölümde anlatır.⁹ Bu bölümde Manisa'daki hayat kadınlarından, onların yaşadığı evlerden, toplumun bu kadınlara bakışından ve "kötü kadın" ifadesinin yersizliğinden uzun uzadıya söz eder.

"İmdi, bu "kötü" evler ve bu "kötü" kadınlar böylesine kesin ve yaşamsal bir toplum görevi gerçekleştirdiklerine göre neden ille de "kötü" sayılıyorlardı? Bilemiyordum kafam karıştı. O kadınları kimi zaman şehirde görürdük. Payton içinde hızla geçerlerdi sokaklardan. Onları daha çok boyalı yüzlerinden, sırtlarındaki giysilerin göz acıtan renklerinden tanırđık; çiğ pembe, zehir yeşili, cırlak sarı, keskin mavi. Bir de bir süre paytonun peşine takılan sokak çocuklarının ayıp sözleri ile el kol işaretlerinden...

Daha geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren birçok Dağ Mahallesi ve Yeni Mahalle sakinleri arasında bu kadınları, sünnet düğünlerinde ve kına gecelerinde şarkı söyleyip oynamak üzere tutmak âdeti vardı. "Kötü kadınlar" o pek sevdiğim parlak şiş karınlı, uzun boyunlu utları, görüntüleri bile neşe veren süslü tefleri ve dümbekleriyle çalar söyler oynarlardı."¹⁰

Giyim-kuşam ve yaşam tarzlarıyla yöredekilerden farklı olan bu kadınlar, sosyal hayatın gerisinde kalmış ve evin sınırlarında geleneksel bir hayat süren Manisalı kadınlar için âdeta bir eğlence aracıdır. Düğünlerde bu kadınların oynadığı rolden ve toplumun onları birer metaya dönüştürmüş olmasından bahseder. Ayrıca çocukluğunda şahit olduğu düğün sahnelerine de eserinde yer vermiştir. Yazarın bahsettiği bir düğün, o dönemin günlük yaşamından izler taşıması bakımından önemlidir. Bu kısımda yazar komşuları Gani Bey ile öğretmen Memnune

⁹ Yeğınobalı, *age.*, s. 14.

¹⁰ Yeğınobalı, *age.*, s. 23.

Hanım'ın düğününde bir radyonun ve gramofonun kullanılmış olmasından bahseder.¹¹ Söz konusu düğünle ilgili anlatılanlar Manisa halkının geleneksel olandan Batılı olana doğru giden bir yaşam tarzının eşiğinde olduğunu gösterir. Zira düğünde bir yandan halk unsurları göze çarparken bir yandan da modern yaşamın onlara kazandırdığı “çarlistonlar, tangolar” dikkat çeker. Bunun yanı sıra kitabın pek çok yerinde halk inanışlarına, türkülere, manilere de yer verilmiştir. Bu bakımdan Manisa'nın o yıllarda gelenekselle modern bir arada barındıran bir kent olduğu söylenebilir.

Kitapta yer alan gündelik hayat yalnızca kadınlarinkiyle sınırlı kalmamıştır. Yazar, Spil Dağ'ının eteklerine kurulmuş bu kentin çarşısındaki esnafları, halk için önemli mekânları, yöredeki insanlar için bir şölen havası taşıyan mesir bayramını kısacası her hâliyle yaşayan Manisa'yı detaylı bir şekilde anlatır. Özellikle çarşı esnafının ve pazar yerinin anlatıldığı kısımlar kent hakkında geniş bilgiler vermektedir. Öyle ki yazarın anlatımıyla merkezdeki pazar yeri alelade bir mekân olmanın ötesine taşınmıştır. Yeğınobalı haftada bir kez kurulan ve günlük yaşamdaki önemi yadsınmaz olan pazar yerini şöyle tasvir eder:

“Manisa'nın esas pazaryeri, kemerli bir geçidin gerisindeki dükkânlarla çevrili, dikdörtgen bir avluydu. Ortasındaki şadırvanla burası eski bir han avlusunu ya da bir Akdeniz konağının iç patio'sunu andırırdı. Şadırvanda, ezan saatlerinde namaza gidecek erkekler aptes alır, geri kalan zamanlardaysa çocuklar ve köpekler su içip oynayırlardı. O yıllarda bile Perşembe pazarı bu avluya sığmaz olmuş, dolay yollara, park ve meydanlara taşmaya başlamıştı.

Pazaryerinin renkleri köy kilimlerinin renkleri gibi, yer yer şiddet içeren, göz kamaştıran keskin bir parlaklıktaydı. Yeşil ile kırmızının, mor, turuncu sarı ve beyazın öyle sayısız tonu, tazelikten ışıyan irili ufaklı meyve sebzelerin türlü çeşitli biçimlerine öyle sinmiş dururdu ki insana yer yer, renkler formlarından sıyrılıp soyutlaşmış da bolluk ve bereket simgeleri halinde bağımsız yaşıyorlarmış gibi gelirdi.”¹²

Yeğınobalı'nın andığı renkler yöre halkının kültürünü ve buradaki yaşamın canlılığını göstermesi bakımından değerlendirilebilir. Zira yazar hem çevresinde gördüğü manzaraları hem de bu kentte hissettiği duyguları renkleri kullanarak anlatır. Örneğin okula giderken geçtiği Akbaldır Çayı üzerindeki köprüde yaşadığı korkuyu “yosun yeşili” ve “şişe yeşili” şeklinde ifade eder ve bu çetin okul yolundan şöyle bahseder:

“Ortasından raylar geçen demir bir köprüydü burası. Rayların iki yanında raylardan daha yüksek olarak, daracık iki demir geçit uzanırdı;

¹¹ Yeğınobalı, *age.*, s.27.

¹² Yeğınobalı, *age.*, s. 54.

yanları sipersiz, üzerleri yuvarlak kabartmalarla benekli, bir adımda ancak tek ayağın sığdırılabildiği iki demir patika. İyi havalarda kollarımızı iki yana açarak denge ve hız denemeleri yapmaya bayılırdık buralarda. Ama çaya su geldiği zaman! Aşağıda hızla akan çağiltılı, buruntulu suya bakmadan, bir ayağı öbürünün hemen önüne atıp denge bulmaya çalışarak (ki elinizde çantanız ve sefertasınız olduğu için kollarınızı iki yana da açamazsınız! buradan geçmek, hele yağmurlu ya da kırılgılı sabahlarda, ayağınızın altındaki yuvarlak demir kabartmalar ıslak ve kayganken!

Alacakaranlığın iyice koyulaşmış, gecenin çökmesine ramak kalmış olduğu o saatte, ağaçlar artık tek tek seçilememekle birlikte henüz siyahlaşmamış ve yer gök, bütün etraf kahverengimsi yosun yeşilinin, şişe yeşilinin değişik tonlarına bürünmüş. Ve ben ıssız, kimsesiz bağ yollarının birinden öbürüne geçerek evimi arıyor, ama bir türlü bulamıyorum ve bir süre sonra içim korkuyla, anlatılmaz bir yitlilik ve yitim duygusuyla ürpererek uyanıyorum...

Çocukluğumun ne benim anımsadığım ne de bana anlatılan mitolojisinde bir kaybolma olayı olmadığı için neredeyse orta yaşlarıma dek durup durup gördüğüm bu korkulu rüya beni yıllarca şaşırtacak, sonunda bu şişe yeşili karabasan'ı Akbaldır Çayı'nın geçemediğim çağiltılı suları başında umarsızca beklediğim o akşamüzerine yoracaktım."¹³

Akbaldır Çayı yörede Kumlu Dere olarak da adlandırılan, Osmanlı Dönemi'nden itibaren üzerinde köprüler bulunan fakat yakın zamanda ıslah edilen bir akarsudur.¹⁴ Nihal Hanım'ın okula giderken üzerinden geçmek zorunda olduğu bu köprü, anılarında korkuyla birleşen bir yer edinmiştir. Aynı zamanda köprünün anlatıldığı kısımlar, o yıllardaki mahalle halkının yaşamından da izler barındırır. Böylelikle o çevrede yaşayanlar için bu köprülerin işlevsel fakat tehlikeli birer yapı olduğu gerçeği de gün yüzüne çıkar. İklim koşulları bağlamında çok zorlayıcı bir kent olmasa da bu satırlar, kimi zaman yağışlar sebebiyle artan dere sularının yaşamı olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bunların yanı sıra Manisa'da gündelik hayatla ilintili olarak; çarşıdaki kasaplardan, şerbetçiden, peynircilerden, dağ köylerinden gelen kadınlardan, akşamüzeri gençlerin bir arada bulunduğu Piyasa Caddesi'nden, kenti olumsuz etkileyen sel baskınından, baskın yüzünden üzüm bağlarını kaybeden çiftçilerden, yörede en çok çocuklara tesir eden salgın hastalıklardan yine renkler kullanılarak bahsedilmiştir.

¹³ Yeğınobalı, *age*, s.42-44.

¹⁴ Manisa Merkez'de bulunan Akbaldır Çayı ve üzerindeki köprülerin tarihi ve bu çayların ıslah edilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Akif Ceylan, "Manisa'da Tarihi Köprüler ve Fonksiyonel Özellikleri", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 11 s. 3, Manisa 2013, s. 56.

Yöre halkı için efsanevi bir kişiliğe bürünen Manisa Tarzanı da kitapta renkli kişiliği ile kendine yer bulmuştur. Yeğınobalı, Spil Dağı'nın yamacında tek başına, doğayla iç içe yaşayan bu adamı takdirle anmıştır. Manisa Tarzan'ının yaşamı halk arasında da ilgiyle karşılanmış ve ona dair pek çok şey anlatılmıştır. Buradan hareketle yazarın Manisa'yı hem önemli kişiler hem de önemli mekânlar üzerinden ele aldığı ifade edilebilir. Söz gelimi gündelik hayatın ele alındığı kısımlardan birinde anlatılan başka bir çarpıcı mekân Eskenazi adıyla anılan hastanedir. Yazarda derin hisler uyandırmış bu hastane binasından detaylı bir şekilde bahsedilmiştir.¹⁵

“Benim gözümde gizem taşıyan bir başka köşe de kentin biraz dışındaki özel Eskenazi Hastanesi'ydi. Memnune Hanım bir gün bizi sınıfla oraya götürdü. Hastanenin önündeki hayat denilen geniş verandanın çatısının köşesinden asılan torbada Sayın Eskenazi'nin külleri olduğunu anlattı bize. Eskenazi, Manisalı bir Yahudi, sonradan Amerika'ya gidip doktor oluyor ve öldüğü zaman mirasıyla doğum yerinde bir hastane kurulmasını, naaşının yakılmasını, küllerinin o hastaneye götürülmesini vasiyet ediyor. Öğretmenimiz bize bu hastane gezisini, iyilik yapmak, başkalarını düşünmek ve yurda vefa borcunu ödemek gibi birtakım kavramları öğretmek amacıyla düzenlenmişti. Ama beni en çok etkileyen şey, geleneklerimizin o denli dışında olan o şaşırtıcı kül torbası oldu. Sonradan uzun uzadıya düşündüm o torbayı, besbelli bu kenti benim kadar sevmiş olan Eskenazi'yi...”

Söz konusu hastane günümüze kadar faaliyette olan ancak yakın zamanda kapatılan Moris Şınasi Milletlerarası Çocuk Hastanesi'dir. Hastaneye adını veren de Musa Eskenazi adıyla Manisa'da doğmuş Yahudi bir tüccardır. Musa Eskenazi, küçük yaşta yakalandığı difteri hastalığı sebebiyle Amerika'ya gitmiş ve orada tedavi olmuştur. Musa Eskenazi, tedavisini gerçekleştiren Türk doktor Şınasi Bey'e bir vefa borcundan ötürü adını değiştirmiş ve Moris Şınasi adını almıştır. Aynı vefayı doğduğu kente de gösteren Moris Şınasi, öldükten sonra mirasıyla Manisa'da bir hastane kurulmasını vasiyet etmiştir.¹⁶

Yeğınobalı kitabında yalnızca kendi çocukluk yıllarına ait gündelik hayattan ve durumlardan bahsetmez. O doğmadan önce yaşanan ve yöre halkının yaşamını derinden etkileyen kimi olaylara da kitapta yer verilmiştir. Söz gelimi Manisa'nın kent tarihi içinde önemli bir yere sahip olan ve Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen yangın da anlatılmıştır.

¹⁵ Yeğınobalı, *age*, s. 52.

¹⁶ Moris Şınasi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız:

Olağanüstü bir yaşam öyküsü: Musa Eskenazi'den Moris Şınasi'ye!
(olaganustukanitlar.com)

Nihal Yeğınobalı 1922 yılında yaşanan bu yangını anlatmadan önce geçmişte Türkler ve Yunanlar arasındaki ilişkilerin farklı olduğuna değınır. Üstelik bu ilişkiyi anlatırken Manisa'nın merkeziyle sınırlı kalmaz. Annesinin memleketi olan Gördes'ten ve buradaki Türk-Yunan ilişkilerinden bahseder. Buna göre Türkler ve Yunanlar İzmir'in işgal edildiğı döneme kadar dostluk içinde yaşar. Günlük yaşamda sürekli etkileşim hâlinde dirler ve yazara göre "birbirini kabullenmiş ve kaynaşmış"lardır.¹⁷ Ancak yaşanan siyasi gerilimler ve işgal, durumu tamamen değıştirir. Yunan askerinin Gördes'e girmesinden sonra ise bazı Gördesliler direniş e geçer. Yazar bu direniş i ve burada etkin rol oynayan Gördesli Makbule'yi "Diş i Gerilla" baş lığı altında şöyle anlatır:

*"Yunan askerinin geliş inden az sonra, nihayet, Gördes Türklerinde bir kıpırdanma oldu ve bir avuç genç, silah kuş anarak dağ a çıktı. Bunlardan biri Feride'nin sınıf arkadaşı Makbule'nin niş anlısıydı. Onun ardından Makbule'nin de dağ a çıktığını duydular. Kısa bir süre sonra Makbule'nin alnından vurularak şehit olduğu duyuldu. Bu genç kızın şehitliğı o durağ an toplumda büyük yankı buldu, daha başka dağ a çıkanlar oldu, şehit haberleri birbirini izledi. Gel gör ki toy, derme ç atma bir gerilla hareketiydi bu, daha baş tan kuş atılmış, umarsız ve umutsuz bir baş kaldırıydı. Nitekim darmaduman olması uzun sürmedi."*¹⁸

Gördes halkının direniş i her ne kadar plansız ve sınırlı çevrede kalan bir hareket olsa da kadınların da direniş e katılmış olması dikkate değ erdir. Burada bahsedilen Makbule Hanım, yazarın annesinin okul arkadaşıdır. Gördesli Makbule Hanım, Millî Mücadele esnasında pek çok kadına örnek olmuş ve takdirle karşılanmıştır. Şayan Ulusan, Makbule Hanım'ın Akıncılar müfrezesi tarafından "uğ ur ve kahramanlık maskotu" olarak anıldığını vurgular¹⁹. Yazarın annesiyle ilgili anılarına baktığımızda anne Ferdi'nin de Makbule kadar cesur ve vatanperver bir kadın olduğ u söylenebilir. Nitekim yazar da kitabın pek çok yerinde annesinin vatansever, Atatürk devrimlerine gönül vermiş bir "Cumhuriyet kadını" olduğ unu vurgular. Yazar "Cumhuriyet çocuğ u" olma bilincini de anılarından anladığımız üzere annesi sayesinde edinir. Çünkü Yeğınobalı, iş galin acılarına gark olan ve Manisa'yı bir mahş er yerine çeviren yangını yaşamış Feride'nin kızıdır. Bu yangına dair olanları da yine annesinden dinlemiş kendi ifadesiyle "cehennem ve

¹⁷ Yeğınobalı, *age.*, s. 76.

¹⁸ Yeğınobalı, *age.*, s. 79.

¹⁹ Şayan Ulusan, "Millî Mücadele'de Manisa'da Kadınlar", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa 1. Cilt*, Ed. Nurettin Gülmez ve Nejdet Bilgi, Berikan, Ankara 2020, s. 273

cennet günlerinin öykülerini annesinin sütüyle emmiş” ve bu elim hadiseyi anılarında şöyle anlatmıştır.²⁰

“Rum mahallelerinin alargasından dolanmaya çalışarak evlerine dönelerken uzaktan, Saruhanlı yönünde, Akıl Hastanesi taraflarından dumanların yükseldiğini gördüler. Demiryolu boyundaki köylerin ve kasabaların Yunanlılarca yağmalanıp yakıldığına dair günlerdir haberler geliyordu ama koskoca Manisa’nın da yakılabileceğini akıllarına getirmemişlerdi. Manisa yanıyor muydu sahiden?

Adımlarını sıklaştırdılar ama daha kendi mahallelerine varmadan, gök gümbürtüsünü andıran nal sesleriyle irkilerek bir saçak altına sığındılar.

Gözlerinin önünde şimdi bir mahşer manzarası açılıyordu: Yunan askerleri, ağızları köpürmüş atlarının üzerine, yağmaladıkları evlerden ipek yorganlar, işlemeli çarşaflar ve örtüler, halılar, kilimler yığılmışlar dötrnala İzmir yönünde koşmaktaydılar.”²¹

Manisa’daki evlerin büyük bölümünü etkileyen ve halkın belleğinde kederle dolu sahneler bırakmış olan bu yangın, 5 Eylül 1922’de başlar ve hemen söndürülür ancak 6 Eylül’de yeniden alevlenir ve hızlanarak devam eder. 8 Eylül 1922’de Türk ordusu tarafından söndürülür²². Manisa kent tarihinde bir kırılma noktası olarak ifade edilebilecek yangında, 14.000 evden sadece 1.180’i kurtulmuştur²³. Üstelik yangında kentin tarihi dokusunu oluşturan dini yapıların çoğu da hasar görmüştür.

Manisa halkının o günlerde baş etmeye çalıştığı tek felaket yangın değildir zira bir yandan da yağmalarla uğraşmaktadırlar. Bu sebeple yangının başlamasıyla halk, önce camilere daha sonra ise dağlara sığınmıştır. O günlerle ilgili anılarını kaleme alan pek çok edebiyatçı o gün Manisa halkının dağlara nasıl sığındığını ve yaşananları detaylı bir şekilde anlatmıştır. Söz gelimi İlhan Berk, Yusuf Atılgan, Falih Rıfkı Atay gibi isimler yangın günü yaşananları anlatan yazarlardan bazılarıdır.²⁴

²⁰ Yeğınobalı, *age.*, s. 93.

²¹ Yeğınobalı, *age.*, s. 85.

²² Nejdete Bilgi, “1922 Manisa Büyük Yangını Harîk-i Hâil”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, Manisa 2022, s. 231-251.

²³ Müge Aydın, *Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Kent Dokusunun Süreklilik Bağlamında İncelenmesi: İşgal öncesi/ Sonrası Manisa*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020, s. 50.

²⁴ Nejdete Bilgi, söz konusu yazarların ve olaya tanık olanların o günlere dair anlattıklarına geniş bir yer vermiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Bilgi, *age.*, s. 240.

Yeğınobalı'ya göre bu yangın esnasında yaşanan olaylardan en ilginç ise Fransız rahibelerin yangından kaçan Türklere yardım etmesidir. Yangın boyunca Türkleri manastırda saklayan rahibelerin hikâyesi yazarın dilinden şöyle anlatılmıştır:

“Fransız rahibeler bu büyük, taş binada bir yetimhane, hastane ve okul işletiyorlardı. İyi yürekli kadınlardı. Feride, Halil Asım ve Sıdika geldiklerinde içerisinin, evleri yanmış ve yanmakta olan Türklere dolu olduğunu gördüler. Bir süre sonra da Yunan askerleri, ellerinde gazlı paçavralarla kapıya dayandılar. Onları içeri almayan rahibelere, “Siz burada Türk saklıyorsunuz, binayı yakacağız!” diyorlardı.

Rahibeler, “Burası yetimhane ve hastane” diyorlardı askerlere. “Etmeyin, eylemeyin!” diye yalvarıyorlardı. “Burayı yakarsanız biz nereye sığınırız? Kutsal İsa'nın kız kardeşleriyiz bizi!”

Bu sahne üç gün boyunca yinelenip durdu. Rahibeler Türk sığınmacıları bodruma kapamışlardı. Yunan askerlerinin durup durup kapıya dayanmalarına karşın içinde küçük bir dua evi ve duvarlarında istavrozlar ile kutsal tasvirler bulunan bu yeri kundaklamaya bir türlü cesaret edemiyorlardı. Gene de her an, içlerinden gözü kara ya da sarhoş biri ilk kibriti çakabilirdi. Buna karşın rahibeler asla korkup telaşa kapılmadan onları kapıdan püskürtmeyi sürdürüyorlardı.

Sonraları, arada babaannemiz Sıdika'nın, “gâvur” tanımını yersiz yere kullandığını düşündüğü zamanlarda annemiz, “O Fransız kadınlar da gâvurdu anne!” diye kaynanasını usulca uyarırdı” 25(2005: 89).

Nihal Yeğınobalı yangını bizzat yaşamamış olsa da o manastırın bodrumunda saklanan Türklerin bir anlamda sesi olmuştur ve annesinden duyduklarını kendine has bir üslupla aktarmıştır. Annesi Feride Hanım'ın son derece bilinçli bir tavırla Fransız rahibelerin hakkını teslim etmesi ve o gün kendilerine yardım eden bu kadınları bir vefa borcunu öder şekilde anması önemlidir. Esasında yazarın işgal ve yangınla ilgili değindiği en önemli nokta da bütün bu durumlarda kadınların tavrıdır. Zira Gördesli Makbule'yi, Rum askerlerinin yağmaları karşısında dik duran Manisalı kadınları, annesinin işgal konusundaki fikirlerini ısrarla anlatması yazarın kadın meselesiyle ilgili farkındalık sahibi olduğunu gösterir. Yazar anılarında bir şekilde kadının emeğini ve gücünü ortaya koymak istemiştir. Bu da Nihal Yeğınobalı'nın yazdıklarının yalnızca Manisa'ya değil Manisa'daki kadınların yaşamına dair de önemli bilgiler sunduğunu gösterir.

²⁵ Yeğınobalı, *age.*, s. 89.

Anıların Işığında Dönüşen Manisa'ya Bakmak

Nihal Yeğınobalı'nın *Cumhuriyet Çocuğu* adlı eserinde öne çıkan bir diğer husus Cumhuriyet sonrası yaşanan değişimin oldukça başarılı bir şekilde verilmiş olmasıdır. Yazar bunu da yine önce kendi ailesinden yola çıkarak sonrasında da toplumun genelini ifade edecek şekilde ele almıştır. Devrimlerin halk arasında nasıl yankı bulduğu, halkın bu yeni yaşama nasıl adapte olduğu, kültürel ve sosyal hayatta yaşanan ilerlemeler Manisa özelinde değerlendirilmiştir. Yazar bu devrimlerden bire bir şahit olduğu Soyadı Kanunu'nun çıkarıldığı günleri ve insanların kendilerine nasıl soyadı seçtiklerini şöyle anlatır:

"Soyadı seçmek olayı yer yer, insanların bilinçli bilinçsiz görünür ya da gizli emellerine ve hayallerine (moda deyimiyle fantezilerine) de ışık tutuyordu. Okuması yazması pek olamayan kambur kunduracı "Yazman" adını seçerken, merdiven çıkmakta bile zorlanan ve havacılıkla uzak yakın hiçbir ilişkisi olmayan şişman hukukçu komşumuz kendine "Gökmen", yakıştırıyordu.

*Ve bu hayalcilikler büyük beğeni ve onayla karşılanıyordu. Hatta insanın bu konuda gizli bir yarışma olduğuna inanacağı geliyordu. Herkes en yeni ve değişik adı düşünüp yaratmaya çalışırken bir yandan da başkalarının nasıl bir eserle ortaya çıkacağını merak içinde bekler gibiydi!*²⁶

2 Ocak 1935'te yürürlüğe giren Soyadı Kanunu tüm yurttaki halkın yaşamını etkileyen önemli bir değişikliklerdir. Aileler kendilerine en uygun soyadını seçmek adına çeşitli yollara başvurmuştur. Yeğınobalı'nın ailesi de soyadı seçimine titiz bir şekilde yaklaşır ve sıradan bir soyadına sahip olmak istemez. Önce yazarın ablasının önerisi ile lakapları olan Hocasade kelimesinden türettikleri "Hocaoğlu"nu düşünürler. Ancak Memenen Vakası'nın yeni yaşanmış olmasından dolayı "hacı" "hoca" "molla" gibi kelimeler içeren soyadları yörede uygun görülmemiş bunun üzerine yazarın ailesi başka bir soyadı aramaya koyulmuşlardır.²⁷ Daha sonra ise yine ablasının önerisi ile "Başer" soyadını alırlar. Ancak İstanbul'da yaşarken Nihal Hanım, farklı bir soyadı almaları gerektiği konusunda ısrarlı bir tavır göstermiştir ve bu fikirlerini ailesine sunmuştur. Neticede ailesi yazarın fikrini beğenerek soyadlarını değiştirir.²⁸ Yazarın ailesinin

²⁶ Yeğınobalı, *age.*, s. 109-110.

²⁷ Yeğınobalı, *age.*, s.111.

²⁸ Yazar bu değişimi şöyle dile getirir:

İstanbul'da yaşıyorduk şimdi. "Hocasade" adı buralarda Manisa ve İzmir'deki çağrışım zenginliğini taşıyamıyordu elbet. "Manisalıyı" düşündük bir ara, "Gördes" veya "Gördesli" de dedik. Gelgelim bu adları taşıyan hemşeriler vardı ve babamız şimdi, olmuşken daha duyulmadık, daha özgün bir ad olsun istiyordu. Böylece

“Yeğınobalı” soyadını alması bir anlamda öze dönüştür. Ayrıca yazar bu hikâyeyi anlatırken çevrelerindeki insanların da soyadı seçiminde nelere dikkat ettiğini hangi yollardan yararlandığını vurgulamıştır.

Cumhuriyet devrimleriyle Manisa’da yaşanan bir diğer dönüşüm kültürel alandadır. Önce Latin alfabesine geçiş daha sonra da Dil Devrimi ile bütün yurttta eğitim ve kültür hayatında gelişmeler yaşanmıştır. Manisa’da da bu devrimlerin tesiri hızla gözlemlenmeye başlanır. Yurdun farklı illerinde olduğu gibi Manisa’da da Halk Evleri açılmış ve bu yerler sosyal ve kültürel gelişimin merkezlerinden biri olmuştur. Manisa’da ilk Halk Evi Şubat 1933’te açılır.²⁹ Yetişkinler çeşitli kurslara katılır ve okuma yazma öğrenir bunlardan birisi de yazarın annesi Feride Hanım’dır.³⁰ Kültürel yaşamda ise tiyatro halk için önemli bir eğlence aracı hâline gelmiş, hem devrimlerin hem de Batılı yaşamın benimsetilmesinde önemli bir araç olarak görülmüştür. Yeğınobalı tiyatroların öncesinde Manisa halkının okul müsamerelerine yoğun ilgi gösterdiğini anlatır.

“Hepimiz müsamere tiryakisiydik zaten. Bugünün gözüyle bakıldığında alçakgönüllü, derme çatma, naif şeylerdi bu gösteriler; şu var ki hem bizler hem de büyüklerimiz için (birçok yönlerden ana babalarımız da bizimle birlikte büyüyorlardı o dönemde) ünlü Broadway galaları kadar görkemli ve önemliydiler, çünkü elimizde onları kıyaslayabileceğimiz başka bir ölçüt yoku... Başka okulların müsamereleri dışında.

Küçük sahne oyunlarının arasına serpiştirilmiş monolog ve danslardan, şarkı ve şiirlerden derlenmiş birer güldeste olan bu temsiller, bugün de kimi kasaba ve köylerin ilkokullarında verilen müsamerelerden çok farklı değildi herhalde. Onları benzersiz kılan hem oyuncular hem de seyirciler için alabildiğine yepyeni oluşlarıydı.”³¹

Yazar yeniliğin bir timsali olan okul müsamerelerinden bahsederken bir başka konunun daha altını çizer. Buna göre halkın, Batı müziğiyle tanışması da bu müsamereler sayesinde olmuştur. Öyle ki Schubert’in Beethoven’ın en güzel eserleri bu müsamerelerde

“Yeğınoba” gündeme geldi. Küçük Yeğınoba köyünden çıkarak adını duyurmuş bizimkinden başka aile tanıımıyorduk. “Yeğınoba” ciddi olarak düşünöldü ama yeterince “ahenkli” bulunmadı ve en sonunda, gönöl birliğiyle “Yeğınobalı”da karar kıldı. Yeğınobalı, *age.*, s. 114.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

Günver Güneş ve Müslime Güneş, “Cumhuriyet Döneminde Manisa’nın Sosyo-Kültürel Yaşamında Halkevi’nin Yeri ve Önemi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, (2007/Güz), s.57.

³⁰ Yeğınobalı, *age.*, s. 127.

³¹ Yeğınobalı, *age.*, s. 116- 117.

kendilerine yer bulmuştur. Bu aynı zamanda Manisa halkının kültürel bir çeşitliliğe kavuşması demektir. Böylece halk bir yandan yöresel ezgileri dinlerken bir yandan da Batılı müziklerle tanışmış ve onları sevmiştir. Ayrıca bu törenlerde öğrenciler tarafından çizilen resimlere de yer verilmiştir. Söz konusu resimlerde de yine halka yeni yaşamın benimsetilmesi amaçlanmıştır. Yazar bu resimleri “Güzel Vatan” olarak adlandırmıştır.³² Cumhuriyet’in onuncu yılı da yine böyle müsamerelerle ve coşkuyla kutlanmıştır. Okullar bu törene günlerce hazırlanmış ve o günler yazarın hafızasında önemli bir yer edinmiştir. Yeğınobalı’nın gözünden Manisa’daki tören şöyledir:

“Onuncu Yıl Marşı”nı öğrenme provaları Hükümet Meydanı’nda yapıldığı için bu marşı bizimle birlikte bütün kent ve her bayram öncesinde olduğu gibi gene davul zurnaları, ellerinde bayraklarıyla kente akın etmiş olan köyler ve kasabalar öğrendi.

Ulusal bayramlarda geçit resmi sabahtan yapılırdı. İlk öğrendiğim “İstiklal Marşı”nın şimdikinden farklı bir melodisi olduğunu anımsıyorum. Gerçi kısa bir zaman sonra değiştirildi gene de ilk gözümün ağrısı olduğu için mi nedir, o melodiyi her zaman sevmiş, şimdikinden daha akıcı ve yumuşak bulmuşumdur. Geçit resminde en çok sevdiğim şeylerden biri de askerî bandonun çaldığı kıvrak marşlardı. Hele gözümün önüne, raks edercesine yüksekte basarak yürüyen küheylanlar canlandıran “İzmir Marşı”nı dinlerken içim içime sığmazdı.

Bayram bütün gün sürerdi. Dönme dolaplara binilir, keten helvalar, macunlar yenir; balonlar, simitler alınır. En sevilen eğlencelerden biri de fotoğraf çektirmektir. En “samimi” arkadaşınızla kol kola poz verirdiniz. Gezgin fotoğrafçı başını siyah bir örtünün altına gizleyerek sizi, suratınıza yapışan gülümseyişinizle uzun süre bekletirdi.”³³

Yazar burada hem “Onuncu Yıl” töreninden hem de o yıllarda genel olarak bayramların nasıl kutlandığından bahseder. Ona göre bu bayramların en eğlenceli kısmı geceleridir. Yeğınobalı bu geceleri “Büyülü Geceler” olarak adlandırır.³⁴ Toplumun dönüşümünde önemli bir paya sahip olan bir diğer husus ise bahçe partileridir. Yeni yaşamın bir getirisi olarak Halkevi ve Askerî Mahfel’in bahçesinde düzenlenen ve “garden parti” olarak anılan bu toplantılar kültürel ve sosyal bir etkileşim ortamıdır. Gençler bu partilerde Batı müziğini dinleyerek dans ederler. Öte yandan o yıllarda Manisa’daki gençlerin İngilizce ve Fransızca öğrenmelerinden ve spor müsabakalarına olan ilgiden de

³² Yeğınobalı, *age.*, s. 118.

³³ Yeğınobalı, *age.*, s. 125.

³⁴ Yeğınobalı, *age.*, s. 126.

bahsedilmiştir.³⁵ Bunlar da halkın hemen tüm kesimlerinin modern yaşama ayak uydurma çabası içinde olduğunu gösterir.

Bütün bu değişim ve dönüşüm halkın büyük çoğunluğu tarafından takdirle karşılanırken kimi çevrelerce eleştirilmiş ve yeniliğe karşı çıkmıştır. Bu konuda da yazar 23 Aralık 1930'da yaşanan Menemen Olayı'nı anlatır. Yeniliğin önünde duran ve Kubilay'ı şehit edenleri "örümcek kafalılar" diyerek eleştirir.³⁶ Manisa'da ve tüm yurttaki önemli bir hadise olarak hafızalara kazınan bu elim olaydan uzun uzadıya bahseder. Yıllar sonra öğrenciyken okuldaki bir öğretmenlerinin Kubilay'ın şehit edildiği o günü canlandırmasıyla olayın dehşetinin boyutlarını ancak anlayabildiğini, Gazi Mustafa Kemal'in de Menemen Olayı dolayısıyla bir süre Manisa'ya küskün olduğunu ifade eder.³⁷ Genç Cumhuriyet'in devrimlerine engel olma çabasında olan bu küçük gürhün aksine Manisa çevresinde Atatürk'e ve onun devrimlerine gönülden bağlı insanlardan ve bu insanların en başında annesi Feride Hanım'ın geldiğinden de övgüyle söz etmiştir. Nitekim 1934'te Gazi Mustafa Kemal'in Manisa'ya gelişi bir bayram havasında kutlanır. İran Hükümdarı Şehinşah Rıza Pehlevî ile Manisa'yı ziyaret eden Atatürk istasyonda halk tarafından coşkuyla karşılanır.³⁸

Yeğınobalı'nın ailesi bir müddet sonra Manisa'dan İstanbul'a göç eder. Ancak ilk çocukluk yıllarını geçirdiği bu kent yazar için "yitirilmiş bir cennet" olarak kalır. Yaz tatillerinde ablası ve annesi ile yine "sıla" olarak ifade ettikleri Manisa'ya giderler.

Sonuç

Netice itibarıyla Nihal Yeğınobalı'nın *Cumhuriyet Çocuğu* eserinde Manisa'nın belli bir dönemdeki gündelik, sosyal ve kültürel yaşamı bütün yönleriyle ele alınmıştır. Kitapta öncelikle o yıllarda Manisa halkının gündelik hayatı ve halkı derinden etkileyen olaylar yazarın içten üslubuyla okura aktarılmıştır. Yeğınobalı bunu yaparken kimi zaman

³⁵ Yeğınobalı, *age.*, s. 159.

³⁶ Yeğınobalı, *age.*, s. 101.

³⁷ Yeğınobalı, *age.*, s. 103.

³⁸ Yazar Atatürk'ün Manisa'ya geldiği o günü ve halkın o günkü hislerini şöyle aktarır:

İstasyonun arkasındaki sokağın kenarına dizilmiş, sevgili ziyaretçimizi getirecek olan trenin gelmesini bekliyorduk, istasyonun arka kısmından dışarıya doğru kırmızı bir halı serilmişti. Halının bitiminde büyük, üstü açık bir otomobil beklemekte. Otomobilin kapısı da kentin sabırsızlığını yansıtır gibi şimdiden açık duruyordu.

Aylardan haziran, hava güneşliydi. Hiç durmayan davul zurna seslerine durup durup kalabalıktan yükselen "Gazi Paşa bin yaşa!" diye bir bağırış karışıyordu. Yeğınobalı, *age.*, s. 104.

destansı kimi zaman da lirik bir anlatım tercih etmiştir. Özellikle gündelik hayatın anlatıldığı kısımlarda başta da ifade ettiğimiz gibi Manisa'yı bir renkler şehri olarak okuruz. Bu renk kimi zaman Spil Dağı'nın eteklerindeki ovaların yeşilliğini, kimi zaman mesir bayramında dağıtılan macunun morunu, kimi zaman da yangında kızıla dönen gökleri ifade eder. Dolayısıyla bu renkler, yazarın anılarında yalnızca mutluluğu yahut yalnızca kederi anlatmaz, bütünüyle hayatı ifade etmektedir. Yazar tüm bu olayları kent belleğine kazınmış en özel anlarıyla ele alır. Üstelik bu renklerin yalnızca bireydeki tesirlerine değil toplum üzerindeki etkilerine de rastlanmıştır. Bunların dışında topyekûn girilen bir mücadelenin ardından gelen kurtuluşun coşkusu, Cumhuriyet Devrimleri sonrasında sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişimler, halkın Batılı yaşama adapte olması, Soyadı Kanunu'nun heyecanla karşılanması, Halkevlerinin kentteki işlevi anlatılmış böylelikle o yılların Manisa'sının panoraması çizilmiştir. Bu yönüyle *Cumhuriyet Çocuğu* Nihal Yeğınobalı'nın kişisel mazisini aydınlatmanın yanı sıra Manisa'nın mazisine de ışık tutar.

KAYNAKÇA

- Nil At, *A Gender Based Study of Nihal Yeğınobalı's Pseudo- Translation Genç Kızlar*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- Aydın, Müge, *Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Kent Dokusunun Süreklilik Bağlamında İncelenmesi: İşgal öncesi/Sonrası Manisa*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- Ceylan, Mehmet Akif, "Manisa'da Tarihi Köprüler ve Fonksiyonel Özellikleri", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11 S. 3, Manisa 2013, s. 22-61.
- Bilgi, Nejdet. (2022). "1922 Manisa Büyük Yangını: Hârik-i Hâil". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30. Yıl Özel Sayısı, Manisa 2022, s. 231- 251.
- Günver Güneş ve Müslime Güneş, "Cumhuriyet Döneminde Manisa'nın Sosyo- Kültürel Yaşamında Halkevi'nin Yeri ve Önemi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, (2007/Güz), s.55-72.
- Uluslan, Şayan, "Milli Mücadelede Manisa'da Kadınlar", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa Cilt 1*. Ed. N. Gülmez N. Bilgi, Berikan, Ankara 2020, s. 263-276.
- Uluslan, Şayan, "Gördes'in Şehit Kızı: Makbule", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa Cilt 3*, Ed. N. Gülmez N. Bilgi, Berikan, Ankara 2020, s. 121-138.
- Yanık, Hande, *Nihal Yeğınobalı'nın Romanlarında Kadın Problemi*. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs 2013.
- Yeğınobalı, Nihal, *Cumhuriyet Çocuğu*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.
- Olağanüstü bir yaşam öyküsü: Musa Eskinazi'den Moris Şınası'ye! (olaganustukanitlar.com) (Erişim Tarihi: 01.09. 2022) .

YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE SARUHAN SANCAĞINDA YAŞANAN İÇ GÖÇLER

*Abdullah DOĞTEKİN**

Giriş

İşgal politikalarının bir gereği olarak Yunanlar, işgal ettikleri bölgelerdeki Türkleri hızlı bir şekilde göç etmek zorunda bırakarak onlardan boşalan hane ve çiftliklerine Rum göçmenleri yerleştirmişlerdir. Çünkü Yunanların düşüncesine göre, ele geçirmeyi düşündükleri yerlerde Rum nüfusun oranı ne kadar yüksek olursa buralar üzerindeki hak talepleri de o kadar güçlü olacaktı. Aynı zamanda bölgedeki Rum çeteleri yeni gelen Rum göçmenlerle takviye edilebilecekti. Yerli Rumlarla iş birliği içerisinde hareket eden Yunan kuvvetlerinin işgal ettikleri yerlerdeki yöre halkı, maruz kaldıkları işkence, katliam ve yağma karşısında çareyi yaşadıkları ve vatan bildikleri toprakları terk etmekte aramışlardır. İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılar tarafından yine aynı politikalar uygulanmış, Rum çeteleri ve Yunan ordusunun baskılarıyla işgal edilen bölgelerdeki Müslüman ahali göçe zorlanmıştır. Bu şekilde çok sayıda Türk nüfusu yerlerinden ve yurtlarından ayrılarak hicret ettikleri bölgelerde sefalet içerisinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Aydın livasının Yunan işgaline girmesi de bu muhacereti artırmış ve işgalci Yunanlıların tutumları sebebiyle muhacir Türklerin köylerine dönmeleri imkânsız hale gelmiştir.¹ Yunanlılar, Megali İdea'yı gerçekleştirmek için işgal ettikleri yerlerde Türkleri göçe zorlamak ve imha etmek yoluna gitmişlerdir. Yunanlıların

* Öğretim Görevlisi Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük AİİT Bölümü, Manisa. <https://orcid.org/0000-0002-5070-3666>.

¹ Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.10, Sayı 28, 1994, s.227-228.

bu siyasetleri Rumların da iştirakiyle güç kazanmıştır. Bu hususla ilgili olarak Müttefiklerarası Tahkik Heyetinde Osmanlı temsilcisi olarak görev yapan Kadri Bey, Yunan işgal siyaseti hakkında şunları söylemektedir: *“Hakikaten, Anadolu’nun bir kısmını işgal edip na-mütenâhi zulüm ve i’tisaf ile en mâmur şehir ve karyeleri harâbeye çeviren, yüz bin kişinin hicretine, on beş bin kişinin mahv u perişan olmasına ve en nihayet kendisine karşı bütün halkın, hatta, kadınlar da dahil olmak üzere nefir-i âmm tarzında silâhbest olarak kıyam etmesine sebebiyet veren, Yunan Hükûmeti’nin sû-i idaresi...”*² Yüksek Komiserlik’ in nezareti altında 1919 sonlarına kadar 100.000 Rum bölgeye yerleştirilirken, bunun en az iki, üç katı kadar Türk de iç bölgelere kaçmak zorunda bırakılmıştır.³ Çalışmada Yunan işgali döneminde Manisa kazası başta olmak üzere Saruhan sancağının kazalarında gerek sancak içine gerekse de sancak haricine gerçekleştirilen iç göçler ele alınacaktır.

1. Manisa Kazası

Yunan tarihçi Nakracas’ın belirttiğine göre Saruhan Sancağı’na Rum göçü 18. yüzyıldan itibaren başlamakla beraber bunun bir akın haline dönüşmesi daha çok 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Gelenlerin çoğunluğu geçmiş 150 yıl içinde iş aramak üzere adalardan, Mora’dan ve Yunanistan anakarasından gelen tüccar göçmenlerden oluşmaktadır.⁴ Rumların çalışmak amacıyla bölgeye göç etmelerine büyük çiftlik sahibi ağalar ile ayanların öncülük ettikleri ve göçü adeta teşvik ettikleri görülmektedir.⁵ Osmanlı Devleti tarafından yayınlanan 1917 tarihli “İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği” verilerine göre Manisa kazasının toplam nüfusu 118.746’dır. Bu nüfusun 91.467’sini Müslümanlar oluşturmaktadır. Gayr-ı Müslimlerin toplam sayısı ise 27.279 olup, bunun 22.374’ünü Rumlar, 2455’ini Ermeniler, 2186’sını Museviler ve 264’ünü

² Mustafa, Turan, Batı Anadolu’da Yunan İşgali ve Mezalimi, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.45.

³ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.176.

⁴ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2005, s.84.

⁵ Nakracas, *age*, s.58.

ise Katolik ve Milet-i saire-i Hıristiyanıye oluşturmaktadır.⁶ İzmir'den başlayan Yunan ileri yürüyüşünün ilk hedefi Manisa idi. Sebahattin Selek'in verdiği rakamlara göre, 1919 yılında Manisa, İzmir'den sonra 120 bin nüfusu ile bu bölgenin en büyük şehri olup, bu nüfusun 23 bini, çoğu merkezde olmak üzere Rumlardan oluşmaktaydı.⁷ Bununla beraber şehrin nüfusu Yunan işgali boyunca değişiklik gösterecektir. 1922 Eylül'ünde Manisa Yunanlılar tarafından yakılmadan önce ise şehir nüfusu, bazı istatistiklere göre 86.000'dir. Bunun 22.000'i Rum, 2500'ü Ermeni ve 1300'ü Yahudi'dir.⁸

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberi Aydın vilayetinde yayılır yayılmaz bu durum Türklerde kaygılanmaya yol açarken, Rumlar, Müslüman halkı tehdit etmeye başlamışlardı. Her iki taraf da köylerinin Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin sonucunun ne olacağını tahmin edebiliyorlardı. Bu nedenle birçok Türk, tehlikeli olarak gördükleri köylerden kaçarak Manisa gibi kentlere sığınmışlar, fakat buralarda da güvenliklerini sağlayamamışlardı. Manisa'da çıkan olaylar bunu kanıtlayacaktı. Yunanlılar Türk evlerinde aramalar yapıyor; silahları olmadığını söyleyen erkeklere dayak atıyor ve kapılarını süratle açmadıkları özrüyle kapıları kırıyorlardı. Yunanlı Evzonların üslenmiş oldukları Manisa dolaylarında birçok parçalanmış cesetler bulunmuştu. Her yanda Türk ve öteki Müslümanların öldürüldüğüne, birçok hırsızlık ve saldırılar olduğuna dair Manisa'dan sık sık haberler alınmaktaydı. Bu nedenle köylerini bırakarak kentlere sığınmış olan Türk halkı, göçmen durumuna düşerek bir kez daha Manisa'dan başka yerlere sığınmak zorunda kalmışlardı.⁹ Osmanlı Jandarma Teşkilatı'nda görevli Fransız Yüzbaşı Guilbert tarafından hazırlanarak İstanbul'daki Osmanlı Jandarma Genel Müfettişi General Foulon'a gönderilen 1919 yılına ait raporda işgal sonrası yaşanan asayişsizlik karşısında Manisa ve Turgutlu (Kasaba)'dan pek çok Müslümanın kaçmak zorunda kaldıkları, hatta bazılarının

⁶ Erkan Serçe, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi Kitabevi, İzmir 1998, s.32

⁷ Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, C.I, İstanbul 1987, s.241.

⁸ Erdem, *agt*, s.181.

⁹ Salahi Sonyel, "İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)", *Bellekten*, sayı:272 (2006), s.196; Emine Pancar, "Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi", *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009-Bahar-Güz), s.57.

kaçarken evlerini Fransızlara emanet ettikleri, diğer yandan tedirginlikleri gittikçe artan Türklerin Fransız koruması altına girmek için kendilerine başvurduğu bildiriliyordu.¹⁰ Yunanlıların İzmir'i işgalinden 5 Haziran 1919'a kadar 7.000 Türk göç yollarına düşmüştü. İstanbul Hükümeti göç hareketinin engellenmesi için bölgeye "tavsiye heyetleri" gönderilmesi kararı aldı. İzmir'de yayınlanan gazetelerden Ahenk ise, Türklerle Rumlar arasında kardeşliğin kurulması lüzumunu savundu.¹¹

Yunanistan'a göç etmiş bölge Rumlarının anlattıkları, halkın olabilecekleri daha ilk andan itibaren sezindiğini göstermektedir. Manisa'nın Koldere köyünden Evaggelos Gkala'nın daha sonra anlattıkları yaşanan acı dolu hadiseleri tüm gerçekliğiyle ortaya koymaktadır. Köyde Türkleri ve Rumları birbirinden ayıran bir dere bulunmaktadır. Fakat Yunan işgaliyle beraber Türkler, daha da ötelere gitmek zorunda bırakılmışlardır. Yaşanan acı dolu hadiselerle ilgili olarak Gkala: *"Kimbilir hangi Türk köyüne sığındılar. Yunan Ordusu sürekli ilerliyordu. Çok sık kan dökülüyor, ya da başka felaketler yaşanıyor. Ancak heyecandan üzülemiyorduk. Önce gönüllüleri aldılar. Sonra savaşta işe yarayabilecek hayvanlara el koydular."* şeklinde düşüncelerini beyan etmektedir.¹²

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında ve işgalden hemen sonra Yunan işgal ordusu ve Rumlar tarafından işlenen mezalimin Türklerde uyandırmış olduğu dehşet ve korku havası Manisa halkının da panik içerisinde göç etmelerine neden olmuştur. Fakat Yunan yanlısı politikalarıyla tanınan Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey (Hüsnüyadis), Müslüman halkın göç etmesini önlemek amacıyla 20 Mayıs 1919 tarihinde bir bildiri yayınlayarak Manisa'daki göç dalgasını yatıştırmaya çalışmıştır. Hüsnüyadis'in yayınladığı bildiri şu şekildedir: *"İzmir'in işgali dolayısıyla Manisa ahalisinden bazılarının başka yerlere gitmek teşebbüsünde buldukları ve bu sebeple galeyanda olduğu anlaşılmıştır."*

¹⁰Bigge Sükan, "Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 2015, s.165.

¹¹ Pancar, *agm*, s.58.

¹² Erdem, *agt*, s.198.

*Memlekette bunu gerektirecek hiçbir durum mevcut değildir. Mezhep ayrılığına bakılmaksızın bütün ahalinin malı, canı, hayatı, ırzı hükümetçe emniyet altına alınmıştır. Asayiş ve inzibatın sağlanması için gereken bütün tedbirlerin hepsi yerine getirildiğinden bu mevzuda telaş eseri gösterilmesinde hiçbir haklı sebep görülmemiş ve müracaat edeceklere seyahat vesikası verilmemesi hususu polis komiserliğine bildirilmiştir." ...*¹³ Dahiliye Nezareti tarafından Karesi Mutasarrıflığına gönderilen 24 Mayıs 1919 tarihli telgraftan öğrenildiğine göre, bu göç Balıkesir ve Bursa taraflarına kadar uzanmıştı. Dahiliye Nezareti Karesi Sancağına sığınan muhacirlerin nasihat edilerek geri dönmeleri için ikna edilmeye çalışılmasını emrediyordu.¹⁴ Saruhan sancağında göç, sancak henüz işgal edilmeden önce başlamıştı. Mondros Mütarekesi'nden itibaren Rumların taşkınlıklara başlamaları ve özellikle İzmir'in işgalinden sonra Rum cinayet ve tecavüzlerinde oldukça önemli bir artışın yaşanması Aydın vilayetinin her tarafından başta İstanbul olmak üzere işgal edilmemiş bölgelere olan göçü artırmıştır. 4 Haziran 1919 tarihli yazısında bu hususa dikkat çeken Dahiliye Nezareti, göçün başta İstanbul olmak üzere birçok yerleşim merkezinde mesken ve geçim sıkıntısına neden olduğunu, açıkta kalan muhacirlerin Müslüman köylerine yerleştirilmelerini, sefaletlerine meydan verilmemesini ve Müslümanları azınlığa düşürüp siyasi mahzurlara neden olacağından dolayı göçe engel olunmasını talep etmekteydi.¹⁵

25 Mayıs 1919 tarihinde Yunan kuvayı işgaliye kumandanı adına Binbaşı Andon Kapuluyorgis, Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey ile görüşerek İtilaf Devletleri'nin kararı ve Yunan Hükümeti'nin emri ile Manisa'yı işgal edeceklerini bildirmiş ve aynı gün içerisinde şehir işgal edilmiştir. Kapuluyorgis ayrıca ahalinin iş ve güçleriyle meşgul olmalarını, tüm halkın mal, can ve namus güvenliklerinin her türlü tecavüzden masun olacağını, mülki ve inzibati bütün memurların vazifelerine devam edeceklerini ve bu hususlardaki mesuliyetin tamamen kendisine ait

¹³ Nejdet Bilgi, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası (1908-1950)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s.59.

¹⁴ BOA, DH. ŞFR, 99/315, H.23.08.1337/M.24 Mayıs 1919.

¹⁵ BOA, DH. ŞFR, 100/38, H.5.9.1337/M.4 Haziran 1919.

olduğunu belirtmiştir.¹⁶ 25 Mayıs 1919 Pazar günü işgal edilen şehirde yerli Rumlar, Yunan kuvvetlerini çiçeklerle karşılarken, halk da göç için yollara dökülmüştür.¹⁷ İşgal ettikleri her yerde olduğu gibi Manisa'da da Rum çoğunluğu sağlamaya çalışan Yunanlıların pek çok mezalim yapmaları, Manisa Müftüsü Alim Efendi'yi öldüresiye dövmeleri, belediye zabitanını bacağından asmaları, ileri gelenleri hapsedmeleri nedeniyle Müslüman halk korku ve endişe içerisinde Salihli'ye doğru göçe başlamıştır.¹⁸ Manisa'nın işgali sonrasında şehri terk ederek, kendilerini daha güvende hissedecekleri yerlere göç edenlerin sayısı bilinmemekle beraber, azımsanmayacak miktarda olduğu muhakkaktır; fakat geride kalan çoğunluğun, Âlim Efendi'nin Manisa'da bulunduğu işgalin ilk üç aylık döneminde daha az baskıya maruz kaldığı söylenebilir. Bu nedenle Âlim Efendi'den rahatsızlık duyan Yunanlılar, onu etkisiz hale getirmek için şehirden uzaklaştırmaya çalışacaklar ve nihayetinde başaracaklardır.¹⁹ İşgal sırasında Manisa-Akhisar yolu üzerinde bulunan Hacı Rahmanlı ve Kapaklı köyleri de dâhil olmak üzere diğer bütün köylerde Müslümanlar katledilerek mallarına el konulmuş, bağ ve bahçelerinde çalışırken tutuklanan yüzlerce masum halk, Yunan askerleri tarafından tutuklanarak İzmir üzerinden Atina'ya gönderilmiştir. Müslüman ahali, bilinçli ve planlı bir şekilde cinayet, soygun, darp ve gasp gibi faaliyetlerin yanı sıra propagandalara da maruz bırakılarak korkutulmaya ve sindirilmeye çalışılmıştır. Bu ve buna benzer hareketler, çevre halk arasında korku ve endişeye yol açmış, canlarının derdine düşen insanlar buldukları yerden daha güvenli yerlere göç etmeye çalışmışlardır.²⁰ İşgal haberi İtalyan belgelerine de konu olmuştur. İzmir İtalya Konsolosu Mario Indelli 26 Mayıs 1919 günü Manisa'nın işgalini Dışişleri Bakanlığı'na bildirirken, "Pek çok Türkün, Manisa'yı terk ederek direnişe geçmek için daha uygun şartlara sahip olan iç bölgelere

¹⁶ BOA, DH. KMS, 52/96-5, H.26.08.1337/M.27 Mayıs 1919.

¹⁷ *İstiklal Savaşı Gazetesi*, C.I, Milliyet Yay., 26 Mayıs 1919.

¹⁸ Pancar, *agm*, s.57.

¹⁹ Nejdet Bilgi, "Direniş Fikrinin Örgütlenmesi ve Manisa Müftüsü Alim Efendi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009 II. Kitap, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2009, ss.97.

²⁰ Gökçen, *age*, s.97.

kaçtıklarını” eklemiştir.²¹ Nitekim Yunanistan’da yayımlanmakta olan ve “*Türkler Ayrılıyor*” şeklinde bir manşetle çıkan Embros Gazetesi, söz konusu haberinde Türklerin Yunan ilerlemesi karşısında kalabalık gruplar halinde Balıkesir ve Balıkesir’e bağlı yerleşim merkezleriyle Ankara’ya göç etmekte olduklarını bildirmekteydi. Habere göre o güne kadar sadece Bergama’dan 7 bin kadar Türk göç etmişti ve Balıkesir bölgesine göç edenler arasında Manisa, Menemen, Bergama, Edremit ve Burhaniye’nin yanı sıra Akhisar’dan da kalabalıkların yer aldığı anlaşılmaktaydı.²² Ege Bölgesi’nde Yunan işgal hareketlerinin katliamla birlikte yayılması üzerine yalnız Nazilli ve Manisa bölgelerinden Balıkesir ve diğer cihetlere 50.000 kişinin hicret etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Göç dalgasının durdurulması için Balıkesir’e nasihatlerde bulunmak üzere heyetler gönderilmiş fakat tüm çabalara rağmen heyetler bu konuda başarılı olamamışlardır. Bilhassa Menemen ve Bergama’da Yunan askerleri ile yerli Rumların giriştikleri vahşiyane hareketler, bu bölge halkını ciddi surette endişelendirmiştir.²³ Manisa, Menemen, Akhisar, Bergama, Edremit ve Burhaniye taraflarındaki Türk halkı, dalgalar halinde Balıkesir’e göç etmekte idi. Balıkesir’de faaliyet gösteren Söz gazetesi, halkı ikaz maksadıyla şu haberi yaptı: “*İslam ahalinin sahibi bulunduğu toprakları bırakarak öteye beriye hicret etmesini lüzumsuz addediyoruz. Mezalime karşı metanetle, sabırla dayanarak yerlerinizi yurtlarınızı terk etmeyiniz. Yunanlılar öteden beri geldikleri yerlerde, ora halkını hicretle ortadan kaldırdılar.*”²⁴ Şehirlerin el değiştirmesinden dolayı demografik yapıları da sıklıkla değişmekteydi. Salihli Mıntıka Kumandanı Rasim Bey tarafından 17. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey’e gönderilen 14 Haziran 1919 tarihli telgraftan öğrenildiğine göre, Akhisar’ın Yunanlılar tarafından boşaltılmasından sonra Akhisar’dan Manisa ve İzmir’e doğru hızlı bir Rum göçü başlamıştı.²⁵ Ege Bölgesi’nde

²¹ Mevlüt Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu’da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s.125.

²² Melih Akdeniz, “Türk ve Yunan Basınından Örneklerle Manisa’da İşgalin İlk Evresi (Mayıs-Haziran 1919)”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:3, 2019, s.307.

²³ *İstiklal Savaşı Gazetesi, C.I*, Milliyet Yay., 24 Haziran 1919.

²⁴ Pancar, *agm*, s.58.

²⁵ Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yay, İstanbul 1994, s.108-109.

perişan olan muhacirler arasında 1912 Balkan Harbi'nde Rumeli'den kaçıp gelmiş olanlar çoklukta bulunmaktadır.²⁶ 2 Ağustos 1919 tarihi itibarıyla Yunan işgali yüzünden Ege Bölgesi'nde 80.000 kişilik bir muhacir topluluğu bulunmaktadır. Balkan Harbi'nden sonraki en büyük muhaceret dalgasıyla karşılaşmıştır.²⁷ İstanbul Hükümeti, Yunan işgalleri sonrasında Batı Anadolu'daki göçmenlerin ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bölgeye birçok heyet göndermiştir. Manisa, Denizli, Afyonkarahisar, Kütahya ve Balıkesir'e gelen göçmenlere giyecek ve yiyecek yardımında bulunulduğu gibi askeriyele ilaç ve çadır tedarik edilerek göçmenlerin iskân ve tedavisinde kullanılmıştır.²⁸

26 Temmuz 1919 tarihinde, Karesi sancağından, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta; 1328-1329 senelerinde Rumeli vilayetinden göç ederek Manisa kazası ile Saruhan sancağının hat boyundaki diğer kazalarında iskân edilmiş olan muhacirlerden 93 kişinin Susurluk'a hicret ettikleri ve bu sayının aynı bölgeden gelen göçmenlerle sürekli olarak artmakta olduğu ifade ediliyordu. Karesi mutasarrıfının açıklamalarına göre Urla, Çeşme ve Foça'nın işgalleri esnasında Rumların Müslümanlara uyguladıkları mezalim haberlerinin yayılması ve bu haberlerin Türk kamuoyunda güçlü bir tesir uyandırması göçlerde oldukça etkili oluyordu. Mutasarrıfa göre Ayvalık, Edremit ve Burhaniye gibi sahil yerleşmelerinin Müslüman halklarının iç bölgelere göç etmesi bir dereceye kadar anlaşılabilir bir durumdu. Zira buraların Rum halkı Birinci Dünya Savaşı yıllarında ihanet edebilecekleri gerekçesiyle zorunlu olarak iç bölgelere göç ettirilmişlerdi. Herhangi bir işgal durumunda, geri dönen Rumlar kendilerine karşı intikam hissiyle hareket edebilirlerdi. Fakat Akhisar, Soma, Kırkağaç, Manisa, Salihli ve Kasaba gibi, Rum unsurların göçleri keyfiyeti ile alakadar olmayan yerlerin Müslüman ahalisinin göçleri, sahil yerleşmelerinde yaşanan göçler gibi değildi. Türklerin buralardan göçü demografik yapıyı Rumlar lehine değiştireceğinden bu durum çok tehlikeliydi ve bu noktadan

²⁶ *İstiklal Savaşı Gazetesi, C.I, Milliyet Yay., 26 Temmuz 1919.*

²⁷ *İstiklal Savaşı Gazetesi, C.I, Milliyet Yay., 2 Ağustos 1919.*

²⁸ Mesut Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X, S.29, 1994, s.381.*

hareketle Saruhan sancağında yaşanan Müslüman göçüne şiddetle engel olunmalıydı.²⁹

2. Soma Kazası

Osmanlı Devleti tarafından yayınlanan 1917 tarihli “İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği” verilerine göre Soma kazasının toplam nüfusu 23.239’dur. Bu nüfusun 21.474’ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Gayri Müslimlerin toplam sayısı ise 1.765 olup, tamamı Rumlardan oluşmaktadır.³⁰ Millî Mücadele döneminde Soma’ya ilk göç İzmir ve yakın çevresinin işgali sonucunda işgal bölgesinden gerçekleşmiştir. İzmir Uluslararası Tahkik Komisyonu’nda Osmanlı temsilcisi olarak görev yapan Yarbay Kadri Bey’in hazırlayıp Harbiye Nezareti’ne sunduğu rapora göre, bu göçte 63.000 kişi Soma, Kırkağaç ve Balıkesir havalisine göç etmiştir. Soma’ya göç edenlerin sayısı ise 1029’dur.³¹ Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 26 Mayıs 1919 tarihinde 17. Kolordu Komutan Vekili Miralay Bekir Sami Bey’e gönderdiği telgrafta İzmir’in işgali sonrasında Bergama halkının ve subay ailelerinin yaşadıkları korku nedeniyle Soma’ya doğru göç etmeye başladıklarını, Bergama’daki subayların asıl görevlerinin halkın heyecanını yatıştırmak olduğu halde bu görevlerini yerine getirmek bir yana kendi soğukkanlılıklarını kaybettiklerini ifade ederek göçün bir felaket ve sefalet olduğunu belirtmekte ve bu göçün mutlak surette önlenmesi gerektiğini bildirmekteydi. Bunun üzerine Bekir Sami Bey, 28 Mayıs 1919 tarihinde Aydın, Bergama, Ayvalık ve Akhisar’daki mevki komutanları ile askere alma daire başkanlarına gönderdiği telgrafta, şu önemli uyarıyı yapmaktaydı: *“Bergama Askere Alma Şubesi Subayları, halkın heyecanını sakinleştirerek, göç etme olaylarına engel olacaklarına, kendilerinin telaşa kapılıp soğukkanlılıklarını kaybettikleri öğrenilmiştir. Herkes şunu iyice zihnine yerleştirmelidir ki, artık göç edecek bir yerimiz yoktur. Göç kesinlikle olmayacaktır. Bu günkü ortamda en önemli görev, herkesin gücünü kullanarak bu hastalığın önüne geçmeye çalışmasıdır”*³² Yunan işgali

²⁹ BOA, DH. ŞFR, 631/112, R.25.05.1335/M.25 Temmuz 1919.

³⁰ Serçe, *age*, s.32-33.

³¹ Melih Tinal-Samet Arıcıoğlu, “Millî Mücadele’de Soma”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37 (2018/Güz), ss.517.

³² Ünal, *age*, s.50-51.

karşısında halkın kitleler halinde hicret ettiğini öğrenen Sadaret makamı, 1 Haziran 1919 tarihinde Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine gönderdiği telgraflarda Müslüman halkın göç etmesinin bölgede Rum nüfusunun çoğunluğa geçmesi gibi tehlikeli bir sonuç doğuracağına vurgu yapmakta ve ilgili bakanlıkları şu şekilde uyarmaktaydı: *“Hükümet-i mahalliye'nin hicreti men etmesi lazım gelirken aksi hal hakkındaki iş'ar şayan-ı nazar olacağına binaen bir taraftan cihet-i askeriye ve mülkiyece bu babda ahaliye itminan bahş olunacak surette, tebligat ve vesaya-yı lâzime ifa edilerek teskin-i heyecana çalışılmakla beraber, diğer taraftan dahi hicretin katiyen önüne geçilmesi için lazim-ül ittihaz tedabir ve tertibata hemen tevessül edilmesi muktezi olduğunun Dahiliye Nezaret-i Aliyesine tebliği tezekkür kılınmış...”*³³

Kısa bir süre sonra Menemen ve Bergama kazalarında Yunan işgal kuvvetleri ve yerli Rumlar tarafından gerçekleştirilen katliamlar Müslümanlarda derin bir korku ve endişeye yol açarak 50.000'i aşkın Müslüman ahalinin sefil ve perişan bir şekilde göç etmelerine neden olmuştur.³⁴ İzmir'in işgali sonrasında Yunan basını, Türklerin yaşadıkları memleketleri terk ederek iç bölgelere doğru göç edecekleri şeklinde bir beklentiye girmiştir. Özellikle işgali takip eden günlerdeki haberlerde bu yönde birtakım istekler açıkça belirtilir. Örneğin Embros gazetesi, 20 Mayıs 1919 tarihli haberinde; Soma ve Akhisar'da yaşayan Türk nüfusun bu kentleri terk etmeyerek kaderlerine razı olduklarını yazmaktadır.³⁵ Oysa korkuya kapılan Soma halkı da Manisa, Karaağaç ve Koçhisar kazalarının halklarıyla birlikte Karesi sancağına çoktan göç etmeye başlamışlardır. Dahiliye Nezareti, Aydın vilayetine gönderdiği yazıda Müslüman ahalinin daha şimdiden muhacerete başlamasının siyaseten zararlı sonuçlar doğuracağına dikkat çekerek göçe mutlak surette engel olunmasını talep etmiştir.³⁶ 1915 yılında Bergama'dan tehcir edilmiş olan Rumların geri dönmeleri sonucunda Bergama halkında huzursuzluk artmış, bu yüzden çoluk çocuğuyla birlikte 80 bin kişi hicret etmişti.³⁷

³³ BOA, BEO, 4577/343207, H.02.09.1337/M.1 Haziran 1919.

³⁴ BOA, DH. KMS, 52/52-6-7, H.23.09.1337/M.22 Haziran 1919.

³⁵ Akdeniz, *age*, s.295.

³⁶ BOA, DH. ŞFR, 99/314, R.24.03.1335/M.24 Mayıs 1919.

³⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Kuvayı Milliye Tarihi (Gerillâ)*, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1957, s.66.

Bergama'nın ikinci kez işgalinin ardından Bergama yönünden Soma istikametine doğru önemli bir göç hareketi daha yaşanmıştır. Yunanlıların ilk yenilgileri sonrasında Menemen'de yaptıkları katliamın bir benzerini Bergama'da yapabilecekleri öngörülerek şehir boşaltılmış, Bergama halkı, Soma istikametine doğru eşyalarını ve hayvanlarını alarak göçe başlamışlardır.³⁸ Bu durum Soma halkında da korku ve telaşa yol açarak hicrete hazır bir şekilde beklemelerine neden olmuştur. Yaşanan elem verici hadiselerden dolayı Soma halkı adına Soma Belediye Başkanı Osman Nuri Bey tarafından gönderilen 20 Haziran 1919 tarihli telgrafta, güvenliğin sağlanarak halkın göçüne engel olunması için gerekli tedbirlerin alınması talep edilmiştir.³⁹ Bergama'daki İslam ahalinin yerel hükümetin desteğiyle Soma kazasına göç etmeleri merkezi hükümetin de tepkisine neden olmuştur. Nitekim Sadaret makamı tarafından 1 Haziran 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda yerel hükümetin bu tutumu eleştirilerek hicretin Bergama'daki Müslüman nüfusun azalması ve Rum nüfusun artması gibi siyaseten büyük zararlara yol açabilecek sonuçlarının olabileceğine vurgu yapılarak göçün hemen durdurulması istenmiştir.⁴⁰

Aydın ve civar kazalarından Denizli, Söke, Çine ve Nazilli kazalarıyla beraber Soma kazasına da önemli bir göç akını gerçekleşmiştir. Aşayir ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesinden Menteşe mutasarrıflığına gönderilen 30 Temmuz 1919 tarihli telgrafta, Söz konusu yerlere hicret eden muhacirlerin sefil ve perişan bir halde buldukları, bunlara yardım için merkezden para göndermenin mümkün olmadığı fakat eğer mümkünse menteşe livasındaki bankalardan 15 bin liralık bir yardımın gönderilmesi talep ediliyordu. Fakat göçmenlere gereken yardım istenilen zamanda gönderilemediği için göçmenlerin perişanlığı bir süre daha devam etti.⁴¹ 16 Ağustos 1919 tarihinde Çine, Nazilli, Söke, Denizli ve Soma yöresindeki göçmenlerin durumunu yeniden görmek ve bulaşıcı hastalıklara karşı aşı uygulamak amacıyla muhacirin müfettişi Rifat Bey'in başkanlığında Tevfik, Ali Fehmi

³⁸ Tinal-Arıcıoğlu, *age*, s.517.

³⁹ BOA, DH. KMS, 52/52-6-7, H.23.09.1337/M.22 Haziran 1919.

⁴⁰ BOA, DH. İ.UM. EK, 53/16, H.04.09.1337/M.3 Haziran 1919.

⁴¹ BOA, DH. ŞFR, 101/73, H.02.11.1337/M.30 Temmuz 1919.

ve Baha beylerden oluşan bir heyet İstanbul'dan Afyonkarahisar'a gitti.⁴² Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin 11 Ekim 1919 tarihli haberine göre yaklaşık 30.000 Türk, Soma ve Karesi sancağına göç etmişti. Göçmenler, tarlalarındaki mahsulleri toplayamadan ayrılmak zorunda kalmışlardı. Çaresiz, aç ve perişan bir vaziyette bulunan göçmenlere Redd-i İlhak Heyetleri tarafından yardımlarda bulunuldu.⁴³ Yine Vakit gazetesinin "Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesinin" raporuna dayandırarak verdiği 24 Kasım 1919 tarihli haberine göre ise, Soma'da 1020, Kırkağaç'ta 723 ve Akhisar'da 1500 göçmen bulunmaktaydı.⁴⁴ Soma ancak Yunan işgaline kadar bu konumunu sürdürebildi. 24 Haziran 1924 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edildi.⁴⁵ Soma'ya gelen muhacirler bir kez daha yer değiştirmek zorunda kaldılar. Saruhan mutasarrıflığının 21 Temmuz 1920 tarihli raporundan anlaşıldığına göre işgalin hemen öncesinde ve işgalden sonra Soma'dan Balıkesir ve civar köylere göçler gerçekleşmiştir. Belediye reisi Osman Efendi'nin yanı sıra polis, jandarma ve adliye memurları firar etmiş, Soma halkının ise %20'si göç etmiştir.⁴⁶

3. Akhisar Kazası

Saruhan sancağının bir kazası konumunda bulunan Akhisar kazasında 16. yüzyılın sonlarına kadar sadece Müslüman nüfus yer alırken, 17. yüzyıldan itibaren kentin yakın çevresinde ticari amaçlı tarımın yaygınlaşmasıyla birlikte Gayr-ı Müslim nüfusta, özellikle de Rum nüfusunda önemli bir artış yaşanmıştır.⁴⁷ 1919 yılının başları itibariyle Akhisar kazasının toplam nüfusu 39.157 kişi olup, bu nüfusun 32.280'i Müslümanlardan, 6877'si ise Gayr-i Müslimlerden oluşmaktaydı. Gayr-i Müslim nüfusun içerisinde ise 5.877 Rum, 515 Ermeni ve 485 de Musevi yer almaktaydı.⁴⁸ Yine kazanın nüfusuyla ilgili olarak 1919 yılına ait bir

⁴² Çapa, *age*, s.381.

⁴³ Tınal-Arıçioğlu, *age*, s.517-518.

⁴⁴ Çapa, *age*, s.383.

⁴⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1973, s.128.

⁴⁶ BOA, DH. İ.UM, 20/14, H.02.12.1338/M.17 Ağustos 1920.

⁴⁷ Suraya Faroqhi, *Osmalı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.334.

⁴⁸ Sebahattin Sele, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Doğan Kitap, İstanbul 2020, s.158.

başka veriyi dönemin gazetecisi olan Arif Oruç köşesinde paylaşmaktadır. Buna göre kazanın genel nüfusu 38.833 kişi olup, bunun 5836'sı Rumlardan oluşmaktadır.⁴⁹ Celal Bayar'ın aynı yıla ait verdiği bilgilere göre ise Akhisar'da 6.118 Rum ve 882 Ermeni ikamet etmektedir. Bayar'ın kaydettiği verilerde Rum ve Ermenilerin sayısının daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.⁵⁰

Kazanın demografik yapısı yaşanan göçler nedeniyle Yunan işgali boyunca değişkenlik arz etmiştir. Akhisar, Yunan askerlerinin çeşitli mevkiilerden girmesi suretiyle 5 Haziran 1919 tarihinde sabah saat dokuz sıralarında işgal edilmiştir.⁵¹ İşgal haberini aynı gün Dahiliye Nezaretine telgrafla bildiren Akhisar kaymakamı Said Bey, aynı zamanda Hükümet-i Seniyye namına bu işgali ret ve protesto ettiğini işgal kumandanına da bildirmiş; ahalinin can, mal ve namuslarının emniyet altında olduğunu ifade etmiştir.⁵² Kaymakam Said Bey'in bu açıklamalarına rağmen yaşananlar karşısında korku ve endişeye kapılan Akhisarlıların bir bölümü Balıkesir'in Sındırgı kazasına ve Kömürcü köyüne göç etmek zorunda kalmışlardır.⁵³

Kazadan ayrılanların önemli bir kısmı ise Balıkesir ve İstanbul'a göç etmiştir.⁵⁴ Zira daha işgalin başlangıcından itibaren ve sonraki günlerde Akhisar'daki Müslümanların sahip oldukları her şey Rumlar tarafından yağmalanmıştır. Yunan askerleriyle iş birliği içerisinde yerli Rumlar, yaklaşık 200 haneye sahip Yayaköy'ü yakarak büyük bir mezalim gerçekleştirmişler, halkın mal varlıklarını yağmaladıkları gibi çok sayıda ırza tecavüz hadisesi de gerçekleştirmişlerdir. İşgal sonrası yaşadıkları korku nedeniyle köyden göç etmek zorunda kalan fakat bir süre sonra yeniden Yayaköy'e dönen 10 civarında Müslüman çarşı ortasında yerli Rum ve Yunan askerleri tarafından intikam hissiyle katledilmişlerdir.⁵⁵

⁴⁹ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Ege Çevresi I*, Cumhuriyet Yayınları, 2001, s.35.

⁵⁰ Celal Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, C.VI, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s.113.

⁵¹ BOA, DH. KMS, 52/20, H.06.09.1337/M.5 Haziran 1919; Kocatürk, *age*, s.38.

⁵² BOA, DH. KMS, 52/20, H.06.09.1337/M.5 Haziran 1919.

⁵³ Ekmel İzdem, *Dünkü Bugünkü Akhisar*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1944, s.108.

⁵⁴ BOA, DH. KMS, 52/74, H.30.09.1337/M.29 Haziran 1919.

⁵⁵ ATASE Arşivi, Kl:1816 Ds:341, F.13-4; ATASE Arşivi, Kl:1948 Ds:258, F.1

İlk işgal sadece birkaç gün sürmüştür. Aslında görünüşte ortada hiçbir sebep yokken Yunan müfrezesi, 9 haziranı 10 hazirana bağlayan gece Akhisar'ı alalecele tahliye ederek önce Kapaklı-Kayıslara, 11 Haziran 1919'da ise Tirkeş Boğazı üzerinden Manisa istikametine çekildi.⁵⁶ Durum, Aydın Valisi İzzet Bey tarafından Dahiliye Nezaretine, Yunan askerlerinin 11 Haziran gecesi itibarıyla Manisa'ya doğru çekildikleri ve Akhisar'ı tamamen boşalttıkları şeklinde bildirildi.⁵⁷ İlk Yunan işgalinin sona ermesi ve Akhisar'ın boşaltılması ile birlikte, korku ve endişeye kapılarak Sındırgı'ya göç etmek zorunda kalan bir kısım Akhisarlılar da geri dönmeye başlamışlardır.⁵⁸ Kaymakam Said Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 29 Haziran 1919 tarihli yazısından anlaşıldığına göre, göç eden Akhisarlıların geri dönmelerinde ve kaza halkının rahatlayarak işleriyle ve güçleriyle yeniden meşgul olmaya başlamalarında etkili olan husus, halkın Akhisar kazasının işgal sahası dışında kaldığı düşüncesine inanması idi. Yunanlılar Akhisar'ı bu nedenle tahliye etmişlerdi. Fakat kısa bir süre sonra Menemen ve Bergama'nın işgali, bu düşüncenin boşa çıkmasına ve halkın yeniden endişeye kapılarak göçe hazırlanmalarına neden olmuştur.⁵⁹ Gelişmeler üzerine Hariciye Nazırı, Dahiliye Nezaretine gönderdiği 8 Temmuz 1919 tarihli yazısında; İtilaf Devletleri nezdinde gerekli görüşmeler yapılarak her türlü teminatın alındığını, İtilaf Devletleri'nin, Akhisar halkının her türlü can, mal ve namus masuniyetinin korunması hususunda garanti verdiklerini beyan ile hicrete gerek olmadığını Akhisar Kaymakamlığına bildirilmesini istiyordu.⁶⁰ Salihli Mıntıka Kumandanı Rasim Bey tarafından 17. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderilen 14 Haziran 1919 tarihli telgraftan öğrenildiğine göre, Akhisar'ın Yunanlılar tarafından boşaltılmasından sonra Akhisar'dan Manisa ve İzmir'e doğru Rum göçleri çoğalmıştı.⁶¹ Akhisar halkının Bundan sonraki hadiseler

⁵⁶ Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s.36.

⁵⁷ BOA, DH. KMS, 52/33, H.15.09.1337/M.14 Haziran 1919.

⁵⁸ Hatice Yıldırım, *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.28; Oktay Gökdemir, *Kurtuluş Savaşında Akhisar*, 9 Eylül Üniversitesi Yayınları, Akhisar 1990, s.22.

⁵⁹ BOA, DH. KMS, 52/32-2, H.13.10.1337/M.12 Temmuz 1919.

⁶⁰ BOA, DH. KMS, 52/32-3, H.09.10.1337/M.8 Temmuz 1919.

⁶¹ Ünal, *age*, s. 108-109.

Yunan basınında adeta bir katliam havasında anlatılmaktadır. Örneğin Yunan “Embros” gazetesinin haberine göre, Yunan ordusunun Akhisar’ı ilk işgallerinin ardından taktiksel olarak geri çekilmelerinden sonra oradaki Hıristiyanların çoğu öldürülmüş, Akhisar’daki bazı köyler yakılmış ve yaşananlar neticesinde Akhisar’da ikamet eden 8.000 Rum ve çok sayıda Ermeni ve Yahudi tüm mal varlıklarını bırakarak Yunan işgal bölgesine kaçmak zorunda kalmışlardı. Şüphesiz ki bu haberler Yunan propagandasının bir gereği olarak servis edilmekteydi.⁶² Said Bey’den sonra Akhisar Kaymakamlığına vekalet eden Hakkı Bey, Dahiliye Nezaretine gönderdiği 12 Temmuz 1919 tarihli yazısında, Rumların, propaganda neticesi olarak; Müslüman halkın ise Yunan işgali altındaki yerlerde Rumlar ve Yunan askeri tarafından yapılan mezalim nedeniyle hicret etmekte olduklarını açıklamaktaydı. Halk güven içerisinde değildi. Göç edenlerin haricinde önemli bir kısmı da göç etmeye hazır bir şekilde beklemekteydi. Kaza merkezi ve köylerde geriye kalan halk ise korku ve endişe içerisinde ne olacakları hususunda Kaymakamlığa müracaat etmekteydiler.⁶³ Diğer taraftan ise Akhisar kazasındaki Müslüman ahalinin bir kısmının Balıkesir ve İstanbul’a göçleri devam etmiştir.⁶⁴ Bu durum başta İstanbul olmak üzere göç alan şehirlerde mesken ve geçim sıkıntısının artmasına yol açmış ve bu göç akınının durdurulması hususu Aşayir ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi tarafından ilgili vilayetlere gönderilen yazılarla talep edilmiştir.⁶⁵ Yunan işgalinin son bulmasıyla beraber kazada yaşanan göç hareketlerine Gayr-ı müslimler de katılmışlardır. Muhtelif unsurlar, bilhassa da Rumlar, Yunan işgali altındaki yerlere, çoğunlukla da İzmir ve Manisa’ya göç etmeye başlamışlardır. Bu göç faaliyetinde Müslümanların kendilerinden intikam alacakları düşüncesi ile hayatlarının tehlikede olduğu hususundaki farkındalık etkili olmuştur. Akhisar Kaymakamının Dahiliye Nezaretine gönderdiği 29 Haziran 1919 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, her gün vagonlar dolusu Rum göç etmektedir. Kazada herhangi bir asayiş sorunu

⁶² Melih Akdeniz, “Atina’da Yayınlanan “Embros” Gazetesine Göre Manisa ve İlçelerinde Yunan İşgali”, *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Manisa Vilayeti/Manisa Merkez)*, Cilt 2, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.92.

⁶³ BOA, DH. KMS, 52/28, H.13.10.1337/M.12 Temmuz 1919.

⁶⁴ BOA, DH. KMS, 52/74, H.30.09.1337/M.29 Haziran 1919.

⁶⁵ BOA, DH. ŞFR, 100/3, H.5.9.1337/M.4 Haziran 1919.

bulunmamasına ve alınan tüm tedbirlere rağmen Rum göçü durdurulamamaktadır. Kaymakam Bey'in düşüncesine göre bu göç hareketinin arkasında siyasi amaçlar yer almakta olup, kazada asayiş ve güvenliğin olmadığı ve Rumlara Müslümanlar tarafından bir saldırı düzenleneceği propagandası yapılmak suretiyle müdahaleye zemin hazırlanmak istenilmiştir. Akhisar İstasyonunda görev yapan Fransız müfrezesine ve şehirdeki yabancı gözlemcilere rağmen yapılan kara propagandalar sürdürülmüştür.⁶⁶

Rumların şehri terk etmelerinin hemen akabinde Akhisar'da sahipsiz kalan meskenleri de soyulmaya başlamıştır. Kaymakam Said Bey'in iddialarına göre, söz konusu soygunlarda subayların komutası altında *"inzibat-ı askeri"* adında yerli ve yabancı eşkiyadan oluşan kimseler büyük bir rol oynamaktaydılar. Bölgenin zengin köylüleri ile Rumlardan kalan mal varlıkları, Akhisar Mıntıka Kumandanı Hüsnü Bey'in bilgisi olduğu halde tehdit ve korkuyla soyulmaktaydı. Gelişmeler üzerine İzmir ve Manisa'ya göç eden Rumların arkalarında bıraktıkları tarla, bağ ve bahçelerini geri dönerek işletmeleri veya yerlerine vekil göndermeleri hususunda İzmir gazetelerine ilanlar verildiği gibi, durum, Kaymakam Bey tarafından Vilayete ve Saruhan Sancağına da yazılmıştı. Said Bey, bu tavrıyla aleyhte kullanılabilecek bir takım iddia ve propagandaları etkisiz hale getirmek istediğini belirtmekteydi. Zira Rumlar, *"Kendilerine karşı yapılan baskı ve zulüm karşısında kaçmak zorunda kaldıkları"* şeklindeki kasıtlı ve uydurulmuş iddiaları İzmir'e gelen *"Heyet-i Muhtelite-i Tahkikiye"* ye karşı aleyhimizde kullanabilirlerdi.⁶⁷ Yunan Embros gazetesinin Akhisar'la ilgili haberinden Kaymakam Said Bey'in bu tavrının Yunanlılar tarafından samimi ve gerçekçi bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum ilgili haberde şu şekilde ifade edilmektedir: *"Evvelki gün Akhisar'ın Türk kaymakamından bir mektup gelmiştir. Mektubunda şehrin tüm Rum sakinlerinin Yunan bölgesine göç ettiğinden şikâyet etmekte ve herhangi bir tehlikenin bulunmadığından onları evlerine dönmeye davet etmektedir. Elbette ki kaymakamın bu davetinin dikkate alınmadığını söylemeye gerek yok. Zira Akhisar'dan gelen haberler, sadece orada kalan beş altı Hristiyan'ın*

⁶⁶ BOA, DH. KMS, 52/74, H.30.09.1337/M.29 Haziran 1919.

⁶⁷ BOA, DH. KMS, 55/49, H.19.12.1337/M.15 Eylül 1919.

*öldürüldüğünü değil, aynı zamanda bütün Hıristiyan dükkân ve evlerinin yağmalandığını da doğrulamaktadır. Şehirde kapısı açılmamış bir ev bile yok. Buradaki büyük Rum işletmeleri de yıkıldı. Athanasios Tombra'nın fabrikasına ve buğday stoklarına milisler tarafından el kondu.”*⁶⁸ Yine Embros gazetesinin haberine göre 1919 yılının yaz aylarında Rumların Akhisar ve civarından göç etmelerinde, bölgede faaliyet gösteren çetelerin güvenlik ve asayiş ihlal etmelerinin de büyük payı bulunmaktaydı. Zira bu çeteler Rumların hayatlarına kastetmekteydiler. Habere göre, can güvenliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan Akhisar ve Kayaköy Rumlarının geride bıraktıkları tütün mahsulü tamamen mahvolmuş, ayrıca asmalar da yok olma tehlikesi altında kalmıştı.⁶⁹ Yine aynı gazetenin 30 Ağustos 1919 tarihli haberine göre Akhisar'dan göç etmek zorunda kalan Rumlara artık tehlike kalmadığı için geri dönmelerini tavsiye eden resmi bir bildiri yayınlanmış, buna ikna olan ve geri dönmeye çalışan birkaç Rum, Akhisar'a ulaşmadan milisler tarafından tutuklanarak katledilmişlerdir.⁷⁰ Bölgede Embros gazetesinin haberinde yer verdiği gibi otorite boşluğundan kaynaklanan bir eşkıyalık faaliyeti bulunmakla beraber, bu çeteler sadece Türkler tarafından değil Rumlar tarafından da oluşturulmaktaydı. Üstelik bunların çoğunluğu da gündelik çıkarlarını gözeterek adi çetelerdi. Yunanistan'ın iddia ettiği gibi bilinçli ve planlı bir Rum katliamına yönelik çetecilik faaliyeti bulunmamaktaydı. Yunan basını bununla muhtemelen Kuva-yı Milliye hareketini kastetmekteydi. Yunan basınının bu haberleri kasıtlı olarak çıkardığı anlaşılmaktadır. Zira Rumların katledildiği ve göçe mecbur bırakıldıkları haberleri dünya kamuoyuna duyurularak bir ajitasyon ve kara propaganda yoluna başvurmaya suretiyle Yunan işgallerine haklılık ve meşruiyet kazandırılmak istenmekteydi.

14. Kolordu Komutanı tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen 22 Ağustos 1919 tarihli telgrafta; daha önce Akhisar kazasından Manisa ve İzmir istikametlerine kaçmış olan Rumların yeniden eski yerlerine dönmekte oldukları belirtiliyordu. Belgeye göre Rumlar, hatalarını kabul ettikleri gibi eskiden olduğu üzere kardeşçe yaşamak istediklerini ifade

⁶⁸ Akdeniz, “Embros Gazetesine Göre...”, s.81-82.

⁶⁹ Akdeniz, “Embros Gazetesine Göre...”, s.86.

⁷⁰ Akdeniz, “Embros Gazetesine Göre...”, s.90.

etmekteydiler.⁷¹ Bu durum aslında planlı bir Yunan politikasının sonucuydu. Zira Yunanistan bölgedeki demografik üstünlüğü ele geçirmek için sadece kendi ülkesinden ve adalardan getirdiği Rumlarla yetinmiyor aynı zamanda Anadolu'nun içlerindeki Rumları da işgal bölgesine göç ettiriyordu. Nitekim bu hususla ilgili olarak, Akhisar'da bulunan İngiliz Kontrol Subayı, yerlerini terk eden 6 bin Rum'un Akhisar'da bulunduğunu beyan ediyordu.⁷² Tüm bu çabalar az da olsa sonuç vermiş ve bir kısım Rumlar yeniden Akhisar'a dönmeye başlamışlardı. Fakat yine Kaymakam Said Bey'in iddialarına göre; Rumların dönmesiyle birlikte kendileri için çok karlı bir kazancın sona ereceğini düşünen Mıntıka Kumandanı Hüsnü Bey ile emrindeki subaylar, endişeye kapılarak tüm Rumları inzibat askerleriyle toplattırmak suretiyle onlara ilk trenle İzmir'e gitmelerini tebliğ etmişler ayrıca istasyona çıkan Rumları Akhisar'a gelmemeleri hususunda tehdit etmişlerdi.⁷³ Bu ve benzer gelişmeler merkezi hükümetin de dikkatini çekmiş ve Dahiliye Nezareti Tarafından Manisa Mutasarrıflığına çekilen 13 Eylül 1919 tarihli şifre telgrafta; Akhisar kazasında ve sancağın diğer yerleşim birimlerinde, yerlerine geri dönen Rumlara karşı yapılan saldırı ve engellemelere mani olunması istenilmiştir.⁷⁴

Gelişmeler üzerine Saruhan Mutasarrıflığı tarafından Aydın Vilayetine gönderilen 13 Ekim 1919 tarihli yazıda; Rumlara saldırılar düzenlendiği yolundaki iddiaların tamamen yalan ve asılsız olduğu, böyle bir fiilin hükümetin dış politikasına zarar vereceğinin bilincinde olmayan bir ferdin sancak sınırları içerisinde bulunmadığı, eğer Rumlara karşı bir baskı söz konusuysa bunun da kalmaları noktasında olduğu ayrıca Rumların kalmaları hususunda yerel hükümetçe yapılan nasihatlerin Kuva-yı Milliye temsilcileri tarafından da desteklendiği ifade edilmiştir.⁷⁵

Merkezi hükümet Akhisar Kaymakam Vekili Hakkı Bey'e gönderdiği yazıda, kalan halkın mutlak surette Akhisar'da tutulmalarını,

⁷¹ ATASE Arşivi, Kl:118 Ds:81-423, F.44-22; Kl:184 Ds:88-19, F.256.

⁷² Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C.I, TTK, Ankara 1992, s.101.

⁷³ BOA, DH. KMS, 55/49.

⁷⁴ BOA, DH. KMS, 55/26-1, R.12 Eylül 1335/12 Eylül 1919.

⁷⁵ BOA, DH. KMS, 55/26-3, R.13 Teşrin-i Evvel 1335/13 Ekim 1919.

bunların işleri ve güçleriyle meşgul olmalarının sağlanarak ekonomik bir çöküntü veya durgunluğa sebep olunmamasını talep etmekteydi. Buna rağmen halkın büyük bir kısmı İstanbul, Balıkesir ve Bandırma'ya göç etmişlerdi. Gelişmeler karşısında ne yapacağını bilemeyen Hakkı Bey ise caresizlik içerisinde merkezi hükümetten yardım istemektedir. Zira hasat mevsimi olduğu için ürünlerin tarlalarda toplanmadan kalması ekonomik bir felakete neden olacağından, mahsulat tamamıyla heder olmadan hicret eden halkın yeniden yerlerine gönderilmesi gerekmektedir.⁷⁶ Akhisar, bir taraftan göç verirken, bir taraftan da civar kaza ve köylerinden göç almaktaydı. Bergama'dan 10.000 kadar nüfus Soma ve Balıkesir taraflarına göç etmişlerdi. Rumeli'den gelenlerle beraber bu rakam 30.000'e ulaşmaktaydı. Akhisar Kazasında da Bergama'dan gelen 670 muhacir bulunmaktaydı. Fakat mahsulatın toplanmasından sonra işlerin azalmasıyla beraber hayatları zorlaşacaktı. Bunlara yalnızca Reddi İlhak ve Hilal-ı Ahmer yardım etmektedir.⁷⁷ 1919 yılı sonlarında Tasvir-i Efkâr gazetesinin muhabiri olarak Batı Anadolu'ya giden Arif Oruç, haber ve gözlemlerini "*Anadolu Mektupları*" ya da "*İzmir Kuvâ-yı Milliye Nezdinde*" başlıkları altında yayınlamıştır. Akhisar'daki mülteciler ile ilgili haber ve fotoğraflara Arif Oruç'un gazetesinde yer verildiği gibi, yayın hayatını İstanbul'da sürdüren Yenigün gazetesinde de yer verilmekteydi. Örneğin Yenigün gazetesi, 19 Kasım tarihli sayısında perişan haldeki Bergama muhacirleriyle Akhisar'da bulunan Kızılay hastanesinin fotoğraflarına sayfalarında yer vermişti.⁷⁸ Oruç, 13 Ekim 1919 tarihli ikinci yazısında göçmenlerin eski yerlerine dönmek istemediklerini belirtir. Çünkü, dönenlerin bazıları kaybolmakta, bazıları da öldürülmektedir. Kadınlar bile eski yurtlarına dönmeye taraftar değildir. Oysa bu yeni geldikleri yerlerde sefalet içinde yaşamaktadırlar. Bundan Büyük bir pişmanlıkta duymamaktadırlar. Çünkü, geri dönenlerin bağlarına vesika ile gönderildikleri, Yunan idaresinden memnun olduklarına dair ellerinden senet alındığı öğrenilmiştir. Akhisar

⁷⁶ BOA, DH. KMS, 52/39, H.13.04.1338/5 Ocak 1920.

⁷⁷ Özkaya, *age*, s.10; Mesut Çapa, "Yunan İşgalinde Akhisar ve Çevresinde Kızılay (Hilal-i Ahmer) Heyetleri", *Kurtuluşunun 100. Yılında Millî Mücadele'de Akhisar (6-7 Eylül 2022) Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler: Prof Dr. Mevlüt Çelebi- Doç. Dr. Nejdet Bilgi), Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2022, s.190.

⁷⁸ Çapa, *agm*, s.190-191.

kazasında belediye binasında 12 Ekim tarihinde göçmenlerin durumuyla ilgili bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, heyet başkanı Süleyman Hikmet Bey, göçmenlere geri dönüp dönmeyeceklerini sorduğunda bu nedenlerden dolayı kararlı ve kesin bir hayır cevabı almıştır. Bu nedenle heyet, geri gönderilme yerine mevcut malların mültezimler aracılığıyla yönetilmesini hükümete duyurmaya karar vermiştir.⁷⁹

Merkezin Hükümetin ve yerel yönetimlerin tüm uğraşlarına rağmen hicret eden halk geri dönmek istememiştir. Aslında bunda son derece de haklıydılar. Nitekim Müslüman ahali, yerli Rum eşkıyalar ile Yunan hükümeti ve ordusu arasında ortaklık bulunduğu kesin olarak inandıkları için kendilerine reva görülen her türlü zulüm ve cinayete sessiz kalmak zorunda kalmışlardı. Rum ve Ermeni çetelerin korkusundan dolayı pazar yerlerine bile gidemez hale gelen halk, son derece çaresiz kalınca tüm köy ahalisi birleşmek suretiyle bu ihtiyaçlarını gidermek zorunda bırakılmışlardı. Bu şekilde bile can ve mallarından emin olamamaktaydılar. Yunan makamlarına yaptıkları şikayetlerden ise hiçbir sonuç çıkmamaktaydı.⁸⁰ Durum, Müslüman Türklerin Balkanlarda gördüklerinin aynısıydı; Amaç, Hıristiyanların çoğunluğa sahip oldukları bir ulus devleti yaratmaktı. Hıristiyan bir milliyetçi ordu, içeride yerli Hıristiyan güçlerle birleşip Müslümanları öldürüyor ve onları kaçmaya

⁷⁹Arif Oruç'un yazılarında çok zor durumda ve perişan bir halde bulunan kadınların dahi geri dönmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkaya, *age*, s.40-41. "*Tasvir-i Efkar baş makalelerinde takip edilen iade aleyhindeki mesleğin pek muhakk olduğunu, bir saat evvel kulakları tırmalayan acıklı kadın şikayetleri o kadar veciz bir surette ispat ediyordu ki bu saf, bu nezih Anadolu'nun sakin, mütevekkil ve sabur (çok sabırlı) vaideleri barındıkları harap hanelerin köhne kapuları arkasından heyete titreyerek cevap veriyorlar, hayıflı fakat azimkar sesleriyle: Biz kadın kişiyiz, nema, hani istemeyiz, hani, düşman çıkmadıktan kelli bir adım bile atmamız oralara...diyorlardı. Tecavüz görmüş genç bir kadıncağıza sordum: Evinize barkınıza dönseniz fena mı olurdu? Dedim... bu biçareden aldığım cevap kesik bir ah ve boşazına tıkanan ızdırabı kar birkaz şehkai müellem oldu. Bu saf zümrenin gördükleri fecayii o masum lisanlarıyla nakletmeleri, yüreğimi parçaladı. Gitmiyorlar. Gitmeyecekler. İhhakı hak edinceye kadar da birer birer sefaletten ölmeye razı oluyorlar. İşte bizim heyetin, Bergamalı muhacir kadınlardan aldığı cevap bu şekildedir."*

⁸⁰Asım Us, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1964, s.66.

mecbur bırakıyordu.⁸¹ İzlenen bu politika planlı bir amacın mahsulüydü. Nitekim Paris'teki yüksek konsey henüz toplantı halindeyken 19 Mayıs tarihinde, Yunan Başbakanı Venizelos tarafından işgal kuvvetleri komutanı Zafiriu'ya verilen talimatta, Anadolu'nun içlerine kadar girilmesi ve takip edilen politika doğrultusunda Rumların silahlandırılması emrediliyordu. Zira İslam ahalinin boşalttığı yerlere Rum mültecilerin dönüp yerleşebilmeleri Rumlardan oluşturulan çetelerin Türklere uyguladıkları mezalimle mümkün olabilecekti.⁸²

Yunanlılar, Gediz vadisinde yeniden ileri bir harekâtla, 22 Haziran 1920 tarihinde 6 tümenlik bir kuvvetle çeşitli yerlerden bir kez daha saldırıya geçerek Akhisar'ı ikinci kez işgal ettiler.⁸³ İşgal 6 Eylül 1922'ye kadar devam etmiş, 22 Haziran 1920'de Yunan işgaline uğrayan Akhisar, iki yıl süre ile işgal altında kalmıştır. Akhisar'ın ikinci işgali sonrasında Akhisar ve Soma kazalarındaki memurlar ile halkın önemli bir kısmı göç etmişti.⁸⁴ İşgalden birkaç saat önce Akhisar kaymakam vekili faik Bey, ailesiyle beraber yaya olarak Sındırgı ve Balıkesir üzerinden Bursa'ya kaçmak zorunda kalmıştı. İlk etapta kazanın tüm memurları ile birlikte sekiz aile Sındırgı ve Gördes kazaları ile civar köylere göç etmişlerdi. 4 Temmuz 1920 tarihinde kazanın yeni kaymakamı Selahattin Bey'in Akhisar'a gelerek göreve başlamasıyla halkın ve memurların bir kısmı geri dönmüşlerdir.⁸⁵ Akhisarlıların bir kısmı Yeniceköy'e, bir kısmı Sındırgı'ya, diğer bir kısmı ise Kömürcüye göç etmek zorunda kalmışlardır.⁸⁶ Kasapoğlu Hüseyin Hulki'nin anılarında bahsettiğine göre, kazanın ikinci işgalinden sonra Akhisar, Yayaköy ve Balıca köyleri ahalileri tamamen göç etmeye başlamışlardı. Akhisar'dan kendisine verilen emire göre hicret eden ahaliyi geri çevirmesi ve Harta Boğazında

⁸¹Justin Mccarthy, *Ölüm ve Sürgün (Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1922)*, Çeviren: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.279.

⁸² *ATASE Arşivi*, İSH, Kutu: 745, Gömlek: 61, Belge No:61-1; Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin ışığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s.92.

⁸³ Gökdemir, *age*, s.37.

⁸⁴ BOA, DH. İ. UM. 20/14-4, R.22 Temmuz 1336/17 Ağustos 1920.

⁸⁵ BOA, DH. İ. UM. 20/14-4, H.02.12.1336/22 Temmuz 1920.

⁸⁶ Baki Satış, *İlkçağdan Günümüze Akhisar*, Akhisar Sağlık Eğitim Kültür Vakfı Yayınları, İzmir 1994, s.410.

bir savunma cephesi oluşturması isteniliyordu. Hüseyin Bey bu durum hakkındaki tutumunu anılarında şöyle ifade eder: *"Bunlara geriye dönün demek düşmana teslim etmek olacağından ve şiarı insaniyete sığmayacağından istedikleri yere gitmek için kendilerinin serbest bırakılmalarını süvarilere tenbih ettim."*⁸⁷ Yolda kırk elli kadar muhacirle, memleketin sığır sürüsünü Sındırgı'ya doğru giderken gördüklerini söyleyen Hüseyin Bey, Asker kaçaklarının hayvanlarını gasp etmek amacıyla muhacirler üzerine ateş açtıklarını fakat muhacirlerin de ateşle karşılık vermeleri üzerine kaçmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir.⁸⁸ Göçlerden sonra Akhisar'daki bazı evler soyulurken, köylerden de bir miktar hayvan çalınmıştır. Bu husustaki müracaat ve şikayetlerin artması üzerine kaza kaymakamı ile eşraftan Enver Efendi ve Yunan Fevkalade Komiserliği tarafından görevlendirilen memur Karakos Efendi'den oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyonun çalışmaları sonucunda çalınan birçok eşya ile beraber 260 adet sığır bulunarak müracaat eden sahiplerine iade edilmiştir. Yunan memur Karakos Efendi tarafından 60 kişi tutuklanarak 30'u Manisa'daki Yunan Divan-ı Harbine gönderilirken, diğer 30'u da İzmir'e gönderilmiştir. Bergama ve Menemen hadisesinden sonra hicret ederek Akhisar'daki Rumların hanelerine yerleşmiş olan 800 aileden ibaret muhacirler, Yunan işgalinden hemen önce bir kez daha hicret etmişlerdir. Sonra yeniden Akhisar'a dönmeye başlayan bu muhacirlerin sokakta kalmamaları için şimdilik Rum muhacirlerin hanelerine yerleşmelerine Yunan memur Karakos Efendi tarafından müsaade edilmiştir. Bu İslam muhacirleri müracaatları üzerine Bergama ve Menemen'e sevk edildikçe haneler sahipleri olan Rumlara teslim edilmekteydi. Yaşanan yoğun göç

⁸⁷ Ahmet Kasapoğlu, *Millî Mücadele Anıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.10. Akhisar'ın ikinci işgalinden sonra yaşanan göç hadisesini Hüseyin Hulki Bey Milli Mücadele anılarında şu şekilde ifade etmektedir: *"Harta İstasyonunda rast geldiğim Akhisarlı celep Sadullah ağlayarak yanımıza geldi. Kendisini teselli edip birlikte Alacalar'dan hareket ettik. Hızırbaş yokuşunu çıkınca bir mahşerle karşılaştık. Dağlar taşlar muhacir dolu. Kimi anasını babasını, kimi kocasını çocuklarını, kimi zevcesini arıyor... Gören bilen yok... Herkes cancana başbaşa... Bunların bu hallerine acımayan fırsat düşkünü beş on erazil (Rezil Kimse), yolları kesmişler, ormanlara pusmuşlar geleni geçeni soyuyorlarmış..."*, s.20.

⁸⁸ Kasapoğlu, *age*, s.22.

hareketleri üzerine Aydın Vilayetinin emriyle Saruhan Mutasarrıfı önce Salihli ve Alaşehir'e sonrasında ise Soma ve Akhisar taraflarına teftiş maksadıyla hareket etmişti.⁸⁹

Kızılay, işgalden sonra İzmir ve çevresine üç heyet gönderdi: Akhisar Heyeti, Nazilli Heyeti, İzmir ve Alaşehir Heyeti. Akhisar Heyeti 28 Temmuz 1919- 22 Haziran 1920 tarihleri arasında faaliyette bulundu. İlk iki heyet, Yunan işgalinden kaçan göçmenlere yardımda bulundular, hastane ve dispenser açtılar.⁹⁰ Kızılay, Batı Anadolu'da ilk önce Akhisar'a bir heyet göndermiş olup, ismi "*Dördüncü İmdâd-ı Sıhî Heyeti*" idi. 28 Temmuz 1919-22 Haziran 1920 tarihleri arasında faaliyette bulunan heyet, bir başkan, bir doktor, bir idare memuru, üç hastabakıcı, iki hademe ile bir aşçıdan oluşmaktaydı. Heyet tarafından Akhisar'da bulunan Kuvâ-yı Milliye karargâhındaki hastalar tedavi edildiği gibi, bölgede oldukça yaygın olarak görülen sıtma ile de mücadele başlatılarak hastalara kinin dağıtıldı. Soma ve Kırkağaç'ın kaza ve köyleriyle çevreden Akhisar'a göç eden halk için bir dispenser açıldı. Göçmenlere çamaşır dağıtıldı. Bölgede yaygın olarak görülen hastalıklardan bir tanesi de frengiydi. Kızılay, frengiyi önlemek için de neosalvarsan ve civayla tedavi usulleri başlattı.⁹¹

28 Ocak 1920 tarihinde Akhisar'dan gönderilen ve muhacirlerin iskân ve iaşesi hakkında önemli bilgiler veren telgrafın içeriği şu şekildedir: "*Mahalli muhacirin komisyonu tarafından tutulan defterde, şimdiye kadar tespit edilmiş nefsi kasabada 700 muhacir mevcuttur. Bunlar Yunan işgali tahliyesinden sonra firar etmiş Rumların hanelerine yerleşmiş olup, hiç kimse açıkta değildir. Kuva-yı Milliye'den alınan zahirenin bir kısmı çürümüş olduğundan satılarak, bunların bedeliyle kömür ve iaşesi hususi temin edilmektedir. Kaza kaymakamı vasıtasıyla 15 yataklı bir hastane oluşturulmuştur. Götürdüğüm eşyanın bir kısmı tevzi edilmiş, kalanı da ya sonra dağıtılacak veya Soma'ya gönderilecektir. Ayrıca*

⁸⁹ BOA, DH. İ. UM. 20/14-4, R.22 Temmuz 1336/22 Temmuz 1920.

⁹⁰ Mesut, Çapa, "Millî Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilâl-i Ahmer)'İN Faaliyetleri", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s.53.

⁹¹ Çapa, *agm*, s.56-57; Özkaya, *age*, s.37.

giyecek, iaşe ve meskeni tam olarak temin edilmiş olan muhacirinin bir kısmına, Hilal-i Ahmer'den gönderilmiş olan 2.000 liradan ayrıca yevmiye 30 ve 25 kuruş tevzi edilmektedir. Tabip azlığı ve bazı sair hastalıkların bu günlerde serzede zuhur olması hasebiyle, küçük sıhhiye memurlarına acilen lüzum olduğu, muhacirin komisyonuna bildirilmiştir”⁹²

Yunanlılar, Osmanlı jandarmasını silip atarak ve Türk köylüleri silahsızlandırarak Müslüman ahaliyi Yunan düzenli askerlerinin ve Rum çetelerinin merhametine bırakmışlardır. Balkanlarda yaptıkları gibi Müslümanların azınlık durumuna düşmeleri için ellerinden gelen her şeyi yapmaktaydılar. Bu durumda İslam ahaliye tam da Yunanlıların istediği gibi kaçıp gitmekten başka çare kalmamıştır.⁹³Müslüman ahalinin boşalttığı yerlere ise izlenen Yunan politikasının bir gereği olarak Rum nüfusun yerleştirilmesine devam edilmiştir. 20 Ekim 1919-31 Aralık 1920 tarihleri arasında Rum göçmenler, tüm Batı Anadolu'ya iskân edildikleri gibi Akhisar'a da iskân edilmişlerdi. Bu tarihler arasında Akhisar'a iskân edilen Rum göçmen sayısı 8.200'dü. Ayrıca yakın yerler olan Dikili, Bergama bölgesine 12.500, Menemen'e ise 3.500 Rum yerleştirilmişti.⁹⁴ Göç hareketleri ve Rumların geri dönmesi kaçınılmaz olarak yeni sorunlara neden olmaktadır. Zira savaş sırasında Rumların yerlerine yerleştirilen Müslüman muhacirler, bu duruma tepki göstererek karşı koyabilmekteydiler. Örneğin Akhisar'a dönmek isteyen Rumlara, yöre ileri gelenlerinden Hasan Bey tarafından engel olduğu iddiaları üzerine hükümet derhal olayı araştırma yoluna gitmiştir. Araştırma neticesinde bir açıklamada bulunan hükümet böylesi olaylara asla izin vermeyeceğini, Hıristiyan veya Müslüman tüm muhacir halkın canlarının ve mallarının güvence altında olduğunu beyan etmiştir. Hükümetin açıklamalarını doğrular nitelikteki İngiliz subayı Carson'un Rum muhacirlerin Hasan Bey tarafından rahatsız edilmedikleri şeklindeki uyarısı ve verilen teminat üzerine Akhisar'daki sayıları

⁹² Pancar, *agm*, s.63-64.

⁹³ Mccarthy, *age*, s.340-343.

⁹⁴ Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.322.

yaklaşık olarak 3 bin kişi olduğu tahmin edilen muhacir Rumların bir kısmı yerlerine geri dönmüşlerdir.⁹⁵

Akhisar'ın ikinci kez işgalinin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen Yunanlıların işledikleri mezalimler hız kesmeksizin devam etmiştir. Nitekim Akhisar Heyet-i Fa'ale'si tarafından 30 Mayıs ve 24 Haziran 1921 tarihlerinde Sadaret Makamına gönderilen yazılarda halkın maruz kaldıkları acılar merkezi yönetime adeta şikâyet edilmiştir. Söz konusu yazılarda Müslümanların her an bir sebeple dövülerek işkenceye maruz kaldıkları, kadınlara tecavüz edilerek öldürüldüğü, merkez ve köylerde yağmalanmadık ev ve dükkanın kalmadığı, halkın camilere gönderilmediği, camilerin içine pislenerak tahrip edildiği, halı ve kilimlerinin çalındığı, baskına uğrayan köylerden Kızıllar, Süleymanlı, Milinge, Çoban Hasan ve Tikenli köylerinin yağmalanıp halkının katledildiği, kurtulabilenlerin ise çevre köylere iltica ettikleri, Akhisar ve mülhakatındaki Müslüman halk için hakkı hayat kalmadığı bu nedenle tüm kaza halkının hicrete hazır bir şekilde bekledikleri bir an önce bu mezalimden kurtarılmasını talep ediliyor ve belirtiliyordu.⁹⁶Tüm bu sayılan nedenlerden dolayı hicret eden Akhisar halkı yeniden Yunan zulmüne maruz kalmamak için Akhisar'a dönmemişlerdir. Kalanlar ise işgal boyunca devam eden mezalimden dolayı her an tedirgin ve göçe hazır bir şekilde tetikte beklemişlerdir.

4. Turgutlu (Kasaba) Kazası

1917 tarihli "*İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği*" verilerine göre Turgutlu'nun toplam nüfusu 43.619'dur. Bu nüfusun 38.323'ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Gayr-ı Müslimlerin toplam sayısı ise 5.296 olup, bunun 3.939'unu Rumlar, 407'sini Ermeniler, 950'sini ise Museviler oluşturmaktadır.⁹⁷ Sancağın diğer kazalarında da görüldüğü üzere Turgutlu kazasında da nüfus işgal dönemi boyunca değişkenlik gösterecektir. Kasaba kazasının merkez nüfusu 1922'den önce 20.000

⁹⁵ Cengiz Mutlu, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.70.

⁹⁶*Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, C.II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:30, Ankara 1996, ss.251-255.

⁹⁷ Serçe, *age*, s.32-33.

civarındadır. Bu nüfusun 15.000'ini Türkler, 3.600'ünü Rumlar (Peloponnes/Mora Yarımadası'ndan gelme) 1200'ünü Yahudiler, 400'ünü ise Ermeniler oluşturmaktaydı. Kasaba, ilçe statüsündeydi ve dinsel açıdan Efes, Kordelio ve Manisa Metropollüğü'ne bağlıydı.⁹⁸ Ele aldığımız dönemde Turgutlu'ya göçler İzmir'in işgaliyle birlikte başlamış ve sayısı binlerle ifade edilen göç olayı meydana gelmiştir. Bu çerçevede Turgutlu'ya göç etmek zorunda kalan göçmenler, 21 Mayıs 1919 tarihinde Müslüman muhacirleri imzalı şu telgrafi göndermişlerdir: *"Bizler, Yunan birliği gelince Kasaba'ya göç etmek zorunda kaldık. Kazamızda birkaç yüz Rum'a karşı 20.000 Türk'üz. Yunanlılar daha önce verdikleri sözlerin aksine ve adalete aykırı olarak pek çok zulüm yaptılar. Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi için sizi imdada çağırıyoruz."* Kasaba Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi adına 21 Mayıs 1919'da gönderilen telgrafta da şu düşüncelere yer verilmiştir: *"Yunan işgalinin İzmir'le sınırlı olduğu hakkında teminat verilmiş olmasına rağmen şu dakikada Yunan kuvvetlerinin Nif ve Torbalı'yı da işgal ettiklerini öğreniyoruz. Rum çeteleri şehrimizde bize karşı saldırılarını artırdılar. Bütün Müslüman halk Kasaba'ya doğru göç ediyor ve Yunan birlikleri gelene kadar mükemmel olan asayiş bozuluyor. Kasaba'da ikamet eden 140.000 Türk panik halinde bulunuyor. Biz, hiçbir şart altında Yunanlıları kabul etmiyoruz. Memleketimizin iç bölgeleri de işgal edilecekse, Müttefiklerin ortak işgali dışında bir işgali kabul etmiyoruz. Yunanlıların şehrimizde yaptıkları mezalimi sizler de görüyorsunuz. Bir kelime de olsa cevap verin ve bize merhamet edin."*⁹⁹ Yunan kuvvetlerinin Gediz vadisindeki ilerlemeleri 28 Mayıs 1919 günü de devam eder. Yunan 5.Piyade Alayı'nın Kemalpaşa'da (Nif) bulunan taburu 29 Mayıs 1919 günü harekete geçerek Turgutlu'yu hiçbir direnme ile karşılaşmadan işgal eder.¹⁰⁰ İşgalden sonra Yunanlılar, hemen Turgutlu Rumlarını silahlandırarak sayılarını dolayısıyla güçlerini artırdılar. Ardından da Kasaba'da silah arama işine girilerek Türkleri silahsızlandırdılar. Albay Bekir Sami Bey'in Erkan-ı Harbiye-i Umumiye

⁹⁸ Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, *Göç, Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, (Çeviren: Herkül Milas), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.171.

⁹⁹ Çelebi, Mevlüt, "Saruhan Sancağında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XX, Sayı/Number 2 Aralık/December 2005, s.29-30.

¹⁰⁰ Tekeli-İlkin, *age*, s.95.

Riyaseti'ne gönderdiği telgraftan anlaşıldığına göre, silah aramak bahanesiyle ilçe ve köylerde yerli Rumların bildirdikleri kişilerin malına canına ve ırzına saldırılarda bulundular. İzmir'den gelen Yunan işgal kuvvetleri genel komutanı Zafiriyu, Turgutlu ileri gelenlerine: *"Müslümanların hepsini düşman tanıyorum. Bu sebeple bundan sonra işgal değil savaş komutanıyım"* diyerek silah arayıcılarının nasıl hareket edeceklerine işaret etmiş oluyordu. Özellikle Yunanlı kumandanın Osmanlı yöneticilerle şehrin müftüsünü çağırıp onlara şehirdeki tüm Müslümanları savaş alanında asi davranmış addedeceğini söylediği için, Türkler başlarına geleceklerden korkmaya başlamışlardı. Müslümanlar *"Sanki haklarında verilmiş idam kararı varmış gibi"* beklemeye koyuldular. Saldırıları o derece korkunç idi ki, erkekler ağaçlara asılmak, sakalları yakılmak, başları ağaçlara ve taşlara vurulmak, kızlar ve kadınlar ise ırzlarına geçilmek, bekaretleri parçalanmak, başları parçalanmak suretiyle kanlı biçimde işkence ile öldürüldüler. Bu durumdan dehşete düşen halkın bir bölümü göç etmek, buna imkân bulamayanlardan bir bölümü ise mal ve canlarının korunması için yerli Rumların koruyuculuğuna sığınmak durumuna düşmüştü.¹⁰¹ 17. Kolordu Kumandanı Vekili Albay Bekir Sami Bey, 4 Haziran 1919 tarihinde, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderdiği raporunda bölgeyle ilgili izlenimlerini şu şekilde ifade etmektedir: *"Kasaba'yı işgal eden Yunan kuvvetlerinin henüz Ahmetli'den ileri geçmemiş olduğu ve Yunanlıların şehri işgal ettikten sonra derekap yerli Rumlar ile mevcutlarını artırarak silah araması bahanesi ile köylere ve yerli Rumların gösterdikleri eşhasın mal ve canına ve ırzına tasallut etmekte ve bu dehşet önünde ahali hicret etmekte ve ahaliden bazılarının ise servet ve hayatlarının muhafaza ve temini için yerli Rumların himayesine iltica etmekte oldukları..."*¹⁰² Çok sayıda sivil halk Turgutlu ve Urganlı'dan göç etmek zorunda kalmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Turgutlu'da 27.000 kişiden sadece 8.000 kişi kalmıştır.¹⁰³ Bölgede gerçekleşen Yunan mezalimi, 1919

¹⁰¹ Kâmil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.44-45; McCarthy, , *age*, s.300.

¹⁰² Hasan Türker, "İzmir'in İşgali ve Salihli Cephesinin Kurulması", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 1993, s.192.

¹⁰³ Serdar Sarısr, *Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.198.

Ağustosunda Fransız raporlarına da konu olmuştu. Fransız Yüzbaşı Guilbert tarafından hazırlanarak Fransız Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderilen 10 Ağustos 1919 tarihli raporda: asayişsizlik karşısında Turgutlu (Kasaba) ve Manisa'dan pek çok Müslümanın kaçmak zorunda kaldığı, hatta bazılarının kaçarken evlerini Fransızlara emanet ettikleri, diğer yandan tedirginlikleri gittikçe artan Türklerin Fransız koruması altına girmek için kendilerine başvurduğu, Turgutlu'da bu yönde 1000'den fazla başvuru yapıldığı ve talepleri kabul edilen Türklerin evlerinin önüne ya da tarlalarını korumak için ağaçlara Fransız bayrağı astıkları ifade ediliyordu.¹⁰⁴ Bekir Sami Bey'in raporunda da ifade ettiği üzere, Yunan işgaline uğrayan şehirlerin halkları, kendilerince daha güvenli olan, henüz işgale uğramamış topraklara doğru göç ediyorlardı. Göçmenler, Salihli üzerinden Alaşehir, Eşme ve Uşak'a hareket etmekteydiler. Göçle beraber göçün gerçekleştiği yerleşim merkezlerinin nüfuslarında önemli bir artış yaşanmış ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda sıkıntıya düşen göçmenler zor günler geçirmişlerdir. Nitekim aralık ayında Alaşehir'den Harbiye Nezareti'ne gönderilen raporda; Yunanlıların saldırısı üzerine birçok göçmenin Alaşehir ve civarına gelmekte oldukları, bunların yerleştirilmeleri ve beslenmeleri konusunda zorluklar çekildiği belirtilerek, önlem alınması için gereken yerlere emirler verilmesi istenilmekteydi.¹⁰⁵

5. Salihli Kazası

Osmanlı Devleti tarafından yayınlanan 1917 tarihli "*İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği*" verilerine göre Salihli kazasının toplam nüfusu 35.594'tür. Bu nüfusun 33.635'ini Müslümanlar oluşturmaktadır. Gayr-ı Müslimlerin toplam sayısı ise 1.959 olup, bunun 1.654'ünü Rumlar, 65'ini Ermeniler, 240'ını ise Museviler oluşturmaktadır.¹⁰⁶ Bununla beraber kazanın demografik yapısı yaşanan göçler nedeniyle Yunan işgali boyunca değişkenlik arz etmiştir. Salihli kazasına göç hareketleri İzmir'in işgalinden hemen sonra, 16 Mayıs 1919 tarihi gibi çok erken bir zamanda başlamıştır. İşgal sırasında Yunanlıların yaptıkları mezalim kısa sürede Aydın vilayetinin her yerinde duyuldu. Yunanlıların aynı tavrı Manisa'da

¹⁰⁴ Sükan, *age*, s.165.

¹⁰⁵ Türker, "İzmir'in İşgali...", *age*, s.193.

¹⁰⁶ Serçe, *age*, s.32-33.

da sergilemeleri, halkta korku ve endişeye neden olmuş ve telaş içerisinde Salihli istikametine doğru göç etmişlerdi.¹⁰⁷ İzmir'in işgalinin etkileri henüz yok olmadan bunu Menemen faciasının takip etmesi Salihli ve civar kazalar halkını fevkalade bir surette dehşete düşürerek dini ve milli hislerini rencide etmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Salihli halkı silahlanmak suretiyle gönüllü zabitanın kumandasında Kuva-yı Milliye teşkilatı oluşturmuştur. Bu durumdan endişe eden bazı yerli Rumlar, her türlü teminat ve engellemelere rağmen İzmir'e göç etmeye başlamışlardır.¹⁰⁸ Salihli Kaymakamı Tahsin Bey tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 2 Temmuz 1919 tarihli telgrafta Kaymakam Bey'in ifade ettiğine göre; Kuva-yı Milliye'nin geri çekilmesi ve kazanın işgal edilmesi tehlikesine karşı Salihli halkının bir taraftan Alaşehir ve Uşak, diğer taraftan da Demirci istikametine doğru çekilmelerinin muhtemel olduğu belirtilmekteydi.¹⁰⁹ Gerçekten de Kaymakam Bey'in öngörülleri doğru çıkacak ve işgalle beraber Salihli halkı belirtilen istikametlere doğru göç edeceklerdi. Salihli kazasından göç edenler sadece Rumlar olmayıp, Müslüman ahali de geceleyin ve gizli bir şekilde civar belde ve kazalara doğru kitleler halinde göç etmekteydiler. Göçün en önemli sebebi yörede asayiş ve güvenliğin olmamasıydı. Bir taraftan Yunan çapulcularının işgal mntıkasında işledikleri cinayet, soygun ve saldırılar; diğer taraftan da gönüllü adı altında Kuva-yı Milliyeye katılanların civar kasaba ve köylere saldırarak zarar verip, halkın hayvanlarını çalmaları gibi durumlar halkı korku ve endişeye sevk etmişti.¹¹⁰ Yunan kuvvetleriyle Kuva-yı Milliye arasındaki çatışmaların yanı sıra Yunanlıların, köylerde tarlalarında işleriyle güçleriyle meşgul olan silahsız kimseleri yakalayıp götürmeleri de bu korkuyu beslemekteydi. Salihli Kaymakamı Tahsin Bey'in de 17 Temmuz 1919 tarihli yazısında belirttiği gibi, halkın sahip olduğu bu korkudan dolayı civar mahallere göç etmesine kesinlikle engel olunamamaktaydı.¹¹¹ Bu nedenle kaza neredeyse tamamen boşalmış, halkın hayvanları, tarlalardaki mahsulatı

¹⁰⁷ Pancar, *agm*, s.57.

¹⁰⁸ BOA, DH. İ. UM. EK. 53/112, H.25.9.1337/25 Haziran 1919; BOA, DH. KMS, 52/81-2, H.3.10.1337/2 Temmuz 1919.

¹⁰⁹ BOA, DH. KMS, 52/81-2, H.3.10.1337/2 Temmuz 1919.

¹¹⁰ BOA, DH. KMS, 52/88, H.6.10.1337/5 Temmuz 1919.

¹¹¹ BOA, DH. KMS, 52/67-2, H.29.10.1337/28 Temmuz 1919.

ve mal varlıkları sahipsiz kalmıştı. Kalan halkın silahlarının toplanması ve jandarmaların tamamen firar etmeleri yüzünden asayiş yok hükmündeydi.¹¹² Salihli köprüsü tahrip edildiği için tren ulaşımı ve vilayete olan haberleşme de kesintiye uğramıştı.¹¹³

Ahmetli Muharebesinde Yüzbaşı Seyit Ali, Yüzbaşı Hasan Fehmi, Kamacı ustası Kâmil Efendi ile sekiz er Yunanlılar tarafından esir alınmış ve Turgutlu'ya götürülerek orada idam edilmişlerdir. Ancak Kuva-yı Milliyemiz hemen bir gün sonra 25 Haziran 1919'da Ahmetli'ye tekrar taarruz ederek bu yenilginin öcünü almıştır. Bu muharebeden sonraki gelişmeleri Yüzbaşı Süleyman Sururi Bey, şöyle belirtmektedir: *"Salihli halkı, köylüleri hicrete başladılar. Firar eden gönüllüler muhacirleri soydular, paralarına tama'an kıt'al de oldu... Hemen ikinci kafile olmak üzere 20 kişilik müfreze yola çıkarıldı. Salihli'nin asayişini muhafazaya memur edildi. Bunları da düşman parça parça mahvetmek istiyordu. Umumi göç başlamış, müfreze kumandanı, mevki kumandanı birer vesile ile bize iltica ettiler. Piyade taburu makineli tüfekleri ile Karahisar istikametinde firar ettiği haberi geldi. Bunları Alaşehir civarında zorla durdurdum. Müfreze kumandanı Tahir Bey'i ahali idaresiz saydığı için istemediler. Nazilli cihetine gitti."*¹¹⁴ Ahmetli'deki Yunan kuvvetlerinin Salihli'ye bağlı köylere saldırarak sonraki günlerde de mezalimlerini sürdürdükleri görülmektedir. Nitekim Salihli Kaymakamlığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Temmuz 1919 tarihli yazıda; Yunanlıların Salihli'nin Kestelli, Kendirlik, Yaraşlı ve Dibekdere köylerinde harmanları yaktıkları, ev ve dükkanları soyup, bağlara, para ve mücevher dahil her türden eşyaya ve hayvana el koydukları, kadın ve kızlara tecavüz edip başlarındaki örtüleri zorla alarak dans ettirdikleri, mezalimden dolayı halkın göçe başlaması sebebiyle ekili mahsulatin ortada kaldığı ve kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu, göçün önlenmesi, tarım ve ticaretin aslına döndürülmesi için tedbir alınması gerektiği bildirilmekteydi.¹¹⁵

¹¹² BOA, DH. KMS, 52/88, H.6.10.1337/5 Temmuz 1919.

¹¹³ BOA, DH. ŞFR, 660/79, R.9.3.1336/9 Mayıs 1920.

¹¹⁴ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s.137-138.

¹¹⁵ *Yunan Mezalimi*, C.II, s.58.

İşledikleri vahşette sınır tanımayan Yunanlılar, 3 Kasım 1919 tarihinde Ödemiş'in Üzümlü ve Narvan köylerine saldırarak erkekleri olmayan sadece hasta, yaşlı, kadın ve çocukların bulunduğu bu köylerin halkına önce işkence etmişler, sonrasında ise her iki köyü birden yakmışlardır. Bu savunmasız insanlardan hiçbir şaysız, çırlıçıplak ve ancak sefaletleriyle kurtulabilenlerden 85 kişi Salihli'ye sığınmayı başarmışlardır.¹¹⁶ Yunanlıların yaptıkları mezalim, İtalyan belgelerine de konu olmaktadır. Yunanlılar, 2 Mart'ta Ödemiş istikametine yaptıkları taarruzda Gölcük'ü işgal ederek, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu halkını katletmişlerdir. Gölcük, önce bombalanmış, sonra da işgal edilmiştir. Salihli'den geçen Binbaşı Carossini'nin göçmenlerden dinlediğine göre işgalden sonra halka ateş açılmış, pek çok ceset dağlarda bırakılmıştır.¹¹⁷ Yunan işgal kuvvetlerinin sınırları belirlenen mıntıkaı tecavüz etmemeleri kararlaştırılmışken 12 Mart 1920 tarihinde her zaman yaptıkları gibi bir kez daha Bozdağ istikametinde taarruza kalkarak Ödemiş'e bağı Gölcük, Bozdağ, Tekye ve civarındaki beş altı köyü yakmışlardır. Top ateşi altında kalan köylerin halkından yaklaşık 2.000 kişi eşyalarından hiçbir şey alamadan sefil ve perişan bir şekilde Salihli ve civarına iltica etmek zorunda kalmışlardır. Salihli'ye hicret edenlerin iaşeleri hemen temin edilmiştir. Savaş hattına yakın olan köylerin halklarının gördükleri Yunan zulmü ve vahşeti karşısında korku ve endişeye kapılarak daha gerilere çekilmeye başlamaları, Salihli halkını da müşkül bir vaziyette bırakmıştır.¹¹⁸ Mart ayı başında Bozdağ'da gerçekleşen Yunan saldırısı sırasında Salihli kaza merkezi işgal tehlikesini ilk kez bu kadar yakından hissetmiş ve kaza merkezinin boşaltılması gündeme gelmiştir. Göç edenler arasında Salihli Belediye Başkanı Hacı Davut Efendi ve ailesi de bulunmaktadır. Salihli'nin bazı köylerinin ahalisi de Borlu nahiyesine sığınmıştır.¹¹⁹ Yunanlıların Bozdağ civarındaki köylerde kaçmayı başaramayan erkekleri katlettikleri ve kadınların ırzına tasallut ettikleri haberleri Salihli'de yayıldıkça, ahaliden

¹¹⁶ *Yunan Mezalimi*, C.II, s.82-83.

¹¹⁷ Çelebi, *age*, s.38.

¹¹⁸ BOA, DH. KMS, 52/70-1, H.21.06.1338/12 Mart 1920.

¹¹⁹ Hasan Türker, "Millî Mücadele Yıllarında Salihli", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu)*, Cilt 4, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.22.

bir kısmı ailelerini Alaşehir ve Kula kazaları ile Uşak'a, bir kısmı da uzak köylere yerleştirdikten sonra geri dönmekteydiler.¹²⁰ Fakat bu göç edenlerden bazıları 23 Haziran 1920 tarihinde, Salihli'nin Yunan işgaline girmesinden sonra kaza merkezine ve köylere geri dönmüşlerdir.¹²¹ Gazete yazılarında Salihli hakkında da bilgiler veren Arif Oruç, "Akhisar'da hiç olmazsa bir Hilal-i Ahmer Hastanesi ve şubesi var iken bu mühim mevki'de böyle bir muavenet-i hayriyye müessesesi yoktur." diyerek Kızılay Başkan Vekili Doktor Celaledin Muhtar Bey'in dikkatlerini çekmekte ve kasabada bulunan muhacirine hükümet tarafından yardım edilmediğinden, bu nedenle muhacirlerin şikayet ederek sızlandıklarından söz etmektedir.¹²² Yine "Embros" gazetesinin Alaşehir'den gelen Yahudi mültecilere dayandırdığı 24 Mart 1920 tarihli haberine göre; Mart ayı ortalarından itibaren Yunan ordusunun Salihli'ye ilerleyeceği bildirilmekteydi. Bu haberin ardından Salihli'deki Müslüman halk korku içerisinde şehri terk etmek zorunda kalmışlardır.¹²³ Salihli Kaymakamı Özdemir Salim'in 9 Mayıs 1920 tarihli yazısında belirttiğine göre ise; bu tarihte düşman Salihli'yi işgale muvaffak olamayınca kasabanın hemen dışında gerçekleşen harp daha ileri alınmış, bunun üzerine daha önce hicret etmiş olan Salihli halkı yeniden yerlerine dönmeye başlamışlardır.¹²⁴ Salihli'ye yeni bir düşman saldırısından korkan köylüler 11 Mayıs 1920 tarihinde heyecan içinde Borlu'da toplanmış,¹²⁵ burada toplanan aç ve çaresiz muhacirine Kuva-yı Milliye tarafından günlük 200 kıyım ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁶ 22 Haziran 1920'de gerçekleşen ve Salihli'nin işgali ile sonuçlanan saldırı, daha büyük bir göç dalgası yaratmış ve halkın büyük bir çoğunluğu kazayı terk ederek iç kesimlere doğru göç etmiştir.¹²⁷ Kazadan fazla uzaklaşmak istemeyenler ise Yunan korkusundan dolayı, dağlara kaçmışlar, dere

¹²⁰ BOA, DH. KMS, 52/70-2, R.11.Mart 1336/11 Mart 1920.

¹²¹ Türker, "Millî Mücadele Yıllarında Salihli", s.22.

¹²² Özkaya, *age*, s.54.

¹²³ Akdeniz, "Embros Gazetesine Göre...", s.99-100.

¹²⁴ BOA, DH. EUM. AYŞ., 34/81, H.20.06.1338/11 Mart 1920.

¹²⁵ BOA, DH. ŞFR, 660/99, R.11.3.1336/11 Mayıs 1920.

¹²⁶ BOA, DH. ŞFR, 660/97, R.11.3.1336/11 Mayıs 1920.

¹²⁷ Türker, "Millî Mücadele Yıllarında Salihli", s.27.

kenarlarında ormanlarda yatmışlardır.¹²⁸ Salihli-Alaşehir yolu boyunca hızla ilerleyen Yunan askerlerinden kaçan sivil halkın üzerine Yunan uçakları tarafından bombalar atılmış ve panik havası gittikçe artmıştır.¹²⁹

Saruhan Mutasarrıflığının 11 Temmuz 1920 tarihli yazışmasından anlaşıldığına göre, işgaller karşısında sancağa bağlı kazaların durumunu yakından görmek ve hicret eden halkın vaziyetini anlayarak hicrete engel olmak amacıyla Mutasarrıflık tarafından Alaşehir kazasından sonra Salihli kazası da teftiş edilmiştir. Teftiş sonrasında hazırlanan rapordan anlaşıldığına göre Kaymakam Bey'de dahil olmak üzere kaza memurlarının tamamı firar etmiş, kaymakamlık vekaletine Mal Müdürü Osman Efendi tayin edilmiştir. Korkuya kapılan kaza halkının yarısından fazlası ise Kula, Demirci ve Uşak cihetlerine göç etmişlerdir. Salihli'ye bağlı bazı köylerde soygunlar ve hayvan hırsızlıkları meydana geldiği için Akhisar ve Alaşehir kazalarında olduğu gibi burada da mağduriyetleri önlemek adına Belediye Reisinin başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur.¹³⁰ 21 Eylül 1920 tarihinde Demirci ile Salihli arasında bulunan ve o tarihte Yunan fırka merkezi olan Borlu nahiyesindeki Müslüman halk göç ettirilerek malları, eşyaları ve hayvanları yağmalandığı gibi dükkanlarına da Hıristiyan halk yerleştirilmiştir. Mezalim ve bunun sonucunda gerçekleşen göç, Yunan işgali boyunca devam etmiştir.¹³¹

6. Alaşehir Kazası

Alaşehir 24 Haziran 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.¹³² İzmir'in işgalinden hemen sonra çok yoğun olmamakla beraber Alaşehir halkının da göç etmeye başladığı anlaşılmaktadır.

¹²⁸ Gülsen Ergüven, "Salihli'de İşgal ve Kurtuluş Dönemi Anıları", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu)*, Cilt 4, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.106.

¹²⁹ Beral Alacı, "Millî Mücadele Döneminde Sarıgöl", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu)*, Cilt 4, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.172.

¹³⁰ BOA, DH. İ. UM. 20/14-8, R.11 Temmuz 1336/11 Temmuz 1920.

¹³¹ *Yunan Mezalimi*, C.II, s.100.

¹³² Kocatürk, *age*, s.128.

Şehrin nüfus yapısı yaşanan göçler nedeniyle Yunan işgali boyunca değişkenlik arz etmiştir. 1917 tarihli “İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği” verilerine göre Alaşehir kazasının toplam nüfusu 37.938’dir. Bu nüfusun 34.613’ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Gayr-ı Müslimlerin toplam sayısı ise 3.325 olup, bunun 3.294’ünü Rumlar, 20’sini Ermeniler, 11’ini ise Museviler oluşturmaktadır.¹³³ Bir metropolitlik merkezi olan Alaşehir, Rumların bu bölgedeki dini merkezidir. 30 Mayıs 1919’da Alaşehir’e gelen Bekir Sami (Günsav) Bey, şehirde güçlü bir Rum etkisinin olduğuna dikkat çekmektedir. Metropolit, Yunan işgalinin propagandasını yapmaktadır. Kentten göçün başlaması üzerine Metropolit tarafından kalmak isteyenler için Yunanlılara sadık ve dost olduklarına ilişkin bir belge verilmektedir.¹³⁴ Yunan “Embros” gazetesi tıpkı Akhisar kazasında olduğu gibi Alaşehir kazasında da yine bir Hıristiyan katliamı planından bahsetmektedir. Nitekim gazetenin 25 Haziran 1919 tarihli haberine göre kentin Rum sakinlerinin milis kuvvetlerinin yapacakları saldırıdan ve olası bir katliamdan Yunan yönetim sahasına göç ederek kurtuldukları iddia edilmekteydi.¹³⁵ Sancağın demografik yapısı farklı nedenlere bağlı olarak ve çok sık bir şekilde değişebilmekteydi. Yine “Embros” gazetesinin bu sefer “Öğüt” gazetesine dayandırdığı 17 Ekim 1919 tarihli haberine göre, Alaşehir bölgesindeki Türk ailelerinin pek çoğunun, bölgedeki Türk direniş hareketi dahilinde zorunlu askerlik görevinden kaçmak için İzmir bölgesine göç ettikleri kaydedilmekteydi.¹³⁶ 24 Haziran 1920 tarihine kadar emin ve Yunan mezaliminden uzak kalması sebebiyle civar kasaba ve köylerdeki halk Alaşehir’e göç etmiştir.¹³⁷ Bu durum O sırada Alaşehir Kaymakamı olarak görev yapan Bezmi Nusret Kaygusuz tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “Yunan zulmünden kaçanlar yavaş yavaş Alaşehir’de toplanıyor, kasabanın nüfusu günden güne çoğalıyordu. Kendimi İzmir’de ve İzmirliiler arasında zannediyordum. Alaşehir adeta bir

¹³³ Serçe, *age*, s.32-33.

¹³⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.96.

¹³⁵ Akdeniz, “Embros Gazetesine Göre...”, s.82-83.

¹³⁶ Akdeniz, “Embros Gazetesine Göre...”, s.92.

¹³⁷ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 202.

*vilayet merkezi olmuştur...*¹³⁸ Alaşehir'e yapılan göçler, imkanları sınırlı olan kaza da barınma ve iaşe sorunlarını ortaya çıkarmakta ve mağduriyetlere neden olmaktadır. Nitekim 8 Aralık 1919 tarihinde Aşayir ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından, Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığına gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre; teftiş heyeti reisi Fevzi Paşa'nın uyarıları neticesinde Alaşehir ve civarına iltica etmekte olan muhacirinin iskân ve iaşelerinin layığıyla yerine getirilemediği öğrenilmiştir. Bu nedenle merkezi yönetim, muhacirlerden açıkta bulunanların cami, mescit ve medrese gibi mebanî-i Emiriyeye veya uygun olan İslam köylerine yerleştirilerek iaşelerinin sağlanması ve sıhhat ve hayatlarına dair her türlü tedbirin alınmasını istemiştir.¹³⁹ Yine aralık ayında Alaşehir kazasından Harbi'ye Nezaretine gönderilen raporda; Yunan saldırıları sonucunda Alaşehir ve civarına göçmen akınının gerçekleştiği, gelen göçmenlerin iskan ve iaşeleri hususunda sıkıntılar çekildiği ifade edilerek, ivedilikle tedbir alınması için ilgili makamlara emirler verilmesi isteniyordu. Yine aynı ay içerisinde, Alaşehir İskân-ı Muhacirin Komisyonu başkanı Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Ziya Bey, Balıkesir'de yayınlanan "*İzmir'e Doğru*" gazetesine gönderdiği bir yazıyla Alaşehir'e gelen 1.000'e yakın İslam göçmenin ciddi bir iaşe sorununun bulunduğunu ifade ederek kendilerine yardım edilmesini talep ediyordu.¹⁴⁰ Kızılay tarafından Alaşehir'e de bir yardım heyeti gönderildiğini görmekteyiz. Faaliyet gösterdiği sekiz ay içerisinde 1400 hasta tedavi eden Alaşehir heyeti, bu süre zarfında bir taraftan seyyar bir doktor nezaretinde sıtmayla mücadele için köylere 65 kilo kinin dağıtırken diğer taraftan da 3.000'den fazla muhacire kömür ve un yardımında bulundu. Faaliyet süresinin son üç ayında ise 100 yataklı bir hastane açarak şehrin ihtiyaçları doğrultusunda oldukça etkili bir hizmet verdi.¹⁴¹ Şehrin Haziran 1920'de Yunan işgaline uğraması sonucunda uluslararası tarafsızlığına dayanan Kızılay, Alaşehir'den ayrılmadı. Bununla birlikte Yunanlılar, Kızılay'ın bütün doktor ve memurlarını esir alarak, heyetin bütün malzemelerine el koydular. Gelişmeler karşısında

¹³⁸ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yayınları, İzmir 2002, s.171.

¹³⁹ BOA, DH. ŞFR, 105/65, H.15.3.1338/8 Aralık 1919.

¹⁴⁰ Türker, "İzmir'in İşgali...", *age*, s.193.

¹⁴¹ Çapa, *agm*, s.27.

TBMM mütekabiliyet esasına dayanarak, Trabzon'da bulunan Yunan Kızılhaç Heyetini tutuklayacaklarını bildirmesi üzerine Yunanlılar Kızılay doktor ve memurlarını serbest bırakmak zorunda kaldılar.¹⁴²

Yunanlıların 2 Mart 1920 tarihinde Ödemiş cephesinde Kuva-yı Milliye birliklerine karşı başlattıkları saldırı sonucunda Yenikemer, Söğüt, Alaki, Başalan, Birgi deresi, Tabak, Ovacık, Halkapınar, Boğaz, Subatan köyleri ve yaylalarında yaşayan binlerce kişi göç etmek zorunda kalmışlardır. Bozdağ, Teke, Ardıcak ve Gölcük ovaları kurşun ve gülle yağmuruna tutulmuş, sayıları 4.000'den fazla olan çaresiz İslam ahali Alaşehir, Uşak yöresine sığınmak zorunda kalmışlardır.¹⁴³ Ödemiş'te Bozdağ silsilesinde Kuva-yı Milliye ile Yunanlılar arasında meydana gelen muharebeler neticesinde Ödemiş ovasının her tarafından binlerce muhacir, Yunan zulümatından kaçarak Bozdağ silsilesinin ortasında yer alan Kerküd, Alaki, Başalan, Birgi Deresi, Dağmarmara'nın Halkapınar, Gölcük, Boğazardı ve Cansubatan köyü yaylalarına hicret etmişlerdir. Hicret esnasında yüzlerce kadın, çoluk çocuk, genç ve ihtiyarlardan oluşan göç yolundaki halk, Yunan askerlerinin süngüleri altında vahşice öldürülmüşlerdir. Sayıları 4.000'den fazla bulunan Ödemiş havalisinin Bozdağlıları 11 Mart 1920 tarihinde bu sefer de ikinci defa olarak Alaşehir ve havalisine göç etmek zorunda kalmışlardır.¹⁴⁴ Salihli'de Yunanlılarla yapılan çatışmaların yoğunluk kazandığı ve kazanın işgalinin oldukça yaklaştığı bir dönemde Alaşehir halkı da endişeye kapılarak göç etmeye başlayacaktır. Alaşehir Kaymakamı Bezm-i Nusret Bey'in Dahiliye Nezaretine gönderdiği 9 Mayıs 1920 tarihli yazısından öğrendiğimize göre; Alaşehir henüz işgal edilmemiş olmasına rağmen halkının yarısından fazlası Uşak'a hicret etmiştir. Vaziyetin tehlikeli görüldüğüne işaret eden Bezm-i Nusret Bey'in ifadelerine göre, Salihli tepelerinde muharebeler devam etmekte olup Salihli Köprüsü tahrip olduğu için trenle ulaşım sağlanamamaktadır. Üstelik vilayetle haberleşmede kesintiye uğramıştır.¹⁴⁵ Nihayet Salihli'nin işgalinden bir gün sonra Alaşehir Kazası da işgale uğrayacaktır. Bozgun haberini alan Alaşehir

¹⁴² Çapa, *agm*, s.60-61.

¹⁴³ Türker, "Millî Mücadele Yıllarında Salihli", s.21-22.

¹⁴⁴ BOA, DH. KMS, 52/70-3, R.11.Mart 1336/11 Mart 1920.

¹⁴⁵ BOA, DH. ŞFR, 660/79, R.09.03.1336/9 Mayıs 1920.

Kaymakamı Bezmi Nusret Bey, bütün memurları odasında toplayarak herkesin Uşak ve Afyon'a doğru çekilmesini emretmiştir. Halk derhal vaziyetten haberdar olur ve akın başlar. Kimi demiryolu, kimi de yaya olarak Eşme yolunu tutar.¹⁴⁶ Kendisi de Uşak istikametine doğru hareket eden Nusret Bey, Uşak'a gediğinde hiçbir Alaşehirliye rastlamadığını, Alaşehir halkının Afyon'a doğru hareket ettiğini öğrenir.¹⁴⁷ Korku ve dehşet içerisinde heyecana kapılan halk, panik içerisinde Afyon'da da durmayarak Antalya'ya hareket eder.¹⁴⁸ Yöre halkının anlattıklarına göre, Alaşehir'in işgal dönemindeki zenginleri Yunan işgalinden hemen sonra Sarıgöl'ün Avşar köyüne ve Kula'ya kaçmışlardır. Şehirde kalanlar ise Bahçearası denilen bölgelere sığınmışlardır. Ancak yine de Alaşehir'e gelip gitmişlerdir.¹⁴⁹ İşgalden sonra büyük bir korkuya kapılan halk bir taraftan Isparta'ya,¹⁵⁰ Uşak'a¹⁵¹ diğer taraftan da Afyon, Dinar ve Burdur'a kadar göç etmişlerdir.¹⁵² Alaşehir'in Killik köyü başta olmak üzere Kemaliye'den itibaren yöredeki köylerin tamamı göç etmiştir. O tarihlerde Kula'ya ulaşmak için en kestirme yol; Killik üzerinden yani Başbüyük, Balibol ve Serinyayla üzerindedir. Kaçışlar hayvanlarla ve gruplar halinde gerçekleşmiştir. Büyük kitleler halindeki göçlerde gidiş yönlerini saptamak amacıyla kabileler, Yunan uçakları tarafından izlenerek rapor edilmiştir. Kula'ya doğru gidenlerden önemli bir kitle daha sonra Selendi, Gördes tarafına göç etmişlerdir. Gelenlerin çok

¹⁴⁶ Bezmi Nusret Bey, göç esnasında yaşanan karmaşa ve psikolojiyi şu şekilde tasvir etmektedir: "... Kimi şimendifere koştu. Kimi yayan olarak Eşme yolunu tuttu. Ağıllı boğazında kadın erkeğini arıyor, baba çocuğunu taşıyordu. Malını düşünen kimse yoktu. Dini kitaplarda tasvir edilen mahşer günü ancak bu dehşette olabilir. Koca bir şehir harekete gelmiş, taşı ve toprağı dahi yürüyordu... Alaşehir'in fedakâr evlatları Yunan'a tabi olmamak için evlerini, her şeylerini feda ederek aynı fedakarlıkla yine hep birden dahile çekiliyorlardı..." Bkz: Kaygusuz, *age*, s.198-199.

¹⁴⁷ Kaygusuz, *age*, s.200.

¹⁴⁸ Kaygusuz, *age*, s.202.

¹⁴⁹ Sevtap Selçuk, "Alaşehir'de İşgal ve Kurtuluş Dönemi Anıları", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Ahmetli-Akhisar-Alaşehir-Demirci)*, Cilt 2, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.192-197.

¹⁵⁰ Selçuk, "Alaşehir'de İşgal...", s.190.

¹⁵¹ Selçuk, "Alaşehir'de İşgal...", s.193.

¹⁵² Selçuk, "Alaşehir'de İşgal...", s.194.

kalabalık olması ve bölgedeki imkanların da kıt olması yerli halkla göçmenlerin çatışmalarına neden olmuştur.¹⁵³

Saruhan Mutasarrıflığının 11 Temmuz 1920 tarihli yazısında belirtildiğine göre; şehir henüz işgal edilmeden yarım saat evvel kaza kaymakamı Bezm-i Nusret Bey, bir ata binerek ahaliye hitaben: *“Herkes başının çaresine baksın...”* diyerek Alaşehir’den ayrılmıştır. Kaymakamın şehirden ayrılmasından yaklaşık beş on dakika sonra, istasyona on beş dakika uzaklıktaki Zeytundere köprüsünde çeteler tarafından bomba patlatılması üzerine korku ve telaşa kapılan halk, hane ve dükkanlarını terk ederek kaçımaya başlamıştır. Bu suretle kaza halkının hemen hemen dörtte üçü Buldan ve Uşak ile civar köylere göç ederken, bir kısmı da Antalya’ya hicret etmiştir. Kaza memurlarının önemli bir kısmı, jandarma kumandanı ve efradı ile polis komiser ve memurları da firar etmişlerdir. Saruhan Mutasarrıfının ifadesine göre sonraki süreçte göç eden ahaliye teminat verilip, geri dönmeleri hususunda yapılan teşebbüsler neticesinde Buldan kazası ile civar köylere gidenler peyderpey dönmeye başlamışlardır. Gelenlerin ifadesine göre Uşak cihetlerine hicret edenler de geri dönmek istemektedirler. Ancak o civarlarda çeteler dolaşmakta olup, yerlerine dönmek üzere yola çıkanları soydukları için şimdilik geri dönememektedirler. Diğer taraftan sahipleri henüz dönmeyen hane ve dükkanlardaki hasarlar ile çalınan eşya ve hayvanların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, göçlerden sonra Akhisar ve Salihli kazalarında oluşturulan komisyonların bir benzeri yine belediye başkanının riyaseti altında ve İslamlardan mürekkep olarak Alaşehir kazasında da oluşturulmuştur. Yunan kumandanlığının yardımları da temin edilerek çalınan hayvanlar buldurulup komisyonun incelemesinden geçtikten sonra sahiplerine iade edilmiştir. Hicret edenlerin geride bıraktıkları malların çalınmasını önlemek ve göç eden ahalinin hukukunu korumak adına birtakım tedbirler de alınmıştır. Öncelikli olarak Alaşehir haricine bir şey çıkarılması yasaklanmıştır. Kendi malı olup da bir tarafa sevk etmek isteyenler ise öncelikli olarak komisyon ve ihtiyar heyetinin incelemesinden sonra veya Metropolithaneden vesika almak suretiyle bu işlerini yerine getirebileceklerdir. Alaşehir kazasına bağlı İnegöl (Sarıgöl) nahiyesinin

¹⁵³ Selçuk, “Alaşehir’de İşgal...”, s.197.

halkının tamamı da Buldan ve Günay cihetlerine hicret etmişlerdir.¹⁵⁴ Arşiv belgelerinde yer alan bilgiler, yöre halkının ifadeleriyle de doğrulanmaktadır. Sarıgöl (İnegöl) halkının verdiği bilgilere göre; Yunan işgali karşısında halk Buldan'a doğru çekilmiş, gidebilenler Denizli üzerinden Antalya'ya kadar gitmişlerdir. İnegöl'ün Belediye Başkanı Ethem Hoca'da ailesiyle birlikte Buldan'a gitmiştir. Antalya'ya göç edenler ancak işgal bittikten sonra geri dönebilmişlerdir.¹⁵⁵ Sarıgöl (İnegöl)' de ilk korku ile şehri terk edenlerin yanı sıra, Yunanlıların kötü muamelesi ile karşılaşmamak için işgal kuvvetleri ile iyi geçinme yolunu tercih eden, Yunan askerlerine yumurta ve meyve gibi yiyecekler vererek kendi düzenlerini korumaya çalışanlar da olmuştur.¹⁵⁶ İnegöl'deki hane ve dükkanlar çeteler tarafından yağmalanarak bir kısmı yakılmış, bazı kişiler de katledilmiştir. Saruhan Mutasarrıfının Alaşehir'de yaptığı teşebbüsat burada da etkisini göstermiş ve bir süre sonra Nahiye müdürü ile jandarma zabiti ve halk peyderpey dönmeye başlamışlardır.¹⁵⁷ Yunan mezaliminden kaçanlar Alaşehir üzerinden Denizli istikametine doğru hareket ederlerken Buldan üzerinden geçmekteydiler. Maruz kaldıkları Yunan vahşetini göçmenlerden dinleyen Buldanlılar da bu durumdan psikolojik olarak etkilenmişlerdir. Yaşananların Buldan halkında da göç etme düşüncesine neden olması üzerine M. Şefik Aker, Kaymakam da dahil olmak üzere yörenin ileri gelenlerini toplayarak göç edilmemesi hususunda nasihat ve telkinlerde bulunmuş ve bu gayretler neticesinde Buldanlıların göçü durdurulabilmiştir.¹⁵⁸ Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret Bey'in anılarında bahsettiğine göre işgalden hemen sonra kaçan ahalinin bir kısmı Yunanlılar tarafından Buldan'dan geri çevrilirken, bir kısmını da Ali Fuat Paşa Uşak'tan döndürmüştür. Antalya'ya gidenler ise Nusret Bey'den önce yerlerine dönmüşlerdir.¹⁵⁹ Ancak, her şeye rağmen alınan tüm bu tedbirlerin Yunan işgali döneminde çok da etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim İtalyan İzmir Başkonsolosu Senni tarafından İstanbul İtalyan Büyükelçisi'ne gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre

¹⁵⁴ BOA, DH. İ. UM. 20/14-8, R.11 Temmuz 1336/11 Temmuz 1920.

¹⁵⁵ Alacı, "Millî Mücadele Döneminde Sarıgöl", s.173.

¹⁵⁶ Alacı, "Millî Mücadele Döneminde Sarıgöl", s.174.

¹⁵⁷ BOA, DH. İ. UM. 20/14-8, R.11 Temmuz 1336/11 Temmuz 1920.

¹⁵⁸ Zeki Avralıoğlu, *Buldan ve Yöresinin Tarihçesi*, Önder Matbaası, Ankara 1997, s.124-135.

¹⁵⁹ Kaygusuz, *age*, s.209.

Alaşehir ve civarında yaşayan Müslüman halkın sık sık sınırsız acılara maruz kaldıkları ve sistemli bir şekilde cebir ve şiddetle karşılaştıkları, bütün hayvanlarının ve mallarının haksız mahkeme kararlarıyla müsadere edildiği ve Yunan subaylarının Türk köylerini dolaşarak halkın mallarını gasp ettikleri ifade edilmektedir.¹⁶⁰ Fakat doğrudan İngiliz çıkarlarına hizmet eden Yunan işgal kuvvetleri, İngiliz basını tarafından böyle görülüyor, Yunan işgalini olumlu bir gelişme olarak tanımlıyordu. İngiliz basınına göre Manisa köylüleri, Türk birliklerinin gönülsüzce savaştan askerleri olarak tasvir ediliyordu. Örneğin *"The Guardian"* gazetesinin 29 Haziran 1919 tarihli haberinde Yunan ordusu *"kurtarıcı"* olarak gösteriliyordu. Habere göre; İç bölgelerden Mustafa Kemal Paşa'nın çeteleri tarafından taciz edildikleri için kaçan ve Yunan ordusunun koruması altına girmek isteyen Müslüman ve Hıristiyan unsurlar gruplar halinde Alaşehir ve Akhisar'a dönmekteydiler. Hatta öyle ki bizzat bölgeye gelip gözlemlerde bulunan *"The Times"* muhabiri Yunan kontrolü altındaki yerlerde hasat kaldıran Türk köylüleri gördüğünü bile yazmaktaydı.¹⁶¹

Yunanlılar ilk geldiklerinde, buraya yerleşme amacıyla geldikleri için halka kötü davranmamışlardır. Sakarya Savaşı'na kadar, burada kalıcı olacaklarına inanmışlardır. Bu nedenle boş kentler istemedikleri için Alaşehir'den göç eden halkı bir şey yapmayacakları konusunda teminat vererek geri çağırılmışlardır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra tavırları değişen Yunanlılar, izledikleri baskı ve şiddet politikasıyla Büyük Taarruzdan sonra yeniden büyük bir kaçışa neden olmuşlardır. Fakat bu sefer fazla uzağa gidilmemiş Kula civarında kalınmıştır. Bu kaçışlarında Alaşehir halkı mağaralarda saklanmak zorunda kalmışlar, Mustafa Kemal'in askerleri gelinceye kadar da buradan çıkmamışlardır. Alaşehir'den göç eden Türkler değerli eşyalarını kendi evlerinin avlusuna gömerek şehri terk etmek zorunda kalmışlardır. Geri döndüklerinde gömdükleri değerli eşyaların bulunduğu yerden çıkartıldığının farkına

¹⁶⁰ Çelebi, *age*, s.49.

¹⁶¹ Kezban Acar Kaplan, "İngiliz Basınında İşgal Döneminde Manisa", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Manisa Vilayeti/Manisa Merkez)*, Cilt 1, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.16.

varan Alaşehirliiler, bu durumu önce Yunanlılara mal etmiş olsalar da daha sonra yerli eşkiya ve çetelerin yapmış oldukları ortaya çıkmıştır.¹⁶²

Sonuç

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberi Aydın vilayetinde yayılır yayılmaz bu durum Türklerde kaygılanmaya yol açarken, Rumlar, Müslüman halkı tehdit etmeye başlamışlardı. Yerli Rumlarla iş birliği içerisinde hareket eden Yunan kuvvetlerinin işgal ettikleri yerlerdeki yöre halkı, maruz kaldıkları işkence, katliam ve yağma karşısında çareyi yaşadıkları ve vatan bildikleri toprakları terk etmekte aramışlardır. Megali İdeayı gerçekleştirmek için hareket eden Yunanlılar, işgal ettikleri yerlerde Türkleri göçe zorlamak ve imha etmek yoluna gitmişlerdir. Bu şekilde çok sayıda Türk nüfusu yerlerinden ve Yurtlarından ayrılarak hicret ettikleri bölgelerde sefalet içerisinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Yunanlıların İzmir'i işgalinden 5 Haziran 1919'a kadar 7.000 Türk göç yollarına düşmüştür. İşgal politikalarının bir gereği olarak Yunanlar, işgal ettikleri bölgelerdeki Türkleri hızlı bir şekilde göç etmek zorunda bırakarak onlardan boşalan hane ve çiftliklerine Rum göçmenleri yerleştirmişlerdir. İşgalci Yunanlıların tutumları sebebiyle muhacir Türklerin köylerine dönmeleri imkânsız hale gelmiştir. Yüksek Komiserlik' in nezareti altında 1919 sonlarına kadar 100.000 Rum bölgeye yerleştirilirken, bunun en az iki, üç katı kadar Türk de iç bölgelere kaçmak zorunda bırakılmıştır. 2 Ağustos 1919 tarihi itibarıyla Yunan işgali yüzünden Ege Bölgesi'ndeki muhacirlerin sayısı 80.000'i bulmuştur. Bu, Balkan Harbi'nden sonra gerçekleşen en büyük muhaceret dalgasıdır. Yunan işgal ordusu ve Rumlar tarafından işlenen mezalimin Türklerde uyandırmış olduğu dehşet ve korku havası Manisa halkının da panik içerisinde göç etmelerine neden olmuştur. Resmi yazışmalardaki bilgilere göre korku ve telaş içerisindeki Manisa, Soma, Kırkağaç ve Akhisar gibi Saruhan sancağının kuzeyinde yer alan kazalarının Müslüman halkları başta İstanbul olmak üzere Balıkesir ve Bursa taraflarına göç ederlerken, Kasaba demiryolu hattı üzerinde bulunan Turgutlu, Salihli, Alaşehir ve Kula kazalarının Müslüman ahalisi ise Uşak, Afyon, Isparta ve Antalya

¹⁶² Selçuk, "Alaşehir'de İşgal...", s.197-198.

bölgelerine kadar göç etmişlerdir. Yunan işgaliyle birlikte gerçekleşen göç dalgaları, göç alan bölgelerde mesken ve geçim sıkıntısı başta olmak üzere pek çok soruna yol açarken, merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere gönderilen yazılarda bu sıkıntılara işaret edilerek açıkta kalan muhacirlerin Müslüman köylerine yerleştirilmeleri ve sefaletlerine meydan verilmemesi gibi hususlarda uyarılarda bulunulmuş, ayrıca Müslümanları azınlığa düşürüp siyasi mahzurlara neden olacağından dolayı göçe engel olunması sıklıkla talep edilmiştir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO, 4577/343207, (H.02.09.1337/1 Haziran 1919).

BOA, DH. EUM. AYŞ., 34/81, (H.20.06.1338/M.11 Mart 1920).

BOA, DH. İ. UM. 20/14, (H.02.12.1338/M.17 Ağustos 1920); 20/14-4, (R.22 Temmuz 1336/M.17 Ağustos 1920); 20/14-4, (R.02.12.1336/M.22 Temmuz 1920); 20/14-8, (R.11 Temmuz 1336/M.11 Temmuz 1920).

BOA, DH. İ. UM. EK.53/112, (H.25.9.1337/M.25 Haziran 1919); 53/16 (H.04.09.1337/3 Haziran 1919).

BOA, DH. KMS, 52/20 (H.06.09.1337/M.5 Haziran 1919); 52/28 (H.13.10.1337/M.12 Temmuz 1919); 52/32-2-3, (H.13.10.1337/12 Temmuz 1919); 52/33 (H.15.09.1337/M.14 Haziran 1919); 52/39 (H.13.04.1338/5 Ocak 1920); 52/52-6-7, (H.23.09.1337/22 Haziran 1919); 52/67-2, (H.29.10.1337/M.28 Temmuz 1919); 52/70-1, (H.21.06.1338/M.12 Mart 1920); 52/70-2, (R.11.Mart 1336/M.11 Mart 1920); 52/70-3, (R.11.Mart 1336/M.11 Mart 1920); 52/74, (H.30.09.1337/M.29 Haziran 1919); 52/88, (H.6.10.1337/M.5 Temmuz 1919); 52/96-5, (H.26.08.1337/27 Mayıs 1919); 55/26-1, (R.12 Eylül 1335/12 Eylül 1919); 55/26-3, (R.13 Teşrin-i Evvel 1335/13 Ekim 1919); 55/49 (H.19.12.1337/M.15 Eylül 1919).

BOA, DH. ŞFR, 99/314, (R.24.03.1335/M.24 Mayıs 1919);99/315, (H.23.08.1337/24 Mayıs 1919); 100/3, (H.5.9.1337/M. 4 Haziran 1919); 100/38, (H.5.9.1337/4 Haziran 1919); 101/73, (H.02.11.1337/M.30 Temmuz 1919); 105/65, (H.15.3.1338/8 Aralık 1919); 631/112, (R.25.05.1335/25 Temmuz 1919); 660/79, (R.9.3.1336/9 Mayıs 1920); 660/97, (R.11.3.1336/M.11 Mayıs 1920); 660/99, (R.11.3.1336/M.11 Mayıs 1920).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE)

ATASE Arşivi, Kl:118 Ds:81-423, F.44-22; Kl:184 Ds:88-19, F.256; Kl:1816 Ds:341, F.13-4; Kl:1948 Ds:258, F.1; *ATASE Arşivi*, İSH, Kutu: 745, Gömlek: 61, Belge No:61-1

Resmi Yayınlar

Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1326/M.1908.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, C.II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:30, Ankara 1996.

Hatıratlar

- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, C.VI, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
- Kasapoğlu, Ahmet, *Millî Mücadele Anıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yayınları, İzmir 2002.
- Özkaya, Yücel, *Millî Mücadele'de Ege Çevresi I*, Cumhuriyet Yayınları, 2001.
- Su, Kâmil, *Manisa ve Yöresinde İşgal acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.
- Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.
- Us, Asım, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)*, Vakit Matbaası, İstanbul 1964.
- Ünal, Muhittin, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Acar Kaplan, Kezban, "İngiliz Basınında İşgal Döneminde Manisa", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Manisa Vilayeti/Manisa Merkez)*, Cilt 2, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020.
- Alacı, Beral, "Millî Mücadele Döneminde Sarıgöl", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu)*, Cilt 4, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020.
- Avralıoğlu, O. Zeki, *Buldan ve Yöresinin Tarihçesi*, Önder Matbaası, Ankara 1997.
- Aydınel, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- Akdeniz, Melih, "Atina'da Yayınlanan "Embros" Gazetesine Göre Manisa ve İlçelerinde Yunan İşgali", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Manisa Vilayeti/Manisa Merkez)*, Cilt 2, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020.
- Akdeniz, Melih, "Türk ve Yunan Basınından Örneklerle Manisa'da İşgalin İlk Evresi (Mayıs-Haziran 1919)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, 2019, ss.290-313.
- Berber, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.

- Bilgi, Nejdet, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası (1908-1950)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1996.
- Bilgi, Nejdet, "Direniş Fikrinin Örgütlenmesi ve Manisa Müftüsü Alim Efendi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009 II. Kitap, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2009, ss.89-106.
- Coşar, Ömer Sami, *İstiklal Savaşı Gazetesi, C.I*, Milliyet Yay., 15 Mayıs 1919-8 Ekim 1919.
- Çapa, Mesut, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X*, S.29, 1994, ss.379-390.
- Çapa, Mesut, "Yunan İşgalinde Akhisar ve Çevresinde Kızılay (Hilal-i Ahmer) Heyetleri", *Kurtuluşunun 100. Yılında Millî Mücadele'de Akhisar (6-7 Eylül 2022) Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler: Prof Dr. Mevlüt Çelebi- Doç. Dr. Nejdet Bilgi), Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2022, ss.181-202.
- Çapa, Mesut, "Millî Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilâl-i Ahmer)'in Faaliyetleri", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 53-68.
- Çelebi, Mevlüt, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- Çelebi, Mevlüt, "Saruhan Sancağında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt/Volume XX*, Sayı/Number 2 Aralık/December 2005, 17-42.
- Doğtekin, Abdullah, "İşgal Döneminde Akhisar Kazasındaki Rumların Tutum ve Davranışları", *Kurtuluşunun 100. Yılında Millî Mücadele'de Akhisar (6-7 Eylül 2022) Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler: Prof Dr. Mevlüt Çelebi- Doç. Dr. Nejdet Bilgi), Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2022, ss.515-546.
- Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Ergüven, Gülşen, "Salihli'de İşgal ve Kurtuluş Dönemi Anıları", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu)*, Cilt 4, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.106.

- Faroqhi, Suraiya, *Osmalı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- Gökçen, Salim, "Millî Mücadele'de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri" *CTAD*, Yıl 12, Sayı 23, (Bahar 2016), ss. 89-111.
- Gökdemir, Oktay, *Kurtuluş Savaşında Akhisar*, 9 Eylül Üniversitesi Yayınları, Akhisar 1990.
- Hatipoğlu, Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin ışığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- İzdem, Ekmel, *Dünkü Bugünkü Akhisar*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1944.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1973.
- Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, *Göç, Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, (Çeviren: Herkül Milas), İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Mccarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün (Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1922)*, Çeviren: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Mutlu, Cengiz, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
- Nakracas, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2005.
- Pancar, Emine, "Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi", *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009-Bahar-Güz), ss.55-67.
- Sarısır, Serdar, *Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.
- Satış, Baki, *İlkçağdan Günümüze Akhisar*, Akhisar Sağlık Eğitim Kültür Vakfı Yayınları, İzmir 1994.
- Selçuk, Sevtap, "Alaşehir'de İşgal ve Kurtuluş Dönemi Anıları", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Ahmetli-Akhisar-Alaşehir-Demirci)*, Cilt 2, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020.
- Selek, Sebahattin, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Doğan Kitap, İstanbul 2020.
- Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- Serçe, Erkan, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi Kitabevi, İzmir 1998.
- Sofuoğlu, Adnan, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.10, Sayı 28, 1994, ss.211-256.

- Sonyel, Salahi, "İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)", *Belleten*, sayı:272 (2006), ss.191-204.
- Sükan, Bige, "Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Kuvayı Milliye Tarihi (Gerillâ)*, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1957.
- Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Tekeli, İlhan-İlkin Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- Tinal, Melih-Arıcıoğlu, Samet, "Millî Mücadele'de Soma", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37 (2018/Güz), ss.511-530.
- Turan, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- Turan, Mustafa, Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Mezalimi, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 37-52.
- Türker, Hasan, "İzmir'in İşgali ve Salihli Cephesinin Kurulması", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 1993.
- Türker, Hasan, "Millî Mücadele Yıllarında Salihli", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu)*, Cilt 4, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020.
- Yıldırım, Hatice, *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

İŞGAL DÖNEMİNDE MANİSA KAZASI VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ RUMLARIN TUTUM VE DAVRANIŞLARI

*Abdullah DOĞTEKİN**

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı, 25 Mayıs 1919 tarihinden 8 Eylül 1922 tarihine kadar 3 yıl, 3 ay, 15 gün işgal altında kalan Manisa kazasında Rumların tutum ve davranışları ile Manisa kazası ve yakın çevresinde meydana gelen Rum faaliyetlerini ortaya koymaktır. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi doğrultusunda yapılan düzenlemeler sonucunda İzmir, Menteşe ve Denizli sancaklarıyla beraber Saruhan sancağı adı altında Aydın vilayetine bağlanan¹ Manisa kazası; kuzeyde Bergama, Soma, Kırkağaç kazaları, doğuda Akhisar ve Kasaba (Turgutlu) kazaları, güneyde İzmir ve batıda ise Menemen kazası ile çevrili olup H.1326/M.1908 yılı Aydın Vilayeti Salnamesine göre 56 mahallesi, Emlak, Belen, Yuntdağı ve Palamut namlarıyla dört nahiyesi ve 235 köyü bulunmaktadır. Yaklaşık dokuz bin hanenin bulunduğu kaza merkezinde 31.011 nüfus yaşamaktadır.² Müslüman nüfus içerisinde önemli miktarda Rum nüfus da yer almaktadır. Ancak iddia edildiği gibi burada yaşayan Rum nüfus, bölgenin yerli halkı değildir. Zira Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde başta Venizelos olmak üzere, yerli Rumların ve bölgenin Yunanistan'a bırakılmasını savunanların temel iddialarından birisi de burada yaşayan Rum nüfusun bölgenin yerli halkı oldukları şeklindedir. Oysaki burada yaşayan Rum nüfusun, bölgenin Türk hâkimiyetine geçtiği dönemdeki yerli halkla herhangi bir organik bağı bulunmamakta olup, söz konusu iddialar siyasi propagandan öteye

* Öğretim Görevlisi Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük AİİT Bölümü, Manisa. <https://orcid.org/0000-0002-5070-3666>.

¹ Enver Konukçu, "Pazarcıklı Mehmet Emin'in Neşrettiği Manisa Gazetesi 1909." *Manisa Dergisi*, Yıl:2 Sayı 5, (1983), s.6.

² Salname-i Vilayet-i Aydın, 1908, s.575.

geçememekteydi.³ Nitekim Batı Anadolu'da Ortodoks nüfusun yer yer artışı ancak XVII. yüzyılda başlamış, bu artış, XVIII. yüzyılda Mora'dan, adalardan ve Yunanistan anakarasının başka yerlerinden bölgeye göç eden Rumlarla oldukça hızlanmıştır.⁴

Ege Bölgesi'nde, azınlıklar içinde en önemli kesim Rumlardı. Aslında, Tanzimat'ın getirdiği eşitlikten ve haklardan yararlanılarak, bu tarihten sonra Ege Bölgesi'nin sistemli bir şekilde Rumlaştırıldığı görülmektedir.⁵ Manisa sancağında, özellikle sancak merkezi bölgesinde Rum Ortodoks toplulukların büyük birikimine XVIII. yüzyıldan çok XIX. yüzyılda rastlanır. Bu Helenlerin çoğunluğu adalardan, Mora'dan ve Yunanistan anakarasından gelmiş tüccar göçmenlerdi.⁶ XIX. yüzyılda Manisa ve civarındaki Rumların kökeni öncelikli olarak Midilli ve diğer Ege adalarına, bunun ardından 1770 sonrası Mora'dan göç eden Yunan nüfusa dayanmaktaydı.⁷ Bu durum İngiliz gezginlerinin 1673 tarihinde Manisa çevresindeki köyleri "Türk bölgeleri" olarak tanımlamalarıyla da doğrulanmaktadır. Nitekim bu seyyahların eserlerinde Akhisar, Horozköy, Muradiye, Çavuşoğlu ve Turgutlu'dan Türk köyleri olarak söz edilmektedir.⁸ XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca devam eden savaşlar neticesinde cephelere gitmek zorunda kalan Müslüman nüfusun bıraktığı boşluk önemli ölçüde iş gücü açığına neden olmuştur.⁹ Toprak ağaları ile sarraf ve tefecilerin ağır baskılarına maruz kalan küçük çiftçiler ve Müslüman toprak köleleri, Tanzimat Fermanıyla hareket özgürlüğü kazanır kazanmaz köylerini terk edip işlenmeyen dağlık bölgelere sığındılar. Bu olay tarımsal üretimin azalmasına ve bir nüfus boşluğunun doğmasına neden olmuştur. Bu süreçte söz konusu boşluğun Osmanlı tabiiyetine geçmiş olan Gayr-i Müslim unsurlarla, çoğunlukla da Rumlar tarafından doldurulduğu görülmektedir.¹⁰ Rumların çalışmak amacıyla bölgeye göç etmelerine büyük çiftlik sahibi ağalar ile ayanların öncülük

³ Melih Akdeniz, "Türk ve Yunan Basınından Örneklerle Manisa'da İşgalin İlk Evresi (Mayıs-Haziran 1919)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, 2019, s.291.

⁴ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.58.

⁵ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.369.

⁶ Nakracas, *age*, s.84.

⁷ Akdeniz, *age*, s.291.

⁸ Nakracas, *age*, s.84.

⁹ Reşat Kasaba, *Osmanlı imparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, Çev: Kudret Emiroğlu, Belge Yay., İstanbul 1993, s.58.

¹⁰ Nakracas, *age*, s.62; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yay., İstanbul 1974, s.102-103.

ettikleri ve göçü adeta teşvik ettikleri görülmektedir.¹¹ Bunun Manisa sancağındaki örneğini ise geniş tarımsal arazilere sahip olan ayan ailesi Karaosmanoğulları oluşturmaktadır.¹² Bu durum sadece Manisa sancağına özgü olmayıp Rumların bölgede yoğunluklu olarak yaşadıkları Çeşme¹³, Urla¹⁴, Karaburun ve Akhisar¹⁵ gibi pek çok yerde benzer şekillerde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla XIX. yüzyılda sık görülen bir olay olan, Ege adalarından Anadolu'ya göçün köklerinin 1600'lü yıllara kadar uzandığı tahmin edilmektedir.¹⁶ Bu yüzyılın ilk yarısında İzmir'in uluslararası ticarete açılması ve Avrupa'nın pamuklu ihtiyacı Manisa ve çevresinde ticari canlılığın artmasına bahçe ve tarlalarda iş gücü açığına ve Rum göçüne neden olmuştur.¹⁷ XVII. yüzyıl başlarında Ege kıyılarının üretim olanakları dış ticaret ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir biçimde seferber edilmiştir. Pamuk yetiştirilmesi o kadar yaygınlaşmıştır ki, 1702'de Manisa'ya gelen bir gözlemci, kentteki tek önemli ticari etkinliğin pamuk ticareti olduğunu kaydetmiştir.¹⁸ İzmir'in ekonomik gücünün gittikçe büyümesi neticesinde burada yaşayan Rumlar, bereketli vadilerin orta yerine kurulmuş Manisa ve Turgutlu gibi komşu merkezlere kaymışlardır.¹⁹ Osmanlı Devleti tarafından yayınlanan 1917 tarihli "İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği" verilerine göre Manisa

¹¹Batı Anadolu'daki ağaların Rumları davetkar tutumları ile ilgili olarak bkz: Nakracas, *age*, s.58: "Methone Piskoposu Anthimos Karakallos bir mektubunda şunları anlatmaktadır: "Anadolu ağaları, onları kim kendi bölgesine alacak diye birbirleriyle yarış ediyorlar ve onlara kilise inşa ediyor, evler yapıyor, ayrı Rum köyleri kuruyor, on yıl boyunca vergiden ve haraçtan muaf tutuyorlar..."

¹² Serdar Sarısır, *Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.103.

¹³ Bölgedeki ilk Rum göçlerinin nasıl gerçekleştiği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. 62-63.

¹⁴ Abdullah Doğtekin, "Cihan Harbi'nden İzmir'in İşgaline Urla ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı: 11 (2022/Yaz), ss. 197-245.

¹⁵ Abdullah Doğtekin, "İşgal Döneminde Akhisar Kazasındaki Rumların Tutum ve Davranışları", *Kurtuluşunun 100. Yılında Millî Mücadele'de Akhisar (6-7 Eylül 2022) Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler: Prof Dr. Mevlüt Çelebi- Doç. Dr. Nejdet Bilgi), Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2022, ss.515-547.

¹⁶ Suraya Faroqi, *Osmalı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.334.

¹⁷ Feridun Emecen, *Tarih İçinde Manisa*, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2006, s.243.

¹⁸ Faroqi, *age*, s.151.

¹⁹ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Çeviren: Devrim Evcı, Dipnot Yayınları, Ankara 2013, s.38.

kazasının toplam nüfusu 118.746'dır. Bu nüfusun 91.467'sini Müslümanlar oluşturmaktadır. Gayr-ı Müslimlerin toplam sayısı ise 27.279 olup, bunun 22.374'ünü Rumlar, 2455'ini Ermeniler, 2186'sını Museviler ve 264'ünü ise Katolik ve Milel-i saire-i Hristiyanıye oluşturmaktadır.²⁰ Mütarekenin hemen öncesinde Akhisar-Manisa-Alaşehir-Uşak ve havalisinde 150.000 Rum bulunmaktaydı. Bunlar arasında Yunanistan'dan kaçak olarak gelen kurmaylar, papazlar ve öğretmenler de yer almaktaydı.²¹ İzmir'den başlayan Yunan ileri yürüyüşünün ilk hedefi Manisa idi. Sebahattin Selek'in verdiği rakamlara göre, 1919 yılında Manisa, İzmir'den sonra 120 bin nüfusu ile bu bölgenin en büyük şehri olup, bu nüfusun 23 bini, çoğu merkezde olmak üzere Rumlardan oluşmaktaydı.²² Mösyö Kine'nin istatistikleri de Selek'in verdiği rakamlara oldukça yakın rakamlardır. Buna göre, 1919 yılında, Paris Konferansı itibariyle Manisa merkez kazada 92.296 Müslüman'a karşılık 22.649 Rum bulunmaktaydı.²³ 1922 Eylül'ünde Manisa Yunanlılar tarafından yakılmadan önce ise şehir nüfusu, bazı istatistiklere göre 86.000'dir. Bunun 22.000'i Rum, 2500'ü Ermeni ve 1300'ü Yahudi'dir.²⁴ Manisa'da Rumların yoğun olarak buldukları köyler arasında ise; Horozköy, Muradiye, Papazlı, Koldere, Hacılar, Çavuşoğlu, Filoğlu, Harmandalı, Karaağaçlı, Eğriköy, Çobanisa, Karaçiftlik, Çolu, Karaoğlanlı, Yüksekköy, Hamidiye ve Mütevelli köyleri yer almaktaydı. Bunlar öteden beri Yunan emelleriyle doldurulmuş olan yerli Rumlardı. Bu köylerin sakinleri arasında Türkler de bulunmakla beraber Rum nüfusun içerisinde oldukça azınlıkta kalmaktaydılar.²⁵

Manisa sancağında özellikle de sancağın kaza merkezinde nüfus olarak önemli bir yer kaplayan Rumlar, iktisadi olarak da önemli bir yer tutmaktaydılar. XIX. yüzyıldan itibaren, yabancı müdahalesine meydan bırakmak istemeyen hükümet, İmparatorlukta yaşayan Rum ve Ermenilerin istediklerini yapmaya mecbur kalmış, böylece Anadolu şehirlerinin ticari ve iktisadi durumu kısa sürede Ermeni ve Rumlar ile

²⁰ Erkan Serçe, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi Kitabevi, İzmir 1998, s.32

²¹ Celal, Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, C.V, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s.106.

²² Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, C.I, İstanbul 1987, s.241.

²³ Mutlu, Cengiz, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1912)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.275.

²⁴ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.181.

²⁵ Nakracas, *age*, s.86; Zekeriya Türkmen, *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.128.

onların hamiliğini üstlenen yabancıların eline geçmiştir. Bu durumdan Manisa'da nasibini aldı ve özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Manisa çarşı ve pazarları büyük Rum ve Ermeni tüccarların eline düştü.²⁶ Oldukça canlı bir ticari hayata sahip olan Manisa'da 7 fabrika, 153 un değirmeni, 63 yağhane, 2293 dükkân, 186 mağaza, 113 fırın, 150 kahvehane, 106 meyhane, 34 han ve 10 tane de hamam bulunmaktaydı.²⁷ Yabancılar ve Gayr-ı Müslimler, bankaları, fabrikaları, iç ve dış ticaretteki rolleri ile üstün bir kazanç sağlamaktaydılar. Özellikle Rum nüfus, bölgenin dünya piyasalarıyla bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. İktisadi alanda para piyasası, finans ve kredi işlerinde hâkim duruma geçmişlerdi.²⁸ İzmir'deki ticaret kolonisi ile iç bölgelerdeki üreticiler arasındaki tek bağ Rum ve Ermenilerdi. Küçük ticaret ve sanayi, bankacılık ve kıyı ticareti hemen hemen tümüyle onların elindeydi. En ücra köşelerdeki bakkal dükkânları bile Rumların kontrolü altında bulunmaktaydı.²⁹

1. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Manisa Kazası ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri

Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Türk-Rum çatışması Mondros Mütarekesi ile veya İzmir'in işgaliyle başlamamıştır. Mütareke ve İzmir'in işgali, Rum faaliyet ve taşkınlıklarını artıran önemli tarihi noktalar olmakla beraber, bu çatışmanın temelleri ve Rum faaliyetleri bölge genelinde olduğu gibi Manisa sancağında da Birinci Dünya Savaşı boyunca vardı ve sonrasında da devam etmiştir. Bu faaliyetler bizzat Yunan Hükümeti tarafından planlanmış ve organize edilmiştir. Megali İdea politikasını hayata geçirmek isteyen Yunanistan Anadolu'daki Yerli Rumları ve Rum papazlarını destekleyerek organize etmekteydi. Bir diğer ifadeyle bu bir Yunan propagandası idi.³⁰ Milli meselelerle ilgili propaganda konusunda Yunanistan'da 1912 yılına kadar, resmi bir kuruluş bulunmamaktadır. Yunanistan açısından Propaganda, 8 Kasım 1912 tarihinde, uzun zamandan beri göz diktikleri Makedonya'nın başkenti Selanik'e girip orada kesin olarak yerleştikten sonra kendini büyük bir ihtiyaç olarak hissettirmiştir.³¹ Nitekim daha 1914 yılında,

²⁶ Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s.58.

²⁷ Salname-i Vilayet-i Aydın, 1908, s.575.

²⁸ Bayar, *age*, s.90.

²⁹ Kurmuş, *age*, s.30.

³⁰ Kâmil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.13

³¹ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul (tarihsiz), s.83-84.

henüz Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Yunan sefareti tarafından kara propaganda yöntemine başvurulmuş bir takım asılsız iddiaların ortaya atıldığı görülmektedir. Bir çok örnek içerisinde Aydın Valisi Rahmi Bey'in anlattıklarına göre Yunan sefareti tarafından; Rumlar aleyhine çeteler oluşturulduğu, bu çetelere gönüllü yazılmak isteyen Papazlı köyü yakınındaki Halid Bey çiftliğinde civar köyler Müslüman ahalisinin nişan talimleri yapmakta oldukları, Tekalif-i Harbiye (harp vergisi) bahanesiyle Rumların mal varlıklarına el konulduğu, kış için hazırlanmış oldukları erzakların bile ellerinden alındığı, hatta en fakirlerinin bile bundan istisna edilmediği ve Osmanlı memurlarının Rumlardan zorla para almakta oldukları gibi bir takım iddialarda bulunulmuştur.³² Bununla beraber Balkan Savaşlarından sonra hem Makedonya ve Trakya'dan göç ettirilen binlerce Müslümanın Anadolu'da iskân ettirilebilmeleri için hem de bir mütekebbiliyet politikası olarak İttihat ve Terakki yönetiminin Kuşçubaşı Eşref Bey'in riyasetinde çeteler oluşturmak suretiyle Rumları baskı kurarak el altından kaçtırmaya çalıştıkları da bir gerçektir. I. Dünya Savaşı henüz başlamadan önce, stratejik noktalara yoğun olarak yerleşen Rum ve Ermenilerin; casusluk ve isyan gibi faaliyetlere girişmeleri ve seferberlikle beraber bunların İtilaf Devletleri ile iş birliği yapma ihtimallerinin de belirmesi üzerine bu durum İttihatçıları bir takım zorunlu tedbirler almaya mecbur bırakmıştır. Bu nedenle Ermeni ve Rumların Anadolu'nun iç kısımlarına göç ettirilmesi hususu ve alınacak tedbirler, vilayetlere gönderilen yazılarla merkezi yönetim tarafından savaş boyunca sıklıkla hatırlatılmıştır.³³ Bu bağlamda hiçbir Rum'a açıkça "Yunanistan'a git" denilmemiştir. Savaş süresince özellikle de 1916-1918 yılları arasında başta askere alma işlemleri olmak üzere eli silah tutan Rum gençlerinin "Amele Taburları" adı altında toplanarak ağır işlerde çalıştırılmaları, baskıcı ve yıldırıcı uygulamalar, Rumların tedirgin edilmelerine ve birer ikişer göç etmek zorunda kalmalarına neden

³² BOA, DH.EUM. 6. Şb. 1/30-1,3 (H.20.11.1332/M.10 Ekim 1914).

³³ Abdullah Doğtekin, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İzmir'in İşgaline Söke Kazasında Rum Faaliyetleri" *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi (IJOSES)*, 17 (2022), s.4.; Hükümet, 27 Mayıs 1915 tarihinde 4 maddelik geçici bir kanun çıkarır. Kısaca "tehcir Kanunu" olarak bilinen "Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz olunacak Tedabir Hakkında Kanun", askeri gereklerle "casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kur'a ve kasaba ahalisini münferiden veya müctemian diğer mahallere sevk ve iskân" yetkisini orduya veriyordu. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Fuat Dünder, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.62-63.

olmuştur.³⁴ Bunun örneklerinden birisi de Manisa'nın Karaoğlanlı köyünde yaşanmıştır. Nitekim 8 Ocak 1915 tarihinde asker kıyafetli yedi Müslüman, Karaoğlanlı köyüne giderek Hıristiyanların kahvede oturmakta oldukları bir sırada köyün eski ve yeni muhtarları Yorgaki ve Yordan ile Metropolit vekilini ve kilise veznedarını alarak önce hanelerine götürüp para ve eşyalarını gasp ettikten sonra bunları köyün dışındaki bir değirmene götürmüşlerdir. Söz konusu şahısların gözleri çıkartılıp burunları kesildikten sonra canlı olarak yakılmışlardır.³⁵ Yine 16 Şubat 1916 tarihinde Manisa'nın Rum Harmandalı köyü muhtarı Kosti'nin 10 yaşlarındaki oğlu, Mağribli Ferahoğlu Arap Ali tarafından kaçırmış fakat bir süre sonra serbest bırakılmıştı.³⁶

2. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından İzmir'in İşgaline Kadar Olan Süreçte Manisa Kazası ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince İtilaf Devletleri'nin Manisa ve çevresine gelmeleri, onlardan güç alan Rum ve Ermenilerin şırmalarına ve taşkınlıklarını artırmalarına neden olmuştur. Nüfusça Rumların yoğun oldukları bütün şehir ve kasabalardaki kiliseler ve Rum mektepleri tamamen birer silah deposu haline getirilmiştir. Venizelos'a göre büyük cesaret gösteren Rumlar, Türklerin mabetlerine olan hürmet ve mahalli mekteplere bahsettikleri dokunulmazlıktan istifade etmişlerdir.³⁷ Bu gelişmelerin bir tezahürü olarak Rumlar ilk olarak Manisa'da "*Küçük Asya*" isimli gizli bir örgüt kurmuşlardır. "*Horado*" isimindeki Rum cemiyeti de bu gizli örgüte yardımcı olmuştur.³⁸ Kökü Atina'da bulunan "*Küçük Asya Cemiyeti*", 1909 tarihinde Türkiye'de şube açmıştı. Gayesi her tarafta Yunanlılığı uyandırmak, hiç olmazsa Türkiye'nin sahil kısmının Yunan idaresine geçmesini sağlamaktı. Cemiyet, Venizelos'un direktifleriyle yeniden harekete geçirildi.³⁹ Zenginlere, özellikle tanınmış kişilere açıktan açığa baskı ve tehditte bulunan Rum ve Ermeni komiteciler, bu taşkınlıkları ile Türkleri galeyana getirerek karışıklıklar çıkarmak ve böylece mütareke hükümlerine göre

³⁴Bkz: Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayın, İstanbul 1981, s.58-59; Sabri Sürgevil, *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay, İzmir 2009, s.112-113.

³⁵ BOA, DH.EUM. 3. Şb. 3/44-3, 4 (H.10.03.1333/M.26 Ocak 1915).

³⁶ BOA, DH.EUM. 3. Şb. 11/53 (H.11.04.1334/M.16 Şubat 1916).

³⁷ Kadir Mısıroğlu, *Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975, s.397.

³⁸ Teoman Ergül, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922)*, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yay, İzmir 1991, s.24.

³⁹ Bayar, *age*, s.25.

bir yabancı müdahalesinin gerektiği görüntüsünü verdirmek istiyorlardı.⁴⁰ Fener Rum Patrikhanesi bu durumu açıktan destekliyordu. Nitekim patrikhane, 1Eylül 1918 tarihinde yayınladığı bir beyanname ile Yunan ordusunun Türklere karşı muzafferiyetlerini överek yerli Rumların fiilen Yunan ordusuna katılmalarını emretmiştir.⁴¹

İzmir'in işgali Manisa'da telaş ve heyecan yarattı. Manisalılar bu olayı İzmir'den gelen sabah treniyle ve metropolithane ve kiliselerin vakitsiz çalan çanlarından öğrendiler. Yerli Rum ve Ermeniler, yakında Manisa'nın da işgal edileceği beklentisiyle sevinç ve şımarıklıklarını artırdılar.⁴² Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Fehmi Bey tarafından 18 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul Jandarma Genel Kumandanı Kemal Bey'e gönderilen raporda bu durum şöyle ifade edilmiştir: "...Burada da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haber alınır alınmaz derhal müthiş bir galeyan ve asabiyet uyanmış, herkes pürtelaş ne yapacağını şaşırılmış, kamuoyunda hasıl olan bu galeyan yerli Rumların pek çirkin bazı hareketlere ve kendilerinin uçurdukları anlaşılın galeyana tahrik edici bazı söylentilerle en yüksek dereceye varmıştır..."⁴³

Aslında Batı Anadolu Bölgesi'nin çoğu yerinde görüldüğü üzere Manisa kazasında da kökenleri Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar hatta daha öncesine de inen ve savaş boyunca artarak devam eden bir Türk-Rum çatışması vardı ve bu çatışma İngiliz belgelerine de konu olmuştu. 27 Mart 1919 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Amiral Richard Webb tarafından İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'a gönderilen yazıdan öğrenildiğine göre Türkler bölgenin Osmanlı Devleti'nden koparılması önerilerini şiddetle protesto etmekteydiler. Bu durum, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden W. S. Edmonds tarafından Rumların, yerli papazları aracılığıyla sürdürmekte oldukları kışkırtmaya Türklerin yanıtı olarak yorumlanmaktaydı. İki hafta kadar sonra, Rumlarla Müslümanlar arasındaki düşmanlığın epey bir bunalımlı olduğu, İzmir'deki İngiliz bölge kontrol memuru tarafından İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Arthur Gough Calthorpe'a duyurulmuştu. Buna göre; Menemen'den Manisa'ya kadar uzanan

⁴⁰ Abdullah Doğtekin, "Millî Mücadele Döneminde Saruhan Sancağı'nda Firariler Sorunu ve Eşkıyalık", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa*, C.I, Editörler: Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Berikan Yayınevi, Ankara 2020, s.367.

⁴¹ Mısıroğlu, *age*, s.396.

⁴² Mevlüt Çelebi, "Saruhan Sancağında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XX, Sayı/Number 2 Aralık/December 2005, s.21.

⁴³ Zekeriya Türkmen, *Belgelerle Yunan Mezalimi*, Ocak Yayınları, Ankara 2000, s.80.

ilçelerde, haydutlardan oluşmuş çeteler türemiştir. O bölgede yaşayan ve Balkanlardan sürülmüş olan birçok Müslüman göçmen Rumlarla Yunanlılardan nefret etmekteydiler.⁴⁴ Türklerle Rumlar arasındaki nefret ve büyüyen uçurum Amerikan belgelerine de konu olmuştur. Bu durum Amerikan Konsolosu George Hortan tarafından Paris'teki Amerikan elçiliğine gönderilen 19 Temmuz 1919 tarihli raporda şu şekilde ifade edilmektedir. *"Bu raporun amacı, Yunanlılar konusunda buradaki durumun güçlüklerine değinmek, yerli Rum ahalinin davranışlarının katkısıyla ortaya çıkan güçlükler de dahil, tüm güçlükleri ivedi çözüm bulmanın gereğini anlatmaktır. Güçlüklerin en ciddi ve temelden olanı, iki ırkın büyük bölümünün birbirine karşı duyduğu derin nefret ve antipatidir. Bir yıl öncesine kadar bu bölgede Rumlar, Türklerce şiddet, soygun, kıyım, yağma ve hakaret yoluyla yabancı bir baskı altında tutuluyorlardı ve bunların anısı tazedir. Türkler ise "eski kölelerimiz" dediklerinin şimdi "efendi" olmasını kabule yanaşmıyorlar. İşgalin ilk günü İzmir'de, daha sonraki günler dolaydaki köylerde görülen talihsiz olaylar, her yerde Türkler arasında yangın gibi yayıldı ve onları dehşete sürükledi. Yerli Rum halkı aşağı türden olup, Yunan işgalini sadece intikam alma fırsatı gibi görüyor. Türkler her gün konsolosluğa gelip, sığırlarını çalan, köylerine saldıran, evlerini tahrip eden Rum köylülerinin baskılarından yakınıyorlar. Her bakımdan iyi bir insan olan Yunan Komiseri Bay Sterghiades, bu şikayetleri kendine iletmemi istedi ve onun iş birliği sayesinde, çoğu kez kötülöklere uğramış Müslümanları tatmin etmeyi güvence altına alabildim. ...Yüksek komiserden ve başkalarından öğrendiğime göre şeytanca düşünen bazı yerli Rumlar, saklı silahlar ve Türk hainliği konusunda Yunan subaylarına masallar anlatıp, onların Türk köylerini aramasına ve sivillerin kötü muameleye uğramasına yol açmaktadır. Bu gibi olaylar her gün Türklerle Rumlar arasındaki uçurumu genişletiyor."*⁴⁵

Nisan 1919 tarihine gelindiğinde Türkler ile Rumlar arasındaki ilişkiler o denli kötüleşmişti ki Abdülhamid'in oğullarından Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında bir heyet (Heyet-i Nasiha), yatıştırıcı bir kurul olarak önce Balıkesir'e, 25 Nisan 1919 Cuma günü ise Manisa'ya geldi.⁴⁶ Dahiliye Nazırı M. Ali Bey, Monitor gazetesine verdiği demeçte heyetin görevi hakkında şunları söylemişti: *"Bu heyetlerin gönderilmesinin bir amacı vardır. Türkiye'deki anasır-ı muhtelif arasında*

⁴⁴ Salahi Sonyel, "İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)", *Bellekten*, sayı:272 (2006), s.192.

⁴⁵ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 20001, s.27-28.

⁴⁶ Taçalan, *age*, s.166.

var olması gereken ahenk ve barışı temin etmek. Padişah görüşümüzü tamamıyla tasvip etmektedir. Bu heyetlerin gönderilmesine Padişah ile Sadrazam arasındaki görüş alışverişinden sonra karar verilmiştir. Padişah, ahengin sağlanmasını ve savaştan etkilenen imparatorluk içindeki değişik milletlerin ittihat içinde olmalarını istiyor.”⁴⁷ Bu heyetin görevi, adından da anlaşılacağı üzere, Batı Anadolu’da yaşayan Türklere, Rumlarla iyi geçinmeleri, zulüm yapmamaları hususunda nasihatte bulunmaktı.⁴⁸ Yunanlıların Avrupa’da, Türklerin Rumları öldürdüğü yolunda yapmış olduğu propagandalar sonuç vermiş ve İngilizler Bab-ı Ali’ye başvurarak Rumlara karşı girişilen katliamın durdurulmasını talep etmişlerdi. Heyet-i Nasihah böyle bir siyasi iklimde oluşturularak bölgeye gönderildi. Bab-ı Ali, Anadolu’ya heyet göndermekle, Yunan iddialarını ve Rumlara katliam yapıldığını, resmen kabul etmiş oluyordu. Esasen Yunanlılarla İngilizlerin istediği de zaten bu idi.⁴⁹ Şehzade Abdürrahim, Manisa’da Gayr-i Müslim toplumların önderlerine Türklere barış içinde yaşayıp yaşamayacaklarını sormuş; Rumlarla Ermeniler, geniş kapsamlı bir devrim yapılmazsa yaşayamayacaklarını; Yahudiler ise yaşayabileceklerini bildirmişlerdir. Bu ziyaretten amaç, bölgedeki çeşitli unsurları yatıştırmak ve aralarında uyum sağlamaktı. Fakat kurul bu çalışmalarında başarılı olamamıştır.⁵⁰ Zira İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, İngiltere Dışişleri Bakanı vekili Lord Nathaniel Curzon'a 8 Haziran'da gönderdiği yazıda, bu kurulun yerli halk arasındaki elemanlarca ciddiye alınmadığını ve o bölgedeki kritik duruma çözüm bulamadan oradan ayrıldığını bildirmiştir.⁵¹

İşgalden önce Manisa’nın vaziyeti çok hazindi. Rum köylerinde her gün birkaç Türk öldürülüyor veya soyuluyordu. Manisa’nın işgalini bir taraftan Hüsnüyadis, bir taraftan da şehirdeki Rum ve Ermeni komiteleri hazırlamıştı. Halkta doğal olarak meydana gelen galeyanı gören Hüsnüyadis, cephanelikleri Rum ve Ermenilerin muhafazası altına alarak, onlardan komiteler teşkil etmiş ve onlara silah ve cephaneler dağıtmıştı. Kendilerine verilen desteklerle iyice şımaran Rum palikaryaları Türklere kinayeli sözler söylemeye ve hatta tehdit etmeye bile başlamışlardı. Kutlayacakları bayramların provalarını yapmaya başlayan Rum ve Ermeni komitacılar, Manisa sokaklarında kitaralar, mandolinler çalmakta

⁴⁷ Çelebi, Mevlüt, “İzmir’in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası): 16 Nisan-18 Mayıs 1919”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (1990), s.566.

⁴⁸ Taçalan, *age*, s.166.

⁴⁹ Çelebi, Mevlüt, “İzmir’in İşgalinden Önce”, s.566; Taçalan, *age*, s.166.

⁵⁰ Sonyel, *age*, s.193.

⁵¹ Sonyel, *age*, s.192.

Rumca şarkılar söylemekteydiler.⁵² Gösterilerin giderek yaygınlık kazanması üzerine Saruhan sancağı mebusları Mustafa İbrahim ve Mehmet Sabri Beyler, 12 Aralık 1918 tarihinde Mebusan Meclisine yazılı olarak müracaat ederek Dahiliye Nezareti'nin meydana gelen olaylarla ilgili bir bilgisinin bulunup bulunmadığını, eğer durumdan haberdar ise hangi tedbirlerin alındığını sormaktaydılar.⁵³

İzmir'e çıkan Yunan işgal kuvvetleri, işgallerini genişletebilmek için; yerli Rumlardan faydalanmak suretiyle asayiş bozmak, bu şekilde Yunan işgallerini haklı göstermek ve çare olarak kendi kanunlarını uygulamaya çalışmak; Türkleri göçe zorlayarak yerlerine Rum nüfusu iskân etmek ve halkı Yunan idaresini istemeye teşvik etmek gibi birtakım metotlar uygulamışlardır.⁵⁴ Nitekim İzmir'de çıkan Anadolu gazetesinin 23 Ocak 1919 tarihli nüshasında belirtildiğine göre daha o günlerde bir Müslüman kıyımına karar verildiği, "*...Vilayetimizin Yunanistan'a verildiği ve Yunan askeri geldiği zaman bütün kuyuların Müslüman laşeleriyle doldurulması ve bir Türk katleden kimsenin bil cümle günahı af olunacağı...*" şeklindeki açıklamaların bizzat İzmir metropoliti, papazlar ve Yunan zabıtları tarafından kiliselerde nutuklar atılarak beyan olunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yerli Rumları kışkırtarak taşkınlıklarını artırmalarına neden olmuştur. Gelişmeler, Manisa'nın yerel yöneticilerinin de tepkisine neden olmuş ve başta Manisa Müftüsü Alim Efendi, Belediye Reisi Bahri Bey, Müdafa-i Milliye Reisi Kâmil Bey, Donanma Reisi İbrahim Bey ve Ticaret Odası Reisi Süleyman Bey olmak üzere "*Manisa Müdafaai Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti*" önce Ayan Riyaset-i Celilesine sonra da Makam-ı Sadaret-i Uzma'ya gönderdikleri telgraflarla Hükümet-i Seniyyeden teminat talebinde bulunmuşlar ve saltanat makamının kendilerine sahip çıkmasını istemişlerdir.⁵⁵ Fakat Manisa'daki Müslüman ahalinin heyecanının hat safhaya ulaşmasına ve üst üste gönderilen telgraflara rağmen merkezi yönetimden beklenen teskin edici bir cevap gelmemiştir. Cemiyet hiçbir makamdan cevap alamayınca sesini biraz daha yükselterek, açıkça ayaklanmadan söz etmiştir "*...Gazetelerde yayınlanmakta olan bu canhıraş haberleri hükümetimizin yalanlamaması, doğrusu bizleri büsbütün şüpheye düşürdü. Yunanistan ve Bulgaristan'da ve hususu ile Anadolu'da içile içile doyulamayan İslam kanının helal addedilerek buralarda da bir an evvel*

⁵² Uluçay-Gökçen, *age*, s.66.

⁵³ BOA, DH.İ.UM. EK, 112/16. (H.08.03.1337/M.12 Aralık 1918).

⁵⁴ Salim Gökçen, "Millî Mücadele'de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri" *CTAD*, Yıl 12, Sayı 23, (Bahar 2016), s. 93.

⁵⁵ BOA, DH. KMS, 49/80-8 (H.5.5.1337/6 Şubat 1919); BOA, DH. KMS, 49/80-2 (R.24.01.1335/24 Mart 1919).

içilmesi için Rumların teşvik olunması, bilmiyoruz ki güvenilir devletler diye geçinenlerin kaidelerine ne dereceye kadar uygundur. Sonu cidden müthiş olacak olan haksızlığa karşı elimiz ve kolumuz bağlı olarak ölmek niyetinde değiliz. Irz ve namusumuzun korunması neye bağlı ise bu hususta hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğiz. Bu bölgede Rumlar ve Ermeniler birbirleriyle yarışircasına toplayıp biriktirdikleri paralarla Avrupa'ya heyetler göndermeye çalışmakta ve kaynağı Avrupa olan gazetelerin yayınlarına da itimat etmek lazım gelirse emellerine ulaşmaktadırlar... Rumların pek açık ve belirgin olan çalışmalarına karşı hükümetin sükût ile mukabelesi hepimize yeis ve keder vermektedir... Bu meş'um havadisin vilayetimizin köylerine kadar yayılması ile pek çaresiz ve her manası ile mazlum ve mağdur olan ahalimizi büyük bir endişe kapladı.... Hiç olmazsa şehit anaları ile babalarını, ihtiyar ve sakat olanlarımızı mutasavver katliamdan kurtarmak için şimdiden Anadolu'nun ücra bölgelerine göndermeye karar verdik. Şu kararımızı uygulamaya muvaffak olduktan sonra hükümetimizin ve bütün milletin tezahüratına dayanarak meşru bir hakkın ve vatanımızın savunulması ve korunması için ayaklanacağımızı evvelki telgrafımıza ilave olarak arz ve acele cevabınızı şiddetle bekleriz. 25 Ocak 1919"⁵⁶

Yapılan müracaatlardan bir sonuç alınamaması üzerine yine bahsi geçen isimler tarafından Ayan Meclisine 28 Ocak 1919 tarihinde bir telgraf daha gönderilmiştir. Söz konusu telgrafta; Aydın vilayetinin Yunanistan'a terk edildiği bahanesiyle İslam milletinin imhası hakkında başta metropolitleri ve bazı papazları olduğu halde Rumlar tarafından ne gibi tertibatta bulunulduğu ve bu durumun ne gibi sonuçlar doğuracağı ve alınması lazım gelen tedbirlere dair bilgi ve görüşlerin yer aldığı defeatle gönderilen telgraflara hiçbir cevabın verilmediği ve bahsi geçen nutukların yalanlanmadığı belirtilmiş ve bu durumun aleyhteki kanaati doğruladığı ifade edilmiştir.⁵⁷ Manisa, işgal edileceği günlerin arifesinde, Türkleri olabildiğince pasivize etmeye çalışan zararlı bir politikanın etkisi altındaydı. Bir yandan yerli Rumlar bir yandan da Hürriyet ve İtilaf taraftarları, ev barklarının yıkılacağı, çoluk ve çocukların öldürüleceği haberini yaymaya başlamışlardı.⁵⁸ Nitekim 1918 yılı Aralık ayının son günlerinde Bozköy'de vücudundan ayrılmış üç insan başı hükümet binasının kapısı önüne bırakılarak Manisa'da bir korku havası yaratılmak istenmişti. O günlerde Manisalılar akşam namazından sonra sokağa çıkma cesaretini gösteremez olmuşlardı.⁵⁹ Merkezi hükümete gönderilen

⁵⁶ Ergül, *age*, s.28.

⁵⁷ BOA, DH. KMS, 49/80-4 (28.Kanun-u Sani 1335/28 Ocak 1919).

⁵⁸ Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa I Yunan Ege'ye Nasıl Geldi (İlk Günler)*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1982, s.418.

⁵⁹ H. Nusret Köklü, *Manisa: İşgalden Kurtuluşa*, Ankara 1976, s.8.

telgraflardan hiçbir cevap alınamaması üzerine kendi başının çaresine bakmak zorunda bırakılan halk, Manisa ve kazalarında cemiyetler kurmuşlardı. Bütün bu cemiyetlerin başı o zamanki Manisa Müftüsü Alim Efendi⁶⁰ idi. Kurulan cemiyetlerin ilki daha sonra “*Cemaat-ı İslamiye Cemiyeti*” adını alacak olan “*İstihlas-ı Vatan Cemiyeti*” idi. 1918 yılının Kasım ayında müdafaa-i hukuk zihniyetinin öncüleri olmak şerefini kazanan Manisa aydınları tarafından kurulmuştu.⁶¹ Bu cemiyet, işgal sırasında Yunan ve Rumların yaptığı mezalimi tek tek tespit ederek belgelendirmek ve söz konusu belgeleri İngiliz, Fransız ve Amerikan konsoloslarına göndermek gibi önemli bir vazifeyi de ifa etmekteydi. İşgalin hemen öncesinde kıştan bahara doğru yaklaşırken Rum palikaryaları ile Ermeni cemiyetleri, sazları ve sözleri ile saldırı faaliyetine geçmişlerdi. Söz konusu taşkınlıkları önlemek isteyen cemiyet, İzmir’e ve İstanbul’a heyetler göndermiş fakat aldatıcı ve uyuşturucu cevaplar alarak geri dönmek zorunda kalmışlardı.⁶²

İzmir’in işgalinin ilk günlerinde Yunan propagandası, Yunan basını kullanılarak da devam ettirilmiş, bölgenin geneliyle ilgili olduğu gibi Manisa’nın işgalinde de çoğu zaman olumsuz yönde yapılan bazı haberlere yer verilmiştir. Söz konusu zaman diliminde yayınlanan Yunan gazetelerinde çoğunlukla kara propaganda yoluna başvurulmuş Manisa’da yaşayan Rumlara yönelik bir katliam girişiminin sonuçsuz kaldığı veya Aydın’da Türklerin, Rum mahallesini ateşe verdikleri gibi bir takım asılsız haberler yer almıştır. Güya Rumların Türkler tarafından katledildikleri propagandası yapılarak Paris’teki Barış Konferansı’na katılan devletlerin kamuoyları etkilenmeye çalışılır. Böylece Yunan ve Avrupa kamuoyunun destekleri alınarak Yunan işgalinin İzmir haricinde bölge geneline de yayılması amaçlanmıştır.⁶³

Oysa asıl katliamı yapanlar Yunan hükümetinin bizzat organize ettiği Rumlardır. Zira İzmir’in işgalinden sadece iki gün sonra 17 Mayıs 1919 tarihinde Manisa’nın Filoğlu, Harmandalı, Çavuşoğlu ve Hacı Halil

⁶⁰ Manisa Müftüsü Alim Efendi ve ele alınan dönemdeki faaliyetleri için bkz: Nejdet Bilgi, “İstiklal Yolunda Bestekar Bir Müftü; Ahmet Alim Efendi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24 (2), 2008, ss.217-219.; Ayrıca bkz: “Direniş Fikrinin Örgütlenmesi ve Manisa Müftüsü Alim Efendi”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, II. Kitap, Hz. Oktay Gökdemir, Ankara 2010, s.100.

⁶¹ Selek, *age*, s.241.

⁶² Uluçay-Gökçen, *age*, s.63.

⁶³ Melih Akdeniz, “Türk ve Yunan Basınından Örneklerle Manisa’da İşgalin İlk Evresi (Mayıs-Haziran 1919)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, 2019, s.295-296.

köylerinin Rumları, Türklerin mallarını yağmalamaya başlamışlardır. Çavuşoğlu köyünden çaldıkları Aziz Ağa'ya ait 390 kilo buğdayın yanı sıra, bütün sığır ve davarlar, 400 kilodan fazla hububat ve çiftliklerdeki evlerde bulunan bütün mobilyalar yağmalanmıştır. Türkler, bütün haksızlıklara karşı Avrupa'nın adaletini imdada çağırıyorlardı.⁶⁴ İzmir'deki İngiliz denetim subayı 18 Mayıs 1919 tarihinde Amiral Calthorpe'a gönderdiği telgrafta, Rum-Yunan ikilisinin İzmir dolaylarındaki silah depoları ile Türk köylerini yağmaladıklarını ve Müslümanları avladıklarını, Manisa'da vali ile eşrafın düzeni korumak için elden geleni yaptıklarını bununla beraber iç bölgelerdeki durumun kaygılandırıcı olduğunu ifade etmekteydi.⁶⁵ Yukarıda bahsi geçen Manisa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Fehmi Bey tarafından 18 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul Jandarma Genel Kumandanı Kemal Bey'e gönderilen rapordan anlaşıldığına göre Yunanlıların gelişiyle birlikte Manisa'da Rumların hâkim olduğu Horozköy, Muradiye, Çavuşoğlu, Filoğlu, Harmandalı, Papaslar, Karaağaçlı, Eğriköy ve Koldere gibi Rum köyleri ahalisi, 15-20'şer kişilik çeteler oluşturmak suretiyle köyleri basarak Müslüman halkın mallarını, hayvanlarını ve silahlarını gasp etmeye başlamışlardır. Çoban İsa, Koldere, Papaslı, Muradiye karakollarına bağlı bulunan telefon hatları tahrip edilmiştir. Hacı Haliller köyü ve henüz haber alınamayan daha birçok köyün yanı sıra Halit Paşa, Çavuşoğlu, Abbas Bey, Bakkal-zade, Gördük, Kerim Ağa ve Emin Efendi gibi çiftlikler ve ovadaki damlar da bu saldırılardan nasibini almış, Muradiye aşar ambarı yağmalanmıştır.⁶⁶ Diğer taraftan Türk basınında zaman zaman çıkan ve gerek Yunan işgal kuvvetlerinin gerekse bazı yerli Rum unsurlarının bölgede bir takım uygunsuz davranışlarda bulduklarına yönelik haberler de Yunan basını tarafından seri bir şekilde yalanlanır. Örneğin Manisa ve Menemen'deki camilerin buralardaki Rumlar tarafından tahrip edilerek zarar verildiğine dair aynı günlerde Vakıf gazetesinde çıkan haber gerek Yunan gerekse de İstanbul'daki Rumca gazeteler tarafından hızla ve kesin bir dille yalanlanmıştır.⁶⁷

Rumların yapmış olduğu yağma, soygun ve cinayetlerin dönemin İtalyan belgelerine de yansıdığı görülmektedir. Nitekim İtalyan savaş gemisi Duilo'dan Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gönderilen 18 Mayıs 1919 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, İzmir'de kurulan Yunan Divan-ı Harbi'nin bir Rum askerini ve sivil bir Rum'u yağmalamada buldukları

⁶⁴ Çelebi, "Saruhan Sancağında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", s.22.

⁶⁵ Sonyel, *age*, s.194.

⁶⁶ Türkmen, *age*, s.80.

⁶⁷ Akdeniz, *age*, s.306.

için kurşuna dizdiği, İzmir’de durumun sakin olmakla birlikte iç bölgelerde büyük yağma ve katliamların meydana geldiği, Manisa, Soma ve Alaşehir’de Türklerin çeteler kurdukları belirtilmekteydi.⁶⁸

3. İşgal Döneminde Manisa Kazası ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri

İzmir ve çevresini topraklarına ilhak etmek isteyen Yunanistan, bu amacına ulaşmak amacıyla Batı Anadolu Bölgesi’nde Rum nüfusun çoğunlukta olduğunu iddia etmekteydi. Bu doğrultuda haberler yapan Yunan gazeteleri içerisinde Manisa’ya yönelik ilk habere 16 Mayıs 1919 tarihli Makedonia gazetesinde rastlanılmaktadır. Adı geçen gazetenin söz konusu haberinde Ege Bölgesi’ndeki vilayetlerle birlikte Manisa’nın da demografik yapısına yer verildiği görülmektedir. Buna göre Manisa sancağında toplam 83.626 Rum nüfus bulunmaktadır. Din ve eğitim alanlarında hizmet veren 60 kilise, 78 din adamı, 49 erkek okulu, bu okullarda görevli 122 öğretmen ve eğitim alan 5.705 öğrenci, 26 kız okulu, 69 öğretmen ve 3.565 öğrenci faaliyet göstermektedir. Haberde verilen rakamların gerçek dışı olduğu ve propaganda amacı taşıdığı gözden kaçmamaktadır.⁶⁹

Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey tarafından 24 Mayıs 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti’ne gönderilen telgraftan anlaşıldığına göre bu tarihten iki gün öncesinde İzmir ve Manisa arasında Türkçe olarak gerçekleşen resmi ve özel telgraflar kabul edilmeyerek haberleşme kesintiye uğradığı gibi, Yunan askeri Muradiye köyüne yarım saat mesafeye kadar gelerek orada çadır kurmuştur. Mutasarrıf Hüsnü Bey’in beyanatına göre şehrin, sabah akşam işgal edilmesi muhakkaktır.⁷⁰ İşgal kuvvetleri askerlerinin Manisa’ya gelmek üzere yola çıktıkları şayiası yayılır yayılmaz, Rumlar, büyük bir şımarıklık içerisinde her türlü mezalimi işlemeye başlamışlardır. Bir kısım Türklerin fesleri cebren yırtıldığı gibi, Türk kadınlarına tehditlerle izdivaç tekliflerinde bulunmuşlardır. Devletin aşar ambarlarına varıncaya kadar taarruz ve tecavüzden geri kalmayan Rumlar, yaklaşık yüz bin kiloya yakın zahireyi yağmadıkları gibi Türk köyleri ahalisinin sürülerle hayvanlarını da gasp etmişlerdir⁷¹ Yerli

⁶⁸ Mevlüt Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu’da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s.14.

⁶⁹ Akdeniz, *age*, s.294.

⁷⁰ BOA, DH. KMS, 52/96-2 (H.26.08.1337/27 Mayıs 1919).

⁷¹ Türkmen, *age*, s.176; bu hususla ilgili olarak Süvari Yüzbaşı Ahmet şu bilgileri kaydetmektedir: “Şehrimizi işgal eden Yunan askeri camilerimizi çalgılı meyhaneye çevirdiler. Rumların silahlarını aramayıp Müslümanlardan alıyorlar. Sokaklarda fesler parçalanıyor. Silah aramak bahanesiyle İslam kadınlarının üstleri taharri olunuyor...” Bkz. Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbi Başında*

Rumlar, çetecilik faaliyetleriyle de Müslüman halka yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın her türlü vahşeti yapmaktaydılar. 25 Mayıs 1919 tarihinde Heyet-i Vükela 'ya mensup Mahmut Paşa, Rıza Tevfik ve Ferit Bey'den oluşan bir kurul, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'u ziyaret etmeye gitmiş, ama onun askeri ataşesi Tuğgeneral Wyndham H. Deedes'le siyasi yetkili Andrew Ryan tarafından karşılanmıştı. Kurul mensupları, resmi kaynaklardan sağlamış oldukları bilgiye dayanarak, Manisa'ya doğru ilerlemekte olan Yunan ordusuna yerli Rumlardan oluşan çetelerin öncülük ettiğini İngiliz yetkililere bildirmekte ve çeteleri durdurmak için İngiliz subaylar talep etmekteydiler.⁷² Rumlar ve Yunanlılar Manisa'nın işgalinden sonra da bu faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu durum İtalyan yazışmalarında da sıkça yer almıştır. İzmir limanında demirli bulunan Duilio'dan Yüzbaşı Carlo Grenet, 1 Haziran'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığına gönderdiği telgrafta "...Rumlar, Yağmalamayı, şimdiye kadar hiçbir engellemeyle karşılaşmadan yaptılar ve Rum çete başları ellerini kollarını sallayarak Manisa'dan geçip gittiler..." şeklinde ifade etmiştir.⁷³

Beklenen işgal 25 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşir. İşgal emri Yunan Kuva-yı işgaliye Kumandanı adına Binbaşı Andon Kapuluyorgis tarafından Mutasarrıf Hüsnü Bey'e bildirilir. İşgalin İtilaf Devletleri ve Yunan Hükümetinin ortak kararıyla gerçekleştiği; asker, polis bütün memurların vazifelerine devam edeceği, ahalinin işleriyle ve güçleriyle meşgul olmaları gerektiği ve bütün halkın can, mal ve namus güvenliklerinin sağlanacağı ifade edilir. İşgale gerekçe olarak ise Manisa'da asayiş ve güvenliğin olmadığı belirtilir.⁷⁴ Her yeri aynı bahanelerle işgal eden Yunan kuvvetleri, Manisa'da da aynı gerekçeleri öne sürdüler. Güya muvakkaten ve sırf yerli Rumlarla Türkler arasında çıkabilecek çatışmaları tarafsız olarak önlemek gibi inzibati bir maksat takip ediyorlardı.⁷⁵ Güya çetelerin buralara toplandığı, Rum katliamı yapacakları, mahalli hükümetin bu kuvvetleri dağıtamadığı cihetle Manisa'nın işgalinin zorunlu olduğu belirtiliyordu.⁷⁶ Fakat durum bu asılsız iddiaların tam tersi istikametindedir. İzmir Metropoliti Hristostomas'ın vaktiyle burada kurduğu kilise örgütünün çeteleri

Millî Mücadele, (Yayımlayanlar: İsmail Aka-Vehbi Günay-Cahit Telci) Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s.27; Mısıroğlu, *age*, s.213.

⁷² Sonyel, *age*, s.194.

⁷³ Çelebi, Mevlüt, "İtalyan Belgelerine Göre Saruhan Sancağında Yunan İşgali" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1, 2016, 116.

⁷⁴ BOA, DH. KMS, 52/96-5 (R.25.Mayıs 1335/25 Mayıs 1919).

⁷⁵ Mısıroğlu, *age*, s.212.

⁷⁶ Süvari Yüzbaşı Ahmet, *age*, s.26.

hemen kent içine dağılmışlardır. Zafer sarhoşluğuna kapılmış Rum milislerinin başlattığı ve daha sonra Efonların da katıldığı kıyım, Manisa'da üç yıl devam edecek sonsuz acıların ilk başlangıcı olacak, Manisa'nın her sokağında, tarlasında, ovasında, camisinde ve evinde kan gölleri oluşacaktır.⁷⁷ Yunanistan'a göç etmiş bölge Rumlarının anlattıkları, halkın olabilecekleri daha ilk andan itibaren sezinlediğini göstermektedir. Manisa'nın Koldere köyünden Evaggelos Gkala'nın daha sonra anlattıkları yaşanan acı dolu hadiseleri tüm gerçekliğiyle ortaya koymaktadır. Köyde Türkleri ve Rumları birbirinden ayıran bir dere bulunmaktadır. Fakat Yunan işgaliyle beraber Türkler, daha da ötelere gitmek zorunda bırakılmışlardır. Yaşanan acı dolu hadiselerle ilgili olarak Gkala: *"Kimbilir hangi Türk köyüne sığındılar. Yunan Ordusu sürekli ilerliyordu. Çok sık kan dökülüyor, ya da başka felaketler yaşıyordu. Ancak heyecandan üzülemiyorduk. Önce gönüllüleri aldılar. Sonra savaşta işe yarayabilecek hayvanlara el koydular."* şeklinde düşüncelerini beyan etmektedir.⁷⁸

Bir Yunan gazetesinin muhabiri, Manisa'nın işgali hakkında şu bilgiyi vermiştir: Rumlar cumartesi gününden itibaren Yunan kuvvetlerini beklemeye başlamışlardır. Tepelere çıkmışlar ve gözcüler yerleştirmişlerdir. Pazar sabahı 08.00'de ilk Yunan kuvvetlerinin yakındaki ve Rum çoğunluğu bulunan Hamidiye köyünden çıkıverdikleri görülmüştür. Manisa Rumları, başta Efes Metropolitliği olduğu halde, ellerinde Yunan bayrakları ve çiçeklerle Yunan birliğini karşıladılar.⁷⁹ İşgal, Yunanlı alay komutanı Çakalos tarafından Mutasarrıf Hüsnü Bey'e haber verildikten sonra gerçekleşir. Manisa tren garında kalabalık bir heyet tarafından ekmek ve tuz ile karşılanan Albay Çakalos, yerli Rum ve Ermenilerin alkışları arasında Hükümet Konağına kadar yürür.⁸⁰ Yunanlıların herhangi bir direnme ile karşılaşmaksızın Manisa'yı işgal etmiş olmalarının en önemli sebeplerinden birisi de yerli Rumların ve Rum papazlarının Müslüman halk arasında yaptıkları olumsuz propagandalarıdır.⁸¹ Manisa'da Rumların kasıtlı olarak çıkardıkları anlaşılacak kışkırtıcı haberler halkta endişe yaratmıştır. Yerli Rumlar, halkı Yunanlılarla korkutmuşlar; çarşılarda, meydanlarda ve mahallerde sokak sokak dolaşarak İslam ahalinin Yunan işgalini istememelerinin veya karşı çıkmalarının kendileri için iyi sonuçlar doğurmayacağı ve halkın Yunan

⁷⁷ Parlak, *age*, s.420.

⁷⁸ Erdem, *agt*, s.198.

⁷⁹ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.185.

⁸⁰ Ergül, *age*, s.39.

⁸¹ Su, *age*, s.11.

politikalarına aykırı davranışlarının Yunanlıların kötü muamelesine neden olacağı şeklinde propagandalar yapmışlardır.⁸² Halkın telaş ve şaşkınlığından yararlanan Rumlar, Manisa'da büyük çaplı bir propaganda çalışmasına girişmişlerdir. Burada da işgal ihtimaline karşı yerli Rumların dostluğuna sığınmak çare olarak gösterilmiştir. Bunun sonucu olarak Manisa'da bazı kimseler; kendilerinin ve evlatlarının hayatlarını, kadınlarının namuslarını korumak için çareyi birlikte yaşadıkları Rumların sevgilerini kazanmakta aramışlardır.⁸³ Örneğin 23 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar şehre yaklaşık bir saat mesafede iken, Manisa'da yerli Rumlar ve papazlar İzmir katliamını kasten abartılı bir şekilde anlatarak Manisa halkının maneviyatını sifıra indirmişlerdir. Bununla, korkuya kapılan Manisa halkının panikleyerek kaçmasını ve böylece Türklerden boşalacak olan yörenin daha kolay işgal edilerek bu yerlere Rum göçmenlerin iskân edilmesini amaçlamışlardır.⁸⁴ Bu korku propagandası hemen etkisini göstermiş ve huzursuzluğa kapılan halk Manisa'nın işgalinden birkaç gün önce şehri terk ederek iç bölgelere doğru göç etmeye başlamışlardır.⁸⁵ Dido Sotiriyu, eserinde bu konu hakkındaki gözlemlerini şu şekilde ifade etmektedir: *"Bizim silahlandığımızı işitir işitmez, civar köylerdeki bütün Türkler, evlerini ve tarlalarını olduğu gibi bırakıp Söke'ye ve Kuşadası'na göç etmişlerdi. Barınak değiştiriyordu korku..."*⁸⁶ Halkın direnme gücünü kırmak için büyük çaba gösteren Rum ve Ermeniler, işgal acılarının dayanılır boyutlarda kalması için teslimiyet istemişlerdir. Bu propaganda Manisa'da oldukça etkili sonuçlar vermiştir. Bunun en önemli nedeni Rum ve Ermenilerin nüfus yoğunluğunun diğer yerlere göre daha fazla olmasıdır.⁸⁷ Gerçekleştirilen Yunan propagandası ile yerli Rumlara, milli gururları okşanmak suretiyle Türk toplumu içinde cesaret ve üstünlük kazandırılmak, Türkleri manevi alanda çöküntüye uğratmak amacı güdülmüştür. Ayrıca şehirlerin Yunan bayrakları ile donatılması sağlanarak Türk halkının Yunan işgaline karşı olmadığı, tersine bu işgali istediği izlenimi yaratılmak istenmiştir.⁸⁸

İşgaller karşısında sessizliğini koruyan ve tepkisiz kalan İstanbul Hükümeti, işgallere karşı sadece siyasi müdafaa politikasının takip

⁸² Doğtekin, "İşgal Döneminde Akhisar...", s.518-519.

⁸³ Su, *age*, s.12-13.

⁸⁴ Sarısır, *age*, s.187.

⁸⁵ Sarısır, *age*, s.197.

⁸⁶ Dido Sotiriyu, *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1992, s.135.

⁸⁷ Ergül, *age*, s.40-41.

⁸⁸ Su, *age*, s.13.

edilmesini savunmaktaydı. Dahiliye Nazırı Kemal Bey tarafından 22 Haziran 1919 tarihinde Karesi Mutasarrıflığı ile Bergama, Soma, Edremit ve Burhaniye kaymakamlıklarına çekilen telgraflarda bu durum şu şekilde ifade edilmekteydi: *“Sizin ve arkadaşlarınızın tarafımdan verilen talimat-ı sarihaya tevfiğ-i hareket etmemeniz bu felakete badi oldu. Defeat ile söyledim. Ne kadar gaddarane olursa olsun biz bu işgallere karşı hukuk-u sarihamızı ancak şimdilik siyaseten müdafaa edebiliriz. Ve Paris’ten Sadrazam Paşa’dan alınan haberlere göre size tebligat icra ediyoruz. Öyle iken sizin tuttuğunuz çıkmaz yol, ahali-i İslamiyeyi na hak yere kırdırdıktan maada teşebbüs-ı hasene-i siyasiyemizi maazallah körletmeye hamiyetle bu gaflete kapılanları yeniden ikaz ediniz...”*⁸⁹ Aydın Valisi Kambur İzzet Paşa da merkezi hükümetle aynı düşünerek bilinçli bir şekilde Yunan emellerine hizmet etmekteydi.⁹⁰

25 Mart 1919 tarihinde⁹¹ Manisa’ya gelerek görevine başlayan Mutasarrıf Hüsnü Bey’in izlediği politikalar da Yunanistan’ın ve İstanbul Hükümetinin yanı sıra İzmir Valisi İzzet Bey ile de paralellik arz etmekteydi. O da tıpkı İzzet Bey gibi sarayın her emrini kayıtsız şartsız uyguluyor, İtilaf Devletleriyle dost geçinmeyi mutlak zaruret olarak görüyordu. Üstelik Manisa jandarma komutanı Fehmi Bey de mutasarrıfla aynı görüşleri paylaşıyordu.⁹² Bu nedenlerden dolayı Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey’in Manisa’daki yerli Rumlarla da arasını iyi tuttuğu ve bu konuda da Yunan politikasına hizmet ettiği görülmektedir. Nitekim şehrin işgali sırasında Yunanlıların kontrolünde bulunan silah

⁸⁹ BOA, DH. ŞFR, 100/166 (H.23.09 1337/22 Haziran 1919).

⁹⁰ Aydın Valisi Kambur İzzet Paşa, Manisa Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: *“Mükerreren beyan ve tavsiye olunduğu üzere Yunan Kuva-yı işgalıyesine karşı vuku’ bulacak her güne taarruzat-ı fiiliye siyaseten devlet ve milletimiz için iyi netice vermeyeceğinden din ve milletini bi hakkın seven kimselerin bu hallerden müteessir olması lazım gelir. İlk günden beri söylediğim ve ihtar edegeldiğim vecihle biz hukuk-u milliye-i meşruamız için diplomasi tarikiyle müdafaa etmeliyiz. Bugün karşımızda olan kuvvet yalnız Yunan kuvveti değil bi’l cümle Düvel-i İtilafiyeye kuvveti olduğunu bilmeliyiz. Biz bu muharebede maatteessüf Düvel-i İtilafiyeye karşı harp ettik ve mağlup olduk. Şimdi galip olan Düvel-i İtilafiyeden hukukumuzun büsbütün peymal edilmemesini istiyoruz. Bu hal ve mevkii siyaside bulunduğumuz halde nasıl olurda onları ağzab edecek ve kendi aleyhlerine müteveccih bir hareket-i hasmane makamında telakki edilebilecek tahribatı şüruh ederiz. Memleketini seven ve vatanına acıyan kimselere bu hakikati tekrar anlatmalarını ve siyasetimizi ihlal edecek taaddiyata mâni olmalarını ihtar eylemenizi rica eder...”* BOA, DH.İ.UM. EK, 54/2 (H.02.10.1337/M.1 Temmuz 1919).

⁹¹ Köklü, *age*, s.20.

⁹² Ergül, *age*, s.34.

deposundan geceleri gizli bir şekilde silahların aşırılarak yerli Rum ahaliye dağıtılmasında da Rumları desteklediği ve rolü olduğu anlaşılmaktadır.⁹³ Hüsnü Bey, Halkta gittikçe artan teşkilatlanma faaliyetlerini fark edince İslam ahalinin silahlanmak amacıyla askeri depolara saldırmalarını önlemek amacıyla böyle bir tutum sergilemiştir. Yerli Rum ve Ermenilerden bir kuvvet oluşturan Hüsnü Bey, tüm silahları Rumlara dağıttığı gibi depo ve cephaneliklerin muhafazasını da onlara bırakmıştır.⁹⁴ Rumlardan hiçbirinin işe yarar bir silahına ilişilmediği halde, İslam köylerinden toplanılıp ekserisi Mihaili köyünde depo edilen silahlar Papaslı, Koldere, Filoğlu ve sair Rum köyleri ahalisine dağıtılmıştır.⁹⁵ Bu durumun öğrenilmesi üzerine Manisa da halk galeyana gelmiş ve sonraları Manisa halkı tarafından Hüsnüyadis olarak adlandırılacak olan Mutasarrıf Hüsnü Bey, merkez vilayete sığınmak zorunda kalmıştır. Yaklaşık beş gün boyunca İzmir’de ikamet etmek zorunda kalan Hüsnü Bey, Manisa halkının heyecanının yatışması üzerine 30 Haziran 1919 tarihinde yeniden mutasarrıflık görevine dönebilmiştir.⁹⁶ Yunan kuvvetlerinin kontrolü altındaki depolardan silah soygunu daha sonraki aylarda da devam etmiştir. Nitekim 3 Eylül 1919 tarihinde Yunan muhafaza efradının yardımlarıyla Yahudi mezarlığı üzerindeki büyük depodan aşırılan dört yük silah, dokuz Rum tarafından Harmandalı ve Çavuşoğlu Rum köylerine götürülmüştür. Yine aynı depodan iki adet Alman mavzerinin Yunan askerleri tarafından Harmandalı deştibanı Horosköylü İstilyo ile arkadaşına verildiğine birçok kişi tarafından şahit olunmuştur.⁹⁷

Halkın olası direniş gücünü de yok etmek adına Müslüman hanelerde aramalar yapılarak silahlara el konulmuştur. Müslümanlardan alınan silahlar ise yine yerli Rumlara dağıtılmıştır. Manisa tüccarlarından Musa Kazım Efendi’nin bizzat şahidi olduğu olaylar hakkında verdiği ifadeye göre bu aramalar şöyle gerçekleşmiştir: “...Aramalar başladı. Her mahalle için iki çavuş, iki efüzün eri ve iki de yerli genç Rum ve bulunacak silahları taşımak için bir de arabacı ayrıldı. Bunlar evden eve geldiler... Yerli Rumlar, sizi kışlaya götüreceğiz diye ahaliden birçoklarını evlerinden

⁹³ BOA, DH. KMS, 52/61 (H.26.09.1337/25 Haziran 1919); BOA, DH. KMS, 52/80 (H.01.10.1337/30 Haziran 1919).

⁹⁴ Köklü, *age*, s.28.

⁹⁵ Türkmen, *age*, s.176.

⁹⁶ BOA, DH. KMS, 52/61 (H.26.09.1337/25 Haziran 1919); BOA, DH. KMS, 52/80 (H.01.10.1337/30 Haziran 1919).

⁹⁷ İlker Mümin Çağlar, “Manisa’da Yunan Mezalimi Raporu”, *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Manisa Vilayeti/Manisa Merkez)*, C.1, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, s.687.

*alıp götürdüler...*⁹⁸ Silah aramaları sırasında Yunan askerlerine yerli Rumlar da eşlik etmişlerdir. Nitekim Hacıhaliller köyünde ikamet eden 30 hanelik Müslüman ahaliye bir Yunan onbaşıyla beraber altı silahlı Rum giderek silah arama faaliyetinde bulunmuşlardır. Dört saat devam eden arama esnasında büyük küçük bütün Müslümanları döverek darp etmişlerdir. Dövülenler içerisinde hayati tehlikesi olanlar da bulunmaktadır.⁹⁹

Yerli Rumların ve Rum çetelerinin mütemadiyen devam eden tecavüzlerine karşı İslam ahalinin kendilerini korumak ve haklarını savunabilmek için müracaat edebilecekleri herhangi bir makam bulunmamaktaydı. Jandarmanın görevini yapmasına da Yunanlılar tarafından izin verilmediği için halk çaresizlik içerisindeydi. İzmir'in işgalinden sonra bir din adamı Türk jandarma komutanına bu durumla ilgili üzüntü ve şikayetlerini şu şekilde dile getirdiği görülmektedir: *"Rum halkının küçük büyük, içeride dışarıda herkesin gözü önünde yaptıkları kötülükler İslamların tüylerini ürpertmekte, her birini malından vazgeçirerek canını kurtarmak yoluna yöneltmektedir. İslamların silahları alındı. Yerli Rum halkı kamilen silahlandırıldı. İslam kanına susamış görünen Yunan askerlerine yerli Rum halkı da uymaktadır. Son günlerde silahçı dükkanlarından satın alınan silahlarla yerli Rum çocuklarının dahi silahlandırılmakta olduklarını işitiyoruz. Bütün bu dehşet saçan durumlara karşı dayanabileceğimiz, güvenebileceğimiz vazife başında bir tek Türk Jandarma eri göremiyoruz. Kumandan beyefendi, ırz, can ve malımızın korunmasını istemek her kişi için her yerde kanuni haktır. Osmanlı jandarmasının görev yapma imkânı yoksa İslam halkın göç etmesi veya İtilaf Devletleri inzibat kuvvetleriyle emniyet altına alınmamız için girişimlerde bulunmanızı dileriz."*¹⁰⁰ Tüm bu gerçeklikler bir yana, Osmanlı jandarmasının mevcut sayısı da bölgedeki asayişin sağlamaya yetecek sayıda değildi. Nitekim, savaştan önce mevcudu 40.000'e yakın olan, savaş içinde ordu hizmetine alınmaları nedeniyle sayıları 25.000'e düşen jandarma teşkilatı, 1919 yılı başına gelindiğinde sadece 9.000 kişiden ibaretti.¹⁰¹

İşgalle birlikte yerli Rumlar, özellikle de Rum ve Ermeni komitacıları işgal makamlarına yalan ihbarlar ve iftiralarda bulunmuşlardır. Bazı kötü emelli yerli Rumların tahrik ve teşvikiyle ve

⁹⁸ Mehmed Hocaoğlu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekat Yayınevi, İstanbul 1985, s.232; Mısıroğlu, *age*, s.215.

⁹⁹ Çağlar, *age*, s.682.

¹⁰⁰ Su, *age*, s.39.

¹⁰¹ Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.65.

türlü bahanelerle bir kısım Türkler divan-ı harbe sevk edilirken bir kısmı da tutuklanarak ezalara, cefalara maruz bırakılmışlardır. Bir taraftan Türklerin evlerine zorla girilerek türlü saldırılar icra edilirken diğer taraftan da Osmanlı devlet mallarının bulunduğu kapılar kırılarak içindeki malzeme kaldırılıp başı bozuk Rumlara verilmiştir. Aramalar sırasında namuslara da el uzatılarak İslam kadınlarının üstü başı aranmak bahanesiyle baş örtüleri zorla alınmıştır.¹⁰² Örneğin 7 Eylül 1919 tarihli hadisede Kara Yunus mahallesinden Kasap Mehmet Çavuş, koyun ve kuzu almak üzere Uşak'a gidip bir hafta sonra dönmüştür. Bu durum herkesçe malum ve şahitli olduğu halde Rumlardan birinin "Akhisar'daki çetelere gelip gidiyor" şeklindeki ihbaratı üzerine tutuklanmıştır. Müslümanların yaptıkları bunca şehadet ise itibara alınmamıştır.¹⁰³ Manisa'da yeniden kurulan ceza evleri de sebepsiz tutuklamalarla dolmuştur. Tutuklananlardan tehlikeli olarak görülenler İzmir ceza evine gönderiliyordu.¹⁰⁴ Şehir ileri gelenlerinden bazıları tutuklanıp hapse atılırken, bazıları da dağa ve kırlara götürülüp oralarda işkence ile öldürülmekteydiler.¹⁰⁵ Bu hususta işgal kumandanı Filipos'un yaveri ve jandarma kumandanı Matyo ile Miya ve olis gibi resmi memurlar bunlara öncülük ediyorlardı. Manisa'nın sokaklarında ve köylerinde artık her gün Müslüman cesetlerine rastlanıyordu.¹⁰⁶

Mütarekenin getirdiği otorite boşluğu, Hükümetin, İzmir Valisinin ve Manisa Mutasarrıfının tutumu hiç şüphe yok ki Manisa Rumlarını oldukça cesaretlendirmiştir. İşgalden birkaç gün sonra, Yunanlılar, Rumlara fena muamele yapmış oldukları suçu ile bazı Türkleri sürmüşler veya öldürmüşlerdir. Bu hadiselerde Rumların hoşlanmadıkları veya mal varlıklarına el koymak istedikleri masum Müslümanlara iftiralar atmak suretiyle ispiyonlamalarının da önemli bir rolü olmuştur. Gizli öldürülen 15-20 kişinin cenazeleri bulunarak getirilmiş ve İngiliz ve Fransız irtibat

¹⁰² Türkmen, *age*, s.177; Su, *age*, s.30; Suçsuz günahsız Türklerin tutuklanmaları için Rumların yapacağı küçücük bir ihbar veya yalan beyanat yeterli olmaktadır. Bu hususla ilgili olarak meydana gelen bir çok olay içerisinde örnek bir olay için bkz. Çağlar, *age*, s.689-690: "Bektaş-ı Kebir mahallesinden Hacıhasanoğulları'ndan Veli oğlu Ömer, Bektaş-ı Sağır Mahallesinden Molla Mustafa oğlu Mehmet çarşıya yemeklik almaya geldikleri sırada Rum bir kadının "Ben bunları Akhisar'da görmüştüm" diye Yunan jandarmalarına muhbirlik etmiş olması hemen tevkiflerini intaç etmiş, üç aydır başka bir şehir ve kasabaya veya bir köye bile gitmedikleri hakkındaki şehadet kar etmemiş hapse atılmışlardır. 7.7.1335/7 Eylül 1919."

¹⁰³ Çağlar, *age*, s.690.

¹⁰⁴ Köklü, *age*, s.55.

¹⁰⁵ Su, *age*, s.30.

¹⁰⁶ Uluçay-Gökçen, *age*, s.67.

subaylarının gözleri önünde fotoğrafları alınmıştır.¹⁰⁷ İşlenen vahşetler karşısında kendisini çaresiz hisseden pek çok Türk şehri terk ederek direnişe geçmek için iç bölgelere kaçmak zorunda kalmış ve bu durum İtalyan belgelerine de yansımıştı.¹⁰⁸

Manisa mutasarrıfının Yunan işgaline ve Rum taşkınlıklarına karşı, onların yanında ve karşıt bir propaganda olarak Kuva-yı Milliye'ye de cephe aldığı ve karalamalarda bulunduğu görülmektedir. Nitekim Manisa havalisindeki Kuva-yı Milliye mensupları Rum kadınlarını kaçırmak ve ırzlarına tecavüz etmekle suçlanmışlardır. Merkezi hükümet, bu durumun yabancı heyetlerin vilayet dahilinde incelemelerde bulunduğu bir sırada gerçekleşmesinin aleyhte bir cereyana sebep olabileceğini ön görerek yerel yönetimlerden suçluların derhal yakalanmasını istemiştir.¹⁰⁹ Fakat yapılan inceleme sonucunda şimdiye kadar Kuva-yı Milliye efradı tarafından kaçırılmış ve bıkriye zorla izale edilmiş Rum kızı olmadığı açıklığa kavuşturulmuştur.¹¹⁰

Bölgede faaliyet gösteren ve Türklere zarar veren Rum çeteleri, bizzat Yunan askerleri tarafından sevk ve idare edilmekteydiler. Bu durum sadece Türklere tarafından kabul gören bir gerçeklik olmayıp, dönemin İtalyan belgelerinde de aynen bu şekilde kabul edilmekteydi.¹¹¹ Rumlar, Manisa'nın işgalinden sonra eşkıyalık faaliyetlerinin yanı sıra yağma, soygun ve cinayet gibi eylemlerine de hız vermişlerdir. 7 Temmuz 1919 tarihinde yerli Rumlardan 200 kişilik silahlı bir kuvvet, 30 civarındaki Yunan süvarisinin de desteğini alarak Manisa'nın Mihaili köyünün yakınındaki Yeniçiftlik'e saldırmışlardır. Halit Paşa ile birlikte beş arkadaşını öldüren Rum asiler, Halit Paşa'nın başını keserek alıp götürmekteyken halkın Yunanlılara hücum etmesi üzerine uzaklaştırılmışlardır.¹¹² 21 Temmuz 1919 tarihinde ise yine Mihaili çiftliğinde bir Kuva-yı Milliye müfrezemiz, Yunan kuvvetleri ve Rum çetelerinin birlikte tertipledikleri bir pusuya düşürülmüştür. Fakat cesaretle karşı koyan Türk müfrezesinin Yunan asker ve Rum çetelerine bir hayli zayıf verdirmesi sonucunda Yunanlılar çiftliği yakarak

¹⁰⁷ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK Yay, Ankara 1990, s.24.

¹⁰⁸ Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde...*, s.15.

¹⁰⁹ BOA, DH. KMS, 55/26-1,2 (R.12 Eylül 1335/12 Eylül 1919); BOA, DH. ŞFR, 103/117 (H.16.12 1337/12 Eylül 1919).

¹¹⁰ BOA, DH. KMS, 55/26-3 (R.13 Teşrin-i Evvel 1335/13 Ekim 1919).

¹¹¹ Çelebi, *age*, s.30.

¹¹² Türkmen, *age*, s.32.; Turan, *age*, s.188.

çekilmek zorunda kalmışlardır.¹¹³ 24 Temmuz 1919 tarihinde ise Mütevelli köyü civarında Rum çetelerine bir miktar ölü ve yaralı verdirilmiştir.¹¹⁴ Rumların yaptıkları mezalim, Fransızların raporlarına da konu olmaktadır. Osmanlı Jandarma Teşkilatı'nda görevli Fransız Yüzbaşı Guilbert tarafından hazırlanarak İstanbul'daki Osmanlı Jandarma Genel Müfettişi General Foulon'a gönderilen 10 Ağustos 1919 tarihli raporda Türklerin olur olmaz nedenlerden dolayı tutuklandıkları, bunun için herhangi bir Rum'un ihbarının yeterli olduğu, Türklerin sıkça hakarete uğrayarak, dövüldükleri ifade ediliyordu. Raporda ayrıca Türklerin sürekli korku içinde yaşadıkları, tarlalarında çalışmadıkları, yollarda ya da tarlalarda işlenen cinayetlerin ve hırsızlıkların hemen hemen hepsinin Rum eşkıyaları ve Yunan askerleri tarafından gerçekleştirildiği, bu asayişsizlik karşısında Manisa ve Turgutlu'dan pek çok Müslümanın kaçmak zorunda kaldıkları belirtiliyordu.¹¹⁵

İşgal döneminde halk, bağ, bahçe ve tarlalarında katledildikleri için korku içerisinde yaşamışlardır. Nitekim Hâkî Baba mahallesinden Ömer oğlu Hafız Sadık mahdumu Hasan Hüseyin 3 Eylül 1919 tarihinde Hamidiye köyü civarındaki bağına giderken Rumlar tarafından katledilmiş, binmiş olduğu hayvanı ise gasp edilmiştir. Manisa Reji kolcubası Hafız Hasan Efendi ise rejiye yeni gelen bir Rum memura civarı gezdirmek amacıyla 9 Eylül 1919 tarihinde Rumlarla meskûn Harmandalı köyüne gittiğinde Rumlar tarafından şehit edilmiştir. Hafız Hasan Efendi, önce vurularak düşürülmüş sonrasında ise henüz hayattayken Rumlar tarafından o civardaki ormanlığın bir köşesine gömülmüştür.¹¹⁶ Çoğu zaman Yunan askerleriyle birlikte hareket eden Rum çeteler, Müslüman halkın elindeki hayvanlarını da zorla alıp götürmekteydiler. 3 Eylül 1919 tarihinde Koldere civarındaki Çaparlar köyü İslam ahalisinin 28 sığır, inek ve tosunu, Koldere'de teşkil edilmiş olan Rum çeteleri tarafından sığırtmaçların göğüslerine silah dayanmak suretiyle gasp edilmişti.¹¹⁷

Yerli Rumların her türlü organizasyonu ile kışkırtılarak provoke edilmelerinde Ortodoks piskoposlar da büyük rol oynamaktaydılar. İngiliz Harry Luke'un 23 Eylül 1919 tarihli raporundan anlaşıldığına göre

¹¹³ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s.253.

¹¹⁴ Ergül, *age*, s.90.

¹¹⁵ Bige Sükan, "Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 2015, ss.149-171.

¹¹⁶ Çağlar, *age*, s.678-679.

¹¹⁷ Çağlar, *age*, s.687.

Manisa'daki Ortodoks piskopos, sadece Manisa'da değil sancağın tüm kazalarındaki Rumların örgütlenmesinde de söz sahibiydi. Nitekim Manisa'daki Ortodoks piskoposun, Akhisar'da sükûn olmasına karşın, oradaki Rum halkın önemli bir kısmını kenti terk etmeye inandırması üzerine, Grek köylüler, 14 Eylül'de Manisa'ya üşüşmüşlerdi. Türk bölgelerinde bulunan ve hiçbir tehlike içinde olmayan Rumlar, yaşamlarının tehlike içinde olduğu gerekçesiyle, evlerini bırakarak Yunan bölgesine sığınmaya zorlanıyorlar; köylerinde kalmayı tercih edenler ise afroz ediliyorlardı. Luke'a göre, olaylar şunu göstermişti: *"Türk, güvenilir bir Batılı devletin ve özellikle İngiltere'nin vesayeti altında olursa, Grek, onun yönetiminde yaşayabilir, ama Türk, Grek'in yönetimi altında yaşayamaz. Yunanistan, işgalindeki bölgeyi ilhaka kalkışırsa, tüm ülke sürekli olarak kan dökülmesine ve düzensizliğe sahne oluşturmaktadır."* Luke ayrıca Manisa kazasındaki Müslümanlara karşı Rum ve Yunanlılarca işlenmekte olan her tür cürüm konusunda Manisa müftüsünden birçok şikayetler alındığını belirtmekteydi.¹¹⁸

30 Eylül 1919 tarihinde Gediz nehri kenarında ölü olarak bulunan iki kadının tecavüz edilerek öldürüldüğü anlaşılmış olup, bu cinayetin ya Yunan askerlerinin yardımlarıyla Rumlar tarafından ya da yalnızca Yunan askerleri tarafından işlenmiş olduğuna Manisa Müdde-i Umumiliğine bağlı keşif heyetince kanaat hasıl olmuştu.¹¹⁹ Türk-Rum gerilimini yatıştırmaları beklenen Ortodoks din adamları ise bırakınız gerilimi azaltmayı planlı ve kasıtlı bir şekilde sürekli tırmandırma politikası izliyorlardı. 1919 yılının Aralık ayında büyük kayıplar verdiren grip salgını sonucunda Metropolit Hirisostomos hayatını kaybetti. Onun yerine getirilen Metropolit vekili göreve başladıktan hemen sonra Müslüman halkı tahrik edecek eylemlere başladı. Ulu Cami'nin saat kulesindeki zamanı bildiren kampanalarını, her gün kilise çanı gibi çaldırarak Müslümanları galeyana getirmeye çalıştı. Yaptığı ilk icraat ise Ulu Cami'yi kiliseye çevirme girişimi oldu.¹²⁰

25 Aralık 1919 tarihinde, ikisi Hasan ve Nusret isimlerinde Müslüman ve birisi Rum Yanco, Manisa'dan İzmir'e Mezbahaya hayvan getirirlerken, Bornova'ya geldiklerinde, yollarını kesen askeri üniformalı bir Rum tarafından, hayvanları ellerinden alınmış ve iki Müslüman hançerlenerek öldürülmüştür. Serbest bırakılan Yanco'nun Karşıyaka'ya varınca olanları anlatmasına rağmen hiçbir soruşturma yapılmamıştır.¹²¹ 8 Ocak 1920 tarihinde yine Yunan elbise ve silahıyla donatılmış kimliği

¹¹⁸ Sonyel, *age*, s.199.

¹¹⁹ BOA, DH. EUM.AYŞ. 23/37 (05.01.1338/ M.30 Eylül 1919).

¹²⁰ Köklü, *age*, s.59.

¹²¹ Çelebi, *age*, s.33.

meçhul 16 şahıs tarafından Manisa'nın Keçili köyü basılarak köy halkı cami odasına doldurulmuştu. Bunlar arasındaki maliye tahsildarı Ahmet Efendi'nin 70 lirasını aldılar. Daha sonra Ayrancı Mustafa oğlu Mehmet'in cüzdanında yalnız 1 lira bulunmasından dolayı bu 1 lirayı da alarak kendisini öldürdüler. Eşraftan Veli Ağa'yı tutup evine götürerek 1.000 lira talep ettiler fakat parasının olmadığını beyan etmesi üzerine 2 kulağını da keserek hamile kızı Fatma'yı katlettiler ve ayrıca içlerinde köy imamı İsmail Hakkı'nın da bulunduğu birçok köylüyü yaraladılar.¹²² Üç kişinin öldürülüp, yedi kişinin yaralandığı bu olayı tahkik için olay yerine gönderilen Manisa Jandarma Merkez Karakolu Müstantik Vekili Mustafa Asım ve Hükümet Tabibi Bedri Bey tarafından bir zabıt varakası tutulmuştur. Keşif esnasında olay yerinde bulunan Yunan zabiti tarafından dava vekili Todoraki Efendi'nin tercümanlığı vasıtasıyla olayın Rumlar tarafından işlendiği beyan olunmuştur.¹²³ Daha sonra yapılan takibat ve aramalar neticesinde olayın faillerinden olan 16 şahıstan birinin Akhisar kazasına bağlı Gölarmara nahiyesi ahalisinden olup, I. Dünya Harbi'nden önce firarla Yunan ordusuna katılan ve sonrasında terhis edilen İtalyo olduğu anlaşılmış ve Yunan jandarması tarafından ele geçirilmiştir.¹²⁴ Keçiliköy baskını öneminden dolayı İtalyan yazışmalarına da yansımıştır.¹²⁵ Yine 1920 yılının Mart ayı içerisinde Manisa'ya bağlı Sinirli ve İzzettin köyleri civarında Türk çeteleriyle Yunan işgal kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmadan sonra Papazlı, Koldere, Müteveli, Harmandalı, Çavuşoğlu, Filoğlu ve Hamzabeyli köylerinin Rum halkları tarafından Yunan askerlerinin de yardımlarıyla İzzettin, Sinirli ve Gümülce köylerine saldırılarak Müslüman halk çırıl çıplak bırakılıncaya kadar soyulmuşlardır. Sahip oldukları her şey gasp edilmiş olup, bunun miktarı yaklaşık 80 araba civarındadır. Sadece İzzettin köyünden gasp edilen para ve eşyanın miktarı 80 bin lirayı aşmıştır. Saldırganlar arabalarla İzzettin köyüne girdikleri sırada orada bulunmakta olan Papazlı mıntıkası işgal kumandanının lakayt bir tavırla yağma ve soyguna göz yumduğu anlaşılmıştır. Saldırgan Rumlar daha sonra kasabanın kuzey doğusunda bulunan Musacalı, Akköy, Arablı ve Tepeköy isimli köylere giderek kapılarını kırmak suretiyle Müslüman halkın hanelerine tecavüz etmişlerdir. Hanelerde bulunan eşya, hayvan, zahire ve paraların yanı sıra köy camilerindeki kilim ve seccadeleri bile yağmalamışlardır. Büyük bir korkuya kapılan Müslüman ahali, yangından çıkmış gibi heyecan ve telaş içerisinde Kasaba'ya ve civar köylere iltica

¹²² BOA, DH.EUM.AYŞ. 30/50, 24 R1338/16 Ocak 1920.

¹²³ BOA, DH.EUM.AYŞ. 72/53, (H.29.12.1341/12 Ağustos 1923).

¹²⁴ BOA, DH.EUM.AYŞ. 75/93, (R.20 Nisan1336/20 Nisan1920).

¹²⁵ Çelebi, *age*, s.35.

etmişlerdir. Yunan mümessilleri nezdinde gerçekleştirilen teşebbüsler sonuçsuz kalmıştır. Sinirli köyü işgal mıntika kumandanını olaylardan haberdar edip yardım talep etmek amacıyla ahali tarafından gönderilen Musacalı köyü imamı Kıbrıslı İsmail Efendi yolda yağmacılar tarafından ele geçirilmiş ve işledikleri suçları gizlemek maksadıyla güya çetelere mensup olduğu iftirasıyla Kasaba'da hapsedtirilmiştir. Yaşanan bu ve benzeri hadiseler şüphesiz ki Müslüman halk ile Rumlar arasında büyük uçurumlar meydana getirmiştir.¹²⁶ Rum saldırganların tanış oldukları ve yıllardır bir arada yaşadıkları Müslümanlara karşı hiçbir şekilde merhamet etmedikleri görülmüştür. Nitekim yağmalar esnasında İzzettin köyünden Himmet Efendi ismindeki bir şahıs, saldırganlar arasında tanıdığı bir kişiden küçük çocuklarını soğuktan muhafaza etmek üzere kendisine tek bir yorgan bırakılmasını rica ve istirham etmesine karşılık, canının kurtulduğuna teşekkür etmesi gerektiği cevabını almıştır.¹²⁷

İşgalden sonra iyice cesaret bulan ve taşkınlıklarını artıran Rumlar, Paskalya münasebetiyle Nisan 1920 tarihinde Manisa'nın büyük kilisesinde toplanmışlardır. Burada bir cism-i gafir ile ayin icra edilerek çeşitli nutuklar atılmış ve orada toplanan cemaate Venizelos'un resmi ile Rumca bir varaka dağıtılmıştır. Her nasılsa bu cemaat arasında bulunabilmiş olan mahalli bir Osmanlı polis memuru tarafından olaylara şahit olunmuş, Rumca lisan bilmemesinden dolayı nutukların içeriğini anlayamamış ise de dağıtılan varakaları herkesin itina ile okuduktan sonra yırtıp attıklarını görmüş ve bu varakalardan birisini ele geçirmeyi başarmıştı. İncelemeler neticesinde mezkûr varakadan Rumların milli hislerinin okşanarak Yunan hükümetince milli bir ayaklanmaya teşvik edildikleri anlaşılmaktaydı.¹²⁸ Yine Nisan 1920'de Paskalya kutlamaları dolayısıyla Manisa'daki Rumlar taşkınlıklarda bulunarak Yunan askerlerinin de katılımıyla birçok silah atışında bulunmuşlar, atılan mermilerden birisi de Hükümet Konağına isabet etmişti.¹²⁹ Paskalya münasebetiyle yapılan taşkınlıklar İtalyan belgelerine de konu olmuştur. Nitekim İzmir İtalyan Delegasyonundan İstanbul Yüksek Komiseri'ne gönderilen yazıda, Ortodoksların paskalya günü olan 11 Nisan'da pek çok Müslümanın evini yağmaladıkları ve zarar verdikleri, vilayet dahilinde başka yerlerden de benzer haberlerin geldiği, Müslümanlara ait dükkân ve işletmelerinin kapatıldığı, Türklere tecavüz edildiği, Rumların gece yarısından sonra şehrin ikamet edilen yerlerine doğru ateş açtıkları ve bir

¹²⁶ BOA, DH. EUM.AYŞ. 36/61 (H.12.07.1338/ M.1 Nisan 1920).

¹²⁷ BOA, DH. EUM.AYŞ. 36/61-5 (R.1.Mart.1336/ M.1 Mart 1920).

¹²⁸ BOA, DH.İ.UM, 20/14-2 (H.06.06.1338/M.25 Nisan 1920).

¹²⁹ BOA, DH.İ.UM, 20/14 (R.21.Nisan1336/M.21 Nisan 1920).

mavzer mermisinin Osmanlı Jandarma Taburunun komutanlık binasının camını kırdığı belirtilmekteydi.¹³⁰

İşgal döneminde Rumlar; propaganda, casusluk, yağma, soygun, cinayet ve eşkıyalık gibi faaliyetlerinin yanı sıra Yunan ordusunda gönüllü asker olarak da görev yapmışlar veya bizzat Yunan ordusunun emriyle zorla askere alınmışlardır. Mayıs 1920'de Manisa'da Rumlardan kaydedilen askerler acele bir şekilde tren istasyonuna götürülürken yollarda Çivici İbrahim Efendi mahdumu Mustafa, Haffaf Cemal Efendi Mahdumu Lütfi, Sirozlu İsmail mahdumu Mehmet gibi daha birçok Müslümanın başlarındaki fesleri alarak yırtmışlardır. Yırtılan feslerin parçalarını Müslümanlara göstererek bu feslerin hükmünün kalmadığını, bu fesleri nasıl parçaladıysa Müslümanları da öylece parçalayacaklarını beyan etmişlerdir.¹³¹ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan haberlere göre, Yunanlılar Rumları zorla silah altına alarak Müslüman köylerine baskınlar düzenlemişler, silah altına girmek istemeyen Rumları ise şiddetle cezalandırmışlardır. Kendisini affettirmek isteyen kaçak Rumlara ise fidye olarak Türk köylülerinin kulaklarını kesip Yunanlılara götürme şartı getirilmiştir.¹³² Nitekim Küçük Asya ordusu komutanı Anastas Papulas tarafından yayımlanan günlük bir emir, Rumların resmen silah altına alındıklarını göstermektedir. "*Yunan ırkına mensup ve İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, İzmit, Üsküdar, Denizli, Aydın sancakları ahalisinden olan ve askeri işgal mıntıkasında ikamet eden 1891,1892, 1893, 1894 doğumlu gençler silah altına çağırılmıştır.*"¹³³

Sakarya Savaşı'ndan sonra Yunanistan tarafından yerli Rumlara zorunlu askerlik yükümlülüğü getirildi. Manisa'da bütün civar köylerden gelen Rum gençleri, istasyonun kuzeyindeki geniş meydanlıkta en son sistem İngiliz silahları ve donatım ile talim yapıyorlar, yetiştirildiklerinde de müstakil birlikler meydana getirilerek cephede savaşmak üzere Yunan ordusuna katılıyorlardı. Manisalı Rumları perde arkasından idare eden Jandarma Bölük Kumandanı Matyo'nun en büyük emeli Türk ve Müslümanları yok etmek olup, emri altındaki Rum ve Ermeni çeteleri, onun elleri ve kolları gibi çalışıyorlardı.¹³⁴

¹³⁰ Çelebi, *age*, s.37-38.

¹³¹ BOA, DH.İ.UM, 20/14-4 (R.17 Mayıs 1336/M.17 Mayıs 1920).

¹³² Hüseyin Doğramacıoğlu, "Hakimiyet-İ Milliye Gazetesine Yansıyan Yunan Mezalimi" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Temmuz-Ağustos 2019, Cilt:122, Sayı:241, ss.354.

¹³³ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s.108.

¹³⁴ Köklü, *age*, s.67-69.

Haziran 1920 tarihinde Yunanlıların işgal sahalarını genişleterek Salihli, Akhisar, Kırkağaç, Soma ve Alaşehir'i işgal etmeleri Manisa'da coşkuyla karşılandı. Yunan kuvvetlerinin Anadolu'nun içlerine doğru ilerlediklerini azınlıklar sokaklarda naralar atarak ilan ettiler. Manisa'ya gelen Rumca gazeteler de zafer başlıkları ve övgüyle çıkıyor ve kesin zaferin yakın olduğunu yazıyorlardı.¹³⁵ Haziran 1920'den itibaren Aydın vilayetinde Yunan işgalinin genişlemesiyle beraber mahalli Rumların Müslüman ahaliye karşı saldırılarında da önemli bir artış yaşanmaktaydı. Bu durum Sadaret makamı tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen 5 Ağustos 1920 tarihli yazıda da özellikle vurgulanmaktaydı. İşgal altındaki topraklarda Müslümanların tarlalarda yüzüstü bıraktıkları bütün mahsulat Rumlar tarafından yağma edilmekteydi.¹³⁶ Yağma, soygun ve tecavüz gibi faaliyetleri çoğunlukla Yunan ordusunun da desteğini alarak gerçekleştiren Rumlar, civarlarında bulunan Müslüman köy ve kasabalarına sürekli olarak saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırıların bir amacı Müslümanların mal varlıklarına el koymakken bir diğer amacı da korku ve terör ortamı yaratarak Müslümanların göç etmelerini sağlamaktı. Böylece Müslümanlardan boşalan yerlere Rumlar yerleştirilerek işgal bölgelerinin Rumlaştırılması amaçlanmaktaydı. Nitekim 16 Haziran 1920 tarihinde Manisa'nın Muradiye köyü yakınlarında bulunan Evrenos köyü Muradiyeli Rumlar tarafından kuşatılmış, kuşatmadan sonra köye giren üç Yunan askeri tarafından köy halkı darp edilerek üç kişi ağır şekilde yaralanmıştır. Köy halkından Kürt İsmail ve oğlu 18 yaşlarındaki Ahmet bilinmeyen bir yere götürülmüş, oğul Ahmed'in cenazesi daha sonra Muradiye köyü yakınlarında bulunmuştur. Yapılan muayene neticesinde Ahmed'in başından kurşunlanarak öldürüldüğü anlaşılmıştır. Köy kadınları tarafından Muradiye karakol kumandanına yapılan şikâyetlere hiçbir şekilde ehemmiyet verilmemiştir. Meydana gelen vahşeti şikâyet etmek üzere Manisa'ya gitmekte olan köy muhtarı Mehmet ise Muradiye karakolu tarafından tutuklanmıştır.¹³⁷

İşgal döneminde yerli Rumlar, kutsal mekanlara dahi saygı göstermemişler, Yunanlılar ile birlikte işgal edilen yerlerde İslam dinine, mabetlere ve manevi değerlere karşı oldukça saygısız ve saldırgan tutum sergilemişlerdir. Yunan işgali altındaki pek çok yerde olduğu gibi Manisa'da da halk, şikâyetlerini, Avrupa kamuoyuna duyurması için İtalyan makamlarına başvurmuş ve Rumların kutsal değerlere yaptıkları saygısızlıklar böylece İtalyan belgelerine de konu olmuştur. 15 Şubat 1921

¹³⁵ Köklü, *age*, s.63.

¹³⁶ BOA, HR.SYS. 2551/3-5 (R.5.Ağustos 1336/5 Ağustos 1920).

¹³⁷ BOA, BEO. 4643/348209 (H.03.11.1338/19 Temmuz 1920).

tarihinde Manisa Hâkimi İsmail Hakkı, Müftü Ahmet Abdülhamid, Ulu Cami Bekçisi Ahmet Celalettin ve Belediye Başkanı Ali imzasıyla İzmir İtalyan Temsilcisine gönderilen mektupta bu husus şöyle ifade edilmektedir: *“Her akşam saat dokuzdan sonra Rumlar, şehir merkezinde bulunan yirmi numaralı yerden, kapıları ve bariyerleri zorlayarak koyun sürülerini Türk mezarlığına sokmakta ve sabaha kadar otlatmaktadırlar. Ayrıca geçmişten günümüze kadar gelmiş ve geleceğe aktarılacak olan mezarları ve taşlarını mahvettiler. Caniler, Yunanlı yetkililerin hoşgörüsünden cesaret alarak, bu ayın onun da, Fatih Sultan Mehmet’in bir oğlunun defnedilmiş olduğu Vali Konağı’nın yanındaki Türbe Camii’ne de girdiler. Müslümanlar, belediye zabıtasına müracaat ederek, hayvan sürülerinin mezarlıktan kovulmasına yardımcı oldular.”*¹³⁸

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 8 Nisan 1922 tarihli haberine göre; Müslüman halkın dini ve milli duygularını tahrik ve tahkir eden Rumlar, mezarlık kapılarını kırarak, mezarlar üzerinde hayvan sürüleri gezdirmişlerdir. Sultan Tepesine ve Ulu Cami’ye zorla giren Rumlar, Kur’an-ı Kerim cüzlerini, kutsal levhaları ve minberi parçalamışlar, caminin minaresine çıkararak Rum mahallelerine mendil ve şapkalar sallamışlar ve şehrin tarihi saat kulesine çan takmışlardır.¹³⁹ 12 Şubat 1921 tarihinde Selçuklu şehzâdelerinden İshak Çelebi tarafından yaptırılan Ulu Câmî bünyesinde bulunan bir türbe soyulmuş ve mukaddesata tecavüz edilmiştir. Sabah sekize doğru, şehirli ve köylü Rumlardan oluşan bir topluluk câminin kapısını kırarak içeriye girmişlerdir.¹⁴⁰ İzmir kadısının anlattıklarına göre, 12 Şubat 1921 tarihinde bir miktar Yunan askeriyle birlikte Ulu Camii Şerifine giren Rumlar, caminin kapılarını kırarak mefruşatını bir yere toplamışlardır. Kur’an-ı Kerim başta olmak üzere cami-i şerif içerisindeki birçok kitap parçalanarak ayaklar altında çiğnenmiş ve mihrabın bazı kısımlarına Yunanca bazı yazılar yazılmıştır. Sonra cami avlusundaki saat kulesine çıkan Rumlar, kulenin çanını kilise çanı gibi çaldırmışlardır.¹⁴¹ Bu gelişme üzerine Manisa’daki bütün kiliseler çanlarını çalarak durumdan Hıristiyan ahaliyi haberdar etmişlerdir. Haberi alıp guruplar halinde gelen kadın, erkek ve çoluk çocuktan ibaret Rumlar, hep birlikte Ulu Cami’ye saldırmışlardır. Camiye girdiklerinde kendilerine Yunan askeri tarafından Ulu Cami’nin kiliseye çevrildiği müjdelenmiştir. Keyfiyetten haberdar edilen Müftü Abdülhamid Efendi, derhal Mutasarrıf Hüsnü

¹³⁸ Çelebi, “İtalyan Belgelerine Göre...”, s.121.

¹³⁹ Talat Yalazan, *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)*, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.57-58.

¹⁴⁰ Çelebi, “İtalyan Belgelerine Göre...”, s.121.

¹⁴¹ BOA, DH.İ.UM, 20/14 (H.20.06. 1339/M.1 Mart 1921).

Bey'in makamına çıkararak durumu anlatmış fakat Hüsnü Bey'den telaşa mahal olmadığı yolunda bir cevap alması üzerine bundan tatmin olmayan Abdülhamid Efendi, doğrudan doğruya yerel askeri kumandanlığa müracaat etmiştir. Ulu Cami'ye yapılan tecavüzün durdurularak, olay hakkında tahkikat başlatılmasını isteyen Müftü Efendinin ısrarları karşısında Yunan makamları kendisine tecavüzün durdurulacağı ve suçluların divan-ı harbe verileceği yolunda bir teminat vermişlerdir. İzmir kadısının ifadelerine göre bu hadisede Yunanlılar, özellikle Sevr Antlaşmasının yeniden gözden geçirildiği bir sırada meydana gelen bu olayı manipüle ederek Müslümanlar tarafından Hıristiyanlara bir katliam icra edileceği şeklinde bir planı sahnelemeye çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır.¹⁴² Ulu camiye yapılan bu tecavüz bir saatten fazla, yâni müftünün görüşme talebiyle olay yerine gidişine kadar devam etmiştir. Kur'an'ın ayaklar altına atılan sayfaları müftü tarafından toplanmış ve resmî bir tahkikat başlatılmıştır.¹⁴³ 13 Şubat 1921 tarihli Öğüt Gazetesinde bu olaylardan "Rumlar, Manisa'da Müslümanların dini ve millî duygularını küçültücü hareketlerini artırmışlardır" ve "Tarihi saat kulesine çan takmışlardır" şeklinde söz edilmektedir.¹⁴⁴

İşgal döneminde Rumların Manisa halkına verdiği sıkıntıları 1922 yılına ait İtalyan belgelerinde de görmek mümkündür. Nitekim 18 Temmuz 1922'de İzmir İtalya Temsilcisi Kont Carlo Senni tarafından İstanbul İtalyan Büyükelçisine gönderilen telgrafta, Rum çetelerin, Ermeni çeteleriyle iş birliği yapmakta oldukları ve bu çetelerin özellikle Menemen-Turgutlu-Akhisar bölgelerinde faaliyet gösterdikleri belirtilmektedir.¹⁴⁵ Söke'nin Yunan işgaline uğramasından sonra bu durumdan cesaret alan Rum çetelerinin faaliyetlerini artırdıkları görülmektedir. 9 Mayıs 1922'de 30 kişilik bir Rum çetesi İzmir-Manisa arasında Demiroluk mevkiinde bir otomobili durdurarak yolculardan 150 lira gasp etmişlerdir. Soygun sırasında, ihtiyar bir yolcunun parmağındaki yüzüğü alabilmek için parmağını kırmışlardır.¹⁴⁶

Yunan işgali özellikle Anadolu'ya çok daha önceden yerleşmiş olan yerli Rumların yaşam biçimini büyük ölçüde etkilemiştir. Yunanistan ve adalardan sonradan gelen yeni Rumların şüphesiz ki bu durumda büyük etkileri bulunmaktadır. Zira yerli Rum gençler, bu sonradan gelen çeteci Rumlardan oldukça fazla etkilenmişler ve Yunan milliyetçiliği doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu genç Rumların tutumlarına kızan

¹⁴² BOA, DH.İ.UM, 20/14 (H.20.06. 1339/M.1 Mart 1921).

¹⁴³ Çelebi, "İtalyan Belgelerine Göre...", s.122.

¹⁴⁴ Su, *age*, s.26.

¹⁴⁵ Çelebi, "İtalyan Belgelerine Göre...", s.124.

¹⁴⁶ Turan, *age*, s.181.

yaşlı Rumlar ise Türklerle olan komşuluk ilişkilerini iyi niyet çerçevesinde korumaya çalışmışlardır. Özellikle Sakarya Savaşı'ndan sonra Yunanistan tarafından Yerli Rumlara getirilen zorunlu askerlik yükümlülüğü, Rumları tümüyle kavganın içine sokmuştur. Türklerle yaşanan düşmanlık ekonomik ilişkilerin bozulmasına ve onlarla ticaret yapanların zarara uğramalarına neden olmuştur.¹⁴⁷

Sonuç

Bu çalışma ile Yunan işgali döneminde Manisa kaza merkezi ile yakın çevresindeki Rumların işgal öncesi dönemden işgal sonrası döneme kadar olan süreçte tutum ve davranışları incelenmeye çalışılmıştır. İşgal kuvvetleri askerlerinin Manisa'ya gelmek üzere yola çıktıkları söylentileri yayılır yayılmaz Rumlar, taşkınlıklarını artırarak her türlü mezalimi işlemeye başlamışlardır. Türk köylülerinin hayvanları gasp edildiği gibi ilk etapta yaklaşık yüz bin kiloya yakın zahireyi de yağmalamışlardır. Manisalı Müslümanların fesleri cebren yırtılmış ve kadınların namuslarına el uzatmışlardır.

Yunanlıların herhangi bir direnme ile karşılaşmaksızın Manisa'yı işgal etmiş olmalarının en önemli sebeplerinden birisi de yerli Rumların ve Rum papazlarının Müslüman halk arasında yaptıkları olumsuz propagandalarıdır. Halkın telaş ve şaşkınlığından yararlanan yerli Rumlar, çarşılarda, meydanlarda ve mahallerde sokak sokak dolaşarak İslam ahalinin Yunan işgalini istememelerinin veya karşı çıkmalarının kendileri için iyi sonuçlar doğurmayacağı ve halkın Yunan politikalarına aykırı davranışlarının Yunanlıların kötü muamelesine neden olacağı şeklinde propagandalar yapmışlardır. Birçok yerde olduğu gibi burada da işgal ihtimaline karşı yerli Rumların dostluğuna sığınmak çare olarak gösterilmiştir. Rum ve Ermenilerin nüfus yoğunluğu diğer yerlere göre daha fazla olduğu için bu propaganda Manisa'da oldukça etkili sonuçlar vermiştir. Halkın olası direniş gücünü de yok etmek adına yerli Rum ve Ermenilerden bir kuvvet oluşturan Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey, tüm silahları Rumlara dağıttığı gibi depo ve cephaneliklerin muhafazasını da onlara bırakmıştır. Bu nedenlerden dolayı Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey'in Manisa'daki Yerli Rumlarla da arasını iyi tuttuğu ve bu konuda da Yunan politikasına hizmet ettiği görülmektedir.

Manisa'daki yerli Rumlar, çetecilik faaliyetleriyle de Müslüman halka her türlü vahşeti yapmışlardır. Rum çeteler, Ermeni çeteleriyle iş birliği yapmışlar ve özellikle Manisa-Menemen-Turgutlu-Akhisar bölgelerinde faaliyet göstermişlerdir. Bu duruma İtalyan, İngiliz, Fransız ve Amerika Birleşik Devletleri'ne ait yazışmalarda da sıkça yer

¹⁴⁷ Ergül, *age*, s.191.

verilmiştir. Yağma, soygun ve tecavüz gibi faaliyetleri çoğunlukla Yunan ordusunun da desteğini alarak gerçekleştiren Rumlar, civarlarında bulunan Müslüman köy ve kasabalarına sürekli olarak saldırılarda bulunmuşlar, İslam dinine, mabetlerine ve manevi değerlere karşı da oldukça saygısız ve saldırgan bir tutum sergilemişlerdir. Yunan ordusunda gönüllü asker olarak görev yapan Rumlar, bizzat Yunan ordusunun emriyle zorla askere alınmışlardır. Bu saldırıların bir amacı Müslümanların mal varlıklarına el koymakken bir diğer amacı da korku ve terör ortamı yaratarak Müslümanların göç etmelerini sağlamaktır. Böylece Müslümanlardan boşalan yerlere Rumlar yerleştirilerek işgal bölgelerinin Rumlaştırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO. 4643/348209 (H.03.11.1338/19 Temmuz 1920).

BOA, DH. EUM.AYŞ. 23/37 (05.01.1338/ M.30 Eylül 1919); 30/50, (24 R1338/16 Ocak 1920); 36/61 (H.12.07.1338/ M.1 Nisan 1920); 75/93 (07 Ş 1338/26 Nisan1920); 72/53, (H.29.12.1341/12 Ağustos 1923).

BOA, DH.EUM. 3. Şb. 3/44-3, 4 (H.10.03.1333/M.26 Ocak 1915).

BOA, DH.EUM. 6. Şb. 1/30 (H.20.11.1332/M.10 Ekim 1914).

BOA, DH.İUM, 20/14 (R.21.Nisan1336/M.21 Nisan 1920); 20/14-2 (H.06.06.1338/M.25 Nisan 1920); 20/14-4 (R.17 Mayıs 1336/M.17 Mayıs 1920); 20/14 (H.20.06. 1339/M.1 Mart 1921).

BOA, DH.İUM. EK, 54/2 (H.02.10.1337/M.1 Temmuz 1919).

BOA, DH. KMS, 49/80-8 (H.5.5.1337/6 Şubat 1919); 49/80-2 (R.24.01.1335/24 Mart 1919); 49/80-4 (28.Kanun-u Sani 1335/28 Ocak 1919); 52/96-2 (H.26.08.1337/27 Mayıs 1919); 52/96-5 (R.25.Mayıs 1335/25 Mayıs 1919); 52/61 (H.26.09.1337/25 Haziran 1919); 52/80 (H.01.10.1337/30 Haziran 1919); 55/26-1,2,3 (R.12 Eylül 1335/12 Eylül 1919).

BOA, DH. ŞFR, 100/166 (H.23.09 1337/22 Haziran 1919); 103/117 (H.16.12 1337/12 Eylül 1919).

BOA, HR.SYS. 2551/3-5 (R.5.Ağustos 1336/5 Ağustos 1920).

Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1326/M.1908.

Hatıratlar

Apak, Rahmi, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, C.V, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Sotiriyu, Dido, *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1992.

Su, Kâmil, *Manisa ve Yöresinde İşgal acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.

Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*, (Yayımlayanlar: İsmail Aka-Vehbi Günay-Cahit Telci), Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akdeniz, Melih, "Türk ve Yunan Basınından Örneklerle Manisa'da İşgalin İlk Evresi (Mayıs-Haziran 1919), *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, 2019, ss.290-313.

- Arıkan, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.
- Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Çev. Devrim Evcı, Dipnot Yayınları, Ankara 2013.
- Aydinel, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- Berber, Engin, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Bilgi, Nejdet, "İstiklal Yolunda Bestekar Bir Müftü; Ahmet Alim Efendi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24 (2), 2008, ss.217-219.
- Bilgi, Nejdet, "Direniş Fikrinin Örgütlenmesi ve Manisa Müftüsü Alim Efendi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, II. Kitap, Hz. Oktay Gökdemir, Ankara 2010, ss.89-106.
- Çağlar, İlker Mümin, "Manisa'da Yunan Mezalimi Raporu", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa (Manisa Vilayeti/Manisa Merkez)*, C.1, Ed. Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa 2020, ss.671-707.
- Çelebi, Mevlüt, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- Çelebi, Mevlüt, "İtalyan Belgelerine Göre Saruhan Sancağında Yunan İşgali" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI / 1, 2016, 115-128.
- Çelebi, Mevlüt, "Saruhan Sancağında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XX, Sayı/Number 2 Aralık/December 2005, 17-42.
- Çelebi, Mevlüt, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası): 16 Nisan-18 Mayıs 1919", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (1990): 561-590.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin, "Hakimiyet-İ Milliye Gazetesine Yansıyan Yunan Mezalimi" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Temmuz-Ağustos 2019, Cilt:122, Sayı:241, ss.351-364.
- Doğtekin, Abdullah, "Millî Mücadele Döneminde Saruhan Sancağı'nda Firariler Sorunu ve Eşkiyalık", *Yüzüncü Yılında Millî Mücadele Döneminde Manisa*, C.I, Editörler: Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi, Berikan Yayınevi, Ankara 2020, ss.345-380.
- Doğtekin, Abdullah, "İşgal Döneminde Akhisar Kazasındaki Rumların Tutum ve Davranışları", *Kurtuluşunun 100. Yılında Millî Mücadele'de Akhisar (6-7 Eylül 2022) Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler: Prof Dr. Mevlüt Çelebi- Doç. Dr. Nejdet Bilgi), Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar 2022, ss.515-546.

- Doğtekin, Abdullah, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İzmir'in İşgaline Söke Kazasında Rum Faaliyetleri" *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi (IJOSES)*, 17 (2022), ss.1-23.
- Doğtekin, Abdullah, "Cihan Harbi'nden İzmir'in İşgaline Urla ve Yakın Çevresinde Rum Faaliyetleri", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı: 11 (2022/Yaz), ss. 197-245.
- Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 20001.
- Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Emecen, Feridun, *Tarih İçinde Manisa*, Manisa Belediyesi Kültür Yay., Manisa 2006.
- Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Ergül, Teoman, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922)*, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, İzmir 1991.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul 2011.
- Gökçen, Salim, "Millî Mücadele'de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri" *CTAD*, Yıl 12, Sayı 23, (Bahar 2016), s. 89-111.
- Hocaoğlu, Mehmed, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekat Yayınevi, İstanbul 1985.
- Kasaba, Reşat, *Osmanlı imparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, Çeviren: Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul 1993.
- Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul (tarihsiz).
- Konukçu, Enver, "Pazarcıklı Mehmet Emin'in Neşrettiği Manisa Gazetesi 1909." *Manisa Dergisi*, Yıl:2 Sayı 5, (1983).
- Köklü, H. Nusret, *Manisa: İşgalden Kurtuluşa*, Ankara 1976.
- Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul 1974.
- Mısıroğlu, Kadir, *Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi*, Sebül Yayınevi, İstanbul 1975.
- Mutlu, Cengiz, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1912)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
- Nakracas, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi Yayınları, 2005.

- Parlak, Türkmen, *İşgalden Kurtuluşa I Yunan Ege'ye Nasıl Geldi (İlk Günler)*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1982.
- Sarısr, Serdar, *Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.
- Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- Serçe, Erkan, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi Kitabevi, İzmir 1998.
- Salahi Sonyel, "İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)", *Bellekten*, sayı:272 (2006), ss.191-204.
- Sükan, Bige, "Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
- Sürgevil, Sabri, *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2009.
- Taçalan, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayın, İstanbul 1981.
- Turan, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- Türkmen, Zekeriya, *Belgelerle Yunan Mezalimi*, Ocak Yayınları, Ankara 2000.
- Türkmen, Zekeriya, *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- Uluçay, Çağatay-Gökçen, İbrahim, *Manisa Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939.
- Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Yalazan, Talat, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)*, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

CUMHURİYET DÖNEMİ İSTATİSTİKLERİ IŞIĞINDA MANİSA (SARUHAN) İLİNDE TARIM VE HAYVANCILIK (1925-1929)

*Nursal KUMAŞ**

Giriş

Kurtuluş savaşıyla birlikte kazanılan askeri ve siyasi başarıya ekonomik özgürlüğün de eklenmesi gerekliliğini bilen Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki cumhuriyet kadroları, ülkede ekonomik bir kalkınma seferberliği başlattı. İzmir İktisat Kongresi kararları çerçevesinde ülkenin kalkınmasında sanayi ve tarım öncelikli bir plan olarak benimsendi. Bu amaçla 1925 yılında aşar vergisi ve tütün reji uygulaması kaldırıldı. Tarımda makineleşme benimsendi. Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçiye kredi verilmesine gidildi. Tarımı geliştirmek amacıyla örnek çiftlikler kuruldu. Tarım uzmanı yetiştirmek için yurt dışına öğrenci gönderildi. Ülke içinde tarım okulları kuruldu veya mevcut olanlar günün koşullarına göre modernleştirildi.

Tarım ve hayvancılık ülkenin temel ekonomik faaliyet alanları olmasına karşın Cumhuriyet Dönemi'nde toprak reformunun gerçekleşmemiş olması ve miras yoluyla toprakların bölünmesi her iki sektörde faaliyet gösterenleri zor durumda bıraktı. Tarımsal faaliyetleri geliştirmek için çiftçiye yönelik birçok destek ve teşvik uygulandı fakat istenilen düzeye ulaşamadı. Bu durumun temel nedeni ülkede tarımın ağırlıklı olarak küçük aile işletmelerinin yürüttüğü geçimlik ekonomiye dayanıyor olmasıydı. Modern tarım yöntemlerinin bilinmemesi, modern araç ve gereç kullanımının azlığı ve en önemlisi de üreticinin ve tarım alanında yetişmiş uzmanların teknik bilgi düzeylerinin istenilen düzeyde olmaması tarımsal verimliliği azaltmaktaydı.

Tarım-hayvancılık faaliyetleri iklimle ve doğal felaketlerle doğrudan bağlantılıydı. Yağmurun az yağması veya dolu, sel gibi afetler üreticilerin tarih boyunca ekonomik açıdan sıkıntıya girmesine neden olmaktaydı.

* Doç. Dr., *Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü*
e-mail: *kumasnursal16@gmail.com* Bursa/Türkiye, ORCID: 0000-0002-6554-5007.

Bu çalışmada 1925-1929 yılları arasında yayımlanan devlet salnameleri, 1927 yılında gerçekleştirilen genel nüfus sayımı, sanayi sayımı ve tarım sayımı istatistikleri Manisa ili merkezinde ve ilçeleri özelinde değerlendirildi. İstatistik veriler çerçevesinde ekimi yapılan ürünlerin cinsi, ekilen-dikilen-elde edilen ürünlerin miktarı ve beslenen hayvanların türü, sayısı ve bu hayvanların ekonomik değeri tespit edildi. Tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle ilgili istatistik veriler tablo yöntemi kullanılarak yorumlandı.

1.Manisa İline Ait Çeşitli Parametreler

Tarım ve hayvancılık faaliyetleri nüfus, eğitim, işgücü, iklim ve coğrafi şartlar gibi birçok alanla ilişkili gözükmektedir. Manisa gün gittikçe nüfusu artan bir şehir görüntüsü çizdiği için bu parametrelerden öncelikle şehrin nüfus yapısına bakmak gerekir.

1.1.Nüfus

Tablo No: 1 Manisa İlinin 1927 Yılı Nüfus Sayımı Verileri
(28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, Fasikül I, 1929, s. XIII)

Yerleşim Yeri	1927 Yılı		
	Erkek	Kadın	Toplam
Manisa Merkez	47.579	45.182	92.761
Akhisar	23.825	23.710	47.535
Alaşehir	15.537	17.473	33.010
Demirci	11.774	14.388	26.162
Eşme	9933	11.113	21.046
Gördes	10.479	12.121	22.600
Turgutlu (Kasaba)	16.201	16.089	32.290
Kırkağaç	10.178	9542	19.720
Kula	13.634	16.025	29.659
Salihli	14.079	14.249	28.328
Soma	9825	11.077	20.902
Toplam	183.044	190.969	374.013

Tablo No: 1'deki verilere göre Manisa; 1927 yılında nüfus açısından ülkenin önde gelen şehirlerden biri konumundaydı. Özellikle iklimin tarım ve hayvancılığa uygun olduğu yerleşim yerlerinde nüfus artış hızı yüksekti. Bu nedenle Akhisar ilçesi nüfus potansiyeli açısından diğer ilçelerden bir adım daha önde gözükmekteydi. Şehir genelinde her 100 eve 484 nüfus, her 1000 erkeğe 1043 kadın düşmekteydi¹. Nüfus ve tarımsal faaliyetler arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktaydı. İlin sulanabilen verimli toprakları Çal Dağı, Manisa Dağı ve Bozdağların

¹ 1927 Nüfus Sayımı, Fasikül III, s. 16, 18.

etekleriydi. Söz konusu yerlerde köyler sık ve nüfusları da kalabalıktı. Merkez, Akhisar, Turgutlu ve Salihli ilçelerinin şehir nüfusları da bu nedenle yüksekti².

1.2.Okuma-Yazma

Şehirde 1927 yılı verilerine göre yedi yaşın üstünde olup Arap harfleriyle okuma-yazma bilenlerin oranı %8,72'ydi (erkeklerde %15,09; kadınlarda %2,80). Bu oran tüm nüfus dikkate alındığında %7,00'ydü (erkek: %11,93; kadın: 2,28)³. Söz konusu oranlar ülke ortalamalarının altındaydı. Oldukça düşük bir okuma-yazma oranına sahip şehir halkının akademik bir zorunluluk taşımadığı için tarım-hayvancılık faaliyetlerine yönelmeleri doğal görünmekteydi.

Şehir nüfusu genel olarak dikkate alınıp değerlendirildiğinde okuma-yazma bilme durumuyla ilgili şöyle bir tablo ortaya çıkmaktaydı: **Tablo No: 2** 1927 Yılı Verilerine Göre Manisa İli ve İlçelerinde Okuma-Yazma Bilenlerin Erkek-Kadın Dağılım Oranları (1927 Nüfus Sayımı, Fasikül I, ss. 11-12).

Yerleşim Yeri	Şehir %		Köy %		Toplam %	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Merkez	73,79	26,10	85,24	14,76	78,48	21,52
Akhisar	94,37	5,63	100,00	-	95,52	4,48
Turgutlu	93,97	6,03	92,37	7,63	93,50	6,50
Demirci	-	-	-	-	87,32	12,68
Eşme	-	-	-	-	95,91	4,09
Gördes	-	-	-	-	89,88	10,12
Alaşehir	-	-	-	-	84,76	15,24
Kırkağaç	-	-	-	-	84,13	15,87
Kula	-	-	-	-	88,96	11,04
Salihli	-	-	-	-	80,31	19,69
Soma	-	-	-	-	81,31	18,69
Gen. Top.	-	-	-	-	83,37	16,63

Tablo No: 2'ye göre erkeklerde okuma-yazma oranı en yüksek Eşme'de, en az Merkez ilçesindeydi. Kadınlarda durum tam tersi bir seyir izlemekteydi. Akhisar ilçesinde köylerde kadınların hiçbirinin okuma-yazma bilmemesi oldukça dikkat çekmekteydi.

² Nuran Taşlıgil, "Manisa İlinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1992, s. 233.

³ 1927 Nüfusu Sayımı, Fasikül III, ss. 22-23, 44.

1.3. Meslek Grupları ve İşgücü

1927 yılı verilerine göre şehirde 12 yaşın üstünde olup meslek sahibi olduğu belirlenenlerin oranı %45,56'ydı (erkek: %86,73; kadın: %30,71)⁴.

Tablo No: 3 1927 Yılı Nüfus Sayımı Verilerine Göre Manisa İlinde Meslek Grupları (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, Fasikül III, 1929, s. 51)

Cinsiyet	Ziraat %	Sanayi %	Ticaret %	Genel Hizmetler %	Serbest Meslek Vesaire %	Mesleği Belli Olan %	Mesleği Olmayan %
Erkek	45,12	5,66	4,00	3,09	1,64	59,51	40,49
Kadın	19,85	2,13	0,10	0,01	0,24	22,33	77,67
Toplam	32,21	3,86	0,01	1,52	0,93	38,53⁵	61,47⁶

Tablo No: 3'e göre mesleği belli olan nüfus içinde zirai faaliyetler önemli bir yer tutmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yılları henüz sanayi hamlesinin gerçekleşmediği ve nüfusun önemli bir kısmının eski usul yöntemlerle tarım ve hayvancılık faaliyetlerine devam ettiği bir dönemdi. 1927 yılı verilerine göre mesleği belli olan nüfus içinde zirai alanda faaliyet gösterenlerin oranı %81,63'tü. Manisa ili de bu anlamda %79,49 oranıyla ülke gerçeğini yansıtmaktaydı. Şehir her ne kadar ülke ortalamasının altında kalmış olsa da zirai faaliyetlerin Manisa'nın temel geçim kaynağı olması gerçeğini değiştirmemekteydi. Zirai faaliyetler içinde erkeklerin oranı %68,55 iken kadınlarda %31,45'ti. Erkek nüfusun bu kadar yüksek çıkmasının temel nedeni aile işletmelerinde ve küçük işletmelerde kadın iş gücünün bir anlamda yok sayılmış olmasıydı. Günlük geçime dayalı aile işletmelerinde kadının ve çocukların tarlada çalışması veya hayvan gütmesi gibi faaliyetler doğal bir görev olarak kabul edilmekte ve bir iş olarak değerlendirilmemekteydi. Hatta erkeklerin bir kısmı da iş tanımını çalışma karşılığında doğrudan gelir getiren faaliyet olarak tanımladıkları için karın tokluğuna çalıştıkları zirai faaliyetleri iş olarak görmemekteydi. Bu nedenle 1927 yılı nüfus sayımlarında şehir genelinde işi olmayan nüfus %59,48 gibi oldukça yüksek bir rakam çıkmaktaydı. Manisa ilinde çocuk yaşta veya okuma yaşında olanların oranının %45,36⁷ gibi önemli bir düzeyde oluşunun yanında özellikle kadın iş gücünün yok sayılmış olması da bu yükselmede

⁴ 1927 Nüfus Sayımı, Fasikül III, ss. 26-27.

⁵ Bu rakam ilgili verilerde sehven 40,53 olarak verildiği tespit edildi.

⁶ Bu rakam ilgili verilerde 59,47 olarak verildiği tespit edildi.

⁷ 1927 Nüfus Sayımı, Fasikül III, s. 21.

etkili olmaktadır. İşsiz nüfus içinde kadınların %66,68 oranında yer alması bu iddiayı destekler niteliktedir⁸.

1927 yılı sanayi sayımı verilerine göre şehirde tarım-evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sanayisi başlığı altında toplam 1012 işletme ve bu işletmelerde çalışan toplam 2210 çalışan bulunmaktaydı. İşletme ve çalışan sayısının ilçelere göre dağılımı şu şekildedir: Merkez: 187 işletme, 574 çalışan; Eşme: 7 işletme, 12 çalışan; Akhisar: 169 işletme, 368 çalışan; Alaşehir: 49 işletme, 75 çalışan; Demirci: 94 işletme, 155 çalışan; Salihli: 37 işletme, 99 çalışan; Soma: 104 işletme, 195 çalışan; Turgutlu: 55 işletme, 157 çalışan; Kırkağaç 107 işletme, 257 çalışan; Kula: 175 işletme, 260 çalışan ve Gördes: 28 işletme, 58 çalışan. Mevcut 1012 işletmenin 410'u 1 kişi; 117'si bir kişi aile efradı; 329'u 2-3 kişi; 110'u 4-5 kişi; 40'ı 6-10 kişi ve 6'sı 11-20 kişi arasında eleman çalıştırmaktaydı. Manisa ilinde tarım-hayvancılık-balıkçılık-av sanayisi alanında dört ve daha fazla eleman çalıştıran toplam 156 işletme mevcuttu. Bu işletmelerde bir yabancı erkek ve 10 Türk vatandaşı kadın olmak üzere toplam 151 kişi patron statüsündeydi. Bu işletmelerde biri yabancı erkek olmak üzere toplam 11 erkek görev alırken, hiçbir kadın memur görev yapmamaktaydı. Görev yapan işçilerin hepsi erkek olup, 14 yaşın altında çalışan sayısı 141, üstünde çalışan sayısı da 547'yd⁹.

Tablo No: 4

Zirai Faaliyetlerde Bulunan İşgücünün Manisa Merkez ve İlçelere Göre Dağılımı (1927 Nüfus Sayımı, Fasikül I, ss. 24-26).

Yerleşim Yeri	Şehir %		Köy %		Toplam %	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Merkez	92,51	7,49	83,92	16,08	85,76	14,24
Akhisar	89,97	10,03	78,75	21,25	81,86	18,14
Turgutlu	89,30	10,70	69,49	30,51	77,12	22,88
Demirci	-	-	-	-	50,29	49,71
Eşme	-	-	-	-	77,23	22,77
Gördes	-	-	-	-	53,40	46,60
Alaşehir	-	-	-	-	65,15	34,85
Kırkağaç	-	-	-	-	70,06	29,94
Kula	-	-	-	-	42,89	57,11
Salihli	-	-	-	-	69,46	30,54
Soma	-	-	-	-	75,90	24,10
Gen. Top.	-	-	-	-	68,55	31,45

⁸ 1927 Nüfus Sayımı, Fasikül I, s. XLII, XLVI.

⁹ 1927 Sanayi Sayımı, ss. 44-45, 47, 114.

Tablo No: 4'e göre zirai faaliyetler içinde kadının payı en yüksek oranla Kula ilçesiydi. En düşük oran da Merkez ilçeye aitti. Tarımsal verimliliğin yüksek olduğu Akhisar ilçesinde kadın çalışan oranının düşük çıkması dikkat çekici görünmekteydi.

Tablo No: 5 İkinci Tarım Bölgesinde Çiftçi Nüfusu ve Çiftçi Ailesinin Mevcudu (1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 1,3, 19-20)

İller	Genel Nüfus	Çiftçi Nüfusu	Oran %	Çiftçi Ailesi	Çiftçi Aile Büyüklükleri
Manisa	372.558	251.370	67,4	53.991	4,6
İzmir	531.579	240.073	45,1	55.002	4,3
Isparta	144.804	142.755	98,5	18.308	7,7
Aydın	211.750	115.157	54,3	26.709	4,3
Balıkesir	418.915	317.983	75,9	63.686	4,9
Burdur	83.876	69.866	83,2	15.018	4,6
Çanakkale	183.491	136.585	74,4	30.238	4,5
Denizli	243.812	196.196	80,4	38.492	5,0
Muğla	174.687	123.958	70,9	26.004	4,7
2.Bölge Toplamı	2.365.472	1.593.943	67,3	327.448	4,8
Genel Toplam	13.517.385	9.145.008	67,7	1.751.239	5,2

Tablo No: 5'deki veriler, Isparta, Burdur ve Denizli'yi çiftçi şehri olarak nitelendirirken, çiftçi nüfusu ve çiftçi aile büyüklükleri Türkiye ortalamalarının altında kalan Manisa ili için bu sıfatı kullanmayı tartışmalı kılmaktaydı.

Milli Mücadele sırasında yaşanan asker kayıpları zirai işgücünde kadını ön plana çıkarmaktaydı. 1927 yılı verilerine göre dul nüfus içinde kadınların oranı %90,94 gibi oldukça yüksek bir orana sahipti. Üstelik ekonomik anlamda üretken yaş olarak kabul edilen 20-45 yaş aralığında da kadın nüfus %53,58 oranındaydı. 20-60 dikkate alındığında da %52,23'tü¹⁰.

1.4.İklim

Türkler yerleşik hayata geçtikten sonra birbirini tamamlayan tarım ve hayvancılığı temel ekonomik faaliyet alanı yaptılar. Her iki sektör de toprağa bağımlılığı zorunlu kılmaktaydı. Toprakta alınan verim de iklimle doğrudan bağlantılıydı. Manisa ilinin ikliminin oluşumunda Spil Dağı ve denize uzaklık-yakınlık önemli faktörlerdi. Ekim yapılan tarım

¹⁰ 1927 Nüfus Sayımı, s. XXVIII; Fasikül III, s. 44.

arazilerinin bulunduğu yerlerin denize yakın olması iklimi nispeten ılımanlaştırarak tarıma daha elverişli bir konuma getirmekteydi¹¹.

Tablo No: 6

Manisa Merkez ve İlçelerde 1928 Yılı Verilerine Göre Yağış Miktarları (mm) (İstatistik Yıllığı 1929, 2. Cilt, s. 7)

Yerleşim Yeri	Aylar												Top.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Merkez	77,2	104,7	146,0	13,2	44,0	10,1	0	0	0	51,8	167,6	231,7	846,3
Akhisar	100,6	55,4	68,0	21,3	4,5	11,4	0	0	0	62,3	142,6	101,0	567,1
Demirci	50,5	78,1	60,0	15,5	37,3	8,0	0	0	0	2,7	117,0	128,5	497,6
Kula	9,0	50,0	123,0	0	24,0	0	0	6,0	0	0	110,0	62,0	384,0
Turgutlu	83,0	87,5	91,5	10,3	26,0	15,0	0	0	0	41,8	110,0	170,1	635,2
Gördes	15,5	55,3	82,4	2,6	25,5	6,5	0	0	0	43,5	129,0	92,0	452,3

Tablo No: 6'ya göre Manisa merkezde 1928 yılı verilerine göre yıllık yağış tutarı 846,3 mm, Turgutlu'da 635,2 mm, Akhisar'da 567,1 mm, Demirci'de 497,6 mm, Gördes'te 452,3 mm ve Kula'da 384,0 mm'ydı. Manisa merkezde en yağışlı aylar aralık (231,7 mm), kasım (167,6 mm) ve mart (146 mm) aylarıydı.

2.Manisa İlinde Tarım

2.1.Ekilen ve Elde Edilen Ürünler

Devlet salnamelerinde ilde ekilen, elde edilen ve ihraç olunan ürünlerin miktarı ve değeri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmekteydi. 1925-1926 yılı verilerine göre Manisa'da arpa (705.975 dönüm) ve buğday (556.137 dönüm) ekimi en çok yapılan ürünler arasında yer almaktaydı. Bu ürünleri sırasıyla bakla (110.666 dönüm), susam (93.810 dönüm), pamuk (93.526 dönüm), çavdar (81.449 dönüm), tütün (68.144 dönüm), mısır (62.501 dönüm), burçak (35.611 dönüm), haşhaş (16.283 dönüm), nohut (12.818 dönüm), yulaf (8967 dönüm) ve soğan (2550 dönüm) takip etmekteydi. İhraç edilen ürünler içinde arpa (26.121.070 kuruş) önemli bir gelir sağlarken onu kuru çekirdeksiz üzüm, bakla, pamuk, tütün ve haşhaş izlemekteydi. Zeytin (12.119.711 kuruş) ihraç edilmemesine karşın, iç piyasada önemli bir gelir kaynağıydı. Bu sayılan

¹¹ Zeki Koday, Kübra Erhan, Ferdi Akbaş, "Manisa İlinin İdari Coğrafya Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 2016, s. 540.

ürünler dışında, bin dönümden az olmak üzere, fasulye, mercimek, börülce, sarımsak, darı, afyon, keten, badem içi de ekilen ürünler arasında yer almaktaydı¹².

1926-1927 yılı verilerine göre arpa en çok Salihli'de (121.550 dönüm) ekilmesine karşın, en çok verim Merkez (25.000.000 kilo) ilçesinde alınmaktaydı. Buğday en çok Akhisar'da (112.000 dönüm) ekilmekte ve en çok ürün de yine bu ilçede (9.500.000 kilo) elde edilmekteydi¹³.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde, 1865 yılında, İzmir-Menemen, İzmir-Manisa ve 1866 yılında da Manisa-Turgutlu demiryolu hattının açılmasıyla birlikte, şehirde üretilen ürünlerin İzmir limanı aracılığıyla ihraç edilmesi kolaylaştı¹⁴.

Devlet salnamelerinde ilde gerçekleşen tarım-hayvancılık faaliyetleriyle ilgili her ne kadar ayrıntılı bilgiler verilmişse de 1927 yılında gerçekleştirilen tarım sayımıyla birlikte, salnamelerdeki verilere nispeten daha sağlıklı sayısal verilere ulaşıldı.

Manisa iliyle ilgili tablolarda yer alan sayısal veriler, ikinci tarım bölgesinde kalan diğer şehirlerle birlikte ve bölge-ülke toplamları eklenerek verildi. Böylece şehrin tarımsal üretim verilerinin, bölge şehirleriyle ve ülke geneliyle karşılaştırılma imkânı sağlandı. Devlet salnamelerinde 3.000.000 dönüm ekilebilir tarım arazisi olduğu kabul edildiğinde¹⁵, Tablo No: 7'ye göre toplam tarım arazilerinin %58,66'sı ekilmekteydi. Başka bir ifadeyle tarım arazilerinin neredeyse yarısı boş bırakılmıştı. Söz konusu tabloya göre Manisa ili ekilen toprak miktarı açısından diğer bölge illeri arasında ilk sırada yer almaktaydı. Üstelik dönüm başına alınan verim açısından, tahıl ve baklagil üretiminde bölge ve ülke ortalamalarının üstündeydi. Buna karşın sanayi bitkilerinin üretiminde verimlilik her iki yönden de ortalamaların altında kalmaktaydı. Bölge illeriyle karşılaştırma yapıldığında da verimlilik açısından şöyle bir tablo ortaya çıkmaktaydı: Tahıl alanında Çanakkale, Aydın, İzmir ve Balıkesir; baklagillerde Çanakkale ve Balıkesir; sanayi bitkilerinde de Aydın, İzmir ve Balıkesir illerindeki verimlilik oranları Manisa ilinden daha fazlaydı. Diğer illere göre daha fazla ekim yapıp daha az ürün alınmasının nedenleri arasında yağmur miktarı, sıcaklık, toprak verimliliği, bilinçli ekim, kaliteli tohum gibi birçok değişken yer almaktaydı.

¹² 1925-1926 Devlet Salnamesi, s. 667, 674.

¹³ 1927-1928 Devlet Salnamesi, s. 966.

¹⁴ Mehmet Akif Ceylan, "Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri (I)", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15 (23), 2010, ss. 225-226.

¹⁵ 1926-1927 Devlet Salnamesi, s. 928.

Tablo No: 7 İkinci Tarım Bölgesinde Ekili Arazinin Görünümü
(1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 5,7,11-12)

İller	Ekilen (Dönüm)			Ekilen Genel Toplamı	Her Bir Dönümden Alınan (kilo)		
	Tahıl	Baklagiller	Sanayi Bitkileri		Tahıl	Baklagiller	Sanayi Bitkileri
Manisa	1.374.476	141.173	244.158	1.759.807	69,6	67,2	54,8
İzmir	670.451	135.861	181.961	988.273	76,6	33,3	82,6
Isparta	374.435	21.989	10.753	407.177	50,7	41,7	41,6
Aydın	334.005	28.237	47.802	410.044	78,3	62,4	90,0
Balıkesir	1.344.429	130.380	114.786	1.589.595	74,9	80,0	58,8
Burdur	528.823	24.056	11.170	564.049	57,7	43,5	40,1
Çanak-kale	670.182	80.954	21.632	772.768	84,8	84,8	35,7
Denizli	861.584	51.609	36.808	950.001	52,4	29,4	41,8
Muğla	684.660	24.293	111.179	820.132	32,1	32,9	33,4
2.Bölge Toplamı	6.843.045	638.552	780.249	8.261.846	65,0	58,5	59,4
Genel Toplam	39.093.220	1.740.403	2.804.104	43.637.727	61,4	57,6	58,3

Tablo No: 8 İkinci Tarım Bölgesinde Tahıl Üretiminin Manisa İli İlçelerine Göre Ayrımı
(1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 25, 33)

İller	Buğday		Arpa		Yulaf		Çavdar	
	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo
Manisa Merkez	218.541	17.846.586	72.307	8.084.489	3544	285.110	3588	202.638
Akhisar	61.764	5.545.298	26.572	2.525.342	1908	177.053	249	50.643
Alaşehir	36.524	2.315.328	55.009	3.462.730	-	-	5772	228.438
Demirci	57.585	2.737.053	36.499	1.807.828	249	7668	18.473	673.941
Eşme	53.803	3.571.118	43.211	1.229.623	199	12.215	8320	374.220
Gördes	47.721	3.154.379	28.216	2.453.995	161	45.105	11.401	202.638
Turgutlu (Kasaba)	40.192	5.298.168	35.224	2.516.529	-	-	32	1921
Kırkağaç	36.123	3.648.128	11.179	1.175.279	450	36.619	251	253.323
Kula	83.286	3.178.834	100.046	2.702.828	190	3816	8485	496.552
Salihli	58.955	3.628.920	59.367	3.685.146	29	1200	1627	141.798
Soma	43.190	3.994.578	22.633	2.351.863	1543	124.560	4121	171.241
İl Toplamı	737.684	54.915.390	490.263	32.175.653	8273	693.256	62.319	2.604.376
2. Bölge Toplamı	3.500.919	229.451.599	1.876.167	134.790.803	217.545	14.521.364	485.718	18.096.882

Genel Toplam	22.383.714	1.333.150.811	10.103.598	629.280.734	1.045.976	59.187.862	1.746.638	101.056.766
---------------------	------------	---------------	------------	-------------	-----------	------------	-----------	-------------

Tablo No: 8'e göre buğday ve yulaf üretiminde Merkez ilçe, arpa üretiminde Salihli ilçesi ve çavdar üretiminde Demirci ilçesi ilk sırada yer almaktaydı.

1927 Tarım Sayımı verilerine göre Manisa ili ülkedeki toplam buğday üretiminin %14,64'ünü karşılamaktaydı. Bir hektar ekili sahaya düşen üretim miktarı da 6,83 kentaldi. Buğday üretiminde Konya ve Ankara illerinden sonra üçüncü sırada gelmekteydi. Arpa üretiminde Manisa toplam ülke üretiminin %5,11'ini karşılamakta ve üretimi yapılan şehirlerarasında ilk sırada gelmekteydi¹⁶.

Tablo No: 9 İkinci Tarım Bölgesinde Üretilen Her Bir Üründen Elde Edilen Ürün Miktarı (1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 11-12)

İller	Değer Toplamı (TL)	Her Bir Aileye Düşen Kıymet (TL)
Manisa	20.300.666	376,0
İzmir	13.900.989	252,8
Isparta	2.322.642	126,9
Aydın	4.786.443	179,2
Balıkesir	14.544.741	228,4
Burdur	3.680.958	245,1
Çanakkale	5.513.975	182,4
Denizli	6.016.921	156,2
Muğla	17.087.664	657,1
Bölge Toplamı	88.154.999	269,2
Genel Toplam	336.932.707	192,4

Tablo No: 9'a göre Manisa tarımsal üretimden elde edilen ekonomik değer açısından bölge illeri arasında ilk sırada yer almaktaydı. Her aileye düşen gelir açısından bölge ve ülke ortalamalarının çok üstünde yer alsa da Muğla ilinden çok düşük seviyede kalmaktaydı. Manisa ilinde aile sayısının yüksek oluşu bu durumu ortaya çıkarmaktaydı.

Tablo No: 10 İkinci Tarım Bölgesinde Üretilen Ürünlerin Miktarı ve Değeri (1927 Tarım Sayımı, 1970, ss. 9-10)

İller	ahıl		aklagiller		anayi Bitkileri	
	Miktar (Kilo)	Kıymet (TL)	Miktar (Kilo)	Kıymet (TL)	Miktar (Kilo)	Kıymet (TL)
Manisa	95.696.013	11.015.767	9.490.037	951.378	13.384.696	8.333.521
İzmir	51.362.153	5.074.621	4.528.603	422.285	15.023.042	8.404.083
Isparta	18.989.050	2.145.811	916.867	104.149	447.309	72.682

¹⁶ 1927 Tarım Sayımı, s. XV, 8.

Aydın	26.166.304	2.350.395	1.760.918	204.724	4.301.486	2.231.324
Balıkesir	100.727.360	9.588.811	10.436.418	1.048.476	6.746.462	3.907.454
Burdur	30.530.650	3.514.157	1.047.066	101.492	448.230	65.309
Çanakkale	53.939.325	4.682.370	6.868.430	635.202	771.431	196.403
Denizli	45.128.686	5.103.641	1.514.962	171.229	1.538.483	742.051
Muğla	21.965.526	2.353.179	799.399	120.105	3.709.997	14.614.380
Bölge Toplamı	444.505.067	45.828.752	37.362.700	3.759.040	46.371.136	38.567.207
Genel Toplam	2.400.262.796	234.508.943	100.222.773	10.638.931	163.417.712	91.784.833

Tablo No: 10'a göre Manisa ilinde tahıl ürünleri ekonomik değer açısından ilk sırada yer almaktaydı. Sanayi bitkileri, tahıl ürünlerine göre yedide bir oranında daha az mahsul vermekteydi fakat sanayi ürünlerinin maddi değeri daha yüksekti. Baklagiller, tahıl ve sanayi bitkilerine göre daha az ekilmekte ve doğal olarak daha az ürün elde edilmekteydi. Dolayısıyla baklagillerden elde edilen gelir de yeterli düzeyde değildi.

Sanayi bitkisi ekiminde Manisa toplam ekimin %13,9'unu karşılamakta ve ekim miktarı açısından beşinci sırada gelmekteydi. Üretim miktarı açısından da 133.847 kental üretimiyle üçüncü sırada yer almaktaydı¹⁷.

Bir sanayi bitkisi olan pamuğun yetiştirilmesi için gerekli toprak yapısı ve iklim şartları ilde mevcut olduğu için, tarım arazilerinde önemli bir miktarda pamuk üretimi gerçekleşmekteydi¹⁸. 1927 yılı tarım sayımı verilerine göre ülke genelinde üretilen toplam 389.051 kental pamuğun 29.198 kentali Manisa ilinde üretilmekteydi. Bir başka ifadeyle ülke üretiminin %7,50'sini oluşturmakta ve üretimi yapılan şehirler arasında dördüncü sırada gelmekteydi.

Şehirde ekimi yapılan bir diğer sanayi bitkisi tütündü. Ülke genelinde üretilen 475.316 kental üretimin 71.300 kentalini Manisa karşılamaktaydı. Bu üretim miktarı genel üretimin %15,00'ini oluşturmakta ve İzmir'den sonra üretimde ikinci sırada gelmekteydi. Tütün üretiminde Akhisar ilçesi dikkat çekmekteydi. "Şark tipi" denilen Akhisar tütünü ilçe için önemli bir gelir kaynağıydı. Bu nedenle şehirde 1924 yılında Akhisar Tütüncüler Bankası kuruldu¹⁹.

Haşhaş üretiminde üçüncü sırada yer alan şehir, 2850 kental üretimle toplam ülke üretiminin %11,52'sini karşılamaktaydı.

¹⁷ 1927 Tarım Sayımı, s. XIV, XVI.

¹⁸ Mehmet Uğurlu, "Pamuk Üretimine Ekonomik Analizi: Manisa Örneği", *Ziraat Fakültesi Dergisi Türkiye 13. Ulusal, I. Uluslararası Tarla Bitkileri Kongresi Özel Sayısı*, 2020, s. 209.

¹⁹ Bülent Güner, Zeki Boyraz, M. Dursun Çitçi, Tütüncülükten Zeytinciliğe Geçiş: Akhisar (Manisa) Örneği", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2 (1), 2010, s. 174.

Afyon üretiminde Manisa ikinci sırada yer almakta ve 223 kental üretimle toplam ülke üretiminin %19,86'sını oluşturmaktaydı²⁰.

Tablo No: 11 Tarım Ürünlerinin İllere Göre Ortalama Fiyatları (kuruş) (1927 Tarım Sayımı, s. 105).

İl	Buğday	Arpa	Yulaf	Çavdar	Pirinç	Darı	Mısır	Bakla	Bezelye	Nohut	Fasulye	Börülce	Mercimek
Manisa	2,92	78	0,50	0,25	0,00	0	0,0	70	3,10	14,91	16,83	15,50	15,10
İzmir	1,54	99	0,00	0,75	0,00	42	60	19	25	11,20	13,50	14,60	12,00
Isparta	2,62	87		33		37				11,37	14,00	14,50	12,00
Aydın	1,25	00	00	82	3,70	75	00	00	00	12,00	16,50	12,50	15,00
Balıkesir	1,50	55	44	94		16	33	16	0,00	13,32	20,78	12,33	13,40
Burdur	3,00	75	50	75			25			11,50	8,75	12,50	12,50
Çanakkale	0,33	94	33	21		50	06	77		13,66	16,40	12,00	14,00
Denizli	3,33	16	33	00	4,00	00	0,66	0,75	2,00	14,60	16,25	12,60	11,50
Muğla	3,66	0,16	20	60		02	1,18	2,00	5,00	18,00	19,00	24,00	75,50

Tablo No: 11'e göre Manisa ilinde en değerli ürün pirinçti. Diğerleri sırasıyla; bezelye, fasulye, börülce, mercimek, nohut, buğday, yulaf, çavdar, mısır, arpa, bakla ve darıydı.

Şehir genelinde meyve yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Türkiye Ağaç Koruma Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucunda, Manisa ili genelinde dikilen meyveli-meyvesiz ağaç fidanı sayısı, Çanakkale, Bayazıt (Ağrı) ve Yozgat illerinden sonra dördüncü sırada gelmekteydi²¹.

2.2. Tarım Aletleri

Tablo No: 12 İkinci Tarım Bölgesine Göre Tarım Aletlerinin ve Makinelerinin Sayısı (1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 15)

²⁰ 1927 Tarım Sayımı, ss. XVI-XVII.

²¹ Ufuk Erdem, "Cumhuriyet Dönemi Çevreci Bir Yapı: Türkiye Ağaç Koruma Cemiyeti", *Turkish Journal of Forestry*, 22 (3), 2021, s. 299.

İller	Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısı	Sadece Tarım Makinelerinin Sayısı ²²	Her Bir On Dönüm Araziye Düşen Tarım Alet ve Makineleri
Manisa	39.861	377	0,2
İzmir	33.362	322	0,3
Isparta	18.372	221	0,4
Aydın	15.810	109	0,4
Balıkesir	39.034	436	0,2
Burdur	13.028	58	0,2
Çanakkale	25.809	86	0,4
Denizli	30.675	58	0,3
Muğla	18.369	165	0,2
Bölge Toplamı	234.320	1832	0,3
Genel Toplam	1.413.509	15.711	0,3

Manisa, Tablo No: 12'ye göre tarım alet ve makineleri sayısında ilk sırada yer alırken, tarım makineleri sayısında Balıkesir ilinden sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Manisa ve Balıkesir illerinde diğer bölge illerine göre nispeten daha geniş tarımsal arazi mevcut olduğu için on dönüm araziye düşen tarım aleti ve makinesi oranı da bölge ve ülke ortalamalarının altında kalmakta ve son sıralarda yer almaktaydı.

3.Manisa İlinde Hayvancılık

Tablo No: 13 İkinci Tarım Bölgesinde Çeki Hayvanlarının Sayısı (1927 Tarım Sayımı, 1970, ss. 87-88)

İller	Öküz	Manda	At	Kısrak	Katır	Toplam
Manisa	82.449	4921	10.616	7446	1284	106.716
İzmir	42.438	2848	8510	6389	1472	61.567
Isparta	33.310	3333	2073	1288	230	40.234
Aydın	27.872	2239	3127	3269	633	37.140
Balıkesir	102.853	15.254	7643	6393	1308	133.451
Burdur	22.080	2895	1321	1076	177	27.549
Çanakkale	37.481	3232	2819	2526	812	46.870
Denizli	49.157	4706	4175	3275	831	62.144
Muğla	35.686	1292	3218	2294	1823	44.313
2. Bölge Toplamı	433.236	40.720	43.502	33.956	8570	559.984

²² Traktör, çayır makinası, tırmık, mibzer, biçerbağlar, harman makinesi, tınaz makinesi ve triyör toplama dâhildi.

Genel Toplam	2.616.089	340.438	172.444	141.930	43.624	3.314.525
---------------------	-----------	---------	---------	---------	--------	-----------

Tablo No: 13'e göre Manisa ili genelinde öküz sayısı tüm çeki hayvanlarının %77,26'sını oluşturmaktaydı.

Tablo No: 14 İkinci Tarım Bölgesinde İllere Göre Kümes Hayvanlarının Sayısı (1927 Tarım Sayımı, 1970, ss. 97-98)

İller	Tavuk Horoz	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
Manisa	267.235	13.318	2310	1844	284.707
İzmir	264.710	5796	1932	2380	274.818
Isparta	67.134	1943	1281	61	70.419
Aydın	126.273	4394	558	569	131.794
Balıkesir	331.400	20.461	10.565	5721	358.147
Burdur	42.414	2337	456	206	45.413
Çanakkale	128.472	4576	2855	1896	137.799
Denizli	123.666	5547	2076	593	131.882
Muğla	110.592	1645	161	678	113.076
2. Bölge Toplamı	1.461.896	60.017	22.194	13.948	1.558.055
Genel Toplam	2.231.345	270.801	197.982	68.431	7.768.559

Tablo No: 14'e göre kümes hayvancılığında Manisa ili Balıkesir'den sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Bölgedeki kümes hayvanlarının %18,27'sini karşılamaktaydı.

Tablo No: 15 İkinci Tarım Bölgesinde İllere Göre Çiftlik Hayvanlarının Sayısı (1927 Tarım Sayımı, 1970, ss. 91-94)

İller	İnek	Düve	Dana	Buzağı	Manda İneği	Manda Düvesi	Manda Danası	Manda Boğası
Manisa	70.595	20.651	37.059	3004	6463	2390	3400	462
İzmir	48.811	16.529	19.478	1542	2285	1100	978	102
Isparta	21.446	6269	10.095	733	1979	650	799	135
Aydın	43.816	14.100	11.336	705	1099	777	445	130
Balıkesir	30.792	28.701	40.493	2032	8903	4309	4749	343
Burdur	15.644	4300	10.178	721	1382	584	890	84
Çanakkale	33.954	12.327	18.464	1360	2990	1152	1325	133
Denizli	31.729	11.124	15.801	598	2134	856	899	65

Muğla	33.546	9153	16.254	1825	849	254	305	83
Bölge Toplamı	380.333	123.154	179.608	15.250	28.084	12.072	13.791	1537
Genel Toplam	2.301.545	749.918	1.105.106	162.724	241.733	89.754	102.250	20.420
İller	At	Kısrak	Eşek	Deve	Koyun	Keçi	Tiftik Keçisi	Toplam
Manisa		5591	53.362	3225	350.369	336.762	1157	907.490
İzmir	27	5405	39.174	1638	302.365	191.648	1337	536.419
Isparta		2049	23.309	505	103.974	154.616	691	336.350
Aydın		5628	21.543	5670	79.050	101.614	1229	288.142
Balıkesir		5948	10.921	1309	140.742	227.858	2547	390.097
Burdur		3008	19.316	558	17.373	120.928	798	225.864
Çanakkale	17	4015	15.868	1986	194.901	195.980	1434	485.936
Denizli		3205	12.739	1211	142.531	213.134	148	466.474
Muğla		4532	23.501	1088	54.819	191.576	239	351.022
2.Bölge Toplamı	74	40.381	289.733	24.390	1.726.124	1.734.116	21.880	4.587.797
Genel Toplam	713	175.074	1.097.432	74.438	10.166.444	5.854.356	2.571.534	25.712.591

Tablo No: 15'e göre çiftlik hayvanları açısından Manisa bölge illeri arasında ilk sırada yer almaktaydı. İlde özellikle koyun, keçi ve inek sayısının yüksek oluşu süt hayvancılığının gelişmiş olduğunu göstermekteydi. Yük taşımacılığına daha dayanıklı bir hayvan olan eşek, bölge illerinde yoğun bir şekilde kullanılmaktaydı.

Tablo No: 16 İkinci Tarım Bölgesinde Hayvanların Ekonomik Değeri
(1927 Tarım Sayımı, 1970, ss. 13-14)

İl	Çeki Hayvanları (TL)	Kümes Hayvanları Hariç Diğer Hayvanlar (TL)	Toplam Değer
Manisa	8.362.028	19.418.439	27.780.467
İzmir	4.832.535	13.965.104	18.797.639
Isparta	992.079	4.469.637	5.461.716
Aydın	3.051.271	8.531.350	11.582.621
Balıkesir	10.988.196	17.102.114	28.090.310
Burdur	1.156.005	3.739.061	4.895.066
Çanakkale	4.201.807	8.224.234	12.426.041

Denizli	3.826.298	7.221.742	11.048.040
Muğla	3.650.684	6.766.531	10.417.215
Bölge Toplamı	41.060.903	89.438.232	130.499.135
Genel Toplam	227.749.596	409.566.121	637.315.717

Tablo No: 16'ya göre Hayvanların şehre kattığı ekonomik değer açısından Manisa, Balıkesir ilinden sonra ikinci sırada gelmekteydi. Özellikle kümes hayvancılığı gelirlerinde bölgede ilk sıradaydı.

Tablo No: 17 İkinci Tarım Bölgesinde İllere Göre Hayvanların Ortalama Fiyatları (Kuruş)
(1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 111, 113, 115)

İller	Öküz	Manda	At	Kısarak	Katır	Eşek	Koyun	Keçi	Deve
Manisa	7300	9100	9875	9250	12.333	2750	1320	1030	18.333
İzmir	6944	10.333	10.363	9000	9062	3050	1268	978	18.875
Isparta	4750	8000	10.250	7875	12.375	3927	850	665	15.333
Aydın	7625	8666	10.833	1016	9833	3500	1083	1316	15.000
Balıkesir	7611	10.562	11.250	8392	11.666	3138	1262	931	14.333
Burdur	3250	8000	8000	-	8500	-	1050	800	-
Çanakkale	8562	12.000	9500	9071	13.289	3000	1062	812	14.166
Denizli	5500	8300	9000	7666	12.666	3200	1116	866	22.500
Muğla	7333	6500	12.666	11.083	15.799	3750	1100	850	16.500
İller	İnek	Düve	Dana	Buzağı	Manda İneği	Manda Düvesi	Manda Danası	Manda Boğası	
Manisa	7100	3425	3425	10.833	12.666	6750	6750	12.500	
İzmir	7681	3957	3957	7000	8375	5625	5625	5000	
Isparta	2987	2000	2000	6333	7812	3687	3687	11.666	
Aydın	6333	6000	6000	11.200	7666	9500	9500	6000	
Balıkesir	5638	1875	1875	9125	8906	4531	4531	10.785	
Burdur	3450	1300	1300	8000	11.000	5000	5000	-	
Çanakkale	5462	3571	3571	10.100	9200	4280	4280	10.700	
Denizli	3466	2020	2020	5066	8666	5416	5416	11.166	
Muğla	4083	2630	2630	8000	-	-	-	-	

Tablo No: 17'ye göre Manisa ilinde fiyatı en yüksek hayvan deveydi. Onu manda ineği, manda boğası, katır ve buzağı takip etmekteydi. Devenin pahalı olması bölgede yapılan deve güreşlerinden kaynaklanmaktaydı.

Tablo No: 18 Genel Nüfus
sa Göre Tarım Bölgesinde Her Bir Çiftçi Ailesine Düşen Hayvan Oranı (1927 Tarım Sayımı, 1970, s. 1, 3, 13-14)

İller	Her Bir Çiftçi Ailesine Düşen		Çeki ve Kümes Hayvanları Hariç Diğer Hayvanların Sayısı
	Çift Hayvanı	Çeki ve Kümes Hariç Diğer Hayvanlar	
Manisa	1,98	18,66	907.490
İzmir	1,12	11,57	636.419
Isparta	2,20	18,37	336.350
Aydın	1,39	10,79	288.142
Balıkesir	2,08	13,98	890.097
Burdur	1,83	15,04	225.864
Çanakkale	1,55	16,07	485.936
Denizli	1,61	12,12	466.474
Muğla	1,70	13,50	351.025
Bölge Toplamı	1,71	14,01	4.587.797
Genel Toplam	1,90	14,50	25.712.591

Tablo No: 18'e göre her çiftçi ailesine düşen çift hayvanı sayısı bakımından Manisa bölge ve ülke ortalamalarının üstünde yer alırken, Isparta ve Balıkesir illerinin gerisinde kalmaktaydı.

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları dikkate alındığında, Manisa ili nüfus açısından ülkenin önde gelen şehirlerinden biriydi. Ülkenin diğer yerlerinde de olduğu gibi Milli Mücadele'de yaşanan asker kayıpları erkek nüfusunu azalttı. Buna karşın sayısal verilerde erkek iş gücü %68,55 gözükmekteydi. Bu verinin yüksek çıkmasında kadının aile ekonomisine dayalı bir işte çalışmasının doğal bir görev olarak kabul edilmesi ve işgücünün yok sayılması etkili olmaktadır. Özellikle Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördes, Kula ve Soma ilçelerinde kadın sayısının erkek sayısından belirgin bir oranda yüksek olması bu ilçelerde tarım-hayvancılık alanında kadın işgücünü ön plana çıkarmaktaydı. Kadın iş gücü yüksek olsa da okuma-yazma oranı %2,80 gibi oldukça düşük düzeydeydi. Üstelik kırsal alanlarda bu oran daha da düşmekte ve hatta Akhisar kırsalında hiçbir kadın okuma-yazma bilmemekteydi.

Şehrin iklimi, coğrafi şartları ve ulaşım imkânları tarım ve hayvancılık faaliyetleri için uygun bir zemin oluşturmaktaydı. Özellikle Merkez, Akhisar, Turgutlu ve Salihli ilçeleri bu özellikler açısından ön plana çıkmakta ve bu yerleşim yerlerinin nüfusları günden güne artmaktaydı. Bununla birlikte çiftçi aile sayısı ve çiftçi aile büyüklüklerinde bölge ve ülke ortalamalarının altında kalmaktaydı.

Manisa, verimli toprakları, tarıma uygun coğrafi özellikleri ve ılıman iklimiyle dikkate değer bir görüntü çizmekteydi. Bölge şehirleri

arasında ekimi yapılan topraklar arasında ilk sırada yer almasına karşın, dönüm başına alınan verim diğer şehirlere göre daha düşük düzeylerde kalmaktaydı. Şehrin tarım tekniğini bilen ve uygulayan çiftçilere ihtiyacı vardı. Tahıl ürünleri ve baklagiller üretimi ülke ortalamalarının üstünde yer almasına karşın sanayi bitkilerinin üretimi ortalamaların altında kalmaktaydı. Bu nedenle sanayi bitki üretiminde şehir önemli bir ıslaha gereksinim duymaktaydı.

Tarım alet ve makinelerinin sayısı açısından bölge geneli değerlendirildiğinde Manisa ili ilk sırada yer almaktaydı. Buna karşın şehrin geniş tarım arazisine sahip olması nedeniyle on dönüm araziye düşen alet ve makine sayısı bölge şehirlerinden ve ortalamalardan geride kalmaktaydı. Sayısal açıdan şehirdeki çeki hayvanları arasında öküz; kümes hayvanlarında tavuk-horoz ve çiftlik hayvanlarında koyun ilk sırada gelmekteydi. Şehirde satış fiyatı açısından en değerli hayvan deve en ucuz hayvan da keçiydi. Devenin sayısının az olması ve yük taşımanın yanı sıra güreşlerde kullanılması satış değerini artırmaktaydı. Keçinin fiyatının düşük olması ildeki toplam mevcudiyetinin koyundan sonra ikinci sırada yer almasından kaynaklanmaktaydı. Şehirdeki hayvan sayısının bölge ve ülke ortalamalarının üstünde olması bu sektörün tarıma göre daha ileri bir seviyede olduğunu göstermekteydi.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

- İstatistik Yıllığı 1929*, Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı Sayı: 8, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, Cilt: 2, Ankara 1929.
- Sanayi Sayımı 1927*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1969.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1925-1926*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1926.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1926-1927*, Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 2, 1927.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1927-1928*, Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 3, 1928.
- 1927 Tarım Sayımı*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1970.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler*. Fasikül I, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1929.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili*. Fasikül III. Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929.

Tetkik Eserler

- Ceylan, Mehmet Akif, "Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşme Üzerine Etkileri (I)", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15 (23), 2010, ss. 223-249.
- Erdem, Ufuk, "Cumhuriyet Dönemi Çevreci Bir Yapı: Türkiye Ağaç Koruma Cemiyeti", *Turkish Journal of Forestry*, 22 (3), 2021, ss. 295-305.
- Güner, Bülent, Boyraz, Zeki, Çitçi, M. Dursun, "Tütüncülüğten Zeytinciliğe Geçiş: Akhisar (Manisa) Örneği", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2 (1), 2010, ss. 161-186.
- Koday, Zeki, Erhan, Kübra, Akbaş, Ferdi, "Manisa İlinin İdari Coğrafya Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 2016, ss. 537-558.
- Taşlıgil, Nuran, "Manisa İlinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1992, ss. 227-240.
- Uğurlu, Mehmet, "Pamuk Üretiminin Ekonomik Analizi: Manisa Örneği", *Ziraat Fakültesi Dergisi Türkiye 13. Ulusal, I. Uluslararası Tarla Bitkileri Kongresi Özel Sayısı*, 2020, ss. 206-217.

MANİSA'DA TELEVİZYON YAYINLARININ İZLENMESİ İÇİN VERİLEN HUKUK MÜCADELESİ: MANİSALILARIN ANTEN DAVASI

Ertan GÖKMEN*

1-Radyo ve Televizyonun İcadı ve Türkiye'de Radyo Televizyon Yayınlarının Başlaması

İtalyan Guglielmo Marconi 19. yüzyılın sonlarında nokta ve çizgi şeklindeki işaretlerin kablo ve tel olmaksızın dalgalar halinde alıcıya gönderilebildiğini ispatlamasından sonra radyo yayınları ile ilgili teknik çalışmalar hızlanmıştır.¹ James Clerk Maxwell, Heinrich Hertz, Lee de Forest, Oliver Lodge, Ambrose Fleming ve Nathan Stubblefield gibi bilim adamlarının çalışmaları radyonun icat edilmesinde ve geliştirilmesinde önemli katkı yapmışlardır.² Radyo yayınları 1920 yılında ABD'nin Pittsburg şehrindeki KDKA isimli radyodan seçim haberleri verilerek başlamış³ ve düzenli radyo yayınları 1922 yılında İngiltere'de BBC tarafından yapılmış ve bunu diğer Avrupa ülkelerindeki yayınlar takip etmiştir.

Türkiye'de ise ilk radyo yayınlarına ait denemelerin 1921 yılında Muallim Mektebi'nde verilen konserin İstanbul Üniversitesi radyosunda dinletilerek başladığına dair bilgiler bulunmaktadır. Hükümetin radyo istasyonları kurulması konusunda karar almasından sonra 8 Eylül 1926 yılında Fransız ortaklı *Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi* kurulmuş ve bu

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Manisa.

¹ B. Zakir Avşar, "Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu", *Yeni Düşünceler*, Yıl 1, Sayı 1, Haziran 2005, s. 94.

² Aysel Aziz, *Radyo ve Televizyona Giriş*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.460, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan No: 2, Ankara, 1981, s. 8-9; Mehmet Özçağlayan, "Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Gelişimi (1926-1991)", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Yıl 2000, C. 10, S. 14, s. 530.

³ Özden Çankaya, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18.

şirket tarafından 1927 yılında ilk radyo yayını gerçekleştirilmiştir.⁴ İstanbul'da postane üst katında başlayan bu yayından bir yıl sonra da Ankara'da Musiki Muallim Mektebi yanındaki bir dairede kurulan stüdyoda radyo yayını gerçekleştirilmiştir.⁵ Bu ilk yayınlardan sonra 1949 yılında İstanbul Radyosu⁶ kurulmuştur. İzmir Belediyesi tarafından 1949 yılında Kültür Park'ta kurulan İzmir Radyosu ise 1953'te devlet radyosu kimliğini kazanmıştır.⁷ 1960 yılından sonra Van, Mersin ve Antalya gibi illerde radyolar kurulmuş ve yayınlara başlamışlardır.⁸

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) Türkiye yüzölçümünün %36,8'inin, nüfusunun da %42,6'sının Radyo ve Televizyon Kurumu vericilerinden istifade ettiği belirtilmekte ve bu dönemde yurdun her tarafında en az bir milli bir de bölgesel radyo yayını dinlenebileceği belirtilmektedir. Planda ayrıca Türkiye'de ruhsatlı iki buçuk milyon, en az bir buçuk milyon da ruhsatsız radyonun bulunduğu ifade edilmektedir. ⁹ Planda ayrıca Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunca yapılan milli yayınlar dışında, özel olarak kurulmuş, küçük güçte 50 civarında verici istasyon bulunduğu, bu vericilerle yapılan yayınların hiçbir resmi kuruluş tarafından denetlenmediği, ancak bu radyo vericilerinden yapılan yayınların kısa zamanda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu denetimine tabi tutulacağı belirtilmektedir. ¹⁰

Radyoya göre daha karmaşık bir teknoloji gerektiren televizyon yayınları radyo yayınlarından 15-20 yıl sonra hayata geçmiştir. Televizyonun icadında farklı ülke bilim adamlarının katkıları olmuştur. Bu kişiler arasında İrlandalı Andrew May, Alman Paul Nipkow, Amerikalı Charles Francis Jenkins, İngiliz Logie Baird, İngiliz Alan Campbell

⁴ Fırat Tutan, *Radyo Yayıncılığı*, İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu, s.12

(http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/radyotelevizyonsinema_ue/radyoyayinciligi.pdf) (22.03.2022).

⁵ Zakir Avşar, "Sunuş", *Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı*, RTÜK-Çankaya Üniversitesi Panel, 23 Ekim 2003 Ankara, RTÜK Yayını, Ankara, 2004, s. 2.

⁶ Haluk Buran, *Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı*, RTÜK-Çankaya Üniversitesi Panel, 23 Ekim 2003 Ankara, RTÜK Yayını, Ankara, 2004, s. 31.

⁷ Cankaya, *age*, s. 53.

⁸ Buran, *Cumhuriyet'in 80. Yılında...*, 31.

⁹https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf (22.03.2022).

¹⁰ *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Basım Yeri ve Yılı yok, s. 590.

Swington, Rus Boris Rosing ve Wladimir Zworykin, Amerikalı Philio Farnsworth yer almaktadır.¹¹

Tarama tekniği kullanılarak yapılan ilk düzenli televizyon yayını 1936 yılında İngiltere’de gerçekleştirilmiş, II. Dünya Savaşı sebebiyle yayınlara ara verilmiş ise de savaş sonrasında yayınlar tekrar başlamıştır. ABD’de ise deneysel amaçlı yayınlara 1936 yılında, resmi yayınlara ise 1939 yılında başlanabilmiştir. Bu iki ülkenin yayınlarından sonra 1939 yılında Sovyetler Birliği’nde,¹² 1948’de Fransa’da, 1952’de Almanya’da, 1953’te Belçika’da, 1954’te İtalya’da, 1956’da Cezayir’de ve 1960’ta Norveç’te televizyon yayınları başlamıştır.¹³

Türkiye’de televizyon yayınları radyo yayınlarına göre oldukça geç başlamıştır. Televizyon yayıncılığına dair ilk denemeler 1952-1953 akademik yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Televizyonu ile başlamıştır. Üniversitedeki televizyon yayını cuma günleri saat 17.00-18.00 arasında gerçekleştiriliyordu. Halkın büyük kısmının televizyon alıcısına sahip olmaması nedeniyle bu yayınlar çok az kişi tarafından izlenebiliyordu. Televizyon seyretmek isteyenler üniversitenin Gümüşsuyu binasına geliyorlardı.¹⁴ Bunun yanında Türkiye’de Balkan ülkelerinden yapılan yayınları izlemek için İstanbul’da ve Arap televizyonları yayınlarını izlemek için Adana ve çevresinde bazı evlerin çatılarına güçlü alıcı antenler dikilmeye başlanmıştır.¹⁵

Üniversitede gerçekleştirilen bu ilk yayınlar sonrasında ülke genelinde televizyon yayınlarının hızla yaygınlaşması için harekete geçilmediği görülmektedir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963-1967) televizyon konusunun teknoloji ve maliyetlerdeki değişimlere göre mali yapımızı zorlamayacak şekilde ele alınabileceği belirtilmiştir.¹⁶ Kalkınma planında bu konuda çok hızlı hareket edilmeyeceği belirtilse de 1.5.1964 tarihinde ve 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu çıkarılmış,¹⁷ televizyon yayıncılığı için teknik altyapı oluşturmak için 4 Aralık 1964 tarihinde teknik yardım çerçevesinde Kuzey Alman Radyo ve

¹¹ Aziz, *age*, s. 12-14; Ahmet Durmaz, *Televizyon Tekniği 1*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: No. 778, Eskişehir, 1994, s. 1-4.

¹² Aziz, *age*, s. 14-15.

¹³ Mehmet Mete, *Televizyon Yayınlarının Türk Toplumuna Üzerindeki Etkisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 189, Ankara, 1999, s. 3.

¹⁴ Cankaya, *age*, s. 54.

¹⁵ Ünsal Oskay, *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 18.

¹⁶ *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, Basım Yeri ve Yılı yok, s. 384-385.

¹⁷ https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil_1964

Televizyon Kurumuna eğitim alması için eleman gönderilmiştir. 14 Ağustos 1966 tarihinde TRT'de kapalı devre televizyon eğitimleri,¹⁸ 1 Ekim 1967 tarihinde Ankara Televizyonu'nda teknik deneme yayınları¹⁹ ve 31 Ocak 1968 tarihinde de TRT Ankara Televizyonu deneme yayınlarına başlamıştır.²⁰

İkinci Beş Kalkınma Planı döneminde (1968-1972) Türkiye'de televizyon yayınına geçileceği, televizyondan bir eğitim aracı olarak istifade edileceği, televizyon yayınlarının geniş halk kitlelerine ulaştırılmasına çalışılacağı, televizyon sistemlerini kurmaya başlamadan vericilerle ilgili çalışmalar yapılacağı, ülke için en uygun televizyon tiplerinin tespit edilerek yurtiçinde üretimi için programlar hazırlanacağı, yayın sistemlerinin hangi bölgelerde ne büyüklükte kurulacağı ve yayınların hangi kademelerde geliştirileceğini görmek için çalışmalar yapılıp bunların tamamlanacağı belirtilmiştir. Planda ayrıca halihazırda televizyon alıcı sayısının İstanbul ve çevresinde 3.000, Güney bölgelerde 4.000 civarında olduğunun düşünüldüğü ifade edilmiştir.²¹

1972 yılına kadar Ankara dışında bazı vilayetlerde kısa süreli paket televizyon yayınları yapılmıştır. Bu anlamda İzmir'de Uluslararası Fuar nedeniyle 1970 yılında, İstanbul'da 1971'de ve 1972 yılında Edirne'de televizyon yayınları gerçekleştirilmiştir.²² 1971 yılı sonunda İstanbul televizyonu merkez televizyon ağına başlanmıştır. 1973 yılında Erzurum, Antalya ve Kayseri; 1974 yılında Edirne, Adana, Eskişehir ve Diyarbakır ve 1975 yılında Gaziantep ve Samsun televizyonları yayına başlamıştır. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu 1982 yılında renkli yayına ve 1986 yılında çok kanallı yayına geçmiştir.²³

2-Radyo ve Televizyon Yayınlarına Dair Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Oluşturulan Kurumlar

Radyo ve televizyon yayınları Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra farklı tarihlerde çıkarılan kanunlar çerçevesinde ve oluşturulan kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra 406 sayılı ve 1924 tarihli Telgraf ve Telefon Kanunu çıkarılmış ve radyo yayınlarını gerçekleştirme görevi Posta Telefon ve Telgraf Müdürlüğüne verilmiştir. Müdürlük adına radyo yayınlarını yapma görevi ise 1926-1936 yılları arasını kapsayan on yıllık süre ile *Türk Telsiz Telefon Şirketi*'ne bırakılmıştır. Şirkete tanınan süre

¹⁸ https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil=1966

¹⁹ <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1967>

²⁰ https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil=1968

²¹ *İkinci Beş Yıllık...*, s. 191, 514, 590.

²² Aziz, *age*, s. 116.

²³ Mete, *age*, s. 4.

dolduğunda uzatma yapılmamış ve radyo yayınları bu tarihten 1940 yılına kadar PTT tarafından yürütülmüştür. Radyo yayınları 1940'tan 1963 yılına kadar Matbuat Umum Müdürlüğü, Basın Yayın Umum Müdürlüğü ve Basın-Yayın Turizm Genel Müdürlüğü isimlerini alan Genel Müdürlük tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁴

Türk Telsiz Telefon Şirketi'nin imtiyaz süresinin dolmasından bir yıl sonra telsiz alıcı ve vericiler üzerinde devlet tekeli olduğunu belirten 09.06.1937 tarihli ve 3222 sayılı Telsiz Kanunu çıkarılmıştır. Kanununun 1. maddesine göre "*Elektromanyetik dalgalar vasıtası ile her nevi resim, işaret ve sesleri vermeğe ve almağa yarayan bilumum telsiz tesisatı ve işletilmesi hükümetin inhisarı altındadır*", aynı kanununun 3. maddesi ise "*herhangi nevdan olursa olsun telsiz tesisatı (harici antenler ve telsiz telefon alıcı cihazları dahil) ve yedek aksamı sahipleri devletin umumi ve askeri emniyet ve asayişinin istilzam eylediği hallerde ferdi, mıntıkavi veya umumi olmak üzere İcra Vekilleri Heyeti kararına istinaden yapılacak talep üzerine bunları faaliyetten kaldırmağa veyahut sebep zail olduğu zaman iade edilmek üzere alacakları bir makbuz mukabilinde muvakkaten hükümet emrine vermeğe mecburdurlar...*" ve 5. maddesindeki "*Karada umumiyetle verici tesisatı vücuda getirmek için şahıslara ve müesseselere ruhsat verilmez...*" şeklindeki hükümler telsiz alıcı ve vericiler üzerinde devlet tekeli olduğunu göstermektedir. Kanununun 38. maddesi ise kanuna aykırı hareket edecek kişilerle ilgili olup "*Bu kanun hükümlerine göre esasen ruhsat verilmesi caiz olmayan kimselerden verici veya hem verici hem alıcı telsiz tesisatı vücuda getirenler hakkında bir seneden üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur ve tesisat zabıt ve müsadere edilir*" hükmü ile ceza verileceği belirtilmiştir.²⁵

Radyo ve televizyon yayıncılığına dair 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında bir madde bulunmaktadır. Anayasanın 121. maddesinde "*Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Her türlü radyo ve televizyon yayınları, tarafsızlık esasına göre yapılır. Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcı görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır. Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.*"²⁶ şeklinde bir hüküm yer almaktadır. Anayasanın bu maddesinde yer alan hükümler TRT kurumu ile ilgili dört hususa vurgu yapmaktadır. Buna göre TRT özerk ve tüzel kişiliğe sahip olacak, bir kamu kuruluşu olarak örgütlenecek, tarafsızlık esaslarına göre yayın yapacak

²⁴ Zakir Avşar, *Cumhuriyet'in 80. Yılında...*, s. 2.

²⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3638.pdf> (20.03.2022).

²⁶ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (20.03.2022)

ve görevini yerine getirirken kültür ve eğitime yardımcı olacaktır.²⁷ Anayasada belirtilen özerk kamu tüzel kişiliğinin kurulmasına kadar Türkiye radyoları Basın-Yayın ve Turizm Müdürlüğüne, 2 Temmuz 1963 tarih ve 265 sayılı yasa ile de Turizm ve Tanıtma Bakanlığına bağlanmıştır.²⁸

1961 Anayasasının 121 maddesine uygun olarak 24 Aralık 1963 tarihinde 359 sayılı Türkiye Radyo- Televizyon Kurumu Kanunu çıkarılmış ve TRT, özerkliğe sahip tüzel kişiliği olan kamu kuruluşu olarak yapılandırılmıştır. Kanunun 35. maddesi radyo ve televizyon istasyonları kurma ve bunları işletme hakkını TRT'ye vermiştir. Kanunun bu maddesi ve anayasanın 121. maddesi özel teşebbüse radyo ve televizyon istasyonları kurma ve işletme hakkı vermiyordu. Dolayısıyla radyo ve televizyon yayınlarında devlet tekeli söz konusu idi.²⁹

1961 Anayasasının bazı maddeleri 20.09.1971 tarihli ve 1488 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Bu değişiklikle 1961 Anayasasının 121. maddesi: *"Radyo ve televizyon istasyonları, ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz. Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcı görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, milli güvenliğinin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir. Devlet tarafından kurulan veya Devlettten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır."*³⁰ şeklinde değiştirilmiştir. Bu kanun radyo ve televizyon üzerindeki devlet tekeliyle daha açık seçik hale getirmiş ve bu husustaki tereddütleri ortadan kaldırmıştır.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda radyo ve televizyon yayınları üzerinde devlet tekelinin devam ettiği görülmektedir. Konuya dair anayasanın 133. maddesinde *"Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir."*³¹ denilmektedir. Anayasada yer alan bu hüküm

²⁷ Şeref Gözübüyük, "Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXIV, No.1, s. 52.

²⁸ Kayıhan İçel, *Kitle Haberleşme Hukuku Basın Radyo-Televizyon Sinema İnternet*, Yenilenmiş Beşinci Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2001, s. 301.

²⁹ Gözübüyük, *agm*, s. 52-53.

³⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13964.pdf> (20.03.2022).

³¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (20.03.2022)

çerçevesinde 11 Kasım 1983 tarihinde 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun 4. maddesinin a bendinde “*radio ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içine ve yurt dışına yayın yapılması devletin tekelindedir. Bu tekel, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından kullanılır. Ancak bu kanunda belirtilen esaslara uygun yayın yapmak şartı ile polis ve meteoroloji teşkilatlarının devamlı ikaz ve duyuru maksadı ile radyo istasyonu kurmaları, sürekli ve kesintili radyo yayını yapmaları Radyo ve Televizyon Kurumunun iznine tabidir*” denilmektedir. İlgili maddenin f bendinde “*her türlü radyo ve televizyon yayını frekans planlama, tahsis ve tescil işlemleri 5 Nisan 1983 tarih ve 2813 sayılı Telsiz Kanunu hükümlerine tabidir*” şeklinde hüküm yer almıştır.³²

Gerek 1961 gerekse 1982 anayasalarında konuyla ilgili hükümlere ve bunlara dayalı olarak çıkarılan kanunlara göre 1990’lı yıllara kadar radyo ve televizyon yayınları üzerinde devlet tekeli devam etmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren Magic Box isimli bir kuruluş Star 1 adıyla yurtdışından uydu yardımıyla televizyon yayınlarına başlamış, sonrasında Teleon, Show TV, Kanal 6, ATV ve TGRT gibi televizyon kanalları da benzer yolla yayınlara başlamışlardır. Bu özel televizyonlara özel radyolar da eklenmiş ve 1993 yılı şubatında özel radyoların sayısı 800’e ulaşmıştır. Bu durum karşısında İçişleri Bakanlığı valiliklere gönderdiği yazı ile bu radyoların kapatılmasını istemiştir.³³

Özel radyo ve televizyonların Türkiye’de yayın yapmaya başlamasına rağmen 1982 Anayasası’nın 133. maddesi halen yürürlükte olduğundan radyo ve televizyon yayınları üzerinde devlet tekeli söz konusu idi. Özel radyo ve televizyon yayınlarının yapılabilmesi için Anayasanın yayın tekelinin devlette olduğunu belirten 133 maddenin değiştirilmesi gerekiyordu. Bu değişikliği gerçekleştirmek için 8 Temmuz 1993 tarihinde 2913 sayılı kanun ile Anayasa’nın 133. maddesi “*Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir. Devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzel kişilerden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır*” şeklinde bir düzenleme yapılmıştır.³⁴

Anayasanın 133. maddesinde yapılan değişiklik sonrasında 13 Nisan 1994 tarihli ve 3984 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun* isimli yasa çıkarılmıştır. Bu kanun ile özel

³² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2954.pdf> (20.03.2022).

³³ İçel, *age*, s. 347.

³⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21633.pdf> (20.03.2022).

radio ve televizyonların kuruluşu yasalaşmıştır.³⁵ Çıkarılan kanunun 1. maddesinde bu düzenlemeyi yapmanın amacının radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin esas ve usulleri belirlemek olduğu belirtilmiştir. Kanunun 5. maddesi radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek için özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliği niteliğinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulduğu ifade edilmiştir. Kanunun 29, 30 ve 31. maddeleri ise özel radyo ve televizyon kuruluşlarının yapısını, sorumluluklarını ve seçim zamanında uyacakları kuralları belirlenmiştir.³⁶ Görüldüğü üzere özel radyo ve televizyonlar dört yıl gibi bir süre kanunlara aykırı olarak yayın faaliyeti gerçekleştirmişlerdir. Hükümet nihayetinde bu fiili durumu yaptığı düzenleme ile yasal zemine kavuşturmuştur.

3-Manisalıların Spil Dağına Yansıtıcı Kurması

Manisa halkının televizyon izleme isteğine ve bunu gerçekleştirmek için gösterdikleri çabalara geçmeden önce İzmir'deki radyo ve televizyon yayınları hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Çünkü Manisalıları televizyon seyredilemek için antenlerini İzmir'deki vericilere çevirmek zorunda idiler.

İzmir'de radyo yayınları belediyenin gayretleri ile 1950 yılında başlamış³⁷ ve şehirdeki radyo dinleyicilerinin sayısı 1970 yılında 910 bine ulaşmıştı.³⁸ İzmir'de ilk televizyon deneme yayınları ise uluslararası Fuar nedeniyle 26 Ağustos 1968 tarihinde gerçekleştirilmiş,³⁹ 6 Ekim 1971 tarihinde ise İzmir'de düzenlenen Akdeniz Olimpiyatları televizyondan naklen verilmiştir. Manisalıların televizyon seyretme çabalarının başladığı zamanlar Olimpiyat Oyunlarının gerçekleştirildiği döneme rastlamaktadır.⁴⁰ Fransız LGT firmasından alınan 700 watt gücündeki verici 6 Aralık 1971 tarihinde Yamanlar dağına kurulmuş, İzmir ve çevresine yayın yapmaya başlamış ve İzmir televizyonu merkez televizyon şebekesine bağlanmıştır.⁴¹ 28 Ağustos 1973 tarihinde ise

³⁵ Zakir Avşar-Gürsel Öngören, *Radyo ve Televizyon Hukuku*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayını, Ankara, 2003, s. 18-19.

³⁶ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21911.pdf> (20.03.2022).

³⁷ Mehmet Karayaman, "İzmir Radyosunun Kuruluşu ve İlk Yıllarındaki Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37 (2018 Güz), s. 569, 575.

³⁸ Oskay, *age*, s. 28-29.

³⁹ https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil=1968.

⁴⁰ https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil=1971

⁴¹ https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil=1971; Süleyman İlaslan, "Türkiye'nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Televizyon: 12 Mart 1971 Sonrası Dönemde Televizyon Yayıncılığının Kontrolü ve

İzmir Televizyonu yansıtıcısının gücü 100 kw gücüne yükseltilmiştir.⁴² İzmir Yamanlar dağına kurulan televizyon vericisi 13 Ocak 1974 tarihinde yıkılmış⁴³ ve bu durum Manisa'da televizyon yayınlarının izlenmesini engellemiştir.

Manisa halkının televizyon seyretmek için gösterdikleri gayret ve bu uğurda yaptıkları Manisa'nın eski gazetelerinden *Manisa Hür Işık* gazetesi sayfalarında görülmektedir. Gazetede konuya dair sık sık haberlere rastlanması hatta bu hususta TRT'ye dava açılmasına kadar varan gelişmeler yaşanması dikkatimizi çekmiş ve bu konu gazete haberleri ve ilgili kaynaklar çerçevesinde bir çalışma şeklinde ele almamıza neden olmuştur.

Manisalı Avukat Turan Balkan Ödemiş halkının kurdukları anten ile nasıl televizyon seyredindiklerini merak etmiş ve Ödemişli birinin tavsiyesi üzerine radyo teknisyeni Necati Akça İzmir'de bir astsubaydan nasıl anten yapılacağını ile öğrenmişler ve kurdukları basit bir yansıtıcı anten ile Manisalılara televizyon seyrettirmeyi başarmışlardır.⁴⁴ 26 Ağustos 1972 tarihli Hür Işık gazetesinde yer alan haberde uzun ve ümitsiz geçen bir bekleyişten sonra Manisa'nın televizyondan faydalanmasının gerçek olacağı, 25-30 bin lira sarfiyla Spil dağının zirvesine kurulan ve 100 km'lik bir sahayı kaplayacak verici ile televizyon seyretmenin mümkün olacağı, Manisalıların Münih Olimpiyatlarını izlemek için civar köy ve kasabalara koşmalarına gerek kalmayacağı ve antenlerini Spil'e çevirmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁴⁵

Gazetenin iki gün sonraki sayısında Spil dağının Seyir Tepesi'ne dikilen alıcı verici televizyon anteninin Manisalı olup Almanya'da televizyon tekniğini tatbiki olarak öğrenmiş radyo teknisyeni Necati Akça ile Avukat Turan Balkan'ın on aydan beri sürdürdükleri çalışma sonucunda yapıldığı ve 26 Ağustos 1972 Cumartesi gününden itibaren Manisalıların İzmir televizyonunu seyredindikleri ifade edilmektedir. İsmi geçen iki şahsın yağmur altında diktikleri bu anten ile TRT Müdürü M. Ö'nün ve İzmir Radyo Evi Müdürü N. U'nun "Manisalıların televizyon seyretmesi imkansızdır" sözünü tersine çevirecek iş gerçekleştirmişlerdir. Manisa Valisi Vefik Kitapçgil de Manisalıların

Yaygınlaştırılması", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2014, C. 4, S. 2, s. 43.

⁴² https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil=1973.

⁴³ <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1974>.

⁴⁴ Bu bilgi 1924 doğumlu Manisalı Avukat Turan Balkan ile evinde 15.04.2022 tarihinde yapılan görüşmede elde edilmiştir.

⁴⁵ *Manisa Hür Işık*, 26 Ağustos 1972, s. 1.

televizyon seyretmesini sağlayan bu iki kişiye teşekkür etmiş ve TRT Genel Müdürlüğü ile temas kurarak durum hakkında bilgi vermiştir.⁴⁶

On ay önce faaliyete geçen İzmir televizyonu yayınlarını izlemek Turizm Derneği önderliğinde Necati Akça ve Turan Balkan'ın gayretleri sonucunda Spil dağına dikilen anten ile mümkün olmuştur. TRT yetkililerinin Manisa'dan televizyon izlenmesi için milyonluk yatırım gerekir şeklindeki açıklamalarına rağmen Manisalılar 30-35 bin lira sarf ederek televizyon yayınlarını seyredebilir hale gelmişlerdir. Antenin kurulması için gereken cihazların satın alınması için yapılan harcamaların karşılanması ve yayınların bundan sonra aksamadan izlenebilmesi için Manisalı hayırseverlerin yardımına ihtiyaç bulunmaktadır. Gazete haberine göre 1 Eylül 1972 tarihinde televizyon anteni için toplanan paranın miktarı 16.600 liraya ulaşmıştır. Gazetede Turizm Derneği önderliğinde toplanan bu yardıma iştirak edenlerin isimleri ve yaptıkları yardımın miktarı belirtilmiştir.⁴⁷

2 Eylül 1972 tarihli habere göre, Manisa Valisi, TRT İzmir Müdürü N. U'yu ziyaret etmiş ve kendisine Manisa dağına kurulan aktarıcının sakıncası olup olmadığını sormuş ve şu cevabı almıştır: "*Manisa dağına kurulan aktarıcıdan müessese olarak memnun olduk. Amacımız vatandaşın televizyon seyretmesidir. Siz kıymetli idareciler sayesinde bu işler çabuk gerçekleşebilir ve müessese olarak size biz teşekkür ederiz. Bu çalışmanız TRT Genel Müdürlüğüne duyurulmuş bulunmaktadır. İliniz köylerinin de*

⁴⁶ *Manisa Hür Işık*, 28 Ağustos 1972, s. 1.

⁴⁷ Televizyon yansıtıcı anteni için yardım yapan kişilerin isimleri ve yardım miktarları şu şekildedir: Mithat Gökteş 100, Şakir Karaduman 100, Erol Çeltik 100, İhsan Alnaçık 100, Nazif Fazıllar 100, Engin Giray 100, Ercüment Giritligil 100; Metin Beşerik 100, İsmail Efendioğlu 100, Sabahattin Kayhan 100, Nuri Üğüden 100, Faik Karık 100, Ethem Uyar 100, Faruk Ozan 50, Ümit Canuyar 200, Mehmet Özcan 100, Necati Çalışkan 100, Mete Erdem 100, Cemal Evran 100, Mustafa Günaydın 50, Muhittin Demir 100, Yalçın Ergel 50, Hüseyin Erdiç 50, Adnan Arusan 100, Faruk Meriç 100, Nuri Koray 50, Ali Rıza Duranlı 50, Halil Yurtseven 250, İhsan Dirim 100, Bahtiyar Tosunbaş 100, Yapı Kredi Bankası 100, Ahmet Çevikoğlu 100, Cemalettin Nomer 50, İlhami Gökçe 100, Abdurrahman Adıyaman 100, Lüks Halı Pazarı 100, Yahya Şendil 300, Tefik Yayman 600, Güneş Kol Şit 250, Nihat Dinçer 100, Mustafa İzci 200, Enver Cider 250, Ahmet Tütüncü 300, Kamil Güler 100, Yıldırım Egeli 100, Haki Aksoy 100, Hayat Eczanesi 100, Mustafa Hakgüder 100, İsmail Orhun 100, Enver Gediz 500, Ticaret Odası 5.000, Turizm Derneği 500. Toplam 16.600 TL. *Manisa Hür Işık*, 1 Eylül 1972, s. 1.

televizyondan faydalanması için Manisa iline 15 adet televizyon vereceğiz.” demiştir.⁴⁸

3.1-Manisa Yansıtıcı Anteninin Söktürülmesi ve Manisalıların Tepkisi

Manisalıların televizyon sevinci fazla sürmemiş 26 Ağustos 1972 tarihinde izlenmeye başlanan yayınlar 24 Ekim 1972 tarihinde Spil'deki antenin İçişleri Bakanlığının emri ile vilayetçe çalışamaz hale getirilmesi ile son bulmuştur. Anten sökülmeden önce TRT Müdürlüğü ile gerekli yazışmalar yapılmış hatta parlamenterlerin de katıldığı bir heyet TRT Genel Müdürü ile bizzat görüşmüş ise de bu ziyaretten bir sonuç alınamamış ve bakanlığın emri ile anten valilikçe söktürülmüştür. Devletin 200-300 bin liraya yaptırabileceği tesisi 30-35 bin liraya mal eden ve devleti büyük bir masraftan kurtardıklarını düşünen Manisa'daki siyasi dernek, parti ve teşekküller ile Ticaret Odası temsilcileri yetkili makamlara çektikleri telgraflarla duydukları üzüntüyü bildirmişler ve antenin tekrar faaliyete geçirilmesini istemişlerdir. Manisa'daki AP, CHP ve GP siyasi parti temsilcileri de Cumhurbaşkanlığına ve İçişleri Bakanlığına ortak telgraf çekmişlerdir. Antenin sahibi Turizm Derneği ise bine yakın televizyonu bulunan Manisalıların Yunan televizyonlarını izlemek mecburiyetinde bırakıldığını, Manisalıların 1974 yılı sonuna kadar programa alınmayı beklemeye tahammülü olmadığını belirtmiştir.⁴⁹

Turizm Derneği tarafından Spil dağına monte edilen yansıtıcı antenin İçişleri Bakanlığı emri ile jandarma tarafından söktürülmesi televizyon sahiplerini ve yayınları bahçe ve kahvelerden izleyen Manisalıları üzmüştür. Halk: *“TRT'ye beş kuruş masraf ettirmediğimiz ve televizyon vergisi olarak yarım milyon liraya yakın para ödediğimiz halde televizyonlardan Yunan propagandası mı dinleyeceğiz”* diyerek TRT Genel Müdürünü istenmeyen adam ilan etmişlerdir. Televizyon severler yetkililere tepkilerini göstermek için sessiz yürüyüş düzenlemek amacıyla Turizm Derneğine müracaat etmişlerdir. Turizm Derneği yöneticileri de yürüyüş için Manisa Valiliğine müracaat edileceğini belirtmiştir. Bu sırada Manisalılar oluşturdukları bir heyetle TRT Genel Müdürünü ziyaret etmişler ise de olumlu bir netice alamamışlardır. TRT Genel Müdürü kendisini ziyaret eden heyete Manisalıların 1975 yılı başında televizyon seyredebileceklerini belirtmiştir. Ziyaret sırasında Turizm Derneği vericiyi TRT'ye devredebileceklerini belirtmiş ise de bu istek de TRT tarafından kabul edilmemiştir. Bu arada siyasi dernek ve kuruluşlar Cumhurbaşkanına, Başbakanına, İçişleri Bakanına telgraf

⁴⁸ *Manisa Hür Işık*, 2 Eylül 1972, s.1.

⁴⁹ *Manisa Hür Işık*, 25 Ekim 1972, s. 1

çekmeye devam etmişlerdir. Mesela, Tar. Top. Su İş Sendikası Genel Başkanı Nevzat Toköz yetkililere çektiği telgrafta: *“Hiçbir sakıncası olmadığına kani olduğumuz tesisin yeniden halk hizmetine verilebilmesini delaletlerinizi en derin saygılarımla arz ederim”* demiştir.⁵⁰

Yansıtıcı antenin tekrar tesis edilmesinde kararlı olan Manisa Turizm Derneğinin sessiz yürüyüş için valiliğe yaptığı müracaat emniyet görevlilerine bildirilmiştir. Emniyet yetkilileri ise kanuni bekleme süresi sonunda yürüyüş için izin verileceğini belirtmişlerdir. Sessiz yürüyüşte kararlı olan Turizm Derneği yürüyüş hazırlıklarına ve pankartları hazırlamaya başlamıştır. Bu hazırlıkların yapıldığı sırada Manisa Müftüsü İlhan Armutçuoğlu da Manisalı televizyon severlere destek vermiş ve: *“Televizyonda yapılan ramazanla ilgili yayınlar ve Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan’ın konuşması büyük seyirci kitlesinin ilgisini çekmiştir. Şimdi bundan mahrum edilen halk Yunan televizyonunu izlemek mecburiyetinde kalacak. Yunanistan’ın Müslümanlara yapacağı hizmet ne olur? Bilakis menfi propaganda Manisalı televizyon severlere empoze edilmiş olacak. Konunun bir an önce olumlu sonuca bağlanması yerinde olur görüşümdedir.”* şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Bu arada Manisa Ticaret Odası tarafından Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa ve İçişleri Bakanlığına söktürülen antenle ilgili olarak şu şekilde bir telgraf çekilmiştir:

“Televizyon yayınları Manisa merkez ilçesinden izlenemediğinden halkın ve mahalli kuruluşların katkısı ile Manisa Spil dağına bir yansıtıcı anten yapılmış ve bu suretle izlenim sağlanmıştı. Bu güçlendirici anten yapılmadan TRT ile yapılan temaslarda bildirilen masrafın daha altında ve TRT’ye bir hizmet düşüncesi ile yaptığımız yansıtıcı anten TRT’nin bunu teknik yenilgi kabul edip hissi davranışla söktürmesi Manisa halkı tarafından büyük üzüntü ve tepki ile karşılanmıştır. TRT’nin bu hareketi halk dayanışması ve bu dayanışmanın milli servete olan katkısını baltalamayacağına inanmaktayız. Acil yardım ve ilgililere gereken emrin verilmesini saygılarımızla dileriz. Ticaret Odası Yöneticisi”⁵¹

Manisalıları televizyon yayınları konusunda destekleyen bir diğer telgraf Manisa Barosu Başkanı Avukat Kemal Ekmekçi tarafından çekilmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a, Başbakan Ferit Melen’e, İçişleri Bakanı Ferit Kubat’a ve TRT Müdürü Musa Ögün’e hitaben çekilen telgrafta *“Manisamızın kavuştuğu televizyon seyretme olanağından yoksun*

⁵⁰ *Manisa Hür Işık*, 26 Ekim 1972, s. 1.

⁵¹ *Manisa Hür Işık*, 27 Ekim 1972, s. 1

bırakılmamamızı sağlayacak bir yol bulunmasında ilgilerinizi dileriz. Saygılarımla” denilmektedir.⁵²

Turizm Derneği öncülüğünde TRT’yi protesto etmek için yapılması düşünülen sessiz yürüyüş için gerekli izinler alınmış ve bu yürüyüş 28 Ekim 1972 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Yürüyüş için toplanma yeri olarak Sultanönü tespit edilmiştir. Cumartesi günü 13.15’te toplanan halk Mustafa Kemal Paşa Bulvarı’ndan devam ederek Hükümet Önü’ne gelmiş, Atatürk Anıtı’na çelenk koymuş ve saygı duruşunda bulunmuştur. Yürüyüşe binlerce kişi katılmış ve taşıdıkları afiş ve pankartlarla TRT’yi protesto etmişlerdir. Taşınan pankartlarda “Ankara Sesimizi Duy”, “Memlekete Hizmet Etmeyi ... Yasakladı” gibi ifadeler yer almıştır.⁵³

3.2-Verici Anten Konusunun Parlamenteoya Taşınması

TRT’nin talebi üzerine faaliyeti durdurulan yansıtıcı anten için ahalinin sessiz yürüyüşü ve çeşitli dernek ve kuruluşlarca çekilen telgraflar yanında Manisalı vekiller de anten konusuna sahip çıkmışlardır. Bu bağlamda CHP Manisa Milletvekili Veli Bakırlı Millet Meclisi Başkanlığına Spilde’ki verici antenle ilgili olarak 4.12.1972 tarihinde cevaplanmak üzere yazılı soru önergesi vermiştir.

Manisa Milletvekili Veli Bakırlı Manisa’nın Spil dağına kurulan yansıtıcı cihazın TRT Genel Müdürlüğüne söktürülmesi konusu ile ilgili verdiği önergede bazı soruların cevaplanmasını istemiştir. Veli Bakırlı bu önergesinde Spil dağına konan yansıtıcı ile Manisa merkez ile çevre köy ve bucaklarının Türk televizyon yayınlarını seyredebilme imkanına kavuştuğunu, ancak bu yansıtıcının TRT tarafından söktürüldüğünü, anteni kuranlar hakkında yasal işlem yapılacağını radyolardan ilan edildiğini belirterek şu soruların yazılı olarak cevaplanmasını istemiştir.

1-Telsiz kanununda yer almayan ve yansıtıcı özelliği taşıyan (bir nevi elektronik ayna) cihaz Spil dağından hangi kanuna göre jandarma zoruyla yıktırılmıştır?

2-TRT, Manisa, bucak ve köylerindeki kaç televizyon alıcısından vergi almaktadır ve alınan bu verginin miktarı ne kadardır?

3-Halkın imkanları ile kurduğu bu yansıtıcının yararlı bir duruma getirilme imkânı varken TRT’nin hazırladığı plana göre Manisa hangi tarihte televizyon izleyebilme imkanına kavuşacaktır?

4-Manisa’da binlerce kişinin Yunan televizyonlarını seyretme mecburiyetinde bırakılması hükümetin *milliyetçilik* ilkesine uygun mudur?⁵⁴

⁵² *Manisa Hür Işık*, 28 Ekim, 1972, s. 1

⁵³ *Manisa Hür Işık*, 28 Ekim 1972, s. 1, 4. *Manisa Hür Işık*, 30 Ekim 1972, s. 1-2.

⁵⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 7.2.1973, Cilt 33, Birleşim 52, Oturum 3, s. 233.

Devlet Bakanı İsmail Arar, Milletvekili Veli Bakırlı'nın verdiği bu yazılı soru önergesi ile ilgili olarak TRT Genel Müdürlüğünün şu mütalaayı verdiği belirtilmiştir:

1-Bir dernek tarafından Spil dağına faaliyeti Manisa valiliğince de desteklenen bir antenle İzmir yayınlarının alınıp yükselteçle tekrar yayınlanmasını sağlayan bir anten kurulmuştur. Bu tesisin kuruluşu sırasında Manisa valiliğine sözlü olarak yasal vaziyet ve bu tür yayınların oluşturacağı çeşitli mahzurlar ifade edilmiş olmasına rağmen yansıtıcı faaliyete geçirilmiştir. Telsiz tesisatı ve yansıtıcı kurup işletmenin 3222 ve 359 sayılı kanunlara göre yasak olduğu hususu İçişleri Bakanlığına bildirilmiş ve bakanlıkça yansıtıcının faaliyetlerinin durdurulması ve yasal olmayan bu tür hareketlerin önlenmesi 26.9.1972 tarihli yazı ile istenmiştir. TRT'nin bu talebi üzerine 20.10.1972 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından bütün vilayetlere bir genelge gönderilmiştir. Bu genelgede:

*“3222 sayılı telsiz Kanununun 1. Maddesi elektromanyetik dalgalar vasıtasıyla her nevi resim, işaret ve işletmesinin hükümetin inhisarı altında bulunduğu hükme bağlanmış ve müteakip maddelerinde telsiz verici ve alıcı tesislerinin nasıl ve kimlerce tesis edilip işletilebileceği tespit edilmiştir. Kanunun 5'inci maddesi “Karada umumiyetle verici telsiz tesisatı vücuda getirmek için hususi şahıslara ve müesseselere ruhsat verilemez” şeklinde hükmü ile verici cihazlar için hususi şahıs ve müesseselere ruhsat verilemeyeceği sarıh şekilde ifade etmiş bulunmaktadır. TRT Genel Müdürlüğümüzün yazısında söz konusu edilen televizyon yayınları bir alıcı antenle alınıp amplikatörle yükselterek başka bir istikamette yayan cihaz ve tesisler telsiz verici tesisi olduğundan 3222 sayılı Kanunun 5'inci maddesi gereğince hususi şahıs ve müesseseler ve bu arada dernekler tarafından tesisi mümkün olmayan veya kurulmasına ruhsat verilemeyecek tesislerdir. Bu itibarla, anılan tesisleri kurup çalıştıranların bu hareketlerinin 3222 sayılı kanununa muhalefet ve bu kanununun muvacehesinde suç teşkil ettiği ve bu kabil hareketlere tevessül edenlerin mezkûr kanunun 38. Maddesinin 1'inci fıkrası gereğince tecziyeleri cihetine gidilmesi gerekmektedir. Bilgi ve gereğinin buna göre ifasını rica ederim”.*⁵⁵

TRT Genel Müdürlüğü kanunlara aykırı olması yanında ülkenin dahili ve harici güvenliğini yakından ilgilendiren bu konu ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır:

⁵⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, s. 234.

a-Bilindiği üzere ülkemizde radyo ve televizyon istasyonları tesis etme ve işletme hakkı 359 sayılı kanuna göre TRT'ye verilmiştir. Bunun yanında Telsiz Kanunu'na göre telsiz vericisi işletmek alınacak izne tabi tutulmuştur. Bu kanun ile bütün telsiz cihazları ile bunların işletilmesi devletin tekelindedir. Bunun yanında elektromanyetik dalgalar yoluyla her türlü resim ve ses aktaran ve alan tesislerin kurulması 359 sayılı yasa ile TRT tekelindedir. Bu iki kanuna aykırı hareket edenlere ceza verileceği gayet açıktır.⁵⁶

b-Manisa'da bir dernek tarafından kurulan verici; niteliği ve fonksiyonu itibarıyla yukarıda belirtilen kanununun yasaklayıcı hükümleri kapsamına girmektedir. Spil dağına kurulan yansıtıcı, bir telsiz alıcısı ve vericisi hükmündedir. Bu çeşit cihazlar bir televizyon yayını önce almakta sonrasında ses ve görüntüyü şiddetlendirilerek başka tarafa vermektedir. 359 sayılı kanununun 35. maddesine göre radyo difüzyon ve televizyon vericisi niteliğinde olan cihazları ve istasyonları kurma, işletme ve genişletme hakkı TRT'ye aittir. Maddede belirtilen *tesis* kavramı içerisinde verici, röle istasyonları ve antenler girmektedir. Bu yüzden Spil dağındaki anten 359 ve 3222 sayılı kanunun belirlediği telsiz tesisi niteliğindedir. Bu durum Turizm Derneği tarafından 9.10.1972 tarih ve 124 sayılı yazıya ek olarak verilen belgeden de anlaşılmaktadır. Turizm Derneği'nin yazısında vericinin, bir yükseltici ve bir verici antenden oluştuğu hususu hem derneğin yazısından hem de cihazı yapan teknisyen Necati Akça'nın raporundan anlaşılmaktadır. Necati Akça bu yansıtıcının bir verici olmadığını belirtse de sunduğu teknik bilgiler bu düşüncesini çürütmektedir. Spil'e kurulan bu tesis 359 sayılı kanunun 29'uncu maddesine göre Millî Savunma Bakanlığının görüşünün de alınmasını gerektiren bir cihazdır.⁵⁷

c-Reemiyon olarak adlandırılan bu tür yayınlar bazı önemli sonuçlar doğurabilecek özelliktedir. Bu tür cihazlara yapılacak basit ilavelerle kontrolü mümkün olmayan ve belli amaçlara hizmet edebilecek bir haberleşme sistemi kurmak, radyo ve televizyon yayını yapmak, başka bir radyo ve televizyonunun yayınlarını aktarmak mümkündür. Basit gibi görünen bu cihazlara izin verildiği takdirde Demirperde gerisi ülkelerinin yayınlarını izlemek mümkün hale gelecektir. Ülkemizin çoğu yerine televizyon yayınları yapılamamaktadır. Şayet Manisa iline belirtilen tesis için izin verilirse ise diğer yerleşim yerleri için de aynı iznin verilmesi gerekmektedir. Bu durum televizyon yayınlarının kontrol edilmesini güçleştirecektir. Çok düşük masraflarla kurulabilecek bu

⁵⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, s. 234.

⁵⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, s. 234-235.

tesisler ile Bulgar, Rus ve Arap televizyonları izlenebilir hale gelecek ve ülkemiz güvenliği için sorun oluşturabilecektir.⁵⁸

d-Spil dağına tesis edilen cihazın kanunlara aykırı olduğu hususu kanunlara göre açıklanmış, cihazın kurulmasında kanunları uygulamakla görevli Manisa Valiliğinin tutumu ve kanunlara aykırı davranan derneklerin bulunması TRT kurumunu üzmüştür.⁵⁹

2-Yazılı soru önergesinde sorulan ikinci soruya Devlet Bakanı İsmail Arar, PTT Genel Müdürlüğünden aldığı bilgilere dayalı şu cevabı vermiştir: Eylül 1972 yılı itibariye Manisa'da ruhsat alınmış 297 televizyon alıcısı bulunmaktadır. Bunlardan 76'sı Manisa merkezde 221'i köy, bucak ve ilçelerde bulunmaktadır. Televizyon alıcısına sahip olup köyde oturanlardan 100, şehirde ikamet edenlerden 250, ticari işletmelerle umumi yerlerde bulunan televizyon alıcısı sahiplerinden 500 kuruluş ruhsat harcı alınmaktadır. Şu hâlde sadece Manisa merkezde oturan televizyon sahiplerinden 19.000 lira ruhsat harcı alınmıştır.⁶⁰

3-Yamanlar dağında bulunan 100 w çıkış ve 700 w efektif yayın gücüne sahip televizyon vericisi Alsancak tarafına yöneltilmiştir. İzmir Karatepe'de kurulmakta olan 10 kw efektif yayın gücüne sahip verici hizmete girdiğinde İzmir yayınları Manisa'dan izlenebilecektir. Karatepe televizyon verici binası ve anten kulesi tamamlanmış olup montaj halindedir. Buraya 1 kw çıkış gücüne sahip verici ve 10 kazançlı antenler kurularak 10 kw etkisinde yayın gücü elde edilecektir. Nisan 1973 tarihinde Karatepe vericisi hizmete girdiğinde Manisalılar çok iyi kalitede televizyon izleyebileceklerdir.⁶¹

4-TRT Kurumu kanuna aykırı olarak meydana getirilecek bu tür tesislerin güvenlik yönünden sakıncalı durum oluşturduğu düşüncesindedir. Yabancı yayınların etkisini kaldırmak için televizyon verici istasyonlarının kurulmasına devam edilmektedir. Bu tesislerin kurulmasına yabancı televizyonların etki alanlarına giren yerlere öncelik verilmektedir.⁶²

3.3-Turizm Derneği'nin Verici Antene Dair TRT Genel Müdürlüğü Nezdinde Çabaları

CHP Manisa Milletvekili Veli Bakırlı'nın Meclis Başkanlığına sunduğu soru önergesi ekinde Manisa'yı-Mesiri Tanıtma ve Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün TRT Genel Müdürlüğüne gönderdiği 9.10.1972 tarih ve 124 sayılı yazısı bulunmaktadır. Bu yazı, soru önergesi

⁵⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 235

⁵⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 235.

⁶⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 235-236

⁶¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 236.

⁶² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 236.

kapsamında Meclis tutanaklarında yer almıştır. Turizm Derneği bu yazısında Spil dağına kurulan televizyon antenine dair TRT yazısının incelendiğini, genel müdürlükçe Manisa'da kurulan tesis ile ilgili bazı mahzurlar tespit edilmesi sebebiyle kaldırılmak istendiğini belirtmekte ve ileri sürülen sakıncaların üç grupta toplanabileceğini belirtmektedir. Bunlar;

a-Teknik Mahzurlar: TRT Genel Müdürlüğünün ilgili yazısında ifade edilen teknik mahzur, asıl yayını normal olarak alan ve bunu güçlendirilerek yeniden yayınlanan, sinyalin gelmesi durumunda televizyon alıcı ekranında gölgeli iki resim görülmesi ve bu tür yayın yapan cihazların artması durumunda normal yayınların bundan etkilenmesi ve etkisiz hale gelmesidir. Bu hususta genel müdürlük çelişkiye düşmektedir. Zira gönderilen yazıda Manisa'nın normal yayınları alamadığı açıkça ifade edilmektedir. Normal yayınlar alınmadığına göre yansıtıcıdan yayılan dalgaların normal yayın dalgaları ile karışması mümkün değildir. Spil'e dikilen anten uzun bir çalışma sonucunda belirtilen mahzurları ortadan kaldıracak şekilde tesis edilmiştir. TRT yetkililerinin yerinde yapacakları bir inceleme ile bu durum anlaşılacak ise de bu hususta teknik bilgi verilmesi faydalı görülmüştür. İzmir'de Yamanlar dağından yayılan televizyon sinyalleri dağlık ve engebeli olması nedeniyle Manisa'nın güneybatısına gelmemekte ve buralarda bir sinyale rastlanmamaktadır. Sinyaller ancak şehrin 20 km kadar kuzey tarafında açık alanlarda 50 mv.lık bir güçle görülmektedir. Bu sinyalleri Akhisar-Manisa karayolunun kuzey tarafında kalan köy ve kasabalar normal olarak almakta ve televizyon izlemektedir. Bu yerler arasında Yeniköy, Selimşahlar ve Beydere bulunmaktadır. Spil dağına kurulan yansıtıcı ise şehrin beş km dışına sinyal gönderememektedir. Dolayısıyla antenin zikredilen köylerdeki televizyon yayınları üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Kurulan vericinin sinyal gönderdiği alanlar normal yayınlar bakımından ölü alanlardır. Bu tür vericilerin artması halinde televizyon yayınlarının imkânsız hale gelmesi konusuna gelince, şu bilinmelidir ki bu tesisler kalıcı değildir. Normal yayınlar izlenmeye başlandığında bu tesise ihtiyaç kalmayacaktır. Başka yerlerde kurulacak tesisler için de durum aynıdır.⁶³

b-TRT'nin ileri sürdüğü ikinci mahzur, kurulan bu tip yansıtıcılarla memlekete zararlı yayın yapılacağı konusudur. Şu bilinmelidir ki bu tesisin teknik imkanları buna uygun değildir. Bunu TRT'nin teknik elemanları yapacakları bir inceleme ile anlayabileceklerdir. Tesis bir alıcı, bir yükseltici ve vericiden meydana gelmektedir. Enerjisi bir batarya ile temin edilmektedir. İzmir'deki vericiden bir sinyal gelmedikçe bu cihaz

⁶³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 236-237.

çalışamayacaktır. Müstakil yayın yapılabilmesi için vericiye bazı ilaveler yapmak icap etmektedir. Cihazın bulunduğu yer milli park olduğundan burası Orman muhafaza memurları tarafından korunmaktadır. Böyle bir yayın yapılsa bile bunu engellemek için emniyet kuvvetleri çok kısa bir sürede bu tesisin bulunduğu yere ulaşabilecektir. Manisa halkı sağduyu sahibi olup memleketini sevmekte ve bu tür anarşi olaylarına meydan vermeyecek karakterdedir.⁶⁴

c-Tesisin 3222 ve 359 sayılı kanunlara aykırı olduğu hususuna gelince, tesisle ilgi olarak 359 sayılı kanunun 23'üncü maddesine aykırılık yoktur. Kanunun bu maddesi fikri haklar yasasına atıf yaparak TRT'nin yayınlarının tekrarını yasaklamaktadır. Kurulan tesis TRT'de yayınlanan programı tekrar yayınlamaz. Sadece İzmir'de yayınlanan yayını anında Manisa'ya çevirecek ve İzmir televizyonu yayın yapmadıkça Manisa'daki tesis yayın yapamayacaktır.⁶⁵

Turizm Derneği adına TRT'ye gönderilen yazıda dernek başkanı Hasan Soytürk yukarıda belirttiği hususlar dışında tesisin TRT yayınları dışında yayın yapamadığını ve 3222 sayılı telsiz kanununa aykırı bir verici olmadığını belirtmiştir. Geçici süreyle kurulan bu tesis TRT'nin belirttiği mahzurları oluşturacak bir cihaz değildir. Tesis kaldırıldığı takdirde Manisa'nın en uzak ilçesi Demirci'de bile izlenebilen Midilli istasyonu vasıtasıyla yayın yapan Atina Televizyonu Manisa'dan izlenebilen tek televizyon olacaktır. Manisa Rumca bilen insanlar hayli çoktur. Türkiye'nin sesinin ve resminin kesilmesi her türlü mahzurun üstindedir. Dernek TRT'ye gönderdiği yazıya vericiyi tesis eden Necati Akça'nın teknik raporunu da eklenmiştir. Dernek, faaliyette olmasında birçok faydalar ve kaldırılmasında birtakım mahzurlar olacak tesisin çalışmasına devam etmesini ve bu hususta gerekli iznin verilmesini talep etmektedir.⁶⁶

3.4-Spil Dağına Kurulan Yansıtıcının Teknik Özellikleri

Bir radyo teknisyeni olup Almanya'da uygulamalı televizyon eğitimi alan ve Spil dağına televizyon vericisini kuran Teknisyen Necati Akça'nın kurulan vericinin teknik özelliklerine dair hazırladığı rapor Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün TRT Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıya ek olarak verildiği gibi Manisa Milletvekili Veli Bakır'ın Meclis Başkanına verdiği soru önergesine de ek olarak verilmiş ve bu sebeple de meclis tutanaklarına geçmiştir.

Meclis tutanaklarında yer alan Necati Akça'nın raporundan Spil dağına kurulan televizyon vericisinin teknik özellikleri hakkında bilgi

⁶⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 237.

⁶⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 237.

⁶⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, s. 237.

edinmek mümkün olmuştur. Necati Akça'nın "Manisa Spil dağına kurulan T.V. Reflektörü hakkında özetlenmiş teknik izahattır" diye başladığı raporuna göre, Spil'e kurulan yansıtıcı rastgele düşünülmüş ve bir ayda, bir günde yerleştirilmiş bir cihaz değildir. Tesis kurulmadan önce uzun uzun düşünülmüş, aylarca etüt ve deneyler yapılmış ve 1517 metre yüksekliğindeki dağda kayalıklara yerleştirilmesi ile canlı yayın yapabileceğinin ve TRT sinyallerine etkisinin olmayacağını anlaşıldığından sonra tesis kurulmuştur. Bu tesisin nasıl kurulduğuna ve neler yapıldığına dair Akça şu izahları yapmıştır:

1-Verici anten kurulmadan önce şehrin içinde ve dışında televizyon sinyallerini hassas şekilde ölçen resim ve ses frekanslarının yerlerini kesin olarak tespit eden frekans metrelerle ölçümler yapılmıştır. Bu ölçümler şehrin dört yönünde karış karış yapılmış ve Yamanlar dağından yayılan televizyon sinyallerinin şehrin güneybatısı ile dağlık ve engebeli alanlarına gelmediği tespit edilmiştir. Şehrin sadece kuzey tarafında 20 Km'lik açık arazi şeridinde Akhisar istikametinde 50 mv.lik bir elektro manyetik dalgaya rastlanmıştır. Manisa içinde de dalga geçen bazı yerler tespit edilmiş ise de bunlar dağdan yansıyan sızma yansımalarıdır. Gücü 15 mv. civarında olup 150 metre açıdan seyreden bu dalgalar bir alıcı anteni harekete geçirecek derecede değildir. Yapılan bu ölçümler sonrasında Manisa'dan televizyon yayınları izlenemiyor sonucuna ulaşılmış ve Manisa dağına yerleştirilen verici anten Manisa'ya yöneltilmiştir.

Nihat Akça teknik izahatında cihazın yapılış ve çalışma prensiplerini şu şekilde açıklamıştır: Cihaz kesinlikle verici nitelik taşımamakta, mevcut enerjiyi alıp yükseltmekte ve aynı dalga boyu ile değişiklik yapmadan tekrarlamaktadır. Anten Yamanlar dağındaki antene yöneltilmiştir. Spil'e kurulan anten ile bu antenden yansıyan ve bir televizyon çalıştırabilecek güçte bir enerji alınmaktadır. Bu enerji 100 mv.'dır. Yamanlar tarafına yöneltilen alıcı anten vasıtası ile bu enerji yakalanıp kanal yükselticileri ile net görüntü haline getirilmektedir. Anten arka ve üst yönlerden yansıma olmaması için polarize edilmiş ve sadece veriş yönü açık tutulmuştur. Alıcı taraftan enerji özel bir kablo ile yerin altından verici tarafındaki cihazlara getirilmiştir. Buraya gelen enerji 2500 mv'ta yükseltilmiş ve verici antene uygulanmıştır. Yapılan aktarma ve seviye ayarları ile enerji şehir merkezine yöneltilerek sinyal gönderilmiştir. Antenin gücü 2500 mv. olup yayın alanı 10 km'dir. Dağdan şehre ininceye kadar 200 mv. güç kaybolmaktadır. Şehrin farklı yerlerinde ölçümler yapılmış ve 250 ile 100 mv. güç tespit edilmiştir. Şehrin beş km uzağındaki yerlerde yayın gücü tespit edilmemiştir. Bu durumda TRT'nin Yamanlar'dan gelen sinyallerin sipil yansıtıcı sinyalleri

ile karışması mümkün olmayan bir sahada iki görüntü oluşması da düşünülemez. Spil yansıtıcısının yayın sahası TRT yayın sahası için ölü alandır. Buralarda yayın ancak Spil'den verilecek yansıtıcı ile mümkündür. Civar köylerde de gerekli araştırmalar yapılmış ve Spil yansıtıcısının buralara bir zarar vermediği görülmüştür. Spil'deki yansıtıcının 3222 sayılı kanunun tarif ettiği nitelikteki bir cihaz olduğu düşünülemez. Bu, bir alıcı ve verici telsiz olmayıp TRT'nin yayını aynen veren bir yansıtıcı sistemdir.

Spil yansıtıcısı hususi yayın yapma kabiliyetine sahip olmayıp şehir halkının malıdır, kötü amaçlar için kullanılamaz. Cihaz ancak TRT yayınları ile çalışmaktadır. Başka yayın yapma yeteneği yoktur. Yansıtıcı tamamen otomatik olarak çalışmaktadır. İzmir Yamanlar dağından saat 7.28'de faaliyete geçen yayın ile zaman röleleri devreyi açmakta ve TRT yayınlarının sona ermesiyle cihaz devreden çıkmaktadır. Devrede bulunan aletler transistörlü olup batarya ile çalışmaktadır. Yüksek enerjiye hacet yoktur, düşük amperle beslendiğinden aküler beş ay dayanabilmektedir. Tesisin yıldırımlardan muhafaza edilmesi için paratoner yapılmıştır. Verici uzak yerlere yayın ulaştıracak güçte değildir. Verici anten her türlü kötü ihtimaller dikkate alınarak ve herhangi bir zararının olmayacağını anlaşılmasından sonra tesis edilmiştir.⁶⁷

3.5-Turizm Derneğinin Anten Konusunu Mahkemeye Taşması

Kuruluşundan iki ay sonra valilik emri ile söktürülen televizyon anteni konusunda yetkililere telgraflar çekilmesi, konunun parlamentoya getirilmesi ve sessiz yürüyüşlerin yapılması yanında tesis sahibi Turizm Derneği anten konusunu mahkemeye taşımış ve dava açmıştır.⁶⁸ Turizm Derneğinin temsilcisi durumundaki Manisa Barosu'na bağlı sekiz avukat antenle ilgili olarak TRT aleyhine Manisa Asliye Hukuk Mahkemesine tespit davası açmışlar ve ihtiyati tedbir talep etmişlerdir. Açılan bu tespit davası üzerine İzmir Çınarlı Sanat Enstitüsünden çağrılan elektronik uzmanlar ve yeminli bilirkişiler yerinde yaptıkları inceleme ve tetkikler sonrasında yansıtıcı antenin herhangi bir mahzur oluşturmadığını ve bu anten olmadan Manisalıların televizyon seyredemeyeceğini raporlarında beyan etmişlerdir. Delilleri değerlendiren Asliye Hukuk Mahkemesi hâkimi M. K. faaliyeti durdurulan antenin tekrar açılmasına karar vermiştir. Mahkemenin bu kararı arife günü uygulanmaya başlanmış ve Manisalılar çifte bayram yaşamışlardır.⁶⁹

⁶⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, s. 238.

⁶⁸ *Manisa Hür Işık*, 2 Kasım 1972, s. 1.

⁶⁹ *Manisa Hür Işık*, 1 Aralık, 1972, s. 1.

Mahkemenin antenin tekrar faaliyeti geçirilmesi yönünde verdiği karar sonrasında Manisa'ya gelen TRT avukatları dava dosyasını incelemişler ve karara itiraz edeceklerini belirtmişlerdir. Avukatlarla birlikte Manisa'ya gelen TRT Genel Müdür Yardımcısı, Turizm Derneği avukatları ile zirai mücadele toplantı salonunda bir araya gelmiş ve İzmir'deki Karatepe Kulesi tamamlandığında yarım kw gücünde yayın yapan televizyon anteninin 10 kw.a çıkarılması ile Manisa'dan daha net ses ve görüntü alınacağını ve Manisa'nın en geç 1973 Haziran'ında televizyon seyretme imkanına kavuşacağını belirtmiştir. TRT Genel Müdür Yardımcısı ayrıca diğer il ve ilçelere örnek teşkil etmemesi için yansıtıcı antenin faaliyetlerinin durdurulmasını istemiştir. Üç gün boyunca Manisa'da incelemelerde bulunan TRT Genel Müdür Yardımcısı ve beraberindeki TRT hukuk müşavirleri Turizm Derneği yöneticileri ile yaptıkları görüşmelerden sonuç alamayınca derneğe antenin sökülmesi için 48 saatlik bir süre vermişler ve İzmir'e gitmişlerdir. Sürenin dolmasından sonra İzmir'den tekrar Manisa'ya gelen TRT ekibi Turizm Derneği yöneticileri yaptığı son görüşmeden de sonuç alamayınca 3222 sayılı Telsiz Kanuna aykırı harekette buldukları gerekçesi ile valiliğe ve Cumhuriyet Savcılığına dilekçe vererek Dernek yetkilileri hakkında kovuşturma yapılması talebinde bulunmuşlardır. TRT ekibi bunun yanında Manisa 2. Asliye Hukuk Mahkemesinin yansıtıcı antenle ilgili olarak tespit ve ihtiyati tedbir kararına tekrar itirazda bulunmuşlar ve mahkemenin yeniden görülmesini istemişlerdir. Mahkeme TRT avukatlarının yaptığı tespit ve ihtiyati tedbir talebini reddetmiş ancak ceza davasının iki tarafın temsilcileri huzurunda 9 Aralık 1972 tarihinde yeniden görülmesine karar vermiştir.⁷⁰

9 Aralık'ta görülmesi gereken ceza davası duruşması 10 Aralık'ta gerçekleşmiştir. Duruşmaya TRT adına Hukuk Müşaviri ve Turizm Derneği adına altı avukat katılmıştır. Duruşmayı yürüten Manisa Asliye Hukuk Mahkemesi Hâkimi S. G., TRT avukatlarının yetki yönünde yaptıkları itiraz ve tedbirin kaldırılması isteklerini incelemiş ve bu itirazların reddine, mahkeme ve avukatlık masraflarının TRT tarafından ödenmesine karar vermiştir. Duruşma sonrasında TRT Hukuk Müşavirinin "dava'yı kazandınız ama biz bunu başka yollarla da kapatmasını biliriz" şeklindeki açıklaması protesto edilmiştir.⁷¹

TRT Kurumu antenin faaliyetini durdurması için diğer bakanlıkları da hareketi geçirmiştir. Bu kapsamda anten ceza davasının yeniden

⁷⁰ *Manisa Hür Işık*, 2 Aralık 1972, s. 1; *Manisa Hür Işık*, 4 Aralık 1972, s. 1.

⁷¹ *Manisa Hür Işık*, 12 Aralık 1972, s. 1, 3.

görüldüğü tarihlerde Orman Bakanlığı da Spil dağındaki antenin faaliyetinin durdurulmasını ve sökülmesini talep etmiştir.⁷²

3.6-Turizm Derneğinin Anten Konusunu Başbakan Ferit Melen ile Görüşmesi

Manisa Turizm Derneği başkanı Hasan Soy Türk, iki avukat ve bir dernek üyesinden oluşan heyet Manisa'daki yansıtıcı anten konusunu görüşmek ve yaşananları bizzat Başbakan Ferit Melen'e anlatmak için Ankara'ya gitmişlerdir. Heyet bu görüşmede başbakana gerçeğe uymayan bilgiler verildiğini öğrenmiştir. Dernek başkanı Hasan Soy Türk: "Sayın Başbakan mahkeme kararından haberdar olmadığını söylediler. Hukuk devletiyiz, elbette kanunlara saygılıyız. Mahkeme sonucunu bekleyeceğiz. Dava sonuçlanıncaya kadar yansıtıcı faaliyetlerine devam edebilir." şeklinde konuştuğunu ifade etmiştir. Bunun yanında davanın TRT aleyhine sonuçlanması üzerine TRT hukuk müşavirinin gerçeğe uymayan beyanları ve Manisa Valisi hakkında gerçeğe uymayan iddialar da başbakana iletilmiştir. Başbakanı ziyaret eden heyet Başbakandan Manisa'nın kusursuz televizyon yayınları izlemesi gerekli tesisin kurulması talebinde bulunmuştur.⁷³

3.7-Tespit ve İhtiyati Tedbir Kararının Reddi Sonrasında Anten Davasının Görülmesi

Manisa Asliye Hukuk Mahkemesi TRT Kurumu hukukçularının antenle ilgili tespit ve ihtiyati tedbir yönündeki talebine olumsuz cevap vermiş ise de ceza davası tam olarak sonuçlanmamıştır. Dolayısıyla ceza davasının daha sonraki tarihlerde görülmesine devam edilmiştir. 29 Aralık 1972 tarihinde Manisa Asliye Hukuk Mahkemesinde görülen anten davasında her iki tarafın vekilleri hazır bulunmuş ve dava görülmeye başlanmıştır. Dernek avukatları yazılı raporlarını mahkemeye ve karşı tarafa sunmuşlardır. TRT avukatı sunulan bu yazılı raporu sözlü olarak cevaplamak istemiştir. Ancak duruşma hâkimi TRT avukatına Asliye Hukuk Mahkemelerinde davaların yazılı usulü tabi olduğunu belirtmiş ve yazılı cevap vermesini istemiştir. Bu arada TRT avukatı E. B. bu tür davalara bakmanın Danıştay yetkisinde olduğunu belirterek mahkemenin görevsizlik kararı vermesini istemiştir. Mahkeme başkanı S. E. bu talep için karar verildiğini ve talebin yerinde olmadığını, mahkemenin bu davaya bakmaya salahiyeti olduğunu belirtmiş ve anten davasını cevap raporlarının hazırlanması için 22 Ocak 1973 tarihine ertelemiştir.⁷⁴

⁷² *Manisa Hür Işık*, 11 Aralık 1972, s. 1.

⁷³ *Manisa Hür Işık*, 18 Aralık 1972, s. 1.

⁷⁴ *Manisa Hür Işık*, 30 Aralık 1972, s. 1, 4.

22 Ocak'a ertelenen anten davası Asliye Hukuk Mahkemesinde görülmeye başlanmış, duruşmada hazır bulunan TRT avukatı E. B. yansıtıcı anten hakkında yeniden bilirkişi tayin edilmesi talebinde bulunmuştur. Duruşma hâkimi S. E. taraflara delillerini sunmaları için davayı 19 Şubat 1973 tarihine ertelemiştir. TRT Kurumu avukatı Manisa'daki duruşma sonrasında Manisa'dakine benzer davalar için Söke'ye ve Ödemiş'e gitmiştir.⁷⁵ Bu sırada Manisa'yı ziyaret eden Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral S. S. da bir sohbet sırasında konuyu bildiğini belirterek Manisalıların televizyon seyretmesinde bir sakınca olmadığı yönünde açıklama yapmıştır.⁷⁶

Delillerin ve raporların yazılı olarak sunulması için ertelenen yansıtıcı anten davası 19 Şubat 1973 tarihinde görülmeye başlanmıştır. Taraflar mahkemeye ve birbirlerine yazılı raporlarını sunmuşlardır. TRT avukatı E. B. Manisalı avukatların sunduğu deliller arasında basında çıkan haber kupürleriyle ilgili olarak "basın taraf tutmaktadır. Basında çıkan yazılar delil olarak kullanılmaz" şeklinde itirazda bulunmuştur. Turizm Derneği Avukatı M. Y. ise "bir tarafta özerk bir kuruluş olan TRT, diğer yanda varlığı çok kimse tarafından bilinmeyen Manisa Mesirini Tanıtma ve Turizm Cemiyeti, basının taraf tutması bahis konusu olamaz" şeklinde cevap vermiştir. TRT avukatı E. B., mahkemenin yetkisizlik kararı vermesini talep etmiş ise de bu hususta daha önce karar verildiğini belirten mahkeme başkanı bu talebi reddetmiştir. Mahkeme hâkimi S. G. tarafların delillerini ibraz etmesi için duruşmayı 16 Mart 1973 tarihine ertelemiştir.⁷⁷

30 Mart 1973 tarihli gazete haberinde anten davasına bugün Manisa I. Asliye Hukuk Mahkemesinde devam edileceği belirtilmekte ancak davanın seyrine dair bilgi verilmemektedir.⁷⁸ 5 Mayıs 1973 tarihli gazete haberinde yansıtıcı anten davasına bakılmadığı, TRT adına duruşmalara katılan E. B'nin mahkemeye mazeret dilekçesi göndererek davanın ileri bir tarihe ertelenmesini talep ettiği ve duruşmanın ileri bir tarihe ertelendiği belirtilmektedir.⁷⁹ 26 Ekim 1974 tarihli gazete haberinde anten davasının henüz sonuçlanmadığı, TRT tarafından yapılacak transpozerin hizmete girmesine kadar Spil'deki antenin faaliyetine devam edeceği belirtilmektedir.⁸⁰ Gazetelerde bundan sonra anten davası ile ilgili bir habere rastlanmamaktadır. Davanın akıbetinin

⁷⁵ *Manisa Hür Işık*, 23 Ocak 1973, s. 1.

⁷⁶ *Manisa Hür Işık*, 12 Şubat 1973, s. 1.

⁷⁷ *Manisa Hür Işık*, 20 Şubat 1973, s. 1.

⁷⁸ *Manisa Hür Işık*, 30 Mart 1973, s. 1-2.

⁷⁹ *Manisa Hür Işık*, 5 Mayıs 1973, s. 1-4.

⁸⁰ *Manisa Hür Işık*, 26 Ekim 1974, s. 1.

ne olduğu hususu Manisalı Avukat Turan Balkan'la yaptığımız görüşmede kendisine sorulmuş o da anten davasının İzmir adliyesine sevk edildiğini ancak sevk edilme nedenini bilmediğini ve dosyayı inceleyen savcının takipsizlik kararı verdiğini belirtmiştir.⁸¹ Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün oğlu Hayri Soytürk de davanın tam olarak ne zaman sonuçlandığını bilmediğini ancak bu tarihin 1975 veya 1976 yılı olabileceğini ifade etmiştir.⁸²

4. Televizyon Yayınlarının İzlenmesi için TRT Eliyle Transpozer Yapılması

TRT, İzmir ve çevresinde daha net televizyon izlenmesini sağlamak için Yamanlar dağındaki Karatepe'ye bir verici anten kurmaya başlamıştır. 7 Mayıs 1973 tarihli Hür Işık gazetesi haberine göre yapımı devam eden bu anten gelecek ay hizmete girecektir. TRT yetkilileri Karatepe'ye kurulan bu anten ile Manisalıların Spil'deki antene gerek kalmadan televizyon seyredebileceklerini belirtmişlerdir. Haziran sonu ve temmuz ayı başında hizmete girecek bu anten ile sadece İzmir ve Manisa değil Kuşadası, Germencik, Aydın, Ödemiş, Akhisar, Savaştepe, Burhaniye, İvrindi ve Ayvalık halkı da rahat televizyon izleyebilecektir.

TRT Genel Müdürünün Karatepe vericisi ile İzmir yayınlarının Manisa'dan izlenebileceğine dair beyanı üzerine İstanbul'daki bir gazete yansıtıcı olmadan Manisa'da televizyon izlenemeyeceğini ve TRT eliyle Spil'e bir transpozer yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu haber üzerine TRT ekibi incelemeler yapmak üzere Manisa'ya gelmiştir. TRT ekibi Cumhuriyet Meydanı'na gelerek özel araçlarında bulunan güçlü antenlerini Spil'e döndürdüklerinde 65 desibel gücünde net televizyon izlenebildiğini görmüşlerdir. Ekip bu defa Spil'deki yansıtıcının gücünü kesmiş ve antenlerini Karatepe'deki antene çevirerek ölçümler yapmıştır. TRT ekibi bundan sonra Manisa'nın değişik yerlerinde ölçümler gerçekleştirmiştir. Bu ölçümlerde Karatepe vericisinin yaydığı dalgaların sadece Kuşlubahçe ve İstasyon mevkieinden net görüntü verdiği görülmüştür.⁸³

Ölçümler sonrasında TRT elektronik mühendislerinden oluşan teknik ekip hazırladığı raporda TRT eliyle bir transpozer yapıncaya kadar Spil dağındaki yansıtıcının TRT'ye devredilmesini önermiştir. Ekip ayrıca Spil dağında elektrik bulunmaması sebebiyle TRT'nin kuracağı

⁸¹ Bu bilgi 1924 doğumlu Avukat Turan Balkan ile 15.04.2022 tarihinde evinde yapılan görüşmede edinilmiştir.

⁸² Bu bilgi, 1964 doğumlu olup Manisa'da ikamet eden Manisa Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün oğlu ile 22.04.2022 tarihinde yüz yüze yapılan görüşmede edinilmiştir.

⁸³ *Manisa Hür Işık*, 13 Eylül 1973, s. 1.

transpozerin Yamanlar dağ serisindeki Kozluca tepesine veya Yunt dağında elektrik bulunan bir köyde kurulmasını teklif etmiştir.⁸⁴

Manisa'nın sorunlarını yetkililere iletmek ve yardımlarını sağlamak için Ankara'ya giden Belediye Başkanı Ertuğrul Dayıoğlu, Turizm Derneği Başkanı ve Fakülte-Yüksekokul Kurma Derneği Başkanı, TRT Genel Müdürlüğünü ziyaret ederek yapılması düşünülen televizyon yansıtıcısı ile ilgili işlemlerin hızlandırılmasını talep etmişlerdir.⁸⁵

Manisa Valisi Vefik kitapçığı de yaklaşık on beş gün sonra TRT Genel Müdürü Teknik Yardımcısı D. E. tarafından valiliğe gönderilen yazıyı basımla paylaşmıştır. Bu yazıda 1974 yılı içinde Manisa'da televizyon yardımcı verici istasyonunun kurulacağı ve bunun için gerekli teçhizat siparişinin verildiği belirtilmektedir.⁸⁶

Bu yazıdan iki ay sonra İzmir Radyo Evi Müdürü N. U. Belediye Başkanı Ertuğrul Dayıoğlu'nu arayarak kurulacak transpozer ile ilgili olarak cihaz, orijinal direkler ve gerekli tüm alet ve araçların geldiğini ancak teknik eleman yetersizliği sebebiyle bunları hemen monte etmenin mümkün olmadığını çünkü ülkenin 59 yerinde televizyon yansıtıcısı kurulacağını, işi hızlandırmak için transpozerin monte edileceği binanın genel müdürlükten gönderilecek plan ve projelere ve teknik heyetin yerinde yapacağı incelemelere göre mahalli imkanlarla yapılması gerektiğini belirtmiştir. Radyo Evi Müdürü, TRT teknik ekibinin salı günü Manisa'ya geleceğini ve vericinin kurulacağı Gülbahçe (Çerkez Tevfiye) köyünde incelemeler yapacağını da ifade etmiştir.⁸⁷

İzmir Radyo Evi Müdürünün bu müjdeli haberi sonrasında tıpkı Spil'e kurulan yansıtıcı anten de olduğu gibi TRT'nin Gülbahçe köyüne kuracağı anten için gerekli olan iki odalı binanın inşası için Manisalı televizyon sahiplerinden ve yardımseverlerden Manisa Turizm Derneği eliyle makbuz karşılığında 50'er lira toplanması kararlaştırılmıştır.⁸⁸ Manisa'yı Güzelleştirme ve Kalkınma Derneği de bir bildiri yayınlayarak Manisalıları yardıma çağırmıştır. Derneğin bildirisi şu şekildedir:

"Sayın Manisalılar,

TRT tarafından İzmir televizyon yayınlarının Manisa'dan rahatça izlenebilmesini temin için Gülbahçe⁸⁹ köyü yanında bir verici istasyon yapılması kararlaştırılmış ve bu husus vilayetimize bildirilmiştir. TRT verici aletlerle ilgili her türlü

⁸⁴ *Manisa Hür Işık*, 14 Eylül 1973, s. 1.

⁸⁵ *Manisa Hür Işık*, 2 Mart 1974, s. 1, 4.

⁸⁶ *Manisa Hür Işık*, 23 Mart 1974, s. 1.

⁸⁷ *Manisa Hür Işık*, 31 Mayıs 1974, s. 1, 4.

⁸⁸ *Manisa Hür Işık*, 7 Haziran 1974, s. 1.

⁸⁹ Köyün eski adı Çerkez Tevfikiye olup sonradan Gülbahçe adını almıştır.

malzemeyi temin etmiş bulunmaktadır. Ancak bu aletlerin yerleştirileceği ve bakıcısının oturacağı binanın yapımı Manisa vilayetinden istenmiştir. Bina projesi TRT tarafından yapılmış olup maliyeti 100 bin liradır. Bilindiği gibi halen izlenen TV. yayınları yetersiz olup büyük gayretlerle devamı sağlanmaktadır. Yeni yapılacak verici istasyon, yabancı yayınlardan tamamen kurtulacak ve vericinin bulunduğu yerde elektrik temin edileceğinden yayın kuvvetinde zaman zaman halen görülen bozukluklar olmayacaktır. Siz Manisalılara bu hizmetin bir an evvel getirilebilmesi için binanın hemen yapımına başlanması şarttır. Aksi halde TRT aletleri bir başka vilayete tahsis edeceğini bildirmiştir. Binanın yapımı için televizyon sahibinin 40 TL vermek suretiyle bu büyük ihtiyacın Manisa'ya kazandırılması için azami gayret göstereceğinizden eminiz.”⁹⁰

Bu yardım çağrıları sonrasında Vali Muavini Turgut Kaya, Manisa Defterdarlığı Hukuk İşleri Müdürü ve Turizm Derneği Başkanı İzmir'e giderek yapılması düşünülen binanın planlarını almışlardır.⁹¹ Binanın planları alınmış olsa da binanın yapımı için gerekli olan 100.000 lira toplanamamıştır. Yetkililer Manisalıları 50 liralık yardıma zorlamak için Spil dağındaki anteni devre dışı bırakmayı düşünmüşlerdir.⁹² Manisalıların Transpozer binası için topladıkları paranın miktarı 17 Temmuz 1974 tarihinde 15.000,⁹³ 5 Ekim 1974 tarihinde 36.000 liraya ulaşmıştır.⁹⁴

TRT Genel Müdürlüğü adına Manisa'ya gelen Etüt Program Dairesi Başmühendisi Manisa'ya yayın yapacak transpozer için Üçpınar bucağının Çataltepe mevkiinin uygun olduğunu belirtmiştir. Başmühendis transpozerin konulacağı binanın 3x3 metrekare alana sahip olması gerektiğini, binaya iki cihaz konulacağını, bunlardan birinin bozulması halinde diğerinin otomatik olarak devreye gireceğini, arıza durumunda bina tepesinde yanacak kırmızı sinyal dolayısıyla bekçiye de ihtiyaç bulunmayacağını ifade etmiştir.⁹⁵

Yansıtıcı antenin kurulacağı binanın bulunduğu yere ulaşım imkanı olmadığından Manisa valiliği önderliğinde yol yapım çalışması başlatılmış ve yol tesviye işlemlerinin bitirilmek üzere olduğu ve binaya

⁹⁰ *Manisa Hür Işık*, 12 Haziran 1974, s. 1, 4.

⁹¹ *Manisa Hür Işık*, 18 Haziran 1974, s. 1

⁹² *Manisa Hür Işık*, 26 Haziran 1974, s. 1.

⁹³ *Manisa Hür Işık*, 7 Temmuz 1974, s. 1.

⁹⁴ *Manisa Hür Işık*, 5 Ekim 1974, s. 1.

⁹⁵ *Manisa Hür Işık*, 26 Temmuz 1974, s. 1.

elektrik hattı çekilmesi için çalışmaların sürdürüldüğü ifade edilmiştir.⁹⁶ Yansıtıcı ile ilgilenen teknik ekip başlangıçta transpozerin çalıştırılması için alçak gerilimin yeterli olacağını belirtmiş ve buna göre ağaç direkler alınmış ve çukurlar kazılmış ise de sonradan yüksek gerilimin gerekli olduğunun belirtilmesi üzerine yirmi altı beton direk alınmıştır.⁹⁷

Çataltepe'ye yapılacak 40 metre karelik transpozer binasının keşif bedeli 85.000 TL, binaya yapılan 2.100 metrelik yolun keşif bedeli 60.000 TL, dikilecek direkler ile döşenecek elektrik nakil hattının keşif bedeli ise 180.000 liradır.⁹⁸ Trafo merkezi için TEK ile anlaşma yapılmış ve ahaliden toplanan 36.000 liralık yardım 40.000 biraya çıkarılarak Ankara'ya gönderilmiştir. Binanın yapımını üstlenen Turgutlulu müteahhit 1 Kasım 1974 tarihinde transpozer binası inşaatını tamamlamıştır. Bina inşaatının tamamlanmasından sonra 13 metre uzunluğundaki anten kamyonla İzmir'den Gülbahçe'ye getirilmiştir.⁹⁹ Antenin Gülbahçe'ye gelmesinden sonra elektrik nakil hatlarının çekilmesi çalışmalarına başlanmış ve Manisa İli Kalkınma Derneği, TEK yetkilileri ile birlikte 50 bin liralık elektrik malzemelerini İzmir'den almışlardır.¹⁰⁰

Transpozerin monte edileceği binaya elektrik hattının çekilmesinden sonra transpozer binaya monte edilmiş ve 30 Aralık 1974 tarihinde transpozer deneme yayınlarına başlamıştır. Manisa Valisini ziyaret eden TRT İzmir yetkilisi İ. T. İzmir'den verilecek özel bir sinyal ile yedinci kanaldan yayın yapılacağını belirtmiştir. TRT transpozerinin resmi açılışı yapılmadığında Spil dağındaki yansıtıcının faaliyetleri hemen sonlandırılmamış ve Manisalıları şimdilik antenlerini TRT transpozerine çevirmemeleri gerektiği belirtilmektedir.¹⁰¹

Manisa Valisi Vefik Kitapçığıl Üçpınar'daki transpozerin faaliyete geçmesi sonrasında emeği geçenlere telgraf ve yazılar göndermiştir. Bu kişiler ve kurumlar arasında TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi, TRT Teknik Bürosu Müdürü İsmail Toros, TRT Teknik personeli, İzmir Radyo Evi Müdürü Nihat Uytun, Türkiye Elektrik Kurumu 4. Bölge Müdürü Cengiz Ündeyoğlu, Manisa Kaza ve Köyleri Kalkındırma Derneği Başkan ve üyeleri ile dernek adına malzemeleri satın alan Ekrem Çelikok, Turgutlu Kaymakamı Cahit Gündüz, Bölge Muhakemat Müdürü Avukat Turan Balkan, YSE Müdürü Mustafa Alkan, YSE Etüt ve Proje şefi Mehmet Alkan, YSE'den Kemal Aslan bulunmaktadır. Transpozerin faaliyete

⁹⁶ *Manisa Hür Işık*, 16 Ağustos 1974, s. 1.

⁹⁷ *Manisa Hür Işık*, 19 Ağustos 1974, s. 1; *Manisa Hür Işık*, 12 Eylül 1974, s. 1.

⁹⁸ *Manisa Hür Işık*, 21 Eylül 1974, s. 1.

⁹⁹ *Manisa Hür Işık*, 1 Kasım 1974, s. 1.

¹⁰⁰ *Manisa Hür Işık*, 13 Aralık 1974, s. 1.

¹⁰¹ *Manisa Hür Işık*, 31 Aralık 1974, s. 1.

geçmesi sebebiyle Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı da Manisa valisine şu teşekkür yazısını göndermiştir:

“Sayın Valimiz Vefik Kitapçığıl,

*Manisa halkının televizyon yayınlarından en iyi şekilde istifadesi için çok zor koşullar altında büyük gayret göstererek Çataltepe mevkiindeki televizyon verici istasyonunun hizmete girmesinden doğan sevinç ve mutluluğumuza yönetim kurulu olarak katılır Oda olarak minnet ve teşekkürlerimizi arz ederiz. Yönetim Kurulu Başkanı Murat Mütecepoğlu”.*¹⁰²

Manisa halkına resmi açılışı yapılmadığından antenlerini Üçpınar’daki transpozere çevirmemeleri istenmiş ise bir ay sonrasına ait gazete haberlerinde yer alan bilgiler televizyon sahiplerinin deneme yayını yapan yansıtıcıya televizyon antenlerini çevirdiklerini göstermektedir. Üçpınar’daki antende sık sık arızalar meydana gelmesi sebebiyle halk Spil’deki anteni arar hale gelmişlerdir.¹⁰³ TEK yetkilileri transpozerin enerjini köy elektrifikasyon sisteminden alması sebebiyle sık sık arızalar meydana geldiğini, bu dağıtım şebekesinden enerji alan köylerin otomatik sigortaya bağlanması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁴

Deneme yayınlarını 30 Aralık 1974 tarihinden beri sürdüren Üçpınar’daki TRT transpozerinin resmi açılışı 6 Mart 1975 tarihinde gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵ Transpozerin resmi açılışı yapılmış olsa da sık sık arızalanması Manisalılar ve teknik ekipleri hayli sıkıntıya sokmuştur. Nisan 1975 yılı başlarında transpozerde meydana gelen arızayı düzeltmek için İzmir’den gelen elektrik mühendisleri dağıtım şebekesine bağlı köylerin otomasyona geçirilmesi gerektiğini ve Çataltepe’ye ayrı bir elektrojen grubu kurulursa arızaların önüne geçilebileceğini belirtmişlerdir.¹⁰⁶ 8 Nisan 1975 tarihli gazete haberine göre mart ayı boyunca ve nisan ayı başlarında TRT transpozerinde meydana gelen arızalar sebebiyle Spil’deki anten faaliyete geçirilmiştir. Sık sık anten yönünü değiştirmek için çatılara çıkmak zorunda kalan apartman sakinleri ile çatı katı sahipleri arasında tartışmalar ve sürtüşmeler meydana gelmeye başlamıştır.¹⁰⁷

Üçpınar’daki transpozerin sıkça arıza yapması Manisalıların antenlerini Spil’e çevirmelerine neden olduğundan Spil’deki yansıtıcıdan elde edilen karlı görüntünün giderilmesi için anten güçlendirilmeye

¹⁰² *Manisa Hür Işık*, 4 Ocak 1975, s. 1

¹⁰³ *Manisa Hür Işık*, 3 Şubat 1975, s. 1.

¹⁰⁴ *Manisa Hür Işık*, 10 Şubat 1975, s. 1.

¹⁰⁵ *Manisa Hür Işık*, 6 Mart 1975, s. 1.

¹⁰⁶ *Manisa Hür Işık*, 3 Nisan 1974, s. 1.

¹⁰⁷ *Manisa Hür Işık*, 8 Nisan 1975, s. 1.

çalışılmıştır.¹⁰⁸ Spilde'deki antene yönelik çalışma yapılırken Manisa valisi Erol Yavuz TRT yetkilileri ile görüşerek transpozer için jeneratör alınması için girişimde bulunmuştur. TRT yetkilileri Vali Yavuz'a köy elektrik şebekesinden enerji alan tüm yansıtıcılarda benzer sorunların yaşandığını, 80-125 bin lira arasında bedeli olan bir jeneratörün alınıp transpozer binasına kurulacağını belirtmişlerdir.¹⁰⁹ TRT yetkilileri Manisa ve Salihli televizyon istasyonları için iki adet jeneratör alındığını belirtmiş olsalar da 24 Aralık 1975 tarihli gazete haberinde bu jeneratörlerin ne zaman monte edileceğinin belirsiz olduğuna dair bilgi bulunmaktadır.¹¹⁰ 15 Nisan 1976 tarihli haberden anlaşıldığına göre trafo ve jeneratörlerin halen kurulmaması sebebiyle düzgün televizyon yayınları izlenememektedir. Manisa Valisi işin hızlandırılması için Vali Yardımcılarından birini bu konuyla ilgilenmek üzere görevlendirmiş o da TEK 4. Bölge Müdürlüğü ile temasa geçmiştir.¹¹¹ Manisa Vali Yardımcısı, TRT İzmir Radyosu Başmühendisi ile yaptığı görüşmede Manisa'ya gönderilen 250 KVA gücündeki jeneratörün Afyon'a gönderilmesi konusunun gündeme gelmesi nedeniyle iki aylık bir gecikme olduğunu, jeneratörün en kısa sürede binaya monte edileceğini belirtmiştir. Kurulacak bu jeneratör, köy elektrik şebekesinde meydana gelecek arıza sonrasında iki dakika içinde devreye girecek ve Manisa halkı rahat televizyon izleyebilecektir.¹¹² 1876 Nisan ortalarından sonraki yıllara ait Manisa Hür Işık gazetesinin sayılarında kurulacak jeneratöre, Manisalıların televizyon yayınlarını izlemede karşılaştıkları problemlere ve şikayetlerine dair bir habere rastlanmamaktadır. Bu durumu, jeneratörün kurulduğu ve televizyon yayınlarının artık rahat bir şekilde izlenmeye başlanmış olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Gülbahçe köyüne kurulan bu transpozer TRT'nin 1986 yılında çok kanallı yayınlara başlaması sonrasında yetersiz kalmıştır. Soruna çözüm bulmak amacıyla dönemin Manisa Belediye Başkanı Zafer Ünal'ın girişimleri ile 1988-1989 yıllarında Tabakhane mahallesinin üst tarafındaki (Manisa Mevlevihanesi'nin bulunduğu yere) tepe üzerine bir anten kurulmuştur.¹¹³ Anten halen faaliyette olup Manisalıları karasal yayınları bu anten vasıtası ile izlemektedir.

¹⁰⁸ *Manisa Hür Işık*, 8 Ağustos 1975, s. 1.

¹⁰⁹ *Manisa Hür Işık*, 28 Ağustos 1975, s. 1.

¹¹⁰ *Manisa Hür Işık*, 24 Aralık 1975, s. 1.

¹¹¹ *Manisa Hür Işık*, 15 Nisan 1976, s. 1.

¹¹² *Manisa Hür Işık*, 17 Nisan 1976, s. 1.

¹¹³ Bu bilgi, Manisa Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün oğlu Hayri Bozkurt'tan (1964) alınmıştır.

5-Spil Yansıtıcı Antenin Mahkeme ve Transpozer Yapımı Sürecindeki Durumu

Turizm Derneği önderliğinde Spil dağına dikilen yansıtıcı anten kuruluşundan iki ay sonra yerinden sökülmüş ve dernek tarafından TRT aleyhine dava açılmıştır. Açılan bu davada Turizm Derneği avukatları anten için ihtiyati tedbir kararı konulmasını talep etmişlerdir. Sunulan deliller ve bilirkişi raporları doğrultusunda duruşma hâkimi antenin faaliyetine devam etmesine karar vermiştir. Bu sırada TRT de Manisa'ya bir transpozer kurmak için bir çalışma başlatmıştır. Mahkemenin ve TRT transpozerinin deneme yayınlarını yaptığı dönemde Spil'deki anten kullanılmaya devam edilmiştir.

Meydana gelen kötü hava koşulları zaman zaman bu antenin arızalanmasına neden olmuştur. Mesela 1972 yılı aralık ayında birkaç gün devam eden kötü hava koşulları ve yağın kar sebebiyle televizyon anteninde arıza meydana gelmiş ise bu arıza kısa sürede giderilmiş ve Manisalılar yeniden televizyon izlemeye başlamışlardır.¹¹⁴ 1973 yılı şubat ayında yağın yağmur sırasında düşen yıldırım nedeniyle de anten arızalanmış ancak antenin monte edildiği kayaların buz tutması sebebiyle bu arızaya hemen müdahale edilememiştir. Anteni monte eden teknisyen Necati Akça Spil'e düşen yıldırımın antenin elektrotlarına hasar verdiğini havaların düzelmesi ile İstanbul'dan getirtilen elektrotların yansıtıcıya monte edileceğini ve Manisalıların İzmir yayınlarını eskisi gibi seyredebileceğini belirtmiştir.¹¹⁵

Manisa'daki anten yanında İzmir Televizyonu anteninde meydana gelen olumsuzluklar Manisalıların televizyon izlemesini engellemiştir. Mesela, Ege Bölgesine yayın yapan ve altı milyon lira masrafla Ağustos 1973 tarihinde hizmete giren 142 metre yüksekliğindeki Yamanlar Karatepe'deki verici televizyon kulesinin 13 Ocak 1974 tarihinde yıkılması sebebiyle Manisalılar Türk televizyon yayınlarını izleyememişlerdir. TRT yetkilileri yıkılan kulenin yerine yenisinin yapılacağını belirtmişlerdir.¹¹⁶ Karatepe'deki kulenin yıkılması sonrasında Yamanlara kurulan 100 w gücündeki lokal anten Manisalıların televizyon izlemesini güçleştirmiştir. Manisalı televizyon sahiplerinin ancak satın alacakları yükselticiler sayesinde yayınları izleyebilecekleri belirtilmiştir. Bu durumun Manisalı televizyon sahiplerine 150 bin liraya mal olacağı ifade edilmiştir.¹¹⁷ Manisalı televizyon sahipleri yükseltici almış olsalar da yine net bir şekilde

¹¹⁴ *Manisa Hür Işık*, 23 Aralık 1972, 1, 4.

¹¹⁵ *Manisa Hür Işık*, 1 Mart 1973, s. 1.

¹¹⁶ *Manisa Hür Işık*, 15 Ocak 1974, s. 1.

¹¹⁷ *Manisa Hür Işık*, 18 Ocak 1974, s. 1.

televizyon seyredememektedir. Turizm Derneği ve Belediye Başkanı Ertuğrul Dayıoğlu Spil'deki antendeki arızaların giderilmesi için çalışma başlatmış ve antendeki sorunları gidererek Manisalıların net televizyon izlemelerini sağlamışlardır.¹¹⁸

6-Manisa'daki Bazı Kuruluşlara ve Köylere Televizyon Dağıtımı

Manisa'da ilk televizyon sahibinin kim olduğuna dair yazılı bir bilgi bulunmasa da Spil'deki antenin kurulmasında büyük çabaları olan Avukat Turan Balkan (1924) Manisa'da ilk televizyon sahibinin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Manisa Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün oğlu Hayri Soytürk (1964) ise 1972 yılında Manisa'da Vali Vefik Kitapçığı'nın, Manisa Turizm Derneği Başkanı Hasan Soytürk'ün ve Enver Gediz'in evinde televizyon bulunduğunu belirtmiştir. Televizyon yayınlarının Manisa'dan izlenebilir hale gelmesi ile imkânı olan vatandaşlar televizyon satın almaya başlamışlardır. Gazete haberlerinde zaman zaman Manisa'daki televizyon sayısına, Manisa içindeki kurumlara ve Manisa köylere valilik ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı eliyle dağıtılan televizyonlara dair bilgilere rastlanmaktadır. Mesela, 2 Eylül 1972 tarihli gazete haberinde Manisa Valisinin İzmir TRT Müdürünü ziyaret ettiği ve TRT'nin Manisa köylere 15 adet televizyon vereceği belirtilmiş ise de bu televizyonların hangi köylere dağıtıldığı belirtilmemiştir.¹¹⁹ 25-26 Aralık 1972 tarihli gazete haberlerinde Gümrük ve Tekel Bakanlığının Manisa Valiliğine gönderdiği televizyonların Selimşahlar köyü ile Kırkağaç'ın İlyaslar ve Gelenbe köyleri muhtarlarına törenle teslim edildiği ifade edilmektedir.¹²⁰ Manisa Milletvekili Orhan Davut'un gayretleri ile Gümrük ve Tekel Bakanlığından Manisa valiliği emrine gönderilen bir adet televizyon da devletin armağanı olarak Kırkağaç'ın Alacalar köyüne teslim edilmiştir.¹²¹ Gümrük ve Tekel Bakanlığından temin edilen televizyonlarda biri de velilerin de katılımı ile gerçekleştirilen törenle 20 Mart 1973 tarihinde Kız Enstitüsüne verilmiş ve televizyon enstitünün müsamere salonuna monte edilmiştir.¹²² Manisa AP senatörü Oral Karaosmanoğlu ve AP Balıkesir milletvekili Cihat Bilgehan'ın girişimleri ile televizyon yayın alanına giren Soma'nın Yağcılı kasabası sakinleri için de bir ücretsiz televizyon verilmiştir.¹²³

¹¹⁸ *Manisa Hür Işık*, 15 Şubat 1974, s. 1.

¹¹⁹ *Manisa Hür Işık*, 2 Eylül 1972, s. 1.

¹²⁰ *Manisa Hür Işık*, 25, 26 Aralık 1972, s. 1.

¹²¹ *Manisa Hür Işık*, 6 Ocak 1973, s. 1.

¹²² *Manisa Hür Işık*, 20 Mart 1973, s. 1.

¹²³ *Manisa Hür Işık*, 14 Nisan 1973, s. 1.

7-Radyo ve Televizyon Vergileri

Radyo ve televizyon sahiplerinden televizyonun bulunduğu mekâna göre yılda bir defa vergi alınıyordu. Televizyon sahipleri bu vergileri PTT Kurumuna ödüyorlardı. Gazete haberlerinde bu vergilerin ödenmesi hususunda halka hatırlatmalar yapılmakta ve PTT Müdürlüğü tarafından yapılan uyarılara değinilmektedir.

Konuya dair 31 Mart 1973 tarihli haberde mart ayı başında başlayan radyo ve televizyon vergisini cezasız ödeme süresinin bugün sona ereceği hatırlatılmakta ve PTT önlerinde bu verginin ödenmesi için uzun kuyruklar oluştuğu belirtilmektedir.¹²⁴ PTT İdaresi Manisa'da televizyon sahibi olup bunları kaydettirmeyenlerin 3222 sayılı Telsiz Kanunu'na muhalefet ettiklerini, şu an itibarıyla PTT'ye kayıtlı 1900 radyo ve 1509 televizyon bulunduğunu, Manisa'daki televizyon sayısının bu sayının çok üstünde olduğunu belirtmiştir. Gazete yoluyla yapılan duyuruda vergi kaybının önlenmesi için belediye zabıta ekiplerinin çatılarında televizyon bulunanları yetkili kuruluşlara bildireceği ve bu kişiler haklarında yasal işlem yapılacağı ifade edilmektedir.¹²⁵ 7 Mart 1975 tarihli gazete haberinde geçen yıl olduğu gibi bu yıl da radyodan yılda 50 kuruş, evlerdeki televizyonlardan 230 kuruş ve işyerlerindeki televizyonlardan 500 kuruş vergi alınacağı belirtilmiş ve Manisalıların cezalı duruma düşmemek için vergilerini bu ay içinde ödemeleri istenmiştir.¹²⁶ Radyo ve televizyon sahibi olanlardan vergi tahsil edebilmek için TRT Kurumu yeni bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma çerçevesinde ruhsatsız radyo ve televizyon kullananları tespit etmek için mahalle ve köy muhtarları ile denetime başlanacak ve muhtarlara bu hizmetleri karşılığında para ödenecektir. Muhtarlar ayrıca ev ev dolaşarak radyo ve televizyon bildirim formu dağıtacaklardır. Gazetenin PTT'den aldığı bilgiye göre 1975 yılında Manisa Merkez PTT'sine ruhsatı ödenmemiş 5000 civarında televizyon alıcısı bulunmaktadır. Manisa PTT müdürü yapılacak denetimlerle bu sayının daha da artacağını ifade etmiştir.¹²⁷ Manisa'da gün geçtikçe televizyon ve radyo sayısı artmaktadır. Manisa PTT Müdürlüğü verilerine göre 1976 yılı sonunda Manisa'da 10.027 adet televizyon, 19.543 radyo bulunmaktadır.¹²⁸

¹²⁴ *Manisa Hür Işık*, 31 Mart 1973, s. 1.

¹²⁵ *Manisa Hür Işık*, 7 Haziran 1974, s. 1.

¹²⁶ *Manisa Hür Işık*, 7 Mart 1975, s. 1.

¹²⁷ *Manisa Hür Işık*, 29 Mayıs 1975, s. 1.

¹²⁸ *Manisa Hür Işık*, 18 Aralık 1976, s. 1.

8-Manisa Dışında Diğer Yerlerde de Televizyon Antenleri Kurulması

Manisa Turizm Derneği, kurduğu antenin İçişleri Bakanlığı emri ile söktürülmesine karşı açtığı davada ihtiyati tedbir kararı konulmasını temin ederek antenin faaliyetinin devamını sağlamıştır. Bu durum bazı kazaların da kendi imkanları ile kurdukları televizyon antenleri için TRT aleyhine dava açmalarına neden olmuştur. Söke halkı kendi imkanları ile kurdukları antenin TRT emri ile söktürülmesine karşı dava açmışlar ve mahkeme antenin tekrar yerine takılması yönünde karar vermiştir. Bu karar sonrasında Sökeliler yeniden televizyon seyretmeye başlamışlardır.¹²⁹ Manisa'da TRT aleyhine açılan davada antenin sökülmemesi yönünde olumlu sonuç alınması Denizlilerin de Pamukkale civarına yansıtıcı anten kurmak için teşebbüse geçmelerine neden olmuştur.¹³⁰

TRT, Manisa'da olduğu gibi başka şehirlerde de yansıtıcı anten tesis eden kişiler ve kurumlar hakkında davalar açmıştır.¹³¹ TRT, Aydın, Ödemiş ve Söke'deki anten davalarına bakan hakimleri Hakimler Yüksek Kuruluna şikâyet etmiş olsa da Aydın halkının televizyon yayınlarından istifadesini sağlamak için röle inşaatına başlamıştır. Aydın için yapılmaya başlanan rölenin Manisa için yapılmaması TRT'nin Manisa'yı kara listeye aldığı şeklinde yorumlanmıştır.¹³²

Televizyon seyretmek için TRT'nin anten kurmasını beklemeyen yerlerden biri de Bandırma'dır. Ancak Bandırma'da kurulan bu anten kimliği belirsiz kişiler tarafından çalınmıştır. Konuya dair gazete haberinde Bandırma Belediye Başkanı, Manisa Belediye başkanı Ertuğrul Dayıoğlu'na bir mektup yazarak belediyelerine ait televizyon yansıtıcısının çalındığını bildirmiştir. 15 Şubat gecesi kimliği belirsiz kişiler tarafından yansıtıcı bulunduğu binanın kapı kilidi kırılarak içeriye girilmiş ve Alman malı Füba marka GSU 801 tipi yansıtıcının çalınmıştır. Bandırma Belediye Başkanı, markası ve özellikleri belirtilen yansıtıcının nahiye ve köylerde kurulmaya çalışılıp çalışılmadığının kendilerine bildirilmesini istemiştir.¹³³

Sonuç

Sanayi Devrimi sonrasında insan hayatını kolaylaştıran pek makine ve alet icat edilmiş ve bunların kullanımı ile üretimde artış yaşanmış, daha ucuza ve seri halde üretim yapmak mümkün hale gelmiştir. Ulaşım

¹²⁹ *Manisa Hür Işık*, 4 Aralık 1972, s. 1.

¹³⁰ *Manisa Hür Işık*, 23 Ocak 1973, s. 1.

¹³¹ *Manisa Hür Işık*, 12 Şubat 1973, s. 1.

¹³² *Manisa Hür Işık*, 30 Mart 1973, s. 1-2.

¹³³ *Manisa Hür Işık*, 28 Şubat 1977, s. 1.

alanında icat edilen makineler ile seyahat etmek, mal transferi yapmak kolaylaşmış, kısa sürede pek çok yere ulaşmak mümkün olmuştur. Telgrafın ve telefonun icat edilmesiyle de kişilerin birbirleri ile daha kolay haberleşmesi mümkün olmuştur. Bu yeniliklere 20. yüzyıl başında radyo ve televizyonun katılması ile insanlar yakın ve uzak çevresinde olup bitenlerden çok kısa zamanda haberdar olmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması insanların ve toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında pek çok değişiklikler meydana gelmesine neden olmuştur.

Türkiye bu kitle iletişim araçlarında radyoyla 1927, televizyon ile 1952 yılında tanışmış ve bu kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırılması için teknik altyapı çalışmalarını ve yasal düzenlemeleri hayata geçirmeye çalışmıştır. Radyo ve televizyon yayınlarını yürütmek için özerk bir kamu kuruluşu olan TRT kurumu oluşturulmuş ve 1968 yılında Ankara Televizyonu yayınlarına başlamıştır. Bu tarihten sonra Ankara dışındaki illerde de paket programlar halinde televizyon yayınları yapılmaya başlanmıştır. TRT eliyle 1971 yılında İzmir'de televizyon yayınları başlamış ve İzmir ve çevresine yayın sağlamak için Yamanlar dağına bir yansıtıcı kurulmuştur.

İzmir'de televizyon yayınlarının başlaması Manisalıları da heyecanlandırmıştır. İzmir yayınları Manisa'nın kuzey tarafındaki bazı köylerde izlense de Manisa merkezde izlenememektedir. Manisalılar Turizm Derneği öncülüğünde Manisalı olup Almanya'da televizyon tekniğini tatbiki olarak öğrenmiş radyo teknisyeni *Necati Akça*'nın ve Avukat Turan Balkan'ın on aylık çalışması sonrasında Spil dağına kurdukları yansıtıcı vasıtası ile 26 Ağustos 1972 Cumartesi gününden itibaren İzmir Televizyonu yayınlarını izlemeye başlamışlardır.

Manisalıların televizyon sevinci fazla sürmemiş ve Spil dağına kurdukları anten 3222 sayılı Telsiz Kanunu'na ve 359 sayılı TRT Kanununa aykırı olduğu gerekçesi ile faaliyetine başlamasından iki ay sonra 24 Ekim 1972 tarihinde İçişleri Bakanlığının emri ile vilayetçe faaliyeti sonlandırılmıştır. Bu durumu kabullenmeyen Manisalı parti, dernek ve odalar antenin tekrar faaliyete geçirilmesi için Cumhurbaşkanı, Başbakan, İçişleri Bakanına ve TRT Genel Müdürlüğüne telgraflar çekmişler ve yetkililerle heyetler halinde görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Çekilen telgraflar yanında durumu protesto etmek için Turizm Derneği öncülüğünde sessiz yürüyüş yapılmış ve konu mahkemeye taşınmıştır. Manisalı bir vekilde konuyu parlamentoya taşımış ve Meclis Başkanlığına yazılı olarak cevaplanmak üzere soru önergesi vermiştir.

Manisa Turizm Derneği ile TRT arasında Spil dağındaki yansıtıcı anten dolayısıyla 1972 yılı kasım ayında başlayan dava uzun süre devam etmiş ve farklı tarihlerde beş altı duruşma yapılmış ancak bir neticeye varılamamıştır. Gazete yer alan haberlere göre 1974 yılı ekim ayında anten davasından henüz bir sonuç çıkmamıştır. Hür Işık gazetesinin bu tarihten sonraki yıllara ait sayılarında anten davası ile ilgili bir habere rastlanmamıştır.

Anten davası sonuçlanmamış olsa da Turizm Derneği avukatlarının Manisa Asliye Hukuk Mahkemesinden istedikleri tespit ve ihtiyati tedbir talepleri kabul edilmiş ve İzmir Çınarlı Sanat Enstitüsünden çağrılan elektronik uzmanlar ve yeminli bilirkişilerin yerinde yaptıkları inceleme ve tetkikler sonrasında mahkemeye sundukları rapor doğrultusunda antenin faaliyetine devam etmesine karar verilmiştir.

Manisa Turizm Derneğinin çabaları ile antenin faaliyetine devam etmesi Ege Bölgesinde bazı yerleşim yerlerinde kurulan antenler dolayısıyla TRT'nin açtığı davalarda benzer stratejilerin uygulanmasına neden olmuştur. Hatta anten kurmayan bazı şehirler de anten kurmak için çalışmalara başlamışlardır.

TRT Manisa'da kendi kontrolünde bir antenle yayın yapılmasını sağlamak için Manisa'nın Üçpınar bucağı yakınındaki Gülbahçe köyüne bir transpozer kurma çalışması başlatmıştır. Kurulacak transpozer binasının inşası, yolunun yapımı, elektrik şebekesinin döşenmesi Manisalıların katkıları ile gerçekleştirilmiştir. Büyük beklentilerle kurulan bu transpozeri köy elektrik şebekesine bağlı olması sebebiyle verimli bir şekilde kullanmak mümkün olmamış ve transpozerde sık sık arızalar meydana gelmiştir. Bu arızaların ancak kurulacak bir jeneratör ile giderilebileceğinin anlaşılmasından sonra yansıtıcının bulunduğu binaya bir jeneratör kurulmuştur. Gülbahçe'ye TRT eliye transpozer kurulmasından sonra bu yansıtıcıda meydana gelen arızalar sebebiyle halkın kendi imkanları ile kurduğu Spil dağındaki anten faaliyete geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Avşar, B. Zakir, "Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu", *Yeni Düşünceler*, Yıl 1, Sayı 1, Haziran 2005, ss. 93-124.
- Avşar, Zakir, "Sunuş", *Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı*, RTÜK-Çankaya Üniversitesi Panel, 23 Ekim 2003 Ankara, RTÜK Yayını, Ankara, 2004, ss. 1-14.
- Avşar, Zakir-Öngören, Gürsel, *Radyo ve Televizyon Hukuku*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayını, Ankara, 2003.
- Aziz, Aysel, *Radyo ve Televizyona Giriş*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:460, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan No: 2, Ankara, 1981.
- Buran, Haluk, *Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı*, RTÜK-Çankaya Üniversitesi Panel, 23 Ekim 2003 Ankara, RTÜK Yayını, Ankara, 2004, ss. 31-35.
- Cankaya, Özden, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Durmaz, Ahmet, *Televizyon Tekniği 1*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: No. 778, Eskişehir, 1994.
- Gözübüyük, Şeref, "Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXIV, No.1, ss. 51-70.
- İçel, Kayıhan, *Kitle Haberleşme Hukuku Basın Radyo-Televizyon Sinema İnternet*, Yenilenmiş Beşinci Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2001.
- İlaslan, Süleyman, "Türkiye'nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Televizyon: 12 Mart 1971 Sonrası Dönemde Televizyon Yayıncılığının Kontrolü ve Yaygınlaştırılması", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2014, C. 4, S. 2, ss. 32-55.
- Karayaman, Mehmet, "İzmir Radyosunun Kuruluşu ve İlk Yıllarındaki Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37 (2018 Güz), ss. 563-588.
- Manisa Hür Işık*, 26 Ağustos 1972-28 Şubat 1977.
- Mete, Mehmet, *Televizyon Yayınlarının Türk Toplumunu Üzerindeki Etkisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 189, Ankara, 1999.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 7.2.1973, Cilt 33, Birleşim 52, Oturum 3, ss. 233-238
- Oskay, Ünsal, *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

Özçağlayan, Mehmet, "Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Gelişimi (1926-1991)", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Yıl 2000, C. 10, S. 14, ss. 529-557.

Elektronik Kaynaklar

Tutan, Fırat, *Radyo Yayıncılığı, İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu*, s. 12

(http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/radyotelevizyonsinema_ue/radyoyayinciligi.pdf) (22.03.2022).

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, Basım Yeri ve Yılı yok.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Basım Yeri ve Yılı yok. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf (22.03.2022).

https://www.trt.net.tr/Kurumsal/m_KilometreTaslari.aspx?yil_1964,1966,1967,1968,1971,1973. (20.03.2022).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3638.pdf> (20.03.2022).

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (20.03.2022)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13964.pdf> (20.03.2022).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (20.03.2022)

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2954.pdf> (20.03.2022).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21633.pdf> (20.03.2022).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21911.pdf> (20.03.2022).

Ek-TRT Tarafından Manisa Gülbahçe Köyüne İnşa Edilen Transpozere Ait Fotoğraf¹³⁴

Manisa Gülbahçe'ye (eski adı Çerkez Tevfikiye) TRT tarafından transpozer kurulmasında emeği geçen Sağda Manisalı Avukat Turan Balkan ve solda TRT Teknik Bürosu Müdürü İsmail Toros Beyler.

¹³⁴ Bu fotoğraf Manisa'ya bir transpozer kurulmasında büyük emeği geçen Manisalı Avukat Turan Balkan'ın özel arşivinden temin edilmiştir. Fotoğrafi bizimle paylaştığı için Turan Balkan Bey'e teşekkür ederim.

1931-1934 YILLARI ARASINDA MANİSA BELEDİYESİ TARAFINDAN YAPILAN İŞLER

İsmet ÜZEN, Recep BÜYÜKTOLU**, Mehmet Şah ÖZCAN****

Giriş

Eski adı Sipylos (Sipil) olan Manisa, Antik kaynaklarda Magnesia ad Sipyllum (Sipil Manisası) olarak anılmıştır. Türklerin hakimiyetine girdikten sonra zamanla Mağnisiye, Mağnisa, Manisa şekline dönüştüğü iddia edilmektedir. Manisa sırasıyla, Hitit, Lidya, Pers, Makedon, Selevkos, Roma, Bizans, İznik, Saruhanoğulları, Osmanlı, Saruhanoğulları ve Osmanlı idaresi altında kalmış; 1919 Mayıs'ından 1922 Eylül'üne kadar Yunan işgaline uğramış; 8 Eylül 1922'de işgalden kurtarılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ülke sınırları içerisinde yer almıştır¹

Manisa'da ilk belediye örgütü, İstanbul ve diğer vilayetler için iki ayrı kanun halinde hazırlanmış olan ve belediyelere idari bir varlık olmanın ötesinde hükmi bir şahsiyet kazandıran 27 Ramazan 1294 (5 Ekim 1877) tarihli Dersaadet ve Vilâyet Belediye Kanunu'nu² takiben kurulmuştur.³ 1930'a kadar 13 kişinin Manisa Belediye Başkanlığı yaptığı görülmektedir.⁴

1930'dan başlayarak Türkiye'de Belediyeler, 03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu⁵ ile 24.04.1930 tarih ve 1593 sayılı

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ismetuzen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6605-7267.

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, recepbuyuktolu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6140-7398.

*** Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mehmentsahozcan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1445-0155.

¹ Feridun Emecen, "Manisa", *TDİ İslam Ansiklopedisi*, Cilt:27, Ankara 2003, s. 577-579.

² İlber Ortaylı, "Belediye", *TDİ İslam Ansiklopedisi*, Cilt:5, İstanbul 1992, s. 400.

³ https://www.manisa.bel.tr/s33_tarihce.aspx

⁴ Sadık Karaöz, *Manisa Belediyesi Tarihçe-Belediye Başkanları Çalışmalar*, İstanbul 1977, s. 19-20.

⁵ *T.C. Resmi Gazete*, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na⁶ tabi olarak görev yapmıştır. Belediyelerin vazifeleri, 1930 tarihli Belediye Kanunu'nun 15. Maddesinde yer verilmiş olan 76 alt madde dâhilinde tanımlanmıştır. Aynı kanunla kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı da verilmiştir.

1930'da Türkiye genelinde yerel seçimler yapılırken; Manisa'da Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) katıldığı seçim 6 Ekim 1930'da başlamış ve 8 Ekim 1930'da sona ermiş ve seçim sonucunda Belediye Başkanlığını CHF adayı Ali Rıza Bey (Besen) kazanmıştır.⁷

Manisa Belediyesinin 1930-1934 yıllarındaki icraatına dair bilgiler, 1934'de İzmir'de Manisa Belediyesi tarafından bastırılan "*Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*" adlı 56 sayfalık eserde yer almaktadır. Eserin basıldığı 1934'te Manisa'nın nüfusu yaklaşık 31.000 olup, nüfusun yarısından biraz fazlasını kadınlar oluşturmuştur.⁸

İlgili tarihlerde, Manisa Belediyesinin personel kadrosu şunlardan oluşuyordu: Belediye Başkanı Ali Rıza Bey, Başkâtip Karagöz oğlu Kâmil Fazlı Bey, Dr. Rıza Bey, Fen Memuru Mustafa Fehmi Bey ve Muhasebeci Baha Bey.

15 üyenin görev aldığı Belediye Meclisi ise şunlardan oluşuyordu: Safure Osman Yahya Hanım, İrfan Cenap Hanım, Bağcı Hasan Fehmi Bey, Eczacı Balcıoğlu Sadettin Bey, Cabizade Ahmet Kadri, Mühendis Çiloğlu Nuri Bey, Çivici Osman Bey, Diş Doktoru Hıfzı Münür Bey, Kasapoğlu Yusuf Bey, Avukat Kenan Bey, Muhtar Bey, Rusçukluoğlu Tevfik Bey, Tabakzade Hacı Mehmet Efendi ve Tüccar Selim Bey.⁹

1.Manisa Belediyesinin 1930-1933 Yıllarındaki Gelir ve Giderleri

1934 yılında hazırlanan cetvellerde Manisa Belediyesinin 1930-1933 yıllarına ait dört yıllık gelir ve giderleri ortaya konmuştur.¹⁰

⁶ T.C. Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, Sayı:1489.

⁷ Ömer Karakaş, "Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Manisa Vilayeti'nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri", *History Studies*, Volume 2/3, 2010, ss. 201-222.

⁸ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1934, s. 56.

⁹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 19-25.

¹⁰ "Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler" adlı eserde bahsi geçen cetvellere yer verilmiştir. Lakin eserin bu bölümlerinde sayfa numarası

	1930		1931		1932		1933	
Gelir	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.
Toplam	112.044	82	101.488	73	163.093	44	76.700	73
Gider	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.
Toplam	102.270	56	105.623	02	92.301	98	121.973	4

Cetveller incelendiğinde, gelirlerin 1931'de 1930'a göre yaklaşık % 10 azaldığı, 1932'de yaklaşık %50 arttığı, 1933'de de 1932'ye göre yaklaşık % 80 azaldığı görülmektedir. Giderlerin ise, 1931'de 1930'a göre az miktarda arttığı, 1932'de yaklaşık % 10 düştüğü, 1933'de ise bir önceki yıla göre, yaklaşık % 30 arttığı görülmektedir.

Gelirler tablosu 46 kalemden oluşmaktadır. Bunun 12 kalemi diğerlerine göre yüksek rakamlıdır. Bunlar incelendiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Bina vergisinin Belediye hissesine düşen geliri, 1930-1932 arasında yıllık olarak yaklaşık 7.200-7.400 Lira iken, 1933'te 6.000'ne düşmüştür.

Tanzifat (Çöp, Temizlik) vergisi, 1930-1932 arasında yıllık olarak yaklaşık 7.500-8.000 Lira iken, 1933'te 6.500'e düşmüştür.

Tenvirat (aydınlatma) vergisi, 1930-1933 arasında yaklaşık 5-6.000 Liradır.

Duhuliye vergisi, (ticaret amacıyla şehre dışarıdan getirilen mallardan alınan giriş vergisi) 1930-1932 arasında yıllık olarak yaklaşık 15-20.000 Lira iken, 1933'te bu 430 Liraya düşmüştür.

İşgaliye vergisi, 1930-1933 arasında yıllık olarak yaklaşık 4.500-6.000 Lira arasındadır.

Kantar geliri, 1930-1933 arasında yıllık olarak yaklaşık 3.000-4.500 Lira arasındadır.

Emlak ve akar icar ve satış bedeli, 1930'da yaklaşık 7.000 Lira iken, 1931'de üç katı yükselerek yaklaşık 21.500'e çıkmış, 1932'de ciddi bir düşüşle yaklaşık 4.600 olmuş, 1933'te de bir önceki yılın da yarısına düşmüştür.

Hal geliri, 1930'da yaklaşık 11.000 Lira iken, 1931'de gelir belirtilmemiş, 1932'de yaklaşık 10.500 iken 1933'te rakam 553'e düşmüştür.

bulunmamaktadır. Bu sebeple sadece esere atıf yapmayı uygun bulduk. Bu cetvellere Ek 3'te yer verilmiştir.

Elektrik geliri, 1930'da yaklaşık 25.000 Lira iken, 1931'de gelir belirtilmemiş, 1932'de yaklaşık 8.600'a, 1933'te de yaklaşık 4.000'e düşüş gözlenmiştir.

Arsa satış bedeli, 1930'da 2.200 Lira iken, 1931'de gelir belirtilmemiş, 1932'de yaklaşık 2.700'e, 1933'te yaklaşık 3.600'a çıkmıştır.

Su isalesi teberruatı (su dağıtım başlığı) için 1930 ve 1931'de gelir belirtilmemiş, 1932'de yaklaşık 62.000 Lira gibi yüksek bir rakam görünmekte, 1933'te ise 8 Lira yer almaktadır.

Gümrüklerden Belediye hissesine ait gelirden 1930-1932 yıllarına ait bir veri yer almazken, 1933'te yaklaşık 18.000 Liralık bir rakam yer almaktadır.

Giderler tablosu ise 75 kalemden oluşmaktadır. Çoğunluğu 1.000 Liranın altında kalmaktadır. Yüksek oranlı giderler altı kaleme toplanmaktadır:

Suyolları inşaa masrafı: 1930'da bilgi verilmezken, 1931'de 29 Lira iken, 1932'de yaklaşık 50.000 Lira ve 1933'de yaklaşık 50.000 Lira yer almaktadır. Son iki yılda su işine büyük yatırım yapıldığı anlaşılmaktadır. Suyolları tamir masrafı 1930'da yaklaşık 1.103, 1931'de yaklaşık 1.674, 1932'de yaklaşık 270 ve 1933'te 82 Lira tutmuştur.

Elektrik fabrikası hututu (hatları) ve masarılı daim ve tesisiyesi: 1930'da yaklaşık 12.300, 1931'de yaklaşık 15.800, 1932'de yaklaşık 12.500, 1933'de yaklaşık 8.250 Lira tutmaktadır.

Personel maaş ve ücretleri: Yıllara göre sırasıyla toplamda yaklaşık, 42.500, 44.000, 41.700 ve 35.000 Lira görünmektedir. Bu giderlerden 1933'te olanı yaklaşık % 13-14 düşüş göstermektedir.

Tanzifat masrafı: 1930'da yaklaşık 11.000, 1931'de yaklaşık 8.500, 1932'de yaklaşık 5.000 ve 1933'te yaklaşık 7.500 Liradır.

Belediye emlak ve akar masrafı sigorta vergi vs. masraflar: 1930'da yaklaşık 4.500, 1931 ve 1932'de yaklaşık 4.000, 1933'te yaklaşık 1.200 Liradır.

Acizeye nakdi yardım: 1930'da yaklaşık 2.300, 1931'de yaklaşık 3.000, 1932'de yaklaşık 3.200 ve 1933'te 845 Liradır.

2. 1931-1934 Yılları Arasında Manisa Belediyesi Tarafından Yapılan İşler

Yapılan işler genel başlıklar altında şöyle toplanabilir:

2.1. İmar İşleri

2.1.1. Salhane (Mezbaha)

Modern bir mezbaha ihtiyacı olmasına rağmen su ihtiyacı için ayrılan büyük masraflar yüzünden ileride yaptırmak üzere şimdilik projesi hazırlanmıştır. Bununla beraber, yıkılmak üzere bulunan

mezbaha esaslı surette yaptırılmış ve kesim yerine beton dökülmüştür.¹¹ Mezbaha tamir masrafı 1932'de yaklaşık 42 ve 1933'te yaklaşık 208 Lira olarak verilmiştir. Önceki iki yıla ait bir veri yer almamaktadır.¹² Mezbahanın dağınık ve daimi masrafı da 1930'da yaklaşık 51, 1931'de yaklaşık 25, 1932'de yaklaşık 22 ve 1933'te yaklaşık 54 Lira olarak verilmiştir.¹³

2.1.2. Cumhuriyet Meydanı

Hükümet Konağının güney tarafındaki Cumhuriyet Meydanı gerektiği gibi düzenlenmiştir.¹⁴ Meydan ve bahçeler tamir masrafı olarak, 1930'da yaklaşık 1.109, 1931'de yaklaşık 1.595, 1932'de 498 ve 1933'te 50 Lira harcanmıştır.¹⁵

2.1.3. Şose ve yollar

Belediye ile Hükümet Konağı, Jandarma Karakolu ile İstasyon, Hükümet Konağı ile İş Bankası ve Borsa ile Demirciler Boğazı arasında şoseler yaptırılmıştır. Emniyet Müdürlüğü cephesinde, Hal etrafında, Anavatan Otelı önünde ve Uzunçarşı'dan İzmir Caddesi'ne kadar olan yerlerde döşeme ve kaldırım ve kasisler tamir ettirilmiştir. Velioglu caddesinin toprak döşeme ve düzeltme işleri bitirilmiş, Yarhasanlar Mahallesinin kuzey cephesinde geçilmez bir hale gelen yolun tamiri tamamlanmış ve halkın rahatlıkla geliş ve gidişi sağlanmıştır.¹⁶ Kaldırım tamir masrafı olarak, 1930'de yaklaşık 1.258, 1931'de yaklaşık 590, 1932'de yaklaşık 105 ve 1933'te yaklaşık 71 Lira verilmiştir.¹⁷

2.1.4. Köprüler

Velioglu, Dükkanönü, İstasyon Caddesi, Akbaldır Deresi, İvazpaşa, Handekkahve, Ayniali, Serabat ve Necatibey Mektebi civarlarından akan çayların köprüleri tamir ettirilmiş ve hepsine korkuluklar koydurulmuştur.¹⁸ Köprü tamir masrafı 1930'da yaklaşık 444, 1931'de 344 ve 1932'de yaklaşık 2 Lira tutmuştur. 1933 yılına ait veri verilmemiştir.¹⁹

2.1.5. LağımLAR

Derviş Ali Mahallesi Arabacı Sokağı'ndan, Cumhuriyet Meydanı yanından, Göktaşlı Mahallesi'nden ve Uzunçarşı'dan geçen lağımLAR tamir

¹¹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 42.

¹² *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

¹³ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

¹⁴ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 42.

¹⁵ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

¹⁶ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 39.

¹⁷ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

¹⁸ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 39-40.

¹⁹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

ettirilmiş ve futbol sahasının güneyinde yeni baştan lağım tesisatı yaptırılmıştır.²⁰ Lağım inşa masrafı 1932'de 400 Lira olarak yer verilmiştir.²¹ Lağım tamir masrafları da 1930'da yaklaşık 217, 1931'de yaklaşık 639, 1932'de yaklaşık 33 ve 1933'te 63 Lira tutmuştur.²²

2.1.6. Futbol sahası

Futbol sahasına kum ve toprak döşenmiştir.²³

2.1.7. Tenis sahası

Çağdaş eğlencelerden biri olan tenis oyunu için Belediyeye ait olan Çamlık Parkının güneydoğusunda uygun bir alanda yer ayrılmıştır.²⁴

2.1.8. Mezarlıkların nakli

Yakın zamana kadar mezarlıklar şehrin çeşitli yerlerine yayılmıştı. Gelinen noktada, Belediye bu mezarlıkları tümüyle kaldırmış ve şehrin güneydoğusunda ve mahalleler ilerisinde asri bir kabristan kurmuştur. Buraya gömülen ölümler parasız olarak defnedilmektedir. İsteyenlere para karşılığında aile mezarlığı yeri ayrılmaktadır.²⁵ 1932 yılında gerçekleşen bu işin yaklaşık 1.147 Liraya mal olduğu görülmektedir.²⁶ Mezarlık daimi masrafı 1933'te yaklaşık 101 Lira gösterilmiştir. Önceki yıllara ait bilgi verilmemiştir.²⁷

2.1.9. Gazhane binası

Şehir içinde bulunan gazhanenin can ve mala karşı büyük bir tehlike kaynağı oluşturduğuna inanan belediye gazhaneyi şehir dışına çıkarmıştır.²⁸

2.1.10. Nakliye vasıtaları muayenesi

Şehir içinde ve ayrıca diğer kaza, nahiye ve köyler arasında çalışan özel ve genel motorlu ve motorsuz bütün nakil vasıtaları muayeneye tabi tutulmuş ve bu konuda tedbirler alınmıştır. Seyrüsefer talimatnamesine aykırı hareket edenler derhal cezalandırılmaktadır.²⁹

2.1.11. Pazar yeri

Şehir halkının ve şehre gelip alışverişte bulunan yakın köylülerin bakkaliye vs. ihtiyaçlarını ucuzca elde etmeleri için Hal civarında geniş bir pazar yeri kurulmuştur. Pazar yerinin teftiş ve kontrolünü kolaylaştırmak

²⁰ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 40.

²¹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

²² *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

²³ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 41.

²⁴ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 41

²⁵ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 31

²⁶ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

²⁷ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

²⁸ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 31.

²⁹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 31-32.

üzere pazar yerinin bir köşesinde Belediye Zabıta ve Sıhhat Dairesi yaptırılmıştır.³⁰

2.1.12. Köylüye tahıl deposu

Köylülerin şehre getirip satacakları ekinlerin değerinde satılması ve araçlara ihtiyaç duymadan tez elden çıkarılması için “araziye” vs. adında bir para dahi vermemeleri şartı ile bir Ekin Loncası ayrılmıştır.³¹

2.2. İtfaiye teşkilatı

Yangınlara karşı itfaiye teşkilatı şehrin ihtiyacına elverişli bir şekilde düzenlenmiştir. Sonradan yaşanan bazı yangınlarda bu düzenlemenin faydaları görülmüş ve takdirle karşılanmıştır.³²

2.3. Tanzifat (temizlik) işleri

Yakın zamana kadar şehrin çöp toplama işlerinde üstü açık yük arabaları çalıştırılırken, şimdi bütün çöpler kapalı çöp arabalarıyla toplattırılmakta ve nakilleri yapılmaktadır.³³

2.4. Et nakliye araçları

Mezbahada kestirilen ve halkın tüketimine sunmak için Hal'deki kasap dükkânlarına getirilen tüm etler, yakın zamana kadar çok uygunsuz ve çirkin şartlarda açık yük arabalarıyla toz toprak içinde Hal'e getirilirken, bugün bu uygulamaya son verilmiştir. Böylece bütün etlerin çok sağlıklı ve modern şartlara uygun olarak kapalı ve özel bir et arabası ile nakilleri sağlanmıştır.³⁴ Et nakliye hayvanlarının yem ve nal masrafı olarak 1932'de yaklaşık 58 ve 1933'te yaklaşık 107 Lira olarak verilmiştir. Önceki iki yıla ait veri verilmemiştir.³⁵ At nakliye arabası daimi masrafı da 1933'te yaklaşık 479 Lira olarak verilirken, ilk üç yıla ait veriye yer verilmemiştir.³⁶

2.5. Parklar ve Çamlıklar

Halkın istirahat ettiği İsmetpaşa Parkı ile Çamlık Parkının güzelliğinin muhafazasına çalışılmış ve İsmetpaşa Parkı içindeki havuza fiskiye konması ve aydınlatılması suretiyle parkın güzelliği arttırılmıştır. Çamlık parkının etraf duvarları da yapılmıştır.³⁷

2.6. Elektrik işi

Şehrin elektrik ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlemeler yapılmış ise de 30.000 Liralık bir borç alınarak elektrik işi mükemmel bir

³⁰ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 32.

³¹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 32.

³² *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 33.

³³ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 33-34.

³⁴ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 34.

³⁵ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

³⁶ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

³⁷ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 43.

şekle konacaktır.³⁸ 1930'da 24.750 metre uzunluğunda bir elektrik şebekesine sahip olan Manisa, şehrin üçte ikisini aydınlatmaktaydı. Sokaklardaki lamba sayısı da 996 idi.³⁹

2.7. İçme Suyu

Manisa yıllardan beri sağlıklı içme suyu sorunu yaşamıştır. Belediye Başkanı ve Belediye Meclisi şehrin güney kısmındaki Manisa dağı memba sularından “*tahlil ve muayeneden geçirilmiş*” yirmi kaynağı birleştirilerek şehre getirmeye karar vermiş, bunun için hazırlanan proje ve planları incelemiş ve girişme başlamıştır. 267.400 Lira karşılığında, merkezi İstanbul'da bulunan İnşaat İdare-i Fennisi Mehmet Galip ve Feşçizade Ali Galip Beylerle Erzurumlu Nafizbey Şirketi'ne ihale edilmiştir.

Manisa'da 15-20 metre aralıklarla her yere, her sokak ve caddeye konulan yangın muslukları, 50 yere yapılan çeşmeler bütün bunların havuzları, boruların döşenmesi ve diğer teferruatı yapılan tasarruflar neticesinde ihale bedelinden yaklaşık 100.000 Liraya yani 180.000 Liraya mal edilerek zaten yokluk içinde bulunan belediye bütçesi çok önemli bir masraftan kurtarılmıştır. Adı geçen Şirket 21 Haziran 1933 tarihinde işe başlamış ve ilk havuzun temel atma merasimini büyük bir seyirci kitlesi ile mülki ve askeri erkân huzurunda Çaybaşı sırasının güney batısına denk gelen yerde yapılmıştır.

İçme suyu işi, tam 15 ay sonra 8 Eylül 1934 tarihine rastlayan Manisa'nın Kurtuluş Yıldönümünde İsmetpaşa Parkı'ndaki büyük ve süslü havuzda yapılan açılış töreni ile tamamlanmıştır. Manisa 12 yıl önce düşman işgalinden kurtulurken, şimdi aynı tarihte başka bir dertten yani “*susuzluk derdinden*” kurtulmuştur.

Nafia Vekâleti tarafından gönderilen Tetkik ve Murakabe Heyetinin de 11 Eylül 1934 tarihinde “*kabulü muvakkat muamelesi*” yaptığı bu eserden Manisalılar faydalandığı gibi, sokaklar ve caddeler de her gün sulanarak halkın tozdan, topraktan ve özellikle mikroptan kurtarılması sağlanmıştır.⁴⁰

2.8. Sağlık

2.8.1. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele

Şehirde salgın ve bulaşıcı hastalıkların önüne geçmek için Valilik ve Sağlık müdürlüğü ile birlikte çalışma neticesinde bazı tehlikelerin önüne geçilmiştir. Bitpazarında gelişmiş güzel bir şekilde satılan kullanılmış

³⁸ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 44.

³⁹ Karaöz, *age*, s. 22

⁴⁰ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 35-38.

eşyalar etüv makinesinden⁴¹ geçirilmedikçe ve üzerlerine damga vurulmadıkça satışı yasaklanmıştır. Aksine hareket edenler olursa hemen cezalandırılmıştır. Bulaşıcı hastalıktan ölenlerin eşyaları Belediye tarafından etüv makinesiyle ücretsiz olarak temizlettirilmiştir.⁴² Etüv masrafları 1930'da yaklaşık 35, 1931'de yaklaşık 290, 1932'de yaklaşık 573 ve 1933'de 603 Lira idi.⁴³

2.8.2. Bataklıkların kurutulması

Halkın sivrisinek ve mikroplar yüzünden sıtma hastalığına yakalanmaması için ilgili sağlık kuruluşuna azami yardımda bulunulmuştur. Kerpiççukuru bataklığının kurutulması için harcanması gereken 262,50 Lira da Belediye kasasından ödenmiştir.⁴⁴

2.8.3. Sıhhi tedbirler

Kamu ve özel binaların sağlık şartları dâhilinde yaptırılmasını sağlamak için Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun açıklamaları doğrultusunda bir nizamname hazırlanıp Dâhiliye ve Sıhhat Vekâletlerine gönderilmiştir. Adı geçen vekâletlerin onayından sonra da uygulamaya konulmuştur.⁴⁵

2.8.4. Bevilhaneler (tuvalet) tesisi

Adeta bir tuvalet haline getirilmiş olan boş arsalarla kuytu köşelerin fena kokular yayan ve genel sağlığı tehlikeye sokan durumu göz önüne alınarak, halkın sağlığını korumak amacıyla uygun yerlere umumi helalar yapılmıştır.⁴⁶ Umumi hela masrafı olarak 1930'da yaklaşık 329, 1932'de yaklaşık 55 ve 1933'te 60 Lira harcanmıştır. 1931 yılına ait veriye yer verilmemiştir.⁴⁷

2.8.5. Sıhhi İmdat Merkezi

Kazaya uğrayanlara ilk yardımı yapmak üzere sıhhi imdat merkezi yapılmıştır.⁴⁸ Bu merkeze ait 1931'de 50 Liralık masraf görünmektedir. Diğer 3 yıla ait masraf belirtilmemiştir.⁴⁹

⁴¹ Etüv makinesi, belirli sıcaklıklarda dezenfekte etmekte kullanılan bir makinedir.

⁴² *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 30-31.

⁴³ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

⁴⁴ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 40.

⁴⁵ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 41.

⁴⁶ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 40.

⁴⁷ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

⁴⁸ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 43.

⁴⁹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

2.9. Sosyal Yardım

2.9.1. Öksüz ve kimsesizlere yardım

Belediye öksüz ve kimsesiz çocuklar için sütaneları bulmak suretiyle yaşayıp büyümelerini temine çalışmıştır.⁵⁰

2.9.2. Fakir çocuklara yardım

Eğitim çağında bulunan fakir çocuklar Belediye tarafından okutturulmuştur. Manisa'nın kurtuluşu sırasında şehit düşen Mehmet Onbaşının ailesine her sene nakdi yardım yapılmış, Manisa'nın orta mektebinde okuyan oğlu Salih Efendi'nin masrafları Belediye tarafından sağlanmıştır.⁵¹ Bu konuda, 1930'da yaklaşık 126, 1931'de yaklaşık 125, 1932'de 184 ve 1933'te 153 Lira yardım yapılmıştır.⁵²

2.9.3. Kimsesiz ve fakir hastalara yardım

Yardıma muhtaç ve kimsesiz hastaların reçeteleri parasız yaptırılmış ve ayrıca elden para verilmek suretiyle yardımlarına koşulmuştur. Fukara cenazeleri de Belediye tarafından defnettirilmiştir.⁵³ 1930'da yaklaşık 646, 1931'de yaklaşık 617, 1932'de yaklaşık 844 ve 1933'de yaklaşık 725 Lira ilaç bedeli yardımı yapılmıştır.⁵⁴

2.9.4. Süt çocuklarının muayenesi

Süt çocuğu muayene ve danışma tesisi derhal yapılacak işlerden olmadığından, tesisat için kâfi miktar para hazırlanınca halkın istifadesine sunulacaktır.⁵⁵ Karaöz, 1933 bütçesine 1.000 Lira ödenek konduğunu belirtmektedir.⁵⁶

2.10. Diğer faaliyetler

2.10.1. Teftiş ve denetim

Belediye halka açık olan yerleri, yeme ve içme ile halkın sağlığı için kullanılan şeyleri, özellikle lokanta, kahvehane, kıraathane, meyhane, otel, han, hamam, berber dükkânı ve sinema gibi umumi yerleri her zaman teftiş ve murakabe altında bulundurmıştır. Bu sayılan yerler ile dışında kalan yerlerde Belediye alanına giren işlere ait izahat içeren ayrıntılı bir talimatname hazırlanarak ilan edilmiştir. Bu talimatname hükümlerine aykırı hareket edenler, talimatnamede yer alan cezalar ve kanun hükümleri çerçevesinde cezalandırılmışlardır.⁵⁷

⁵⁰ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 33.

⁵¹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 41.

⁵² *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

⁵³ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 42.

⁵⁴ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

⁵⁵ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 42.

⁵⁶ Karaöz, *age*, s. 23.

⁵⁷ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 29-30.

2.10.2. Kömür ihtiyacının karşılanması

Zorunlu ihtiyaçlar arasında bulunan kömürün ihtikardan korunması amacıyla kömür pazarında önemli tedbirler alınmıştır.⁵⁸

2.10.3. Top atılması

Osmanlı döneminde ve her uygar ülkede olduğu gibi top atılmak suretiyle öğle vaktinin halka duyurulması geleneğine devam edilmiştir.⁵⁹ Buna dair masraflar, 1930'da yaklaşık 259, 1931'de yaklaşık 305, 1932'de yaklaşık 192 ve 1933'te 157 Lira tutmuştur.⁶⁰

2.10.4. Bankalara iştirak

Bütçesi oranında Belediye, Cumhuriyet Merkez Bankası'na hisse kaydı yapmıştır. Ayrıca, Kanuna göre açılan Belediyeler Bankası için Manisa Belediyesi de bütçesine göre sermaye vermiş ve içme suyu işi için bu Bankadan yararlanmıştır.⁶¹ Merkez Bankasından alınan hisseler 1931'de 1.623, 1932'de yaklaşık 767 ve 1933'te 767 Lira tutarındadır.⁶²

2.10.5. Yeni ölçülere uyum

1931 yılında kabul edilen kanunla halkın yeni ölçüleri uygulamasına dikkat edilmiştir.⁶³

2.10.6. Ekmek meselesi

Yakın zamana kadar şehirde enfes ekmek yemek imkânı bulunmuyordu. Bu konuda fırıncılarla Belediye arasında şiddetli ihtilaf ve tartışmalara sebep olan ekmek meselesi de halledilmiştir. Belediye Meclisi son toplantılarında ekmek çeşitlerini de tayin etmiş ve denetimlerine devam etmiştir.⁶⁴

2.10.7. 21 Mart Panayırı

Her yıl 21 Martta başlamak ve bir hafta devam etmek üzere panayır yapılması için İktisat Vekâletinden müsaade alınmış ve 1934'te panayır açılmıştır.⁶⁵

⁵⁸ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 32.

⁵⁹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 43.

⁶⁰ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

⁶¹ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s.43.

⁶² *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*. Bkz. gider tablosu.

⁶³ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 44. 23 Mart 1931'de kabul edilen bir kanunla eski ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirildi. Eskiden kullanılan arşın, endaze, okka gibi ölçü birimleri yerine uzunluk ölçüsü olarak metre, ağırlık ölçüsü olarak kilo, gram kabul edilmiştir.

⁶⁴ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 44.

⁶⁵ *Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler*, s. 43.

Sonuç

Manisa Belediyesi, 1930'da kabul edilen Belediye Kanunu'nda yer alan mevzuat çerçevesinde görevlerini yapmaya çalışmıştır.

Giderlerin gelirlere göre sapma payı olsa bile dengeli harcandığı görülmektedir. Yalnız 1933 yılındaki gider, gelire göre yaklaşık 50.000 Lira artmıştır. Bu tarihte gelirler de önceki yıllara göre ciddi bir azalma görülmektedir. Gider kaynaklı farkın başka yollardan, örneğin borçlanma veya Başkentten karşılanması yoluyla sağlandığı düşünülebilir.

Manisa Belediyesi imar, alt yapı ve sağlık alanında şehre modern ve sağlıklı bir şehir meydana getirmeye çalışmıştır. En büyük eseri şehre sağlıklı bir içme suyu kazandırmış olduğu söylenebilir.

Sosyal yardım alanında yoksul ve kimsesiz kişilere yardımları da dikkate alınacak hizmetlerdir.

KAYNAKÇA

Emecen, Feridun, "Manisa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:27, Ankara 2003, ss.577-583.

https://www.manisa.bel.tr/s33_tarihce.aspx

Karakaş, Ömer, "Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Manisa Vilayeti'nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri", *History Studies*, Volume 2/3, 2010, ss.201-222.

Karaöz, Sadık, *Manisa Belediyesi Tarihçe-Belediye Başkanları Çalışmalar*, İstanbul 1977.

Manisa Belediyesi 931-934 Senelerinde Yapılan İşler, Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1934.

Ortaylı, İlber, "Belediye", *TDİ İslam Ansiklopedisi*, Cilt:5, İstanbul 1992, ss.398-402.

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:1396.632.1.

T.C. Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.

EKLER

Ek 1. Belediye Reisi ve Memurlar

Belediye Reisi Ali Başkatip Karagöz oğlu Musasebeci Baha Bey Doktor Rıza Bey Fen memuru Mustafa Rıza Bey Fazlı Bey Fehmi Bey

Kaynak: *BCA*, 490.1.0.0.1396.632.1/416, 421.

Ek 2. Belediye Meclisi Üyeleri

Safure Osman Yahya H. İrfan Cenap Hanım Doktor Muammer Bey Avukat Kenan Bey Kasap oğlu Yusuf Bey

Çivici Osman Bey Eczacı Balcı oğlu Sadettin Bey Tüccar Selim Bey Rusçuklu oğlu Tevfik Bey Diş Doktoru Münür Bey

Muhtar Bey Mühendis Çil oğlu Nuri Bey Cabi zade Ahmet Kadri Bey Bağcı Hasan Fehmi Bey Tabak zade Hacı Mehmet Efendi

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.1396.632.1/417-420.

Ek 3. Manisa Belediyesinin 1930-1933 Yıllarına Ait Gelir - Gider Cetvelleri

Varidatın nevi	930 sene- sine ait varidat		931 sene- sine ait varidat		932 sene- sine ait varidat		933 sene- sine ait varidat	
	Lira	K	Lira	K	Lira	K	Lira	K
Bina vergisinin Belediye hissesi	7225	43	7325	05	7411	50	6142	24
Kazanç vergisinin hissesi	2629	02	2182	84	2718	99	2422	98
Tanzimat vergisi	7687	83	8155	22	7924	37	6479	90
Tevvirat resmi	4776	67	6115	40	5681	18	4817	75
İnşaat ve tamirat ruhsatı	311	59	501	90	423	87	263	04
Çalgı ruhsatı	1094	40	1172	90	697	45	454	41
Duhuliyeye resmi	17296	30	14946	75	19965	22	430	84
Tente, siper ve saçak resmi	47	22	666	17	616	42	763	96
İlgaliye resmi	4878	99	4547	74	6035	45	4498	23
Tütün resmi	50	00	10	00	25	00	00	00
Levha ve reklam resmi	130	04	584	12	607	13	517	23
Evzan. damga resmi	106	02	141	19	187	92	23	10
Harita keşif ücreti	488	16	361	15	612	56	391	29
Konturat resmi	1003	79	566	54	407	67	480	86
Numara resmi	119	50	211	30	131	00	119	20
Kantar hasılatı	3699	34	3175	82	4481	02	3709	05
Hayvan rüsumu	3360	37	2577	80	1638	07	1298	57
Dellaliye resmi	2079	77	1777	18	2996	50	2360	76
Zephiye resmi	1578	81	1641	62	1843	00	1387	20
Kara vassiti nakliye resmi	1006	23	2186	92	2168	81	2269	25
Av, ev ve süs köpekleri resmi	4	00	13	00	2	00	00	00
Gaz deposu arzıyesi	949	98	983	15	414	57	749	62
Emlak ve akar icarı ve satış bedeli	7066	09	21491	79	4616	44	2250	63
Su skarı hasılatı	1094	93			38	50	50	00
Hâl hasılatı	11048	82			10578	80	553	17
Satılacak eşya bedeli	176	50	445		505	05		
Elektrik hasılatı	25242	28	10932	61	8662	28	4040	27
Fazla yer bedeli	1364	29	1833	97				
Arsa satış bedeli	2200				2688	89	3598	45
Cezayı nakdi	612	12	1563	67				
Hasılatı müteferrika	2641	83	1664	37	3143	10	3020	94
Teberruat	74	50	120				156	53
Hafta tatili ruhsatı			1435	62	1410	03	1485	18
Belediye vergi ve resim-lerinin hatlık standığı işlerden alınan resimler			2108	83				
Teberruat			29	08	17	25	44	74
Belediye vergi ve resim-lerinde yüzde 10 c-za					637	38	732	83
Maktu ceza					64	29	597	99
Mektum cezalar					714	32	16	23
Mahakimi umumî yuce hükümlenen cezalar							104	09
Sigorta şirketlerin de İtfaiye hissesi							60	59
Mezarlıklar hasılatı							155	115
Kar hasılatı							589	94
Su isalesi teberruatı							62048	73
Gümrümlerden Belediye hissesi								17967
Et nakliye hasılatı								2205
YEKÜN	112044	82	101488	73	163093	44	76700	73

Masariffin Nev'i	1930 sene	1931 sene	1932 sene	1933 sene	Masariffin Nev'i	1930 sene	1931 sene	1932 sene	1933 sene
	sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi		sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi
	Lira K.	Lira K.	Lira K.	Lira K.		Lira K.	Lira K.	Lira K.	Lira K.
Belediye Reisi ve daimi encümen azası tahsisatı ve evlenme işleri memuru ücreti	1717 41	3727 58	2745 00	3010 00	Okuturva takip memurları ve hayvan rusum kolcusu ücreti	2752 34	2590 00	3490 32	735 00
Yazı işleri masş ve ücretleri	1902 00	2320 00	2020 00	2436 66	İcarlar	0 00	0 00	0 00	120 00
Hesap işleri masşları	5436 00	4172 00	3892 00	3520 00	Tamirler	625 68	86 78	28 40	27 70
Tahsilât işleri masşları	4030 66	7761 89	5218 42	5644 00	Mefruşat	110 00	49 30	355 91	92 58
Belediye zabıta işleri masşları	7050 67	6460 06	4181 36	3901 06	Kırtasiye	139 06	276 38	36 40	126 89
Belediye sıhhat ve baytar işleri masşları	4099 80	3371 24	3595 49	2681 92	Matbu evrak	817 11	638 59	578 50	412 20
Etü işleri ücretleri	0 00	292 71	525 00	600 00	Tenvir ve teshin	73 92	71 05	56 48	33 06
Mezarlık kâtihi ücreti	0 00	0 00	303 23	420 00	Melbusat	217 06	0 00	0 00	0 00
Fen işleri masş ve ücretleri	4624 00	4746 36	8175 60	5561 29	Müteferrika	398 39	449 39	321 32	479 74
Belediye evkat ücreti	724 93	906 00	825 00	673 33	Belediyeler eseri ve müsterek neşriyat masrafı	0 00	100 00	200 00	0 00
Elektrik işleri müstahdimin ücreti	5880 00	5071 28	4375 00	3836 00	Fakir ve acize edviye bedeli	646 85	617 75	844 00	725 00
Elektrik fabrikası hututu ve masarifi daim ve tesisiyesi	12296 44	15847 08	12544 73	8240 27	Hasta nakliye masrafı	11 05	11 97	9 00	13 75
İtfaiye müstahdimin ücretleri	3396 67	2900 00	3180 00	2925 00	İmddadi sıhhi merkezleri tesis masrafı	0 00	59 00	0 00	0 00
Müteferrik müstahdimin	1579 20	1430 00	1330 00	1349 00	Techiz ve tekfin	168 19	254 83	140 00	55 65
					Emraz sarıye ve istilâye masarifi	828 55	114 75	242 50	23 10

Masariffin Nev'i	1930 sene	1931 sene	1932 sene	1933 sene	Masariffin Nev'i	1930 sene	1931 sene	1932 sene	1933 sene
	sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi		sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi	sine ait masarifi
	Lira K.	Lira K.	Lira K.	Lira K.		Lira K.	Lira K.	Lira K.	Lira K.
Etü daimi masrafı	35	98 05	47 90	3	Tanzifat masrafı	11024 60	8488 44	5096 88	7494 28
Mezarlık daimi masrafı				101 35	İska masrafı		350 40	187 10	
Mezbaha tamiri			42 47	208 12	Umumi helâlar ve sidiklikler masrafı	329 30		55	60
Et nakliye hayvanları mübaya yem ve nal bedeli			58 41	107 05	Arazuz besin ve yağ masrafı	453 25	218 65	303 50	220 40
Mezbaha müteferrik ve daimi masrafı	51 71	25 68	22 92	54 97	İtfaiye daimi masrafı	574 39	344 07	807 45	210 59
Et nakliye arabası daimi masrafı				479 16	Belediye emlak ve akar masrafı sigorta vergi ve sair masraflar	4534 28	3921 60	4022 89	1214 39
Hendese alat ve edevat bedeli					İstihlakât bedeli	2363	92 38		
Mütemadi tamirat masrafı		86 60	143 90	23 71	Mahkeme ve icra takip masrafları	59 16	291	498 85	194 72
Kaldırım tamir masrafı	1258 55	590 11	105 43	71 50	Acizeye nakti yardım	2316 47	3043 64	3214 64	845 07
Su yolları tamiri masrafı	1103 12	1674 14	270 55	82 75	Şehriayin merasimi mahsus ve ziyafetler masrafı	54 52	643 78	290 59	1245 74
Leğunlar tamir masrafı	217 20	639 51	33 15	63 48	Top barut bedeli ve masarifi sairisi	259 06	305	192 67	157 65
Köprüler tamir masrafı	444	344 37	230		Dellâllar aidatı ve ilân mahalleri tesis masrafı	294 98	371 12	583 49	452 46
Meydanlar ve bahçeler tamiri	1109 62	1595 73	498 11	50 94	Telefon masrafı	273 70	5 47	283 70	7 37
Fidanlık tesisi ve caddelere dikilecek ağaç bedeli	210	80 06	32 85	25					
Tarik kütat ve tesisi masrafı	89 77	143 70							

Masrafın nevi	1930 sene	1931 sene	1932 sene	1933 sene
	sine ait masraf	sine ait masraf	sine ait masraf	sine ait masraf
	Lira K.	Lira K.	Lira K.	Lira K.
Kantar masrafı			49	133
Kantar hasılatı tahsil aidatı	1882 57	1640	1274 46	1183 37
Musakkafat vesaiti nakliye numara bedeli	261 18	32 50	5 00	
Manisa istirdadında şehit döşenlerin ailelerine yardım	126 70	125 96	184 18	153 58
Havaya karşı korunma masrafı				
Halk fırkasına yardım	2200		150	
Masarifi gayri melhuza	1302 11	490 63	919 50	1566 84
İstikraz faiz ve resülmal taksitleri	4500	9199 03	2957	
Reddiyat	57 15	101 43	88 75	127 19
<i>Kabristanlar masarifi</i>				
<i>İhtiyat tahsisatı</i>			1147 50	
Spor teşkilâtına yardım		100		
Su yolları masarifi inşaiyesi		29 30	5282 46	48007 36
Lâğım inşa masrafı			400 00	
<i>Süt (ocuğu muayene ve müayir et) tesisi masrafı</i>				
<i>Memurlar tahallüğe baraka inşası</i>		475		
<i>Hâl masarifi inşaiyesi</i>	1107 80	627 5	2580 00	
<i>Belediye abrası inşa masrafları nümunce evleri taksit bedeli</i>	1580 50	1490 83	497 17	
İhtiyat akçesi	2960	2000		8676 78
<i>Câmburiyet merkez binası bixsesi</i>		1623 00	767 50	767 50
<i>Açıkta kalan memurlar tazminatı</i>				341

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.1396.632.1/443-449.

MANİSA'NIN YUNAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU

*Sadık SARISAMAN**

Giriş

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgal edilmesi ile Yunanlılarla fiili mücadele başlamış oldu. Batı Cephesi olarak adlandırılan bu cephede başlangıçta mücadele Kuva-yı Milliye tarafından yürütüldü. Yunan ordusu ilerlemeye devam ederek Manisa ve Aydın'ı da kısa sürede işgal etti. 1920 Yılı'nın Haziran ayında başlayan Yunan ileri harekâtı ile Uşak, Balıkesir ve Bursa Yunan işgaline uğradı.

Diğer taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra orduların kurulma aşamasına geçildi. Mondros Mütarekesi ile başlatılan asker terhis işlemlerine son verildi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti asker alma kanunu gereğince askerlik şubelerini yeniden harekete geçirdi. Askerlik şubeleri askerlik yaşı gelmiş olanları kıta emrine göndermeye başladı. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları kuruldu. Düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem ve kuvvetleri bertaraf edildikten sonra tamamen düzenli ordu dönemine geçildi.

Batı Cephesinde düzenli ordu ile yürütülen ilk savaş Birinci İnönü Savaşıydı. 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde gerçekleşen bu savaş Türkiye Büyük Millet meclisi orduları için bir prestij savaşıydı. Bu savaş sürecinde hem Çerkez Ethem hem de Yunan kuvvetleri mağlup edildi. Bir taraftan İnönü mevzilerine diğer taraftan Afyonkarahisar'a yönelen Yunan taarruzları geri püskürtüldü.

Bu zafer İtilaf Devletleri'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni resmen tanımalarına ve Londra'da yapılacak konferansa davet etmelerine yol açtı. Ancak bu konferansta barış anlaşması imzalamak mümkün olamadı. Zira İtilaf Devletleri sadece Sevr Anlaşması'nda küçük değişiklikler yapmak arzusundaydılar.

Diğer taraftan Yunanlılar Sevr Anlaşmasını güç kullanarak Türklere kabul ettirme niyetindeydiler. Bu amaçla ikinci defa İnönü mevzilerine saldırdılar. 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihlerinde gerçekleşen bu savaş da Türk ordusunun zaferi ile neticelendi. Yunan ordusu güneyde Afyon'u işgal etmiş olmasına rağmen İnönü mevzilerinde yenilince buraları da boşaltmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa bu zafer nedeni ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'e gönderdiği telgrafta "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz" demiştir.

İkinci İnönü Zaferi sonrasında Yunan kralı Konstantin de İzmir'e

gelerek yeni taarruz için hazırlıkları mahallinde takip etmiştir. Yunan ordusu 10 Temmuz 1921 tarihinde taarruzunu başlatmıştır. Eskişehir-Kütahya Muharebeleri adı verilen bu savaşlarda 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya ve 19 Temmuz'da da Eskişehir Yunanlıların eline geçmiştir. Türk ordusu Sakarya nehrinin doğusuna çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. 25 Temmuz tarihi itibarıyla Sakarya nehrinin batısında Türk kuvveti kalmamıştır.

Bu mağlubiyet üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandanlığa getirmiştir. Başkomutan 7-8 Ağustos tarihlerinde Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır. Bu emirler ile milletten son olarak fedakârlık istenmiştir. Millet top yekûn savaşa hazırlanmıştır. 23 Ağustos tarihinde Yunan taarruzu ile Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştır. Savaş Türk ordusunun zaferi ile neticelenmiştir. Bu zaferin ardından Yunan ordusunun Anadolu'dan atılması için girişimler başlatılmıştır.

Yaklaşık bir yıllık bir bekleme sürecinden sonra 26 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz başlamıştır. Büyük taarruz ile Afyon güneyinde bulunan müstahkem Yunan mevzileri parçalanmış ve 27 Ağustos günü Afyon Yunan işgalinden kurtarılmıştır.

Türk ordusunun asıl planı Yunan kuvvetlerini kuşatarak imha etmek olduğundan adım adım bu planın uygulanmasına geçilmiştir. Birinci ve İkinci ordular ile Süvari Kolordusu Yunan kuvvetlerini bilinçli bir şekilde Dumlupınar'daki Aslıhanlar bölgesine sürmüşler ve kuşatmışlardır. Burada yapılan 30 Ağustos tarihli Başkumandanlık Meydan Muharebesi neticesinde Yunan ordusu büyük kayıplar vermiştir. Yunanlıların Dumlupınar'da yeni bir savunma hattı kurarak burada tutunma planlarını ortadan kaldırmıştır.

Bundan sonra Türk ordusu Yunan kuvvetlerini hızla takip etmeye başlamıştır. Yunanlılar ise Kaplangı mevzilerinde tutunmaya çalışmışlardır. 31 Ağustos 1922 tarihli Kaplangı muharebelerini kaybeden General Franko kuvvetlerini Uşak istikametine çekmiştir. 1 Eylül tarihli Kabaklar Muharebeleri neticesinde de aynı gün Uşak işgalden kurtulmuştur. 2 Eylül'de Uşak doğusunda Banaz'a bağlı Göğem Köyünde Yunan Başkomutanı Trikapis esir edilmiştir. Bundan sonra Türk ordusu hızla Manisa ve İzmir istikametine ilerlemeye başlamıştır. Hedef İzmir'in kurtarılmasıdır.

1.Manisa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu Süreci

General Franko Uşak'ın Türk kuvvetlerinin eline geçmesinden sonra Saraycık, Eşme, Kemerdağ, Yeleşen hattını savunmaya ümit bağladı. Uşak'ın batısında Elvanlar- Eşme hattından geçen mevzii tuttu. 3 Eylül günü 1. Orduya bağlı 1. ve 2. Kolordulara bağlı tümenler Takmak- Eşme-

Elvanlar hattındaki mukavemeti kırarak Yunanlıları Alaşehir istikametine attı.

Franko, 3 Eylül günü öğleden sonra Alaşehir vadisine inen geçitleri tutmak amacıyla süvari tümenini bu istikamete 23. Alay'ı da Kula yönüne sevk etti. O, birliklerini yeniden teşkilatlandırarak 5, 9,12 ve 13. Tümenlerin artıklarını 2. Kolordu adı altında topladı. Bu kolordunun kumandanlığı Albay Kodulpulos'a verdi. 1, 2,4 ve 7. Tümenleri de 1. Kolordu adıyla teşkilatlandırdı. 1.Kolordu Kumandanlığına da Albay Stiylinaos Gonatas'ı getirdi.

Bununla birlikte 3 Eylül gecesi Trakya'dan İzmir'e getirilen General Skarlatos komutasındaki Edirne Tümeni isyan etmiş ve 4 Eylül sabahı gemilerden çıkmamışlardı. Bunlar sözde Milne hattına gönderilecek ve Türk akınına önleyecekti. Genel Komutan yardımcılığına atanan Polynenakos'un bütün emirlerine rağmen askerler 5 Eylül günü de karaya çıkmamakta direnmişlerdir.

Diğer taraftan İstanbul'daki Müttefik orduları başkomutanı General Harrington, Londra'ya çektiği telgrafta Yunan ordusunun Alaşehir'de tutunmasına ümit bağlamıştı. O şunları yazmıştı: "Trikopis'in başkumandanlığa, Sarıyannis ile Pallis'in de onun yardımcılıklarına atandıkları bildiriliyor. Hepsi iyi kimseler. Çok geç değilse bu durumu kurtarabilir. Her halde zaman kazandıracaktır. Yunanlıların durumu bugün daha iyi ve kanaatimce daha da düzelebilir. Yunan ordusundan en fazla umulan şey Alaşehir'de tutunmasıdır".

1.1.Kula'nın Kurtuluşu

3 Eylül günü General Franko, Süvari Tümeni'ni Kula'dan Alaşehir vadisine inen geçit noktalarını tutmak, piyade birliklerinin Alaşehir batısına geçmelerini emniyette bulundurmak emrini verdi. Bunun üzerine Yunan Süvari Tümeni saat 16.00'da yeni görev yerine hareket ederek 4 Eylül 1922 sabahı Alaşehir'e geldi. Plastiras Müfrezesi de Aktaş dağ yoluyla 4 Eylül 1022 sabahı Alaşehir'in 2 km kuzeyindeki Baklacı köyüne geldi.

Buna karşılık Birinci Ordu Komutanlığının 2 Eylül tarihli emrine göre 5. Süvari Kolordusu en geç 4 Eylül akşamı Alaşehir civarında düşman çekilme yolunu kesmiş olacaktı. Bu emir üzerine Süvari Kolordusu, düşman gerilerine düşmek için, 1. ve 14. Tümenleriyle Selendi istikametine yürüdü. Kolordunun 1. Süvari Tümeni gayet sarp, ormanlık vadi yolundan çok zaman birerli kolda ve hayvanlar yedekte olarak bütün gece ve 3 Eylül 1922 günü yürüyüşüne devamla saat 11.45'te Selendi'ye geldi. Kolorduya durumu bir raporla bildirerek Selendi çayı ile Gediz nehrinin birleştiği noktadaki Pabuççu köyüne gelerek geceyi burada geçireceğini, eğer kolordudan başka bir emir alamazsa 4 Eylül 1922'de Kula batısındaki Sandal üzerinden Alaşehir ovasına ineceğini bildirdi. Tümen belirttiği

şekilde yürüyüşüne devam ederek saat 19.00'da Pabuççu'ya geldi ve burada konmaya geçti.

1.Süvari Tümeni iki gün boyunca hiçbir Yunan kuvvetine tesadüf etmedi. Yalnız Kula' ya giden keşif kolunun halktan ve çetelerden aldığı istihbarata göre Kula'da az sayıda düşman kuvveti bulunduğunu öğrendi. Kula'nın etrafını saran çetelerin verdiği 24 saatlik boşaltma müddetine Yunanlıların muvafakat ettikleri anlaşıldı. Bu malumat tümene geç vakit ulaştığından Kula'nın işgali 4 Eylül 1922 gününe bırakıldı.

Fahri Belen saat vermemekle beraber Süvari Kolordusu'nun 2. Tümeni'nin 4 Eylül sabahı Kula'yı işgal etmiş olduğunu yazmıştır. Genelkurmay başkanlığı kayıtlarına göre bugün 2. Süvari Tümeni öncüsü 4. Süvari Alayı saat 05.00'de Kula'nın 2 km doğusundaki sırtların karşısına gelince, boğazın iki tarafından aniden piyade ve makineli tüfek ateşleriyle karşılaştı. Alay derhal taarruza geçerek mevzileri zapt etti. 23. Yunan Alayı kayıplar vererek Kula güneyine çekildi. Tümen, yorgunluğa bakmadan ilerleyerek 4 Eylül 1922 saat 06.00'da Kula'ya girdi. 2. Süvari Tümeni'yle birlikte 1. Süvari Tümeni'nin keşif bölüğü de Kula'ya girmiştir.

Türk ordusunun Kula'ya giriş saati konusunda kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Kula 2. Tümenin hafif bir çarpışmasının ardından 4 Eylül sabahı saat 7.40'ta Yunan kuvvetlerinin kasabayı yakmasına fırsat verilmeden ele geçirdiği bilgisi de mevcuttur. Yine Yarbay Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni'nin 4 Eylül akşamı Kula'yı ele geçirdiği bilgisi de vardır. Bu çelişkilerin farklı birliklerden gelen raporlardan kaynaklandığı düşünülebilir. 1.Ordu Karargâhı da 4 Eylül 1922 akşamına kadar 1. Kolordusuyla birlikte Kula' ya girmiştir.

1.2.Alaşehir'in Kurtuluşu

General Franko 4 Eylül 1922 akşamı karanlık bastıktan sonra bütün birliklerini Yeleğen, Alaşehir yolu, demir yolu ve kuzeyindeki köylerden Alaşehir'e çekti. Cephenin en kuzeyinde bulunan Plastiras Müfrezesi Aktaş dağ yoluyla 4 Eylül 1922 sabahı Alaşehir'in 2 km kuzeyindeki Baklacı köyüne geldi. Yunan 1. Tümeni demir yolu boyunca, 2. ve 4. Tümenleri ise Alaşehir- Salihli araba yoluyla çekildiler. 7. Tümen demir yolu kuzeyinden saat 23.00'te çekildi.

Buna karşılık 1. Türk Ordusu, 4 Eylül 1922 akşamına kadar 2. Kolordusuyla Alaşehir doğusuna gelmiştir. 5 Eylül 1922 sabahı büyük Yunan kuvvetlerinin Alaşehir'den batıya doğru köyleri yakarak yürüdükleri görülmüştür. Bunun üzerine Süvari Kolordusu 2. Süvari Tümen komutanı 5 Eylül sabahı saat 07.30'da, yandan taarruza geçmek üzere 20. Süvari Alayı ile bataryayı öncü olarak Yeniköy'e doğru sevk etmiştir. Bu şartlarda 5 Eylül sabahı Alaşehir Türk kuvvetlerinin eline geçmiştir. Kasabaya ilk giren kuvvetler güneyden gelen süvariler olmuştur.

Alaşehir'in kurtuluş saati konusunda da farklı vardır. Birinci Ordu Kumandanlığının 5 Eylül saat 24.00'de Batı Cephesi Kumandanlığına gönderilen raporda 5 Eylül 1922 saat 17.00'de Alaşehir kasabasının işgalden kurtarıldığı yazılmıştır. Mustafa Kemal Paşa da 5 Eylül tarihinde Başbakan Rauf Bey'e çektiği bir telgrafta Alaşehir'in kurtarıldığını müjdelemiştir. Alaşehir kurtarıldıktan sonra Tayyare Bölüğü 7 Eylül 1922'de Uşak'tan Alaşehir meydanına gelerek görevini burada sürdürmüştür.

Öte yandan 4 Eylül öğleden beri Alaşehir yanıyordu. 5 Eylül 1922 saat 10.00'da yapılan uçak keşfinde de Alaşehir'in hâlâ yanmakta olduğu görülüyordu. Türk ordusu kan ve ateş içerisinde bırakılan Alaşehir'e girmişti. Alaşehir'de zaman zaman duyulan cephaneliklerdeki patlamalar yeri göğü sarsıyordu.

Diğer taraftan Kula bölgesindeki dağlık araziler aşıldıktan sonra Alaşehir ovasına inilmesi Türk ordusunu gıda açısından rahatlatmıştır. Ordu Alaşehir, Salihli ve Manisa'nın zengin ovalarında bol miktarda yiyecek maddesi bulunmuştu. Menzil katarlarının orduya yetişememesine ve hatta kolorduların Erzak katarları gerilerde kalmasına rağmen, 1. Ordu yiyecekten yana sıkıntı çekmemiştir. İlâveten ordu Alaşehir'i geri alınca Sarayköy-Buldan - Sarıgöl - Alaşehir ikmal yolu da işletmeye açılmıştır .

Ancak 1. Ordu 3-6 Eylül 1922 günlerinde Uşak'la Alaşehir arasında dağlık bölgede fazlaca su sıkıntısı çekmiştir. Hava çok sıcak olup bölgede azdı. Yunanlılar öldürdükleri insan cesetlerini kuyulara doldurduklarından, akarsulardan yararlanmak zorunda kalındı. Ordu Alaşehir ovasına ininceye kadar bu sıkıntı devam etmişti.

Albay Stylianos Gonates, Alaşehir'den çekilen askerlerinin içler acısı durumunu şöyle anlatmıştır. "Uzun yürüyüşten birçok askerin ayakları şişmişti. Hastalar ve ayakları şişmiş olanlar yolların kenarlarına düşüyorlar, ayakta kalanların kendilerini alıp götürmelerini istiyorlardı. Ama kimse onlara bakmıyor, herkes kendini düşünüyordu. Birçoğu uykuya dalıyor ve uyandıkları zaman hangi birlik geçiyorsa peşine takılıyorlardı. Biz geçerken uyuyanları uyandırıyor, arkamızda birlik bulunmadığını ve yerlerinde kalırlarsa, öldürülmeseler bile esir alınacaklarını bağırarak söylüyorduk. Asker dizisi çok yavaş ilerliyordu. Birçok zorluğa yemek yokluğu da eklenmişti. O dönemde bağlarda üzüm olmasaydı ordu yürümeyi sürdüremezdi".

1.3.Salihli'nin Kurtuluşu

4 Eylül'de Yunan Başkumandanlığından General Franko'ya yeni bir emir geldi. Buna bütün kuvvetlerin Salihli batısına alınması, geçit noktalarını tutması istenilmiştir. Süvari Tümeni'nin de Adala kesimine gönderilerek mevzi alması, topçu ile takviyeli 3.000 kişilik bir kuvvetin

Süvari Tümeni emrine verilerek Türk süvarisinin kuzeye atılmasının sağlanması emredilmiştir.

Bu doğrultuda 4 Eylül 1922 günü Alaşehir'den 2500 -3000 kadar Yunan piyadesi parça parça Salihli'ye geldi. Çarşıdaki dükkânları ve Müslüman evlerini yağmaladılar. Çocuk ve kadınlara zulüm yaparak para topladılar

Türk ordusuna gelince Kula'da bulunan 2. Süvari Tümeni komutanı Albay Ahmet Zeki (Soydemir) Alaşehir Salihli demiryolu üzerindeki Alkan köprüsünün havaya uçurulması konusunda tahrip müfrezesini görevlendirmiştir, 1.Süvari Tümeni Komutanı Mürsel Paşa'ya ise 1.500 kadar Yunan süvarisinin Salihli önlerinde geceledikleri, bir tren dolusu Yunan piyadesinin de dün gece gelip gittikleri istihbaratı ulaştırmıştır. Bunun üzerine 4 Eylül'ü 5 Eylül'e bağlayan gece saat 00.15'te Salihli doğusundaki Yunan Süvari Tümeni'ne baskın yapmak için Karaoğlanlı üzerinden Salihli'ye hareket etmiştir. 11. Alay öncü birlik olarak görevlendirilmişti. 1. Süvari Tugay Komutanı Albay Cemil Bey de bu alayla birlikteydi. 11. Alay 5 Eylül saat 07.30'da Kirveli köyüne geldiğinde Salihli'nin boşaltılmakta olduğunu görünce yürüyüşünü hızlandırarak, saat 08.15'te Salihli'ye girmiştir

400 mevcutlu 11. Süvari Alayı süratle baskın niteliğinde bir askeri harekâtla Salihli sokaklarında hızla ilerlemeye başlamıştır. Birkaç köylü bir grup Yunan askerinin istasyonda olduğunu söyleyince süvariler istasyona hareket etmişlerdir. Yunanlıların 1. ve 3. Süvari Alaylarına mensup askerler 11. Alay'a silahla karşılık vermiştir. Buna rağmen alay, kayıplara önem veremeyerek sokak muharebesi yapa yapa istasyona kadar ilerlemiştir.

11. Alay istasyonda karşılaştığı 5 ve 42. Evzon Alaylarından kurulu Plastiras Müfrezesi'nin bir taburu ile Kolordu İstihkâm Taburu'na taarruz ederek onları dağıtmış ve istasyonu da ele geçirmiştir. İstihkâm Taburunun 600 er ile 6 topu Türk süvarilerini durdurmaya yetmemiştir. Bunun üzerine Plastiras, ihtiyatındaki iki tabur ve iki süvari bölüğü ile istasyona ilerlemişse de süvarisinin ateşiyle karşılaşarak fazla kayıplar vermiştir. Yunanlıların 1. Süvari Alayı Komutanı da ölümler arasındaydı.

Diğer taraftan köylüler Türk piyade birliklerinin trenle kasabaya gelmekte olduğu haberini yayınca halk askerleri karşılamak üzere istasyona koşmuştur. Ancak tren istasyona geldiğinde gelenlerin Türk değil Yunan askeri olduğu anlaşılmıştır. Yunanlılar vagonların penceresine yerleştirilmiş olan makineli tüfekler ile hem Türk askerlerine hem de orada bulunan halkın üzerine ateş etmeye başlamışlardır.

Bu sırada saat 09.00'da Salihli güneyindeki tepelerden ve bağlardan Yunanlıların bir süvari alayı ile Plastiras Müfrezesi'nin iki taburu

ve bağlarda bulunan Ethem çetesinin adamları istasyona taarruza başlamışlardır. Fahri Belen Çerkez Ethem'in adamları ile birlikte trenle getirilen iki Yunan taburunun saat 11.00'de taarruza geçtiklerini yazmıştır. Bu durumda iki ateş arasında kalan 11. Süvari Alayı zor duruma düşerek kasaba doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Salihli istasyonu tamamen tekrar Yunanlıların eline geçmiştir. Kaynaklarda Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik'in de bu sırada Salihli'de buldukları, halktan aşar adı altında zahire topladıkları iddia edilmiştir.”

Bu arada Salihli sokakları saat 10.00 sıralarında cesetlerle dolmuştur. Halkı takip eden Yunan askerleri dükkânların kepenklerini kırmışlar, evleri basıp gasp ve katliam gerçekleştirmişlerdir.

Bu gelişmeler üzerine Süvari Tugay Komutanı tümenden yardım istedi. Tugay emrine gönderilen 10. Süvari Alayı Salihli doğusundaki bahçelerde yönünü kaybettiğinden zamanında yardıma gelemedi. Bilahare Salihli'ye ulaşan 10. Alay, 11. Alay'ın güneyinden istasyon ve güneyi istikametine sevk edildi. Fakat Yunan kuvvetlerinin şiddetli ateşi karşısında ilerleyemedi. Mevcutları ancak 250'şere inmiş olan iki süvari alayının, düşmanın bir süvari alayı ile dört piyade taburu kuvvetine karşı taarruzu ve başarısı imkânsızdı. Tümen komutanı yanındaki 14. Süvari Alayı'nın makineli tüfek bölüğü ile bir süvari bölüğünü tugayın sol yanına sevk etti. Alayın diğer iki süvari bölüğünü de 21. Süvari Alayı ile tugayın arasındaki boşluğu kapatmakla görevlendirdi. Ancak üstün Yunan kuvvetleri karşısında bunların da bir faydası olmadı.

11. Alay beş saat kadar istasyon civarında Yunan kuvvetlerinin kuşatması altında kaldı. Yunanlılar, 11. Süvari Alayı'nın şiddetli ateşi karşısında fazla zayıat vermelerine rağmen taarruzlarına devam ettiler. 21. Süvari Alayı ile tugayın arasında meydana gelen boşluğa girdiler. Salihli'nin doğu çıkışında bulunan tugay komutanı saat 11.00'de Salihli'nin ve istasyonun tekrar ele geçirilmesi için tümenden topçu ateşi yardımı istedi.

Bu arada istasyon civarında çatışma devam ederken Süvari Kolordusu Komutanı da olay mahalline geldi. Geriden gelmekte olan 14. Süvari Tümenini Salihli batısından ilerleyip demiryolunu kesmekle görevlendirdi.

Saat 12.00'de Yunan topçu ateşi şiddetlendi. Bu ateş desteği altında Yunanlılar, kuvvetlerinin önemli kısmını batıya çekmeye başladılar. Saat 13.00'te 1. Süvari Tümeni'nin şiddetli taarruzu başladı. Yunan topçusunun savunmayı desteklemesi ile Türk süvarisi bir başarı elde edemedi. Türkler de kasaba doğu kenarında kalarak bu durumda akşama kadar muharebeye devam ettiler. General Franko saat 13.00'ten itibaren Yunan Süvari Tümeni'nin muharebe idare yerine gelmiş bulunuyordu.

Salihli muharebeleri devam ederken General Franko saat 16.40'ta

Turgutlu (Kasaba)'ya çekilme emrini verdi. Salihli bölgesine gelen birlikler saat 18.30'dan itibaren Turgutlu istikametine doğru çekilmeye başladılar, çekilme kuvvetli artçı himayesinde 5/6 Eylül gecesi devam etti. Yunanlılar birçok otomobil ve toplarını tahrip ederek yollarda bırakmış ve Salihli'yi de yakmıştır. Süvari Kolordusu bu geceyi 2. Tümeni'yle Dereköy batısında, 1. ve 14. Tümenleriyle de Salihli kuzeyinde geçirmiştir. 6 Eylül akşamı 1. Kolordu Salihli'ye 2. Kolordu da Salihli batısına ulaşmıştır.

Salihli Muharebeleri sonrasında Başkomutan, Batı Cephesi ve 1. Ordu Komutanları geri çekilen Yunan birliklerinin süratle takip edilmesi kararını aldılar. Zira bir an önce köyleri ve kasabaları yakılmaktan, Müslüman halkı da ölümden kurtarmak gerekiyordu. Bu yüzden takibi hızlandırmak ve birliklerin başında bulunmak üzere 1. Ordu Komutanı karargâhını Salihli'ye nakletti. Ordu karargâhı muharebe kademesi de 6 Eylül saat 20.00'de Salihli'ye gelmiştir. 7 Eylül günü Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargâhları Salihli'ye gelerek geceyi burada geçirdiler.

Birlikler sürekli yürüyüş halinde oldukları için yorgun idiler ve ayak vurukları da artmıştı. Fahri Belen günde 45 km yürüyüş yapan 23. Tümenin hedefe üçte bir mevcut ile varabildiğini yazmıştır.

1.4.Bintepeler Savaşı ve Akhisar'ın Kurtuluşu

Bintepeler'in Milne hattında önemli bir yeri vardır. Burası Salihli, Alaçehir ve Akhisar'ın tam ortasında bulunmaktadır. 6 Eylül günü saat 13.00'te 14. Türk Süvari Tümeni Bintepeler'e taarruza başladı.14. Süvari Tümenine bağlı 34. Süvari Alayı saat 14.00'de Pazarköy (Papazlı)'e yaklaşınca Bintepeler' den bir bataryanın yoğun topçu ateşiyle karşılaştı. Yapılan keşifte Bintepeler'de Yunanlıların bir piyade taburu ile bir süvari bölüğü ve bir bataryası olduğu tespit edildi. Tümen topçusu 2 topla açıkta mevzie girerek ateş açtı. Yarbay Hüseyin Hüsnü komutasındaki 14. Süvari Tugayı bu ateş desteğinde 34. Alay kuzeyde ve 5. Alay güneyde olmak üzere Bintepeler'e taarruza başladı. Saat 16.00'da 34. Alay Bintepeler'in kuzeydoğu kesimini ele geçirdi. 14.Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Suphi Bey, Tugay Komutanına tugayın tamamını savaşa dâhil ederek bir an önce Bintepeler'i ele geçirmesini emretti. Tugay saat 18.00'de tepelerin en yüksek noktasını zapt etmeyi başardı. Yunanlılar düzensiz olarak batıya çekilmeye başladılar. Tümen büyük kısmı saat 19.30'da Pazarköy'e yansıtıldı. Tugay ileri birlikleriyle Yunan kuvvetlerini Bintepeler'in batı yamaçlarına kadar takip etti. Ortalık karardığından Tümen büyük kısmı Pazarköy'de konmaya geçti. Yunanlıların Milne Hattını sadece artçılar ile tuttuğu anlaşılmıştır. Zaten kısa bir mukavemetten sonra bu artçılar batıya doğru çekilmişlerdir.

Diğer taraftan 6 Eylül günü Süvari Kolordusu Muhafız Bölüğü de antik Sart şehrini ve istasyonunu ele geçirmiştir. Kolordu Muhafız

Bölüğünün zaferi üzerine Yunan artçıları sadece ağırlıklarını değil Afyon'dan beri sürükledikleri ve geçtikleri yerlerde topladıkları esirleri de bırakıp kaçmışlardı. Bu esirlerin bazılarını kaçarken kılıçtan geçirmişlerdi.

Bugün Akhisar'ın kurtuluşu da gerçekleşti. 6 Eylül günü 14. Tümen'in Marmara gölü kuzeyinden Akhisar istikametine ileri sürdüğü bir keşif bölüğü saat 15.00'te Marmaracık'ı ele geçirerek Akhisar'a doğru ilerledi. Bu bölük Yunanlılara rastlamadan Akhisar'a girdi. 14. Süvari Tümeni ise akşamüzeri Hacırahmanlı ve Saruhanlı'ya gelerek konmaya geçti.

Akhisar'ı kurtaran birlik 14. Süvari Tümeni, 5. Alayına bağlı Yüzbaşı İsmail Hakkı komutasındaki 3. Süvari Bölüğü'dür. Bu bölük güneyden Bintepeleler yönünden gelerek şehre girmiştir. Bölük Komutanı Teğmen Selim (Örsel) Akhisar Hükümet binasına Türk bayrağı çekmiştir. Bununla birlikte Akhisar'lı gençler de kuzeydeki Sudeliği mevkiine giderek Bakırlı Saçlı Efe müfrezesini karşılamışlar ve hep beraber Akhisar'ın istasyon caddesinden şehre girmişlerdir.

1.5.Ahmetli'nin Kurtuluşu

Yunan birlikleri 6/7 Eylül 1922 gecesini Ahmetli'de geçirdiler. Ancak bir taraftan da gece boyu Sart- Ahmetli üzerinden birliklerini geri çekmeye devam ediyorlardı. 7 Eylül günü Ahmetli kasabasını ve civar köyleri tamamen yakarak Turgutlu istikametine çekilmişlerdir.

Türk ordusuna gelince 1.Kolordu Komutanı İzzettin Çalışlar 7 Eylül sabahı saat 08.00'de Marmara gölü batı kenarı- Tatarocağı - Ahmetli hattına yanaşmaları için tümenlerini hareket ettirdi . 1. Kolordu tarafından hazırlanan 1. Atlı Takip Müfrezesi Ahmetli istikametine sevk edildi. Bu müfreme öğleye yakın saatlerde Ahmetli'ye girdi.

1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa da 7 Eylül öğleden sonra Ahmetli'ye hareket etti. 1. Ordu birlikleri bugün Ahmetli bölgesinde toplandı. 7 Eylül gecesini 1.Kolordu karargâhı Ahmetli istasyonunda, topçu taburu, seyyar hastaneler Yaraşlı'da istirahat ettiler.

1.6.Turgutlu'nun Kurtuluşu

General Franko 5 Eylül günü saat 16.40'ta Salihli'den Turgutlu'ya (Kasaba) çekilme emrini vermişti. Salihli'ye gelen birlikler saat 18.30'dan itibaren Turgutlu istikametine doğru çekilmeye başladılar. Çekilme bütün gece ve 6 Eylül 1922 günü de devam etti. Franko elindeki kuvvetlerle Turgutlu güneyi ve kuzeyinde savunma düzeni alarak orduyu toparlamaya ve disiplini sağlamaya çalıştı

Geri çekilen bu kuvvetler saat 18.30'dan itibaren Turgutlu güney sınırları- Irlamaz çayı hattında, 4. Tümen güneyde İzmir şosesine kadar, 7. Tümen kuzeyde Turgutlu'nun 2 km kuzeyine kadar birinci hatta mevzilenmeye başladılar.

Geceyi Sinirli'de geçiren Süvari Kolordu Komutanı Yunanlıların Turgutlu'dan trenle İzmir'e gitmekte olduklarını öğrendi. Ayrıca Yunan Süvari Tümeni'nin Turgutlu kasabasını kuşatarak halkın bir kısmını kılıçtan geçirdiği ve bir kısmını diri diri yaktığı haber alındı.

Diğer taraftan 7 Eylül'de Bozdağı'ndan inen zeybeklerin, Ahmetli'den Turgutlu'ya çekilen Yunanlılara ateş baskınları yaptıkları ve çok sayıda kayıplar verdirdikleri görülmüştür. Turgutlu'ya 20-30 km mesafede Postlu Mestan Efe ve zeybekleri Yunan ordusuna baskın yapmıştır. Yunan saflarına dalkılıç giren efeler koca bir taburu adeta imha etmişlerdir. Bununla da yetinmemişler, demiryolunu tahrip etmişler, öndeki katarın yolunu kesmişler, içindekileri toptan esir almışlardır. Ardından 7 Eylül akşamı 1. Ordu ileri birlikleriyle "Turgutlu'yu ele geçirmiştir.

14. Tümen Atlı Takip Müfrezesi demir yolu ile Gediz çayı arasından Turgutlu'ya kadar Yunanlılara rastlamadan ilerlemiştir. 7 Eylül'de Türk ordusunun ilerleyişi sürmüştür. Sabah saat 8.30'da 1. Kolordunun takip kolları Turgutlu'ya girmişti. Turgutlu, civar yerler gibi Yunanlılar tarafından yakılmıştı.

Ahmetli Turgutlu yolu Yunanlılar tarafından terkedilmiş araç ve gereçlerle dolmuştu. Yerli Rum ve Ermenilerin bıraktıkları ev eşyalarının yanı sıra Yunan askerlerinin geride bıraktıkları silah, top ve tüfekler de öbek öbek yığılmıştı. Siperlerde sadece ağırlıklarını değil yaralıları bile bırakmışlardı.

Birinci Kolordu Komutanı İzzettin Çalışlar, 7/8 Eylül 1922 gece yarısı ordudan aldığı emre uyararak saat 07.00'de tümenlerini Turgutlu ve kuzeyine doğru yürüyüşe geçirdi. Atlı takip kolu Yunanlılara rastlamadan saat 12.00'de Çobanisa'ya geldi. 15. Tümen sağ yancısı 38. Alayı ile İzzeddin köyüne ve büyük kısmı köyün hizasında Gediz çayı güney kıyısına 57. Tümen 15. Tümen'in gerisinden Bağcı çiftliğine geldiler. Emniyet birliklerini Irlamaz çayına kadar sürerek konmaya geçtiler. 6. Tümen akşamüzeri Turgutlu'nun 4 km batısına, 14. Tümen de doğu kenarına gelerek konmaya geçtiler. Kolordu Topçu Taburu "Turgutlu istasyonunda, katar ve seyyar hastaneler "Turgutlu istasyonunun 7 km doğrusunda gecelediler.

1.7. Manisa'nın Kurtuluşu

Manisa Yunanlılar için İzmir'in savunulması noktasında son mevzi idi. Türk ordusu ise bunun farkında olup en kısa zamanda Manisa'yı ele geçirmeyi planlıyordu. Coğrafi şartlar nedeni ile İzmir'e giden üç yol vardı. Bu yollar Nif (Kemalpaşa), Manisa ve Menemen boğazlarından geçmekteydi. Her üç boğazda da sadece yollardan geçilebiliyordu. Sarp ve dağlık alanlar ulaşımına imkân vermiyordu. Gediz vadisi de bir süvari

kolordusunun harekâtına elverişli değildi. Ova hem dardı, hem bahçeler, hendekler ve dikey dereler nedeniyle güç bir coğrafyaydı. Yunan artçıları buralarda Türk ordusunu oyalayabilirlerdi.

Bu durumda ordunun öncü birlikleri konumunda olan Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Altay Manisa'nın ele geçirilmesi için yeni bir harekât tarzı tespit etmek ihtiyacını duydu. Bir tümeni ile Gediz vadisinden, diğer iki tümeniyle de Bintepeleler- Belen-i Kebir hattından Manisa'ya inmeye karar verdi.

7 Eylül 1922 günü saat 05.00'te 14. Süvari Tümeni'ni Belen-i Kebir üzerinden Saruhanlı'ya, 2. Süvari Tümeni'ni Belen-i Kebir - Alibeyli yoluyla Mütevellî'ye, 1. Süvari Tümeni'ni Musaçalı - Tepeköy yoluyla Sinirli'ye hareket ettirdi. Kendisi 1. Süvari Tümeniyle birlikte hareket etti. 7 Eylül akşamı Sinirli'ye geldi ve orada konakladı. 14. Süvari Tümeni bugün akşamüzeri Hacırâhmanlı ve Saruhanlı'ya gelerek konmaya geçti. 2. Süvari Tümeni Belen-i Kebir yoluyla Yunanlılara rastlamadan Mütevellî'ye vardı.

14 Süvari Tümeni Hacırâhmanlı ve Saruhanlı'nın Yunanlılar tarafından ateşe verilmiş olduğunu gördü. Derhal müdahale ederek yangını söndürdü ise de binaların önemli bir bölümü yanmış kül olmuştu. Süvariler yol boyunca köylerdeki yangınlara müdahale ederek söndürüyorlardı.

Bu arada Dikili istikametine geçmiş olan Yunan kuvvetlerinin demir yolu köprülerini tahrip ettiği öğrenildi. Menemen tarafında toplanacak olan Yunanlıların Manisa ve Nif boğazlarını yorgun bir vaziyette zorlayacak olan Türk ordusuna yandan karşı taarruz yapması da söz konusuydu. Bu şartlarda 5. Süvari Kolordusu Komutanı 7 Eylül 1922 saat 23.30'da ertesi günün askeri faaliyetleri hakkındaki emrini verdi. Buna göre 8 Eylül 1922 günü öğleye kadar 1. Süvari Tümeni'nin Manisa'ya, 2. Süvari Tümeni'nin Horozköy - Uncubozköy ve 14. Süvari Tümeni'nin de Muradiye - Karaçalı bölgelerine ulaşacaklardı. 1. Süvari Tümeni'nin bir alayının da Kemalpaşa üzerinden şose ile İzmir istikametine doğru ilerletip şehre uğramadan Yenikale'ye doğru keşif faaliyetinde bulunması istenildi. Kolordu Komutanı kendisi de 1. Süvari Tümeni yanında bulunarak Manisa'ya gideceğini bildirdi. Bu arada Fahrettin Paşa kolordusuna bağlı tümenlerdeki toplar bozulduğundan geçici olarak 1. Kolordu'dan bir batarya gönderilmesini talep etti.

8 Eylül günü 1. Süvari Tümeni saat 5.00'de Sinirli'den, 14. Süvari Tümeni saat 6.00'da Hacırâhmanlı ve Saruhanlı'dan 2. Süvari Tümeni de saat 6.30'da Mütevellî'den hareket etti. 1. Süvari Tümeni Manisa'ya, 14. Süvari Tümeni Muradiye'ye, 2. Süvari Tümeni de Manisa dağlarının doğu yakasına düşen Uncubozköy'e gideceklerdi.

Saruhanlı'dan hareket eden 14. Süvari Tümeni saat 10.00'da Gediz çayını geçerek Manisa istikametine ilerlemeye başladı. Öncüsü

Horozköy'ün kuzey ve doğusundaki bahçelerden Yunan piyadesinin ve Rum çetelerinin ateşiyle karşılaştı. Meyve ağaçlarıyla su arkalarını kendilerine siper eden yerli Rum çeteleriyle takviye edilmiş Yunan silah artıkları öncü alayımızın yolunu kestiler. Tümen bir alayı ile Manisa, diğer alayı ile Horozköy kuzey bahçeleri istikametinde taarruza geçti. Tümen topçusu iki topu ile ateş desteği vererek taarruzu destekledi. Bu çarpışmada 50 Yunan askeriyle 50 Rum çete mensubu öldürüldü.

2. Süvari Tümeni de saat 06.00'da Horozköy istikametinde hareket etti. Öncü 20. Süvari Alayı saat 10.00'da Horozköy'ün bahçe ve evlerinden yapılan ateşle karşılaştı ve çatışmaya girdi. Bu sırada kuzeyindeki 14. Süvari Tümeni Horozköy bahçelerine taarruza geçmişti. Böylece iki Tümen iş birliği içerisinde Horozköy bahçelerini düşmandan temizlediler.

Diğer taraftan 20. Alay 10.30'da da Uncubozköy batısındaki yamaçlardan ateş altına alındı. Buradan saldıranlar da Yunan Manisa Bölge Komutanlığı emrindeki birliklerin bir kısmı ile yerli Rumlardı. Alay buraya bir bölük sevk etti. Buradaki direniş ortadan kaldırıldığı gibi 45 Yunan askeri esir alındı.

Geziz ırmağını aşarak Sinirli'den Manisa'ya hareket eden 1. Süvari Tümeni'nin öncüsü 14. Süvari Alayı da Manisa'nın 5-10 km yakınlarındaki bahçelerden gelen düşman ateşiyle karşılaşmıştır. 14. Süvari Alayı saat 10.05'te Manisa'nın hemen doğusunda muharebeye giren bir bölük kadar Yunan piyadesini yok etti. 1. Süvari Tümeni başlarında Süvari Kolordusu Kumandanı Fahrettin Paşa olduğu halde saat 10.30'da şehre girdi. 14. Süvari Tümeni ise saat 13.30'da Muradiye'ye gelerek dinlenmeye geçti.

Manisa'nın zaptından sonra Süvari Kolordusu Komutanı 8 Eylül 1922 saat 14.00'te takip harekâtının devamı için bir emir yayınladı. O, 2. Süvari Tümeni'nin Sabuncubeli'ni geçtiğini bilmiyordu. Buna göre 14. Süvari Tümeni Muradiye- Menemen yoluyla ilerleyecek, 2. Süvari Tümeni de bu tümeni geriden takip edecekti. 1. Süvari Tümeni ise Manisa-Sabuncubeli - Bornova yoluyla İzmir'e ilerleyecekti. Türk ordusu 8 Eylül'de Manisa'ya girdiğinde aşar ambarlarında yaklaşık 180 bin kilo kadar buğday ele geçirdi.

Diğer taraftan Manisa'nın Yunan işgalinden kurtuluşu halkta büyük sevinç uyandırdı. Örneğin Karaosmanzadelerden Hüseyin Bey'in kızı Fatma Zahide Hanım şehit ailelerine harcanmak üzere bağışta bulundu. Zahide Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği vekâletnameyle Bergama'daki 2.300 dönümlük çiftliğini Himaye-i Etfal Cemiyetine bağışlamıştır. 15 Ekim tarihli bir gazete haberinde de bu arazide şehit çocuklarının okuması için bir okul yaptırılacağı belirtmiştir.

2. Manisa ve Çevresinde Yunan Mezalimi

Yunanlılar orduları bozulduktan sonra geri çekilirken şehir kasaba

ve köyleri yakmışlardır. En büyük zulümlerin gerçekleştirildiği iller arasında Manisa başı çekmektedir. Neredeyse Manisa'da yakmadık şehir ve köy bırakmamışlardır. Manisa ilçelerinden ilk kurtarılan yer Kula'dır. Basında belirtildiğine göre burada 30 Müslümanı yakarak öldürmüşlerdir.

Yunan ordusu kaçarken Alaşehir kasabasını ve civardaki köyleri yakmıştır. Cephanelikleri patlatarak yangın çıkarmışlardır. Halkın önemli bir kısmını işkence, ateşli silah, süngü vb. yollarla öldürmüşlerdir. Halide Edip'in ifadesiyle Alaşehir adeta bir kül yığına dönüşmüştü. Halkın bir kısmı özellikle kadınlar Yunan ordusu tarafından sürüklenip götürülmüştü.

Birinci Ordu Kumandanlığının 5 Eylül saat 24.00'de Batı Cephesi Kumandanlığına gönderdiği rapora göre Yunanlılar Alaşehir kasabası ile ova köylerinin bütününe yakmış, kadın ve çocuk ayırt etmeden halkı vahşice öldürmüşlerdir. Canlarını kurtarabilen bir kısım halk dağlara kaçmış, günlerce aç kalmış ve perişan olmuşlardır. Dağlarda hayatlarını kurtaranlardan silahlı müfrezeler teşkil ederek düşmana karşı koymuşlardır.

3 Eylül 1922'de Alaşehir'e gelen bir Yunan subayı şehrin ileri gelenlerine şehri yakmak üzere bir yangın taburunun gelmekte olduğunu ve herkesin başının çaresine bakmasını söylemiştir. 4 Eylül günü Alaşehir tamamen abluka altına yakma hazırlığı yapılmıştır. Alaşehir'in on farklı yerinde yangın çıkarılmıştır. Yangın alaturka saatle saat 5.00'de yani zevalden 2 saat evvel başladığı halde saat 12.00'de kasabanın yarısı yanmış bulunuyordu.

İki gün süren yangını yerli Rumlardan Diyamandapolis ve arkadaşları idare etmişlerdir. Bazen Ermeniler de yangında görev almışlardır. Yunanlılar şehrin bütün sularını kestikten sonra gaz ve benzin dökerek ateşlemişlerdir. Yangın müfrezesi yangın bombaları kullanarak yangını genişletmiştir. Yangını söndürmek isteyenler kurşunlanmıştır.

Yangından kaçmak isteyenler üzerlerine kurşun ve bombalar atılmak suretiyle öldürülmüşlerdir. Bazıları ateşe atılarak yakılmışlardır. Taşçı Mehmet Usta ateşe atılarak yakılanlardandır. Karısı Emine'nin ise memesi oyularak içine barut doldurulmuş ve ateşe verilmiştir.

Alaşehir yangını şehre giren Türk ordusu tarafından söndürülmüştür. Alaşehir yangınında 600 kişi öldürülmüştür. Köylerde ve şehirde 200'den fazla yanmış ceset bulunmuştur. Tahrip Taburu giderken 300 Türk çocuğunu da öldürmüştür.

Yangın ile birlikte Alaşehir'de yağma ve soygun yapılmıştır. Yunanlılar Afyon'un düşmesinden sonra Alaşehir'den 150 kadar kadın ve kızı da beraberlerinde götürmüşlerdir. 300 kişilik bir kadın kafilesi şehirden istasyona götürülürken makineli tüfek ateşine maruz kalmışlardır.

Kafilenin çoğu ölmüş, sadece 80 kadarı dağlara kaçarak kurtulabilmişti

Dükkânlar ve mağazalar talan edilmiştir. Bu arada genç kızların ırzlarına tecavüzde bulunulmuştur. İstasyonda Yunanlılar tarafından yakılan bir evin içerisinde 30 kadar ceset bulunmuştur. Yunan askerleri iki çocuğun bacaklarını ayırarak ateşe atmışlardır. Kızının namusunu korumaya çalışan Ali oğlu Hacı Mehmet öldürülmüştür.

Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyetin incelemelerine göre 4.000 haneli Alaşehir'de ancak 100 ev kalmıştır. Ayrıca 10 dükkân, 10 cami, 20 mescit, istasyon binası ve 22 köyün evleri yakılmıştır. Bu köyler halkının büyük bir kısmı öldürülmüştür.

Beynelmilel Salib-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Birliği adına incelemelerde bulunan delegelerin raporuna göre Alaşehir'de 4.500 evden 4.350'si tamamıyla yakılmış, 11.500 nüfustan 400'ü 14 yaşından küçük olmak üzere 8.500 kişi kalmıştır. Bir bağda 10 genç defnedilmiştir. Bir Alaşehirli de 10.000 nüfustan 5.000 kişi kaldığını, 3.000'den fazla kişinin evsiz kaldığını belirtmiştir. Basına göre Alaşehir'de 3.000 dükkân, 10 cami, 20 mescit, 22 köy ve istasyon binası yanmıştır.

Ekim ayının başında ise İzmir Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesi Alaşehir'in yakılmasında Georgy Pandopulo'yu, Makar Atnaş'ı, Mihail oğlu Yorgi'yi, Mihail oğlu Hacı Penabot'u idam cezasına çarptırmıştı.

Büyük zafer sonrası Uşak ve Alaşehir civarını gezen Mehmet Emin(Yurdakul) da yapılan Yunan mezalimi hakkında "Yalnız şu Alaşehir ile Uşak'ı görmek Yunan zulmünün dehşetini anlamak için kâfidir" demiştir. Falih Rıfkı Atay ise "Alaşehir Anadolu'nun bütün şehirlerinden daha ziyade yandı ve onun faciasını dinleyen adam, uzun müddet Manisa, Kasaba ve Salihli isimlerini unutuyor" ifadesini kullanmıştır.

Yunanlılar geri çekilirlerken Salihli kasabasını ve civar köyleri de yakmış, halkın bir kısmını öldürmüşlerdir. Halide Edip Salihli'de 8.000 binadan sadece birkaç yüz tanesinin sağlam kaldığını belirtir. Salihli'den 110 genç kızı zorla alıp götürmüşlerdir. Basında belirtildiğine göre Salihli'de 2.000 ev, 450 dükkân, 2 cami, 22 han, 2 otel, 12 fırın ve 5 fabrika ile Salihli'ye bağlı dört köy tamamen altı köy ise kısmen yakılmıştı. Yabancı gazetecilerden oluşan heyetin verdiği rapor da benzer rakamları göstermiştir. Buna göre Salihli'de çıkan yangında: 2.000 ev, 400 dükkân, 24 han ve otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 fabrika, 1 sinema, 1 cami, 1 havra, 3 mektep, hükümet konağıyla posta ve telgrafhane ve istasyon tamamen yanmıştı.

Salihli'de 100 kişi diri diri ateşe atılarak feci şekilde öldürülmüştü. 50 kadar Müslüman ise kulak veya burunları kesilmiş halde yaralanmıştı. 6 Eylül tarihinde Âdem Ağa isminde birinin kolları kesilmiş, Mustafa'nın hanımı Ayşe'nin 8 yaşındaki kızı Nigâr "teslim" diye ellerini yukarıya

kaldırmasına rağmen Yunan askerleri tarafından kurşunla göğsünden vurularak öldürülmüştü.

Bilahare yakalanan Rumlar yangınlar nedeniyle yargılanmıştır. Ekim ayının başında İzmir Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesi Salihli'nin yakılmasında İstavri oğlu Dimitri'yi idam cezasına çarptırmıştır. İdam cezası 7 Ekim tarihinde İzmir Kışla Meydanında infaz edilmiştir.

Yunan zulmü Turgutlu'da da söz konusu olmuştur. Süvari Tümeni geri çekilirken Turgutlu kasabasını kuşatarak halkın bir kısmını kılıçtan geçirmiş, bir kısmını diri diri yakmıştır. Turgutlu'da birçok kız ve kadına tecavüz etmişler, direnen kız ve kadınları öldürmüştür. Değerli eşyalarını vermek istemeyen Müslümanlar önce dövülmüş ardından öldürülmüşlerdir. Basında belirtildiğine göre Turgutlu'da yaralı ve ölü sayısı toplam 1.200'e ulaşmıştır.

Turgutlu'da Yunanlılar tahrip taburlarını 7 süvari ve 2 piyade postasından teşkil etmişlerdir. Bu postalar üçer kişiden oluşmaktadır. Öndeki kumandan yakma emrini vermekte ve diğerleri yerine getirmektedir.

Uluslararası Soruşturma Kurulu'nun raporuna göre Turgutlu'da 6 bin haneden sadece kenar semtlerdeki kulübeler kalmıştı. Gözleri oyulmuş çocuklar, göğüsleri parçalanmış kadınlar, ırzına geçilmiş ve öldürülmüş yüzlerce ceset görülmüştü. Basında yakılan ev sayısı 5800 olarak gösterilmiştir.

Ekim ayının başında ise İzmir Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesi Turgutlu'nun yakılmasında Eczacı Niko oğlu Kostı'yi ve Kula'nın yakılmasında Sabuncu oğlu Yorgaki'yi, Pandeli oğlu Yorgaki'yi yangınlar çıkarmak, köprüleri tahrip etmek ve halka mezalim yapmak suçlarından idam cezasına çarptırmıştır. İdamlar, 7 Ekim tarihinde İzmir Kışla Meydanında infaz edilmiştir.

Salihli'den kaçan yerli Rum ve Ermenilerle Yunan ordusunun artıkları geçtikleri yerlerde yaptıkları mezalimi 6 Eylül günü Ahmetli'de de tekrarlamışlardır. Şehirden ayrılmadan önce yerli Rum ve Ermenilerle Yunan askerleri kasabanın çarşısına ve mahallelerine dalmışlar, kapı ve pencereleri kırarak yükte hafif pahada ağır ne buldularsa almışlardı. Verenleri de vermeyenleri de öldürmüşlerdi. Kloroform koklatarak bayılttıkları insanların ağızlarından midelerine benzin boşaltıp ateşe vermişlerdir.

Ahmetli yangını 7 Eylül sabahı çıkarılmıştır. Yunan artçı birlikleri Ahmetli'den ayrılmadan önce yerleştirdikleri bombaları ateşlemişler, döktükleri gaz ve benzinleri tutuşturmuşlardır. Kasaba bir anda üst üste patlayan bombalarla sarsılmış ve çıkan yangınlarla bir moloz yığını haline getirilmiştir. Halkın ifadesine göre Ahmetli'de 8 genç kıza tecavüz edildikten

sonra hepsi bir ahıra doldurularak yakılmıştı. Kasaba yakıldığı için barınacak bir tek ev kalmamıştır. Halktan sağ kalabilenler güneydeki dağlara kaçmışlardır.

Yunanlılar geri çekilirken Manisa şehir merkezi ile çevre köylerini de yakmışlardır. Manisa'da 5 Eylül 1922 tarihinde çıkan yangın genişlemeden söndürülmüştür. Ertesi gün Yunan Merkez Kumandanının emriyle Manisa büyük yangını çıkarılmıştır. Yangından önce 4.500 Türk Yunanistan'a götürülmüştür.

Bir esirin ifadesine göre Yunanlılar Manisa'yı yakmak için bin, şehir dışına çıkmaya çalışanları imha etmek için 1.000 ve şehir içinde saklananları aramak için de 1.000 kişi görevlendirmişlerdir. Bu rakamlar abartılı olsa bile Yunanlıların planlı programlı katliam yaptıkları gerçeğini apaçık ortaya koymaktadır.

Manisa Merkez Kumandanı Miralay Bagurci otomobil ile gelerek hükümet binasının ateşe verilmesi talimatını vermiştir. Kundakçı askerler aynı anda şehrin birkaç yerinde yangın başlatmışlardır. İlk ateşe verilen yer Manisa hükümet binası olmuştur. Yangın başlamadan önce yerli Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şehri terk etmeye başlamışlardır. Türklerin şehirden ayrılmaları ise yasaklanmıştır. Buna rağmen Müslüman halk şehir merkezinden kaçmaya başlamışlardır. Kaçamayanlar Yunan askerleri ve yerli Rum çeteleri tarafından öldürmüşlerdir.

Manisa çarşısı yandığı sırada ahaliden yangını söndürmek için koşan iki kişi şehit edilmiştir. Halk ondan sonra hayatını kurtarmak için dağlara kaçmaya başlamışlardır. Özel birlikler yangından kaçan halkın üzerine ateş açmıştır. Bu durumda canlı canlı yanan birçok insan olmuştur.

Şehirde bulunan Fransızlar dahi Yunan subaylarının yangını sevk ve idare ettiklerine şahitlik etmişlerdir. Manisa İşgal Birlikleri Komutanı olan Filipos ateşe verdirdiği kenti bulunduğu binanın balkonundan Roma'yı yakan Neron gibi uzun uzun seyretmiştir. O, balkondan gür sesiyle "Şuna bir süngü daha vur, iyi ölmedi", yahut "Şu eve daha benzin dök iyi yanmadı" şeklinde uyarılarda bulunmuştur.

Manisa'yı yakan Yunan tahrip taburları halkın önemli bir kısmının Manisa dağlarına sığındığını görünce iki taraftan da dağları sarmağa çalışmışsa da Türk askerinin yetişmesi üzerine katliam planlarını tatbik etmeye muvaffak olamadan kaçmaya mecbur olmuşlardır.

Manisa yangını iki gün sürmüştür. Manisa'da çıkan yangında sadece istasyon civarında 100, 150 kadar bina yanmaktan kurtulmuştur. Manisa'yı kurtaran Fahrettin Altay, 7 Eylül gecesi Manisa'nın yandığını üzüntü ile uzaktan gördüğünü, 8 Eylül günü şehre girdiğinde yangından dağlara kaçan Manisa halkının dağlardan şehre inerek kendileri ile kucaklaştıklarını belirtmiştir.

Falih Rıfki Atay Manisa'nın taş üstünde taş yok dedirtecek derecede yakılmış ve yıkılmış olduğunu söylemektedir. Halide Edip de Manisa yangını ve yangın sırasındaki olayları şöyle tasvir etmektedir. "Yarım saat zarfında şehrin beş on noktasından birden patlayan ve müteakiben birbirine kol atarak genişleyen yangın Manisa'yı bir yanardağ haline sokmuştu. Derinden derine yakılan evlerin çatırtıları, bağırgan halkın vaveylaları silah sesleri ve bomba tarrakaları hep bir araya karışarak bir bora esnasında bir ormanda duyulan korkunç uğultuları andırıyordu. Yunan devriyelerinin sokak başını tutan noktaların bütün gayretlerine rağmen evlerinden dışarıya fırlayıp sokaklara yayılan halkı dağlara ve ovalara dağılmaktan menedemediler. Bu halkın evlerinden dışarıya uğrayışı aynı zamanda muhtelif noktalarda hep birden fışkıran suların birer küçük sel halinde akışı gibi bir şey oldu. Yunan zebanileri köşe başlarında yol dönümlerinde, her biri ayrı istikamete doğru akan bu selleri nafile yere durdurmaya çalıştı. Kurşun, mitralyöz, bomba, süngü hiç mânia kar etmedi. Müthiş ve çılgın halk kitleleri tabii kuvvetlerinden bir unsur halinde ateş ve dumandan şehrin etrafına taşı. Yunan askerleri kâh atın üstünde, kâh yaya bu kitlelerin üzerine saldırıyor, kadın demiyor, ihtiyar demiyor, çocuk demiyor, tüfek dipçikleriyle dövüyor, süngülerini saplıyor, boğuyor öldürüyordu".

Yunan askerleri o karışıklıkta gasp ve soygun işini ihmal etmemişlerdir. Yunan zulmüne maruz kalan Manisalı bir kadın Falih Rıfki Atay'a şunları anlatmıştır. "Yoldan geçenler eve hücum ettiler. Erkekler bodruma kaçtı. Hristiyan askerler koynumuzdaki parayı aldılar. Cennetzade'nin parası yoktu. Önümüzde süngüleyiverdiler. Taşçızade'nin haremینی "sarı lira, sarı lira" diye bağırarak bıçakla korkuttular. Soydular, aç, susuz bizi İzmir'e götürdüler".

Falih Rıfki Manisa'nın dışındaki bağlardan itibaren tahribatın başladığını yazmıştır. Yol üzerindeki kuleler ve köşklerin tahrip edilmiş olduğunu, yolun her iki tarafından da leş kokuları geldiğini ifade etmiştir. Kötü kokusundan dolayı Manisa dağının dibinden sızan pınardaki suyu dahi güçlkle içebildiklerini belirtmiştir. Eski Manisa konaklarının çökmüş enkazı üstünden geçerek yangın yerleri arasında tesadüfen kurtulmuş bir eve misafir edildiklerini, bu evde yangın kokuları içinde oturduklarını söylemiştir. Onun anlatımına göre ev sahibi evinin bahçesinde kim olduğu bilmediği iki erkek cesedi görmüştür. Yunan askerleri bir gebe kadının karnını yararak 7-8 aylık çocuğu çıkarmışlardır. Bu bebekte bile süngü yarası mevcuttur.

Manisa halkının bir kısmı Yunan zulmünden dolayı göç etmek zorunda kalmıştır. Çocukluğunu ve gençliği Manisa'da geçmiş olan Yakup Kadri yüzü sapsarı kesilmiş vaziyette "Ben burasını tanımıyorum. Burası

Manisa değil, Manisa yok” diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir. O'nun ifadesine göre Manisa'da 20.000 kişiden ancak 15.000 kişi kalmıştır. Kalanların durumu da perişandır.

Büyük Taarruzun hemen akabinde kurulan mezalim tahkik heyetinin kamuoyuna yansıyan raporuna göre Manisa diğer yerler gibi plan ve program dâhilinde yakılmıştır. Ateşe verilmeden üç gün önce yerli Rum ve Ermeniler şehirden tahliye ettirilmiştir. 6 Eylül akşamı Yunan Merkez Kumandanı Bagurci ve Erkan-ı Harbiye Reisi Filipos'un emir ve idaresinde göğüsleri kırmızı işaretli ve başları siyah kalpaklı yangın postaları Manisa'yı yakmışlardır. Yangını söndürmeye çalışanlar ise öldürülmüştür. Kısa sürede şehri saran yangından canını kurtarmayı başaran Türkler dağlara sığınmak yola çıkmıştır. Fakat bunların bir kısmı yollarda Yunan çeteleri tarafından öldürülmüşlerdi. Göğüsleri kırmızı işaretli ve başları kalpaklı Yunan postaları ve tahrip taburlarındaki askerlerin bir kısmı şehri yakmak, kalanları şehir dışına çıkanları imha etmek ve şehir içinde saklanmak isteyenleri bularak imha etmekle görevlendirildiler.

Yerli ve Yabancı Basın Mensuplarından oluşan Yunan Mezalimini Soruşturma Kurulu Roma basını adına Giustiniani, Paris gazeteleri adına Alfred Dearmond, Le Tan, Le Matin ve Jurnal adına muhabir Madam Schneider, Amerikan basını adına Mr Pirce ve İstanbul basını adına Naşid ve İzmir gazeteleri adına ise Sada-yı Hak başyazarı Sırrı Beylerden oluşmaktaydı. Gazeteciler heyeti ve İzmir Amerikan Konsolosu James Park, 29 Eylül tarihinde incelemelerine başladılar. Mezalime dair çok sayıda belge topladılar, yakılan yıkılan yerlerin fotoğraflarını çektiler.

Soruşturma Kurulu'nun 7 Ekim 1922 tarihli raporun şunlar yazılıdır: “Şehir Türk ordusunun buraya gelmesinden evvel tamamen tahrip edilmiştir. Bugün bu şirin şehri teşkil eden 14 bin evden ancak 1.400 ev kalmıştır. Birkaç cami ve minare bu vahşete metaneti sebebiyle bu vahşete mukavemet edebilmiş, fakat dâhilen tamamıyla tahrip edilmiştir. Zavallı halk bu feci yangından hiçbir şey kurtarmaya muvaffak olamamış, hatta sokakları elleriyle yangın enkazından temizlemeye mecbur olmuşlardır”.

Yunan ordusunu idare edenler geri çekilme sahalarını tahrip edebilmek için muntazam bir plan hazırlamışlardır. Tahrip edilecek şehir, kasaba ve köyü öncelikle askerlerle çevirmişler, kıymetli eşyalarını ve paralarını alarak soymuşlar, daha sonra da benzin dökerek ve bomba atarak yakmışlardır. Yangından kurtulmak için evlerinden dışarı çıkan zavallı halkı kadın ve çocuklara varana kadar kurşun yağmuruna tutmuşlardır. Bu tahrip planı Yunan ordusunun güzergâhına rastlayan her şehir, kasaba ve köye uygulanmıştır.

Yangın içinde kalarak hayatlarını kaybeden pek çok kimse olmuştur. Yangın sırasında ölenlerin sayısı tam olarak tespit edilememekle beraber 2.000'den fazla Türk'ün öldürülmüş olduğu tahmin edilmektedir. Bir kaynakta Manisa'da 18.000 binadan sadece 500'ünün kaldığı belirtilmiştir. Asum Us, 17 bin kusur hane olan Manisa'nın kıymetçe %99'unu teşkil eden yerlerinin yakıldığını ifade etmiştir. Yerli ve yabancı basın mensuplarının tahkikatına göre Manisa'da toplam 3.500 kişi ateşe atılarak, 855 kişi kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Yine bu heyetin Manisa ile ilgili verdiği zayıyat listesine göre ise 10.700 ev, 13 cami, 272 dükkân, 19 han, 3 fabrika, 5 çiftlik binası, 26 bağ evi, 1740 köy evi yakılmıştır. Sadece Manisa'nın içinde 300'den fazla Müslüman kızının ırzına geçilmiştir. Bunlardan birçoğunu Yunanlılar beraberinde götürmüştür.

Basında belirtildiğine göre yangında, Manisa'da 10.700 ev, 13 cami, 2.728 dükkân, 19 han, 16 bağ, 3 fabrika, 5 çiftlik, 9.740 köy evi yakılmıştır. Asum Us 17.000'den fazla haneli Manisa'nın kıymetçe %99'unu teşkil eden kısmının yıkıldığını belirtmektedir. Halide Edip Adivar başkanlığındaki tahkik heyetinin hükümete verdiği rapora göre Manisa'da 16.000 ev yıkılmış, 1.100 ev kurtulmuştur.

Arşiv belgelerinde yer alan bilgilere göre Hacı Ahmet Efendi'nin evinde, bir hamile kadının karnı deşilmiş ve çocuğu dışarıya çıkarılarak parça parça edilmişti. Yunan ordusu firar ederken Manisa'nın Deveciyan mahallesinden Yusuf Usta oğlu şilteci Hüseyin Efendi'nin oğlu Ali ile kardeşi Vehbi'yi "feci ve vahşi bir surette şehid etmişlerdir". Hüseyin Efendi, maruz kaldığı zulüm ve vahşetten korkarak dağa kaçmıştı. Hüsrev Ağa Mahallesinden Mehmet oğlu arabacı esnafından Mustafa'nın annesi Şerife Hanım da Yunan askerleri tarafından yakılarak öldürülmüştür. Aynı mahalleden Mehmet Ağa oğlu Çarıkçı Halil, Yunan askerlerinin saldırısı neticesinde sağ kolundan yaralanmış ve kolu sakat kalmıştır.

Sonuç

26 Ağustos 1922 günü başlayan Büyük Taarruz ile Yunan savunma hattı yarıldı. 27 Ağustos günü Afyonkarahisar kurtarıldı. Bundan sonra Yunan ordusunu kuşatarak imha etme planı devreye girdi. 30 Ağustos tarihli Başkomutan Meydan Muharebesi ile Dumlupınar'da Aslıhanlar bölgesinde kuşatılan Yunan ordusu imha edilerek bir askeri değer olmaktan çıkarıldı. Yunanlılar burada çok sayıda ölü, esir ve ganimet bıraktılar.

Yunanlıların bundan sonraki savunma mevzileri Kaplangı Dağıydı. 31 Ağustos tarihinde buradan atıldılar. 1 Eylül Kabaklar Muharebesi'ni takiben aynı gün Uşak Türk ordusunun eline geçti. Bundan sonraki hedef Manisa idi. Manisa'nın ilk kurtarılan ilçesi Kula oldu. Burası 2. Süvari Tümeni tarafından 4 Eylül günü zapt edildi. Bunu diğer kasaba ve köylerin

kurtarılması izledi.

5 Eylül günü Alaşehir 20. Süvari Alayı tarafından geri alındı. Türk ordusu Alaşehir ovasına indikten sonra gıda sıkıntısı ortadan kalktı. Aynı gün Salihli Muharebeleri neticesinde Salihli de kurtarıldı. Bu muharebelerde Çerkez Ethem'in adamları da Yunan ordusu ile birlikte savaşmıştır.

6 Eylül günü Bintepe Muharebesi'nin ardından Akhisar zapt edilmiştir. 7 Eylül günü Ahmetli kurtarıldı. Aynı günün akşamı 1. Ordu ileri birlikleriyle 'Turgutlu'yu ele geçirmiştir. Manisa ise 8 Eylül günü Yunan artçıları ve yerli Rum çeteleri ile yapılan çatışmaların ardından Türk ordusunun eline geçmiştir. 1. Süvari Tümeni başlarında Süvari Kolordusu Kumandanı Fahrettin Paşa olduğu halde saat 10.30'da şehre girmiştir.

Diğer taraftan Yunanlılar oluşturdukları yangın timleri vasıtasıyla şehir kasaba ve köyleri yakmışlardır. Halka her türlü insanlık dışı zulümlerde bulunmuşlardır. Mallarını gasp etmişler, yangınları söndürmek isteyen silahsız masum halka kurşun sıkmışlardır. Yine canlarının derdine düşerek yangından kaçmak isteyen Müslümanları engelleyerek kurşunlamışlardır. Aynı zamanda yangın çıkardıkları yerlerde dükkânlara ve evlere girerek soygun yaparak iki yönlü zarar vermişlerdir.

Yunan ordusunun çıkardığı yangınlar nedeniyle yanan binaların, dükkanların, ölen ve öldürülen kişilerin sayısı farklı rakamlar verilmektedir. Ancak, yabancılardan oluşan inceleme heyetleri dahi büyük zulmü ve yangınları tespit etmişlerdir. Sonuç olarak Yunanlıların bu hukuk dışı uygulamaları uluslararası hukuk açısından da suç teşkil etmektedir. Türk hukukçularının ve hariciyecilerinin bu konuyu uluslararası siyaset alanına ve mahkemelere taşımaları yıllar sonra olsa bile milli vicdanı bir nebze olsun rahatlatacaktır.

KAYNAKÇA

Arşivler, Gazeteler ve Dergiler

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 93, Ocak 1992, Belge No: 2418, s. 206-210.

Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASEA)

Babalık

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (CDABCA)

Hâkimiyet-i Milliye

İkdâm

İstikbâl

Kızılay Arşivi

Peyâm-ı Sabâh

Sada-yı Hak

Varlık

Kitaplar, Makaleler ve İnternet kaynakları

Adivar, Halide Edip, Türk'ün Ateşle İmtihanı Kurtuluş Savaşı Anıları, Dördüncü Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul 1975.

Akıncı, İbrahim Edhem, Demirci Akıncıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Altay, Fahrettin, On Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası, İnel Yayınevi, İstanbul 1970.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, C.II (Anadolu'da Yunan Mezalimi), (Haz. Uğurban Demirtaş ve diğerleri), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996.

Belen, Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.

Belen, Fahri, Büyük Türk Zaferi Afyondan İzmir'e İstiklal Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tahliller, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.

Gündüz, Asım, Hatıratlarım, Haz. İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik, Akşam-Teşebbüs Matbaası, 1338.

<https://www.akhisartb.org.tr/15/akhisar-ve-tarihcesi> ET: 20.09.2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCKbelen,_Saruhanl%C4%B1 ET: 13.09.2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Horozk%C3%B6y,_Yunusemre ET:

13.09.2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Uncubozk%C3%B6y,_Yunusemre ET:
13.09.2022.

http://www.arasikackm.com/m/saruhanli_alibeyli-koyu-saruhanli. ET:
13.09.2022.

https://arasikac.com/harita-arasi-kac-km-saat/?utm_content=saruhanli-mutevelli. ET: 13.09.2022.

<https://www.haritatr.com/sinirli-koyu-haritasi-m7e7a#:~:text=Sinirli%20K%C3%B6y%C3%BC%20ba%C4%9Fl%C4%B1%20oldu%C4%9Fu%20Turgutlu,mesafesi%20ise%20yakla%C5%9F%C4%B1k%202022%20kilometredir>.ET. 13 Eylül 2022.

http://www.arasikackm.com/m/saruhanli_saruhanli-hacirahmanli, ET:
13.09.2022.

Parlak, Türkmen, İşgalden Kurtuluşa 2, Yunan Ege'den Nasıl Gitti Son Günler, İzmir Sosyal Hizmetler Vakıf Kültür Yayınları, İzmir 1983

Turan, Mustafa, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Cilt II, Kısım VI, Kitap III, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Us, Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Haz: İsmail Dervişoğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

LÜTFİ KIRDAR'IN VALİLİĞİ DÖNEMİNDE MANİSA'DA YAPILAN FAALİYETLERİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

Ünal ÜSTÜNDAĞ

Giriş

Mehmet Lütfi Kırdar 15 Mart 1888'de Kerkük'te doğmuştur. Bağdat'taki lise eğitiminin ardından İstanbul'a gelmiş ve Mekteb-i Tıbbiye'de eğitim almıştır. Henüz tıp eğitimi sırasında Balkan Savaşı'na katılan Kırdar, sonrasında Necef ve Musul'da hekimlik, I. Dünya Savaşı sırasında Lübnan ve Filistin'de çeşitli hastanelerde başhekimlik, 1916'da yetimhane müdürlüğü yapmıştır. 1918'de İstanbul'a Sağlık İşleri Müdürlüğü görevine atanmış, Mondros Mütarekesi sonrasında Milli Mücadele'ye katılmıştır. Milli Mücadele'de Erzurum, Trabzon, Bayburt, Aydın, Denizli ve Nazilli başta olmak üzere pek çok bölgede başarılı çalışmalar yürütmüştür. Kırdar'a başarıları nedeniyle İstiklâl Madalyası taltif edilmiştir. Savaş sonrası Viyana ve Münih'te uzmanlık eğitimi alan Kırdar, İzmir'de Göz Hastalıkları Uzmanı olarak görev yapmıştır. 1933 yılında bir süre İzmir Sıhhiye Müdürlüğü yapan Kırdar, Kütahya'dan Milletvekili seçilmiştir. Atatürk'ün isteğiyle bu görevi bırakıp Manisa Valisi olmuş, başarıyla yürüttüğü görevini İstanbul Valiliği ile sürdürmüştür. 1938 ve 1949 tarihleri aralığında yürüttüğü İstanbul Belediye Başkanlığı ve Valiliği sırasında şehrin imar planına uygun şekilde yenilenmesi gibi başarılı çalışmalar yürütmüştür. Kırdar medya mensuplarıyla kurduğu iyi ilişkilerle dikkat çekmiş, basın toplantısı geleneğini başlatan bürokratlar arasına girmiştir. 1950 seçimleri öncesinde görevinden istifa eden Kırdar, CHP Manisa Milletvekili olarak meclise yeniden girmiştir. 1954 seçimlerinde Bağımsız İstanbul Milletvekili seçilen Kırdar, bir süre sonra Demokrat Parti'ye katılmıştır. 1957 yılında yeniden seçilen Kırdar, Demokrat Parti'nin son Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştur. Lütfi Kırdar, 27 Mayıs 1960 Askeri

Darbesi sonrasında, Yassıada Mahkemeleri'nde duruşma sırasında kalp krizi geçirmiş ve 17 Şubat 1961'de vefat etmiştir.¹

Dr. Lütfi Kırdar'ın günümüze kadar ulaşmış yerel yönetimler konusundaki başarısına dair ilk aşama, 28 Ağustos 1936'da Cumhurbaşkanı Atatürk ve bakanlar kurulunun imzalı kararı ile Manisa'ya Vali olarak atanmasıyla başlatılmalıdır.² Lütfi Kırdar'a bu görevin verilmesinin temel nedenlerinden biri Atatürk'ün İzmir Fuarı'nı açmak üzere Ankara'dan İzmir'e giderken Manisa'da yaşadığı trafik kazasıdır. Yolları bozuk Manisa'da, Yunan işgali sonrasında bir kalkınmanın görülemediğini fark eden Atatürk, bir çocuğun ölümüne neden olan kaza nedeniyle oldukça üzülmüş, yakın çevresindeki güvenilir isim Dr. Lütfi Kırdar'ı Manisa Valiliği'ne getirilmesini istemiştir.³

Basınla samimi ve şeffaf ilişki kurmaya özen gösteren Kırdar, bu yönü ile hem faaliyetlerinin hem de Manisa'nın basında daha çok yer almasını ve şehirde yaşanan büyük dönüşümün tüm ülkede görünür olmasını sağlamıştır.

Lütfi Kırdar'ın Manisa Valiliği'ne dair ilk haber 10 Ekim 1936 tarihinde Yeni Asır Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Gazete Kırdar'ın gelişiyile önemli bir kalkınma hamlesine başlanacağını duyurmaktadır.⁴ Bir gün sonra Anadolu Gazetesi, Yeni Manisa Valisi Kırdar'ın istasyonda, bir buket çiçekle karşılandığını yazmaktadır.⁵

1. Lütfi Kırdar Döneminde Manisa'da İmar Faaliyetleri ve Ulusal Basına Yansıması

Lütfi Kırdar'ın Manisa Valiliği görevi ile ilgili, 1936 yılı Ekim ayından başlayarak 1937 yılı Ocak ayına dek yürüttüğü inceleme, araştırma, planlama ve strateji oluşturma faaliyetlerini, bölgesel gazeteler yakından takip etmiştir. Lütfi Kırdar'ın belirli bir plan dâhilinde hızla uygulamaya geçirdiği çalışmalar ulusal basına ancak 1937 yılının Ocak ayında yansımıştır.

¹ Deniz Gürer, "Mehmet Lütfi Kırdar (1888-1961)", *Atatürk Ansiklopedisi*, 25.08.2022 tarihinde <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-lutfi-kirdar-1888-1961/?pdf=5184> adresinden erişilmiştir.

² BCA.30.18.1.2./68.72.1.

³ Üner Kırdar, Aktaran: Olcay Soğuk, *Efsane Vali İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın Yaşam Öyküsü*, Doğan Kitap, İstanbul, 2019, s. 32-33.

⁴ "Manisa'da Yeni Vali Lütfi Kırdar İşe Başladı", *Yeni Asır*, 01.10.1936.

⁵ "Yeni Manisa Valisi", *Anadolu*, 02.10.1936.

Vali Lütfi Kırdar, Manisa'ya ilk geldiği günlerde, temel ihtiyaçları belirlemiş, elektrik ve su işlerinin mevcut durumuyla yakından ilgilenmiştir. Gazeteler, Kırdar'ın şehir merkezi ile belde ve kazalarda imar faaliyetlerini önceleyen bir yaklaşımda olduğunu ve mevcut bütçe üzerine çalışmalar yaptığını yazmaktadır. Kırdar'ın Valilik görevinin henüz ilk ayında ön gördüğü planlama içerisinde Atatürk heykeli yapımı, su, elektrik, yol, ağaçlandırma, kütüphane, stadyum ve köylerin kalkınması gibi projeler yer almaktadır.⁶

17 Ocak 1937 tarihli Son Posta Gazetesi, Lütfi Kırdar'ın Akhisar ilçesindeki çalışmalarını gündeme taşımıştır. Bölgede bir Halkevi ve okul inşa kararı alınmış, sağlık alanında atılımlar yapılmış, ağaçlandırma ve hayvancılık çalışmaları başlamıştır. Habere göre köy yolları onarılacak, çocuklar için kurslar açılacak ve Akhisar köylülerine eğitici konferanslar verilecektir.⁷ Vali Lütfi Kırdar'ın Manisa görevi sırasında ulusal çapta ilk haberin Manisa ilçesi ve köylerine dair olması, dönemin köycülük politikasıyla da örtüşen bir durumdur.⁸

Manisa'da Vali Lütfi Kırdar tarafından kısa sürede uygulamaya konan geniş çaplı kalkınma hareketi, Tan Gazetesi tarafından yılın en büyük kalkınma hareketi olarak duyurulmuştur. Gazetenin 10 Şubat 1937 tarihli haberine göre, Manisa'da yeni bir Halkevi açılacaktır. Ayrıca 1937 yılı Şubat ayı itibariyle yaklaşık 20 köyde ilkokul inşa edilmeye başlanmıştır.⁹

13 Şubat 1937 tarihli Akşam Gazetesi, Kırdar'ın yapmakta olduğu kalkınma faaliyetleri arasında bir Orduevi ve şehir gazinosu olduğunu

⁶ F.A., "Manisa Vilayetinde Yeni Faaliyete Doğru", *Anadolu*, 06.10.1936; Akın, "Manisa Halkevi Güzel Çalışıyor", *Yeni Asır*, 13.10.1936; "Manisa'da Köy Kalkınması İçin Hazırlıklar Var", *Anadolu*, 27.11.1936; Akın, "Manisa Vilayet Kongresi", *Yeni Asır*, 29.12.1936.

⁷ "Akhisarlılar Onar Para Vererek Muazzam Bir Bina Yaptırıyorlar", *Son Posta*, 17.01.1937.

⁸ Tek parti döneminde, özellikle 1935 sonrasında ele alınan köycülük politikalarına dair Manisa'da, Lütfi Kırdar döneminde büyük imar ve kültür faaliyetleri yapılmıştır. 1938 yılı itibariyle Manisa köy ve kasabalarında toplam 128 yeni okul, 330 kilometre yol, yüzlerce köprü yapılmış, çok sayıda köye de abideler dikilmiş ve radyolar konmuştur; *Cumhuriyet'in 15. Yılında Manisa*, Kemal Matbaası, İstanbul, 1938, s.170.

⁹ "Manisa'da Önümüzdeki Yılın Büyük Kalkınma Hareketi", *Tan*, 10.02.1937; "Manisa'da Büyük Bir Faaliyet Göze Çarpıyor", *Anadolu*, 24.01.1937.

yazmaktadır. Gazete, Vali Kırdar'ın samimi ve sevilen kişiliğine vurgu yaparak, kendisine gelen en küçük talepleri dahi dikkate aldığını ve talep sahiplerine, çözüm yollarını gösterdiğini yazmaktadır.¹⁰ Kısa sürede Manisalıların gönlünü kazanan Kırdar halkla yakın temaslar kurmakta, ilçeler, beldeler, köylere kadar giderek örnek bir devlet adamlığı sergilemektedir. Ayrıca Kırdar, ihtiyaç sahibi Manisalıların kıyafet, kömür ve sıcak yemek ihtiyaçlarını gidermek üzere çalışmalar yapmıştır.¹¹ Anadolu Gazetesi, 1937 yılı Temmuz ayında Turgutlu'da ikamet eden 70 kadar köylünün, Manisa valiliğine randevusuz geldiğini aktarmaktadır. Kırdar, tarlaları ellerinden alınan köylülerin şikâyetlerini dinlemiş, durumdan üzüntü duymuş, ilgili müdürlüklerden bir heyeti toplamış, defterdar vekilini çağırarak durumun hızla sonuçlanması için çaba harcamıştır. Köylüler, Vali Lütfi Kırdar'ın yanından memnuniyet duyarak ayrılmıştır.¹² Benzer bir olaya Yarım Ay Dergisi yazarı Mükerrerrem Kamil Su'da tanıklık etmiştir. Mükerrerrem Kamil Su, Manisa Valisi Lütfi Kırdar'a gelen göçmen iki köylünün, kendilerine verilen toprağın başka köyden olmasını rica ettiklerinde, Kırdar'ın ilgili müdürle sorunu beş dakika içerisinde çözdüğüne şahitlik etmiştir.¹³ Dergi'nin 15 Mart 1937 tarihli sayısında yayınlanan "*Ne Mutlu Manisa'ya*" isimli makale, yerli halkın ağzından, Kırdar'ın o güne dek şehre gelen en bilgin vali olduğu, alçakgönüllü kişiliğiyle sabahları gün aydınlanmadan en kenar mahalleleri dolaştığı, halkın dertlerini dinlediği, becerikli ve çalışkan olduğunu aktarmaktadır.¹⁴

Lütfi Kırdar'ın Manisa'nın imarı konusunda önemle üzerinde durduğu konu ekonomi ve finans meselesidir. Kurun Gazetesi'nin 19 Mart 1937 tarihli haberine göre, Manisa Vilayet Meclisi'nde onaylanan bütçenin en yüksek kalemi 376.703 lira ile kültür işlerine ayrılırken ikinci sırayı 76.978 lira ile sağlık işleri almıştır.¹⁵ Bütçe, Manisa'nın kültürel faaliyetleri öncelediğini göstermektedir. Ayrıca habere göre çizilen şehir imar planı uygulamaya geçirilmiştir. Plana göre, Cumhuriyet Caddesi, İstasyon, Valilik çevreleri düzenlenmektedir. Akhisar'da ulaşım sorunu

¹⁰ "Manisa'da Mühim İmar İşlerine Başlanıyor", *Akşam*, 13.02.1937.

¹¹ "Bugün Manisa'da Ağaç Bayramı Var", *Anadolu*, 14.02.1937.

¹² "Turgutlu'daki Toprak Meselesi", *Anadolu*, 24.07.1937.

¹³ Su, Mükerrerrem Kamil, "Ne Mutlu Manisa'ya", *Yarım Ay*, 15.03.1937, s.27.

¹⁴ *agm*, s.26-27.

¹⁵ "Manisa İmar Ediliyor", *Kurun*, 19.03.1937.

çözümüştür. Beyoba bataklığı kurutulmuş, okaliptüs ağaçları dikilmiş, Kapaklı-Akhisar yolu ağaçlandırılmıştır.¹⁶

Tan Gazetesi 5 Nisan 1937 tarihli haberinde Vali Kırdar'ın Kripel'e hazırlattığı Atatürk heykeli taslaklarının ilgili kurumlar tarafından beğenilmediğini aktarmaktadır. Çözüm olarak bir uluslararası yarışma düzenlenecektir. Ayrıca, Manisa'da harap durumdaki mevcut hastane yerine, modern bir hastane ve doğum evi inşa edilecektir. Gazetenin 1937 yılı içerisinde Manisa'da hayata geçirileceğini bildirdiği diğer imar işi ise yeni okul binalarıdır. Turgutlu, Akhisar ve Kula ilçe merkezlerinde yapılmakta olan okulların inşaatları devam ederken yeni kurulacak kız enstitüsü için faaliyete geçilmiştir.¹⁷

Bölgesel gazeteler dikkate alındığında 1937 yılının Nisan ayından Eylül ayına kadar geçen altı aylık süreç, yoğun bir kalkınma hamlesinin henüz başlangıcıdır. Bu dönemde Turgutlu'da posta ve telgraf binası, bir Halkevi ve iki okul inşa edilmiş, Atatürk heykeli çalışması başlatılmıştır.¹⁸ Adliye binası kararı bu dönemde alınmış, Mayıs ayı itibariyle İzmir-Akhisar yolunda Atatürk Bulvarı, İzmir-Turgutlu yolunda da İnönü Bulvarı tamamlanmıştır.¹⁹

28 Eylül 1937 tarihli Kurun Gazetesi haberleri arasında, parke taşları sayesinde tozdan kurtulmanın sevincini yaşayan Manisa vardır. Haber, Kırdar'ın on beş bine yakın ağaç diktiğini belirtmektedir. Parti binası ve elektrik şebekesi işleri de hızla yol almaktadır.²⁰ 14 Kasım 1937 tarihli Ulus Gazetesi yeni halkevinin açılış törenini Kırdar'ın gerçekleştirdiğini yazmaktadır.²¹ 20 Kasım 1937 tarihli Haber gazetesi ise bir sene içerisinde Manisa'yı ihya eden Lütfi Kırdar'ın görselini yayınlamaktadır.²²

Vali Lütfi Kırdar kendisinden önceki dönemde bir anlaşmazlık nedeniyle çözümsüz kalan Hal projesinin hayata geçirilmesi için önemli

¹⁶ "Manisa'da İmar Faaliyetleri", *Anadolu*, 17.03.1937.

¹⁷ "Manisa Memleket Hastanesi Kısa Zamanda Bitecek", *Tan*, 05.04.1937.

¹⁸ "Turgutlu'da Yeni Bir İstasyon Binası Yapılacak", *Yeni Asır*, 24.04.1937; "Bayram Her Yerde Çok Güzel ve Canlı Geçti", *Anadolu*, 27.04.1937; "Kasabamızda çocuk haftası...", *Yeni Asır*, 27.04.1937; "Turgutlu Atatürk Heykeline Kavuşuyor", *Anadolu*, 28.04.1937.

¹⁹ "Manisa Valisi B.L. Kırdar Ankara'dan Avdet Etti", *Anadolu*, 20.05.1937; "Manisa Valisi Ankara'ya Gitti", *Anadolu*, 04.05.1937.

²⁰ "Manisa'da Yapılan Güzel İşler", *Kurun*, 28.09.1937.

²¹ "Turgutlu Halkevi", *Ulus*, 14.11.1937.

²² "1 Yılda 25 Mektep ve Sayısız Binalar, Yollar", *Haber*, 20.11.1937.

bir adım atmıştır. 3 Ocak 1938 tarihli Haber gazetesi bu durumu sayfalarına taşıırken, ağaçlandırma faaliyetlerine de değinmiştir. Daha önce şehre dikilen yaklaşık on bin ağacın dışında, yirmi bin ağaç daha getirilmesi kararlaştırılmıştır.²³ Haber Gazetesi, 6 Ocak 1938'de artık ağaçlı, asfalt yollarla donatılan şehri Gediz'e süzülen ışık şelalesine benzetmektedir. Gazete, artık binalar yükselen şehirde Mimar Sinan eseri Muradiye Camii'nin onarıldığını, yazmaktadır.²⁴

Kırdar 1938 yılı Ocak ayında, Ankara'ya gitmiş, Manisa'ya bir adliye, Salihli ve Alaşehir'de birer ortaokul, Doğum ve Çocuk Bakımevi bütçelerinin sözünü almıştır. Maliye Vekâleti Manisa Belediyesi'nin borcu olan 100 bin liranın 20 senelik taksidde bağlanmasına karar vermiştir.²⁵ Bu durum Kırdar'ın şehre geldiği ilk günden beri üzerinde derinlemesine çalıştığı finans meselesini rahatlatması açısından son derece önemli bir gelişmedir. Mevcut bütçelerin içerisinde kalarak ayrıca tasarruf edilmesini de sağlayan Kırdar, bu yönüyle de gazetelerin ilgisini çekmektedir. Son Posta Gazetesi'nin 23 Ocak 1938 tarihli haberine göre, Akhisar'da başlatılan imar işleriyle bölge örnek bir belde haline gelirken, yapılan işlerden tasarruf edilerek kazançlı da çıkmıştır. Örneğin 57 bin lira keşif bedeliyle başlanan okul 26 bin liraya bitirilmiştir.²⁶

Kırdar, 1938 yılı Şubat ayında, Akhisar'dan geçmekte olan İktisat Vekili Şakir Kesebir ile görüşmüş, dönüşte Manisa'ya uğraması konusunda söz almıştır.²⁷ Kesebir'in sözünü tutarak 15 Şubat 1938'de Manisa'ya geçmiş, incelemelerde bulunmuş ve geceyi Manisa'da geçirmiştir.²⁸ Kırdar'ın bölgeye üst düzey bürokratları davet etmesi sıklıkla görülen bir durum olup, hem şehrin tanıtımına katkı sağlanmakta, hem de Manisa'nın basında daha fazla yer alan turistik bir şehir olma amacına katkı sunmaktadır.

16 Şubat 1938 tarihli Son Posta Gazetesi, 1938 yılı içerisinde şehirde kurulacak üzüm deposuna da yer ayırırken,²⁹ Kurun Gazetesi 12

²³ "Manisa Belediyesi; Manisa Ağaçlanıyor", *Haber*, 03.01.1938.

²⁴ H.G., "Üzüm ve Aşk Diyarı: Manisa...", *Haber*, 6.01.1938.

²⁵ "Manisa Valisi'nin Ankara'da Gördüğü İşler", *Akşam*, 15.01.1938.

²⁶ "Akhisar'da Hızlı Bir İmar Faaliyeti Var", *Son Posta*, 23.01.1938.

²⁷ "İktisat Vekili B. Şakir Kesebir Ege Mıntıkasında Tetkiklerde Bulunuyor", *Akşam*, 14.02.1938.

²⁸ "İktisat Vekilimiz, Manisa'da Parlak Bir Surette Karşılandı", *Anadolu*, 16.02.1938.

²⁹ "Manisa Bu Yıl Bir Çok Yeni Binalarla Süslenecek", *Son Posta*, 16.02.1938.

Mart 1938 tarihli bir haberinde, Manisa'da yapılacak olan bayındırlık faaliyetlerini sıralamaktadır. Habere göre, Atatürk heykeli, stadyum ve yol çalışmalarına devam etmekte, çiftçiler için traktörler getirtmek istenmekte, insan ve hayvan sağlığına dair yapılar kurulmakta, bir sinema salonu açılmakta ve İzmir Fuarı'nda göz alıcı bir Manisa sergi alanı oluşturmaktadır.³⁰

Akşam Gazetesi'nin 13 Mart 1938 tarihli haberine göre Manisa Umumi Meclisi onayıyla hazırlanan 1938 bütçesinde en büyük kalem, bir önceki yılda olduğu gibi 388.981 lira ile kültür işleri oluşturmaktadır.³¹ Bütçenin resmi onayı 10 Mayıs 1938'de Cumhurbaşkanı Atatürk ve Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşmiştir.³²

Manisa için 1938 yılı Mayıs ayı, çok sayıda açılış ve kutlamanın gerçekleştiği hareketli bir ay olmuştur. Kırkağaç'ta açılan elektrik santrali sayesinde bölgedeki köylere de elektrik verme çalışmaları başlamıştır.³³ Kırdar'ın girişimleriyle Manisa'nın dört bölgesine hoparlör sistemi kurulmuş, radyo yayını yapılmaya başlanmıştır. Yayınlarda günlük haberler, resmi duyurular ve müzik dinletilerinden oluşmaktadır.³⁴ Böylece Manisalılar ilk defa matbu yayınlar dışında bir yayın organıyla tanışmıştır.

Bir yılı arkada bıraktıktan sonra Lütfi Kırdar'ın Manisa kalkınma çalışmaları köylere daha çok yönelmiş görünmektedir. 1937'de hazırlanan beş yıllık köy kalkınma planının ilk senesi başarıyla hayata geçirilmiştir. Yapılacak faaliyetlerin köy derneklerinin onayıyla yapılıyor olması, yolsuzluğun ve işlevsizliğin önüne geçmiştir. Merkeze bağlı dokuz köye radyolar alınmış, köylülerin de dünyadan haber almaları sağlanmıştır. Köylerde telefon, yol ve köprülerle ulaşım rahatlığı sağlanmıştır. Köy evlerinin iç ve dış bakımları desteklenmiş, damları kiremitle donatılmıştır. Köylerde odalar, kütüphaneler, ambarlar, depolar, parti ve ocak binaları, nalbant, demirci, arabacı ve bakkal dükkânları açılmıştır. Parklar, bahçeler ve spor alanları oluşturulan

³⁰ "Manisa'da Bu Yıl İçinde Neler Yapılacak?", *Kurun*, 12.03.1938.

³¹ "Manisa Umumi Meclisi Kısa Zaman Zarfında Manisa'da Mühim İşler görüldü", *Akşam*, 13.03.1938.

³² *BCA*.30.18.1.2./83.40.19.

³³ "Manisa'da Ziraat Kongresine Hazırlık; Kırkağaç Köylere Elektrik Veriliyor", *Son Posta*, 25.04.1938; "Manisa Birçok Yeni Eserlere Kavuşuyor", *Anadolu*, 06.05.1938.

³⁴ "Manisa-Balıkesir Telefon Hattı Konuşmaya Başladı", *Anadolu*, 08.05.1938.

köylerde, hijyen sağlamak amacıyla su yolları ve kaldırımlar yapılmış, su giderleri yer altına alınmıştır. Ayrıca köylerin eğitimden yoksun kalmaması Horoz Köyü'nde eğitim kursu açılmış, güreş, cirit, atıcılık talimleri ve müsabakaları köylerde etkin hale getirilmiştir. Köylülerin büyük sıkıntısı kooperatif ve kredi borçları için alternatifler geliştirilmiş, etkili sonuçlar alınmıştır. Her köyün gelirinin yüzde beşi ile oluşturulan belediyeler bankası hesabı ile köylerin iktisadi kalkınmasına katkı sunulmuştur.³⁵

1938 yılı Haziran ayında bitirilen göçmen evlerine Anadolu Gazetesi'nde yer verilmiştir. Yeniköy Çiftliği'nde inşa edilen ilk evlere Balkan göçmenleri yerleştirilmiştir. Göçmenlere arazi, tohumluk ve hayvan desteği verilmiştir. Kırdar göçmen evleriyle hem inşası sırasında hem de tesliminden sonra yakından ilgilenmiş, göçmenlerin takdirini kazanmıştır.³⁶ Kırdar döneminde Manisa'da toplam 285 adet göçmen evi inşa edilmiştir.³⁷

20 Haziran 1938 tarihli Haber Gazetesi, daha önce bir milyona mal olacağı planlandığı için vazgeçilen Salihli-Ödemiş yolunun, Lütfi Kırdar döneminde on beş bin liraya mal edilmesine dair bir haber yapmıştır. Haberde yolun ekonomik ölçeklerde tamamlanma başarısı Kırdar'a mal edilmektedir.³⁸ 23 Ekim 1938 tarihli Son Posta Gazetesi bu yol üzerinde Lütfi Kırdar adı verilen çeşmenin bir görselini paylaşmıştır.³⁹

Kırdar'ın şehre ilk geldiği günlerde ele aldığı Atatürk heykeli projesinin kaidesi ve çevre düzenlemesi 1938 yılı Haziran ayında yapılmıştır.⁴⁰ Kurun Gazetesi, uluslararası boyuta taşınan Atatürk Heykeli yarışmasına 5 heykeltıraşın müracaat ettiğini yazmaktadır. Lütfi Kırdar'ın da jürisinde bulunduğu Atatürk Heykeli Yarışması sonucunda 2,5 metrelik kaide üzerine konacak 3 metrelik heykel Belediye Binası önünde yer alacaktır.⁴¹ Bu yarışma 1939 yılı Şubat ayında sonuçlanmıştır. Ancak, Fransız Heykeltıraş Poisson'un kazandığı yarışma⁴² sonucu ortaya

³⁵ Ö. Kaya, "Manisa Köylerinde Tam Bir Kalkınma Var", *Anadolu*, 13.05.1938.

³⁶ "Manisa Göçmen Evleri İnşaatı Bitti", *Anadolu*, 02.06.1938.

³⁷ *Cumhuriyet'in 15. Yılında Manisa*, Kemal Matbaası, İstanbul, 1938, s.170.

³⁸ "15.000 Lira Bir Milyonun İşini Gördü!", *Haber*, 20.06.1938.

³⁹ "Manisa Lütfi Kırdar Çeşmesi", *Son Posta*, 23.10.1938.

⁴⁰ "Manisa'da Atatürk Heykeli", *Kurun*, 22.06.1938.

⁴¹ "Manisa Vali Lütfi Kırdar'ın Fevkalade Mesaisi Şehri Tamamen Değiştirdi", *Kurun*, 22.07.1938.

⁴² BCA.30.18.1.2./88.72.1.

çıkması planlanan heykel, hayata geçirilememiş, Manisa arzu edilen Atatürk heykeline ancak 1960 yılında kavuşmuştur.⁴³

Son Posta Gazetesi'nin 21 Haziran 1938 tarihli haberine göre, Kırdar'ın Ankara'da gerekli bakanlıklarla görüşerek Manisa Belediyesi'nin borçlarını uzun vadeli bir takvime böldürmesi, Şehir Meclisinde büyük memnuniyet uyandırmış, bu nedenle İstasyondan Çamlık'a uzanan caddeye Lütfi Kırdar Caddesi adı verilmiştir.⁴⁴ 15 Eylül 1938 tarihli Akşam Gazetesi ise, "Güzel ve Mamur Manisa" başlığıyla Manisa'nın modern bir şehir haline gelmesini sayfalarına taşımış, başarının Vali Kırdar'a ait olduğunu söyleyerek halkın duyduğu memnuniyetten bahsetmiştir. Parke döşeli yolları, geniş bulvarları, hastanesi, kız enstitüsü ve diğer binalarıyla Manisa artık Avrupa'da bile benzerlerine az rastlanır konforda bir şehirdir.⁴⁵

24 Ekim 1938 tarihli Haber Gazetesi muhabiri Hulusi Günay, Vali Lütfi Kırdar'la bir röportaj gerçekleştirmiştir. Vali Kırdar Günay'a üzüm sayesinde 30 bin hektarlık alandan yaklaşık 30 milyon gelir edildiğini belirterek Manisa'nın üzüm ve güneş kenti olmakla kalmayıp ayrıca saadet kenti de olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

Manisa ilçelerinde kalkınma hamleleri devam ederken 1938 sonlarında Akhisar'da elektrik santrali devreye girmiş, Halkevi inşasına başlanmış, karakol ve eğitim kurumları açılarak ana güzergâhlarda asfaltlama çalışmaları başlatılmıştır.⁴⁷ Yeni eğitim kurumlarıyla bölgede öğrenci sayısında ciddi oranda artış görülmüştür. Durum Son Posta Gazetesi'ne yansımıştır.⁴⁸

⁴³ Konu hakkında bk. Çelebi, Mevlüt, "Manisa Atatürk Heykelinin Tarihçesi", *Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu Bildirileri*, C.II, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2018, s: 1059-1087, <http://manisasempozyumu.cbu.edu.tr/docs/kitap/Cilt2.pdf>, Görüntüleme: 26.08.2022

⁴⁴ "Ege'nin Üzüm ve Tütün Ambarı: Manisa", *Son Posta*, 21.06.1938.

⁴⁵ "Güzel ve Mamur Manisa", *Akşam*, 15.09.1938.

⁴⁶ Hulusi Günay, "Manisa'da Bağ Bozumu, Üzüm ve Güneş Diyarı Manisa", *Haber*, 24.10.1938.

⁴⁷ Lütfi Kırdar'ın Valiliği döneminde tüm Manisa'da toplam 330 km şose yol yapılmış, bu yollar üzerine 613köprü inşa edilmiştir. Yalnızca yollar için bütçeden 4 milyon 600 bin lira harcama yapılmıştır; *Cumhuriyet'in 15. Yılında Manisa*, Kemal Matbaası, İstanbul, 1938, s.140.

⁴⁸ "Akhisar'da Yeni binaların Açılma Törenleri Yapıldı", *Son Posta*, 07.11.1938.

Vali Lütfi Kırdar, 1938 yılı Kasım ayı başlarında Manisa’da bir şarap fabrikası ile doğum evi temeli atmıştır. Bu dönemde çok sayıda açılışın devam ettiği basından takip edilebilmektedir.⁴⁹ Yaklaşık bir ay sonra İstanbul’a tayin edilecek olan Kırdar’ın, görevinin son anına kadar aynı özenle yürüttüğü imar faaliyetleri sürdürülebilir sosyal kalkınmanın da başlatılmış olması bakımından da önemlidir.

Lütfi Kırdar’ın Manisa faaliyetlerine dair son haberlerden biri 3 Aralık 1938 tarihli Akşam Gazetesi’nde yayınlanmıştır. Gazete İstanbul Valiliği’ne tayin edilen Kırdar’ın zamanında Manisa’daki büyük değişime dikkat çekmektedir. Gazete, üzgün Manisa halkının kendisine gönülden başarılar dilediğini yazmaktadır.⁵⁰ Kırdar, resmen 29 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve bakanlar kurulunun imzalı kararnamesi ile İstanbul Valiliği’ne getirilmiştir.⁵¹

2. Lütfi Kırdar Döneminde Manisa’da Kültürel Çalışmalar ve Ulusal Basına Yansıması

Kırdar’ın şehre geldiğinde öncelikli olarak ele aldığı konular arasında kültürel faaliyetler de vardır. Kırdar kültürel kalkınmayı öncelediği programlar dahilinde, öğretmenler ve okulların durumuyla yakından ilgilenmiş, Kırkağaç, Soma, Alaşehir, Kula, Eşme, Gördes, Salihli ve Turgutlu’ya müfettişler görevlendirerek ihtiyaçların belirlenmesini sağlamıştır.⁵²

Vali Lütfi Kırdar, bölge denetimleri sırasında Alaşehir’de bir ortaokul inşa edilmesine karar vermiştir. Ocak 1937 tarihli Anadolu ve Kurun gazeteleri konuyu “Alaşehir’de Bir Orta Mektep Açılacak” haberiyle duyurmuştur.⁵³ Vali Kırdar, Turgutlu’da da bir okul yaptırmış ve 1937 yılı Cumhuriyet Bayramı’nda açılmasını sağlamıştır.⁵⁴

Kırdar okul açmakla kalmayıp bölgedeki öğretmen sıkıntısını da giderecek çözümler üretmiştir. 24 Şubat 1938 tarihli Haber Gazetesi vekil öğretmenler için bir kurs açılacağını bildirmektedir. Habere göre, Kırdar, hedeflerinin her sene 100 öğretmen yetiştirerek 4 sene içerisinde

⁴⁹ “Manisa ve Kazalarında Yeni Birçok Binaların Açılma Töreni Yapıldı”, *Son Posta*, 06.11.1938.

⁵⁰ “Dr. Lütfi Kırdar’ın Manisa’daki Eserleri”, *Akşam*, 03.12.1938.

⁵¹ *BCA.30.18.1.2./85.99.16*.

⁵² “Atatürk Abidesi İçin Bir Heykeltıraş Getirildi”, *Anadolu*, 15.11.1936.

⁵³ “Alaşehir’de Bir Orta Mektep Açılacak”, *Anadolu*, 27.01.1937; ⁵⁴ “Alaşehir’de Bir Orta Mektep Açılacak”, *Kurun*, 29.01.1937.

⁵⁴ “Turgutlu’da Yeni Mektep”, *Anadolu*, 16.10.1937.

Manisa'da öğretmensiz köy bırakmamak olduğunu söylemektedir. Kurslarda vekil öğretmenler aynı zamanda ziraat faaliyetleriyle de uğraşacak ve köy kalkınmasına katkı sunacaklardır.⁵⁵ Son Posta Gazetesi, 1938 yılı Haziran ayında yaptığı haberde Manisa'da 120 öğretmen adayına kurs verilmeye başlandığını yazmaktadır. Gazete eğitim kurumlarında alınan yolu takdir ederken Manisa'da bir liseye daha ihtiyaç duyulduğunun altını çizmektedir.⁵⁶ Son Posta Gazetesi'nin ihtiyaç duyulan liseye dair haberi dikkate alınmış, bir ay sonra aynı gazete lisenin açılacağını bildirmiştir. Bu arada Manisa hızla inşa edilen Kız Enstitüsü eğitime başlamış, bir sergi dahi açmıştır. Ayrıca Manisa'da Ulus Mektepleri açılmış ilk mezunlarını vermiştir.⁵⁷ Lütfi Kırdar döneminde özellikle kırsal kesimdeki halka yönelik çok sayıda kurs açıldığı görülmektedir. 16 Şubat 1938 tarihli Son Posta Gazetesi haberine göre, köycülük politikası kapsamında Manisa'da zirai kurslar yanında muhtarlar kursu açılmış ve çok olumlu sonuçlar alınmıştır.⁵⁸

Vali Lütfi Kırdar'ın Manisa'da kültürel bir kalkınma için yakından ilgilendiği kurumlardan biri de Halkevleri olmuştur. 1938 yılı sonu itibarıyla Manisa'da 8, ilçelerde 11 Halkevi, 73 nahiye ve yüzlerce temsilcilikle teşkilatlanmış durumdadır. Kırdar döneminde Akhisar Halkevi inşa edilmiş, Turgutlu Halkevi satın alınmış, Kırkağaç ve Demirci Halkevleri açılmış, Kula ve Gördes Halkevleri projeleri tamamlanmıştır.⁵⁹

Kırdar Halkevi'ne hemen hemen her gün giderek, il ve ilçe toplantıları yapılmasını sağlamış, bu toplantılarda kültürel faaliyetlerin planlamalarını yapmıştır.⁶⁰ Kırdar döneminde Halkevi'nde Edebiyat Geceleri ve Halk Geceleri etkinlikleri başlatılmıştır.⁶¹ 21 Mart 1938 tarihli Son Posta Gazetesi haberine göre Manisa Halkevi, "Gediz" isimli bir dergi çıkartmakta, tiyatro oyunları sahneye koymakta, müzik dersleri vermekte, müze, tarih ve spor kollarıyla da aktif çalışmalar

⁵⁵ "Manisa'da 450 Köy Mektepsiz", *Haber*, 24.02.1938.

⁵⁶ "Ege'nin Üzüm ve Tütün Ambarı: Manisa", *Son Posta*, 21.06.1938.

⁵⁷ "Manisa Nihayet Büyük Bir Liseye Kavuşuyor", *Son Posta*, 11.07.1938.

⁵⁸ "Manisa Bu Yıl Bir Çok Yeni Binalarla Süslenecek", *Son Posta*, 16.02.1938.

⁵⁹ *Cumhuriyet'in 15. Yılında Manisa*, Kemal Matbaası, İstanbul, 1938, s.37, 38.

⁶⁰ "Manisa'da Parti ve Halkevi İşleri", *Anadolu*, 18.10.1936.

⁶¹ "Manisa Valisi Parti İdarecilerine Ziyafet Verdi", *Anadolu*, 05.01.1938; "Manisa Halkevi Muhitlerine Faydalı Müesseselerin Başındadır", *Yeni Asır*, 03.04.1938.

yürütmektedir. Ayrıca Halkevi'nde eski eserler üzerine çalışmalar yürütülmekte, dağcılık ve kayak sporları ilgiyle karşılanmaktadır.⁶²

Aralık 1936 yılı itibariyle Kırdar'ın ele aldığı konulardan biri de Şehir Kütüphanesi olmuştur. Yeni kütüphanenin Cumhuriyet Caddesi üzerine yapılmasına karar verilmiştir.⁶³ 21 Ekim 1938 tarihli Anadolu Gazetesi, şehirde yükselen kütüphanenin Cumhuriyet Bayramında açılacağını yazmaktadır. Vali Lütfi Kırdar'la yapılan röportajdan yola çıkılarak hazırlanan habere göre kütüphane yaklaşık 600 kişilik bir alana sahiptir.⁶⁴ Yazar Rauf İnan, Manisa'da görevli olduğu dönemde bir medreseden çıkan ve yakılmak istenirken Kırkağaç'ta bir okulun bodrumunda ıslak halde tutulan kitapların ne yapılacağını Vali Kırdar'a sorması üzerine, Kitaplık Yaptırma Derneği kurularak Mimar Violi'ye tasarımı yaptırılan kütüphanenin uygulamaya konduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Bu kütüphane günümüzde Kitapsaray olarak bilinen yapıdır.

Dönem basınından Lütfi Kırdar'ın Manisa'daki mevcut müzeyle yakından ilgilendiği, tarihi eserler konusunda titizlikle çalıştığı anlaşılmaktadır. Kırdar, müzeyi onarmakla kalmayıp, şehir içi ve yakınlarında olan eserlerin etüdünü yaptırarak müzeye kazandırmayı planlamıştır. Kırdar ayrıca kazılar da planlamıştır.⁶⁶ Bu dönemde Sardes harabelerine dair ilgi çekici konferans faaliyetleri de görülmektedir.⁶⁷

Lütfi Kırdar, geleneksel Manisa el sanatlarının yeniden yaşatılması, iktisadi ve turistik boyutunun öne çıkartılması için de çalışmalar yürütmüştür. 14 Ocak 1937'de Manisa Ev ve El İşleri Sergisi açılmış, 22 gün açık kalan sergiyi yaklaşık on bin ziyaretçi gezmiştir. Sergi Yarım Ay dergisinde haber olmuştur.⁶⁸ Ulus Gazetesi 14 Temmuz 1937'de Kız Enstitüsü'nün temel atma haberini paylaşmıştır. Bu açılışa da bir el işi sergisi düzenlenmiştir.⁶⁹

⁶² "Manisa İmar Faaliyetleri", *Son Posta*, 21.03.1938.

⁶³ "Bir Dağ, Bir de Atlı Spor Kulüpleri Kuruldu", *Yeni Asır*, 22.12.1936.

⁶⁴ "Ege'nin Müstakbel İncisi: Manisa", *Anadolu*, 21.10.1938.

⁶⁵ Aktaran: Olcay Soğuk, *Efsane Vali İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın Yaşam Öyküsü*, Doğan Kitap, İstanbul, 2019, s.37.

⁶⁶ "Manisa'da Bulunan Mozaikler Çok Kıymetlidir", *Yeni Asır*, 01.01.1937.

⁶⁷ "Manisa Halkevinde Faydalı Çalışmalar", *Yeni Asır*, 27.05.1937.

⁶⁸ "Manisa El ve Ev İşleri Sergisi Açıldı", *Yeni Asır*, 15.01.1937; Su, Mükerrerrem Kamil, "Ne Mutlu Manisa'ya", *Yarım Ay*, 15.03.1937, s.26.

⁶⁹ "Manisa Kız Enstitüsü Açılacak", *Ulus*, 27.06.1937.

Lütfi Kırdar'ın halkçılık prensibi ile ortaya koyduğu köycülük stratejilerinin en belirgin örneği geleneksel köy gezileridir. 1937 yılı Şubat ayı başında, Kırdar'ın yanındaki geniş protokolle birlikte, Horoz ve Muradiye köylerine gezi düzenlemiş, köylüler tarafından tezahüratlarla karşılanmıştır. Yeni kurulan Manisa Atlı Spor kulübü elemanlarının atlarıyla katıldıkları bu tip gezilerde köylü, köy kalkınması, spor, sağlık, ziraat ve eğitim faaliyetleri konusunda aydınlatılmaktadır.⁷⁰ Manisa spor kulüplerinin de iştirak ettiği gezilerde, futbol karşılaşmaları düzenlenmektedir.⁷¹ Kırdar'ın kısa Manisa Valiliği döneminde bu tip gezileri gelenekselleştirdiği ve her gezi sonrasında beraberindeki ekibin daha da genişlediği görülmektedir. Halkın yoğun ilgiyle karşıladığı ilçe ve köy gezilerinde sağlık taramaları da yapılmaktadır.

Lütfi Kırdar, Manisa'nın yalnızca modern bir şehir olarak yapılanmasına değil, kültürel olarak da kalkınırken, ülke çapında ilgi görecektir turistik bir şehir olmasına uğraşmıştır. Turistik tanınma çabasının en önemli ayaklarından birini İzmir Fuarı oluşturmaktadır. Kırdar için İzmir Fuarı hem bir tanıtım aracı, hem de çok sayıda bürokratla yan yana gelerek onların ilgisini Manisa'ya çekmeye yarayacak ideal bir zemindir. 1937 yılında İzmir Fuarı'nda özel bir sergileme alanıyla Manisa göz doldurmuş, serginin şehir tanıtımına önemli bir katkısı olmuştur. Kırdar, fuarda İzmir'e gelen devlet protokolünü Manisa'da yapılacak Üzüm Bayramı'na davet etmiştir.

1937 yılındaki İzmir Fuarı Manisa sergisinde, şehrin zirai ürünlerinden kültür işlerine, turizm faaliyetlerinden spor çalışmalarına, sosyal hamlelerden bayındırlık işlerine kadar tüm eserleri sergilenmiştir. Fuar için Manisa'ya özel tasarlanan sergi yapısı girişine elinde üzüm sepetiyle bir kadın heykeli konulmuş, özel ışıklandırması ile göz dolduran bir alan oluşturulmuştur. Sergilenen ürünler arasına büyük kütüphanenin ve stadyumun maketi konulmuştur. Manisa sergisinin en önemli nesnelere birisi üzerinde köylere ve semtlere kadar tüm bayındırlık faaliyetlerinin gösterildiği büyük haritadır. Sergide hayvancılık, ziraat ve köycülük faaliyetlerine dair görseller paylaşılmış, dokumacılık ve el sanatlarına dair ürünler sergilenmiştir. Yeni Asır yazarı

⁷⁰ "Manisa'da Köycülük Hareketi ve İmar İşleri", *Anadolu*, 03.02.1937; "Manisa'da Köycülük Ve Spor Hareketleri", *Anadolu*, 02.02.1937.

⁷¹ "Turgutlu ve Çatalköprü Tenezzühü Güzel Oldu", *Anadolu*, 09.02.1937; "Manisa Halkevi Her Hafta...", *Akşam*, 16.02.1937.

Abidin Oktay, sergilemedeki başarıyı Lütü Kırdar'ın idealizmine bağlamıştır.⁷²

1938 yılı 8. İzmir Enternasyonal Fuarı ise oldukça coşkulu bir kutlama ile açılmış, Başvekil Celal Bayar'ın beraberinde Manisa Valisi Lütü Kırdar'da yer almıştır. Açılışta konuşan İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz, konuşmasında Vali Kırdar'a hazırladığı geniş ve zengin sergi alanı nedeniyle teşekkür etmiştir. Bayar ve Kırdar'ın yan yana görüntüleri basına yansımıştır.⁷³ 1 Eylül 1938 tarihli Yeni Asır, Manisa sergilemesinin on bir gün içerisinde 211 bin ziyaretçi toplanmasından yola çıkarak bir sayfaya yayılan özel bir haber hazırlamıştır.⁷⁴ Akşam Gazetesi, Manisa Sergi yapısı girişinde yer alan yağlı boya Atatürk portresinin, serginin en ilgi gören eserleri arasında olduğunu yazmaktadır.⁷⁵

Manisa'da Vali Lütü Kırdar döneminin en önemli atılımlarından biri de sportif faaliyetler ve altyapı çalışmalarıdır. Türkiye'de sadece Ankara'da bir modern stadyum varken ikincisini Manisa'ya yapılmasıyla, yeni spor kulüplerinin kurulması, mevcut kulüplerin yeniden yapılanması, çok sayıda gencin spora kazandırılması sağlanmıştır. Henüz Valiliğinin ilk günlerinde Lütü Kırdar, Manisa Şehir Stadyumu için Ankara Stadyumu planını da çizen mühendis Viyetti Viyoli'nin getirilmesini sağlamıştır. Kırdar, kurulacak Manisa Stadyumu'nun büyük ve modern bir stadyum olacağını bildirmiştir.⁷⁶ Manisa Stadyumu inşasına 1937 yılı Temmuz ayında başlanmıştır. Stadyum, içerisinde yüzme havuzları, atletizm, atıcılık gibi dallara ait özel alanları olan modern bir komplekstir.⁷⁷ 11 Eylül 1937 tarihli Tan Gazetesi hazırlanmakta olan Manisa Stadyumu'na dair yaptığı haberde, bir aydan beri devam eden stadyumun şehirde dağılık bulunan spor kulüplerini bir araya getireceğini belirtmektedir. 200 bin lira bütçe ile girilen stadyum projesinde, 1937 Eylül ayı itibarıyla toprak tesviyesi tamamlanmış, havuz

⁷² Abidin Oktay, "Enternasyonal İzmir Fuarında Manisa Pavyonu", *Yeni Asır*, 01.09.1937.

⁷³ "8'inci Enternasyonal Fuarımız Dün Başvekilin Çok Mühim Nutukları İle Açıldı", *Yeni Asır*, 21.08.1938.

⁷⁴ Adnan Bilget, "Egenin Kalbi: Manisa", *Yeni Asır*, 01.09.1938.

⁷⁵ "İzmir Fuarında Manisa ve Samsun Pavyonları", *Akşam*, 21.09.1938.

⁷⁶ "Atatürk Abidesi İçin Bir Heykeltıraş Getirildi", *Anadolu*, 15.11.1936.; "Manisa Stadyumu", *Tan*, 30.01.1937.

⁷⁷ "Manisa Vilayetinin Bütçesi Tasdik Edildi", *Yeni Asır*, 13.07.1937; "Manisa'da Takdire Şayan Bir Faaliyet Var", *Anadolu*, 11.07.1937.

alanları kazılmış, beş bin kişilik tribün ihalesine çıkmıştır. Kompleks içerisinde yüzme havuzlarıyla, tenis, futbol, voleybol, atletizm sahaları hazırlanmaktadır.⁷⁸

Anadolu Gazetesi 6 Mayıs 1938 tarihinde, 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nın tribünleri yerleştirilen yeni Manisa Stadyumu'nda yapılacağını bildirilmiştir. Ayrıca 1938 yılı Haziran ayında ulusal atletizm yarışlarının Manisa Stadyumu'nda yapılması kararı da alınmıştır.⁷⁹ Kurun Gazetesi haberine göre ise şehirde bir stadyumun faaliyete geçirilmesi bu alanda ciddi bir canlılık oluşturmuş, 1935 yılında kurulan fakat hızla kapanan Akhisar Spor Kulübü yeniden açılarak çalışmalarına başlamıştır.⁸⁰ 11 Mayıs 1937 tarihli Tan Gazetesi Alaşehir'de Akınspor Kulübü'nün açılışını haber vermektedir. Kulübün fahri başkanı Lütfi Kırdar olmuş, açılışa geçer yoğun ilgi göstermiştir.⁸¹

Manisa'da bir dağ ve bir atlı spor kulübü, Kırdar'ın girişimleriyle hayata geçirilmiştir. 1937 yılı Şubat ayı itibarıyla basında Manisa'daki kulüp faaliyetleri göze çarpmaktadır. Kırdar Atlı Spor Kulübü faaliyetlerine eşlik ederek, sporun özendirilmesi ve kulübün yeni üyelerle genişletilmesini sağlamaktadır. Anadolu gazetesi Kırdar'ın, gitgide ilginin azalması nedeniyle dağılmak üzere olan tenis kulübü içinde destekte bulunacağına emindir.⁸² Kırdar'ın bölgede tenise olan ilgiyi canlandırmak amacıyla bazı çalışmalar yaptığını, 13 Şubat 1937 tarihli Akşam Gazetesi bildirmektedir. Habere göre Kırdar, 15 Şubat 1937'de tenis kortunda bir karşılaşmaya çıkacaktır.⁸³ Yapılmakta olan stadyuma tenis kortları konulması da bu spora ilgiyi artırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Tan Gazetesi 3 Mart 1937'de Manisa'da büyük rağbet gören dağ sporlarını haberleştirmiştir. Manisa'da kurulan dağcılık kulübüne kısa zamanda yüzden fazla kayıt yaptırılmıştır. Sporcular Yılmaz, Saruhanlı, Akpınar, Muradiye ve Turgutlu'ya sportif geziler düzenlemektedir. Tan

⁷⁸ "Yeni Manisa Stadyumu Hazırlanıyor", *Tan*, 11.09.1937.

⁷⁹ "Fuarda Manisa Pavyonu", *Anadolu*, 17.06.1938; "Manisa Birçok Yeni Eserlere Kavuşuyor", *Anadolu*, 06.05.1938.

⁸⁰ "Akhisar Spor Kulübü Yeniden Açıldı", *Kurun*, 30.03.1938.

⁸¹ "Alaşehir'de Yeni Bir Kulüp", *Tan*, 11.05.1937.

⁸² "Bir Dağ, Bir de Atlı Spor Kulüpleri Kuruldu", *Yeni Asır*, 22.12.1936; "Manisa'da Göçmen Evleri İnşasına Başlanıyor", *Anadolu*, 03.02.1937.

⁸³ "Manisa'da Mühim İmar İşlerine Başlanıyor", *Akşam*, 13.02.1937.

Gazetesi, Dağcılık Kulübünün Bozdağlara düzenlediği seyahate, Vali Lütfü Kırdar'ın da katıldığını yazmaktadır.⁸⁴

3. Lütfi Kırdar Döneminde Manisa'da gerçekleştirilen Bayramlar, Kutlamalar ve Ulusal Basına Yansıması

Lütfi Kırdar'ın özenle üzerinde durduğu konulardan biri millî bayramlardır. Kırdar, Manisa Valiliği görevi sırasında Manisa'da kutlanan millî bayramları yaratıcı fikirlerle çok daha coşkulu hale getirmiş, köyden kente tüm Manisalıların bu yöndeki ilgilerini dinamik tutmuştur. Kırdar'ın Manisa'ya en büyük armağanlarından biri Üzüm Bayramıdır. Manisa'da bağcılığın bilimsel temellere oturtulmasını, verimlilik ve gelirin çoğaltılmasını önemseyen Kırdar, Üzüm Bayramı ile şehrin tanıtımına da katkı sunmuştur. Ayrıca Cumhuriyet bayramlarını millî kutlamalarla birlikte uzun bir açılışlar şölenine çeviren Kırdar için, 29 Ekim günleri, adeta Manisalılara sunulan bir yılsonu raporudur. Ulusal ve bölgesel basın kutlama ve açılışlara duyarsız kalmamıştır.

1936 yılı Ekim ayı başlarında şehre gelen Kırdar, yaklaşan Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için özel ekipler kurup, görkemli bir bayram yapılması için gereken tüm tedbirlerin alınmasını sağlamıştır. 1936 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda, özel bir gece aydınlatması yapılan Manisa, çiçek ve bayraklarla süslenmiştir. Sabahın erken saatlerinde başlayan kutlamalarda Kırdar, Manisalılarla da samimi bir hava içerisinde yan yana gelmeyi ihmal etmemiştir. Vali Lütfi Kırdar kutlamalar sürerken, Kömür Locası ve yeni bir parkın açılışını da yapmış, halka birlikte marşlar söylemiş, çocuklara hediyeler dağıtmıştır.⁸⁵ 1937 yılı Cumhuriyet Bayramı da Manisa için büyük açılışların gerçekleştiği coşkulu bir gün olmuştur. Gün boyu il ve ilçelerde açılışlar bayram coşkunluğuyla kutlanmış akşam da bir balo düzenlenmiştir.⁸⁶

1938 yılında, Cumhuriyet'in 15. yılını kutlamak için hazırlıklar yapan Manisa'da seri açılışlar 26 Ekim'de başlamıştır. İki yol ile bir halk bahçesi açan Kırdar, özellikle köylerden gelen halka ikramlarda bulunmuştur.⁸⁷ 2 Kasım 1938 tarihli Anadolu Gazetesi, Manisa'da kutlanan Cumhuriyet Bayramı'na tam sayfa ayırmış ve çok sayıda

⁸⁴ "Manisa'da Dağ Sporları Büyük Rağbet Görüyor", *Tan*, 03.03.1937.

⁸⁵ "Bayram Tasavvurun Fevkinde Parlak Oldu", *Anadolu*, 01.11.1936; Akın, "Manisa Halkevi Güzel Çalışıyor", *Yeni Asır*, 13.10.1936.

⁸⁶ *BCA.30.10.0.0/ 159.113.12*; "Cumhuriyet Bayramı Bütün Vilayetlerde ve Kazalarda Heyecanla Kutlanmıştır", *Anadolu*, 3.11.1937.

⁸⁷ "Manisa'da Cumhuriyet Bayramı Hazırlıkları", *Anadolu*, 27.10.1938.

fotoğraf paylaşmıştır. Gazete, Cumhuriyet Bayramı'nı adeta bir kalkınma günü olarak görmektedir. 29 Ekim 1938'de çok sayıda eğitim kurumu, yollar, kamu binaları, Atatürk büstleri, parklar, bahçeler, elektrik ve su santralleri açılmıştır. Anadolu Gazetesi, Manisa'da yüzden fazla inşaatın sürdüğünü belirtmektedir.⁸⁸

Manisa'da ağaç bayramının ilki 1937'de kutlanmış, Tan gazetesi Manisa'da yapılan Ağaç Bayramı'nı yakından takip etmiştir. İl ve ilçelerdeki büyük bulvarların ve parkların ağaçlandırma çalışmalarının sürdüğünü belirten gazete, Ulu Cami önündeki geniş meydana oluşturulan koruya dikkat çekmektedir. Kırdar'ın ilk ağacı dikmesiyle başlayan bayramda, gün sonuna dek on bin metrekare alan ağaçlandırılmıştır.⁸⁹ 1938 yılı baharı Manisa'da coşkuyla karşılanmış, Kurun Gazetesi üç hafta sürecek eğlence hazırlıklarını haber yapmıştır. Kutlamalar sırasıyla Akmesic, Çaybaşı, Kiraz Yaylası ve Akpınar'da yapılacaktır.⁹⁰

Vali Lütfi Kırdar'ın önem verdiği milli bayramlardan biri de 19 Mayıs, Gençlik (ve Spor) Bayramıdır. Bu bayramlarda da, gençliğe ve çocuklara yönelik mimari alanların açılışları yapılmaktadır. 1937 yılı Gençlik Bayramı'nda Muradiye Köyü ilkokulunun temeli atılırken, çocuk bahçesinin açılışı da yapılmıştır. Gündüz sporcular, dağcılar ve öğrencilerin geçitleriyle kutlanan gençlik bayramı, akşam fener alayı ile sürdürülmüştür.⁹¹ 19 Mayıs 1938 ise kutlamaların merkezi yeni açılan Manisa Stadyumu olmuştur. Kutlamalar sırasında çocuk parkı içerisindeki Atatürk heykeli açılışı da yapılmış, yerli takımların maçları izlenmiş ve akşam bir fener alayı gerçekleşmiştir.⁹²

Lütfi Kırdar'ın Manisa'ya kazandırdığı en önemli etkinlik, Üzüm Bayramı'dır. 22 Ağustos 1937 Pazar günü Manisa'da kutlanan ilk Üzüm Bayramı gerek öncesinde gerekse sonrasında basından büyük ilgi görmüştür.⁹³ Üzüm Bayramı, İktisat Vekili Celal Bayar'ın da katılımıyla gerçekleşmiş, on binlerce kişi geç saatlere kadar coşkuyla eğlenmiştir. İlk üzüm bayramı kutlamalarında Kırdar, Manisa'dan yurtdışına ihraç edilen

⁸⁸ "Manisa'da Bayram ve Yeni Eserler", *Anadolu*, 02.11.1938.

⁸⁹ "Manisa'da Ağaç Bayramı Yapıldı", *Tan*, 27.02.1937.

⁹⁰ "Manisa'da Bahar Başladı", *Kurun*, 20.04.1938.

⁹¹ "Manisa'da Yeni Çocuk Bahçesi", *Tan*, 02.06.1937; "19 Mayıs Bayramı", *Anadolu*, 22.05.1937.

⁹² Abidin Oktay, "Manisa'da 19 Mayıs Bayramı", *Yeni Asır*, 20.05.1938.

⁹³ "Manisa Üzüm Günü", *Anadolu*, 05.08.1937.

üzümlerin ülke ekonomisine sağladığı katkıyı anlatmıştır. Törene katılan Bayar, Ege üzümünün en iyi üzüm olduğunu ve Fransız üzümününin Ege çubuklarından elde edildiğini vurgulamış, konu gazetelere yansımıştır. Üzüm Bayramı vesilesiyle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü birer kutlama telgrafı yollamıştır. Kırdar döneminde, Üzüm Bayramı dışında Akhisar'da tütün, Kırkağaç'ta kavun, Turgutlu'da pamuk bayramları planlanmıştır.⁹⁴

24 Ağustos 1938 tarihli Kurun gazetesi, Manisa Üzüm Bayramının güzel ve eğlenceli geçtiğini yazmaktadır. Manisa'da Atatürk büstüne üzümden yapılmış bir çelenk bırakılmış, yalnızca bu merasime on binden fazla Manisalı katılmıştır. Üzüm toplayan kızları temsil eden canlı tablolar sokaklarda gezdirilirken, üzümler önce yarıştırılmış sonra halka dağıtılmıştır. Dillerdeki Üzüm Türküsü akşam yerini Üzüm Tangosuna bırakmıştır. Bayrama bu defa Başvekil sıfatıyla Celal Bayar da iştirak etmiştir.⁹⁵ Manisa Üzüm Bayramı ile ilgili bir haber Ulus gazetesinde 22 Ağustos 1938'de yayımlanmıştır. Kırdar, açılışta Bayar'a teşekkür etmiş, Bayar ise yaşadığı sevinci vurgulamış ve misafirperverliklerinden dolayı Manisalılara teşekkür etmiştir.⁹⁶ Adalet Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun Manisalılarla karşılıklı zeybek oynaması da basın dikkatinden kaçmamıştır. İkinci kez kutlanan Üzüm Bayramı, geç saatlere kadar devam etmiş, akşam aydınlatılmış sokaklarda bando eşliğinde fener alayı düzenlenmiştir.⁹⁷

8 Eylül 1937'de Manisa'ya kurtuluş kutlamaları için trenle gelen Başvekil İsmet İnönü, İstasyonda yoğun bir sevgi seliyle karşılanmıştır.⁹⁸ 6 Eylül 1937 tarihli Akşam gazetesi haberinden anlaşıldığına göre, İnönü'nün Manisa'ya gelişi, Lütfi Kırdar'ın özel daveti sayesinde gerçekleşmiştir.⁹⁹ Manisa'nın Kurtuluş Günü'nde Başvekil İsmet İnönü, Kırdar'ı kısa zamanda başardığı büyük işler nedeniyle tebrik etmiş, daha sonraki çalışmalarında kendisini destekleyeceğini belirtmiştir.¹⁰⁰

⁹⁴ "Manisa'da On Binlerce Bağcı, İlk Bayramını Kutladı ...", *Anadolu*, 24.08.1937; "Manisa Üzüm Bayramında Üzüm Yağmuru yağdı", *Tan*, 27.8.1937.

⁹⁵ "Manisa'da Üzüm Bayramı", *Akşam*, 24.08.1938.

⁹⁶ "Başvekilimiz Manisa Üzüm Bayramını Dün Törenle Açtılar", *Ulus*, 22.08.1938.

⁹⁷ Kemalettin Şükrü, "Başvekili de Aralarında Görme Sevinci İçinde İdiler", *Yeni Asır*, 23.08.1938; "Manisa İki Bayramı Birden Yaşadı", *Yeni Asır*, 23.08.1938.

⁹⁸ "Başbakanımız Manisa'ya Gitti", *Ulus*, 09.09.1937.

⁹⁹ "Başvekil İzmir'de", *Akşam*, 06.09.1937.

¹⁰⁰ "Manisa'nın Kurtuluş Bayramı", *Akşam*, 14.09.1937.

Sonuç

Kırdar'ın iki yıllık kısa Manisa Valiliği süresince, Manisa tarihinin en büyük kalkınma planlarından birine imza atılmıştır. Kırdar'ın bu dönemi incelendiğinde, örnek bir devlet adamında bulunması gereken vasıfları görmemiz mümkündür. Manisa Valiliği boyunca basının gücünü ve desteğini arkasına alan Kırdar, çok sayıda röportajı ile gündemde kalırken, Manisa kalkınmasıyla bütünleşmiş bir profil sergilemiş, neredeyse her faaliyetinin gün gün haber yapılmasıyla, şehrin vizyonunu etkileyecek önemli başarıların bilinir ve görünür olmasını sağlamıştır. Dönem itibarıyla henüz radyoların yaygınlaşmadığı ve gazetelerin evlere kadar giren tek iletişim materyali olduğu dönemde, Kırdar'ın ulusal yazılı basınla yürüttüğü şeffaf ve samimi ilişkinin altını çizmek gerekmektedir. Zira bu ilişki Manisa şehri açısından, yazılı basın yoluyla yapılan önemli bir tanıtım desteğidir.

Valilik görevi boyunca büyük bir azim ve istekle şehrin kültürel, iktisadi ve mimari kalkınması için uğraşan Lütfi Kırdar sayesinde, geçmişte şehzadeler yetiştiren Manisa, başarılı bir yöneticinin ilk deneyim yeri olma özelliğini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Kırdar'ın başarılı İstanbul Belediye Başkanlığı ve Valilik görevlerine giden yol Manisa'dan geçmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA.30.10.0.0./159.113.12.

BCA.30.18.1.2./68.72.1.

BCA.30.18.1.2./85.99.16.

BCA.30.18.1.2./88.72.1.

BCA.30.18.1.2./83.40.19.

Araştırma Eserler

Soğuk, Olcay, *Efsane Vali İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın Yaşam Öyküsü*,
Doğan Kitap, İstanbul,2019.

Cumhuriyet'in 15. Yılında Manisa, Kemal Matbaası, İstanbul, 1938.

Sürelî Yayınlar

Akşam Gazetesi, 13.02.1937; 16.02.1937; 06.09.1937; 14.09.1937;
15.01.1938; 14.02.1938; 13.03.1938; 24.08.1938; 15.09.1938;
21.09.1938; 03.12.1938 tarihli sayılar.

Anadolu Gazetesi, 02.10.1936; 06.10.1936; 18.10.1936; 01.11.1936;
15.11.1936; 27.11.1936; 24.01.1937; 27.01.1937; 02.02.1937;
03.02.1937; 09.02.1937; 14.02.1937; 17.03.1937; 27.04.1937;
28.04.1937; 04.05.1937; 20.05.1937; 22.05.1937; 04.06.1937;
27.06.1937; 11.07.1937; 23.07.1937; 24.07.1937; 05.08.1937;
24.08.1937; 16.10.1937; 26.10.1937; 03.11.1937; 05.01.1938;
16.02.1938; 06.05.1938; 08.05.1938; 13.05.1938; 02.06.1938;
17.06.1938; 21.10.1938; 27.10.1938; 02.11.1938 tarihli sayılar.

Haber Gazetesi, 20.11.1937; 03.01.1938; 06.01.1938; 24.02.1938;
24.03.1938; 20.06.1938; 27.06.1938; 24.10.1938 tarihli sayılar.

Kurun Gazetesi, 29.01.1937; 12.03.1938; 19.03.1937; 28.09.1937;
30.03.1938; 20.04.1938; 22.06.1938; 22.07.1938; 29.07.1938
tarihli sayılar.

Son Posta Gazetesi, 17.01.1937; 23.01.1938; 16.02.1938; 21.03.1938;
25.04.1938; 21.06.1938; 11.07.1938; 23.10.1938; 06.11.1938;
07.11.1938 tarihli sayılar.

Tan Gazetesi, 30.01.1937; 10.02.1937; 27.02.1937; 03.03.1937;
05.04.1937; 11.05.1937; 02.06.1937; 06.07.1937; 11.08.1937;
27.8.1937; 11.09.1937 tarihli sayılar.

Ulus Gazetesi, 27.06.1937; 09.09.1937; 14.11.1937; 22.08.1938 tarihli
sayılar.

Yeni Asır Gazetesi, 01.10.1936; 13.10.1936; 22.12.1936; 29.12.1936;
01.01.1937; 15.01.1937; 24.04.1937; 27.04.1937; 27.05.1937;

13.07.1937; 08.08.1937; 01.09.1937; 21.09.1937; 03.04.1938;
20.05.1938; 11.08.1938; 21.08.1938; 23.08.1938; 01.09.1938
tarihli sayılar.

Su, Mükerrerem Kamil, “Ne Mutlu Manisa’ya”, *Yarım Ay*, 15.03.1937, No:51,
s. 26-27.

Dijital Kaynaklar

Çelebi, Mevlüt, “Manisa Atatürk Heykelinin Tarihçesi”, *Geçmişten
Günümüze Manisa Sempozyumu Bildirileri*, C.II, Manisa Celal Bayar
Üniversitesi Yayınları, Manisa 2018, s: 1059-1087,
<http://manisasempozyumu.cbu.edu.tr/docs/kitap/Cilt2.pdf>,
Görüntüleme: 26.08.2022

Gürer, Deniz, “Mehmet Lütfi Kırdar (1888-1961)”, *Atatürk Ansiklopedisi*,
[https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-lutfi-kirdar-
1888-1961/?pdf=5184](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-lutfi-kirdar-1888-1961/?pdf=5184), Görüntüleme: 25.08.2022.

LYDIA PHILADELPHIASI (ALAŞEHİR) SİKKELERİNDE DIONYSOS VE ÜZÜM İKONOĞRAFİSİ

İnci TÜRKÖĞLU*

Eski ve Orta Çağlarda Lydia olarak anılan bölgenin çekirdek alanını oluşturan Manisa ilimize bağlı Alaşehir'in eski adı Philadelphia'dır ve kuruluşu MÖ 2. yüzyıla, Pergamon kralı II. Attalos Philadelphos'a atfedilir. İktidarda bulunan ağabeyi II. Eumenes'e Roma'nın tüm kıskırtmalarına rağmen ihanet etmeyen II. Attalos, Philadelphia ve Attaleia gibi kurduğu kentlerle anılır. MS 17 yılında yaşanan depremle Batı Anadolu bölgesinde Philadelphia'nın da aralarında yer aldığı 12 kent yerle bir olmuş ve Roma İmparatoru Tiberius'un (14-37) destekleriyle yeniden ayağa kaldırılmıştır. Bunun üzerine kentlerin müteşekkirliliklerini ifade etmek için adlarını değiştirdikleri görülmektedir ve Philadelphia kentinin adı Neokaisareia olarak değiştirilmiştir. Ancak İmparator Tiberius zamanında gerçekleştiği yakın zamanda kesinleştirilen bu değişiklikte kentin adının yalnızca Neokaisareia yoksa Philadelphia Neokaisareia olarak mı gerçekleştiği henüz net değildir.¹ Sikkelerde rahatlıkla takip edilebilen bu değişikliğin ağırlıkla resmi bir değişiklik olduğu, kent sakinlerinin Philadelphia adını kullanmayı sürdürdükleri anlaşılmaktadır çünkü aynı sikke serilerinin sadece Philadelphia veya sadece Neokaisareia olarak basılmış örnekleri aşağıda görülecektir. Flaviuslar hanedanının iktidarda olduğu MS 69-96 yılları arasında ise kentin adının önüne Flavia adı eklenmiştir ancak bu kez bu adın çok daha uzun süre kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, Philadelphia'ya 214 yılında İmparator Caracalla tarafından *neokoros*'luk unvanı verilmiş ve bu unvanı taşıyan imparator portresi bulunmayan sikkelerde kentin adı FL FILADELFIA olarak işlenmiştir. Tüm bu adlar sikkelerde rahatlıkla izlenebilmekte olup kentin kimliğinin bir parçasını oluşturmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Kınıklı, Denizli. E-posta: incitirkoglu@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-1865-7708.

¹ Jared J. Clark, "The Renaming of Philadelphia Neocaesarea under the Emperor Tiberius", *The Numismatic Chronicle*, 180 (2020), s. 129.

Bu çalışmada Lydia'da yer alan Philadelphia kentinin sikkelerinde gözlemlenen üzüm ve Dionysos ikonografisi irdelenmektedir. Günümüzde de Alaşehir'in ekonomisinin en önemli girdilerinden olan üzüm ve yan ürünleri, Eski Çağda doğal olarak Dionysos kültü ile ilgilidir ve bu durum Philadelphia'nın sikkelerinde de izlenebilmektedir. Philadelphia'da sistematik arkeolojik kazıların ne yazık ki yalnızca 1985-1992 yılları arasında gerçekleştirilmiş olması; diğer kazıların temel kazıları veya kaçak kazılar sonucu yapılan kurtarma kazıları formatında olması ve çoğunun yayımlanmamış bulunması nedeniyle kentin mozaik, mimari plastik ve küçük sanatlar gibi diğer sanat eserlerinde paralelleri takip etmek mümkün olamamıştır. Philadelphia sikkeleri temel olarak Hellenistik Dönem, Roma İmparatorluk dönemi imparator portreli ve portresiz sikkeler olarak gruplara ayrılabilir. Ayrıca konu çerçevesi dahilinde çalışma, üzüm ve Dionysos olarak iki ana tema altında düzenlenmiştir. İncelenen tüm sikkeler bronzdur. Tip C.6 haricinde her tip için birer örnek sikke görseli ekteki levhalarda paylaşılmıştır.

Tip A. Arka Yüzde Üzüm Salkımı (Levha 1)

Philadelphia'da yalnızca sikke arka yüzlerinde görülür. Üstte yatay betimlenen bir daldan sarkan dolgun salkıma bazen küçük bazen de büyükçe iki yaprak eşlik etmektedir. Tek bir örnekte ise bu üzüm salkımının ortasında Dionysos maskı görülmektedir. Tarihlendirilerek MS 1. yüzyıl ve Septimius Severus (193-211) dönemleri verilmektedir.

Tip A.1 Tykhe / üzüm salkımı (Claudius dönemi (41-54))

Ön yüz: ΝΕΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ. Kent suru başlıklı Tykhe büstü, sağa; noktalı bordür.

Arka yüz: ΜΑΝΤΙΟC. Üzüm salkımı; noktalı bordür.

Ref: RPC I 3036.

Magistrat: Mantios

Bilinen 7 örnek: AE, 15-18mm, 2.47-4.20g.

Tip A.2 Claudius (41-54) / üzüm salkımı

Öy: ΚΛΑΥΔΙΟC ΚΑΙCΑΡ. Çıplak baş, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΧΟΝΔΡΟ. Üzüm salkımı.

Ref: RPC I 3039A

Magistrat: Khondros

Bilinen 7 örnek: AE, 15-17.4mm, 2.06-3.44g

Tip A.3 Domitia (81-96) / üzüm salkımı

Öy: ΔΟΜΙΤΙΑ ΑΥΓΟΒCΤΑ. Giyimli büst, sağa.

Ay: ΕΠΙ ΛΑΓΕΤΑ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Üzüm salkımı.

Ref: RPC II 1336; BMC 64.

Magistrat: Lagetas

Bilinen örnek sayısı 100'den fazladır: AE, 12-20.3mm, 2.08-3.77g.

Tip A.4 Herakles büstü / üzüm salkımı (Septimius Severus dönemi?)

Öy: Defne çelenkli genç Herakles büstü, sağa, boynunda aslan postu; noktalı bordür.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛ/ΦΕΩΝ. Asma dalı, üzüm salkımlı; noktalı bordür.

Tip A.4a Bilinen 2 örnek: AE, 14-16mm, 2.35-2.91g.

Tip A.4b Bilinen tek örnek: AE, 16mm, 3.49g. (üzüm salkımında Dinoyosos yüzü var)

Arka yüzde üzüm salkımı tipi MÖ 5. yüzyıldan itibaren, ekonomilerinde üzümün önemli bir girdi olduğu Anadolu kentlerince kullanılmıştır. Bu kentler arasında Kilikia bölgesinden Soloi-Pompeiopolis², Ionia bölgesinden Ephesos³, Mysia bölgesinden Pergamon⁴, Troas bölgesinden Tenedos⁵, Phrygia bölgesinden Dionysopolis⁶ örnek olarak verilebilir. Philadelphia'nın üzüm salkımı tipli sikkelerinin ait olduğu Roma İmparatorluk döneminde ise sikkeler basan kent sayısı arttığı gibi üzüm tiplerini kullananlar da artmıştır. Lydia bölgesinde Philadelphia haricinde arka yüzde üzüm salkımı tipini kullanan kentler şunlardır: Apollonshieron⁷, Maionia⁸, Mastaura⁹, Mostene¹⁰, Nysa¹¹, Sala¹², Silandos¹³, Tmolos¹⁴, Tralles¹⁵. Philadelphia sikkelerinin bu bağlamda en dikkat çekici örneği ön yüzde genç Herakles başı bulunan ve arka yüzdeki salkımın içinde Dionysos maskı (Tip A.4b) görülen tek örnektir.

Tip B. Ön Yüzde Dionysos Büstü (Levha 1)

Ön yüzde görülen Dionysos başı, sarmaşık yapraklarından bir taç takmıştır; genç ve sakalsız yüz profilden sağa betimlenmiştir. Bu tipin

² Örneğin, SNG Cop Lycaonia-Cilicia 223-230 (MÖ 450-386), 235-238 (MÖ386-333); RPC IV.3 17212 temp.; 10311 temp.; 5839 temp.

³ Örneğin, BMC Ionia s. 64 no. 153-155 (MÖ 133-67).

⁴ Örneğin, BMC Mysia s.126 no.126 çeyrek cistophor (MÖ 133-67).

⁵ Örneğin, BMC Troas, Aeolis and Lesbos s. 92-94 no. 11-33.

⁶ Örneğin, BMC Phrygia s.182 no.1-2.

⁷ RPC IV.2 1731 temp (Antoninus Pius)

⁸ RPC IV.2 9932 temp.

⁹ RPC IV.2 2815 temp.

¹⁰ Çifte balta ve buğday başağı ile birlikte: RPC III 1962 (Sabina); RPC IV.2 8323 temp. (Antoninus Pius).

¹¹ RPC IV.2 1491 temp.; RPC VII.1 476 (III. Gordianus).

¹² RPC II 1345 (Domitia); RPC III 2433, 2436A (Traianus).

¹³ RPC IV.2 8491 temp (Marcus Aurelius).

¹⁴ RPC IV.2 2863 temp. (Antoninus Pius).

¹⁵ RPC VII.1 499 (III. Gordianus).

arka yüzlerinde yine Dionysos kültü ile ilgili unsurlar yer almaktadır: thyrsos taşıyan panter; thyrsos; dans eden Satyr, panter/aslan.

Tip B.1 Dionysos / panter ve thyrsos (MÖ 2. yüzyıl)

Ön yüz: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Sarmaşık taçlı, genç ve sakalsız Dionysos başı, sağa.

Arka yüz: Üst çevrede ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ / kesimde ΕΡΜΙΠΠΙΟΣ. Panter sola ilerliyor, başı sağa dönük; ön sağ bacağıyla thyrsos tutuyor. Noktalı bordür.

Ref: Hochard no. 1373.

Bilinen 29 örnek: AE, 15-18mm, 3.86-6.03g.

Tip B.2 Dionysos / thyrsos (MÖ 2.-1. yüzyıl)

Öy: Sarmaşık çelenkli Dionysos büstü, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Thyrsos, sola, kurdele ile bağlı; sol üstte monogram. Noktalı bordür.

Ref: Kurth 51; Hochard no. 1382.

Bilinen 19 örnek: AE, 13-18mm, 4.14-6.09g.

Tip B.3 Dionysos / Dans eden Satyr (MS 2.-3. yüzyıllar)

Öy: Sarmaşık çelenkli Dionysos büstü, sağa; noktalı bordür.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Çıplak Satyr, sola doğru dans ediyor.

Ref: BMC Lydia 35; Hochard no. 1662.

Bilinen 7 örnek: AE, 14.5-18mm, 2.52-4.13g.

Tip B.4 Dionysos / panter (Roma İmparatorluk Dönemi (3. yüzyıl?))

Öy: Sarmaşık çelenkli Dionysos büstü, sağa; noktalı bordür.

Ay: ΦΙΛΑΔ/ΕΛ/ΦΕΩΝ. Aslan/panter, sağa ilerliyor; noktalı bordür.

Ref: Wildwinds (AI 29634).

Bilinen 2 örnek: AE, 17mm, 3.05-3.63g.

Dionysos büstü tipi Philadelphia sikkelerinde yalnızca yarı-otonom (= imparator portresi bulunmayan) emisyonlarda ön yüz tipi olarak görülmektedir. Philadelphia sikkelerinin arka yüzlerinde tip olarak Dionysos başı görülmez. Lydia'da Attaleia¹⁶, Maionia¹⁷, Sardis¹⁸ ve Thyateira¹⁹ sikkelerinde de ön yüz tipi olarak Dionysos başı görülmektedir.

Tip C. Arka Yüzde Ayakta Dionysos (Levha 1-2)

Tam boy olarak ayakta durur halde işlenen Dionysos figürü, giyimli veya çıplak, cepheden, sol koluyla thyrsos'a yaslanmakta, ileri uzattığı sağ elinde tuttuğu kantharos'tan ayak dibindeki pantere doğru şarap dökmektedir. Bu sikke tipi, mozaik ve mimari plastik gibi anıtsal

¹⁶ Hochard, Attaleia no. 101-102.

¹⁷ Hochard, Maeonia no. 1298.

¹⁸ Hochard, Sardes no. 1817 (cistophor).

¹⁹ Hochard, Thyatire no. 2714-2716.

tasvirlerde ayrıca bir satyr'e yaslanmış, kimi zaman bir nymph'a'nın eşliğinde ilerlerken betimlenen 'Sarhoş Dionysos' sahnesinin²⁰ sikkelerde kısmen "muhafazakâr" bir yansıması olarak değerlendirilebilir çünkü bir Satyr'in desteklediği sarhoş Dionysos tipi çeşitli varyantlarla yaygın şekilde kullanılmıştır²¹. Ayakta Dionysos tipi, Philadelphia sikkelerinde arka yüz tipi olarak görülmektedir.

İmparator portresi bulunmayan darplar:

Tip C.1a Philadelphia (Tykhe) (Septimius Severus dönemi)

Öy: ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΑ. Kale başlıklı Philadelphia büstü, sağa. Noktalı bordür.

Ay: ΕΠΙ ΔΟΚΙΜΟΥ Α. Dionysos, ayakta, çıplak, cepheden, başı sola; sağ elinde kantharos tutuyor; solda ayak dibinde panter; sol elini thyrsos üzerine yaslamış. Noktalı bordür.

Ref: Kurth 67 var.; Hochard 1613 var.

Magistrat: Dokimos, archon.

Bilinen 8 örnek: AE, 20-24mm, 4.40-8.49g.

Derlenen 9 örnekten yalnızca Mionnet Supp. Tome VII no. 377'nin ön yüz lejandı ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ şeklinde verilmiş olmasına karşın görsel bulunmadığı için teyit edilememiştir. Yayınlarda -bilhassa Kurth ve Hochard- bu tipin ön yüz lejantını ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ olarak vermelerine karşın görsellerde net okunabilen İAM 354, Manisa Env. no. 11892, Savoca BA 1 Lot 779, Savoca OA 32 Silver Lot 235 ve SNG İzmir 597 sikkelerinde ön yüzde ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΑ yazılıdır. Manisa Müzesi Env. no. 2534 ve 2539'un lejantları okunamaz durumdadır. Ne var ki, Savoca BA 1 Lot 779 sikkesinin arka yüzünde yalnızca ΦΙΛΑΔΕ-ΛΦΕΩΝ lejantı yer almakta, magistrat adı ve panter bulunmamaktadır; dolayısıyla, bu ayrı bir varyant olarak değerlendirilmelidir:

Tip C.1b Philadelphia (Tykhe)²²

Öy: ΦΙΛ-ΑΔΕΛΦΙΑ. Kale başlıklı Philadelphia büstü, sağa. Noktalı bordür.

Ay: ΦΙΛΑΔΕ-ΛΦΕΩΝ. Dionysos, ayakta, çıplak, cepheden, başı sola; sağ elinde kantharos tutuyor ve sol elini thyrsos üzerine yaslamış (panter yok). Noktalı bordür.

Ref: Hochard 1613; Kurth 67.

Bilinen 8 örnek: AE, 20-22mm, 4.40-8.49g.

²⁰ Sarhoş Dionysos sahnesinin Antakya Müzesi mozaiklerinde tipik bir örneği için bkz. Fatih Cimok, Ed., *Antioch Mosaics. A Corpus*, İstanbul 2000, ss. 50-51.

²¹ Örneğin: Phrygia bölgesinde Aizanoi (RPC IV.2 1695 temp.), Keratapa Diokaisareia (RPC IV.2 temp.), Laodikeia on the Lykos (RPC IV.2 3038 temp.); Pisidia bölgesinde Sagalassos (RPC IV.3 8735 temp.); Lydia bölgesinde Tralles (RPC IV.2 1597 temp., 3329 temp., VII.1 480), Tripolis (RPC IV.2 17452 temp.).

²² Lydia bölgesinde bu tür sikke basan kentler: Hyrkanis (RPC IV.2 11428 temp.) ve Tmolos (RPC IV.2 2862 temp.)

Tip C.2 Demos (2. yüzyıl)²³

Öy: DHMOC. Demos, baş sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Dionysos, ayakta, sola, ellerinde thyrsos ve kantharos tutuyor, ayak dibinde panter.

Ref: Hochard 1609; Martin 2; Kurth 61 (yarı çıplak) – 62 (çıplak).

Bilinen 3 örnek: AE, 19mm, 4.60-4.89g.

İmparator portreli darplar:

Tip C.3 Traianus (98-117)²⁴

a. Öy: AY NEP TRAIANO[]. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: ΕΠΙ Ι ΣΕΒΗΡΙΑ ΦΙΛΑΔΕΛ(ΦΕ). Dionysos, sola, sağ elinde kantharos tutuyor; ayak dibinde panter.

Ref: RPC III 2374; Hochard 1459.

Mag. I. Severianos

Bilinen 2 örnek: AE, 25mm, 6.82-8.82g.

b. Öy: ΤΡΑ[ΙΑΝΟC] ΚΑΙ ΣΕ Γ Δ. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦ ΕΠΙ Ι ΣΕΒΗΡ. Dionysos, sola, sağ elinde kantharos tutuyor. (panter yok)

Ref: RPC III 2377A.

Magistrat: I. Severianos

Bilinen tek örnek: AE, 18mm, 4.43g.

c. Öy: ΑΥΤ ΚΑΙC ΝΕΡ-ΟΥΑC [ΤΡΑΙΑΝΟC ΣΕΒ] ΓΕΡ. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: [ΕΠΙ] ΠΩΛΛΙΑΝΟΥ ΑΡ-Χ ΠΡΩΤ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕ[ΩΝ]. Dionysos, sola, sağ elinde kantharos tutuyor; solda, ayak dibinde panter.

Ref: RPC III 2367; Hochard 1467.

Magistrat: Pollianos, birinci archon.

Bilinen 2 örnek: AE, 29-30mm, 11.72-15.70g.

Traianus döneminde darp edilen bu üç seriden a ve b varyantlarında magistrat adı I. Severianos olarak geçmektedir. Tip C.3a ve C.3b birbirinin farklı birimleri olabilir. Tip C.3c ise birinci arkhon konumundaki Pollianos'un adını taşımakta ve diğer ikisinden nispeten daha büyük görünmektedir. Ancak birimler hakkında kesin konuşabilmek için çok daha fazla sayıda örnek gereklidir.

²³ Lydia bölgesinde Nysa (RPC I 2617A), Silandos (RPC IV.2 1498 temp.) ve Saitta (RPC IV.2 1409 temp.) kentleri de kendi adlarına bu tür sikkelerden basmıştır.

²⁴ Traianus döneminde arka yüzde ayakta Dionysos tipiyle sikke basan Lydia kentleri şunlardır: Bagis (RPC III 2455), Hyrkanis (RPC III 1949, 1951), Ioulia Gordos (RPC III 2547), Kilbiani Superiores (RPC III 2044), Sala (RPC III 2430, 2434A, 2437: ön yüzde lera Synkletos).

Tip C.4 Hadrianus (117-138)²⁵

Öy: ΑΥ ΤΡΑ ΑΔΡΙΑΝΟC ΚΑΙ ΑΡΙ CΕ ΓΕ ΔΑ Π. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Dionysos, ayakta, sola; sol eliyle asa tutuyor; ileri uzattığı sağ elinde kantharos tutuyor; ayak dibinde panter.

Ref: RPC III 2383.

Bilinen 4 örnek: 27-30mm, 105.-14.24g.

Tip C.5 Antoninus Pius (138-161)²⁶

Öy: ΑΥ Κ[ΑΙ ΤΙ ΑΙ?] [ΑΔΡΙ] ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: ΕΠΙ ΑΦ ΚοΡΝΗΛΙΑΝΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Dionysos, ayakta, sola; sol eliyle asa tutuyor; ileri uzattığı sağ elinde kantharos tutuyor. (panter yok)

Ref: RPC IV.2 11521 temp.; Kurth 263.

Magistrat: Aph. Kornelianos

Bilinen tek örnek: 25mm, 10.49g, 6h.

Tip C.6 Marcus Aurelius (161-180)²⁷

Öy: ΚΑΙCΑΡ ΟΥΗΡΟC. Giyimli büst, sağa. (caesar 139-161)

Ay: FL FIL EPI(C?)UNCANOC. Dionysos, ayakta, yarı çıplak, sola; sol eliyle thyrsos, ileri uzattığı eliyle kantharos tutuyor; solda ayak dibinde panter.

Ref: -

Bilinen tek örnek: 18mm. görsel yayımlanmamıştır.

Tip C.7 Commodus (kaiser iken 177-180)²⁸

Öy: ΑΥΤ ΚΜ ΑΥΡ ΚΟΜΟΔΟC. Defne çelenkli, giyimli ve zırlı büst, sağa.

Ay: [[ΕΠΙ Π] ΚΑΙΚΙ ΚΛΕΩΝΟC ΑΡΧ Α ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Dionysos, çıplak, ayakta, sola, ellerinde thyrsos ve kantharos tutuyor, ayak dibinde panter.

Ref: RPC IV.2 online 1457 temp.; Kurth 290; Hochard 1493.

Magistrat: P. Kaiki[lios] Kleon, birinci archon.

Bilinen 5 örnek: AE, 30-32mm, 13.52-17.66g.

²⁵ Hadrianus döneminde arka yüzde ayakta Dionysos tipli sikke basan Lydia kentleri: Apollonis (RPC III 1840), Hyrkanis (RPC III 1956, 1958), Kame (RPC III 1841), Magnesia ad Sipylum (RPC III 1946A), Nikaia Kilbianorum (RPC III 2032), Nysa (RPC III 2091), Saitta (RPC III 2544), Sardis (RPC III 2406A), Stratonikeia Hadrianopolis (RPC III 1783).

²⁶ Antoninus Pius döneminde: Apollonshieron (RPC IV.2 2804 temp. 9538 temp.), Briula (RPC IV.2 1203 temp., 1207 temp.), Nikaia Kilbianorum (RPC IV.2 11454 temp., 1733 temp., 11461 temp. Thea Roma ile), Nysa (RPC IV.2 1445 temp., 11500 temp.), Tomara (RPC IV.2 2861 temp.).

²⁷ Marcus Aurelius döneminde: Nakrasa (RPC IV.2 11371 temp., 9331 temp.); Apollonis (RPC IV.2 3957 temp.); Thyatira (RPC IV.2 11380 temp., 1538 temp.); Hyrkanis (RPC IV.2 11428 temp.); Nysa (RPC IV.2 1471 temp., 1464 temp.); Sardis (RPC IV.2 2036 temp.); Silandos (RPC IV.2 1498 temp.); Saitta (RPC IV.2 9961 temp., 1409 temp.); Tripolis (RPC IV.2 17452 temp.) satyr'e yaslanan Sarhoş Dionysos.

²⁸ Commodus döneminde yalnızca Apollonis (RPC IV.2 9248 temp.) basmıştır.

Commodus, Marcus Aurelius'un augustusluğu sırasında kaiser iken darp edilmiştir (177-79 yıllar arasında).

Tip C.8 Geta (209-211)²⁹

Öy: ΓΕΤΑΚ. Giyimli, zırlı büst, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Dionysos, ayakta, cepheden, başı sola, kantharos ve thyrsos tutuyor (panter yok).

Ref: Kurth 362.

Bilinen iki örnek: 21-24mm, 4.07-4.81g

Tip C.9 Herennius Etruscus (251)³⁰

Öy: ΑΥΚΕΤΡΟΥΣΚΔΕΚΙΟΚΣΕΒ. Defne çelenkli büst, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Dionysos ayakta, başı sola; sol eliyle thyrsos, sağ elinde kantharos tutuyor; solda ayak dibinde panter.

Ref: RPC IX 709; Kurth 439; Hochard 1590.

Bilinen 3 örnek: 21mm, 3.23-3.93g.

Arka yüzlerinde ayakta tam boy Dionysos figürü bulunan örnekler yedi farklı imparator portresini ve unvanlarını taşımaktadır. Bu tipi en fazla kullanan Traianus olmuş ve iki farklı magistrat adını taşıyan üç farklı emisyon söz konusu olmuştur. Ayrıca bu tip en uzun süreli kullanım gören Dionysos tipi olarak da dikkat çekmektedir.

Bu tiplerde dikkat çeken bir husus Traianus'un Tip C.3b, Antoninus Pius'un Tip C.5 ve Geta'nın C.8 tiplerinde Dionysos'un ayak dibinde panter bulunmamasıdır.

Tip D. Arka Yüzde Hermes ve Çocuk Dionysos³¹ (Levha 2)

Dionysos, Zeus'un ölümlü Semele'den olan oğludur ancak Semele, Hera'nın gazabına uğrayınca ölmüş, Zeus da fetüsü kendi baldırına implante ederek Dionysos'u kendi bacağından dünya getirmiştir. Yetiştirilmesi için Dionysos'u Hermes'e verip Tmolos Dağlarındaki nympha'lara göndermiştir. İşte bu olay hem anıtsal resimlerde hem de sikkelerde betimlenmiştir. Bir elinde kerykeion, diğerinde bebek Dionysos'u taşıyan Hermes ilerlerken betimlenmektedir.

Tip D.1 Elagabalus (218-222)

Öy: ΑΥΚΜΑΥΑΝΤΩΝΕΙΝΟC. Defne çelenkli büst, sağa. Noktalı bordür.

²⁹ Geta'nın ayakta Dionysos tipli sikke darp ettirdiği diğer Lydia kentleri şunlardır: Apollonis (Kurth 61); Bagis (Kurth 102, 103) ve Nysa (Kurth 151).

³⁰ Herennius Etruscus'un kısa hükümdarlığı döneminde Lydia'da başka bir kent ayakta Dionysos tipli sikke basmamıştır.

³¹ Diğer Lydia kentlerinde, ön yüzünde bu imparatorların portresi bulunan ve arka yüzünde Hermes ve çocuk Dionysos tipi bulunan sikke darbı tespit edilememiştir.

Ay: EP F PAPIANOU AR TO [B] ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Hermes, ayakta, başı sağa; ileri uzattığı ve khlamys sarkan sol elinde çocuk Dionysos'u, sağ elinde kerykeion tutuyor; solda koç.

Ref: RPC VI online 4573; Kurth 368; Hochard 1542.

Magistrat: Ph. Pappianos, ikinci kez birinci archon.

Bilinen iki örnek: AE, 29-32mm, 11.55-12.68g.

Tip D.2 Iulia Maesa (218-223)

Öy: ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΙ-ΚΑ ΑΥΓΟΥΣ. Büst sağa.

Ay: ΕΠ Φ ΠΑΠΙΑΝΟΥ Α-Ρ Α ΤΩ Β ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ / ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Hermes, ayakta, cepheden, başı sağa; sağ eliyle kerykeion, sol kolunda çocuk Dionysos'u tutuyor; solda ayak dibinde koç, sola.

Ref: Kurth 372; Hochard 1544.

Magistrat: Ph. Pappianos, ikinci kez birinci archon.

Bilinen tek örnek: AE, 32mm, 13.95g.

Tip D.3 Severus Alexander (222-235)

Öy: ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΚΕΥΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Defne çelenkli, giyimli, zırhlı büst, sağa.

Ay: ΕΠΙ ΙΟΥΛΑ ΑΡΙΚΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΦΛ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡ. Hermes, khlamys giyimli, ayakta, sola; ileri uzattığı sağ elinde çocuk Dionysos'u ve sol elinde kerykeion tutuyor; sağda koç.

Ref: RPC VI.4579 temp.; Kurth 379; Hochard 1555.

Bilinen 3 örnek: AE, 29-31mm, 10.22-10.69g.

Tip E. Arka Yüzde Panter (Levha 2)

Mitolojide Dionysos'un panterlerin veya Hindistan dönüşünde ise kaplanların çektiği biga veya quadriga üzerinde gezdiği anlatılmaktadır. Panter betimlerinin erken dönemlerde ince uzun bedenle karakterize olurken zaman ilerledikçe daha aslana benzer bir figür haline geldiği dikkat çekmektedir. Yarı-otonom darplardan Tip B4, ön yüzünde Dionysos başı, arka yüzünde ise panter veya aslan olabilecek bir hayvan figürü taşımaktadır³². Yeleli bulunmaması nedeniyle bunun dişi olduğu düşünülebilir. Ön yüzde Dionysos bulunması nedeniyle bu tipler başka bir tanrıya atfedilmemekle birlikte Philadelphia'nın arka yüzünde aslan figürü bulunan başka sikkeleri de bilinmektedir.³³

Tip E.1 Thyrsos Taşıyan Panter

Dionysos'un atribüsü olan thyrsos sopasını taşıyan panter, ön yüzde Dionysos başı bulunan yarı-otonom darplarda (Tip B.1) sola doğru

³² Benzer şekilde arka yüzde sola ilerleyen ve dişi olduğu düşünülen bir panter tipi Stratonikeia Hadrianopolis'in bir darbında görülmektedir: RPC III 1787 (Hadrianus dönemi).

³³ Örneğin; Elagabalus döneminde darb edilen sikkede yeleli bir aslan sola doğru ilerlemektedir: RPC VI 30460 temp.

ilerlemektedir. Üzerinde yer alan magistrat adı Hermippos nedeniyle MÖ 1. yüzyıla atfedilen bu darplardan sonra MS 1. yüzyılda Gaios Kaisar (Caligula) adını ve portresini taşıyan darplarda ise panterin sağa doğru ilerlediği görülmektedir.

Gaios Kaisar (Caligula) (37-41)

a. Öy: ΓΑΙΟC ΚΑΙCΑΡ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟC. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: ΑΡΤΕΜΩΝ ΕΡΜΟΓΕΝΟΥC ΝΕΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ. Panter, sağa doğru ilerliyor, başı sola dönük, omzunda thyrsos var.

Ref: RPC I 3033; Kurth 163; Hochard 1386-1387.

Magistrat: Artemon Hermogenos.

Bilinen 20 örnek: AE, 14-22mm, 2.26-4.56g.

b. Öy: ΓΑΙΟC ΚΑΙCΑΡ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟC. Defne çelenkli baş, sağa.

Ay: ΑΡΤΕΜΩΝ ΕΡΜΟΓΕΝΟΥC ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Panter, sağa doğru ilerliyor, başı sola dönük, omzunda thyrsos var.

Ref: RPC I 3033A; Kurth 164.

Magistrat: Artemon Hermogenos.

Bilinen 4 örnek: AE, 15-17mm, 3.17-3.98g.

Tip E.1a varyantında kentin adı Neokaisareia olarak, Tip E.1b varyantında ise Philadelphia olarak geçmektedir. Derlenen örneklerde a varyantı sayıca, b varyantından önemli derecede çoktur.

Tip E.2 Panter ve Yavru Keçi³⁴

Sağa doğru ilerleyen dişi bir panterin önünde bulunan küçük bir hayvan nedeniyle ilk bakışta bir hayvan mücadele sahnesi olarak algılanan bu tipin aslında dişi bir panterin önündeki yavru keçi veya geyik benzeri bir hayvanla oynaşması olduğu önerilmiş³⁵ ve yaygın kabul görmüştür.

İmparator portresi bulunmayan darplar:

a. Öy: ΔΗΜΟC. Demos, baş sağa.

Ay: ΦΙΛΑ/ΔΕΛΦΕ/ΩΝ. Panter, sağa, önünde yavru keçi.

Ref: Martin 18; Kurth 149.

Bilinen 3 örnek: AE, 20.7-22mm, 3.42-4.7g.

İmparator portreli darplar:

b. Philippus I (244-249)

³⁴ Yavru keçi ile oynaşan bir dişi panter tipi başka bir kentte tespit edilememiştir fakat Mysia bölgesinde Kyzikos kentinin ağzında eniğini taşıyan panter tipi Severus Alexander döneminde iki seride görülmektedir: RPC VI 3768 temp. ve 3790 temp.

³⁵ Aylin Tanrıöver, "Nur spielen, nicht fressen – Ein Panther und ein 'Kitz' auf einer Münze aus Philadelphia (Lydien)", "Man kann es sich nicht prächtig genug vorstellen!" Festschrift für Dieter Salzmänn zum 65. Geburtstag, Ed. Holger Schwartzer - H.-Helge Nieswandt, Yar. Ed. Katharina Martin - Michael Blömer, Marsberg/Padberg 2016, 183-191 ve Tafel 19.

Öy: ΑΥΤ Κ Μ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ. Defne çelenkli, giyimli, zırlı büst, sağa.
Ay: ΦΛ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Dişi panter, sağa, önünde, başı geriye doğru bir keçi.

Ref: RPC VIII ID 20294; Kurth 423; Hochard 1578

Bilinen 7 örnek: AE, 21-23mm, 3.48-5.27g.

c. Philippus II (247-249)

Öy: Μ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡ.. Zırh ve paludamentum giyimli büst, sağa.
Ay: ΦΛ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ. Dişi panter, sağa, diz çökmüş yavru keçi başını yalıyor.

Ref: RPC VIII ID 20296; Kurth 426; Hochard 1580

Bilinen 6 örnek: AE, 21-22mm, 3.29-5.37g.

Tip F. Dans Eden Satyr (Levha 1-2)

Dionysos, ya da Bakkhos'un içkili eğlencelerinde yer alan mitolojik varlıklar arasında Mainad'lar, Nympha'lar, Pan ve Satyr'ler hemen akla gelir. Bunlardan Pan, keçi bacaklı ve boynuzlu iken satyr'ler yalnızca keçi boynuzludur. Bazı yayınlarda, muhtemelen sikkenin kondisyonundan kaynaklı olarak bu figür Pan olarak belirtilmiştir ancak örneklerimizdeki figür Satyr'e daha çok benzemektedir. Ön yüzünde Dionysos başı bulunan Tip B.3'ün arka yüzünde dans eden bir Pan veya Satyr figürü bulunmaktadır. Benzer bir figür, İmparatoriçe Iulia Domna'nın bir sikkesinde de görülür:

Tip F. Iulia Domna (193-217)

Öy: ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣ. Giyimli büst, sağa.

Ay: ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ. Dans eden Pan veya Satyr, sola.

Bilinen 5 örnek: AE, 20mm, 3.20-4.67g.

Değerlendirme

Philadelphia sikkeleri son yıllarda, Kurth ve Hochard'ın çalışmaları gibi tüm Lydia'yı kapsayan çalışmalar bağlamında değerlendirilmiş ancak söz konusu çalışmalar Avrupa ve Amerika koleksiyonları ile kitap ve online yayınları derlemiştir; Türkiye müzelerinde bizzat inceleme yapmamışlardır. RPC (*Roman Provincial Coinage*) web sitesi sürekli güncellendiği için bu araştırma sırasında tercih edilmiştir. İncelenen Philadelphia sikkeleri, MÖ 2. yüzyıldan MS 3. yüzyılın ortalarına kadar bir zaman dilimine aittir. Söz konusu sikkeler, imparator portresiz ve imparator portreli olarak tipolojik açıdan iki ana grup halinde değerlendirilebilir:

İmparator portresi bulunmayan darpların tip dağılımı:

Ön yüz tipi →	Demos büstü	Tykhe büstü	Dionysos büstü	Herakles büstü
Arka yüz tipi ↓				
Üzüm salkımı		A.1		A.4a
Dionysos yüzü bulunan üzüm salkımı				A.4b
Ayakta Dionysos	C.2	C.1a C.1b		
Dans eden Satyr			B.3	
Panter ve thyrsos			B.1	
Panter/aslan			B.4	
Panter ve yavru keçi	E.2a			
Thyrsos			B.2	

İmparator portreli darpların tip dağılımı:

Arka yüz tipi →	Panter ve thyrsos	Üzüm salkımı	Ayakta Dionysos	Dans eden Satyr	Hermes ve çocuk Dionysos	Panter ve yavru keçi
Ön yüz tipi ↓						
Caligula	E.1a E.1b					
Claudius		A.2				
Domitia		A.3				
Traianus			C.3a C.3b C.3c			
Hadrianus			C.4			
Antoninus Pius			C.5			
Marcus Aurelius			C.6			
Commodus			C.7			

Arka yüz tipi →	Panter ve thyrsos	Üzüm salkımı	Ayakta Dionysos	Dans eden Satyr	Hermes ve çocuk Dionysos	Panter ve yavru keçi
Ön yüz tipi ↓						
Iulia Domna				F		
Geta			C.8			
Elagabalus					D.1	
Iulia Maesa					D.2	
Severus Alexander					D.3	
Philippus I						E.2b
Philippus II						E.2c
Herennius Etruscus			C.9			

Philadelphia sikkeleri üzerinde yapılan incelemeye göre Philadelphia için bugün olduğu gibi Eski Çağda da üzüm ve yan ürünleri önemli bir ekonomik girdi olduğu görülmektedir. Genelde üzüm ve onunla ilgili olarak Dionysos tipleri kentin sikke basmaya başladığı MÖ 2. yüzyıldan şehir sikkelerinin sona erdiği MS 3. yüzyılın ortasına kadar kısa aralıklarla da olsa devam etmiş görünmektedir. En yaygın ve uzun ömürlüsü ayakta betimlenen Dionysos (Tip C) olmuş ancak Dionysos'un atribüleri olan panter, thyrsos, üzüm salkımı ve Dionysos mitoslarıyla ilgili dans eden Satyr, çocuk Dionysos'u Tmolos dağlarına götüren Hermes tipleri de kullanılmıştır. En sıra dışı örnek MS 3. yüzyıla atfedilen ve ön yüzde genç Herakles başı, arka yüzde Dionysos maskı bulunan üzüm salkımı (Tip A.4b) betimli ve tek örnek olarak tespit edilebilen darptır.

KAYNAKÇA

- BMC Phrygia: Barclay V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, tıpkıbasım: Arnoldo Forni – Editore, Bologna 1964.
- BMC Mysia: Warwick Wroth, *Catalogue of the Greek Coins of Mysia*, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, tıpkıbasım: Arnoldo Forni – Editore, Bologna 1964.
- BMC Ionia: Barclay V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Ionia*, Ed. Reginald Stuart Poole, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, tıpkıbasım: Arnoldo Forni – Editore, Bologna 1964.
- BMC Troas, Aeolis and Lesbos: Warwick Wroth, *Catalogue of the Greek Coins of Troas, Aeolis, and Lesbos*, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, tıpkıbasım: Arnoldo Forni – Editore, Bologna 1964.
- Fatih Cimok, Ed., *Antioch Mosaics. A Corpus*, A Turizm Yayınları, İstanbul 2000
- Jared J. Clark, “The Renaming of Philadelpiha Neocaesarea under Emperor Tiberius”, *The Numismatic Chronicle*, 180 (2020), S. 127-131, Plate 25-26.
- Pierre-Olivier Hochard, *Lydie, Terre d’empire(s). Etude numismatique et d’histoire (228 a.C. – 268 p.C.)*, 2 cilt, Numismatica Antiqua 11, Ausonius Editions, Bordeaux 2020.
- Dane Kurth, *Greek and Roman Provincial Coins Lydia, Vol. 3, The Bronze Coinage of Lydia, Magnesia ad Sipylum – Sala*, Sunrise Publications Inc., Loxahatchee 2020.
- Katharina Martin, *Demos. Boule. Gerousia. Personifikationen städtischer Institutionen auf kaiserzeitlichen Münzen aus Kleinasien*, 2 cilt, Habelt – Verlag, Bonn 2007.
- SNG Cop Lycaonia-Cilicia: *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Lycaonia-Cilicia*, Copenhagen, Tıpkıbasım: Sunrise Publications Inc. 1982.
- SNG Turkey Çetin Erdem: Oğuz Tekin – Arif Yacı, *Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 11, The Çetin Erdem Collection. Lydia and Phrygia*. Turkish Institute of Archaeology and AKMED, İstanbul 2019.
- SNG Turkey Ödemiş Museum: Oğuz Tekin – Sencan Altınoluk, *Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 7. Ödemiş Museum Volume 1. roman Provincial Coins of Ionia, Lydia and etc.*, Turkish Institute of Archaeology, İstanbul 2012.

SNG Turkey Yavuz Tatış: Oğuz Tekin, *Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 10. The Yavuz Tatış Collection. Part 1. Ionia and Lydia*, Turkish Institute of Archaeology, İstanbul 2016.

Aylin Tanrıöver, "Nur spielen, nicht fressen – Ein Panther und ein 'Kitz' auf einer Münze aus Philadelphia (Lydien)", "Man kann es sich nicht prächtig genug vorstellen!" *Festschrift für Dieter Salzman zum 65. Geburtstag*, Ed. Holger Schwartzer - H.-Helge Nieswandt, Yar. Ed. Katharina Martin - Michael Blömer, Marsberg/Padberg 2016, 183-191 ve Tafel 19.

İnternet Kaynakları

RPC online: *Roman Provincial Coinage*, online rpc.ashmus.ox.ac.uk (son erişim 15.09.2022). 9 cilt olarak planlanan eser peyderpey yayımlanmakta ve teknolojinin gelişmesiyle online olarak erken paylaşılmaktadır. (son erişim 15.09.2022)

Wildwinds:

<https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/philadelphia/t.html> (son erişim 15.09.2022)

Uluslararası müzayede firmaları (*Leu, Naumann, Savoca, Nomos v.d.*) için:

www.coinarchives.com (son erişim 15.09.2022)

www.acsearch.info (son erişim 15.09.2022)

www.coinproject.com (son erişim 15.09.2022)

Levhalarda görselleri verilen sikkelerin künyeleri:

Tip	Künye
Tip A.1	SNG Turkey Çetin Erdem 209. 18mm, 4.20g.
Tip A.2	RPC I 3039A.5. 15mm, 2.17g.
Tip A.3	SNG Turkey Çetin Erdem 256. 15mm, 2.85g.
Tip A.4a	Leu WA 1 Lot 752. 15mm, 2.91g.
Tip A.4b	Nomos obolos 17 Lot 466. 16mm, 2.35g.
Tip B.1	Naumann Auc. 52 Lot 245. 17mm, 5.51g.
Tip B.2	Manisa Müzesi Env. no. 19254. 16mm, 5.92g.
Tip B.3	SNG Turkey Çetin Erdem 177. 18mm, 2.52g.
Tip B.4	SNG Turkey Çetin Erdem 179. 17mm, 3.05g.
Tip C.1a	Manisa Müzesi Env. no. 11892. 21.5mm, 4.63g.
Tip C.1b	Savoca Blue Auc. 1 Lot 779. 19mm, 4.93g.
Tip C.2	RPC IV.2 9950.1. 19mm, 4.89g.
Tip C.3a	RPC III 2374.2. 25mm, 6.82g.
Tip C.3b	SNG Turkey Yavuz Tatiş 675. 18mm, 4.43g.
Tip C.3c	RPC III 2367.1. 29mm, 15.70g.
Tip C.4	RPC III 2383.4. 30mm, 12.97g.
Tip C.5	RPC IV.2 11521.1. 25mm, 10.49g.
Tip C.7	SNG Turkey Çetin Erdem 273. 32mm, 16.55g.
Tip C.8	SNG Turkey Yavuz Tatiş 680. 21mm, 4.84g.
Tip C.9	SNG Turkey Ödemiş Museum 404. 21mm, 3.23g.
Tip D.1	SNG Turkey Çetin Erdem 286. 32mm, 12.68g.
Tip D.2	RPC VI 4572.1. 32mm, 13.95g.
Tip D.3	BNF 1014. 31mm, 10.22g.
Tip E.1a	Leu Auc. 6 Lot 544. 17mm, 3.87g.
Tip E.1b	SNG Turkey Çetin Erdem 238. 16mm, 3.50g.
Tip E.2a	Coinproject.com. PC 1009. 22mm, 4.68g.
Tip E.2b	RPC VIII 20294.2. 21.9mm, 5.14g.
Tip E.2c	RPC VIII 20296.1. 21.8mm, 5.37g.
Tip F	Denizli Müzesi Env. no. 5307. 20mm, 3.20g.

MANİSA KIŞLA-İ HÜMAYUNU

*Sevil DERİN**

Giriş

II. Selim'in 1807'de öldürülmesi, başarısız olunan savaşlar ve iç ayaklanmalar neticesinde II. Mahmud döneminde askeri alanda birtakım ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. 1826'da Kapıkulu Ocakları kaldırılarak Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı yeni ve modern bir ordunun kurulması amaçlanmıştır. Bu tarihten sonra yeniden yapılandırılan Osmanlı ordusunun kara kuvvetleri için idari yapılar, kışlalar, okullar, hastaneler, karakollar, fabrikalar, silahhaneler, depolar ve fırınlar ile İstanbul dışındakilerde hapishane, lojman, misafirhane, gazino ve istasyon inşa edildiği bilinmektedir. 1834 senesinde düzenlenen Redif Nizamnamesiyle merkezde yeni kurulan orduya destek ve bulunduğu bölgelerdeki asayişi sağlamak amacıyla, eyaletlerde Redif Kışlaları kurulmuştur. Manisa'da bir kışla yapımı da aynı tarihte Redif Kışlaları inşası kapsamında gerçekleştirilmiştir.

İnşa edilen ilk kışla yapısının mimarisine dair herhangi bir çalışma ve bilgi tespit edilemezken 1844 tarihine gelindiğinde yapının onarım ve genişletme işini konu alan bazı belgelerin, mevcut yapının fiziki durumu hakkında bilgiler verdiği görülmektedir. Buna göre kışla 118 hayvanın barınmasını sağlayan ahır, iki katlı idari birimler, binbaşı odaları, dokuz birimli askeri hastaneden oluşmaktadır. Ayrıca bahsedilen birimlere beş oda, eczane, yemekhane, çamaşırhane, karakola ait bir oda eklenecektir. Bunun dışında belgeler asker ve zabıtların 898 adet oda ve buralara dolap inşası gibi ayrıntılar içermektedir. Kışlanın çeşitli albüm ve arşivlerde fotoğrafları mevcuttur ancak inşa edildiği dönemde çağdaşı pek çok yapının sahip olduğu plan ve proje çizimlerine ulaşamamaktadır. Öte yandan kışlanın önüne II. Abdülhamid'in, tahta çıkışının 25. senesinde yaptırdığı fiskiyeli bir havuz bulunmaktadır ve bunun da bir çizimine çalışmada yer verilmektedir. Kışlanın bugünkü Murat Germen İlkokulu'nun yer aldığı arazide bulunduğu ve Kurtuluş Savaşı sırasında yanıp harap olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde okul yapmak amacıyla tamamen ortadan kaldırılmıştır.

* Arş. Gör. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. e-posta: sevil.derin@cbu.edu.tr

Manisa’da Tanzimat sonrasında inşa edilen ve şehrin 19. yüzyıldaki değişimine önemli katkısı olan kışla hem fiziki hem siyasal olarak yenilikçi anlayışın öncü yapılarından. Bu bağlamda yapının, kent dokusu içinde ve tek tek bileşenleri dikkate alınarak bir değerlendirmeye tabi tutulması ve Manisa’nın kaybolan bir kültür mirasının hatırlanması çalışmanın temel amacıdır.

Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi

Osmanlı devletinin düzenli bir ordu kurması Orhan Gazi (1324-1362) zamanında olmuştur. “Yaya” ve “Müsellem”lerlerden oluşan ilk düzenli ordu zamanla yetersiz kalmış,¹ I. Murad (1362-1389) döneminde savaşlarda esir alınan her beş hristiyan gençten biri padişah adına orduya katılmıştır. Yeni kurulan bu ocakta yetişen askerlere de “Yeniçeri” denilmiştir.² XVII. yüzyıldan itibaren Yeniçeri Ocakları bozulmaya başlamış,³ askerın siyasete fazla müdahale ettiği, zaman zaman padişahı tahta çıkarır ve indirir seviyede güçlendiği görülmüştür.⁴ Büyük toprak kayıplarıyla sonuçlanan savaşlar, iç isyanlar, askerın başıboş davranması, merkezi hükümetin zayıflığı ve ekonomik sıkıntılar uzun süre devam etmiştir. III. Selim (1789-1808) döneminde Osmanlı ordusunda mevcut bir idare rejiminin yerine yenisinin konulması anlamındaki “Nizam-ı Cedid” ordusu kurulmuştur. Nizam-Cedid ile III. Selim, Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Avrupa’nın ilim, sanat, ticaret ve medeniyete yaptığı katkılara ortak olmayı hedeflemiştir.⁵ Orduda yapılan değişiklikler kapsamında yeni kadrolar oluşturulup nizamnameler hazırlandıktan sonra askerlerin daha iyi eğitilmesi ve barınması için batılı kışla mimarisi örnek alınarak Üsküdar’da Selimiye Kışlası (1800) inşa ettirilmiştir.⁶ III. Selim’in Nizam-ı Cedid hareketlerini benimsemeyen şeyhülislam, sadrazam, ulema ve yeniçeriler anlaşarak “Kabakçı Mustafa İsyanı” olarak bilinen olayları çıkarmış ve neticesinde III. Selim öldürülmüştür (1807-1808). Ancak Rusçuk Ayanı Bayraktar Mustafa Paşa’nın yardımıyla isyan bastırılmış ve tahta II. Mahmud (1808-1839)

¹ Yüksel Çelik, “II. Mahmud Devrinde İdari-Askeri Bir Üs: Rami Kışlası”, *Osmanlı Araştırmaları* 52 (2018), s. 228.

² Kemal Daşçioğlu, “Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî Zaviyelerinin Kapatılması”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 34 (2005), s. 308.

³ Bu konuda yapılmış müstakil bir çalışma için bkz. Yücel Özkaya, “Anadolu’daki Yeniçerilerin Düzensizliği ile İlgili Belgeler ve İzmir’de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1-2/23 (1965), ss. 75-92.

⁴ Daşçioğlu, *agm.*, s. 308.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi-5*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

⁶ Muhammer Aydın, *İstanbul ve Anadolu’da Bulunan Askeri Kışlaların Osmanlı Ekonomisine Etkileri (1850-1860)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2021.

geçmiştir.⁷ Orduda köklü değişimler aynı dönemde yapılmış, devlet otoritesini hiçe sayan davranışları nedeniyle 1826'da sultan Yeniçeri Ocağı'nı tamamen kaldırmaya karar vermiştir. Bunun üzerine tarihte "Vak'a-i Hayriye" olarak bilinen isyan meydana gelmiştir. Padişaha bağlı askerler ve halk tarafından isyan bastırılmış, Yeniçeri kışlalarının ve kahvelerinin çoğu, topçu birliklerinin atışıyla yıkılmış ve dağıtılmıştır. Çok sayıda Yeniçeri'nin ölümüne ve kaçmasına neden olan olaylar Yeniçeri Ocağı'nın tamamen kapatılmasıyla son bulmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın yerine II. Mahmud döneminde "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adlı yeni ordu kurulmuştur.⁸ Bu ordu mevcudunun düşük olması sebebiyle kazalarda 1834'te "Asakir-i Mansure-i Redif" adıyla da bir yedek ordu kurulmuştur. Redif ordusunun ülke ekonomisine yük olmadan taşrada ihtiyaç halinde silah altına alınabilecek, ihtiyaç duyulmadığında ise kendi işini yapabilen eğitilmiş askeri teşkilat olması planlanmıştır.⁹

Osmanlı ordusunda batılı anlamda ilk eğitim-öğretim faaliyetleri ise 18. yüzyılda başlamıştır. İlk modern askeri okul I. Mahmud'un (1730-1754) isteğiyle Üsküdar'da açılana dek Acemiocakları'nda genel askerlik eğitiminin yanısıra savaş tekniklerini içeren uzmanlık eğitimleri verilmektedir. 15. Yüzyıldan itibaren askeri eğitim ve üretim ve sanayinin merkezi İstanbul'dur ve teknik eğitim de buradaki merkezlerde verilmektedir.¹⁰ 18. yüzyılda bir kaç batılı anlamda eğitim veren kurum açılması yoluna gidilmiş ilk önemli teşebbüs yine III. Selim zamanında yapılmıştır. Batıyla etkileşimler neticesinde sürekli askeri eğitim veren ve "modern Türkiye'deki" eğitimin temelini oluşturan "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" ve "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" açılmıştır. 19. yüzyılda yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla bu kurumlar da yetersiz kalmış, orduya subay, doktor gibi uzmanlar yetiştirmek için harbiyeler, askeri rüşdiyeler, idadiler, ve tıp okulları açılmış, teşkilatın, askeri eğitim-öğretimin güçlendirilmesi için batıdan uzmanlar getirtilmiştir.¹¹

Yeni Kışla Yapıları

Askeri yapı faaliyetleri siyasi gelişmelere bağlı olarak 19. yüzyıl öncesi ve sonrası değişiklik göstermektedir. 1826'da Kapıkulu

⁷ Karal, *age.*, 82.

⁸ Karal, *age.*, s. 82-89.

⁹ M. Mithat Özgen, *Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Redif Binaları*, Hamidiye Kitaplığı, İstanbul 2016, s.14.

¹⁰ Aynur Çiftçi, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar*, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, 24-25.

¹¹ Çiftçi, *agt.*, s. 25.

Ocakları'nın kaldırılması ve 1839'da tanzimatın ilanıyla devlet idaresinde yapılan değişiklikler Osmanlı mimarisine çeşitlilik katmıştır.¹²

1826 öncesinde yapılanlar, Yeniçerilerin barınma ve eğitim başta olmak üzere bütün ihtiyaçlarını karşılayan kışlalardır. Bunlar çoğunlukla temelleri kâgir, duvar ve çatıları ahşap ya da kâgir olduğundan, çok sık yangın geçirmiş ve neredeyse her yüzyılda bir yenilenmiştir.¹³ Mevcut kaynaklara konu olanlar, tamir ya da yeniden inşa edilmiş ve yeniden tarihlendirilmiştir.¹⁴ Yeniçeriler'in İstanbul'da biri Şehzadebaşı'nda, diğeri Aksaray'da olmak üzere iki semtte kışlalarının bulunduğu bilinmektedir. Fetihten sonra Şehzade Camisi'nin karşısına inşa edilen kışlalara "Eski Odalar", daha sonra Aksaray'da yapılan kışlalara da "Yeni Odalar" ismi verilmiştir. Önceleri geniş alanlar üzerine tek katlı yapılmış ve çoğunlukla ahşap olan bu binaların içinin 17. yüzyılda renkli çinilerle kaplı, mutfaklara kadar heryerinde akarsular bulunan konforlu odalar olduğu dönemin seyyahları tarafından aktarılmıştır.¹⁵ Yeniçeri kışlalarına dair yapılan son dönem çalışmaları ise bu konuda daha ayrıntılı ve anlaşılabilir bilgiler sunmaktadır.¹⁶ Ağırlıklı olarak arşiv belgeleri ve dönemin vakanüvistlerine dayandırılan çalışmalara göre geç dönem Yeniçeri kışlaları taş temel üzerine iki, üç ya da dört katlı olarak inşa edilmiştir. İki katlı tipik bir yeniçeri odasında ilk katta meydan denen orta sofa, mutfak, kiler, aşçı usta odası ile kamara ismi verilen karaçullukçu odaları ve neferat koğuşları yer almaktadır. İkinci katta divanhane, divanhanenin bir yanında zabitan odası ve diğer yanında sergi odası bulunmaktadır. Odaların sayısı ve dağılımı kışlalara göre değişmektedir. Bunların ayrıca kendine ait bir avlusu, ortasında bir bahçe vardır ve bu avluya büyük bir ana kapıdan girilmektedir. Zaman içinde mermer söve ve kemerli olarak görkemli biçimde inşa edilen ana kapıların iç kısmında nöbetçiler için "nişîmenler", genellikle ana kapının yanında çamaşırhane, helâlâr, kömürlük ve odunluk yapılmıştır. Kışlasına göre avlunun içindeki bahçede havuz, çardak, asmalık ya da şadırvan gibi yapılar da bulunabilmektedir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı sırasında bu

¹² Çiftçi, *agt.*, s. 37.

¹³ Süheyl Ünver, "Yeniçeri Kışlaları", *Bellekten* 40 (1976), s. 590.

¹⁴ Bunlardan bazıları, Anonim, "Şehrimize Ait Vesikalardan Yeniçeri Kışlaları", İstanbul Şehremaneti Mecmuası, Ağustos 1929, http://isamveri.org/pdfosm/D02310/1929_60/1929_60_SEHRIMIZ.pdf; Haluk Şehsuvaroğlu, "Yeniçeri Kışlaları (Tarihi Bahisler)", *Cumhuriyet Gazetesi*, 1959, <https://openaccess.marmara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/69cd7d82-6216-451f-924c-e9efa4b04624/content>.

¹⁵ Antonie Calland'dan aktaran, Şehsuvaroğlu, *agm.*

¹⁶ Mehmet Mert Sunar, "Oda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, s. 369-370.

kışlalar top atışları ve kundaklama ile yakıldıktan sonra arsaları çeşitli vakıflara verilmiş, üzerine ev, dükkan ve bostan yapılmasına izin verilmiştir.¹⁷

Taşrada ise erken dönemlerden itibaren yeniçeriler kale bulunan şehirlerde eyalet askerleriyle birlikte Osmanlı ordusunun etkili bir gücüdür ve padişah otoritesinin bütün Osmanlı topraklarında hüküm sürmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁸ 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına değin taşrada güvenlik sözü edilen iki kuvvet tarafından sağlanmış bu tarihten sonra İmparatorluğun merkezileşmesini ve kontrolün kolay sağlanmasını amaçlayan kışlalar yurt geneline yayılmıştır. Yeni dönemde düzenli ve disiplinli bir ordu yetiştirmek için askerler birarada barınabileceği ve eğitim alacağı yerlere ihtiyaç duyulmuş, bu amaçla başkentte ve kazalarda kışlalar inşa edilmiştir. Taşra'daki askerlerin bütün yılı kaza merkezinde geçirmesi, barınma ve eğitimleri için kazalarda birer bölüğün barınabileceği büyüklükte kışla binaları inşa edilmiştir.¹⁹ Böylece Osmanlı Devleti'nin II. Mahmud döneminde iki yeni ordusu ve bunların herbirinin kendi teşkilatı kurulmuştur. Her ne kadar öncülere III. Selim döneminde yapılmış olsa da,²⁰ kışlalar bu dönemin en önemli mimari sembolü haline gelmiştir.²¹ III. Selim ve II. Mahmud döneminde kışla inşası için yazılmış Hatt-ı Hümayunlar bulunmaktadır. İnşa kuralları 19. yüzyılın sonuna doğru teknik şartnamelerle belirlenmiş standartlara dönüşmüştür. Buna göre kışlalar havası temiz ve su kaynaklarına yakın, yüksek bir yerde inşa edilmeli, etrafta kışla yapısından daha yüksek bir yapı olmamalıdır. Plan bakımından ise bir doğru çizgisi şeklinde, "U" şeklinde ve daha kalabalık alaylar için dikdörtgen şekilli olmak üzere üç farklı biçimde inşa edilmişlerdir. Bunların içinde çoğunlukla rütbeli askerler için subay odaları, rütbesizler için koğuşlar, eğitim-öğretim için alay mektebi, okuma salonları, talimhaneler, toplantı odaları, idari birimler, depo, eczane, muayenehane, kahvehane, elbise ve kundura tamirhanesi yer almaktadır. Mutfak, hamam, çamaşırhane gibi servis birimleri ve silah

¹⁷ Sunar, *agm.*, s. 369-370; Kışlaların Matrakçı Nasuh minyatürleri ve batılı seyyahların çizimlerini referans alan şekilleri için bkz. Anonim, *agm.*

¹⁸ Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 27 (2010), s. 29.

¹⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansure", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1982), s. 140.

²⁰ Nizam-ı Cedid Ordusu için yapılan Levent Çiftliği Kışlası, Üsküdar (Selimiye) Kışlası, Beyoğlu ve Anadolu Ortaları Kışlaları III. Selim zamanında yapılan ilk kışlalardır. Gözde Ramazanoğlu, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı*, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 40.

²¹ Aydın, *age.*, s. 57.

atölyeleri ise kışla yapısından bağımsız olarak inşa edilmiştir. Kışlanın giriş kapısının yanında biri subaylar diğeri askerler için iki karakol, karakolun yakınında suç işlemiş askerler için bir hapisane, cami, abdesthane, çeşme ve tüfek tamirhaneleri yine kışla yapılarından bağımsız inşa edilebilmiştir. Atlı süvariler için inşa edilen kışlalar ise iki şekilde yapılmıştır. İlki, üst katta süvari alt katta atların kaldığı binalar, diğeri de insanlar ve hayvanlar için ayrı tasarlanan binalar şeklindedir. Dikdörtgen planlı ikinci varyasyonlar ortası avlulu, iki kolu piyade kışlası gibi, diğeri kolu da zemin katlarda ahır, üst katlarda samanlık ve depo olarak planlanabilirdi. Bunlar dışında bir de topçu kışlaları bulunmaktadır. Topçu kışlaları süvari kışlaları ile genel olarak aynıdır ancak topçuların talim yapmak için geniş bir alana ihtiyacı vardır. Topların güneş ve yağmur gibi etkenlerden korunması için kışlanın bir kenarında kapalı sundurma ya da baraka benzeri yapılara ihtiyaç duyulmaktadır.²²

Mimari organizasyon ve üslup açısından bakıldığında kışla binaları genellikle Neo-klasik üslupta, hemen hepsinde iç avluya bakan, üç veya dört cepheyi dolaşan koridorlar yer almaktadır. Zabitan odaları, erlerin koğuşları ve binanın içinde yer alan diğeri mekânlar bu koridora açılmaktadır. Mekanları aydınlatan ve yatay düzlemde yer alan pencereler sövelerle çevrilidir. Taşrada yer alan kışlalar başkenttekilere göre gerek plan şeması gerek cephe düzeni açısından daha basittir. Başkentte inşa edilen kışlalarda “imaj yaratma” kaygısı bulunur; taşrada ise daha çok dayanıklılık, işlevsellik ve düşük maliyet ön plandadır. Osmanlı geleneksel kışla yapılarında giriş kapısının üst kısmı hünkâr dairesi veya zabitan odası olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu cephe süsleme açısından diğeri cephelerden farklıdır. Bina kütesinden öne çıkarılarak vurgulanan giriş bölümünde, söve ve alınlık gibi bezemelere yer verilmiş, istisnasız tüm kışla girişlerine kitabe, tarih, tuğra ve ay-yıldızlı bayrak motifinin yerleştirilmesine özen gösterilmiştir.²³

Manisa Redif Kışlası

Güvenlik nedeniyle yapılan kamu yatırımları, özellikle 19. yüzyılda, devletin devamlılığının modernleşerek sağlanması adına mimariyle önemli bir temsil alanı kazanmıştır. Devlet gücünün taşrada hissettirilmesinde araç olan kışla yapıları inşasının 1836-37 yıllarından itibaren Anadolu'ya yayıldığı görülmektedir. İlk olarak Ankara ve Aydın Güzelhisarı'ndaki redif kışlaları planlanmış, Kütahya'daki redif

²² Kışla tipleri, birimler ve işlevleri hakkında geniş bilgi için bkz. Çiftçi, *agt.*, s. 77-82.

²³ Özlem Özen, *II. Mahmud Dönemi Askeri İslahat Sürecisinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2013, 153-154.

talimhanesinin inşası tamamlanmıştır.²⁴ Manisa’da ise redif teşkilatı 1834 senesinde kurulmuş olmasına rağmen²⁵ kışla yapımının daha sonra gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Dönemin Aydın müşiri Yakup Paşa’nın Manisa’ya gelip, yapılacak kışlanın yerini belirlemesi gerektiğiyle ilgili bir izin belgesi 15 Nisan 1837 tarihlidir.²⁶ Belgeye göre Manisa’da yapımı kararlaştırılmış bir kışla vardır ve gerekli bürokratik adımlar beklenmektedir. Aynı ayın 18. gününde Yakup Paşa kardeşinin düğünü için Manisa’ya gelmek istemekte bu vesileyle kışlanın inşa olacağı alanı belirlemek için de bir kaç gün burada kalmayı talep etmektedir. Dolayısıyla Manisa Kışlası’nın inşası 1837’den sonraki bir kaç yıl içinde yapılmış olmalıdır. İnşa edilen ilk kışla yapısının mimarisine ve inşasına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır; ancak Nusret Köklü’nün 1919 öncesini gösteren şehir haritasında kışlanın şekli kabaca belirtilmiştir. (Şek. 1) Buna göre kışla “U” planlı bir yapıdır ve doğusunda bu yapıdan organik olarak ayrılmış başka bir ters “L” şekilli yapı vardır. Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yapıya ait 1844 tarihli çok sayıda belge kışlanın birimlerine ilişkin bazı bilgiler vermektedir.²⁷ Genel olarak birbirini tekrarlayan ve aynı onarıma ait olan yazışmalar içinde bir de keşif belgesi bulunmaktadır.²⁸ Keşif belgesine göre Manisa’daki mevcut kışla binasında yeni ekler ve onarımlar yapılmış, yapı bir ahır binası eklemek suretiyle genişletilmiştir. 718 hayvan barındıracak büyüklükteki kışla binalarının üst katında askerler için oda yapılmış olmalıdır ki belgede binbaşı ve nefer odalarına 898 adet yeni dolap yüzü yapıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca belgede geçtiği şekliyle “ahırların üzerinde” bir binbaşı odası yetersiz olduğu için birbirinin hizasında iki binbaşı odası olmak üzere toplamda 6 idari birim inşa edildiği belirtilmektedir. Aynı yapıyla organik bağı olup olmadığını bilmediğimiz askeri hastanenin 9 odası tamir edilmiş bunlara 5 yeni birim daha eklenmiştir. Hastanenin kışla yakınında bağımsız bir bina olması “menzilhâne ta’bîr olunan mahal dahi hastahâne olmak üzere” ibaresi sebebiyle muhtemeldir. Yine konumu belirtilmeyen bir eczane, mutfak ve çamaşırhaneyle karakola mahsus bir birimli odaların inşasından bahsedilmektedir. Keşif belgesinde yapılacak bütün bu onarım ve inşaat işlerinin malzeme ve hizmet kalemleri için harcanacak para teker teker hesaplanmıştır. Belgeye göre büyük oranda ahşap daha sonra taş ve tuğla

²⁴ Özgen, *age.*, s. 50.

²⁵ Cengiz Çakaloğlu, “II. Abdülhamid Devrinde Manisa Redif Taburu”, *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmet ve Manisa Tarihi - Kültürü - Ekonomisi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Manisa 2018, s. 780.

²⁶ BOA. HAT., 590-29009.

²⁷ BOA. C. AS., 473-19729.

²⁸ BOA. KK. d., 7009.

malzeme satın alınmıştır. Bu durum yapının kâgir olmasıyla açıklanabilir. Keşif belgesinin sonunda bundan başka satın alınan hanelerin sahipleri ve maliyetlerini gösteren ek vardır. Bu ek, keşif belgesinde belirtilmeyen ancak onarıma ilişkin yazışmalarda bahsedilen istimlak edilmiş arsa üzerindeki haneleri belirtmekte, kışlanın genişletilmesi amacıyla bazı evlerin satın alındığından bahsetmektedir. Kışlanın büyük oranda yenilenmesi işini daha önce kışla inşası için yer belirlemek üzere görevlendirilen Aydın müşiri Yakup Paşa idare etmektedir. Manisa Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne Binbaşısı Ahmed Efendi'nin öncülük ettiği onarım ve inşa işlerinin keşfini ise Ebniye-i Hassa Halifesi Ahmed Şevki Efendi üstlenmiştir. Bu kapsamlı genişletme faaliyeti sonrasında 1855-56 senesine gelindiğinde kışlanın yeni bir onarım daha geçirdiği görülmektedir.²⁹ Onarımların nitelikleri ve kapsamı tam olarak bilinmezken maliyetinin 6650 kuruş olacağı öğrenilmektedir. Belgede söz konusu onarımın aciliyeti olmadığı belirtilmekte ancak kışın gelmesiyle yağmur sularının etkisiyle tahribatın ve dolayısıyla masrafın artacağı öngörülmektedir.

1899 senesine gelindiğinde kışlanın iyice harap olduğu, askerlerin çadırlarda barındığı ve onarılması gerektiğine dair bilgileri yine arşivdeki belgeler³⁰ aracılığıyla öğrenmekteyiz. 1901'de bu onarım yapılarak kışla yeniden kullanıma açılmıştır.³¹ II. Abdülhamid tahta çıkışının yirmibeşinci yılı münasebetiyle, kışlada çeşitli onarımlar yaptırmış, 10 oda ve bir salondan oluşan zabitan dairesinde de yenilemeye gidilmiştir. Sultan, ayrıca kışla önüne, mermerden fiskiyeli bir havuz yaptırmıştır. Fiskiyeli havuzun çizimi³² (Şek. 2) ve kışlanın açılış merasimini gösteren bir kartpostala da³³ Devlet Arşivlerin'de rastlanmaktadır. (Res. 1) Bundan başka kışlaya ait çeşitli görüntüler (Res. 2-3) onarım sonrasında bina cephesinden ileri çekilerek vurgulanan binbaşı ve zabitan odalarının bulunduğu bölümün değişikliğe uğradığını göstermektedir. Muhtemelen daha eski olan bir fotoğrafında bu bölüm yine iki katlıdır. (Res. 4) Üst katta üç yönden üçgen alınlıkları olan bir küçük birim ve alt katta yine üç yönden sütunlarla taşınan Bursa kemerli girişi görülebilmektedir. Bu küçük birimlerin hemen arkasında, aynı yükseklikte ve koğuşlardan ayrılmış idari birimlerin yer aldığı mekan

²⁹ BOA. MVL., 344-102.

³⁰ BOA. Y.PRK. MYD., 22-64.

³¹ BOA. DH. MKT., 2536-136.

³² BOA. PLK. p., 3979.

³³ BOA. FTG. F., 1764. Fotoğrafın altındaki satırın çevirisi şu şekildedir: *Cülûs-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûn-ı hazret-i pâdişâhînin yirmi beşinci sene-i devriye-i mes'ûdesinin hatıra-i güzîni olmak üzere Mağnisa'da inşa etdirilen fiskiyeli havuz ile Kışla-i Hümâyûnun fotoğrafıdır.*

ayırt edilebilmektedir. Onarım sonrasında ise bu bölümün tamamen değiştiği, cephenin yine iki katlı fakat farklı tarzda inşa edildiği daha önce bahsi geçen kartpostaldan (Res.2) anlaşılmaktadır. Alt katta düz atkı ve üçgen alınlığın sınırladığı yuvarlak kemerli bir açıklıkla kışla avlusuna geçilmektedir. Üst katta iki sütunlu bir balkon saçak seviyesinden yukarı taşan başka bir yuvarlak kemerle adeta bir taç şeklinde vurgulanmıştır. Görüntülerde seçilememekle beraber, kemerin içerisinde dönemin özelliği olarak padişah arması yer alıyor olmalıdır. Saçak seviyesinden yukarı taşan bu taç kısmın iki kenarında “S” kıvrımlı stilize plastırlar vardır. Aynı plastırlar, giriş açıklığı ve üzerindeki balkonu iki yandan sınırlayan duvarlar üzerindeki pencerelerde de bulunmaktadır. Basit dikdörtgen söveli pencerelerin üstünde bu kıvrımlı unsurlar ve alt kat pencerelerinin altında kartuşlar içinde basit süsleme öğeleri seçilebilmektedir. Yapıldığı dönemin özelliklerini taşıyan cephe, bu görünümüyle neoklasik ağırlıklı eklektik üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Kışlanın hemen önünde inşa edilmiş fiskiyeli havuzun ise akantus yaprakları ve “S” kıvrımlı yivli plastırlarla oldukça süslü bir yapı olarak tasarlandığı görülmektedir. (Şek. 2) Barok ve rokoko üslubun ağırlıkta olduğu eklektik bir görünüme sahiptir. Çizim üzerinde havuzun ölçülerini ve yapılış amacını vurgulayan iki satırlık yazının çevirisi şu şekildedir:

Cülûs-ı meymenet-me'nûs-ı hazret-i pâdişâhînin yirmi beşinci sene-i devriyye-i mes'ûdesinin hâtıra-i güzîni olmak üzere Mağnisa Kışla-i Hümâyûnu pîşgâhına inşâsı mukarrer olan fiskiyeli havuzun resmidir. İşbu fiskiye üç metre yirmi santimetre irtifâ'ında olup kâmilen beyâz mermerden inşâ olunmaktadır. Havuzu da dört metre yirmi santimetredir. 1901 senesinde yapılan bu onarım sonrasında havuz ve kışlanın çekilmiş fotoğrafları dışında başka belgeye rastlanmamaktadır. Manisa'nın 1919'da Yunanlarca işgali sırasında, yapının işgalci askerler tarafından kullanıldığı bilinmektedir.³⁴ 22 Ağustos 1922'de başlayan Başkomutanlık Meydan Savaşı'nı kaybeden Yunan ordusu 30 Ağustos'ta yenilgiye uğramış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çekile sırasında geçtiği köy, kasaba ve şehirleri yakmış ve yağmalamıştır. Bu tahribat Manisa'da büyük bir yıkıma ve şehrin büyük ölçüde yok olmasına sebep olmuştur. Kışla da bu yangında harap olmuş ve bir süre sonra tamamen ortadan kalkmıştır.³⁵ (Res. 5)

³⁴ Bedriye Aksakal, *Bir Zamanlar Manisa*, Emek Matbaası, Manisa 2002, s.19.

³⁵ Nejdet Bilgi, “1922 Manisa Büyük Yangını: Harîk-i Hâil”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2022), s. 238.

Değerlendirme

Aydın müşiri Yakup Paşa zamanında inşa edilen (1838-39) ve yaklaşık 6 sene içerisinde genişletilen yapının ilk haliyle oldukça küçük ve yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu ilk binanın şekline ilişkin yeterli bilgi bulunmamaktadır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında batı yönünden çekilmiş fotoğraflar yapının tek katlı olduğu izlenimini vermesine karşın, 19. yüzyılın ilk yarısına ait onarım belgelerinden iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda iki ihtimal bulunmaktadır. İlk ihtimalde; arazinin durumuna göre yapının muhtemelen avluyu içine alan doğu yönünde kapı ve pencereleri olan bir alt katı vardır. Bu bölüm sadece avludan görülebilmektedir ki şimdilik böyle bir görüntü bulunmamaktadır. İkinci ihtimal ise iki katlı kışlanın zamanla yıkılarak tek katlı olarak yeniden inşa edilmiş olmasıdır. Nitekim kışlaya ilişkin fotoğraflar 1901-1902 senelerine aittir. İlk yapıldığında çevresinde çeşitli kamu yapılarının bulunduğu ve sosyal etkinliklerin gerçekleştirildiği bir meydan olduğu düşünülmektedir. Meydanın batısında Redif kışlası inşa edilmiş, güneyinde yanan eski hükümet konağının arsası, kuzeyinde hapishane ve adliye binaları bulunmaktadır. Doğusundaki kışla meydanı sokağı ile çarşı meydanı sokağı arasındaki meydana bakan tarafta kahvehane, pavyonlar ve dükkanlar yapılmıştır. 1914 tarihli Manisa şehir haritasında meydan çevresinde İsa Bey Medresesi, Kirdeci Mescidi, hapishane yapıları görünmektedir. (Şek. 3) Spil dağı eteğinde yer alan bu alan güneydoğu yönünde eğimlidir.³⁶

Yapının bir planı bulunmadığı için plan şeması açısından değerlendirilmesi güçtür ancak benzer örnekler üzerinden bir tahmin yürütmek zor değildir. Manisa Redif Kışlası ile aynı tarihlerde yapılması planlanmış Kütahya Kışlası (1838), aynı tarihte inşa edilen Karahisar, Ankara, Konya, Çankırı Kastamonu Kışlalarının birbirine benzer şekilde yapılması talimatı arşiv kayıtlarıyla mevcuttur.³⁷ Bunlar ordunun ihtiyaçlarına ya da arazinin durumuna göre farklı plan şemasında yapılmış, genellikle iki, ya da üç katlı yapılardır. Köşeler iki yöne çıkıntı yapar şekilde vurguludur. Mekan kurgusunu, içerde bir koridor ve bunun etrafındaki koğuşlar oluşturmaktadır. Ayrıca Belgrad'da Niş Kalesi dışına yapılmış kışla da (1839)³⁸ plan bakımından belgelerde anlatılan Manisa Kışlası'yla benzerlikler göstermektedir. Arşiv belgelerinden aktarılan bilgilere göre Niş Kışlası'nda 16 koğuş, 14 zabitan odası vardır. Ayrıca

³⁶Müge Aydın, *Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Kent Dokusunun Süreklilik Bağlamında İncelenmesi; İşgal Öncesi/Sonrası Manisa*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi İstanbul 2019, s. 159.

³⁷ Özen, *agt.*, s. 87.

³⁸ Özen, *agt.*, s. 102-106.

çamaşırhane, mutfak, helalar ve iki adet su deposu bu yapıya dahildir. Kışlaya giriş, dört köşedeki kapılardan sağlanmaktadır. Büyük kapı cepheden taşırılarak vurgulanmıştır. Yapıya ait bir keşif defterinde bir şadırvan, kapılardan birinin önünde bir binbaşı binası, odunluk, depo, eczane, hastane ve hastanenin bitişiğine gasilhane yapılacağı yazmaktaysa da kışlaya ait plan üzerinde bu birimler yer almamaktadır. Bunun nedeni plan üzerinde bu birimlerin gösterilmeyişi olabileceği gibi ek birimlerin inşası ertelenmiş de olabilir.³⁹ Burada Manisa Kışlası açısından önemli olan, plan şemasının benzerliği ve yeni yapılacak ek binaların ana binadan ayrı düşünülmüş olmasıdır. Büyük Manisa yangını öncesinde Manisa'nın yapısını gösteren şehir haritalarında kışlanın "U" planlı olduğu ve güneydoğu kanadına ters "L" şekilli ek bir yapının karşılık geldiği görülmektedir. "L" şekilli ek binanın yukarıda sözü edilen Niş Kışlası'nın plan üzerinde gösterilmeyen birimlerine karşılık gelmesi muhtemeldir. Öte yandan, yine plan açısından bakıldığında, yapının İzmir (1826-29)⁴⁰ (Res. 6) ve Selanik (1838)⁴¹ (Şek. 4) kışlalarına benzediği de görülebilmektedir. Ancak bu kışlaların Manisa'da olmayan ortak özellikleri deniz kenarında inşa edilmiş olmalarıdır. Söz konusu kışlalarda askeri sevkiyat ve lojistik açısından deniz kenarının tercih edilmiş olması muhtemelken Manisa'da neden bu şekilde bir plan şemasının seçildiği tam belli değildir. Ancak, durumun arazi şartlarının uygunluğuyla ilişkili olması ihtimal dahilindedir. Sonradan satın alınmış hanelerden bahseden belgeler, kışlanın daha dar bir alanda inşa edildiğini düşündürmektedir.

Günümüzde mevcut olmayan Selanik kışlasının eski bir gravüründe avlu içine bakan taraf iki, dış cephesi tek katlıdır.⁴² Bu, Manisa kışlasında da olan bir durum gibi görünmektedir. Abdülaziz (1861-1876) veya II. Abdülhamid (1876-1909) dönemlerine ait olduğu düşünülen bir onarımda yapılmış İzmir Sarıkışla'nın cadde tarafına bakan üç katlı girişi de Manisa Kışlası'nın 1901 onarımından sonraki görünümünü anımsatmaktadır. Burası kemer ve sütunlarla hareketlendirilmiş ve üstte yer alan tepeliğin benzer şekilde tasarlanmış olması bakımından benzemektedir.⁴³

Sultan II. Abdülhamid 33 yıllık saltanatı boyunca Osmanlı topraklarında farklı mimari eserler inşa ettirmiştir. Bunlar çoğunlukla sultanın doğum günü, tahta çıkış yıldönümleri (cülus) için inşa edilmiş ve

³⁹ Plan için bkz. Özen, *agt.*, s. 105.

⁴⁰ Özen, *agt.*, s. 61.

⁴¹ Özen, *agt.*, s. 109.

⁴² Özen, *agt.*, s. 114.

⁴³ Alpaslan H. İbrahim-Güleç E. Aysu, "İzmir Sarıkışla'nın İnşa Evreleri", *TÜBA-KED* 19 (2019), ss. 29-46.

ülkenin imarına katkıda bulunmuştur. Özellikle 25. Cülus yıldönümü (1 Eylül 1900) nedeniyle en ücra noktalara kadar pek çok eser inşa ettirilmiş ya da onartılmıştır. "Hamidiye" olarak adlandırılan bu eserler arasında çeşmeler önemli yer tutar.⁴⁴ İzmir Sarıkışla Meydanı'nda Manisa'da olduğu gibi Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılı anısına saat kulesiyle birlikte bir havuz yaptırıldığı bilinmektedir.⁴⁵ Sarıkışla'daki bu havuz çeşmeli ve daha büyük boyutlu olması açısından farklıdır. Çeşmeli bu havuz sekizgen kenarlıdır ve ortasında tek çanaklı bir fiskiye bulunmaktadır. Sekizgenin her kenarında ortasında birer musluk bulunan ayna taşları, kaş kemer formundaki sağır kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kemerlerin köşeliklerinde rumi, palmet ve ay-yıldız motiflerinden faydalanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. İzmir Sarıkışla'da inşa edilen bu çeşmeden başka Samsun, Kastamonu, Adana, Diyarbakır, Yozgat, Selanik ve Beyrut Hamidiye çeşmeleri Hamidiye çeşmelerine örnek diğer yapılarıdır.⁴⁶

Sonuç

Manisa Kışlası, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından kısa süre sonra eyaletlerde merkezi otoritenin ve güvenliğin sağlanması amacıyla yaptırılan Redif kışlalarından biridir. Manisa'da Redif taburu, kışlanın yapılmasından önce kurulmuştur ve birlikler bu tarihe kadar çevre eyaletlerde, yüksek ihtimalle İzmir'deki Sarıkışla'da, eğitim almıştır. Kışlanın olası inşa tarihi ise 1838-39'dur. İlk yapıldığındaki plan şeması ve mekânların konumlandırılışı hakkında bir bilgi yoktur. İnşa edildikten kısa süre sonra yapı geniş çaplı bir onarıma tabi tutulmuş, yeni birimler eklenerek genişletilmiştir. Söz konusu müdahale sonrasında subay ve zabitanlar için inşa edilen, cepheden öne çekilerek vurgulanan ve yapının ana girişini de kapsayan orta bölümde mekânlar ve bunların konumları açık şekilde belirtilmiştir. Diğer bölümlerde alt katta atların kaldığı ahırlar ve üstünde süvariler için hücrelerin yapıldığı öğrenilmektedir. Yüzyıl boyunca çeşitli onarımlar geçirmiş olması muhtemel yapı, 1900 senesine gelindiğinde II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. senesi vesilesiyle bir onarım daha geçirmiş, önüne fiskiyeli bir de havuz inşa edilmiştir. Söz konusu onarımlar öncesi ve sonrasına ait bazı fotoğraflarda yapının tek katlı olduğu izlenimi edinilmektedir. Bu durumda kışla ya yeniden inşa edilmiştir ya da arazinin eğimli durumu nedeniyle fotoğrafların çekildiği yönde tek katlıdır. 1919 Yunan İşgali

⁴⁴Nurcan Yazıcı Metin, "Osmanlı Coğrafyasında Sultan II. Abdülhamid'in Anıtları: Hamidiye Çeşmeleri", *Eurasian Art & Humanities Journal*, 13 (2020), ss. 48-49.

⁴⁵ Cenk Berkant, "Sarıkışla'nın İçinde Çeşmeli Bir Havuz Vardı", *İzmir- Tarih ve Toplum Dergisi*, Şenocak Yayıncılık, İzmir 2008, 24-27.

⁴⁶ Hamidiye çeşmeleri hakkında bilgi için bkz. Yazıcı Metin, *agm.* 47-69.

sonrasında düşman askerlerce karargah olarak kullanılmış, 1922’de Başkumandanlık Meydan Muharebesi’nde yenilgiye uğrayan Yunan ordusu şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Bu çekilme sırasında kışladan başlayarak bütün şehri ateşe vermiştir. Büyük yangın sonrası tamamen yok olan kışla yapısının yangın öncesini gösterir şehir haritalarında “U” planlı olduğu ve doğusunda ters “L” şekilli bir müstemilatı olduğu anlaşılmaktadır. Kışla gerek plan şeması gerek cephedeki bazı unsurlar ve önündeki havuzu itibarıyla İzmir’de Sarıkışla binasının küçük ölçekli bir benzeri gibi görünmektedir. Günümüze ulaşamayan kışlaya ait bu bilgiler ve ileride ortaya çıkarılabilecek yeni bulgular Osmanlı’nın taşradaki kışla ve yapı faaliyetlerine katkı sunacağı için değerlidir. Ayrıca kışlanın inşasına bağlı olarak çevresinde ortaya çıkan diğer kamu yapılarıyla birlikte bölge, Manisa şehir tarihine ait çalışmalara ışık tutacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

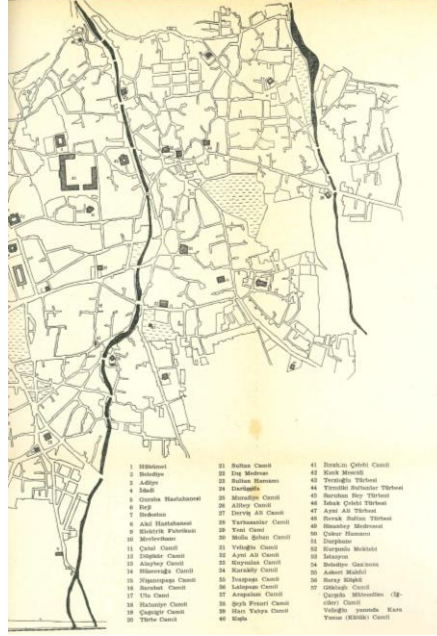
- Aksakal, Bedriye, *Bir Zamanlar Manisa*, Manisa 2002.
- Alpaslan H. İbrahim-Güleç E. Aysu. "İzmir Sarıkışla'nın İnşa Evreleri", *Tüba-Ked*, 19 (2019)Ss. 29-46.
- Anonim, "Şehrimize Ait Vesikalardan Yeniçeri Kışlaları", Şehremaneti Mecmuası, Ağustos, İstanbul 1929.
- Aydin, Muhammer, *İstanbul Ve Anadolu'da Bulunan Askeri Kışlaların Osmanlı Ekonomisine Etkileri (1850-1860)*, Libra Kitapçılık Ve Yayıncılık, İstanbul 2021.
- Aydin, Müge, *Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Kent Dokusunun Süreklilik Bağlamında İncelenmesi; İşgal Öncesi/Sonrası Manisa*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sbe, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- Berkant, Cenk, "Sarıkışla'nın İçinde Çeşmeli Bir Havuz Vardı", *İzmir-Tarih Ve Toplum Dergisi*, Şenocak Yayıncılık, İzmir 2008, 24-27.
- Bilgi, Nejdet, "1922 Manisa Büyük Yangını: Harîk-I Hâil", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2022), Ss. 231-251.
- Çakaloğlu, Cengiz. "İi. Abdülhamid Devrinde Manisa Redif Taburu", *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade İi. Mehmet Ve Manisa Tarihi - Kültürü - Ekonomisi*, Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Manisa 2018, S. 777-787.
- Çelik, Yüksel, "İi. Mahmud Devrinde İdari-Askeri Bir Üs: Rami Kışlası", *Osmanlı Araştırmaları* 52 (2018), Ss. 227-66.
- Çiftçi, Aynur, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari Ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yyapılar*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sbe, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- Çiftçi, Cafer, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı Ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* 27 (2010), Ss. 27-57.
- Daşçığlu, Kemal, "Yeniçeri Ocağı Ve Bektaşî Zaviyelerinin Kapatılması", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 34 (2005), Ss. 307-13.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi-5*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- Kütükoğlu, S, Mübahat, "Sultan İi. Mahmud Devri Yedek Ordusu; Redif-I Asakir-I Mansure", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1982), Ss. 127-57.
- Özen, Özlem, *İi. Mahmud Dönemi Askeri İslahat Sürecisinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları Ve Mimari Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi Sbe, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

- Özgen, M. Mithat, *Sultan İ. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Redif Binaları*, Hamidiye Kitaplığı, İstanbul 2016.
- Özkaya, Yücel, "Anadolu'daki Yeniçerilerin Düzensizliği İle İlgili Belgeler Ve İzmir'de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23/1-2 (1965), Ss. 75-92.
- Ramazanoğlu, Gözde, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası Ve Yerleşim Alanı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sbe, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- Sunar, Mehmet Mert, "Oda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. Ek-2, Ankara 2019, Ss. 369-71
- Şehsuvaroğlu, Haluk. "Yeniçeri Kışlaları (Tarihi Bahisler)". *Cumhuriyet Gazetesi*, 1959.
- Ünver, Süheyl. "Yeniçeri Kışlaları". *Bellekten* 40 (1976), Ss. 589-594.
- Yazıcı Metin, Nurcan, "Osmanlı Coğrafyasında Sultan İ. Abdülhamid'in Anıtları: Hamidiye Çeşmeleri", *Eurasian Art & Humanities Journal*, 13 (2020), Ss. 47-69.
- <http://Nek.Istanbul.Edu.Tr:4444/Ekos/Fotograf/90410---0003.Jpg>
- <http://Nek.Istanbul.Edu.Tr:4444/Ekos/Fotograf/90561---0023.Jpg>
- <http://Nek.Istanbul.Edu.Tr:4444/Ekos/Fotograf/90803---0033.Jpg>
- <https://3.Bp.Blogspot.Com/Oeyjem7yyne/Wkwgx856-Oi/Aaaaaaag34/Bf6zgbppyinjao8a5ri1bakev7vctvegclcb/S1600/C4lhvc ewyagipi1.Jpg>
- <https://Collections.Albert-Kahn.Hauts-De-Seine.Fr/Document/ManisaTurquie/617a7a43cf8b8968b3380267?Q=Manisa&Pos=54&Pgn=3>

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Askeriye, (BOA. C. AS.), Dosya (D): 473, Gömlek (G): 19729 (9 Nisan 1844)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî (BOA. DH. MKT.), Dosya (D): 2536, Gömlek (G): 136 (27 Eylül 1901)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun, (BOA. HAT.), Dosya (D): 590, Gömlek (G): 29009 (15 Nisan 1837)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dahiliye (BOA. İ. DH.), Dosya (D): 357, Gömlek (G): 23568 (14 Ekim 1856)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kâmil Kepeci Tasnifi (BOA. KK. d.), Gömlek (G): 7009 (Tarihsiz)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vâlâ (BOA. MVL.), Dosya (D): 344, Gömlek (G): 102 (25 Nisan 1855)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan, Proje ve Krokiler (BOA. PLK. p.), Gömlek (G): 3979 (Tarihsiz)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA. FTG. F.), Gömlek (G): 1764 (Tarihsiz)
Resim ve Şekiller

Şekil 1. 1919 öncesi Manisa şehir haritasında kışlanın konumu. (N. Köklü, 1976)

Şekil 2. Manisa Kışlası'nın önüne yapılan çeşmeli havuz. (BOA. PLK.p. 3979)

Resim 1. Onarım sonrası kışla ve çeşmenin açılış merasimi.
(BOA. FTG,1764)

Resim 2. Manisa Kışlası'na ait bir kartpostal.
(<https://3.bp.blogspot.com/oeYJem7YYnE/WKWgx856-OI/AAAAAAAAg34/Bf6ZgbPpYInjAo8A5ri1bAkev7vCTVEgCLcB/s1600/C4LHVcEWYAgip11.jpg>)

Resim 3. Onarım sonrası kışla ve çeşme.
(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90561---0023.jpg>)

Resim 4. Onarım öncesi Manisa Kışlası.
(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90410---0003.jpg>)

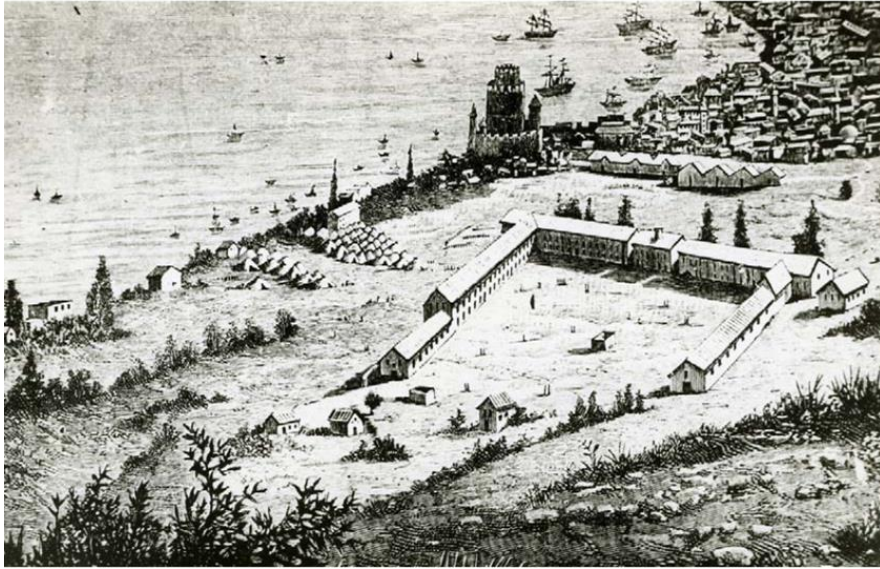

Resim 5. Manisa Yangını Sonrası Kışla.
(<https://collections.albertkahn.hauts-de-seine.fr/document/manisa-turquie/617a7a43cf8b8968b3380267?q=Manisa&pos=54&pgn=3>)

Resim 6. İzmir Sarıkışla.
(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90803---0033.jpg>)

Şekil 4. Selânik Kışlası'nın bir gravürü,
(Vassilis Colonas'ın Arşivi'nden aktaran: Özen, 2013: 114)

SARDES SİNAGOGU ÖZELİNDE MANİSA'DAKİ YAHUDİ KİMLİĞİ VE SİNAGOG MİMARİSİ

Çiğdem ÖNER*

Yahudilerin anavatanı olan Kenan topraklarından sürgün edilerek dünyanın farklı bölgelerine göçe mecbur bırakılmaları ile başlayan Yahudi diasporasının ilki MÖ 6. yüzyılda, ikincisi ise MÖ 520'de yeniden inşa edilen Süleyman Tapınağı'nın MÖ 70 yılında Romalılar tarafından yıkılması ile başlamıştır¹. Bu ikinci mecburi göç ile dünyanın çeşitli bölgelerine dağılan Yahudilerin bir bölümü de Anadolu'ya yönelmiş ve farklı bölgelerde kendilerine yaşam alanları kurmuşlardır. Lydia Bölgesi de Yahudi diasporasının yaşamını sürdürdüğü bölgeler arasındadır.

Lydia'daki Yahudi varlığı ile ilgili ilk bilgileri bize tarihçi Josephus aktarmıştır. Josephus bizimle III.Antiochus'a atfedilen üç belge paylaşmaktadır. İlk belge MÖ 212-205/4 yılları arasına tarihlenen ve Lydia valisi Zeuxis'e yazılmış bir mektuptur. Bu mektup, karışıklıkların olduğu bölgelere iç güvenliği sağlamak amacı ile 2.000 Yahudi ailenin yerleştirilmesi ile ilgili talimattır. Mektubun gerçekliği çok tartışılabilir da özgün olduğuna dair önemli tespitler bulunmaktadır. Bunlar, bir kralın bir bireye yazdığı geleneksel Hellenistik forma, tarz olarak Seleukos belgelerine ve Seleukosların koloni kurarken izledikleri normal prosedüre uygunluğudur. Bilim dünyasında pek çok bilim adamı bu mektubu gerçek kabul etmekte ve Yahudilerin Küçük Asya'ya yerleşmesi için kanıt olarak kullanmaktadır².

Lydia bölgesinde yapılan kazı çalışmalarında da III. Antiochus tarafından bölgedeki varlığı başlatılan Yahudi yaşamına ait pek çok somut veriye ulaşılmıştır ve kazılar devam ettiği sürece bu verilere yenilerinin ekleneceği şüphesizdir. Bölgedeki antik dönem yerleşimlerinden olan Hypaipa (İzmir, Ödemiş, Günlüce), Magnesia Ad

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları ABD, Antalya, bozoglu.oner.cigdem@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-8473-5842.

¹ "Diaspora-Judaism". Encyclopedia Britannica (İngilizce), (7 Eylül 2022).

² Paul Trebilco, *Jewish communities in Asia Minor*, Cambridge 1991, s. 5.

Sipylum (Manisa, Spil Dağı Etekleri), Philadelphia (Manisa, Alaşehir, Bozdağların Kuzey Etekleri), Thyateira (Manisa, Akhisar) ve Sardes (Manisa, Salihli, Sart)'ta günümüze dek yapılan kazı çalışmalarında mezar taşları, yazıtlar ve sinagog yapısı kalıntıları gibi buluntular tespit edilmiştir ve bu verilerin yardımı ile bölgedeki Yahudi izleri takip edilebilmektedir³ (Ek 1).

Ek 1. Asia Minor Map, Classical Atlas, 1886, Keith Johnston.

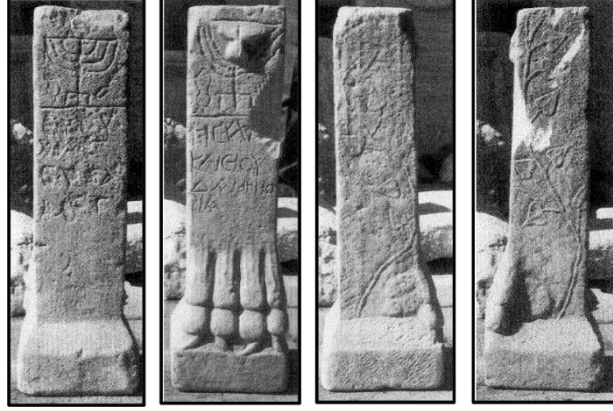
Bölgedeki Yahudi varlığına somut verilerle ulaştığımız şehirlerden biri olan Hyaipa'da 1892'de yapılan kazılarda iki adet yazıt bulunmuştur. Yazıtlardan ilki MS 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmekte ve Sardes sinagogu dekorasyonuna Hypaipa'dan bir Yahudi meclis üyesinin katıldığını aktarmaktadır⁴. Şehirde bulunan bir diğer yazıt da MÖ 2-3. yüzyıllara tarihlenmekte ve üzerinde Hellence "Genç Yahudiler" ibaresi bulunmaktadır⁵. Magnesia Ad Sipylum'da Lydia bölgesindeki antik şehirlerden bir diğeridir ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Spylos Yahudilerine ait olduğu düşünülen bir mezar taşı bulunmuştur. Thyateira antik şehrinde de yine aynı döneme tarihlenen Hellence bir yazıt Yahudi varlığını belgelemektedir. Philadelphia'da ise bulunan ilk kanıt MÖ 2 ila 4. yüzyıllara tarihlenen dört adet mezar taşıdır ve üzerlerinde lulav, etrog ve menora gibi Yahudi varlığını işaret eden figürler bulunmaktadır (Ek 2). Yine aynı şehirdeki Hellence "Iosef" ismi yazılı olan ve MÖ 4. yüzyıla

³ Bu makale yazara ait *Taşlara Kazınan Yahudi Kimliği* isimli sergi kitabının bir kısmından çıkartılmıştır.

⁴ Walter Ameling, *Inscriptiones Judaicae Orientis II: Kleinasien (Texts and Studies in Ancient Judaism 99)*, Tübingen 2004, s. 266.

⁵ a.g.e., s. 199.

tarihlenen başka bir mezar taşı da Yahudi varlığının izlerini sürmemize yardımcı olmaktadır⁶.

Ek 2.Ameling 2004, s. 569.

Sardes'teki Yahudi Varlığına Ait İzler

Yahudi kimliğine ait pek çok veri barındıran Sardes ise antik dönemde gerek Pers hakimiyeti gerekse Hellenistik dönemde satraplık merkezi olmuş ve Lydia Devleti'ne de başkentlik yapmıştır. Bölgeye Yahudi göçleri Lydia Satrabı olan Zeuxis döneminde hız kazanmıştır. Buna III Antiokhos döneminde Yahudilere tanınan ayrıcalıkların neden olduğu söylenebilir. Yahudi diasporasının Sardes'teki varlığına dair ilk somut bilgiye tarihçi Josephus Flavius tarafından paylaşılan bir belge sayesinde ulaşılmaktadır. Bu belge Romalı bir politikacı olan Mark Antony'nin küçük kardeşi Lucius Antonius tarafından yayınlanan, MÖ 50-49'lu yıllara tarihlenen, Sardes'te yaşayan Yahudilerin korunması, dinlerini özgürce yaşamaları, hatta kendi meclisi olan bir sinagog oluşturmalarına izin verilmesinin gerektiğini, bildiren bir kararnamedir⁷. Kararname ile yapımına izin verilen ve 1962 yılındaki kazılarla ortaya çıkartılan Sardes sinagog yapısı diasporada bugüne kadar tespit edilmiş en büyük sinagog yapısıdır. Sinagog yapısının boyutları ve oldukça yüksek maliyetler gerektiren gösterişli iç dekorasyonu şehirde kalabalık, zengin bir Yahudi topluluğunun varlığına işaret etmektedir. Sardes'te kazı çalışmaları devam etmektedir ve devam eden bu çalışmalar ileri ki evrelerinde bu topluluk hakkında daha geniş ve kapsamlı bilgilere ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

⁶ Çiğdem Öner, *Taşlara Kazınan Yahudi Kimliği*, 500.Yıl Türk Müsevileri Müzesi, İstanbul 2021, s. 20-21.

⁷ Benjamin P. Davidoff, "The Ancient Synagogue at Sardis: Religious Pluralism in the Late Roman Empire", *Bowdoin Journal of Art*, 2018, s.15.

Sardes'te kimi zaman orijinal kullanımında kimi zamanda devşirme olarak kullanılmış, Yahudi inancı için önemli menora, lulav ve şofar sembollerini barındıran pek çok buluntu mevcuttur. Özellikle menora, Yahudi inancında yedi kollu olmasından dolayı yaradılışın 7 gününü temsil eder (Ek 3A). Menora'nın ilk anlamı, "Daimî Işık" olarak kabul edilmekle birlikte, bilimin devamlılığını ve sonsuzluğunu da sembolize eder⁸. Lulav hurma dalını, şofar da koç ya da keçi boynuzunu sembolize eder (Ek 3B). Lulav, Sukkot ya da Çardaklar Bayramı denen bayramlarda kullanılan dört tür bitkiden biridir. Diğer türler olan hadas (mersin), aravah (söğüt) ve etrog (ağaç kavunu) ile bir araya gelerek kullanılır. Sukkot diasporada çardaklardaki yaşamı simgeleyen bir bayramdır⁹. Antik yerleşimlerdeki buluntuların Yahudi varlığı ile ilişkilendirmemizi sağlayan bir diğer sembol ise Şofar diye isimlendirdiğimiz, mutlaka koç, keçi ya da antilop boynuzundan yapılan, Tokea denen özel eğitilmiş kişilerce özel bir notaya göre çalınan belirli bayramlarda üflenen boynuzdur (Ek 3C). Sesiyle yürekleri uyandırdığına inanılır¹⁰.

Ek 3. A. Menora¹¹, B. Şofar¹², C. Lulav-Etrog¹³

Sardes'teki kazılarda MS 3-5. yüzyıla tarihlenen, üzerinde menora, lulav ve şofar betimlemesi bulunan buluntulardan biri, alçak bir korkuluğa ait olması muhtemel dikdörtgen bir levha (Ek 4A), diğeri de menora, etrog ve lulav bulunan başka bir levhadır¹⁴ (Ek 4B).

⁸ S.Alalu et al, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 1996, s. 235-241.

⁹ <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lulav> (7 Eylül 2022).

¹⁰ a.g.e., s. 273-278.

¹¹ <https://upload.wikimedia.org/Menorah> (7 Eylül 2022).

¹² <http://www.sevivon.com> (7 Eylül 2022).

¹³ <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lulav> (7 Eylül 2022).

¹⁴ a.g.e., s. 20-21.

Ek 4. ©Archaeological Exploration of Sardis / Sardes Kazı Arşivi.

Günümüzde The British Museum envanterinde kayıtlı olan MS 4-6. yüzyıllara tarihlenen 76x42 mm ölçülerinde 158 gr ağırlığa sahip olan tunç kaşerut damgası da yine Sardes'te bulunmuştur. Menora, hurma dalı ve üzüm salkımı ile süslenmiştir. Yahudi inancına göre kaşerut damgasına sahip ürünlerin yenilmesinde ve kullanılmasında dinen sakınca olmadığı kabul edilmektedir. Damganın üzerinde tersten AEONTIOY yazısı bulunmaktadır ve çevirisi "Leontios'un Mührü" olarak yapılmaktadır (Ek 5)¹⁵.

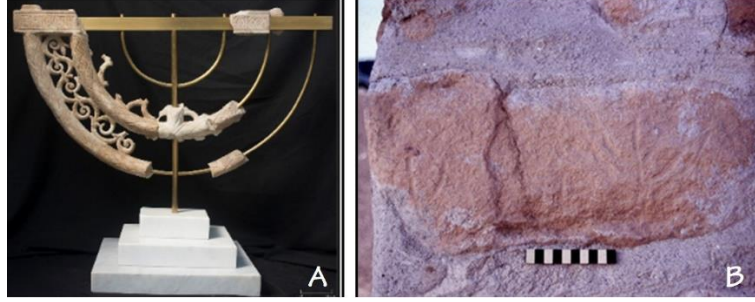

Ek 5. Kaşerut Damgası

Sardes'teki kazı çalışmalarında bulunan bir başka menoralı parça ise ince mermerden yapılmıştır. Menora kollarının yatay bağlantı kısmında başıscısı olan Sokrates'in adı bulunmaktadır ve MS 3-4. yüzyıllara tarihlenmektedir (Ek 6A). Sardes'te devşirme olarak duvarlarda kullanılmış ve üzerinde menoralar kazınmış mimari buluntular da mevcuttur (Ek 6B)¹⁶.

¹⁵ <https://www.britishmuseum.org/collection> (7 Eylül 2022).

¹⁶ <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

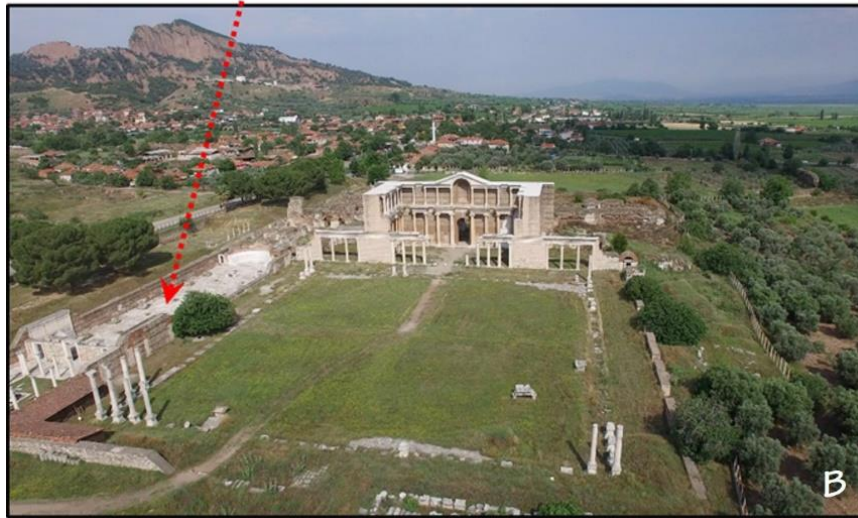
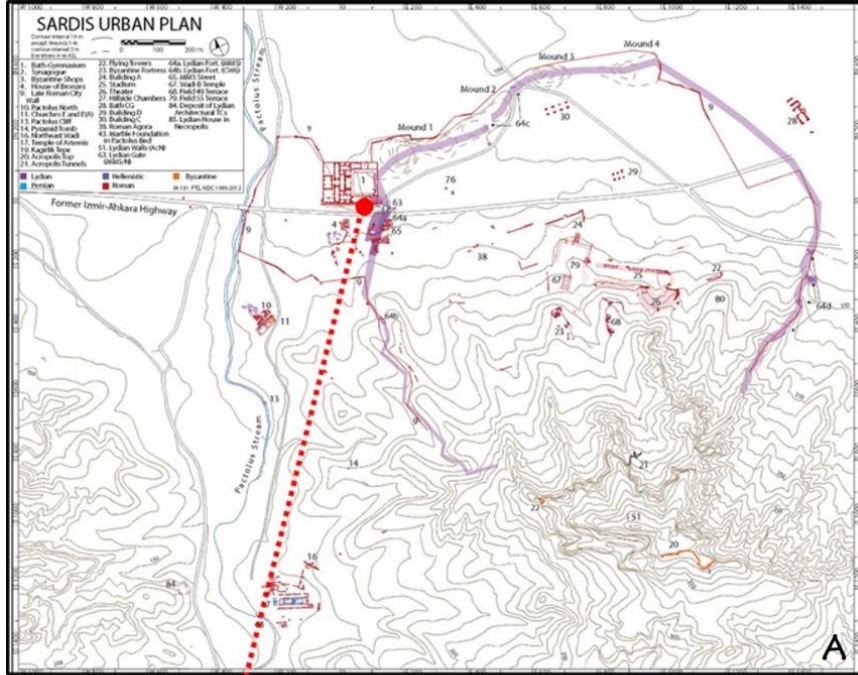
Ek 6. ©Archaeological Exploration of Sardis / Sardes Kazı Arşivi

Sardes Sinagog Yapısı

Sardes'teki Yahudi varlığının en önemli izi ise şehirde yapılan kazılar sırasında 1962 yılında ortaya çıkartılmış sinagog yapısıdır. Yapı günümüze kadar Anadolu'da bulunmuş en büyük boyutlu sinagog olma özelliğini hala korumaktadır.

Uzun süre var olan antik Sardis, Lidya, Kimmer, Yunan, Pers, Roma ve Bizans imparatorluklarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Önemli bir ticaret yolu üzerinde etkin bir durak ve Roma'nın Lidya eyaletinin başkenti olan kent MS 4. ve 5.yüzyıllarda en görkemli dönemini yaşamıştır. Sinagogun da kullanılmaya başlandığı zaman olan MS 3. yüzyılın sonlarında şehir oldukça geniş bir alana yayılmıştır (Ek 7A). Ancak, bu görkemli dönemine gelmeden önce şehir MS 17'de yıkıcı bir deprem yaşamış ve bu olaydan sonra büyük bir yeniden yapılanma süreci yaşanmıştır. Roma hamam-gymnasium kompleksi ve onun bir parçası olan sinagog yapısı da bu yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olmuştur¹⁷ (Ek 7B).

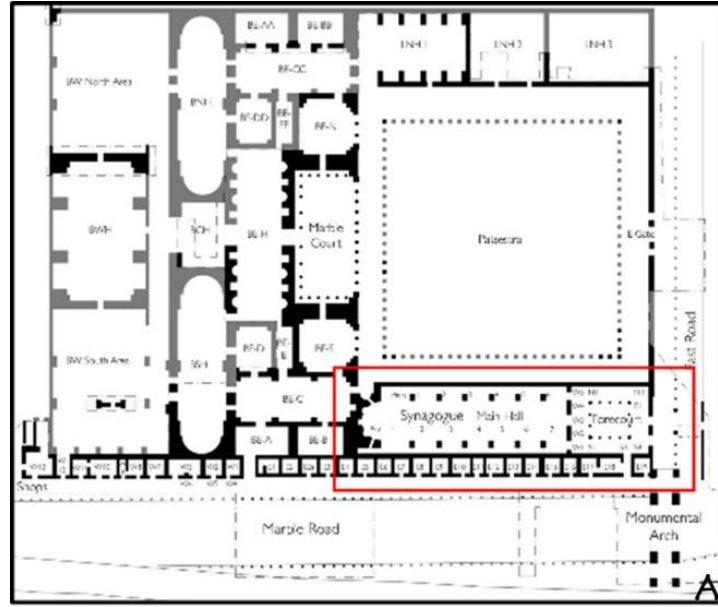
¹⁷ Fikret K. Yegül, *The Bath-Gymnasium Complex at Sardes*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986, 1, s.17.

Ek 7. ©Archaeological Exploration of Sardis / Sardes Kazı Arşivi
 MS 3. yüzyıl sonlarında yaklaşık boyutları 180x100 metreyi bulan kompleksin güneyindeki küçük bir bölüm Yahudi cemaatine sinagoga dönüştürülmesi için verilmiştir. Yahudi topluluğu tarafından da kompleks güneyindeki üç odanın bulunduğu alanda önemli mimari

değişiklikler yapılarak sinagog kullanımına uygun hale getirilmiştir¹⁸. Sardes sinagog yapısının mimari özellikleri aktarılırken bu yapı ile ilgili olarak yapılmış olan restitüsyon önerileri ve üç boyutlu görsellerden faydalanılarak yapının daha anlaşılır olması hedeflenmektedir. Sinagog yapısına ait restitüsyon önerisi hazırlanırken öncelikle ulaşılabilen sinagog mimarisi ve Sardes sinagoguna ait tüm veriler incelenmiş, yapı yerinde birden çok kez ziyaret edilerek saha bilgileri, yapı rölövesi güncellenmiştir. Bu ön çalışmadan sonra hazırlanan öneri projeler Sardes kazı başkanı Nick Cahill ve Andrew Seagar ile paylaşılmış, onlardan alınan geri bildirimlerle öneri proje son halini almıştır.

Sardes sinagog yapısının doğu ve güneyinde kolonatl bir cadde, doğusunda hamam-gymnasium kompleksinin palaestrası, sinagog ile ortak duvarı paylaştığı kuzeyinde ise komplekse ait mekanlar bulunmaktadır. Güneydeki kolonatl cadde boyunca dükkanlar yer almaktadır¹⁹. Sinagogun mimari özellikleri ve merkezi konumu yapının önemini vurgulamaktadır. Sinagogun ön döşemeleri mozaikle kaplanmış karşılıklı dükkanların bulunduğu ana cadde ve üç geçişli görkemli boyutlardaki tak ile ilişkisi de Yahudi cemaatinin Sardes kentinde etkin bir topluluk olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir (Ek 8A-B / 9).

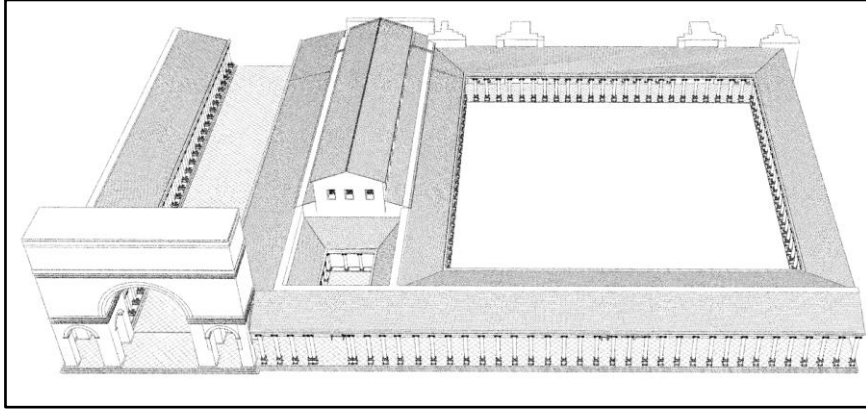

¹⁸ a.g.m., s.19.

¹⁹ a.g.e., s. 24-25.

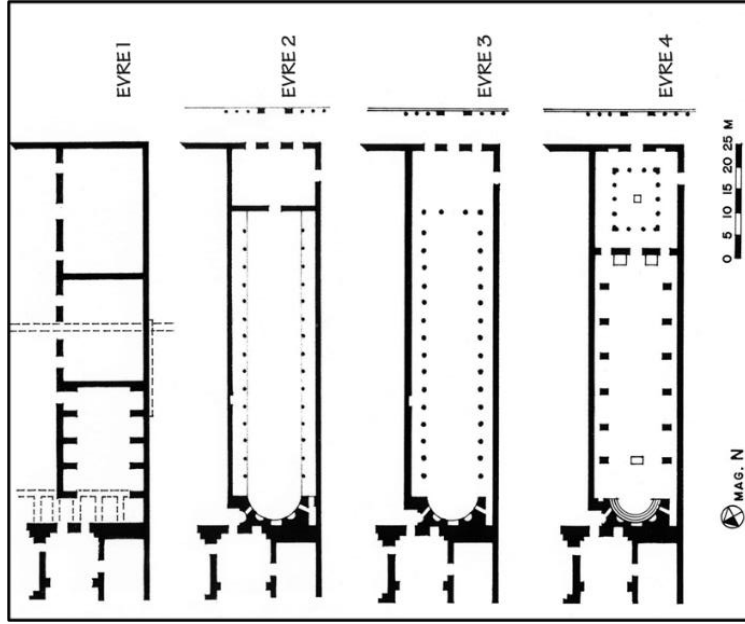

Ek 8. ©Archaeological Exploration of Sardis / Sardes Kazı Arşivi.

Ek 9. Sinagog Yapısı ve Çevresi Restitüsyon Önerisi.

Yapılan kazı çalışmaları ile dört evresi tespit edilmiş olan yapının ilk evresi hamam-gymnasium kompleksinin bir parçası iken ikinci evreden sonra Yahudi topluluğu tarafından sinagoga dönüştürülmüştür. İkinci, üçüncü ve dördüncü evresi kendi içinde mimari değişikliklere uğrasa da sinagog olarak kullanılmaya devam etmiştir (Ek 10).

Ek 10. Sinagog Evreleri Sardes Kazı Arşivi.

İlk evresi hamam-gymnasium kompleksine ait üç mekâna sahiptir ve her üç mekân palaestradan bağımsız girişe sahiptir. İkinci evresinde güneyden bir ve doğudan üç girişi olan küçük bir alan bulunmaktadır. Bu alandan tek geçişle ana salona bağlantılı olan kenarlarında karşılıklı kolonlar bulunan ve bir apsisle sonlanan ana mekâna geçilmektedir. İkinci evredeki iki bölümlü yapının tek bir ana mekâna dönüştüğü, kenarlardaki kolonların boyutlarının arttığı evre üçüncü evredir. Ayrıca ikinci evredeki ara bölücü duvar kaldırılarak yerine bu evrede kolonlar eklenmiştir. Günümüzdeki kullanım planına ulaştığı evre dördüncü ve son evredir. Bu evrede iki kapı ile güneyden ve doğudan girişi olan ve ana salona üç kapı ile geçiş sağlanabilen bir ön avlu bulunmaktadır. Ön avludan ulaşılan ana salonda boyutları ikinci evreye göre çok daha büyük, kareye yakın formda olan karşılıklı kolonlar mevcuttur ve ana salon bir apsisle sonlanmaktadır. Ön avlu ile bağlantıyı sağlayan üç kapının ara duvarlarında bulunan ve birkaç basamakla çıkılan bölümlerden birinin sinagoglarda Tevrat rulolarının konduğu Ehal bölümü (Ek 11A. İzmir Algazi Sinagogu Ehal dolabı) olarak kullanılmış olduğu söylenebilir, sinagoglarda Ehal dolabı bir adet olmakla birlikte Sardes'te iki bölüm olarak bulunması yapının işlevinin dönüştürülmesinden kaynaklı bir sorun olabilir²⁰ (Ek 11B / 12).

²⁰ a.g.m., s. 32.

Ek 11. A. www.izmirdergisi.com (8.09. 2022) B. Sardes.

Ek 12. Sardes Sinagogu Ehal Bölümü Restitüsyon Önerisi²¹.

Dördüncü evrede apsis bölümünün önünde büyük mermer masa bulunmaktadır (Ek 13A). Bu masa Şabat gibi özel günlerde dua sırasında Tevrat rulolarına açmak için kullanılan masa ile benzer işlevdedir (Ek 13B).

²¹ a.g.e., s.26-27.

Ek 13. A. Sardes Sinagogu B. 500. Yıl Türk Müsevileri Müzesi

Masanın taşıyıcısı konumundaki pençelerinde yıldırımlar tutan kartallar (Ek 14A) ve onu koruyan aslanlar (Ek 14B) sinagog yapısından daha eski bir zamana tarihlenen devşirme malzemelerdir²².

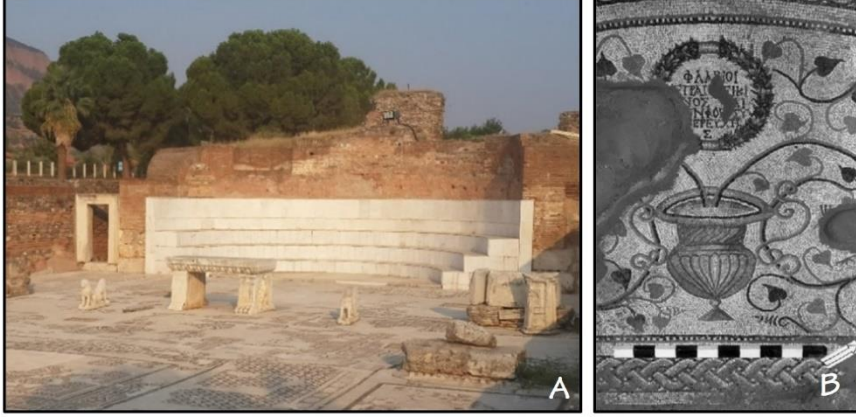

Ek 14. ©Archaeological Exploration of Sardis / Sardes Kazı Arşivi.

İkinci ve üçüncü evrede üç adet nişe ve iki adet tonozlu geçişe sahip olan apsis bölümü son evrede kapatılarak üç sıra oturma yerine dönüştürülmüştür (Ek 15A / 16) Apsis bölümünün önündeki yarım daire formundaki apsis mozaïği, günümüzde, Manisa Müzesi'ndedir. Mozaik, ön avluda bulunan ayaklı vazoya benzer bir betimlemeye sahiptir ve merkezindeki çelenkli yazıtta MS 4. yüzyılda Stratoneikianos ve Synphoros Flavius kardeşler tarafından hediye edildiği aktarılmaktadır²³ (Ek 15B).

²² <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

²³ <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

Ek 15.A. Apsis Bölümü B. Önündeki Mozaik Döşeme.

Ek 16. Apsis Bölümü Restitüsyon Önerisi.

Kapladığı 1400 m²'lik alanı ile ana salonun zemin mozaikleri apsis bölümündekinden farklı olarak çok renkli, birbiri içerisine geçmiş geometrik tasarımlardan oluşmaktadır²⁴ (Ek 17).

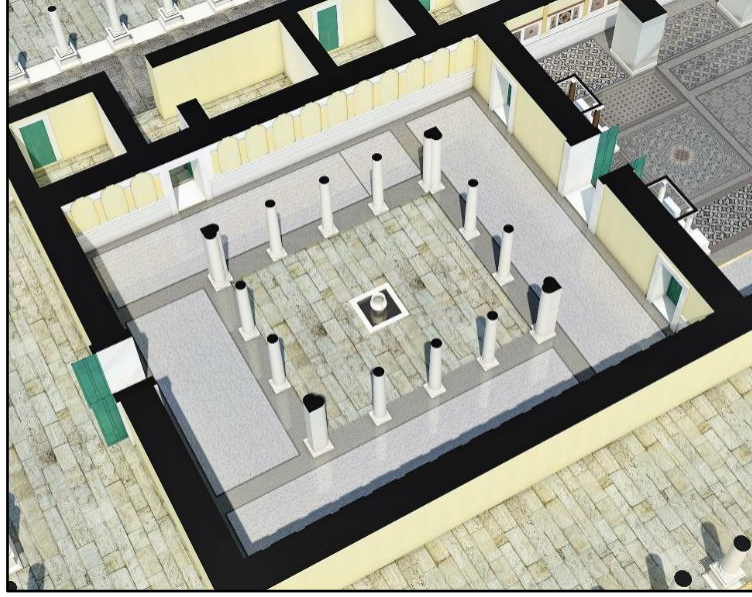

Ek 17. ©Archaeological Exploration of Sardis / Sardes Kazı Arşivi

Ana salon zemin mozaiklerine gösterilen özen ana salon duvarlarında, ön avlu bölümünün zemin ve duvarlarında da devam etmiştir. MS 4. yüzyılda başlayan ana salon duvar bezemeleri birkaç nesil devam etmiş, bu süreçte bağış yapanların isimleri bir kısmı günümüze kadar ulaşan mermer plakalara işlenerek ana salon duvarlarına yerleştirilmiştir. Dördüncü evrede yapılmış olan ön avlunun orta bölümünde suyunun toprak altına döşenmiş pişmiş toprak borularla sağlandığı bir çeşme vardır. Çeşmenin bulunduğu alanın üstü açık olarak bırakılmaktadır. Çeşme alanının etrafında mozaik döşemeli yürüme alanları mevcuttur. Bu alanların üzerini örten çatıyı taşımak amaçlı olarak da yürüme alanlarının kenarlarında dor düzenli kolonlar bulunmaktadır. Bu alanın köşe kolonları kalp formunda bir plana sahiptir²⁵ (Ek 18-19-20).

²⁴ <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

²⁵ <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

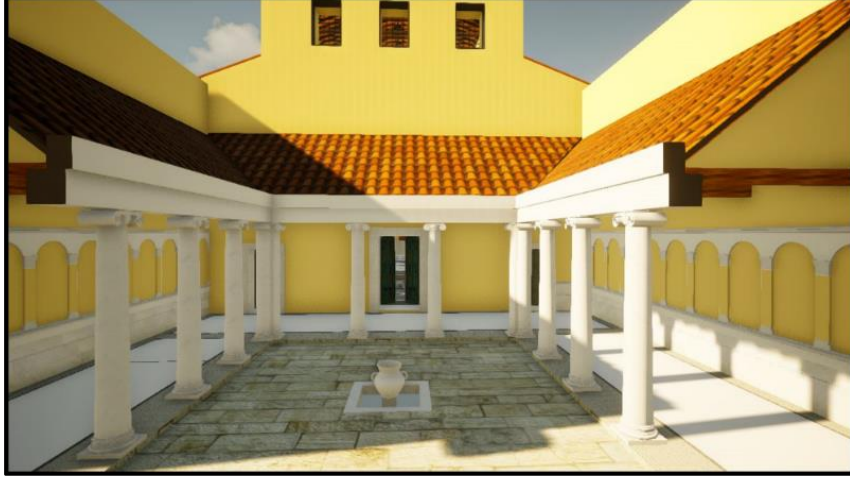

Ek 18.Avlu Blöümü Restitüsyon Önerisi²⁶.

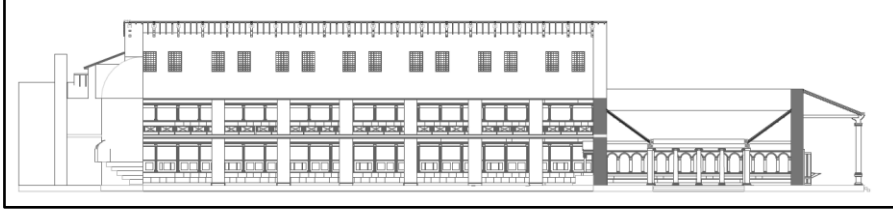
Ek 19.Avulunun Günümüzdeki Durumu

²⁶ a.g.e., s.26-27.

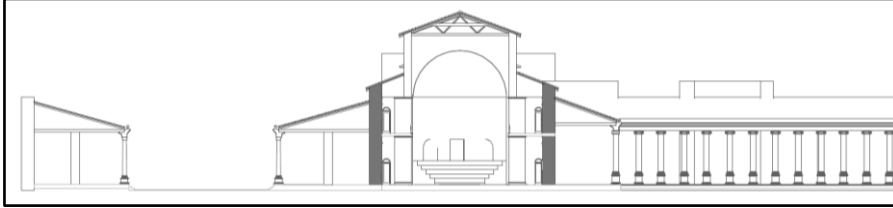

Ek 20. Avlu Bölümü Restitüsyon Önerisi²⁷.

Sardes sinagog yapısının ana salonunda karşılıklı olarak bulunan kolonların boyutları bu yapıda bir ikinci katın varlığını düşündürmektedir. Restitüsyon projesi de bu kabule göre tasarlanmış, asma katlı, makaslarla geçilmiş bir çatıya sahip bir yapı olarak önerilmiştir (Ek 21-22-23-24-25-26).

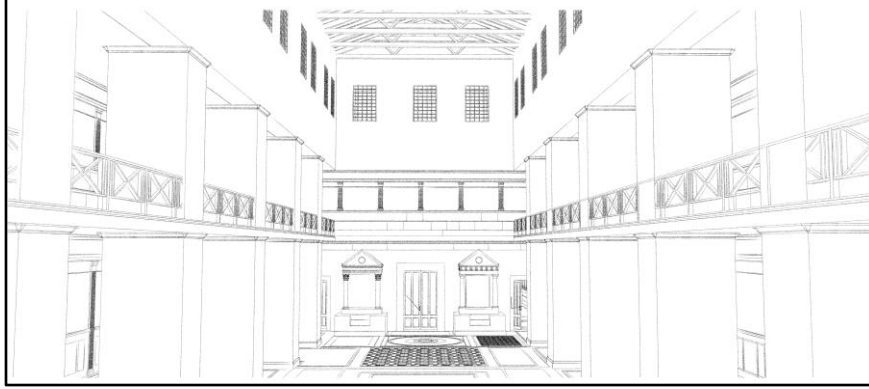

Ek 21. Boyuna Kesit

Ek 22. Enine Kesit

²⁷ a.g.e., s.28-29.

Ek 23.Sinagog Ana Salon Restitüsyon Önerisi

Ek 24.Sinagog Ana Salon ve Çevresi Restitüsyon Önerisi²⁸

Ek 25.Sinagog Ana Salon Ehal Bölümü Günümüzdeki Durumu

²⁸ a.g.e., s.26-27.

Ek 26.Sinagog Ana Salon Ehal Bölümü Restitüsyon Önerisi²⁹

Değerlendirme

Sardes'ten günümüze kadar ulaşan maddi bulgular, görkemli boyut ve dekorasyona sahip sinagog yapısı, antik çağda Sardes'te yaşayan Yahudi cemaatinin varlığı, güçlü bir topluluk olduğunu işaret etmektedir. İlk izleri MÖ 49-50 yıllarına tarihlenen Sardes'teki Yahudi yaşamı MS 616 yılına kadar varlığını sürdürmüştür, bu süre zarfında da sinagog yapısına sahip çıkmış, bakımı ve yenilemesi yapılmaya devam edilmiştir. Günümüzde de Sardes sinagog yapısının doğal şartlardan zarar görmesini asgari seviyede tutmak amacı ile 2021 yılı kazı sezonunda yapıya çelik konstrüksiyon bir çatı uygulaması yapılmıştır. Bu koruma özellikle zemin mozaiklerinin sonraki nesillere sağlıklı şekilde aktarımına yardımcı olacaktır (Ek 27-28).

Yahudi yaşamına ve sinagog mimarisine dair pek çok bilgiye ulaşmamıza yardımcı olan Sardes antik kentinde kazı çalışmaları devam etmektedir. Bu yüzden kentte oldukça etkin ve kalabalık bir topluluk olarak yaşamış olan Yahudi varlığına ait yeni izlerle buluşmamız sürpriz olmayacaktır.

²⁹ a.g.e. s.28-29.

Ek 27.2021 Tarihli Çatı İmalatı³⁰

Ek 28. Avlu ve Salonun Çatı İmalatları³¹.

³⁰ <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

³¹ <http://sardisexpedition.org> (8 Eylül 2022).

KAYNAKÇA

- Ameling, Walter, *Inscriptiones Judaicae Orientis II: Kleinasien (Texts and Studies in Ancient Judaism 99)*, Tübingen 2004.
- Bora, Siren, *Anadolu Yahudileri, Ege'de Yahudi İzleri*, İstanbul 2017, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Davidoff, Benjamin Philip, *The Ancient Synagogue at Sardis: Religious Pluralism in the Late Roman Empire*, Bowdoin Journal Of Art, United States of America 2018.
- Josephus, Flavius. *The Antiquities of the Jews*. Translated by Henry St. John Thackeray, Ralph Marcus, Allen Wikgren, and Louis H. Feldman. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
- Kroll, John H. "The Greek Inscriptions of the Sardis Synagogue." *The Harvard Theological Review* 94, no. 1 (2001): 5-55.
- Öner, Çiğdem, *Taşlara Kazınan Yahudi Kimliği*, 500. Yıl Türk Müseveleri Müzesi, İstanbul 2021.
- S. Alalu et al, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 1996.
- Seager, Andrew R. "The Building History of the Sardis Synagogue." *The American Journal of Archaeology* 76, no. 4 (1972): 425-35.
- Trebilco, Paul R. *Jewish Communities in Asia Minor*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1991.
- Türkoğlu, İnci, "Anadolu'da Museviler-1", *Arkeoloji ve Sanat*, yıl 22, sayı 95, İstanbul Mart-Nisan 2000, 15-28.
- Türkoğlu, İnci, "Yahudi Geleneğinde Sinagog", *Toplumsal Tarih*, sayı 112, İstanbul Nisan 2003, 10-17.
- Türkoğlu, İnci, *Antik Çağdan Günümüze Türkiye'de Sinagog Mimarisi*, İzmir 2001, T.C. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Yegül, Fikret K. *The Bath-Gymnasium Complex at Sardis*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986
- "Diaspora-Judaism" *Encyclopedia Britannica*, (7 Eylül 2022).
<http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lulav> (7 Eylül 2022)
<https://upload.wikimedia.org/Menorah> (7 Eylül 2022).
<http://www.sevivon.com> (7 Eylül 2022).
<https://www.britishmuseum.org/collection> (7 Eylül 2022).
<http://sardisexpedition.org> (7 Eylül 2022).

KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI; MANİSA BEYAZ FİL ÖRNEĞİ

*Simge Nil YURTSEVEN**

Giriş

Manisa, sit alanları ve taşınmaz kültür varlıkları ile çok zengin bir geçmişe sahip bir ilimizdir. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesi için hazırlanan 2021 yılında güncellenen geçici listede ülkemizden 4 karma (kültürel/doğal), 3 doğal ve 77 kültürel olmak üzere toplam 84 adet varlık bulunmaktadır. Bunlardan biri de Demir Çağı Lidya Krallığı'nın başkenti Sardes Antik kentidir. Paranın ilk kullanıldığı, zenginliği ile ün salan Karun'un vatanı, Batı Anadolu'da hakimiyet süren imparatorluğun merkezi, antik dünyanın önde gelen şehirlerinden biriydi Sardes¹. Ayrıca milattan önce 700 civarında kurulduğu düşünülen Aigai Antik Kenti de ayrı bir zenginlik olarak karşımıza çıkmaktadır².

Sadece antik çağlarda değil, Osmanlı döneminde de "Şehzadeler Şehri" olarak anılmış ve birçok padişahımıza tahta çıkmadan önce ev sahipliği yapmıştır Manisa. II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Mustafa bunlardan bazılarıdır. Osmanlı döneminden Sultan Cami, Muradiye Camii ve Külliyesi, Ulu Camii gibi birçok eser günümüzde de faaliyet göstermektedir. Yine UNESCO listesinde yer alan Manisa mesir macununu, Türkiye'nin ilk çevre korumacısı olarak tanınan "Manisa Tarzani" heykelini de şehrin kültürel mirası içinde saymak gerekir.

Osmanlı döneminden sonra, Kurtuluş Savaşı yıllarında işgallerle birçok zarar gören kent, Cumhuriyet Döneminde yeniden toparlanmaya başlamıştır. 1965 yılında yapılan Beyaz Fil Binası da cumhuriyet dönemi eserlerinden biri olarak şehrin merkezinde bulunmaktadır. Çalışma

*Öğretim Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı MYO, simgenil.yurtseven@cbu.edu.tr, Orcid id no: 0000-0003-1010-2679.

¹<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/manisa>,
<https://manisa.ktb.gov.tr/TR-73014/sardes-antik-kenti-salihli.html>,
(e.t.05.09.2022).

² <https://www.aigai.info/tarihce.html>, (e.t.05.09.2022).

konumuz, kültür varlığı olarak tescillenen bu binanın idari yargıya taşınan hukuki süreci üzerine olacaktır.

I. Kavramlar

A. Kültür varlığı

“Kültür varlıkları” terimi, 2863 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun üçüncü maddesinde; “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır” şeklinde tanımlanmıştır³. Bu tanımlamadan yola çıkarak kültür varlığı kavramının şu unsurlardan oluştuğu söylenebilir:

- Tarih öncesi ya da tarihi devirlere ait olma
- Bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunma veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olma,
- Bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıma,
- Taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlık olma

Kültür varlıklarının belirlenmesindeki başlıca ölçüt ve değerler, tarihi olma, o dönemdeki tarihi bilgileri yansıtmaya, yapım tarihi itibari ile eski olma⁴, estetik olma, ender olma, teklik değeri gibi farklı yönlerden değerlendirilmektedirler.

Kanun koyucu altıncı maddesinde de taşınmaz kültür varlığı örneklerine yer vermiştir: Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, steller, sinagoglar,

³Kavramın içeriği her ülkenin kendi koşullarına ve değerlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, (Kültür ve Tabiat), s.48 vd.

⁴Zaman ölçütü konusunda da bir görüş birliği bulunmamaktadır. Hollanda’da elli yıldan eski yapılar koruma kapsamına alınırken, kanunumuz 1900 yılından önce yapımı aramıştır. Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat*, s.58.

bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar.

2021 yılı kayıtlarına göre Manisa'da bulunan taşınmaz kültür varlıkları şu şekilde sınıflandırılmıştır:

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI	
Anıt ve Abideler	6
İdari Yapılar	98
Kültürel Yapılar	252
Şehitlikler	1
Askeri Yapılar	32
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	479
Dinsel Yapılar	220
Mezarlıklar	105
Sivil Mimarlık Örneği	1437
Kalıntılar	27
TOPLAM	2657

Tablo 1. (İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği 2021 Yılı sonu)⁵.

B. Tabiat Varlığı

Tabiat varlıkları ise jeolojik devirlerde, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.

Tarihi mağaralar, kaya sığınakları; özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri; taşınmaz tabiat varlığı örnekleri olarak altıncı maddede sayılmaktadır.

C. Sit Alanı

Aynı kanun maddesinde; "Sit"; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar şeklinde ifade edilmiştir.

⁵<https://kvmmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>, (e.t.06.09.2022).

Sit alanları; doğal sit, kentsel sit, tarihi sit, arkeolojik sit, kırsal sit ve karma sit alanları şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur.

Manisa sit alanları yönünden de zengin bir görünüm çizmektedir:

MANİSA

SİT ALANLARI	SAYISI
Arkeolojik Sit Alanı	477
Kentsel Sit Alanı	8
Tarihi Sit Alanı	3
Karma Sit Alanları	
Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı	1
TOPLAM	489

Tablo 2. (Türkiye Genelinde İllere Göre Sit Alanları 2019 yıl sonu) ⁶

D. Koruma ve korunma

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri, koruma ve korunma kavramları ile ifade edilmektedir.

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları kanunda şu şekilde sıralanmıştır:

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,

c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.

Bir varlığın korunması gerekli kültür varlığı sayılabilmesi için Koruma Kurulları tarafından bu yönde alınmış bir karar olması gerekmektedir. Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar.

⁶<https://kvmmgm.ktb.gov.tr/TR-284345/illere-gore-sit-alanlari-istatistigi.html>, (e.t.06.09.2022).

Koruma sağlanabilmesinin en önemli araçlarından birisi koruma amaçlı imar planlarıdır⁷. Bir yerin sit alanı olduğuna karar verildikten sonra, o yerde uygulanan mevcut imar planı durur ve koruma amaçlı imar planı yapılması süreci başlar.

II. Tescil Süreci

Bir alan ya da değer korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ya da sit alanı olarak tespit edilebilmesi için Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinatörlüğünde ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşleri alınır. Bu tespitler yapılırken kültür ve tabiat varlıklarının tarih, sanat, bölge ve diğer özellikleri dikkate alınır. Tespitler sonunda, "koruma bölge kurulu" karar alır ve bu karar tescil olunur. Tescil kararları, md. 7/5'e göre; tescil olunan taşınmazın kadastral bilgileri ile birlikte, tapu siciline şerh düşülmek üzere ilgili tapu müdürlüğüne bildirilir. Ayrıca tescil kararları maliklere tebliğ edilir. Malikler idarece tespit edilemiyorsa; tescil kararları, Resmî Gazete'de yayımlanır ve Bakanlığın internet sayfasında bir ay süreyle duyurulur.

Korunması gerekli kültür ve tabiat varlığının tespiti ile ilgili karar almak yetkisi yanında bu alanlar içinde inşaat ya da tesisat yapılıp yapılamayacağı ile ilgili karar almak yetkisi de koruma kurullarına aittir. Kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, koruma bölge kurullarının kararlarına uymak zorundadır (md.61/1). Ancak Koruma Kurullarının verdiği kararlara karşı itiraz etmek mümkündür. Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce Koruma Bölge Kurulunca alınan kararlara karşı yapılan itirazlar, Bakanlıkça değerlendirilir ve gerekli görülürse, Yüksek Koruma Kurulu gündemine alınarak görüşülür. Yüksek Koruma Kurulu, incelediği itirazlar hakkında üç ay içinde karara bağlar (md.61/3).

⁷ "Koruma amaçlı imar plânı"; bu Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır. (md.3/a.8)

Verilen bu kararın da doğru olmadığı düşünülüyorsa idari yargıda, söz konusu idari işleme karşı bir iptal davası açılması mümkündür.

III. Beyaz Fil Binası

A. Tarihçe

Beyaz fil, sahibi tarafından elden çıkarılamayan ve maliyetinin, özellikle de bakım masrafının yararına kıyasla çok fazla olduğu bir mülk olarak tanımlanmaktadır. Modern kullanımda, pahalı, ancak kullanışsız veya değerli olarak düşünülen bir nesne, bina projesi, şema, ticari girişim, tesis vb. için kullanılmaktadır⁸.

Manisa şehrinin sembolik yapılarından olan beyaz fil binası ise, heybetli uzun beyaz kolonları sebebiyle bu isimle anılmaktadır⁹. 1960'lı yıllarda sebze ve meyve hali olarak kullanılan alana, Manisa Belediyesi tarafından tiyatro, sinema vb amaçlarla kullanılmak üzere bu bina inşa edilir. Binanın mimarı, İstanbul Büyük Tarabya oteline de imza atan, Kadri Erdoğan'dır¹⁰. Ancak kullanıma çok elverişli olmadığı iddia edilen yapı, 1965 yılında, dönemin belediye başkanı Bahtiyar Tosunbaş tarafından, belediyenin Sosyal Sigortalar Kurumuna olan borçları karşılığında devredilir.

Beyaz Fil Binasının da içinde bulunduğu, havuzlu çarşı ve eski belediye binasını da kapsayan alan¹¹ 1992 yılında kentsel sit¹² alanı olarak ilan edilir. Daha sonra 2012 yılında Beyaz Fil Binası, cumhuriyet dönemi eserlerinden olduğu için 1. Grup Kültür Varlığı olarak tescil edilmiştir¹³.

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Beyaz_fil, (e.t.06.09.2022).

⁹ <https://www.arkitera.com/haber/manisanin-beyaz-fili-yikilmasin/>, (e.t.06.09.2022).

¹⁰ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/beyaz-filde-yikim-endisesi-1396296>, (e.t.06.09.2022).

¹¹ Kentsel sit alanları, kültür ve tabiat varlıklarını tek tek korumanın yanı sıra birbirlerine yakın olmalarından dolayı birlikte daha özenli koruma altına alınması için kanun kapsamına alınmıştır. Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat*, s.43.

¹² Kentsel sit alanı, Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları ve bir bütün olarak o yerleşmenin ait oldukları dönemin yaşam biçimini gelecek nesillere aktarmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar, sokak ve meydanlar, v.b.) birlikte buldukları alanları olarak tanımlanmaktadır. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Ve Sitlerin Tespit Ve Tescili Hakkında Yönetmelik, md.3/1-f) Resmî Gazete Tarihi: 13.03.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28232, <https://www.mevzuat.gov.tr>, (e.t.06.09.2022).

¹³ İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Bölge Kurulununun 29.03.2012 tarih ve 684 sayılı kararı.

Sonuç olarak Beyaz Fil, 1. Derece Kentsel Sit alanı içinde yer alan, 1. Grup Kültür Varlığı olarak tescillidir. Bu süreçte esas olarak Sosyal Güvenlik Kurumu İl Müdürlüğü olarak kullanılan binanın alt katında ise çeşitli dükkânlar, sinema, noter gibi birimler faaliyet göstermekteydi. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun başka bir yere taşınması ile birlikte; 2014 yılında bina boşaltılarak tescilli olarak ihale yöntemiyle satışa sunuldu¹⁴. Ancak tescil işlemi tapuya şerh edildiği için binayı satın almayı düşünen kişiler, bu binanın tescilli olduğunu, tescil kararının gereklerine uygun hareket edilmesi gerektiğinin bilincinde olmak durumundaydılar¹⁵. Tepkilere ve eleştirilere rağmen binanın satışı¹⁶ 30 milyon 450 bin TL'ye gerçekleşti. Yeni malik Teksan Brode Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, 05.05.2017'de binanın üzerinde bulunan tescilin kaldırılması için İzmir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na müracaat ederek hukuki süreci başlatmış oldu.

B. İdari Süreç

Malik, Beyaz fil binası üzerindeki tescil kararının varlığı sebebiyle, bu karar aykırı olarak, inşaat ve fizikî müdahalede bulunamayacak, bunları yeniden kullanıma açamayacak veya kullanımlarını değiştiremeyecekti (md. 10/1). Bu kapsamda esaslı onarım, inşaat, tesisat, sondaj, kısmen veya tamamen yıkma, yakma, kazı veya benzeri işler inşaat ve fizikî müdahale sayılacaktı. Kanun koyucu malikin bu yapı üzerindeki hak ve sorumlulukları¹⁷ bakımından şu ifadelerde bulunmuştur: "Taşınmaz

¹⁴ Söz konusu satışa engel olmak için birçok vatanda imza toplayıp tepki gösterdi. <https://www.arkitera.com/haber/manisanin-beyaz-fili-yikilmasin/>, (e.t.06.09.2022).

¹⁵ Bu işlemler tamamlandıktan sonra, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı, korunma alanları ve sitler, il merkez ilçe sınırları içinde ise valinin, ilçe sınırları içinde kalırsa kaymakamın yazısı üzerine veya tapu müdürlüklerince doğrudan tapu kütüğünün beyanlar hanesine, koruma grubu da belirtilerek "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı", "korunma alanı" veya cinsi, derecesi ve bir bölümünün ya da tamamının sit içinde kaldığı belirtilerek "sit" olduğuna dair kayıt konur. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit Ve Tescili Hakkında Yönetmelik, Md.8/1-c.

¹⁶ 2863 Sayılı Kanununun 13. Maddesine göre; Hazineye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait olup, usulüne göre tescil ve ilan olunan, her çeşit korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı ile bunlara ait korunma sınırları dahilindeki taşınmazlar, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni olmadan, gerçek ve tüzelkişilere satılamaz, hibe edilemez.

¹⁷ Malikin yükümlülükleri şu şekilde sıralanabilir:

Haber verme yükümlülüğü, İzin verme yükümlülüğü, Koruma Bölge Kurulu Kararlarına uyma yükümlülüğü, Özen Yükümlülüğü, İzinsiz inşai ve fiziki

kültür ve tabiat varlıklarının malikleri bu varlıkların bakım ve onarımlarını Kültür ve Turizm Bakanlığının bu Kanun uyarınca bakım ve onarım hususunda vereceği emir ve talimata uygun olarak yerine getirdikleri sürece, bu Kanunun bu konuda maliklere tanıdığı hak ve muafiyetlerden yararlanırlar. Malikler bu varlıkların üzerindeki mülkiyet haklarının tabii icabı olan ve bu Kanunun hükümlerine aykırı bulunmayan bütün yetkilerini kullanabilirler (md. 11/1-2)¹⁸.

Peki malik söz konusu bina üzerinde ne yapabilir, sorusunun cevabını 18. Maddede buluruz. Beyaz fil binası, 1. grup korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı tescilli olduğu için maddeye göre; rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulama çalışmaları, yapının özelliğine göre kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon konularında uzmanlaşmış kişilerce yapılır. Yapı esasları, denetim ve bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar kanun koyucu bakımından önemli görülmüş ve ayrıntılı olarak ayrıca Bakanlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirleneceği de hüküm altına alınmıştır.

Yeni malik bu prosedürü izlemek yerine, bina üzerindeki tescilin kaldırılması için İzmir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na başvurmuştur. İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu başvuruyu incelemiş ve 09.06.2017 tarih ve 8309 sayılı kararı ile, başvurunun reddine, tescil kaydının devamına karar vermiştir.

İkinci adımda, malik bu karara itiraz hakkını¹⁹ kullanarak, Koruma Yüksek Kurulu'na başvurmuştur²⁰. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği'nin 18. Maddesine göre; Koruma bölge kurullarınca alınan kararlara, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce Koruma bölge kurulu kararının tebliğ veya ilanından itibaren altmış gün içinde Koruma Yüksek

müdahalede bulunmama yükümlülüğü, Tesisleri devir yükümlülüğü, Taşınmaz kültür ve tabiat varlığının bakım ve onarımını yapma yükümlülüğü.

¹⁸ Maliklerin hakları ise şu şekilde sıralanabilir: mülkiyet hakkı hükümlerinden yararlanma, intifa ve kiraya verme, trampa talep etme, hak aktarımı isteme, vergi istisnası ve muafiyetlerden yararlanma.

¹⁹ Md. 61/2'ye göre: Koruma bölge kurullarınca alınan kararlara kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazlar, Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır. Söz konusu maddede 2011 yılı değişikliğinden önce gerçek kişilerin Kurul kararlarına karşı itiraz hakkı bulunmamaktaydı. Ayrıntı için bkz. Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat*, s.764.

²⁰ İtiraz usulüne yönelik olarak, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği 2012 yılında kabul edilmiştir. Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28269.

Kuruluna itiraz edilebilir²¹. Bu itirazlar Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınıp incelenen itiraz neticesinde, bina maliki haklı görülmüş ve İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı iptal edilerek, söz konusu taşınmazın tescil kaydının kaldırılması²² yönünde karar verilmiştir. Anılan Yönetmeliğin 15. Maddesine göre; Kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Koruma Yüksek Kurulu ve koruma bölge kurullarının kararlarına uymak zorundadır. Bu karar her ne kadar bina maliki için sevindirici olsa da; Manisa hakkında ve sivil toplum örgütleri nezdinde bir takım eleştirilerin hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Oluşan kamuoyu neticesinde ilgili idari kararı ortadan kaldırmak ve iptalini sağlamak üzere yargı yoluna gidilmiştir.

C. Yargı Süreci

1. Genel olarak

İdare hukukuna göre, idari işlemler, hukuka uygunluk karinesinden faydalanırlar²³. Bu, idare tarafından tek taraflı olarak alınan idari işlemlerin hukuka uygun varsayıldığı, sonuçlarını doğurmaya başlayacağı²⁴ anlamına gelir. Eğer idari kararın hukuka aykırı olduğu düşünülüyorsa, idari yargıda iptal davası açmak gerekecektir. İptal davası açmak dahi tek başına kararın uygulamasını durdurmuyacak, kararın uygulanması ile oluşacak telafisi güç veya imkansız zararların doğmasını engellemek adına; ayrıca dava başında yürütmenin durdurulması yönünde de karar almak gerekecektir²⁵.

Beyaz fil binası ile ilgili, Yüksek Korumsa Kurulu'nun verdiği karar da idari bir karar olarak hukuka uygunluk karinesinden faydalanarak, hukuk alanında sonuçlarını yaratmak üzere verilmiştir. Tescilin kaldırılması yönünde verilen bu kararla birlikte 1965 yapımı binanın yıkılması gündeme gelmiştir. O dönemde basın organları beyaz fil binasının yıkılarak yerine alışveriş merkezi yapılacağı yönünde haber servisinde bulunmuşlardır. Hatta "Beyazfil yıkılması"adı altında sosyal

²¹ Bu yönteme "idari itiraz" denilmektedir. Amaç, hatalı olduğu iddia edilen işlemin üst makama başvuru yoluyla düzeltilmesini sağlamaktır. Sancakdar vd., *İdare Hukuku, Teorik Çalışma Kitabı*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s.332-333.

²² Koruma Yüksek Kurulu'nun 15.11.2017 tarih ve 849 sayılı kararı.

²³ Kemal Gözler, *İdare Hukuku*, 1. Cilt, güncellenmiş 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2019, s.781 vd.

²⁴ Sonuçlarını kendiliğinden doğurması icrai olması anlamına gelir. Yani ilgilisi tarafından kabul edilmesine gerek duyulmaması, idari işlemin icrailiği ile ifade edilir. Gözler, s. 776.

²⁵ Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargısı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s.449.

medyada gruplar²⁶ kurulmuş paylaşımlar yapılmış ve imza kampanyaları başlatılmıştır²⁷.

2. Yerel Mahkeme Aşaması

Vatandaşlar, yabancılar, tüzel kişiler, bu kapsamda dernek ya da sivil toplum kuruluşları, meslek birlikleri, odalar da ciddi ve makul alaka şartı ile menfaat ihlali sebebi ile sit kararlarına ya da korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili idari işlemlere karşı dava açma hakkına sahiptirler²⁸.

TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanlığının davacı sıfatı²⁹ ile yer aldığı iptal davası, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile müdahil malik şirkete karşı, Manisa İdare Mahkemesi'nde açılmıştır. Ancak kararın uygulanması devam ederse ve bu yönde bina yıkılırsa telafisi güç ve imkansız zarar doğma tehlikesine karşı yürütmenin de durdurulması gerekli idi³⁰.

²⁶<https://tr-tr.facebook.com/pages/category/Community/Beyazfil-y%C4%B1k%C4%B1mas%C4%B1n-1617546535005608/>, (e.t.06.09.2022).

²⁷ Kararın ardından Manisa'da kurulan 'Beyaz Fil Yıkılmasının Platformu' üyeleri, tarihi binanın yıkılmasını engellemek ve kararın iptal edilmesi için mahkemeye başvuracaklarını açıkladı. Platform üyeleri 29. Bölge Manisa Eczacılar Odası'na ait Ecz. Neşe Gülersoy Kültür Merkezi'nde bir araya gelirken, toplantıya CHP Manisa Milletvekili Tur Yıldız Biçer, HSYK eski üyesi Ali Suat Ertosun, Akademik Odalar Birliği'ne bağlı sivil toplum kuruluşları, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile vatandaşlar katıldı. <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/manisa/beyaz-fil-binasi-icin-dava-hazirligi-40740992>, (e.t.06.09.2022).

²⁸ Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat*, s.777. Danıştayın bu konuda, hemşerilerin, belde sakinlerinin menfaat ilgisi sebebiyle dava açma haklarının olduğu şeklinde geniş yorum yaptığı kararları mevcuttur. (Dan. 6. D. 1989/2279 E, 1990/1102 K, 13.05.1991 K.) Ancak yine de menfaatin ne ölçüde etkilendiğinin saptanması açısından, o yörede ikamet etmeyen ya da taşınmazı bulunmayan kişilerin menfaat ilişkisinin kabulünün idari istikrar ve hukuki öngörülebilirlik ilkeleri ile bağdaşmayacağını da belirtmektedir. (Dan. 6. D. 2019/12197 E, 2019/7697 K, 19.09.2019 T., www.kazanci.com.tr).

²⁹ Medyaya yansıyan haberlere göre; Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu eski üyesi Ali Suat Ertosun'un kardeşi Süheyla Ertosun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun kararının iptali istemiyle Manisa 2. İdare Mahkemesi'nde dava açtı.

(<https://www.gazeteruzgarli.com/manisanin-simgelerinden-beyaz-fil-binasi-yikilmaktan-kurtuldu-amac-avm-yapmakti/>)

³⁰ İYUK md. 27Ye göre; idari mahkemelerde dava açılması dava edilen idari işlemin yürütülmesini durdurmaz. idari mahkemeler, idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, davalı

Neticede Manisa 2. İdare Mahkemesi nezdinde açılan yürütmeyi durdurma talepli iptal davasında; yerel mahkeme 31.12.2018 tarih ve 2018/241 E. Sayılı kararı ile yürütmenin durdurulması yönünde karar vermiş ve kararın uygulanması durdurulmuştur. Bu karar, medyaya, "beyaz fil binası yıkılmayacak, bina yıkılmaktan kurtuldu, hukuk kazandı" şeklindeki manşetlerle yansımıştır³¹.

İptal davası sonunda Manisa 2. İdare Mahkemesi'nce verilen 30/04/2019 tarihli karar ile Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararında hukuka uyarlık bulunmadığı gerekçesiyle dava konusu işlemin iptali sağlanmış oldu. Bu karar da kamuoyunda, halka tarafından sevinçle karşılandı. Böylece bina üzerindeki tescilin kaldırılması yönündeki karar iptal edilmiş oldu.

3. İstinaf Aşaması

İdare mahkemesinin vermiş olduğu karara karşı, Davalı taraf İYUK md. 45 usulüne göre istinaf yoluna³² başvurmuştur.

İstinaf başvuruları Bölge İdare Mahkemelerince incelenip karara bağlanır. Bölge İdare Mahkemesi inceleme sonunda farklı ihtimallere göre şu kararları verebilir.

✓ Bölge idare mahkemesi, yaptığı inceleme sonunda ilk derece mahkemesi kararını hukuka uygun bulursa istinaf başvurusunun reddine karar verir.

✓ Karardaki maddi yanlışlıkların düzeltilmesi mümkün ise gerekli düzeltmeyi yaparak aynı kararı verir.

✓ Bölge idare mahkemesi, ilk derece mahkemesi kararını hukuka uygun bulmadığı takdirde istinaf başvurusunun kabulü ile ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasına karar verir. Bu hâlde bölge idare mahkemesi için esas hakkında yeniden bir karar verir.

Beyaz Fil Binası ile ilgili İstinaf başvurusunu inceleyen İzmir Bölge İdare Mahkemesi, ilk derece mahkemesinin kararını hukuka uygun bulmuş ve bu nedenle de istinaf başvurusunun reddi yönünde karar vermiştir³³.

idarenin savunması alındıktan veya savunma süresi geçtikten sonra gerekçe göstererek yürütmenin durdurulmasına karar verebilirler.

³¹<https://www.birgun.net/haber/beyaz-fil-yikilmayacak-245687>, (e.t.06.09.2022).

³² İdare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı, başka kanunlarda farklı bir kanun yolu öngörülmüş olsa dahi, mahkemenin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde istinaf yoluna başvurulabilir.

³³ İzmir BİM, 4. İDD, E. 2019/914 K. 2020/122 T. 11.2.2020.

İzmir Bölge İdare Mahkemesi'nin bu kararı malik aleyhine bir durum oluşturduğu için, ilgili kararı temyize taşıma ihtiyacı doğmuştur.

4. Temyiz Aşaması

İdari Yargılama Usûlü Kanunumuz 46. Maddesinde hangi kararların nasıl temyiz edileceğini açıklamıştır. Maddeye göre (md.46/1-g) Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca itiraz üzerine verilen kararlarla ilgili bölge idare mahkemelerinin verdikleri kararlar Danıştayda, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde temyiz edilebilir.

49. maddeye göre; temyiz incelemesi sonunda Danıştay; bu kararlardan birini verebilir:

a- Kararı hukuka uygun bulursa onar. Kararın sonucu hukuka uygun olmakla birlikte gösterilen gerekçeyi doğru bulmaz veya eksik bulursa, kararı, gerekçesini değiştirerek onar.

b- Kararda yeniden yargılama yapılmasına ihtiyaç duyulmayan maddi hatalar ile düzeltilmesi mümkün eksiklik veya yanlışlıklar varsa kararı düzelterek onar.

c- Görev ve yetki dışında bir işe bakılmış olması, hukuka aykırı karar verilmesi, usul hükümlerinin uygulanmasında kararı etkileyebilecek nitelikte hata veya eksikliklerin bulunması, sebeplerinden dolayı incelenen kararı bozar.

Beyaz Fil dosyasına bakan Danıştay 6. Daire Başkanlığı, verilen kararı hukuka uygun bularak onamıştır³⁴. Yani tescilin kaldırılması kararını iptal eden ilk derece mahkemesi de, iptal kararını haklı bulan istinaf mahkemesi de, İstinaf mahkemesinin kararını haklı bulan Danıştay da aynı yönde irade sergileyerek, Beyaz Fil binası üzerindeki tescil kararının devam etmesini sağlamışlardır. Danıştay'ın verdiği bu karar, oybirliği ile alınmış kesin bir karardır. Karara karşı, idari yargı bakımından başvurulacak başkaca bir merci yoktur³⁵.

Verilen bu yargı kararının icaplarına göre idare gecikmeksizin işlem tesis etmeye ve eylemde bulunmaya mecburdur³⁶.

³⁴ 6. Daire Başkanlığı 2020/3982 E., 2021/14362 K. "Bölge İdare Mahkemesi İdari Dava Dairesince verilen ... tarih ve E:..., K:... sayılı karar ve dayandığı gerekçe hukuk ve usule uygun olup bozulmasını gerektirecek bir sebep bulunmadığından, anılan kararın ONANMASINA, 22/12/2021 tarihinde oybirliğiyle kesin olarak karar verildi."

³⁵ Kesin olarak verilen bu karar aleyhine gidilebilecek yol, yargılamanın yenilenmesidir., şartları İYUK 53. Maddede sayılmıştır.

³⁶ İYUK md. 28'e göre; Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerinin esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare, gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya

KAYNAKÇA

Gözler, Kemal, *İdare Hukuku*, 1. Cilt, Güncellenmiş 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2019.

Gözübüyük, Şeref, *Yönetmelik Yargısı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

Sancakdar Oğuz-Taşyıldız, Şükür-Yağcı Pınar-Çirak Ezgi, *Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021. (Kültür ve Tabiat)

Sancakdar, Oğuz-Önüt, Lale Burcu- US, Doğan Eser- Kasapoğlu, Turhan Mine-Seyhan Serkan, *İdare Hukuku, Teorik Çalışma Kitabı*, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara, 2019. (İdare)

Sancakdar Oğuz, *İdari Yargılama Hukuku, Genel Esaslar*, SB.Net Yayınları, Kasım 2019.

İnternet Kaynakları

<https://www.mevzuat.gov.tr/>

<https://www.resmigazete.gov.tr/>

www.kazanci.com.tr

<https://kvmgm.ktb.gov.tr>

<https://www.kulturportali.gov.tr>

<https://manisa.ktb.gov.tr>

<https://www.aigai.info/tarihce.html>,

<https://tr.wikipedia.org/>

<https://www.arkitera.com>

<https://www.hurriyet.com.tr>

<https://www.cumhuriyet.com.tr>

<https://www.gazeteruzgarli.com>

<https://www.birgun.net/>

Yararlanılan mevzuat

Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Ve Sitlerin Tespit Ve Tescili Hakkında Yönetmelik

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yapı Esasları Ve Denetimine Dair Yönetmelik

Korunması Gerekli Kültür Varlıklarının Onarımları Ve Restorasyonları İle Çevre Düzenlemesine İlişkin Mal Ve Hizmet Alımlarına Dair Usul Ve Esaslar

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği

mecburdur. Bu süre hiçbir şekilde kararın idareye tebliğinden başlayarak otuz günü geçemez.

Kültür Ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Araştırma, Sondaj Ve
Kazılar Hakkında Yönetmelik
Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik
Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması
Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun

MANİSA İLİ KULA İLÇESİNDE YER ALAN GAYRİMÜSLİMLERE AİT MİMARİ ESERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

*İpek DEMİR**

Giriş

Osmanlı Devleti'nin izlediği politikalar neticesinde topraklarımızda yüzyıllar boyunca farklı dil, din ve kültürden insanlar bir arada yaşamıştır. Bunun sonucu olarak ülkemiz kültürel zenginliklerle doludur. Bu kültürel zenginliğin bir kısmını da Manisa İli, Kula İlçesinde de görebilmekteyiz.

Kula ilçesinde yer alan yapılar ile ilgili incelemeler sonucunda kentte yaşamış olan gayrimüslimlere ait yapılar hakkında çok az çalışma olması ve bu yapıların tümünü içine alan bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenler çalışma kapsamında Kula ilçesi kentsel sit alanı içerisinde mimari açıdan oldukça değerli gayrimüslimlere ait kültür varlıkları hakkında bilgi vermek ve bu konuda yapılacak olan daha sonraki bilimsel çalışmalara altlık oluşturabilmesi amaçlanmaktadır.

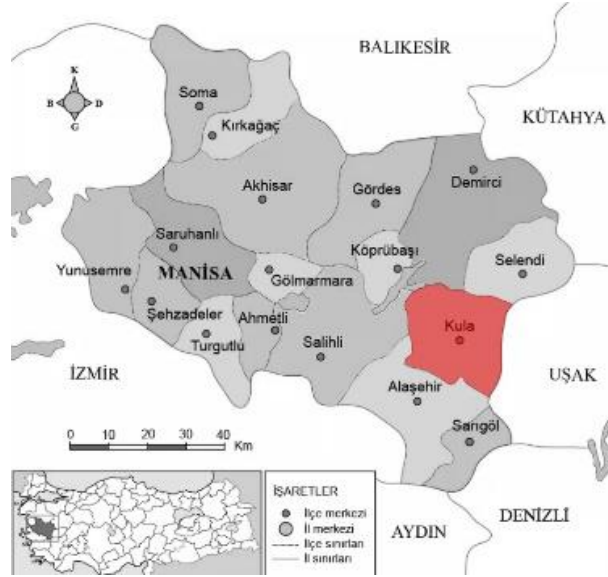
Bu çalışma kapsamında ilçede gayrimüslimlere ait iki kilise, bir şapel, bir okul ve konutlar tespit edilmiştir. Tespit edilen yapılar incelenmiş ve yapılar ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda da bu kültürel zenginliğin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için öneriler sunulmuştur.

Kula İlçesi'nin Konumu ve Tarihçesi

Manisa iline bağlı Kula ilçesi, doğuda Uşak, batıda Salihli, kuzeyde Demirci ve Selendi, güneyde Alaşehir ile çevrilidir (Şekil 1). İki büyükşehir olan İzmir ve Ankara'ya giden yol üzerinde bulunduğu için merkezi bir ilçe konumuna sahiptir. Yaklaşık 800 metre yüksekliğindeki Karadivlit yanardağının güneyinde uzanan volkanik vadi üzerine kurulmuş 720 rakımlı bir beldedir¹.

* Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula MYO, Mimari Restorasyon Bölümü.

¹ İsmail Tosun, *Tarihi Sosyal Kültürel ve Turizm Yönü ile Kula*, Karınca Matbaacılık ve Tic. Ort. İzmir (ty), s:11.

Şekil 1. Kula İlçe Konumu.

Yaklaşık 30-35 km uzunluğunda ve 10-15 km genişliğinde olan bu alan, Türkiye'nin en genç volkanlarının yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Bölge, Akdeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş bölgesi olup, Ege iklim bölgesi özelliklerine daha yakındır. Arkeolojik kazılarda M.Ö. 56 yılına ait kalıntılar Kula ve çevresinin bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. 1071 yılına kadar Bizanslılar'ın elinde olan Kula, kısa süreliğine Türkler ile Bizanslılar arasında değişmiş ancak daha sonra tekrar Türklerin eline geçmiştir. 1852 yılına kadar Kütahya iline, daha sonra Manisa iline bağlanmıştır².

İlçenin nüfusu 2021 TÜİK verilerine göre 43.421'dir³. Kula'nın kültür tarihi incelendiğinde kurulduğu günden bu yana bir barış, hoşgörü ve saygı şehri olmuştur. Kula'ya gelen Türkler yerel halk olan Rumlarla (Romalı-Helen) birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bu ortak yaşam 1920 yılına kadar devam etmiştir. Bu nedenle Kula'nın tarihi kültürü, mutfağı, müziği, el sanatları, yaşam tarzı renkli bir mozaiktir⁴.

Kula İlçesi'nde Yaşayan Gayrimüslimler

Ülkemiz kültürel miras bakımından oldukça zengin bir yer olması nedeniyle tarih boyunca yaşamın devam ettiği bu topraklarda birden fazla kültürün izini bir arada bulmak mümkündür. Kula ilçesi de bu

² Hüseyin Şahin, *Tarihin Güzel Mirası Kula*, Ezgi Matbaacılık, Kula, 2006, s.7-8-16.

³ <http://www.manisa.gov.tr/nufus-ve-dagilim> (10 Eylül 2022).

⁴ Avni Atas, *Tarih Kültür ve Lakaplarıyla Kula Katakakaumene (Yanık Diyar)*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir, 2017, s.78.

kültürel zenginliğin olduğu yerlerden birisidir. Farklı iki kültürün bir arada olduğu bu kentte yaşayan gayrimüslimler kendi din, dil ve kültür izlerini kente de entegre etmişlerdir.

Ataş'ın verdiği bilgilere göre Kula'da yaşayan Rumlar hakkında sayısal bilgi veren en geç döneme ait belge 1520 tarihlidir. 1520 tarihinde 1990 olan Kula nüfusunun 458'i Rum(Cemaat-i kefere)dur. 1914 tarihinde ise 35258 toplam nüfusun 3228'i Rum'dur. 1919 tarihli Yunan işgalinde kentte yaşayan Rumların varlığı bilinmekle birlikte 4 Eylül 1922'de unutulmuş bir çocuk haricinde tüm Rumların kentten ayrıldığı bilinmektedir. Bu bilgilere dayanarak yüzyıllar boyunca kentte Rumlar ve Türklerin bir arada yaşadığını söylemek mümkündür⁵ (Tablo 1).

Tablo 1. Yıllara göre nüfus dağılımı

Yıl	Türk Nüfusu	Rum (Cemaat-i kefere) Nüfusu	Toplam Nüfus
1520	1532	458	1990
1914	32030	3228	35258

Kula'da yaşayan Rumlar coğrafi şartlar nedeniyle çiftçilikle değil zanaatkarlık ve tüccarlıkla uğraşmışlardır. Kimi Rum gençleri ise İzmir'e göç ederek denizcilikle uğraşmışlardır. Sanat ehli olan Rumlardan Türkler, lokantacılık, pıdecilik, kunduracılık, bakırcılık ve marangozluğu öğrenmişlerdir. Türklerde Rumlara şarapçılık, leblebicilik ve helvacılık gibi sanatları öğretmiştir⁶.

Hicri 1260-61 (miladi 1844-45) tarihli temettuat defterlerine göre Kula kazası 11 mahalleden oluşmaktadır. Bu 11 mahalleden Kuzguncuk ve Hızırilyas mahalleleri gayrimüslim mahallesidir⁷. Günümüzde Hızırilyas mahallesi Akgün mahallesi olarak, Kuzguncuk mahallesi ise Zaferiye mahallesi olarak bilinmektedir. Makale kapsamında incelenen yapılar da çoğunlukla bu mahallelerde yer almaktadır.

Kula İlçesi'nde Yer Alan Gayrimüslimlere Ait Yapılar

İslam tarihi boyunca aynı inancı taşımayan toplumların inanç hürriyetlerine, can ve mal güvenliğine sahip olarak yaşama hakkı tanınmıştır. İslam tarihi boyunca devam eden bu uygulama Osmanlı

⁵ Avni Ataş, *a.g.e.*, s.160-161.

⁶ Avni Ataş, *a.g.e.*, s.162.

⁷ Leyla Aksu Kılıç, "Kula Kazası Gayrimüslim Mahallelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 2018, ss.243-266.

Devleti'nde millet sistemiyle birlikte en gelişmiş haline gelmiştir⁸. Osmanlı devletinin gösterdiği bu hoşgörü ve oluşturduğu sistem ile yüzyıllar boyunca Müslüman ve gayrimüslim halk birlikte yaşayabilmiştir. Bu çeşitlilik kültürel miraslarımıza yansımış ve bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Kula İlçesinde yer alan bu kültürel zenginliklere baktığımızda; iki kilise, bir şapel, bir okul ve konutlar tespit edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Gayrimüslimlere Ait Dini ve Eğitim Yapılarının Konumu.

➤ **Dini Yapılar**

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler dini uygulamalarında herhangi bir kısıtlamaya maruz bırakılmamışlardır. İbadet yerlerine dokunulmamış ancak yeni bir mabet yapılması için izin alınması şartı konulmuştur. İhtiyaç olduğu sürece de izin verildiği görülmektedir.

Tüm Osmanlı Devleti topraklarında olduğu gibi Kula İlçesinde de gayrimüslimler kendi dinlerini rahatlıkla yaşayabilmekte ve kendi ibadethanelerini inşa ettikleri gözlenmektedir. Kula ilçesinde ilk kilisenin ne zaman inşa edildiğine dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Şemseddin Sami Kâmûsu'l -Â'lâm adlı eserinde iki adet kilisenin varlığından

⁸ Ahmet Özel, "Gayrimüslim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1996, s. 422.

bahsederken 1315-1326 tarihli Aydın Vilayet Salnamesinde üç kiliseden, 1308 tarihli Salnamede ise merkezde üç nahiyede bir olmak üzere dört kilisenin varlığından bahsedilmektedir⁹.

Günümüzde ise kentsel sit alanı içerisinde iki adet kilise ve bir adet şapel ulaşabilmiştir (Tablo 2). Kiliselerden biri restore edilmişken diğeri ve şapel harabe durumundadır.

Tablo 2. Kula Kentsel Sit Alanı İçerisinde Bulunan Gayrimüslimlere Ait Dini Yapılar

Yapı Fotoğrafları			
Yapı İsmi	Hagos Stefonos Kilisesi	Meryem Ana Kilisesi	Şapel
Yapım Yılı	1835	1837	?
Hasar Restorasyon Durumu	Hasarlı	Restore Edilmiş	Hasarlı
Kullanım Durumu	Boş	Kültür Merkezi	Boş
Tescil Durumu	Tescilli	Tescilli	Tescilli
Konumu	Akgün (Hızırilyas) Mahallesi	Zaferiye (Kuzguncuk) Mahallesi	Akgün (Hızırilyas) Mahallesi

• **Hagos Stefonos Kilisesi:** Kilise, Akgün (Hızırilyas) mahallesi 44 ada 7 parselde yer almaktadır. 1835 yılında inşa edilen yapı Rumların kentten gidişleriyle birlikte sosyal amaçlı kullanılmış olsada 1986 yılında çıkan yangınla tamamen yanmış ve günümüzde harap haldedir¹⁰ (Fotoğraf 1).

⁹ Mehmet Masum Ocak, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kula Kazasında Sosyal ve İktisadi Durum: Şer'îye Sicilleri ve Arşiv Kaynakları Işığında Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2014, s. 72.

¹⁰ Avni Ataş, *a.g.e.*, s.182.

Fotoğraf 1. Hagios Stefonos Kilisesi Giriş Cephesi (Kişisel Arşiv).

Kilise dikdörtgen planlı olup doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Yaklaşık 18,50 m x 8,50 m ebatlarında 11,50 m yüksekliğindedir. Tek apsislidir ve doğu duvarında cephede dışarı çıkma yapmaktadır. Kuzey ve güney yönünde yapıya giriş açıklıkları bulunmaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Hagios Stefonos Kilisesi Giriş Cephesi (Kişisel Arşiv).

• **Meryem Ana Kilisesi:** Kilise, Zaferiye (Kuzguncuk) mahallesi 68 ada 5 parselde yer almaktadır. 1837 yılında inşa edilen yapı uzun yıllar

tekel deposu olarak kullanılmış olsa da günümüzde restorasyonu tamamlanarak kültür merkezine çevrilmiştir¹¹ (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Meryem Ana Kilisesi Genel Görünüm (Kişisel Arşiv).

Kilise dikdörtgen planlı olup doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Yaklaşık 25 m x 9 m ebatlarında 7 m yüksekliğindedir. Tek apsidlidir ve doğu duvarında cephede dışarı çıkma yapmaktadır. İç mekanda tonoz olmasına rağmen dışarıdan beşik çatı görülmektedir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Meryem Ana Kilisesi İç Mekânı¹²

¹¹ Avni Atas, *a.g.e.*, s.181.

¹² https://fugenilter.files.wordpress.com/2012/09/img_7978k.jpg.

Yapıya batı, güney ve kuzey cephelerinden çift kanatlı ahşap kapılarla girilebilmektedir. Ahşap kapılar ve pencereler özgün halleriyle günümüze ulaşamamıştır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Meryem Ana Kilisesi Ana Giriş Kapısı Eski Hali (Solda)¹³ Yeni Hali (Sağda).

Kilise duvarında yer alan ikonalarda Hz.İsa, Hz.Meryem, Aziz, Azize ve Moşe (Hz. Musa) figürleri yer almaktadır (Fotoğraf 6). Farklı dine ait bir peygamberinde ikonalarda yer alması Kula gayrimüslimlerinin farklı dinlere karşı olan hoşgörü ve saygılarının göstergesidir¹⁴.

Fotoğraf 6. Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan İkona¹⁵.

• **Şapel:** Akgün (Hızırilyas) mahallesi 14 ada 1 parselde bulunan Zafer Okulunun bahçesinde yer alan ibadet yapısıdır. Kilise kareye yakın dikdörtgen planlı olup doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Yaklaşık 9 m x 7,50 m ebatlarında 8 m yüksekliğindedir. Tek apsislidir. Doğu

¹³<https://www.kula.bel.tr/images/fotogaleri/yeniw57b78fe2d069e77b5fcc.jpg>

¹⁴ Avni Ataş, *a.g.e.*, s.181.

¹⁵ <https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=73>

cephesinden tek girişe sahiptir. Kubbe şeklinde üst örtüye sahiptir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Şapel Genel Görünüm (Kişisel Arşiv).

➤ Eğitim Yapıları

Osmanlı devletinde bulunan Gayrimüslim halk İstanbul'un fethinden itibaren belli bir hukuki statü altında yaşamışlardır. Eğitim öğretim işlerini de kapsayan bu hukuki yapının içinde başlangıçta dini merkezlerde yapılan eğitim öğretim faaliyetleri zamanla mekan ve içerik olarak değişim göstermiştir¹⁶. Bu değişimle birlikte yeni eğitim yapılarının inşası da söz konusu olmuştur.

19. yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başında Kula'da Müslümanların eğitim yapılarının yanında gayrimüslim ahalinin de kendine ait eğitim yapılarının olduğu görülmektedir. Rumlar için ibtidai ve rüsti derecede eğitim yapılarının yanında Fransız Katolik misyonerlerine ait okullarında varlığı bilinmektedir¹⁷. Günümüzde ise Kula kentsel sit alanı içerisinde Gayrimüslimlere ait adet eğitim yapısı bulunmaktadır (Tablo 3).

¹⁶ Erdoğan Keskinliç, "Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim okullar (Eğitim-Yönetim-Denetim)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 0(23), 2010, s.69 - 98.

¹⁷ Biray Çakmak-Serap Alacüçük, "Kula Kazasında Eğitim (1880-1914)", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 6(1), 2022, s.67-88.

Tablo 3. Kula Kentsel Sit Alanı İçerisinde Bulunan Gayrimüslimlere Ait Eğitim Yapıları

Yapı Fotoğrafi	Yapı İsmi	Yapım Yılı	Hasar/Restorasyon Durumu	Kullanım Durumu	Tescil Durumu	Konumu
	Rum(Zafer) Okulu	19. yüzyıl sonu	Hasarlı	B o ş	Tescilli	Akgün Hızırilyas Mahallesi

• **Zafer Okulu:** Akgün mahallesi 14 ada 1 parselde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı olan yapı yaklaşık 25,80 m x 19,80 m ebatlarında 11 m yüksekliğindedir. Tam yapım tarihi bilinmemekle birlikte 19. yüzyıl sonunda yapıldığı bilinmektedir. Rumların gidişine kadar (4 Eylül 1922) Rum okulu olarak kullanılan yapı¹⁸ 1923 yılında Zafer Okulu adını alarak eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. 1989 yılında çıkan yangın ile birlikte yapının bütün ahşap elemanları yanarak kullanılamaz hale gelmiştir. Dönemsel olarak restorasyon çalışmaları başlamış olsa da günümüzde tamamlanamamıştır ve yapı atıl durumda beklemektedir (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Zafer Okulu Genel Görünüm (Kişisel Arşiv).

¹⁸ Avni Ataş, *a.g.e.*, s.61

Günümüzde iç mekanlarına ait hiçbir özgün eleman ulaşamamıştır. Geçirdiği restorasyonlar sonucunda iç bölüntüleri yeniden yapılan yapının günümüzde zemin katında 13 mekan üst katında 11 mekan bulunmaktadır. Katlar arası sirkülasyon yapı dışında kuzey, güney ve doğu duvarda yer alan merdivenlerle sağlanmaktadır.

Yığma taş olarak inşa edilen yapının cephe özelliklerine baktığımız zaman İon (Yunan) mimari tarzı görülmektedir. Giriş cephesine göre simetrik olan yapının giriş cephesinde iki katlı giriş portiği ve portiğin üstünde üçgen alınlık bulunmaktadır. Portlikte yer alan sütunlar İon başlıklıdır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9. Zafer Okulu Giriş Cephesi (Kişisel Arşiv).

➤ **Sivil Mimari Yapılar**

Gayrimüslimlere ait konut yapılarının yoğunlukla günümüzde Akgün (Hızırilyas) ve Zaferiye (Kuzguncuk) olarak adlandırılan mahallelerde bulunduğu yer yer diğer mahallelerde de bulunmaktadır. Gayrimüslimlere ait konut yapıları geleneksel Türk evinden plan tipi, malzeme kullanımı ve tasarımıyla farklılık göstermektedir (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. Gayrimüslim Konut Örneği (Kişisel Arşiv).

Bölgede yer alan gayrimüslimlere ait konutlar, tek ya da iki katlı ve bodrum katlıdır. Bodrum kat genellikle depolama işlevi görmektedir. Bazı konutlarda ise bodrum katta şarap mahzeni de yer almaktadır (Fotoğraf 11). İç sofalı plan tipine sahip yapılar yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. İç mekanlarda ise ahşap karkas sistem görülmektedir. Yapının cepheleri simetrik düzene sahiptir.

Fotoğraf 11. Konutlarda Bulunan Mahzen Örneği (Kişisel Arşiv).

Merdivenle ulaşılan yapının ana giriş kapısı, 50-150 cm arasında değişen yükseklikte konumlanmaktadır. Zemin kat pencerelerinde demir parmaklıklar bulunurken üst kat pencerelerinde ise kapaklar bulunmaktadır. Kapılar ve pencere kapakları ahşap veya metal malzemelidir. Yapı st örtüsü ise kiremit kaplı kırma veya beşik çatıdır.

Bu yapılarda genellikle kfeki taşı, karataş, kayrak taşı ve mermer çoğunlukla kullanılan malzemeler arasında yer almaktadır. Yapıların cephelerinde bulunan süsleme ögelerine korkuluklar, kat silmeleri, köşe pilastırları, fruşlar ve üçgen alınlıklar gösterilebilir (Tablo 4).

Tablo 4. Gayrimüslim Konut Yapılarında Bulunan Süsleme gelerine rnekler.

Korkuluklar		Balkonlarda ve evin giriş kısmında yer alır.
Kat Silmeleri		Katları ayırmak için cephe boyunca kullanılır.
Köşe Pilastırları		Kes taş bloklar ile yapı köşelerinde kullanılmıştır.
Fruşlar		Saçak ya da cumba altında kullanılan işlemeli bitiş elemanlarıdır.

Üçgen Alınlıklar		Giriş akslarında bulunmaktadır. İçinde genellikle yapım tarihi yazılır.
-------------------------	---	---

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye; sahip olduğu stratejik jeopolitik konumdan kaynaklanan nedenlerle tarihin ilk devirlerinden beri insanlığın ilgi odağı olmuştur. Ev sahipliği yaptığı kültür sayısı bakımından (Hitit, Urartu, Frigya, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi) dünyadaki ender ülkelerden birisidir. Geçmişte, üzerinde yaşadığımız topraklarda hüküm sürmüş bu kültürlerle ait 2021 yılı sonunda tescillenmiş 22.233 sit alanı ve 119.263 adet tescilli taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır¹⁹.

Tarihe tanıklık eden, döneminin günümüze ulaşan yegane somut ürünleri olan bu eşsiz mirasın, hak ettiği saygı ve değeri görebilmesi ve yarımlara aktarılabilmesi oldukça önemli bir konudur. Kula kentsel siti içerisinde yer alan gayrimüslimlere ait yapılarda inşa edildikleri dönemlerin düşünce, sanat ve tarih anlayışını bize göstermektedir. Bir kısmı korunmuş bir kısmı hasarlarla günümüze ulaşabilse de bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan bu kıymetli eserleri yok olmaktan koruyarak gerekli yasal durumlarda göz önüne alınarak onarımları yapılarak günlük yaşama katılmaları ivedilikle sağlanmalıdır. Bu şekilde yapılar, geçmişin birer somut belgesi olarak gelecek nesillere ulaştırılabilecektir.

¹⁹ <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44797/tasinmaz-kultur-varliklari-ve-sit-alanlari.html>

KAYNAKÇA

- Aksu Kılıç, Leyla, "Kula Kazası Gayrimüslim Mahallelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 2018, ss.243-266.
- Ataş, Avni, *Tarih Kültür ve Lakaplarıyla Kula Katakekaumene (Yanık Diyar)*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir, 2017.
- ÇAKMAK, Biray - ALACÜCÜK, Serap, "Kula Kazasında Eğitim (1880-1914)", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 6(1), 2022, s.67-88.
- Keskinkılıç, Erdoğan, "Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim okullar (Eğitim-Yönetim-Denetim)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 0(23), 2010, s.69 - 98.
- Ocak, Mehmet Masum, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kula Kazasında Sosyal ve İktisadi Durum: Şer'îye Sicilleri ve Arşiv Kaynakları Işığında Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2014, s. 72.
- Özel, Ahmet, "Gayrimüslim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1996.
- Şahin, Hüseyin, *Tarihin Güzel Mirası Kula*, Ezgi Matbaacılık, Kula, 2006.
- Tosun, İsmail, *Tarihi Sosyal Kültürel Ve Turizm Yönü ile Kula*, Karınca Matbaacılık ve Tic. Ort. İzmir.
- https://fugenilter.files.wordpress.com/2012/09/img_7978k.jpg (08 Eylül 2022).
- <https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=73> (08 Eylül 2022).
- <https://www.kula.bel.tr/images/fotogaleri/yeniw-57b78fe2d069e77b5fcc.jpg> (15 Eylül 2022).
- <http://www.manisa.gov.tr/nufus-ve-dagilim> (10 Eylül 2022)
- <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44797/tasinmaz-kultur-varliklari-ve-sit-alanlari.html> (12 Eylül 2022).

MANİSA KULA İLÇESİNDE GELENEKSEL TARİHİ KONUTLARIN İÇ MEKÂN KULLANIMINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

*Gizem ÖZER BAŞ**

Giriş

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından 'barınma' özellikle tarıma başlanıp yerleşik hayata geçildikten sonra yaşamın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Barınma ihtiyacını karşılayan 'konut' kullanıcının gereksinimlerine göre şekillenmektedir. Fiziksel çevre koşulları, kullanıcının kültürel değerleri, coğrafi yapı, iklim koşulları, günün aile kurgusu ve biçimlenişi, çağın teknolojisi ve bunun gibi bulunulan yerin ve toplumun biçimlendirdiği konut da Anadolu'da tarihi süreçte Türk Evi olarak biçimlenmiş ve literatüre girmiştir.

Kula merkez sit alanında çok sayıda örneği bulunan Türk evleri geleneksel tarihi dokuyu oluşturmaktadır. Bununla birlikte geleneksel yaşamın okunabildiği farklı tarihi yapılar da sit alanında bulunmaktadır. Tarihi çeşmeler, çarşılar, camiler de konutlar gibi kültürel değerleri, toplum yapısı ve geleneklerini açıklamada ve incelemede katkı sağlamaktadır.

Mekânsal kurgu ve kullanım biçimi ile şekillenen mimari doku Kula ilçesi sit alanında uzun süre yaşatılmış değerlerin ve yaşam biçimlerini göstermektedir. Ancak bu kullanım biçimlerinin aktarımı genel bir araştırma ve inceleme ile mümkün olabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda Kula geleneksel tarihi konutlarının, mekânsal kurguları ve biçimlenişleri plan çizimleri üzerinden araştırılarak Türk konutlarının iç mekan kurgusu ve kullanımını incelenmiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışma kapsamında geleneksel konutların iç mekân kurgusu Kula konutları örnekleri üzerinden incelenmiştir. Sit alanındaki bölgedeki Türk evi yapıları hem karakteristik özellikleri hem de literatüre girmeleri yönünden değerlendirilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Yapılan çalışma doğrultusunda kula geleneksel Türk evi iç mekân kurgusunun kullanıcı ile şekillenişinin ne biçimde olduğu sorusuna yanıt aranmakta ve sonuç

* Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü,

bölümünde bu kurgunun mekânsal değerlendirmeleri yapılmaktadır. Öncelikle konu ile ilgili literatür taraması ve dokümantasyon çalışması hazırlanmış, Ardından saha incelemeleri, tespitler, bölgenin, coğrafyanın genel araştırılması yapılmış sonrasında ise veriler ile tablo formatları hazırlanarak incelenmiştir. Elde edilen şemalar ve grafikler ile literatür bilgileri karşılaştırılarak iç mekan kurgusunun mekansal kullanımının değerlendirilmesi ve karşılaştırılması yapılmıştır.

Kula ilçesi

Volkanik bir bölgenin güneyinde konumlanan Manisa Kula ilçesinin önceden Koloe, Clonudda, Kula gibi isimler aldığı söylenirse de bunların doğruluğu tartışmalıdır (Bozer, 1988, 7). Önceki isimlerini kesin olarak bilmediğimiz 'Kula' volkanik bölgede bulunması sebebi ile arazisi siyaha yakın renkte bir ilçedir (Görsel 1).

Görsel 1. Kula da siyaha yakın volkanik bölgeler.

(<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yanik-ulke-ilkbaharla-renklendi/1787497>).

Kula'nın çevresi batıda Salihli, doğuda Gediz, Eşme, güneyde Alaşehir ve kuzey yönde Demirci ilçeleri ile çevrelenmiştir. Karadivlit yanardağının güneyinde bulunan volkanik bölgeye kurulmuş bir beldedir (Tosun, 1969, 12).

Kula ilçesinde görülen iklim, Akdeniz iklimi ve Karasal iklim arasındadır. İklim çoğunlukla yağışlı ve ılıman olmakta ancak bazı yıllarda soğuk ve kurak geçer. Bu yüzden iklim değişkendir.

(<https://www.kula.bel.tr/cografi-durum.aspx>).

İlçede bulunan çok sayıda tarihi nitelikli yapı, kent turizmiyle, Yunus Emre türbesi inanç turizmiyle demirciler, bakırcılar arastası, el sanatları kültür turizmiyle; Emir hamamları ile sağlık turizmiyle toplamda beş turizm tipiyle turizmin beşibirliği olarak ifade edilmektedir. Bu ilçede değerlerin turizm üzerinden tek bir çatı altında

ifade edilse öncelikle geleneksel mimari dokunun anlaşılması ve irdelenmesi gerekmektedir.

Kula'da geleneksel mimari doku

Kula Kentsel Sit alanında geleneksel konut mimarisinin önemli örnekleri sıklıkla bulunmakta, ayrıca ilçede geleneksel konutlara ek olarak bilinen veya kalıntıları olan 12 çeşme, 1 hamam, 18 cami ve mescit ve 3 kilise bulunmaktadır.

Çeşmeler

Kula'ya farklı noktalardan gelen su kaynakları, tarih boyunca suyun kullanımına yönelik yapılar olan çeşmelerin yapılmasına vesile olmuştur. Çeşmelerde sular künkler ile sağlanmıştır. Bilinen 12 çukur çeşme olmakla birlikte şu an ikisi restorasyon çalışmaları ile gün yüzüne çıkartılmıştır (Görsel 2).

Görsel 2. Restorasyon yapılan çukur çeşme

(<https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=36>) (10.09.2022)

Kula Minyatür Projesi kapsamında başlatılan çalışmalarla tarihi çukur çeşmeler maketleri yapılarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Ölçekli maketleri yapılan çeşmeler Beş Ulalı, Eski Çeşme ve Hocacı Çeşme'dir. Bunların dışında Paşa camii Çeşme, Yemişçiler Yoncası Çeşmesi, Ağa Çeşme, Gülmezoğlu Çeşme, Yeni Su Çeşme, Aşağı Çeşme ve Ağabey oğlu çeşmesi, Çırçır Çeşme, Alan Çeşme bulunmaktadır. (<https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=36>)

Hamamlar

Kula'yı gezen Evliya Çelebi 1671 yılındaki gözleminden aktardığı seyahatnamesinde ilçede 3 hamam olduğunu belirtmektedir. Ancak günümüzde ayakta kalan ve bilinen yalnızca 1 hamam bulunmaktadır.

Sungur Hamamı olarak bilinen bu yapı asıl amacı olan hamam şu anda bir vakıf tarafından kullanılmaktadır (Görsel 3).

Görsel 3. Sungur Hamamı (<https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=36>).

Camiler

Dini yapılar bakımından zengin bir ilçe olan Kula'da çok sayıda tarihi cami bulunmaktadır. Bunlardan birçoğu kullanılabilir durumdadır ve halen hizmet vermeye devam etmektedir. En eskileri 1300 lü yıllara dayanan bu camiler inancın etkisini bölgenin mimari dokusunda göstermekte, ortaya çıkarmaktadır.

Görsel 4. Kula'da Kurşunlu Cami 15. yy örneği
(<https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=36>).

Kiliseler

Kilise, Hristiyanların ibadet etmek için kullandıkları yer, Hristiyanlıkla ilgili dini kuruluş olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2013). Kula ilçesinde Aya Yorgi Kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi bulunmaktadır. Bunlardan Meryem Ana Kilisesi restore edilmiş, Aya Yorgi Kilisesi (Hagios Stefanos Kilisesi) günümüze ancak yıkıntı halinde gelebilmiştir. Ayrıca Gölde Mahallesi'nde yer aldığı bilinen yıkık bir kilise bulunmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. Hagianos Stefanos Kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi
(<https://www.kula.bel.tr/fotograf-galerisi-detay.aspx?id=30>)

Kula'da geleneksel tarihi konutlar

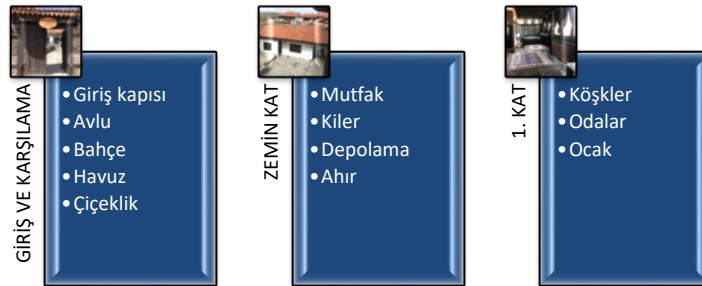
Kula'da yüzyıllar boyunca toplumun, kültürün, geleneklerin, iklimin etkileriyle oluşmuş tipik bir mimari biçimlenişi vardır. Özellikle sit alanındaki geleneksel tarihi Türk konutlarında görülebilen bu mimari dokuda küçük farklar olsa da belirgin mimari öğeler bulunmaktadır.

Geleneksel Kula Türk konutlarında giriş çoğunlukla çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanır. Kapıdan avluya girilir. Mutlaka bir avlu bulunur. Avlu duvarlarla çevrelenmektedir. Avlular Kula evlerinde kayrak taşı döşelidir (Bozer, 1988, 40).

Geleneksel Kula evleri çoğunlukla iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Konutların zemin katında servis mekânları üst katlarda özel alanlar bulunmaktadır. Mutfak, kiler, fırın, ahır, tuvalet gibi mekânlar zemin katta; köşk ve odalar üst katta bulunmaktadır.

Kula geleneksel konutları, genellikle, dış sofalı plan tipinde iki kat olarak inşa edilmiştir. Kula evlerinde sıklıkla dış sofalı plan şeması görülse de, iç sofalı ve orta sofalı plan tipleri de görülmektedir. Dış sofalı evlerde, tek oda, iki oda ya da çok odalı ayrıca köşklü ve eyvanlı plan şemaları da görülmektedir (Bozer, 1988, 45).

Genellikle geleneksel konutlar, önce avluya sonra sokağa açılır. Gayrimüslim evleri, sokak üzerinde olup 2,3 basamakla sokağa açılırlar. Bu tip konutlarda avlular evin arka tarafındadır.

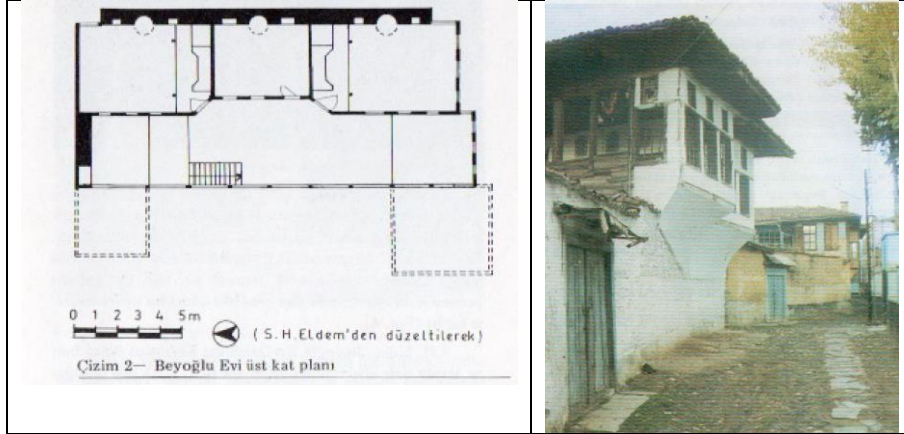
Tablo 1. Geleneksel konutlarda mekânsal bölümlendirme (Kişisel arşiv).

Geleneksel yapılarda, kolay işlenebilen yöresel taş olan köfeke taşının kullanımı görülmektedir. Bu taş cephe duvarlarında veya bacalarda kullanılmıştır.

Geleneksel binaların temel duvarlarında ve cephe duvarlarında volkanik bir taş olan Karataş'ın kullanıldığı görülür. Hem ahşap hem de kayrak taşının hatıl olarak kullanıldığı örnekler vardır. Kayrak taşının zemin katlarda ve avlularda zemin döşemesi olarak ve ayrıca sokaklarda da kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır.

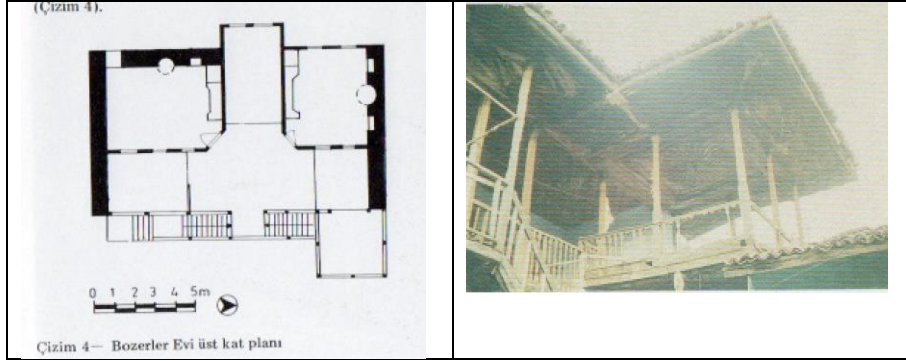
Kula geleneksel tarihi konutlarında mekânsal biçimleniş ve iç mekân kullanımı

Kula geleneksel konutları mimari doku olarak kültürel mirasın önemli bir parçasıdır. Bu kültürel mirasın dokusu kadar işlevselliği de mimari oluşumunun önemli bir parçasıdır. Çalışma kapsamında literatüre geçmiş konut örnekleri üzerinden incelemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki Beyler Evi'dir. Bu geleneksel konutta restorasyon gerçekleştirilerek kullanıma geri kazandırılmıştır (Görsel 8). Şu anda müze ve kafe olarak kullanılmaktadır.

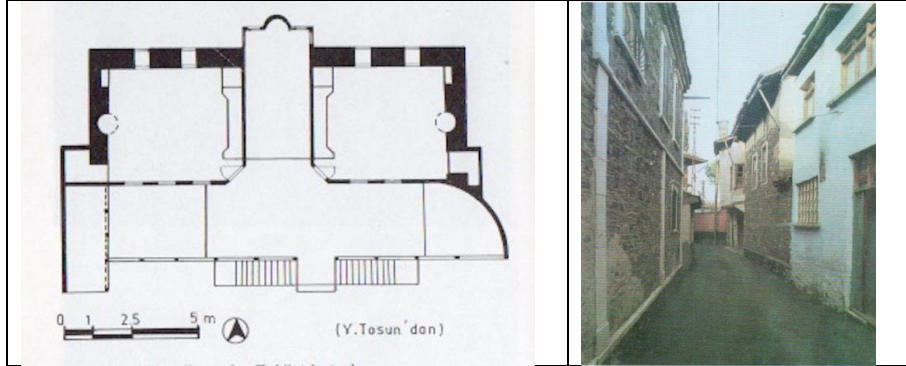
Görsel 8. Beyler evi planı ve sokak görünüşü (Bozer, 1988, 18).

Günümüze kadar ayakta kalmış ancak mevcut hali ile harap durumda olan Bozerler Evi de geleneksel Kula konutlarının niteliğinde yüksek duvarlarla çevrili, dışı kapalı, avlulu, zemin ve üstü olmak üzere iki katlı bir yapıdır (Görsel 9).

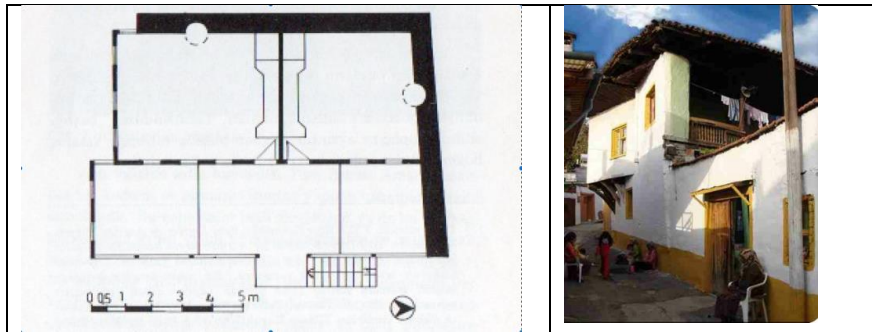
Görsel 9. Bozerler evi planı görünümü (Bozer, 1988, 20).

Çarşı ve merkez bölgesine yakın olması ve üst katının ahşap malzemesinin yıpranmış olması sebebi alt katları kullanılan Hacı Recepler evi giriş bölümü üzerinde geçit olan birkaç ender sayıdaki kula evinden biridir (Görsel 10).

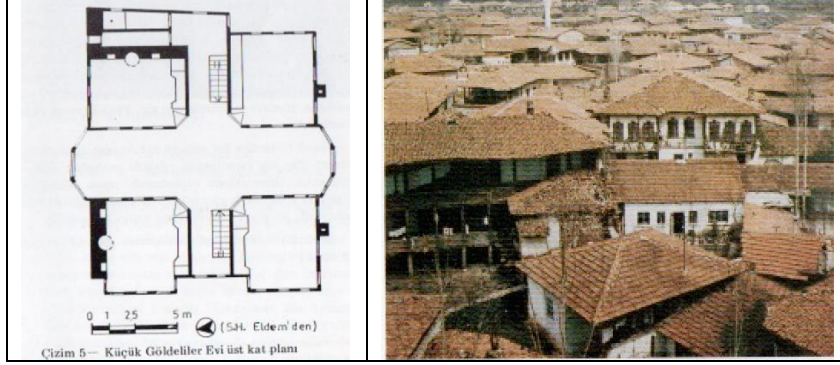
Görsel 10. Hacı Recepler evi planı ve sokak görünüşü (Bozer, 1988, 22).

Kula sit alanındaki geleneksel Türk konutlarındaki niteliklere sahip külkömür evi günümüzde tamamen kullanılmamaktadır (Görsel 11).

Görsel 11. Külkömür evi planı ve sokak görünüşü (Bozer, 1988, 24).

Kula'daki Geleneksel Türk konutlarından farklı plan tipine sahip Küçük Gödeliler evi bugün neredeyse tamamen yıkılmış olup, bu geleneksel konut ile ilgili bilgilere yalnızca kaynaklardan ulaşılabilmektedir.

Görsel 12. Küçük gödeliler evi planı ve sokak görünüşü (Bozer, 1988, 32).

Yukarıda sırayla görsellerle açıklanan örneklerin tamamı; Manisa Kula ilçesinde sit alanında bulunan geleneksel Türk konutları niteliğini taşımaktadır. Bu sebeple mekânsal geçişlerin incelendiği bu çalışmada ortak tanım kümesini ifade etmektedir.

<p>■ Odalar</p> <p>■ Geçiş ve Ortak Kullanım</p> <p>● Ocak</p>		<p>Hacı Recepler</p>	
<p>Küçük Gödeliler</p>		<p>Bozerler</p>	

Tablo 2. Planlarda mekansal geçişlerin sirkülasyon alanları, ortak kullanım alanları ve odalar üzerinden incelenmesi (Kişisel arşiv).

İç mekân kullanımına yönelik değerlendirmeler 1. Kat planları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sarı ile işaretlenmiş bölümler bir kapı ile dışarıya kapatılmış odaları, kırmızı ile gösterilen yerler ocakları ve mavi ile gösterilen alanlar ortak kullanım alanlarını ve geçiş (sirkülasyon) alanlarını ifade etmektedir. Bu tabloda görüldüğü üzere tüm kırmızı renkli işaretlemeler sarı bölgenin, bir diğer deyişle dışarıya kapalı ve konutun girişten sonraki en uzak bölgesi olan odalarda bulunmaktadır. Ocaklar kapının bulunduğu duvarda yapılmaktan kaçınılmış ve çoğunlukla tam karşısındaki duvarda yapılandırılmıştır. Sarı ile tanımlı odalar birbiriyle geçişi olmayan mekânlardır. Bu mekanlara yalnızca sirkülasyon alanlarından girilmektedir. Ayrıca mümkün ise ortak kullanım alanı veya sirkülasyon alanı ile bölünmüştür. Bu tip incelenen örneklerin çoğunda (Küçük Gödeliler, Bozerler ve Hacı Recepler evleri) görülmektedir.

Geleneksel Türk konutundaki önemli öğelerden bir olan köşk Kula'da sıklıkla görülmektedir. Üst katlarda geçiş alanları ile odalar arasında yer alan bu yarı açık mekânlar aslında iklimsel koşullara bağlı olarak oturma, yemek yeme, konuk ağırlama ve benzer eylemlerin gerçekleştirilmesi sebebi çok fonksiyonlu hacimlerdir. Dışarıdan gelen konuklarla da birlikte kullanılması ve hemen merdiven çıkışlarında yer almasının geçiş olarak iki anlamı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunlarda ilki yarı özel olarak kullanılması ve konuklarla veya yalnız kullanılabilmesidir, bir diğeri ise servisin yapılabilmesi için bu alanlarının merdivene yakın olmasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Mekansal biçimlenişi ve iç mekan tasarımını etkileyen önemli öğelerden biri kültürdür. Türk kültürü de aile içinde kendine ait yapısını geleneksel konutlarda üst katlarda ve en uç noktalardaki yerleşimdeki odaları ile bunu daha açık biçimde ortaya koymaktadır. bununla birlikte sirkülasyon mekanları I, L veya I biçiminde okunmaktadır. Bunların I formu ile kullanımı uygun olmakta ancak odaların birbirine çok yakın

olmamasının tercih edilmesi sebebi ile kimi zaman sirkülasyon alanlarının form değiştirip daha girintili biçimlere (t, artı, l gibi) dönüştüğü görölmektedir.

Konut ölçeği ne olursa olsun en az iki oda olması da mahremiyetin önemli bir kültürel değer olduğu bu konutlarda haremlik selamlık olarak kullanımının bir diğer göstergesi olarak ifade edilebilir. Konut alanı genişledikçe oda sayısının arttığı ve bununla birlikte sirkülasyon ve geçiş alanlarının da benzer şekilde büyüdüğü görölmektedir.

Bu çalışma geleneksel Kula Türk konutları üzerinden yalnızca üst katlardaki sirkülasyon, oda, köşk ve ocak alanlarını incelemektedir.

Sonraki çalışmalarda Tablo.2'de açıklanan üç farklı mekânsal oluşumdan diğer ikisi üzerinden incelenebilir. Böylece iç mekân kurgusunun ifade edildiği bir çalışmaya katkı olarak açık alanlar ile bağlantısı incelenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bozer, R. (1988). *Kula Evleri*, Ankara: Semih Ofset, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 892.
- Bozer, R., (1989), *Kula'da Türk Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara. Bozer, R., (1988), *Kula'da Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Bozer, R. - SUNAY, S., (2013),“Kula'da İnşası İstenen Bir Kiliseye Dair Osmanlı Arşivlerindeki Bazı Belgeler”, *Bellekten*, C. LXXVII, S.280, Ankara, s.911-926.
- Evliya Çelebi, (1935), *Seyahatname*, Anadolu. Suriye, Hicaz (1671-1672), C. 9, s. 51-52, İstanbul: Maarif Vekaleti Devlet Basımevi.
- Kırtaş, E. (2013). *Evaluation Of Architectural Heritage Characteristics Of Bekirbeyler House In Kula*, Manisa, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir.
- Tdk, (2013), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Tosun, İ. (1969). *Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Turizm Yönü ile Kula*, İzmir: Abajoli Matbaacılık.

KULA TARİHİ YERLEŞİM BÖLGESİNDE YER ALAN RUM EVLERİNİN CEPHE ÖZELLİKLERİNİN MİMARİ PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ

*Eymen TATLIHALAT**

Giriş

Kentlere ait kültürel mirasın önemli bir parçasını, o kente ait geleneksel mimari yapılar oluşturmaktadır. Aynı şekilde, kentsel kimliğin oluşumunda geleneksel mimari yapılar ve bu yapıların cephe özellikleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumun Anadolu topraklarındaki önemli bir örneği de sahip olduğu geleneksel konut dokusu ile Manisa'nın Kula ilçesi olmuştur. Kula ilçesi tarihi yerleşim bölgesinde, 18. ve 19. yüzyıllardan günümüze ulaşan, Türklere ait geleneksel konutlar ve gayrimüslim halk olan Rumlara ait tarihi konutlar bulunmaktadır. Bu yapıların büyük bir çoğunluğu bütünlüğünü koruyabilmiş ve günümüze ulaşabilmiştir. Bu nedenle kent kimliğinin devamlılığı bağlamında geleneksel ve tarihi konut dokularının cephe özelliklerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Geçmişte Kula'da aynı zaman diliminde birlikte yaşamalarına karşın, Türkler ve Rumlar arasında dini değerler, kültürel değerler, sosyal yaşam gibi alanlarda farklılıklar bulunmaktaydı. Bu farklılıklar oluşturdukları yapılara da yansımıştır. Yapıların ihtiyaçlar ve yaşam koşulları gereği şekillendiği bilinmektedir. Türklerin dini değerler doğrultusunda mahremiyet kavramına daha fazla önem göstermesi, aile içinde evlenen bireylerin yine aynı ev içinde yeni bir aile oluşturarak yaşamlarına devam etmesi, bir odanın yaşama, uyuma, yemek yeme, yıkanma ihtiyaçlarının hepsine hizmet etmesi gerekliliği gibi nedenlerle yapılar kurgulanmıştır. Bu nedenle Türkler ve Rumların oluşturdukları yapılar, yapı parsel ilişkisi, plan kurgusu, odaların yerleşimi hususunda farklılık göstermektedir. Bu farklılık yapıların iç mekanına etki ettiği gibi cephe kurgusuna da etki etmiştir. Yapıların yapım tekniği, strüktürel oluşumu, kullanılan malzemeler, giriş bölümünün konumu, sokak ile

* Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu, İç Mekan Tasarımı Programı, eymen.tatlihalat@cbu.edu.tr

ilişkisi, pencerelerin katlara göre boyutu ve sayısı Türk ve Rum evleri arasında farklılık göstermektedir.

Kula Hakkında Genel Bilgiler ve Kula Tarihi

Kula, Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde, Manisa iline bağlı bir ilçedir. İlçe İzmir'i Ankara'ya bağlayan karayolu üzerinde bulunmaktadır. Kula'nın Manisa il merkezine uzaklığı 118 km, İzmir il merkezine uzaklığı ise 147 km'dir.¹

Kula, Divlit Yanardağı'nın oluşturduğu volkanik arazinin yakınında bulunmaktadır. Bu nedenle tarihçi, coğrafyacı ve filozof olan Strabon Kula'yı "Yanık Ülke" anlamına gelen "Katekekaumene" olarak adlandırmıştır.²

Kula Volkanik Jeoparkı olarak adlandırılan bölge, Türkiye'de bulunan tek jeopark olma özelliğine sahiptir. Kula Jeoparkı'nda, jeolojik, arkeolojik ve kültürel sit alanları mevcuttur. Bazalt sütunları ve Kula Peribacaları bölgenin önemli diğer yeryüzü oluşumlarıdır.³

Kula'nın tarihi M.Ö. dönemlere kadar uzanmaktadır. Var olduğu günden bugüne Lidya, Pers, Bizans, Germiyan Oğulları, Saruhan Oğulları, Aydın Beyliği, Osmanlılar gibi farklı yönetimlerin idaresi altında bulunmuştur. İlçe ticari önemini koruyarak özellikle Osmanlı döneminde ticari gelişimini artırmıştır. Önemli ticaret yolu üzerinde bulunması sebebiyle ilçede han, hamam, dükkan, ibadethane gibi birçok yapı oluşturulmuştur.⁴

Kula sahip olduğu geleneksel tarihi konut dokusunu, tarihi ticaret merkezini, anıtsal yapılarını ve kültürel değerlerini büyük ölçüde günümüze kadar taşıyabilmiş önemli yerleşim bölgelerinden biridir.

Kula Geleneksel Konut Mimarisi

Kula'nın günümüzde dahi büyük bir değere sahip olmasına etki eden önemli faktörlerden biri tarihi yerleşim bölgesidir. Bu yerleşim bölgesinde önceki dönemlerde Gayrimüslim Halk olan Rumlar ve Türk Halkı bir arada yaşamıştır. Bu birliktelik gerek kültürel, gerek sosyal, gerek ticari, gerekse mimari anlamda Kula'nın zengin bir değere sahip olmasını sağlamıştır.

Geleneksel konut dokusunun bulunduğu yerleşim bölgesinde, birbiriyle kesişecek şekilde konumlanmış dar ve bağlantılı sokak yapısı bulunmaktadır. Konutların yüksek avlu duvarları sokakları çevrelemektedir. Kula'da sokaklar yer yer oldukça daralmaktadır. Bu nedenle sokaklar günümüzde kullanılan taşıtların sirkülasyonuna uygun

¹ <https://www.kula.bel.tr/cografi-durum.aspx>

² <https://www.kula.bel.tr/kula-tarihi.aspx>

³ http://jeoparkbelediyelerbirligi.com/s15_kula-volkanik-jeoparki.aspx

⁴ <https://www.kula.bel.tr/kula-tarihi.aspx>

yapıda değildir. Bu bölgede yaya sirkülasyonu için de kaldırımlar bulunmamaktadır. Bazı sokaklar bir başka sokakla bağlantı kurmayarak 'çıkılmaz sokak' olarak adlandırılan yapıyı oluşturmaktadır. (Şekil 1).

Şekil 1. Solda ve ortada Kula'da bulunan sokak dokusu örneği, sağda çıkılmaz sokak örneği (Eymen Tathalat Arşivi-2022).

Günümüzde Tarihi yerleşim bölgesinde yer alan Türk Halkının oluşturduğu konut yapıları 18. yy ve 19. yy Osmanlı Dönemi "Geleneksel Türk Evi" olarak adlandırılan yapıların hemen hemen bütün özelliklerini taşımaktadır. Kula'da bulunan Geleneksel Türk Evleri, zaman içinde ihtiyaçlara yönelik olarak şekillenmiş ve belirli bir mimari karaktere kavuşmuştur.⁵

Tarihi yerleşim bölgesinde konut yapılarının yanı sıra cami, mescid, türbe, kilise, hamam, han, çeşme gibi anıtsal yapılar da bulunmaktadır. Kula'da konut bölgesinden farklı olarak bir de Tarihi Ticaret Bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgede bulunan yapılar da konutlarda olduğu gibi Osmanlı Dönemi geleneksel çarşılarının özelliklerini taşımaktadır. Kula'da bulunan Tarihi Ticaret Bölgesi günümüzde halen varlığını sürdürmektedir. Tarihi nitelik taşıyan birçok dükkândan oluşan geleneksel çarşı, günümüzde halkın her türlü ihtiyacını karşıladığı bir ticari merkez durumundadır.

Rum Evi Genel Özellikleri

Geçmişte Kula'da Rum/Gayri Müslim halk ve Türk halkı bir arada yaşamıştır. Kula'da bulunan mahallelerin iki tanesinde Rum nüfus

⁵ <https://www.kula.bel.tr/kula-evleri.aspx>

yoğunlukta yaşamakta ve kendilerine ait ibadet mekanları bulunmaktaydı.⁶

Rum halkın oluşturduğu 'Rum Evi' olarak adlandırılan evler Geleneksel Türk Evi'nden, plan tipi, sokak ile ilişkisi, kullanılan malzemeler, yapım sistemi olarak farklılık göstermektedir.

Geçmiş dönemlerde ticaretle uğraşan Rum halkın yerleşim gösterdiği, daha çok Batı Anadolu'da Ege kıyılarında bu tip Rum Evleri'ne sıklıkla rastlanmaktadır. Türklerin inanış ve yaşayışının getirdiği mahremiyet olgusunu gayrimüslim halk bu denli yoğun olarak yaşamadığı için Rum Evleri Geleneksel Türk Evleri'nden farklı olarak dışa dönük bir tasarım kurgusuna sahiptir.⁷

Rum Evi Plan Özellikleri

Rum Evleri genellikle dikdörtgen plan yapısına sahiptir. Parsel içindeki durumlarına baktığımızda ise ara parselde veya köşe parselde konumlandığı görülmektedir. Genellikle yapıların uzun kenarı sokak kenarına paralel şekilde konumlanmaktadır. Yapı girişleri doğrudan sokaktan olacak şekilde dışa dönük olarak sokağa bakmaktadır. Yapılara girişler, oluşturulmuş bir niş ve bu nişin içinde birkaç basamak yüksekte bulunan bir ana giriş kapısı ile sağlanmaktadır. Bazı yapılarda ayrı bir avlu girişi bulunurken, bazılarında sadece yapı girişi bulunmakta ve avluya yapı içerisinden geçiş sağlanmaktadır.

Kula'da bulunan Rum Evleri'nin plan tipleri incelendiğinde zemin kat ve üst kat planlarının benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Evler iç sofalı bir yapıya sahiptir.⁸

Evlerin plan yapısını, girişin konumu, sofanın yerleşimi, odaların yerleşimi, odaların şekilleri ve sayıları belirlemiştir.

Geleneksel Türk Evleri'nde odalar, yemek yeme, yatma, yıkanma, gün içinde vakit geçirme gibi birbirinden farklı gereksinimlere cevap verecek nitelikte iken Rum Evleri'nde bu ihtiyaçlar farklı odalarda çözümlenmiştir.

⁶ Ela Çil, "Kula Tarihsel Kentinin Yirminci Yüzyıldaki Fiziksel Dönüşümünün Mekan Dizim Analizi ile İncelenmesi", *Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 23/2, (2008), s.284

⁷ Berrin Akgün, *'Zeytinbağı (Trilye)' ndaki Eski Sivil Mimarlık Örneklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. (1995), s.20

⁸ Ayten Erdem, *Kula Tarihsel Sit ve Mimarlık Örnekleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. (1983), s.131

Rum Evi Kat Adedi

Kula'da bulunan Rum Evleri'nin kat adetleri incelendiğinde genellikle tek katlı, bodrum + tek katlı, iki katlı, bodrum + iki katlı olarak oluşturuldukları görülmektedir. (Şekil 2)

Geleneksel Türk Evleri'nde yaşama katı zemin üstü katlar olarak belirlenirken Rum Evleri'nde zemin katların da üst katlar gibi yaşam alanı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Rum Evleri'nin Geleneksel Türk Evleri'nden bir diğer farkı bodrum katlarıdır. Bodrum katları depolama alanları olarak kullanılmaktadır. Bodrum katlara diğer katlarda bulunan pencereler ile aynı aksta olacak şekilde küçük açıklıklar oluşturulmuştur.

Yapıların giriş katları oturma odası, mutfak, banyo, tuvalet gibi birimlerden oluşmaktadır. Üst katlardaki odalar ise daha çok yatak odaları olarak kullanılmaktadır.⁹

Rum Evleri'nde bulunan sofalar, Geleneksel Türk Evleri'nde olduğu gibi aile bireylerinin bir araya gelip vakit geçirdiği ortak alanlar olmayıp sadece odalar arası geçişi sağlayan bir mekan olarak kullanılmıştır.

Şekil 2. Kula'da bulunan Rum Evi farklı kat örnekleri. Solda, tek katlı Rum Evi, sağda İki katlı Rum Evi (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

⁹ Feyyaz Erpi, *Buca'da Konut Mimarisi(1838-1934)*, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara. (1987), s. 268.

Rum Evi Yapım Sistemi

Kula volkanik bir arazi üzerine kurulmuş bir yerleşim olması sebebiyle, taş malzeme yapılarda sıklıkla kullanılan bir materyal olarak karşımıza çıkmaktadır. Kula'da bulunan Rum Evleri'nin yapım sistemini incelediğimizde yığma yapım sistemiyle kagir olarak oluşturulduğu görülmektedir. Yapıların inşasında yörede bulunan küfeki taşı, kayrak taşı, karataş gibi taşlar kullanılmıştır. Bu taşlar kimi örneklerde tek başına kimi örneklerde ise iki farklı taş çeşidi veya tuğla ile almalı olarak yapılarda kullanılmıştır. Yapıların dış duvarları kimi örneklerde yığma sistemin ve ham taş malzemenin görülebileceği şekilde sıvasız iken bazı örneklerde yığma taş duvarların sıva ile sıvanarak boyandığı görülmektedir. (Şekil 3) Kula'da her iki cephe görünümünün örneklerine fazlaca rastlanmaktadır.

Şekil 3. Kula'da bulunan Rum Evi yapım sistemi örnekleri. Solda yığma taş sistemle oluşturulmuş Rum Evi, ortada kesme taştan almalı olarak oluşturulmuş Rum Evi, sağda sıvanmış cepheli Rum Evi (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Rum Evi Cephe Özellikleri

Cephe; yapıların dışarıdan bakıldığında gözlemlenen dış yüzeyidir. Bu nedenle yapıların cepheleri kentsel dokuyu ve kent kimliğini oluşturan önemli bir unsurdur. Yapı cepheleri oluşturuldukları bölgelerin kültürel değerleri ve kültürel birikimlerinin geleceğe aktarımında önemli bir taşıyıcı görevi görmektedir. Bunun yanı sıra dönemin sosyal yaşamı, ekonomik durumu, estetik anlayışı, yapım

teknikleri, malzeme tercihleri gibi farklı disiplinlerde bizlere bilgiler aktarmaktadır.¹⁰

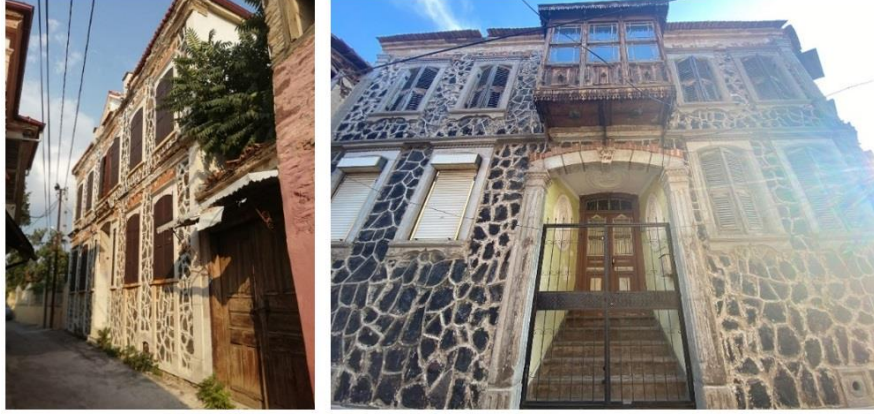
Bu nedenle Kula'da bulunan farklı kültürel birikimler, farklı sosyal yaşamlar ve farklı dini değerler sonucu oluşturulmuş yapıların ve bu yapıların cephe özelliklerinin bilinmesi, korunması oldukça önem arz etmektedir.

Kula'da bulunan Rum Evleri'nin, olumsuz çevresel koşullara dayanımı yüksek, taş malzemeden yığma olarak yapılmasından dolayı yapıların cepheleri büyük bozulmalara uğramadan, bütünlüklerini koruyarak günümüze kadar ulaşmayı başarmışlardır. Geleneksel Türk Evleri'nde zemin kat yığma taş, üst katların ahşap karkas yapılması nedeniyle, katlar arası görsel farklılıklar meydana gelmektedir. Rum Evleri'nde her katın kagir yığma olarak aynı malzemeden yapılması bu şekilde bir görünümün oluşmasını engelleyerek benzer cephe görünümü sağlamıştır.

Rum Evleri cephe düzeni olarak simetrik bir düzene sahiptir. Cephe düzeninin oluşumunda parsel ve yapı boyutları etkili olmaktadır. Yapı girişleri çoğunlukla cephe düzeninde ortada veya ortaya yakın bir konumda yer almakta ve simetrik bir cephe ortaya çıkmaktadır. Bu düzende zemin katta, yapının sokağa bakan iki veya daha fazla odası bulunduğu görülmektedir. Bundan farklı olarak yapı girişlerinin cephe düzeninde sağda veya solda çözümlendiği örneklerle de karşılaşılmaktadır. Bu yapıların cephe düzenleri asimetrik bir düzene sahiptir. Bu cephe türü genellikle parselin sokağa bakan cephesinin daha dar olmasından dolayı ortaya çıkan bir cephe türü olmuştur. Çoğunlukla girişin sağında veya solunda sokağa bakan bir oda bulunmaktadır.¹¹ (Şekil 4)

¹⁰ Gökhan Uşma, "Anadolu'daki Geleneksel Türk Evlerinin Plan, Cephe ve Süsleme Özellikleri Bağlamında İncelenmesi" *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, (2021), s. 243.

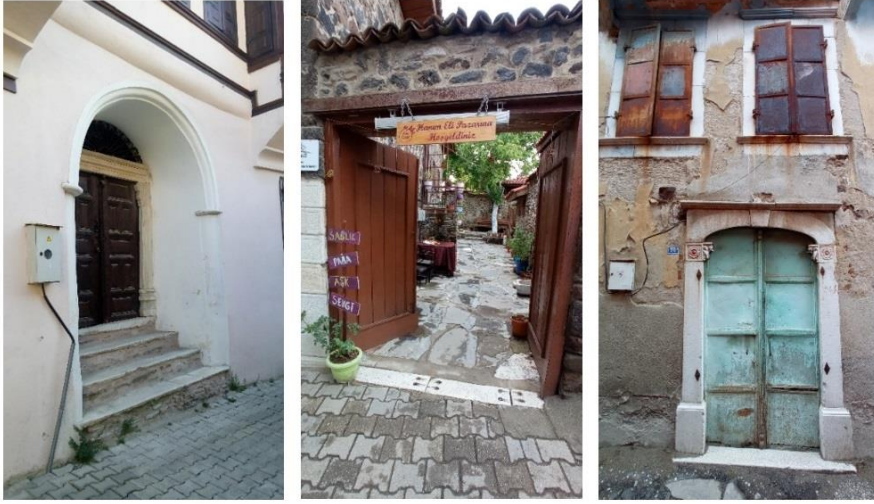
¹¹ Hasan Uçar -Aygül Uçar "İzmir Kemeraltı Geleneksel Kent Dokusunda Konut Tipleri ve Cephe Tipolojisi" *Sanat Tarihi Dergisi*, 2, (2013), s.130.

Şekil 4. Kula'da bulunan Rum Evleri cephe kurgusu örnekleri (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Kapılar

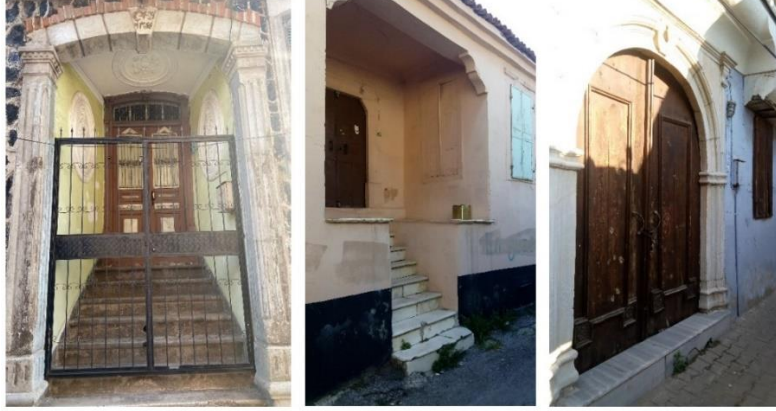
Rum Evleri'nin cephe düzeninde farklı kapı çeşitlerine rastlanmaktadır. Bunlar; yapı iç mekanına giriş kapıları, avluya giriş kapıları ve bodruma giriş kapılarıdır. (Şekil 5)

Şekil 5. Kula'da bulunan Rum Evi kapı örnekleri. Solda Rum Evi giriş kapısı, ortada Rum Evi avlu kapısı, sağda Rum Evi bodrum kapısı (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Yapıların girişleri genellikle, sokak kotundan belirli yüksekliklerde, merdiven basamakları ile çıkılan, cephe yüzeyinde bir niş içerisinde oluşturulmuştur. Giriş yükseklikleri yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra niş ve basamakla belirli yükseklikte olmayıp doğrudan sokakla aynı yükseklikte girişe sahip yapı örnekleri de

mevcuttur. Cephe yüzeyinde oluşturulan nişler çoğunlukla eğrisel atkılı bir forma sahipken doğrusal düz formlu örnekleri de vardır. (Şekil 6)

Şekil 6. Kula'da bulunan Rum Evi giriş bölümü örnekleri. Solda Rum Evi eğrisel atkılı yüksek giriş, ortada Rum Evi düz yüksek giriş, sağda Rum Evi sokak kotunda kemerli giriş (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Kapı kanatları genellikle çift kanatlı sağa ve sola açılır bir sisteme sahiptir. Kapı kanatları malzeme olarak ahşap veya metal malzemeden oluşmaktadır. Birçok örnekte kapının üzerinde iç mekanı aydınlatma amacıyla oluşturulmuş sabit cam pencereler bulunmaktadır. Kapıların üzerinde metal işlemeli ferforje süsleme ve güvenlik öğelerine rastlamak mümkündür. (Şekil 7)

Şekil 7. Kula'da bulunan Rum Evi kapı örnekleri. Solda Rum Evi metal kapısı, sağda Rum Evi ahşap kapısı (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Avluya giriş kapıları da iç mekana giriş kapıları gibi iki kanatlı ve malzeme olarak ahşap veya metal malzemeden oluşmuşlardır. Bu kapılar boyut olarak diğer kapılardan daha büyük olacak şekilde oluşturulmuştur. Avlu duvarında ve duvar yüzeyinde yer alan bu

kapıların üstünde, duvarı nem etkisinden korumak adına tuğla ile harpuşa oluşturulmuştur.

Pencereler

Kula'da bulunan Rum Evleri'nin önem arz eden bir diğer cephe elemanı ise pencerelerdir. Pencere formları dikdörtgen formda, kapılarda olduğu gibi eğrisel atkılı veya doğrusal düz olabilmektedir. Pencereler genellikle tek ya da çift kanatlı olarak açılır şekilde oluşturulmuşlardır. Malzeme olarak ahşap ve metal malzeme kullanılmaktadır. Pencere ölçüleri ise genellikle $\frac{1}{2}$ oranına yakın oranlarda 100 cm genişlik, 150-200 cm yükseklik olacak şekilde oluşturulduğu görülmektedir. Geleneksel Türk Evleri'nde görünen farklı katlarda farklı pencere boyutları Rum Evleri'nde görülmemekte ve bodrum kat pencereleri hariç tüm kat pencereleri aynı boyut ve aynı formda karşımıza çıkmaktadır. Pencereler cephe düzeninde aynı aksta alt alta ve yan yana gelerek simetri oluşturacak şekilde konumlandırılmışlardır. Yapılarda bulunan bodrum kat pencereleri diğer pencerelerden boyut olarak daha küçük ölçülerde sokak kotunda başlayacak şekilde oluşturulmuşlardır. (Şekil 8)

Şekil 8. Kula'da bulunan Rum Evi pencereleri, boyut, form ve konum örnekleri (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Pencereler genellikle kenarları taş söveli olarak oluşturulmuştur. Taş söve cephe sıva yüzeyinden birkaç cm çıkıntı yapacak şekildedir. Taş söve, pencere ile aynı formda eğrisel olarak bitirildiği gibi kimi yapılarda, pencere eğrisel olsa dahi taş söve doğrusal düz bitirilebilmektedir. (Şekil 9)

Şekil 9. Kula'da bulunan Rum Evi pencere ve söve örnekleri (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Kula'da bulunan Rum Evleri'nin pencerelerinde genellikle kepenk de bulunmaktadır. Pencere kepenkleri genellikle metal olmak üzere kimi yapılar da ahşap malzemeden oluşturulmuştur. Kepenkler iki kanattan oluşarak yapı dışına doğru açılır şekildedir. Kimi yapılar da kepenklerden farklı olarak pencere açıklıklarında metal parmaklıklar da bulunabilmektedir. Her ne kadar cephe düzeninde dekoratif bir unsur gibi süslü yapıda da olsa parmaklıkların asıl amacı güvenliği sağlamaktır. (Şekil 10)

Şekil 10. Kula'da bulunan Rum Evi pencere kepenği örnekleri.

Solda Rum Evi metal kepenk ve parmaklıkları, ortada Rum Evi metal kepankleri, sağda Rum Evi ahşap kepenkleri (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Çıkmalar

Kula'da bulunan Rum Evleri'nde çıkma olarak adlandırılan mimari elemanlar cumba ve balkonlardır. Çıkmalar, Geleneksel Türk Evleri'nde olduğu gibi yapıların sokak ile etkileşimini sağlayan elemanlardır. Cumbalar genellikle yapının ön cephesinde giriş bölümünün üstünde olacak şekilde ya da giriş bölümünün sağında veya solunda

konumlanmaktadır. Balkonlar ise genellikle yapıların yan cephelerinde bulunmaktadır. Kula'da bu yapılarda, balkondan daha çok cumba örneğine rastlanmaktadır.

Cumbalar yapı iç mekanın cephe yüzeyinden dışa doğru taşırılması ile elde edilmektedir. Burada gün ışığından daha fazla istifade etmek, sokakla olan iletişimi artırmak, manzaraya daha fazla hakim olmak gibi amaçlar bu yapı elemanlarının oluşumunu etkilemişlerdir. Rum Evleri'nde yer alan cumbalar taş cephe yüzeyinde çıkıntı yapacak şekilde oluşturulmuş ahşap konstrüksiyonlu cephe elemanlarıdır.

Cumbalar Geleneksel Türk Evleri'nde olduğu gibi Rum Evleri'nde de foksionelliğinin yanı sıra cephede adeta dekoratif bir süsleme ögesi gibi kullanılmıştır. Cumbaların üst kısmında dekoratif saçaklar oluşturulmuştur. Bu saçığı destekleyen dekoratif payandalar bulunmaktadır. Bundan farklı olarak cephe yüzeyinde çıkma yapan cumbayı taşıyacak ve alt taraftan destekleyecek metal malzemeden oluşturulmuş paraçoller bulunmaktadır. Bu paraçoller de çeşitli formlarda estetik kaygılar doğrultusunda oluşturulduğu için taşıma görevinin yanında cephede birer süsleme ögesi gibi dikkat çekmektedir.

Cumbalarda pencere açıklıklarının alt kısmında kalan korkuluk yüzeyleri ahşap dekoratif süsleme elemanları ile süslenmiştir. Bundan farklı olarak saçak altı ve cumba döşeme altlarında da kenar hizası boyunca uzanan ahşap süsleme öğeleri kullanılmıştır. (Şekil 11)

Şekil 11. Kula'da bulunan Rum Evi cumba örnekleri (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Saçaklar

Kula'da bulunan Rum Evleri'nde, Geleneksel Türk Evleri'nde olduğu gibi geniş saçaklar bulunmamaktadır. Saçaklar yapı cephesinde çok fazla çıkıntı yapmayacak şekilde oluşturulmuştur. Saçaklar kagir olarak, taş örgülü, sıvalı, tuğla dizilimli olarak farklı şekillerde oluşturulmuştur.

Dekoratif Cephe Elemanları

Kula'da bulunan Rum Evleri'nde cephede sadece süsleme amaçlı oluşturulmuş öğeler olabildiği gibi, herhangi bir işleve hizmet eden cephe elemanları da estetik kaygılarla oluşturularak cephede birer süsleme ögesi gibi kullanılmıştır. Bu duruma verilebilecek ilk örnek cumba ve balkonları alttan destekleyen paraçollardır. Bu paraçoller metal malzemeden figürler ile oluşturulmuş birer süsleme ögesi gibidir. Bundan farklı olarak balkon ve merdiven korkulukları, pencere parmaklıkları da yine aynı şekilde metal malzemeden figürlü bir süsleme ögesi gibi oluşturulmuştur. (Şekil 12)

Şekil 12. Kula'da bulunan Rum Evi süslemeli cephe elemanları. Solda Rum Evi cumbası taşıyıcı paraçol, ortada ve sağda Rum Evi pencere korkulukları (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Bunlardan farklı olarak yapıların köşeleri köşe pilastırı adı verilen cephe öğeleriyle tamamlanmıştır. Köşe pilastırları genellikle cephede kullanılan malzemeden farklı bir malzeme ile farklı görülebilir şekilde oluşturulmuştur. Yapılarda farklı tekniklerle oluşturulmuş farklı görünümlere sahip köşe pilastırları görülmektedir. Kimileri kesme taş şeklinde üst üste örülerek oluşturulurken kimi örneklerinde düşey doğrultuda bir sütun gibi oluşturulmuştur. (Şekil 13)

Rum Evleri'nde rastlanması mümkün bir diğer cephe süsleme ögesi ise alınlıklardır. Kula'da bulunan her Rum Evi'nde olmasa da, farklı şekillerde oluşturulmuş örnekleri vardır. Alınlıklar üçgen formda veya dairesel formda karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer cephe elemanı kat silmeleridir. Kat silmeleri yapılarda bodrum kat, zemin kat ve üst katlarda kat aralarında oluşturulmuş ve cephe boyunca devam eden elemanlardır. Kat silmeleri de köşe pilastırları gibi genellikle cephede kullanılan malzemeden farklı bir malzeme ile oluşturulmaktadır. Ayrıca cephe yüzeyinde belirli çıkma yapan kat silmelerine de görülmektedir. (Şekil 13)

Şekil 13. Kula'da bulunan Rum Evi süslemeli cephe elemanları. Solda Rum Evi köşe pilastırı, sağda Rum Evi kat silmesi (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Bunlardan farklı olarak özellikle cephesi sıvanmış yapılarda, sıva ile yapılmış kabartmalı süslemeler de bulunmaktadır. Bu süslemeler cephede farklı renklere boyanarak fark edilir hale getirilmiştir. Pencere ve kapı kenarı söve süslemeleri, cumba ve saçak altı süslemeleri, cumba ahşap korkuluk yüzeyi süslemeleri yapılarda karşımıza çıkan diğer süsleme elemanlarıdır. (Şekil 14)

Şekil 14. Kula'da bulunan Rum Evi süslemeli cephe elemanları. Solda Rum Evi cumba süsleme öğeleri, sağda Rum Evi saçak altı süsleme öğeleri (Fotoğraf: Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022).

Yapı Cephelerinde Bozulmaya Neden Olan Faktörler

Geçmişte Kula'da bulunan Rum halkın ilçeden ayrılması, günümüzde ise Kula'da bulunan nüfusun göçlerle azalması Kula Tarihi Yerleşim Bölgesi'nde bulunan konutların terk edilmesine ve boş kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca değişen ve gelişen yaşam koşulları

gereği Kula'da kendi içinde yeni yerleşim bölgelerine yeni inşa edilen yapılara taşınma da söz konusudur.¹²

Bu nedenlerle hem Geleneksel Türk Evleri hem de Rum Evleri'nin büyük bir çoğunluğunda yaşam söz konusu değildir.

Bu gelişmeler yapıların bozulmaya uğramasını hızlandırmakta ve bozulmaların iyileştirilmelerini geciktirmektedir.

Kula'da bulunan Rum evleri, cephe düzeninde meydana gelen bozulmalar dikkate alındığında, Geleneksel Türk Evleri'nden daha az bozulmaya uğradığı söylenebilir. Bu durumun en önemli nedeni yapıların kagir olarak oluşturulması, inşasında ana yapı malzemesi olarak taş kullanılmasıdır. Bu nedenle yapıların dış duvarları büyük ölçüde bozulmalara uğramadan günümüze kadar ulaşabilmişlerdir. Duvarlarda taş malzemede çok büyük bozulmalar olmasa da taşların birbirine tutunumunu sağlayan bağlayıcı harç ve derz dolguları zamanla bozulmalara uğramıştır. Ayrıca duvarlarda zemine yakın bölgelerde topraktan gelen nem kaynaklı taşların kimyasal olarak farklılaştığı ve görsel olarak da değişime uğradığı gözlemlenmektedir.

Yapı cephe düzeninde büyük ölçüde bozulmaya uğrayan elemanlar, cephe yüzeyinde çıkıntı yapan kat silmeleri ve üst örtü saçaklarıdır. Bu elemanlar yağmur, kar, rüzgar, güneş ışığı, sıcaklık farkı gibi olumsuz etkenlerden oldukça fazla etkilenmişlerdir. Bunlardan farklı olarak cephesi tamamen sıvanmış yapılarda ise sıvaların çatladığı yer yer büyük parçalar halinde döküldüğü görülmektedir. (Şekil 15)

*Şekil 15. Kula'da bulunan Rum Evi cephe elemanları bozulma örnekleri.
Solda Rum Evi kat silmesi bozulması, sağda Rum Evi saçak alt bölümü
bozulması (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022)*

¹² Ela Çil, "Kula Tarihsel Kentinin Yirminci Yüzyıldaki Fiziksel Dönüşümünün Mekan Dizim Analizi ile İncelenmesi", *Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 23/2, (2008), s.284.

Cephe düzeninde yer alan kapılar incelendiğinde, ahşap veya metal malzemeden oluşturulan bu elemanların olumsuz hava koşullarından oldukça fazla etkilendiği görülmektedir. Ahşap olan örneklerde malzemenin nem ve rutubet sorunu nedeniyle zamanla gerek kimyasal gerek fiziksel olarak bozulmalara uğradığı görülmektedir. Metal olan örneklerde ise metalin zamanla olumsuz koşullar nedeniyle korozyona uğradığı görülmektedir. (Şekil 16)

Yapıda bulunan pencereler incelendiğinde ise, kapılar gibi ahşap ve metal malzemelerden oluşan pencerelerin aynı şekilde bozulmaya uğradığı görülmektedir. Ahşap pencere kasaları, kanat ve pervazları zamanla olumsuz koşullar nedeniyle çürüme ve parçalanmalar yaşamıştır. Metal olan pencere kepenkleri, pencere parmaklıkları ise zamanla korozyona uğramıştır. Bu korozyonlar yapının taş cephe yüzeyinde akmalar oluşturarak bu yüzeylerde müdahale gerektirecek boyutlarda lekelenmelere neden olmuştur. (Şekil 16)

Şekil 16. Kula'da bulunan Rum Evi cephe elemanları bozulma örnekleri.

Solda Rum Evi ahşap kapı bozulması, ortada Rum Evi metal kapı ve pencere bozulması, sağda Rum Evi pencere kepenk bozulması (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022)

Kapı ve pencereler oluşturuldukları malzemelerin doğası gereği daha hızlı bozulmaya uğramaktadır. Ayrıca bu elemanların günlük olarak sıklıkla kullanımı bu bozulmayı hızlandırmaktadır. Bu nedenlerle incelen yapıların bir kısmında kapı ve pencerelerin zamanla değiştirildiği yerlerine aslına uygun olmayan güncel malzemeler kullanıldığı görülmektedir. Plastik veya alüminyum esaslı malzemelerle yeniden oluşturulmuş pencere doğramalarına pencere kepenklerine rastlamak mümkündür. (Şekil 17)

Şekil 17. Kula'da bulunan Rum Evi cephe elemanları bozulma örnekleri. Solda Rum Evi pencere doğraması malzeme değişimi, sağda Rum Evi kepenk malzeme değişimi (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022)

Rum Evleri'nde cephe düzeni içinde bozulmaya uğrayan bir diğer eleman ise cumbalardır. Cumbalar ahşap malzemeden karkas olarak oluşturuldukları için cephede bulunan taş elemanlara göre daha hızlı bozulma göstermektedir. Zamanla nem ve rutubet cumba ahşaplarında kimyasal ve fiziksel bozulmalara neden olmuştur. Cumbaları destekleyen metal malzemeden üretilmiş paraçoller, cumba ve saçak altı kenarlarda bulunan metal süslemelerde ise korozyona bağlı bozulmalar meydana gelmiştir.

Cephe düzeninde, yapıların yükseltilmiş girişlerinde basamakların kaplama malzemesi olan mermerler de zamanla bozulmaya uğramıştır. Bu bölümler yapı girişinde sürekli sirkülasyona maruz kalan bölümler olduğu için basamaklarda kullanılan mermerlerin, yüzeyinde aşınmalar, çatlamlar, kırılmalar ve kopmalar meydana gelmiştir. (Şekil 18)

Bunlardan farklı olarak yapı cephelerinde, yüzeysel aşınmalar, zamanla oluşmuş kirlenmeler, lekelenmeler, bitki oluşumu, küf ve mantar oluşumu gibi bozulma türleri de karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 18. Kula'da bulunan Rum Evi cephe elemanları bozulma örnekleri. Solda ve ortada Rum Evi giriş bölümü merdiven bozulması, sağda Rum Evi cephe yüzeyi bozulması (Eymen Tatlıhalat Arşivi-2022)

Sonuç

Kula'da geçmiş dönemlerde Türk halkı ve gayrimüslim Rum Halkı aynı dönemlerde birlikte yaşamışlardır. İki halk arasında dini değerler, yaşayış Şekilleri ve kültürel değerler konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar beraberinde yaşayış ve ihtiyaçların da farklılaşmasını getirmiştir. Bunun sonucunda oluşturulan yapılar ihtiyaçlara ve yaşayış Őekillerine göre birbirinden farklı kurgular etrafında Őekillenmiřtir.

Kula'da bulunan Rum Evleri, Türk Evleri'nden farklılıkları nedeniyle, kendine özgü karakteristik bir oluşum sergilemiştir. Yapıların kendine özgü karakteristik oluşumu, Kula'da kentsel kimliğin oluşumunda Rum Evleri'nin de etkisi bulunduğunu ve Kula kent kimliğinin, farklı kültürel birikimler, farklı mimari yaklaşımların sonucu olarak meydana geldiğini göstermektedir. Bu nedenle Kula kent kimliğinin korunabilmesi ve bu yapılara uygulanacak müdahalelere ışık tutması açısından, Tarihi Rum Evleri zerine gerçekleştirilen çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, Berrin, *Zeytinbağı (Trilye)' ndaki Eski Sivil Mimarlık Örneklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. (1995)
- Çil, Ela, "Kula Tarihsel Kentinin Yirminci Yüzyıldaki Fiziksel Dönüşümünün Mekan Dizim Analizi ile İncelenmesi", *Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 23/2, (2008), s.284-293.
- Erdem, Ayten, *Kula Tarihsel Sit ve Mimarlık Örnekleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. (1983).
- Erpi, Feyyaz, *Buca'da Konut Mimarisi (1838-1934)*, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, Ankara. (1987).
- Uçar, Hasan UÇAR, Aygöl "İzmir Kemeraltı Geleneksel Kent Dokusunda Konut Tipleri ve Cephe Tipolojisi" *Sanat Tarihi Dergisi*, 2, (2013), s.120-147
- Uşma, Gökhan, "Anadolu'daki Geleneksel Türk Evlerinin Plan, Cephe ve Süsleme Özellikleri Bağlamında İncelenmesi" *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, (2021), s. 227-259.

İnternet Kaynakları

<https://www.kula.bel.tr/cografi-durum.aspx>

<https://www.kula.bel.tr/kula-tarihi.aspx>

http://jeoparkbelediyelerbirligi.com/s15_kula-volkanik-jeoparki.aspx

<https://www.kula.bel.tr/kula-evleri.aspx>

RESSAM AHMET DERİNGÖZ

Enes HANÇER*

Giriş

İnsanlar, Ahmet Deringöz'ü yapmış olduğu resimler ile tanımıştır. Çalışmamızı detaylandırdıkça gördük ki kendisi çok farklı sanat dallarıyla da meşgul olmuştur. Ahmet Deringöz'ün hayatını araştırırken yazılı veya sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler derlenmiştir. Topladığımız bilgileri belli bir sistem dâhilinde ortaya koyduk. Bu doğrultuda Ahmet Deringöz'ü anlatan bu çalışma, hayatı, ressamlığı ve sanatı, kişiliği ve fikir hayatı, hakkında yazılanlar / söylenenler şeklinde başlıklara ayrılmıştır. Böylece sanatçının biyografisinin sistemli ve anlaşılır bir şekilde anlatılması amaçlanmıştır.

Hayatı

Ahmet Deringöz, 1912 yılında Kırkağaç'ta dünyaya gelmiştir. Babasının adı Osman, annesinin adı Faize'dir. Baba dedesinin adı da Ahmet'tir.¹ İki kardeş olan Ahmet Deringöz'ün kız kardeşinin adı ise Hatice'dir. Kendisi, Kırkağaç Rüştiyesi'nden mezundur. Ünlü şair Kırkağaçlı Eşref'i çok sevdiği ve onun akrabası olduğu söylenmektedir.²

Ahmet Deringöz, 1930'lu yıllarda Gördesli Rufai tarikatı³ Şeyhi

* MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi / MEB Borlu Gazi Ortaokulu Sosyal Bilgiler Öğretmeni, izmirli_hancer@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-2093-1326.

¹ Torunu Serkan Bal'a ait 07/07/2022 tarihli alt üst soy belgesi (T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, www.turkiye.gov.tr)

² Süleyman Sami İlker, *Gördes Eskiden Yeniye*, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Gündoğan Matbaası, Manisa 2016, s.127-129.

³ Rufailik/Rifailik/Rifaiyye: 12. yüzyılda Irak'ın güneyinde ortaya çıkan tarikatın kurucusu Ahmet er-Rifaiyye'dir. İslam dünyasının ilk tarikatlarından olduğu kabul edilir. Bu tarikat, 13. yy. ortalarından itibaren Anadolu'da varlığını göstermiştir. Kurucusunun silsilesi Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Ahmet er-Rifaiyye'ye göre; Rifaiyye Kitap ve Sünnet'e dayanan, tevazu ve alçak gönüllülüğün esas alındığı bir tarikattır. Mustafa Tahralı, "Rifaiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi 35. Cilt*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s.99-103.

Rufailik: Ahmet Rifai'nin kurduğu Sünni bir tarikattır. (<https://sozluk.gov.tr/e.t.:20/07/2022>)

İbrahim Ethem Dokumacı'nın⁴ (Mutaf⁵ Dede) kızı Rabia ile evlenmiştir. Bu evlilikten Zehra, Pakize ve Cavidan isimli üç kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Eşi Rabia, 1948 yılında, genç yaşta vefat etmiştir. Ardından Deringöz, Gördes'e bağlı Borlu nahiyesinden yakın arkadaşı Aziz Demir'in "Çocukların küçük, evlenmelisin." şeklindeki ısrarı üzerine Hatice ile evlenmiştir. Kısa süren bu evlilikten ise Zeynep isimli kızı doğmuştur. Deringöz, 1970'lerde Akhisar'dan Emine diye biriyle evlenmiş fakat bu evliliği de uzun sürmemiştir. Nihayetinde Ahmet Deringöz, ömrünün genelinde kızlarıyla birlikte yaşamıştır.⁶

Ahmet Deringöz, kayınpederi İbrahim Ethem Dokumacı'nın yanına gittiği dönemde Rufai tarikatının zikir ve derslerine katılmıştır. İbadetlerini yapmaya özen göstermiştir. Sonraki yıllarda alkole alışınca tarikatın faaliyetlerine katılmamaya ve Rufailer tarafından dışlanmaya başlamıştır.⁷ Deringöz, alkol çeşitlerinden daha ziyade rakı içermiş fakat bu mümkün olmayınca ispirto da tüketirmiş.

Kırkağaçlı olmasına rağmen hayatı boyunca çeşitli sebeplerle farklı şehirlerde yaşamıştır. Gittiği yerlerde onu ilk defa görenler, daima elinde kalem ile resim yaparken görmüştür. Resme nasıl başladığı her ne kadar bilinmese de yaptığı kara kalem resimler ile tanınmıştır. 1930'ların sonunda Bergama'da yaşamış, ilk kızı Zehra 1939'da burada doğmuştur. Ahmet Deringöz, 1941 yılında Bergama Halkevi'ni temsilen, Ankara Halkevi'nin düzenlediği Halkevleri İkinci Amatör Resim ve Fotoğraf Sergisi'ne katılmıştır. 23 Şubat 1941'de dönemin Başbakanı Refik Saydam'ın açtığı sergide ülke genelinden toplam 123 parça resim sergilenmiştir. Ahmet Deringöz bu sergiye "Mescit", "Parmaklı Mescit", "Kervansaray" isimli eserleriyle katılmıştır.⁸

Ahmet Deringöz, 1940'ların ilk yarısında ailesi birlikte Kütahya'da yaşamış, burada çini fabrikasında desinatörlük yapmıştır. Kızı Cavidan, Kütahya'da doğmuştur. Daha sonra Deringöz ve ailesi, yaklaşık bir yıl İstanbul'da kalmıştır. Kayınpederi İbrahim Ethem Dokumacı'nın rahatsızlığı üzerine Gördes'e dönmüşler, 4 Aralık 1947'de

⁴ İbrahim Ethem Dokumacı (d.1878, Gördes - ö.04/12/1947, Gördes): Nüfus kayıtlarında ismi İbrahim Dokumacı olarak geçmektedir. Kendisi Eski Gördes'te sonradan bir önceki Rufai Şeyhi'dir. Mesleği olan mutafıktan dolayı "Mutaf Dede" ismiyle anılmıştır.

⁵ Mutaf: Keçi kılından hayvan çulu, yem torbası vb. dokuyan kimsedir. (<https://sozluk.gov.tr/e.t.:20/07/2022>)

⁶ Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme

⁷ a.g.e. s.127.

⁸ Çiğdem Doğan, *Ankara Halkevi Sergileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s.137-139.

ise kayınpederi vefat etmiştir. Bir yıl sonra da eşinin vefat etmesi üzerine Borlu nahiyesinde ikinci evliliğini yapmıştır. 1950'lerde Borlu'da yaşamışlardır. 1954-1960 arasında Demirköprü Barajı'nın yapılmasıyla Borlu nahiyesi ve çevresindeki köyler sular altında kalmış ve taşınmıştır. Deringöz ve ailesi de 1958 yılında Borlu'dan yeni kurulan Köprübaşı'na göç etmiştir.⁹ Deringöz, bir dönem İzmir'de de yaşamış, burada piyano yapıp sattığı ve çalmayı bildiği söylenmektedir.¹⁰

Ahmet Deringöz, evli olmadığı için çoğunlukla kızlarına ayak uydurmuş, onlarla birlikte yaşamıştır. Mesela kızı Cavidan yükseköğrenim için Bolu'da okurken kendisi de buraya gitmiştir. Cavidan 1960'ların ikinci yarısında İzmir-Ödemiş'te öğretmenlik yaparken kızlarıyla birlikte burada kalmıştır. Deringöz, kızı Zehra ve damadı Kemal ile birlikte 1970'li yıllarda tekrar Köprübaşı'na dönmüştür. Ahmet Deringöz, gittikleri yerlerde sadece ressamlık yapmamış; heykeltıraşlık, desinatörlük, piyano imalatı gibi çeşitli işlerle de meşgul olmuştur.¹¹

1977-1980 arasında Gördes ilçe merkezinde küçük kulübesinde tek başına yaşamıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi yaşandıktan sonra Manisa Valisi, Gördes'e gelmiştir. Vali kulübeyi görüp kaldırılması talimatını verir ve kulübe kaldırılır. Bunun üzerine Ahmet Deringöz, "Artık Gördes'te kalamam" diyerek Köprübaşı'ndaki kızı Zehra'nın yanına yerleşmiştir.¹² Hayatının geri kalanını Köprübaşı'nda geçirmiş olup 25 Nisan 1985 tarihinde burada vefat etmiştir. Mezarı Köprübaşı'ndadır. Mezar taşında "Hemşerii Eşref Çırağı Neyzen Osman Oğlu Ahmet Deringöz" yazmaktadır.

Ressamlığı ve Sanatı

Ahmet Deringöz'ün tanınmasını sağlayan en önemli özelliği şüphesiz yaptığı resimlerdir. Farklı konularda resimler yapsa da genellikle vesikalık fotoğrafları, kara kalemle büyütüp geçimini sağlamıştır. Yaptığı dini motifli resimlerden birinde ise, rüyasında gördüğü, Hz. Ali'nin şehit edilmeden önceki halini tasvir etmiştir. Resimlerini "A. Deringöz" diyerek imzalamıştır. Zaten herkes kendisini soy ismiyle tanıyıp bilmiştir. Ahmet Deringöz'ün resimleri, günümüzde birçok Gördesli'nin ve Köprübaşılı'nın evinde, dükkânında asılı durmaktadır. Yaptığı resimler ile ulusal sergilere de katılmıştır.

⁹ Borlu nahiyesi ve buradan yaşanan göç konusunda detaylı bilgi için bakınız: Enes Hançer, "Eski Borlu ve Göç", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa (Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi) Sempozyumu Bildiri Kitabı 1. Cilt* (Ed. Muzaffer Tepekaya-Zafer Atar), Manisa 2018. s.387-396.

¹⁰ Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme

¹¹ Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme

¹² a.g.e. s.128.

Gerek Borlu'da, Köprübaşı'nda, Gördes'te gerekse yaşadığı diğer şehirlerde ressamlık onun en önemli geçim kaynağı olmuştur. Kendisinin bu işi nasıl öğrendiği bilinmese de Gördesli Hüseyin Altıok, ressamlığı öğrensini diye ailesi tarafından 1958'de Ahmet Deringöz'ün yanına çırak olarak verilmiştir.¹³ Zamanla çırak, ustası gibi yetişmiştir. Öyle ki 1985 yılında Hüseyin Altıok, ustasının kara kalem portresini çizerek hediye etmiştir.

Ressam Ahmet Deringöz, gayet sakin bir şekilde resimlerini çizermiş. Torunu, Ahmet Deringöz'ün rakı eşliğinde resim çizdiğini, rakı bulamadığında ise ispiroyu başka içecekler ile karıştırarak içtiğini, bazen çizime ara verip biraz keman çaldığını sonra tekrar çizime devam ettiğini ifade etmiştir.¹⁴

Ahmet Deringöz hayatı boyunca sadece ressamlık yapmamış, farklı sanat dallarıyla da meşgul olmuştur. Çinicilik, heykeltıraşlık, hattatlık, müzisyenlik, şairlik yaptığı diğer işlerdir. Görüldüğü gibi kendisi çok yönlü bir sanatçıdır. Ahmet Deringöz, Kütahya'da yaşadıkları dönemde çini ustalığı yapmıştır. Yaşadığı yerlerdeki zarar görmüş heykelleri tamir eder, ayrıca küçük, oyuncak şeklinde Nasreddin Hoca'nın heykellerini yapmıştır.¹⁵ Bu arada piyano, keman çaldığı ve ney üflediği bilinmektedir. Ayrıca Ahmet Deringöz, hat yazıları da yazmıştır. Örneğin; Gördes'teki Ulu Cami'nin tavanındaki hat yazıları Ahmet Deringöz'e aittir. Söz konusu yazının Kufi hat yazısı ile yazılmış İhlas suresi olduğu belirtilmektedir. 1981 yılında Gördes'e yapılacak başka bir camiye bu yazının aynısının yazılması Ahmet Deringöz'ün çırağı Hüseyin Altıok'tan istenmiştir. Hüseyin Altıok, bu yazının kalıbını çıkarmış; o dönemde Köprübaşı'nda yaşayan ustasının hem onayını almak hem de yazının kalıbını kontrol ettirmek için Köprübaşı'na gitmiştir. Ahmet Deringöz, yazının doğru olduğunu söylemiş, onay vermiş, yazıda ne yazdığı sorulunca da yazının Kufi tarzda yazılmış İhlas Suresi olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Gördes'ten bir kişinin "Hüseyin sarhoştur. O yazıyı yazamaz, düşer." demesi üzerine yazının yazılmasından vazgeçilmiştir.¹⁶

Ahmet Deringöz, şiirlerini genellikle eski harflerle yani Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Bu konuyla ilgili kızı Zehra Bal'ın anlatımı şöyledir: "Babam, şiirleri ben okuyacağım, sende Türkçe yazacaksın, derdi. Nasip olmadı. Daha sonra şiirleri yazdırmak için dayım Ahmet Dokumacı almıştı. O da vefat etti."¹⁷

¹³ a.g.e. s.131.

¹⁴ Torunu Serkan Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.

¹⁵ Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.

¹⁶ a.g.e. s. 129-130.

¹⁷ Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.

Ahmet Deringöz'e ait olduğu belirtilen bir şiir şöyledir:¹⁸

“Edep ile gir sofu
Erenler meclisidir bu,
Bulur feyiz, olur kâmil
Bu dergâha giren ya Hu,
Nuru Hüda'dan ne âlemler doğar,
Zulmeti, cehli bir anda boğar,
Zamanı gelince kırk kişi sığar,
Şimdilik tek kişiliktir yerimiz.”
(Kaynak: Çırağı Hüseyin Altıok)

Torunu Canan Bal'dan aktarılan bir başka şiirine ait bazı bölümler ise şöyledir:¹⁹

...
“Birdir ol birdir bizi yaratan
Bir köle edipte pazardan satan
Vahdetin sırrını bize anlatan
En'el Hak diyeni birdar kılmuştuz.

Pak eder ancak bir deli Veli
Kanunu böyledir ol ezeli
Muhammed kiblemiz, secdemiz Ali
Bizler de böylece namaz kılmuştuz.

Her renkten biçilmiş Erenler donu
Pence'i Ali aba bu yolun sonu
Gönüller içine sığdırdık onu
Deringöz kan teri nazar kılmuştuz.”

Görüldüğü gibi Ahmet Deringöz, çok yönlü bir sanatçıdır. Ayrıca sanat camiasından, ülke çapında tanınan Ahmet Günday, Yılmaz İpek, Şemsi Yastıman, Mehmet Erenler gibi saz sanatçıları ile dostluklar kurmuştur. Öyle ki Ahmet Deringöz'ün Köprübaşı'nda yaşadığı dönemde TRT sanatçıları Ahmet Günday, Yılmaz İpek ziyaretine gelmiştir.²⁰

Kişiliği ve Fikir Hayatı

Ahmet Deringöz, dışarıdan bakıldığında farklı algılanan bir kişiliğe sahiptir. Özellikle alkole olan düşkünlüğü sebebiyle bazıları “sarhoş” yakıştırması yapıp ciddiye almasa da kendisini yakından tanıyanlar onun oldukça renkli ve yetenekli bir kişiliğe sahip olduğunu

¹⁸ Süleyman Sami İlker, Hüseyin Tuncay, Halil Aker, (Anlatan: Zekeriya Yurtoğlu), *Bir Zamanlar Gördes*, Tunahan Matbaacılık ve Gazetecilik, Manisa 1999, s. 281.

¹⁹ a.g.e. s. 281-282.

²⁰ Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme

belirtmektedir. Yakın çevresine göre Ahmet Deringöz, dini ve tasavvuf temalı sohbetlerden hoşlanmakta, az fakat güzel ve özlü sözlerle konuşmaktadır. Mütevazı bir hayat süren Ahmet Deringöz'ü yakından tanıyanlar, onun dünya malına değer vermediğini adeta bir derviş gibi yaşadığını belirtmiştir.

Kendisi, Kur'an-ı Kerim, Tevrat, İncil gibi kutsal kitaplar ile hemşehrisi Şair Eşref ve Neyzen Tevfik'in kitapları başta olmak üzere birçok kitap okumuştur. Bu iki şairden oldukça etkilenmiş, onlardan "Hocam Neyzen", "Üstadım Eşref" şeklinde bahsetmiştir. Hz. Ali, Kerbela Vakası, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan konulu kitaplar da ilgisini çekmiştir.²¹

Evlendikten sonra kayınpederinin Rufai şeyhi olması sebebiyle tarikatın adetlerini yerine getiren Ahmet Deringöz, sonraki yıllarda alkole alışınca tarikat üyeleri ile arası açılmıştır. Ahmet Deringöz, Alevi olmamasına karşılık Borlu nahiyesinden Aziz Demir, Şeyhoğulları ailesi gibi Alevi olan yakın dostlarından etkilenmiştir. Hatta insanlar "Deringöz nasıl Alevi olur? Babasının adı Osman." demiştir.²² Ancak kendisinde samimi bir Ehlibeyit sevgisi vardır. Ahmet Deringöz, Alevilik'e duyduğu ilginin yanı sıra Rufailik'ten edindiği tecrübelerle tasavvuf konusunda belli bir birikime sahip olmuştur.

Gördesli Avukat Cenap Güven'in Ahmet Deringöz ile arasında geçen diyalog O'nun kişiliğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Cenap Güven'in Gazete Gördes'te 21 Ağustos 2015 tarihinde yayınlanan köşe yazısından aktaralım:²³

"Avukatlığa ilk başladığım yıllarda, elimde çantam, adliyeden çıkmış gidiyordum. Ahmet Deringöz o yıllarda, hemen her gün, adliye avlusunun sokağa ve bugünkü karakol binasına yakın köşesinde sehpasını kurup resim yapardı.

...

İşte elimde çantam her günkü gibi onun yanında geçip giderken Ahmet Deringöz çalıştığı resimden, sehpasından başını kaldırıp,

'Avukat Bey,' diye seslendi.

'Buyur Ahmet Amca!' dedim, yanına yaklaşım.

'Bana bir dilekçe yazar mısın?..'

'Yazarım tabii Ahmet Amca, hayrola, ne dilekçesi?..'

'Benim dilekçemi Allah'a yazacaksın! Benim Allah'tan şikâyetim var!..'

²¹ İlker, *Gördes Eskiden Yeniye*, s.128.

²² Kızı Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme

²³ <https://www.gazetegordes.com/yazarlar/av-cenap-guven/rufai-seyhi-abdullah-otcu-ve-ressam-ahmet-deringoz/747/> (e.t.: 03/04/2022)

Sonra o büyük adam, büyük ressam bana yurttaki ve dünyadaki haksızlıklardan, adaletsizliklerden söz etti. Allah'tan bu haksız, adaletsiz düzenin değiştirilmesini istiyordu. Donup kalmış, nerdeyse dilim tutulmuştu. Sırtımı sıvazladı, gülerken beni uğurladı. Bugün düşünüyorum da birçok değerli kişiyi es geçtiğimiz gibi Ahmet Deringöz'ün de değerini bilemedik. Ahmet Deringöz ile yakın bir arkadaşlık, dostluk kurmadığıma, en azından onunla bir meyhanede bir kadeh rakı eşliğinde onun sufi felsefesine ilişkin bir sohbetimiz olmadığına üzülüyorum.”

Hakkında Yazılanlar / Söylenenler

“Bir Zamanlar Gördes” isimli kitapta Ahmet Deringöz şöyle anlatılmıştır: “Çok renkli bir kişiliğe sahiptir. Pek çok sıfatı taşıyacak kadar yeteneklidir. Şair, ressam, çini ustası, tasavvuf ehlidir. Rufai tarikatına mensup (Mutaf Dede'ye bağlı) filozof yapılı, yüksek seviyeli bir adamdır. O'nu yakından tanıyanların ifadelerine göre hiç dedikodu yapmazdı. Hep manevi konularda güzel sözler söyler, Allah'ın ve Peygamber'in adları geçtiğinde gözyaşı döktüğüne birçok kişi şahit olmuştur. (Kaynak: Bahri Demirulus)

O'nu haricen uzaktan değerlendirenler onun içki içmesine takılıp kalabilir. Hâlbuki O, bu halinden memnun olmayıp başkalarına da tavsiye etmezdi.”²⁴

Kızı Cavidan 1960'lı yıllarda Bolu'da üniversite okurken Ahmet Deringöz, bu şehirde bulunmuştur. Bolu'da otelde kalan Ahmet Deringöz'den bahsedilen köşe yazısının ilgili kısmı ise şöyledir: “...1 nolu odada Ressam Ahmet Deringöz kalırdı. Sehhasının köşesine taktığı portreleri kara kalemle büyütürdü. Zaman zaman yanına gidip resim çalışmalarına bakardım. Çok sigara içerdi. Bıyıkları ve tırnakları sigaradan kahverengini almıştı. İşin ilginç yanı bana renkli ispirto aldırır, ispirtoyu ayrına koyar yavaş yavaş içerdi. İyi ressamdı.”²⁵

Gördesli Prof. Dr. Süleyman Sami İlker, Ressam Ahmet Deringöz için, dıştan bakıldığı zaman farklı algılanan, ancak yakından tanındığında ise iç dünyasının çok olumlu ve zengin olduğu görülecek bir şahsiyetti, şeklinde yazmıştır.²⁶

Köprübaşı Eski Belediye Başkanı Zeki Koçak (1999-2004), Ahmet Deringöz ile ilgili şöyle demiştir: “İyi bir insandı. Atatürkçüydü. Müthiş resim yapardı. Ancak alkol problemi yaşadığını hatırlıyorum. Son yıllarında ispirto içerdi.”²⁷

²⁴ İlker ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 280.

²⁵ <https://www.bolununesi.com/haber/163725/mazide-kalanlar> (e.t.: 04/04/2022)

²⁶ İlker, *Gördes Eskiden Yeniye*, s.132.

²⁷ Zeki Koçak ile 06/06/2022 tarihli işyerinde yapılan görüşme.

Ahmet Deringöz ile pek diyalogu olmadığını belirten Köprübaşı eşrafından Mehmet Aydoğmuş'un Deringöz ile ilgili anısı: "Nerelidir, neredendir bilmiyorum. Fazla muhabbetimiz yoktu. Ama büyük sanatkârdı. 1972'de babam ölünce O'nun resmini çizdirmiştim. Kendi resmimi de vermiştim. Küçük vesikalık fotoğrafları verirken, 'Erenler, benim kafanın ayarlı olduğu zaman yapacağım bunları.' demişti. Ve yaptı. Çok güzel yaptı yalnız."²⁸

Borlu nahiyesinden Şeyhoğulları ailesi ile Ahmet Deringöz arasında samimi bir ilişki vardır. Bu aileden Ahmet Muhtar Şeyhoğlu'nun kızı Gönül Akın'ın Deringöz ile ilgili anılarını aktaralım: "Aile dostumuzdu. Bize sık gelip giderdi. Bir gün babamdan içki istemiş. Evimizde alkol bulunurdu. Babam gönderirdi ama o gün yollamamış. Deringöz, evimize çıktı geldi. Kısa bir hikâye anlattı. Bir gün dervişin biri duvarı yerinden oynatırım demiş. Bunun üzerine 'Yürü ya duvar!' demiş. Tabi duvar oynamamış. İki, üç... Duvar yerinde... Ardından derviş, duvara doğru ilerlemiş. İşte Deringöz de içki bana gelmezse ben ona giderim diyerek gülümsedi.

Başka bir gün evimizde nişan daveti var. Deringöz de geldi. Nasıl olduysa uyuyup kalmış. Misafirleri uğurladık. Kapının önünde oturuyoruz. Deringöz uyandı. Anneme dedi ki, 'Sen divanın altına ne sakladın?' Annem telaşla sakın içmeseydin, dedi. Meğer içmiş. İçtiği şeyi rakı zannetmiş. Annem hâlbuki böcekler için ilaç hazırlayıp koymuş. Tabi bizi bir telaş sardı. Sarımsaklı yoğurt hazırlıyoruz, kusmasını istiyoruz. O ise rahatça gülümsüyordu. Yazı yazıp koynuma asayım dedi: 'Ölümünden kimse sorumlu değildir!' diye. Sonraki günlerde biraz deri döküntüsü dışında bir şey olmadı."²⁹

Sonuç

Ahmet Deringöz ile ilgili yaptığımız bu çalışmanın çıkış noktası; onun ressamlığı olmuştur. Ancak çalışmamızı detaylandırdıkça kendisinin farklı sanat dallarıyla da uğraştığını ve oldukça renkli bir kişiliğe sahip olduğunu gördük. Ahmet Deringöz ortaokul mezunu, herhangi bir sanat eğitimi almamasına rağmen kendisini geliştirmiş bir sanatçıdır. Ressamlık başta olmak üzere çinicilik, heykeltıraşlık, hattatlık, müzisyenlik, şairlik emek verdiği diğer sanat dallarıdır. Bu işlerden hem geçimini sağlamış hem de kalıcı eserler bırakmıştır.

Ahmet Deringöz, hayatı boyunca üç evlilik yapmış ancak uzun süre dul olarak yaşamıştır. Evliliklerinden dört evlat sahibi olmuştur. Manisa dışında hayatının belli dönemlerinde Kütahya, İstanbul, İzmir, Bolu gibi şehirlerde bazen kızlarıyla birlikte bazen de yalnız yaşamıştır.

²⁸ Mehmet Aydoğmuş ile 06/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.

²⁹ Gönül Akın ile 07/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.

Kendisi Rûfailik tarikatına mensup olup Alevilik'ten de oldukça etkilenmiştir. Bu durum çizdiklerine ve yazdıklarına yansımıştır. O'nu tanıyanlar, hayatı boyunca derviş edasıyla yaşadığını, maddi hevesler içinde olmayıp maneviyata ve tasavvufa önem verdiğini belirtmiştir.

Nihayetinde Ahmet Deringöz denildiğinde insanların aklına gelen ilk iki şey: ressamlığı ve alkole olan düşkünlüğüdür. İsmi söylediğimizde insanların ilk söyledikleri genellikle bu iki özellik olmuştur. Ahmet Deringöz'ün ne kadar önemli bir sanatkâr olduğu görülse de kendisi daima toplumsal önyargılarla karşılaşmıştır. Bazen Rûfai tarikatına olan mensubiyetinden, bazen Aleviliğe duyduğu yakınlıktan bazen yaşayış tarzından veya alkol tüketiminden ötürü toplum tarafından eleştirilmiştir. Ancak Ahmet Deringöz, sanatı ve söyledikleri ile bu ön yargıları aşmıştır. Eskilerin ifadesiyle nevi şahsına münhasır bu sanatçı adeta topluma mal olmuştur. Bu çalışmayla böylesi renkli bir sanatçının biyografisinin yazılması ve daha fazla insana tanıtılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Doğan, iğdem, *Ankara Halkevi Sergileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, (s.137-139)
- Hançer, Enes, "Eski Borlu ve G", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa (şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi) Sempozyumu Bildiri Kitabı 1. Cilt* (Ed. Muzaffer Tepekaya-Zafer Atar), Manisa 2018. (s.387-396)
- İlker, Süleyman Sami, Tuncay, Hüseyin, Aker, Halil (Anlatan: Yurtoğlu, Zekeriya) *Bir Zamanlar Gördes*, Tunahan Matbaacılık ve Gazetecilik, Manisa 1999.
- İlker, Süleyman Sami, *Gördes Eskiden Yeniye*, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Gündoğan Matbaası, Manisa 2016.
- Tahralı, Mustafa, "Rifaiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi 35. Cilt*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, (s.99-103)

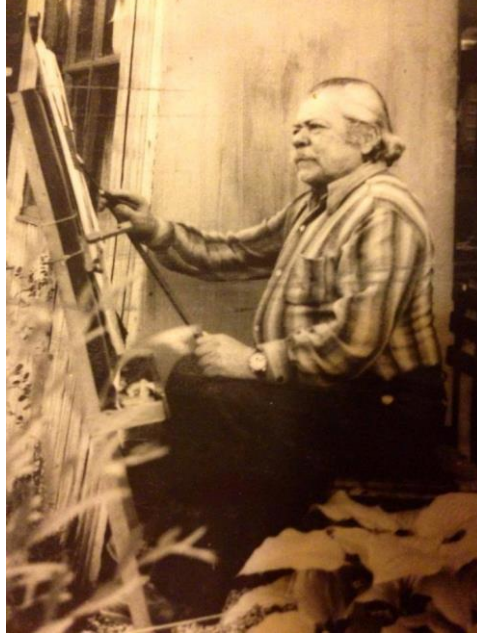
Sözlü Kaynaklar

- Gönül Akın ile 07/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.*
- Mehmet Aydoğmuş ile 06/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.*
- Serkan Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.*
- Zehra Bal ile 04/07/2022 tarihli evinde yapılan görüşme.*
- Zeki Koçak ile 06/06/2022 tarihli işyerinde yapılan görüşme.*

İnternet Kaynakları

- www.turkiye.gov.tr (Erişim tarihi: 07/07/2022)
- <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 20/07/2022)
- www.gazetegordes.com (Erişim tarihi: 03/04/2022)
- www.bolununesi.com (Erişim tarihi: 04/04/2022)

Ekler

Ek 1: Ahmet Deringöz resim yaparken

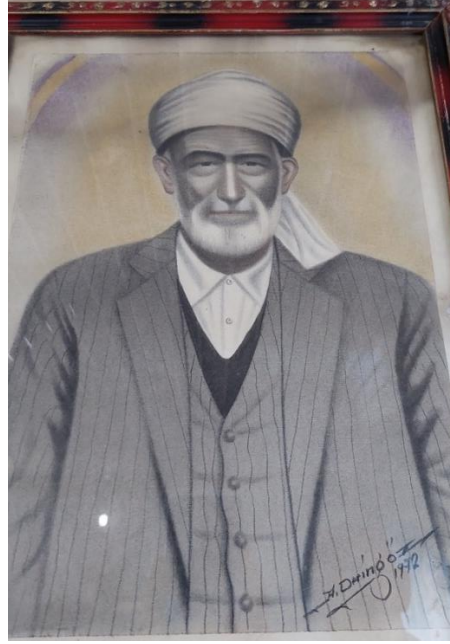
Ek 2: Ahmet Deringöz

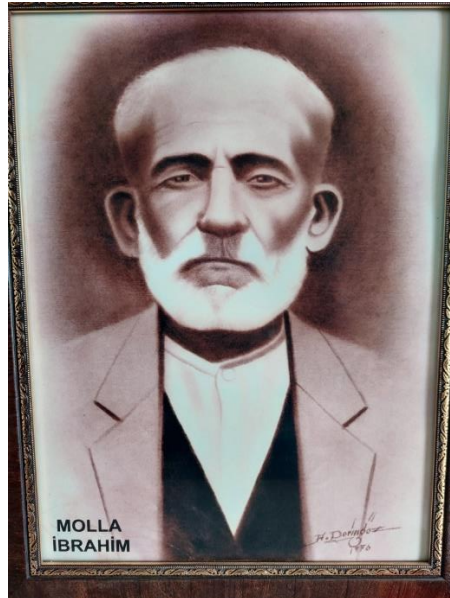
Ek 3: Ahmet Deringöz, kızı Zehra ile birlikte

*Ek 4: Ahmet Deringöz'ün çizdiği resimlerden örnek
(Resimdeki kişi Köprübaşı'nın Yenice köyünden Halil Ünlü).*

*Ek 5: Ahmet Deringöz'ün çizdiği resimlerden örnek
(Resimdeki kişi Köprübaşı'nın Azimli köyünden Hamit Aydoğmuş).*

*Ek 6: Ahmet Deringöz'ün çizdiği resimlerden örnek
(Resimdeki kişi Demirci'nin Hırkalı köyünden İbrahim Yıldız)*

*Ek 7: Ahmet Deringöz'ün çizdiği resimlerden örnek
(Resimdeki kişi Borlu nahiyesinden Nasuh Bey).*

*Ek 8: Ahmet Deringöz'ün çizdiği resimlerden örnek
(Resimdeki kişi Köprübaşı'ndan, Ahmet Deringöz'ün damadı, Kemal Bal).*

Ek 9: Ahmet Deringöz'ün rüyasında gördüğü, Hz. Ali'nin şehit edilmeden önceki halini tasvir eden resmi / Hz. Ali'nin eteğinden tutan kazlar, O'nun mescide girmesini engellemeye çalışmaktadır. (Resmin altında: "Hazreti Ali'nin Kufe mescidinde, Abdurrahman İbn- Mülcem tarafından şehit edildiğinin temsili resmidir. Önde Hazreti Ali, arkada İmam-ı Hasan, daha arkada İmam-ı Hüseyin'dir." yazmaktadır.)

Ek 10: Çırağı Hüseyin Altıok tarafından çizilen Ahmet Deringöz portresi.

MANİSA'DA ÇOCUK OLMAK: ÇOCUKLARIN OYUN ALANI KULLANIMI VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞLARI

Muazzez AYTEMÜR*, Gamze ŞEN PAKYÜREK**, Cennet SÜZME***

Giriş

Bu çalışmanın amacı UNICEF¹ çocuk-dostu-şehir olma yönünde çalışmaların yürütüldüğü Manisa ilinde belediyelerce kurulan ve yönetilen, çocuklara yönelik oyun alanlarının kullanımına ilişkin özelliklerin çocukların ebeveyn bildirimine dayalı iyi oluş düzeyleri ile olan ilişkisinin incelenmesidir. Şehirleşme oranı oldukça yüksek olan ülkemizde, nüfusun %75'inin şehirlerde yaşadığı bilinmektedir². Özellikle son yıllarda büyüyen ekonomi, hizmet sektöründeki talep artışı ve göç gibi sebeplerde artan şehirleşme oranı, şehirlerdeki çocuk sayısını da arttırmış, bu da şehirlerde çocuklara yönelik alan ihtiyacında artışı beraberinde getirmiştir.

Oyun, çocukların sosyal, entelektüel, duygusal ve fiziksel yetenekler gibi farklı becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olan her şeyi kapsayan bir aktivite olarak kabul edilmektedir ve bir çocuğun sağlıklı gelişimi için gereklidir^{3,4}. Oyun alanları, özellikle çocukların oynayabileceği şekilde tasarlanmış olup, çocuklara hem fiziksel hem de sosyal aktiviteler için fırsatlar sunmaktadır. Bir oyun alanında çocukların

* Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı.

** Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

*** Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

¹ Unicef (2019). Web sitesi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-dostu-%C5%9Fehirler>.

² Unicef, (2022a). Web sitesi: <https://childfriendlycities.org/cfci-framework/>.

³ Rodger, S. ve Ziviani, J. (1999). Play-based occupational therapy. *International Journal of Disability, Development and Education*, 46(3), 337-365.

⁴ Stagnitti, K. (2004). Understanding play: The implications for play assessment. *Australian occupational therapy journal*, 51(1), 3-12.

çevrelerine ilişkin farkındalıkları geliştirilir ve oyun oynarken çocuklar sosyal normları ve değerleri de öğrenebilirler^{5,6}. Oyun parkların ait bu gibi etmenlerin çocukların iyi oluşuna katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Çocukların kendileri dışında, şaşırtıcı sayıda paydaşın çocuk oyun alanlarıyla ilgilendiği bilinmektedir. Bunlar arasında oyun sağlayıcılar, özellikle çeşitli seviyelerdeki yerel yetkililer, okullar ve eğitim sektörü, özel sektör ve hayır kurumları, ayrıca ekipman üreticileri, oyun alanı tasarımcıları, ebeveynler, oyun tanıtım ajansları ve diğer özel ilgi grupları başta gelmektedir⁷. Bunun yanı sıra, sigortacılar, avukatlar, çeşitli uzmanlar, mahkemeler, düzenleyici kurumlar, danışma organları, sağlık hizmeti, medya ve çeşitli disiplinlerden akademisyenler oyun alanına ilişkin standart belirleyici kuruluşlar yer almaktadır⁸. Çalışmamız kapsamında incelenmesi planlanan çocuk oyun alanları, Manisa ilinin de bir parçası olduğu “çocuk-dostu-şehir” projelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle bu çalışma kapsamı gereği, pek çok alana katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de çocukların dinlenme, boş zaman ve oyun hakkı vurgulanmaktadır. Buradan hareketle UNICEF tarafından desteklenen Çocuk Dostu Şehir Girişimi (ÇDŞG) başta belediyeler olmak üzere, yerel yönetimleri Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca çocuklara uygun alanların yaratılmasından sorumlu kılınmıştır. Ülkemizde bugüne kadar Manisa'nın da içinde olduğu 10 belediye (Adana-Yüreğir, Ankara-Mamak, Bitlis, Erzurum-İspir, İzmir-Bornova, Kırklareli-Lüleburgaz, Giresun, Manisa, Mersin ve Şanlıurfa-Eyyübiye) ile ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirilmiştir⁹. Çalışmaların takibi için her ne kadar belediyelerce işlemler yürütülse de konuya bilimsel bir bakış açısına ve dolayısıyla bilimsel yöntemle elde edilmiş bulgulara ihtiyaç vardır.

Çalışmamızda oyun alanları salıncak, kaydırak vb. oyun grupları içeren açık fiziksel aktivite alanlarına karşılık gelmektedir. Çocukların

⁵ Hart, C. H. (Ed.). (1993). *Children on playgrounds: Research perspectives and applications*. State University of New York Press.

⁶ Stagnitti, K. (2004). *a.g.m.*

⁷ Stanton-Chapman, T. L. ve Schmidt, E. L. (2019). Building playgrounds for children of all abilities: Legal requirements and professional recommendations. *Early Childhood Education Journal*, 47(5), 509-517.

⁸ Ball, D. J. (2002). *Playgrounds-risks, benefits and choices*. HSE Books. Playgrounds - risks, benefits and choices. HSE contract research report 426/2002 . HSE Books. ISBN 0717623408.

⁹ Unicef, (2022b). Web sitesi: <https://www.unicefturk.org/yazi/cocuk-dostu-sehirler>.

fiziksel, bilişsel ve sosyal duygusal gelişimleri üzerinde açık havada oynamanın gerekliliği ve faydası üzerine çok sayıda araştırma bulunmaktadır^{10, 11}. Toplumda “oyun parkı” olarak anılan çocuklara yönelik açık oyun alanları, ziyaretçilerine fiziksel aktivite, oyun oynama ve sosyalleşme gibi çeşitli olanaklar sağlamaktadır. Bu olanaklarıyla oyun alanları çocukların sağlıklı gelişimine katkıda bulunabilecek birer yapı olarak değerlendirilebilmektedir.

Oyun alanlarının çeşitli bakımlardan çocukların iyi oluşuna katkı sağlayacağını öneren çalışmalar bulunsa da bu konudaki görgül çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Oyun alanlarının çocukların fiziksel aktivitelerini artırdığı bilinmektedir. Örneğin bir çalışmada, çeşitli oyunlara olanak tanımak üzere düzenlenmiş oyun alanlarının çocuklarda fiziksel aktiviteyi arttırdığı ve formda olmaya katkıda bulunduğu bulunmuştur¹². Başka bir çalışmada ise oyun alanlarının yalnızca fiziksel aktiviteyi artırmaya yönelik nitelikleriyle değil, diğer nitelikleriyle de çocukların iyi oluşuna katkıda bulunabilecekleri önerilmektedir. Bu çalışmada oyun alanlarının ışığı alma durumu ve renkleri, yüksekliği gibi etmenlerinin algıya ve öğrenmeye katkıda bulunduğu; uzay, zaman ve büyüklük algısına katkıda bulunduğu; yaratıcılığa, düzenlemeye ve izlenim bırakmaya olanak tanıdığı; son olarak da mücadeleye ve risk almaya olanak tanıdığı vurgulanmaktadır¹³. Nitelikli oyun alanlarında vakit geçirmenin çocukların genel sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerine fayda sağlayacağını öneren çalışmalar da mevcuttur¹⁴; fakat bu öneriyi destekleyecek bulgular kısıtlıdır. Bu konuda literatürde rastlanan tek görgül çalışmada, 8 yaş çocukların annelerinin bildirimleri alınmıştır. Annelerin bildirimlerine göre, çocukların oyun alanlarını da kapsayan açık alanlarda fiziksel aktiviteye katılımları yüksek ise duygudurumları da daha

¹⁰ Bento, G. ve Dias, G. (2017). The importance of outdoor play for young children's healthy development. *Porto Biomedical Journal*, 2(5), 157-160.

¹¹ Frost, J. L., Brown, P. S., Sutterby, J. A. ve Thornton, C. D. (2004). The developmental benefits of playgrounds. *Childhood Education*, 81(1), 42-44.

¹² Janssen, M., Toussaint, H. M., Van Willem, M. ve Verhagen, E. A. (2011). PLAYgrounds: Effect of a PE playground program in primary schools on PA levels during recess in 6 to 12 year old children. Design of a prospective controlled trial. *BMC public health*, 11(1), 1-6.

¹³ Herrington, S. ve Brussoni, M. (2015). Beyond physical activity: The importance of play and nature-based play spaces for children's health and development. *Current obesity reports*, 4(4), 477-483.

¹⁴ Burdette, H. L. ve Whitaker, R. C. (2005). Resurrecting free play in young children: looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation, and affect. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 159(1), 46-50.

iyidir ¹⁵. Bu çalışmada demografik verilerin kontrolü önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Sonuç olarak bu bulgular, çocuklar için öne sürülmüş olan oyun alanı-iyi oluş ilişkisine dair varsayımı destekleyecek yeni ve kapsamlı görgül çalışmalara olan ihtiyacı düşündürmektedir.

Halka yönelik açık alanlarla ilgili çalışmalar da oyun alanlarının çocukların iyi oluşuna olan etkisi üzerine çıkarımlarda bulunmamıza etki etmektedir. Literatürde halka yönelik açık alanlarla ilgili bu yönde dikkat çeken bir çalışmada, halka yönelik -ortam, rahatlık, güvenlik vb. bakımlardan- nitelikli açık alanların yetişkinlerde stresi azalttığı bulunmuştur ¹⁶. Bir diğer çalışmada ise yeşil alanların genel popülasyonun genel sağlığına katkı sağladığına dair bulgular derlenmiştir. Bu çalışmada, yeşil alanlara maruz kalanlarda daha az maruz kalanlara göre daha düşük kan basıncı ve kanda daha az kortizol ile daha yavaş kalp atışı gözlenmiştir ¹⁷. Sekiz-on yaş çocuklarla yürütülen benzer bir çalışmada ise, yaşanan çevredeki yeşil alanların genişliği stresli yaşam olaylarının etkisini azaltıcı bir etkide bulunarak iyi-oluşu artırmıştır ¹⁸. Yine tüm bu bulgular dikkate alındığında, fiziksel açıdan iyi tasarlanmış açık oyun alanlarının çocuklarda benzer bir etki ortaya koyarak iyi oluşa katkı sağlaması beklenebilir.

Oyun alanları yalnızca açık alan olmaları ve yeşil alanları kapsamaları bakımından değil, oyun oynama olanağı sunmaları bakımından da çocukların yaşamlarında önemli birer yere sahiptirler. Oyun, çocuğun yaratıcılığını pratik ettiği ve kendini aradığı bir etkinliktir ¹⁹. Çocuklar oyun parklarında yapılandırılmamış serbest oyun olanağı bulmaktadır. Bu tür yapılandırılmamış serbest oyunlar çocukların bilişsel becerilerini güçlendirme yoluyla çocukların iyi oluşlarına katkı sağlarlar ²⁰

¹⁵ Nordbø, E. C. A., Raanaas, R. K., Nordh, H. ve Aamodt, G. (2020). Disentangling how the built environment relates to children's well-being: Participation in leisure activities as a mediating pathway among 8-year-olds based on the Norwegian Mother and Child Cohort Study. *Health & Place*, 64, 102360.

¹⁶ Francis, J., Wood, L. J., Knuiman, M. ve Giles-Corti, B. (2012). Quality or quantity? Exploring the relationship between Public Open Space attributes and mental health in Perth, Western Australia. *Social science & medicine*, 74(10), 1570-1577.

¹⁷ Twohig-Bennett, C. ve Jones, A. (2018). The health benefits of the great outdoors: A systematic review and meta-analysis of greenspace exposure and health outcomes. *Environmental research*, 166, 628-637.

¹⁸ Wells, N. M. ve Evans, G. W. (2003). Nearby nature: A buffer of life stress among rural children. *Environment and behavior*, 35(3), 311-330.

¹⁹ Winnicott, D.W. (1971). *Playing and Reality*; Routledge: London, UK.

²⁰ Barker, J. E., Semenov, A. D., Michaelson, L., Provan, L. S., Snyder, H. R. ve Munakata, Y. (2014). Less-structured time in children's daily lives predicts self-directed executive functioning. *Frontiers in psychology*, 5, 593.

. Dolayısıyla parkların serbest oyun olanağı sunma nitelikleriyle de çocukların iyi oluşlarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmamız kapsamında, Manisa ilindeki oyun alanlarının 3-6 yaş çocukların iyi oluşuna olan katkısını incelemek için, Oyun alanlarının (1) Kullanım yoğunluğu ve (2) Nitelikleri hakkındaki değerlendirmeler sunulacaktır. Bu kapsamda, İyi oluşla ilişkili olabileceği düşünülen, çocuğun mizacı, çocuk-ebeveyn ilişkileri, aile gelir düzeyi, aile gelir miktarı, çocuğun okul öncesi eğitime katılımı ve çocuğun sosyal etkinliklere genel katılımı değişkenleri araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışmamız kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

• Çocuk oyun alanları kullanımları ile ilgili tercihler ve görüşler nelerdir?

• Çocuk oyun alanlarının kullanım yoğunluğu ve niteliklerine ilişkin değerlendirmeler çocuk iyi oluşuyla birlikte değişmekte midir?

• Çocuğun sosyal duygusal iyi oluşu demografik özellikler ile birlikte değişmekte midir?

Yöntem

Bu çalışmanın yürütülebilmesi için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 13.05.2022 tarihinde uygunluk onayı alınmıştır. Oluşturulan çevrimiçi form son 6 aydır Manisa ilinde yerleşim gösteren 3-6 yaş çocukların ebeveynlerine sosyal ve resmi kanallar aracılığıyla ulaştırılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma formunu 29 öz anne 6 öz baba olmak üzere toplam 35 katılımcı yanıtlamıştır. Katılımcıların tamamı evlidir ve formu yanıtlarken hakkında ifade belirttikleri çocuğu ile aynı evde yaşamaktadır. Katılımcıların neredeyse tamamı (34/35, %97) bulunduğu evde çekirdek aile olarak yaşamaktadır.

Ölçüm araçları

Demografik Bilgi Formu: Mevcut form aracılığıyla katılımcılara, ebeveyn olarak kendilerine ilişkin (yaş, çocuğa yakınlık düzeyi, medeni durum, çalışma durumu, gelir düzeyi, yaşadıkları yer vs.) ve çocuklarının oyun alanı ziyaretlerine ilişkin sorular (eşlik eden kişi, ziyaret nedenleri, tercih nedenleri, görüşler vb.) yönetilmiştir. Ayrıca katılımcılardan, çocuklarının sosyal etkinliklere katılım sıklığına ilişkin bilgi toplanmış ve parkların çocuk dostu niteliklerini değerlendirmeleri istenmiştir.

Oyun Alanlarının Yeterliliklerine İlişkin Unsurlar Ölçeği: Bu ölçek çocuk oyun alanlarının değerlendirilmesi amacıyla Ulaş ve Ayan ²¹

²¹ Ulaş, M. ve Ayan, S. (2016). Çocuk Oyun Alanları Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik-Güvenirlik Çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 10-24.

tarafından geliştirilmiştir ve 5'li likert tipinde bir ölçüm aracıdır. Bu ölçek 17 maddeden ve "hijyen ve aydınlatma yeterliliği", "genel yeterlilik", "güvenlik ve işlevsellik yeterliliği" ve "donanım yeterliliği" olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 17, en yüksek puan ise 85'tir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik değeri .98, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur.

Çocuklar için Mizaç Ölçeği: Bu ölçek 4-8 yaş çocukların mizaç özelliklerini incelemek amacıyla Özyürek, Gözün, Kahraman ve Pekdoğan²² tarafından geliştirilmiştir. Ebeveynlerin çocuklarına ilişkin gözlemlerini dikkate alarak doldurulması beklenen ölçek, 5'li likert tipinde olup 33 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca ölçek toplam varyansın %57.20'sini açıklayan 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam puanı için elde edilen iç tutarlılık katsayısı .85, alt boyutlar incelendiğinde ise sırasıyla Aktivite Düzeyi alt boyutu için .79, Yakınlık ve Uyum alt boyutu için .82, Duyusal Hassasiyet alt boyutu için .57, Tepkisellik Durumu alt boyutu için .82, Dikkat ve Sebat alt boyutu için .62, Ritmiklik alt boyutu için .78 ve Duyusal Duyarlılık alt boyutu için ise .80 olarak bulunmuştur.

Çocuk-Ebeveyn ilişkileri Ölçeği: Bu ölçek Pianta²³ tarafından geliştirilmiş ve Türk kültürüne geçerlik ve güvenilirlik çalışması ise Uzun ve Baran²⁴ tarafından gerçekleştirilmiştir. Çocuk-Ebeveyn ilişkileri Ölçeği, çalışmamızda baba ve anne formu olarak kullanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde olup, 23 maddeden ve Olumlu ilişkiler, Uyumsuzluk ve Çatışma olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam madde Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .71, alt boyutlar incelendiğinde ise sırasıyla, olumlu ilişkiler için .76, uyumsuzluk için .61 ve çatışma için .62 olarak bulunmuştur.

Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği: Bu ölçek Mayr ve Ulich²⁵ tarafından geliştirilmiş olup

²² Özyürek, A., Gözün Kahraman, Ö., & Pekdoğan, S. (2020). Temperament Scale for Children: Reliability and Validity Study. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 9, 5-12.

²³ Pianta, R. (1992). *Child-Parent Relationship Scale (CPRS)*. Charlottesville, VA: University of Virginia.

²⁴ Uzun, H. ve Baran, G. (2015). Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği'nin okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 30-40.

²⁵ Mayr, T. ve Ulich, M. (2009). Social-emotional well-being and resilience of children in early childhood settings-PERIK: An empirically based observation scale for practitioners. *Early Years*, 29(1), 45-57.

Türk kültürüne geçerlik güvenilirlik çalışması Özbey ²⁶ tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipinde olup, 36 maddeden ve İletişim Kurma/Sosyal Performans, Öz Kontrol/Düşüncelilik, Atılganlık, Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma, Görev Yönelimi, Keşfetmekten Hoşlanma olmak üzere 6 alt ölçekten oluşmaktadır. Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları incelendiğinde 36-48 aylık çocuklar için .72 ile .96 arasında; 49-60 aylık çocuklar için .88 ile .95 arasında ve 61-72 aylık çocuklar için ise .87 ile .96 arasında olduğu bulunmuştur.

İşlem

Veriler sosyal bilimler için istatistiksel bir paket programı olan SPSS 25 aracılığıyla frekans analizi, korelasyon ve t testi yöntemiyle incelenmiştir. Çeşitli değişkenlerin çocukların iyi oluş düzeyleri (Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılmıştır) ile olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, literatürde çocuk iyi oluşu ile ilişkisi olduğu öngörülen çocukların mizacının (Çocuklar İçin Mizaç Özellikleri Ölçeği kullanılmıştır.), ebeveyn-çocuk ilişkilerinin (Çocuk-Ebeveyn İlişkileri Ölçeği kullanılmıştır.) ve demografik değişkenlerin çocuk iyi oluş düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi planlanmaktadır. Ayrıca oyun alanı ziyaretleri ile ilgili değişkenlerin (son 6 aydaki kullanım sıklığı ve süresi, alan hakkındaki değerlendirmeleri) çocuk iyi oluş düzeyleri ile öngörülen ilişkisi incelenmiştir. Çocuğun okul öncesi eğitime katılım durumu ve diğer sosyal etkinliklere katılımı gibi iyi oluşla ilişkili olduğu düşünülen diğer demografik değişkenler kontrol sağlama amacıyla ele alınmıştır.

Bulgular

1. Örnekleme İlişkin Betimleyici Bulgular

İlk olarak katılımcılara ilişkin betimleyici bulgular incelenmiştir. Katılımcıların %23'ü lise mezunu, %77'si üniversite mezunu ebeveynlerden oluşmaktadır. Katılımcılar çalışma durumu incelendiğinde %74'ü tam zamanlı çalıştığını, %20'si kendi istediği için çalışmadığını, %3'ü yarı zamanlı çalıştığını, geriye kalan %3'ü ise iş aradığını ifade etmiştir. Hane aylık gelirini katılımcıların %66'sı orta düzey olarak değerlendirirken, bu geliri katılımcıların %23'ü iyi ve %11'i ise düşük düzeyde olarak belirtmiştir. Rakamsal hane geliri düzeyinde ise katılımcıların %46'sı 10.000 TL ve üzerinde geliri olduğunu, %23'ü 8.000-10.000 arasında, %23'ü 4250-8000 arasında geriye kalan %8'i ise asgari ücret düzeyinde geliri olduğunu bildirmiştir. Ebeveynlerin geri bildirimine

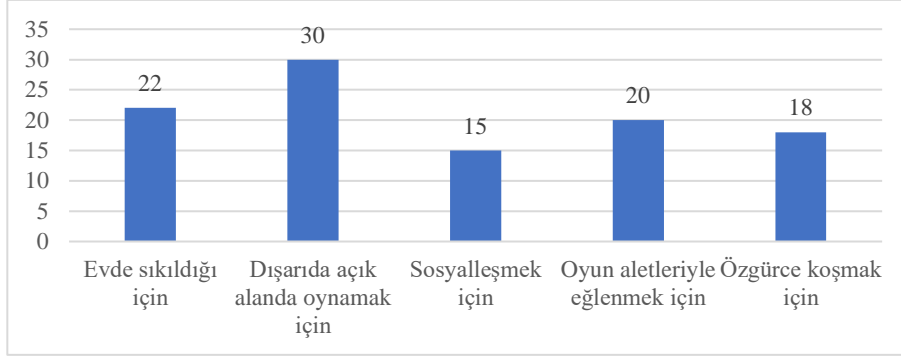
²⁶ Özbey, S. (2019).Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinin (PERİK) Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 756-786.

göre çocukların %86'sı okul öncesi eğitime katılırken, %14'ü ise katılmamaktadır.

2. Park Ziyaretlerine İlişkin Betimsel Veriler

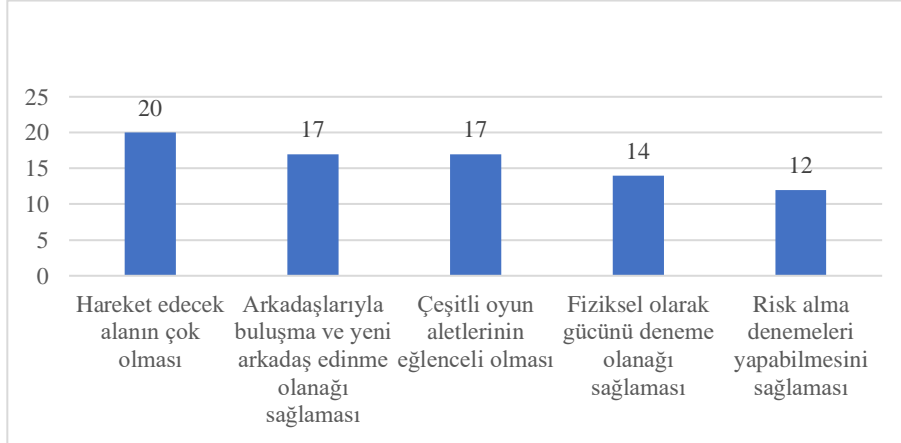
Ebeveynlere çocuğun oyun alanı ziyaretlerinin genellikle hangi nedenlerle olduğunu düşündükleri sorulduğunda ve birden fazla seçeneğin işaretlenmesi olanağı tanınan bu soruya ilişkin yanıtları incelendiğinde, çocukların oyun parkı ziyaretlerinin nedenleri olarak sırasıyla, açık alanda oynama isteğinin, evde sıkılmanın ve oyun aletleri ile eğlenmek istemenin belirtildiği görülmektedir. Öne sürülen tüm nedenler Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1. Çocuğun oyun alanı ziyaret nedeni

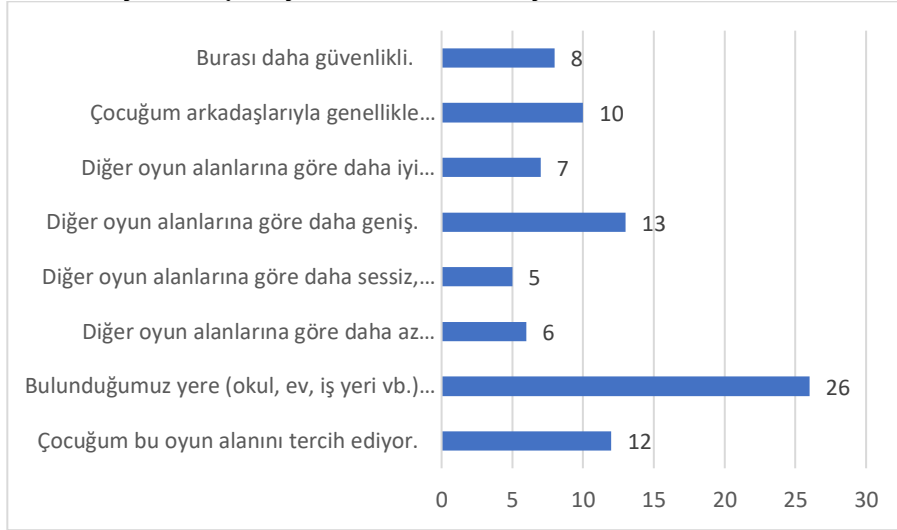
Katılımcılara çocuklarının Manisa'daki oyun alanlarının en çok hangi özelliklerini sevdiğini düşündükleri sorulduğunda ve birden fazla seçeneği işaretleme olanağı tanındığında, hareket edecek alanın çok olması seçeneğinin en yüksek sıklıkla tercih edildiği görülmüştür. Bu konuda öne sürülen tüm nedenler Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2. Manisa'daki oyun alanlarının çocuklar tarafından sevilen özellikleri

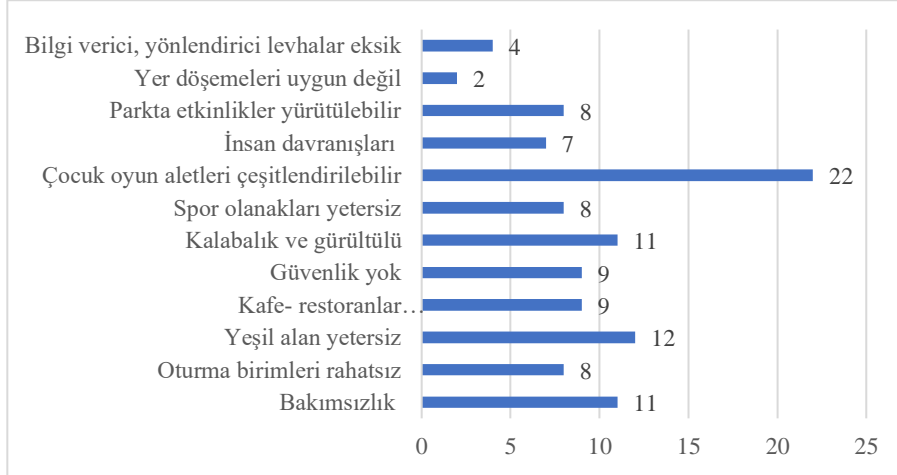
Katılımcılara oyun alanı ziyaretlerinde en sık ziyaret ettikleri oyun alanını tercih etme nedenleri sorulduğunda ve birden fazla seçeneği işaretleme olanağı tanındığında, konumsal özelliklerin ön plana çıktığı, katılımcıların büyük çocuğunun bulunulan ev/iş yeri ya da okula yakınlığın en önemli gerekçe olduğunu bildirdikleri görülmüştür. Bu konuda öne sürülen tüm gerekçeler Grafik 3’de gösterilmektedir.

Grafik 3. En çok ziyaret edilmekte olan oyun alanını tercih nedeni

Son olarak katılımcılara sıklıkla ziyaret ettikleri oyun alanına ilişkin eksikler ve sorunlar sorulduğunda en çok dile getirilen eksikliğin çocuk oyun aletlerinin çeşitliliğinin yetersizliği olduğu görülmüştür. Bu konuda öne sürülen tüm eksikler ve sorunlar Grafik 4’de gösterilmektedir.

Grafik 4. En çok ziyaret edilen oyun alanı için öne sürülen eksikler ve sorunlar

3. Sosyo-Demografik Özelliklerin Çocukların İyi Oluşu ile İlişkisi

Araştırmanın ikinci sorusuna yanıt aramak amacıyla yürütülen bağımsız örneklem T-testi analizinde, çocukların sosyal duygusal iyi oluşlarının hane aylık gelir miktarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Analiz sonucunda, hane aylık geliri 10000 TL'den az olan katılımcıların çocuklarının iyi oluş ortalamaları (Ort=104.79, SS= 15.84) ile hane aylık geliri 10000 TL veya fazlası olan katılımcıların çocuklarının iyi oluş ortalamaları (Ort=102.25, SS= 11.95) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($t(33) = 0.527$, $p = .602$).

Ebeveynlerin öğrenim durumu ve çalışma durumu, aylık gelir düzeyi, kardeş sayısı ve okul öncesi eğitime katılım olmak üzere diğer sosyodemografik değişkenlerin iyi oluş ile olan ilişkisi katılımcı sayısı yeterli olmadığından incelenememiştir.

4. Oyun Alanları Ziyaret Yoğunluğunun ve Bu Alanlara İlişkin Değerlendirmelerin Çocukların İyi Oluşu ile İlişkisi

Yürütülen korelasyon analizi sonucunda, oyun alanı ziyaret yoğunluğu (sıklık çarpı süre), sosyal etkinliklere genel katılım, parkların çocuk dostu nitelikleri ve oyun alanlarının yeterlikleri ile çocuğun sosyal duygusal iyi oluşu arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (Sırasıyla, $r = .47$, $p = .21$; $r = .62$, $p = .46$; $r = .37$, $p = .20$).

5. Çocukların İyi Oluşu ile İlişkili Olabilecek Diğer Etmenler

Çocukların sosyal duygusal iyi oluşu ile ilişkili olabilecek diğer etmenler korelasyon analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, çocukların iyi oluş düzeyinin sosyal etkinliklere genel katılımları ($r = .25$, $p = .14$) ile ilişkisiz olduğu görülürken; iyi oluş düzeyinin çocukların mizacı ile *olumlu yönde* ($r = .57$, $p = .00$) ve çocuk ebeveyn ilişkisindeki zorlanmalar ile *olumsuz yönde* ($r = -.55$, $p = .00$) ilişkili olduğu bulunmuştur. Buna göre, çocukların mizaç ölçeğinden aldığı puanlar yükseldikçe sosyal duygusal iyi oluş puanları da yükselmektedir. Bu sonuç, uyumlu mizaç özelliğine sahip çocukların sosyal duygusal iyilik halinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Çocukların çocuk-ebeveyn ilişkilerinde zorlanma düzeyleri yükseldikçe sosyal duygusal iyi oluş puanları düşmektedir. Bu sonuç, ebeveynleri ile olan ilişkilerinde zorluk yaşayan çocukların sosyal duygusal iyilik halinin de düşük olduğu anlamına gelmektedir.

Sonuçlar Grafik 5'te ve Grafik 6'da gösterilmektedir.

Tartışma

Çocuk oyun alanları, bir çocuğun hayatında ve sağlıklı bir yetişkine dönüşmesinde ciddi bir rol oynayabilecek önemli bir dinlenme ve eğlence alanı kaynağıdır. Aynı zamanda çocuğun sosyal, duygusal ve bedensel gelişimi için, bakım verenleriyle etkileşim içinde vakit geçirebileceği olanakları da içermesi gerekmektedir ²⁷ . Çalışmamızda Manisa ilinde yerleşim gösteren üç-altı yaş çocukların oyun alanı kullanım yoğunluklarının ve bakım verenlerin oyun alanlarının nitelikleri hakkındaki görüşlerinin çocukların iyi oluşları ile bir ilişkisi olup olmadığı incelenmiştir.

Çocuklar için onların sağlığı destekleyen sosyal ve fiziksel ortamlar yaratmak ya da var olan ortamları bulmak, oluşturmak ve geliştirmek, ebeveynlerin hem görevi hem de çocuk-ebeveyn ilişkisinin önemli bir bileşenidir ^{28,29}. Sosyal ortam, çevre, aile ile etkileşimleri içerir ve ebeveyn-çocuk oyunu, oyun alanları gibi fiziksel ortamlardaki sosyal ilişkileri kapsar. Buna paralel olarak, çalışmamızda çocuğun mizacının uyumluluk düzeyinin çocuğun sosyo duygusal iyi oluş düzeyi ile anlamlı derecede ve olumlu yönde ilişkili olduğu ve çocuk ebeveyn ilişkisinde zorlanma düzeyinin çocuğun sosyo duygusal iyi oluş düzeyi ile anlamlı derecede ve olumsuz yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgular literatürle uyumludur. Örneğin, Bury ve diğerlerinin ³⁰ çalışmasında oyun alanında ebeveynin cep telefonu kullanımı gibi dikkat dağıtıcı etmenlerin çocuk ebeveyn ilişkisi ve çocuğun oyun alanındaki güvenlik hissi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları ebeveynlerin çocuklarını oyun alanında gözetmesinin ve çocuklarla etkileşiminin, çocuğun iyilik hali üzerinde olumlu etkisi olduğunu, aksine oyun alanında istenmeyen bir dikkat dağınıklığı yaratan cep telefonu kullanımının çocuğun güvenlik hissi üzerinde olumsuz etkisi olduğunu bildirmiştir. Bu bulgu çalışmamızdaki sonuca paralel şekilde çocukların aslında parktaki niteliklerden ziyade etkileşimli vakit geçirmeye yani doyurucu ve sağlıklı bir ebeveyn- çocuk ilişkisine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bu yönüyle çalışmamızın bulguları literatür ile tutarlı sonuçlar göstermektedir. İlgili literatüre göre çocuk iyi oluşu için asıl önceliğin etkileşim, iletişim ve sosyal-duygusal

²⁷ Paraskevopoulou, A. T., & Athanasiou, A. (2016, June). Children's perception on the design of their playground. In *VI International Conference on Landscape and Urban Horticulture 1189* (pp. 143-146).

²⁸ Bury, K., Jancey, J., ve Leavy, J. E. (2020). Parent mobile phone use in playgrounds: a paradox of convenience. *Children*, 7(12), 284.

²⁹ Hoyle, T. (2021). Supporting Happy, Healthy Playtimes 2 Playground Wellbeing Buddies. *The Big Book of Whole School Wellbeing*, 144.

³⁰ Bury, K., Jancey, J., ve Leavy, J. E. (2020). ²⁸ a.g.m.

anlamda doyurucu bir çevre olduğu anlaşılmaktadır ^{31,32,33}. Çalışmamızda, oyun alanında çocuğa eşlik eden kişi, ziyaret nedenleri, tercih nedenlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ve çocukların oyun alanı tercih nedeni olarak oyun alanlarında daha geniş alanda özgürce hareket etmek, akranlarıyla etkileşim içinde oyun oynamak gibi sosyal amaçların öne sürüldüğü dikkate alındığında, oyun alanlarının sadece fiziki özellikleri bakımından değil çocuklar için sosyal alan yaratması bakımından önemli olduğu anlaşılmakta; bu bulgular da literatürle uyumluluk göstermektedir ^{34,35}. Buradan hareketle oyun alanlarının sağladığı fiziksel donanımın yanında sosyal etkileşime izin veren bir doğası olmasının çocukların öncelikli birer ihtiyacı olduğu öne sürülebilir.

Geleneksel oyun alanlarına öncelikle çocukların fiziksel gelişimine hitap eden oyun ekipmanları hakimdir ³⁶. Bu tür oyun alanları, daha doğal bir şekilde tasarlanmış alanlara göre daha az oyun fırsatı sunar ³⁷. Çocukların fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini bir bütün olarak ele alacak oyun alanlarının tasarımına ihtiyaç vardır ³⁸. Çalışmamızda, oyun alanındaki oyun alanının kendisine dair nitelikler olarak adlandırabileceğimiz 'parkların çocuk dostu niteliklerinin' ve 'oyun alanı yeterliliklerinin' çocukların öznel iyi oluş düzeyleri ile anlamlı olarak ilişkili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak bu bulgunun katılımcı sayısı yetersizliğinden veya çalışmanın ebeveyn bildirimlerine dayanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çocuk oyun alanı tasarımına geleneksel yaklaşım, oyun alanı tasarımının yetişkinler tarafından çizilmesidir. Ancak son yıllarda çocukların oyun alanı tasarımına dahil edilmesinin önemi

³¹ Butler, C. W. (2016). *Talk and social interaction in the playground*. Routledge.

³² Sluckin, A. (2017). *Growing up in the playground: The social development of children*. Routledge.

³³ Veiga, G., De Leng, W., Cachucho, R., Ketelaar, L., Kok, J. N., Knobbe, A., ... ve Rieffe, C. (2017). Social competence at the playground: Preschoolers during recess. *Infant and Child Development*, 26(1), e1957.

³⁴ Butcher, J. (1993). Socialization of children's playground skill. *Perceptual and motor skills*, 77(3), 731-738.

³⁵ Soler-Adillon, J. ve Parés, N. (2009). Interactive slide: an interactive playground to promote physical activity and socialization of children. In *CHI'09 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (pp. 2407-2416).

³⁶ Herrington, S. ve Studtmann, K. (1998). Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments. *Landsc. Urban Plan.* 42 (2-4), 191-205 [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(98\)00087-5](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(98)00087-5).

³⁷ Woolley, H. ve Lowe, A. (2013). Exploring the relationship between design approach and play value of outdoor play spaces. *Landsc. Res.* 38 (1), 53-74.

³⁸ Herrington, S. ve Studtmann, K. (1998). ³⁶ a.g.m.

anlaşılmıştır ^{39, 40}. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın ⁴¹ Çocuk katılımının ifade eden 24. Maddesine göre "Çocuklar kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini özgürce ifade edebilirler. Bu görüşler kendilerini ilgilendiren konularda yaşlarına ve olgunluklarına göre dikkate alınmalıdır.". Manisa ilindeki tasarımların da yetişkinler tarafından belirlenen tasarımlar olduğu ve çalışmamızda da bu niteliklerin yine çocukların adına ebeveynleri tarafından değerlendirildiği göz önüne alınmalıdır. Çocukların ihtiyaçlarını anlamak, çocuk oyun alanları da dahil olmak üzere çocukların kullanımına yönelik alanların tasarımını geliştirmede esastır ⁴². Bu yönüyle bu tarz çalışmalarda ebeveynlerin yanı sıra çocukların bu konudaki katılımını teşvik ederek benzer soruların, gelişim düzeyine uygun şekilde onlara da iletilmesi, bulguların zenginleştirilmesi açısından önemli bir katkı sunacaktır.

Çalışmamızda Manisa ilindeki oyun alanlarının niteliklerinin, çocukların oyun alanlarını tercih sebeplerinin ve çeşitli değişkenlerin çocuk iyi oluşu ile ilişkisi ebeveynlerden alınan bildirimler aracılığıyla incelenmiştir. Bu yönüyle zengin bilgiler sağlasa da çalışmamızın bazı sınırlılıkları ön plana çıkmaktadır. Öncelikle bir ön çalışma niteliği taşıyan çalışmamızın katılımcı sayısının artırılması verilerin analizi ve sonuçların genellenmesi için önemlidir. Bunun yanı sıra çalışmamızın katılımcıları yalnızca çocukların biyolojik anne ve babalarından oluşmaktadır. Bu yönüyle, ebeveynlerin çocukları konusunda güvenilir birer kaynak olabileceği fikrinin bulguların geçerliği iddiasını desteklemektedir; yine de örneklemin ikinci derece akrabalar ya da bakıcılar gibi diğer bakım verenlere genişletilmesi ve hatta doğrudan çocuk katılımının sağlandığı yeni çalışmalarla geliştirilmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, ön çalışma niteliği taşıyan bu çalışmanın öncelikle katılımcı sayısını artırarak ve yöntem bakımından zenginleştirilerek geliştirilmesi önerilmektedir.

³⁹ Chawla, L. (2002). 'Insight, creativity and thoughts on the environment': integrating children and youth into human settlements development. *Environ. Urban. 14* (2), 11-22.

⁴⁰ Rayner, J. P. ve Laidlaw, A. C. (2006, August). Community Consultation in Designing Children's Gardens-an Example from Australia. In *XXVII International Horticultural Congress-IHC2006: International Symposium on Horticultural Plants in Urban and Peri-Urban 762* (pp. 187-194).

⁴¹ OJEU. (2010). Charter of fundamental rights of the European Union. *Off. J. Eur. Union C 83*, 389-403.

⁴² Hart, C. H. (Ed.). (1993). ⁵ *a.g.m.*

KAYNAKÇA

- Ball, D. J. (2002). *Playgrounds-risks, benefits and choices*. HSE Books. Playgrounds - risks, benefits and choices. HSE contract research report 426/2002 . HSE Books. ISBN 0717623408.
- Barker, J. E., Semenov, A. D., Michaelson, L., Provan, L. S., Snyder, H. R. ve Munakata, Y. (2014). Less-structured time in children's daily lives predicts self- directed executive functioning. *Frontiers in psychology*, 5, 593.
- Bento, G. ve Dias, G. (2017). The importance of outdoor play for young children's healthy development. *Porto Biomedical Journal*, 2(5), 157-160. <https://doi.org/10.1016/j.pbj.2017.03.003>
- Burdette, H. L. ve Whitaker, R. C. (2005). Resurrecting free play in young children: looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation, and affect. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 159(1), 46-50.
- Bury, K., Jancey, J., ve Leavy, J. E. (2020). Parent mobile phone use in playgrounds: a paradox of convenience. *Children*, 7(12), 284.
- Butcher, J. (1993). Socialization of children's playground skill. *Perceptual and motor skills*, 77(3), 731-738.
- Butler, C. W. (2016). *Talk and social interaction in the playground*. Routledge.
- Chawla, L. (2002). 'Insight, creativity and thoughts on the environment': integrating children and youth into human settlements development. *Environ. Urban.* 14 (2), 11-22. <https://doi.org/10.1177/095624780201400202>
- Francis, J., Wood, L. J., Knuiman, M. ve Giles-Corti, B. (2012). Quality or quantity? Exploring the relationship between Public Open Space attributes and mental health in Perth, Western Australia. *Social science & medicine*, 74(10), 1570-1577.
- Frost, J. L., Brown, P. S., Sutterby, J. A. ve Thornton, C. D. (2004). The developmental benefits of playgrounds. *Childhood Education*, 81(1), 42-44.
- Özyürek, A., Gözün Kahraman, Ö., & Pekdoğan, S. (2020). Temperament Scale for Children: Reliability and Validity Study. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 9, 5-12.
- Hart, C. H. (Ed.). (1993). *Children on playgrounds: Research perspectives and applications*. State University of New York Press.
- Hart, R.A. (1992). *Children's Participation: from Tokenism to Citizenship*. (Florence, Italy: UNICEF International Child Development Centre), pp.39.
- Herrington, S. ve Brussoni, M. (2015). Beyond physical activity: The

- importance of play and nature-based play spaces for children's health and development. *Current obesity reports*, 4(4), 477-483.
- Herrington, S. ve Studtmann, K. (1998). Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments. *Landsc. Urban Plan.* 42 (2-4), 191-205 [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(98\)00087-5](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(98)00087-5).
- Hoyle, T. (2021). Supporting Happy, Healthy Playtimes 2 Playground Wellbeing Buddies. *The Big Book of Whole School Wellbeing*, 144.
- Janssen, M., Toussaint, H. M., Van Willem, M. ve Verhagen, E. A. (2011). PLAYgrounds: Effect of a PE playground program in primary schools on PA levels during recess in 6 to 12 year old children. Design of a prospective controlled trial. *BMC public health*, 11(1), 1-6.
- Mayr, T. ve Ulich, M. (2009). Social-emotional well-being and resilience of children in early childhood settings–PERIK: An empirically based observation scale for practitioners. *Early Years*, 29(1), 45-57.
- Nordbø, E. C. A., Raanaas, R. K., Nordh, H. ve Aamodt, G. (2020). Disentangling how the built environment relates to children's well-being: Participation in leisure activities as a mediating pathway among 8-year-olds based on the Norwegian Mother and Child Cohort Study. *Health & Place*, 64, 102360.
- Özbey, S. (2019). Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlık Ölçeğinin (PERİK) Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 756-786.
- Özyürek, A., Gözün Kahraman, Ö., & Pekdoğan, S. (2020). Temperament Scale for Children: Reliability and Validity Study. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 9, 5-12.
- Paraskevopoulou, A. T., & Athanasiou, A. (2016, June). Children's perception on the design of their playground. In *VI International Conference on Landscape and Urban Horticulture 1189* (pp. 143-146).
- Pianta, R. (1992). *Child-Parent Relationship Scale (CPRS)*. Charlottesville, VA: University of Virginia.
- OJEU. (2010). Charter of fundamental rights of the European Union. *Off. J. Eur. Union C 83*, 389-403.
- Rayner, J. P. ve Laidlaw, A. C. (2006, August). Community Consultation in Designing Children's Gardens-an Example from Australia. In *XXVII International Horticultural Congress-IHC2006: International Symposium on Horticultural Plants in Urban and*

- Peri-Urban* 762 (pp. 187-194).
<https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2007.762.18>.
- Rodger, S. ve Ziviani, J. (1999). Play-based occupational therapy. *International Journal of Disability, Development and Education*, 46(3), 337-365.
<https://doi.org/10.1080/103491299100542>
- Sluckin, A. (2017). *Growing up in the playground: The social development of children*. Routledge.
- Soler-Adillon, J. ve Parés, N. (2009). Interactive slide: an interactive playground to promote physical activity and socialization of children. In *CHI'09 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (pp. 2407-2416).
- Stagnitti, K. (2004). Understanding play: The implications for play assessment. *Australian occupational therapy journal*, 51(1), 3-12. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1630.2003.00387.x>
- Stanton-Chapman, T. L. ve Schmidt, E. L. (2019). Building playgrounds for children of all abilities: Legal requirements and professional recommendations. *Early Childhood Education Journal*, 47(5), 509-517. <https://doi.org/10.1007/s10643-019-00947-3>
- Twohig-Bennett, C. ve Jones, A. (2018). The health benefits of the great outdoors: A systematic review and meta-analysis of greenspace exposure and health outcomes. *Environmental research*, 166, 628-637.
- Ulaş, M. ve Ayan, S. (2016). Çocuk Oyun Alanları Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik-Güvenirlik Çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 10-24.
- Unicef (2019). Web sitesi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-dostu-%C5%9Fehirler>, alıntılanma tarihi: 09.10.2022
- Unicef, (2022a). Web sitesi: <https://childfriendlycities.org/cfci-framework/>, alıntılanma tarihi: 03.10.2022
- Unicef, (2022b). Web sitesi: <https://www.unicefturk.org/yazi/cocuk-dostu-sehirler>, alıntılanma tarihi: 14.10.2022
- Uzun, H. ve Baran, G. (2015). Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği'nin okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 30-40.
- Veiga, G., De Leng, W., Cachucho, R., Ketelaar, L., Kok, J. N., Knobbe, A., ... ve Rieffe, C. (2017). Social competence at the playground: Preschoolers during recess. *Infant and Child Development*, 26(1), e1957.
- Wells, N. M. ve Evans, G. W. (2003). Nearby nature: A buffer of life stress

among rural children. *Environment and behavior*, 35(3), 311-330.

Winnicott, D.W. (1971). *Playing and Reality*; Routledge: London, UK.

Woolley, H. ve Lowe, A. (2013). Exploring the relationship between design approach and play value of outdoor play spaces. *Landsc. Res.* 38 (1), 53-74.
<https://doi.org/10.1080/01426397.2011.640432>.

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

ÖĞRENCİLERİNİN KAMPÜS DENEYİMLERİ VE TOPLULUK DUYGUSU

Çağlar SOLAK, Emine AKMAN DİREKÇİ**, Ceren GÖKDAĞ****

Sosyal bilimler literatüründe “topluluk” genellikle topluluğun insanlar için nerede ve ne zaman gerçekleştiğini ifade eder ve topluluk üyelerinin özelliklerinden, etkileşimlerinden ve hedeflerinden oluşur. Topluluğu oluşturan bireyler, o topluluğa ilişkin fiziksel, politik, dilsel, etnik vb. sınırlar oluşturarak topluluğun ölçütlerini tanımlarlar (Cope ve ark., 2019). Topluluk mensubu kişiler topluluk dışındakilerden ayıran özellikler veya hedefler de dahil olmak üzere belirli özellikleri paylaşırlar ve topluluktaki bağlılık kişileri ortak bir amaç ve deneyime bağlayabilir (Cope ve ark., 2021). Topluluk duygusu, bireylerin buldukları topluluktaki bağlılık ve bütünleşme düzeyini tanımlamaktadır (Dawson 2006).

Üniversiteler, gelişmiş toplumlardaki bireyler için önemli konumdaki topluluklardandır. Üniversite toplulukları statü ve kariyer imkanları sağlamanın yanında, sosyal kabul ve bağ ihtiyacını gidermekte dikkate değer bir rol oynamaktadır. Üniversitenin en önemli parçası olan öğrencilerin, buradaki toplulukla ilişkilerini ve kampüsteki deneyimlerini anlamak, yüksek öğrenimin kazanımları ve hedefleri açısından önemli çıktılara sahiptir. Dolayısıyla bu araştırmada, Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ) öğrencilerinin topluluk duygusunu etkileyebilecek unsurları, bunun yanında kampüste geçirdikleri zamanlarda nasıl bir psikolojik deneyim yaşadıklarını incelemek amaçlanmıştır. Burada öncelikle incelediğimiz kavramlar tanıtılacak, daha sonra araştırma süreci ve bulguları aktararak tartışılacaktır.

Topluluk Duygusu

İlk olarak Sarason (1974) tarafından tanıtılan topluluk duygusu (*sense of community*) kavramı, topluluk psikolojisi içinde yaygın olarak

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, caglar.solak@cbu.edu.tr, 0000-0002-0421-8627

** Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, emine.akman@cbu.edu.tr, 0000-0001-5719-1416

*** Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ceren.gokdag@cbu.edu.tr, 0000-0002-9111-2811

kullanılmış, test edilmiş ve tartışılmıştır (McMillan & Chavis, 1986; Perkins ve ark., 1990; Perkins & Long, 2002). Topluluk duygusuna ilişkin teoriler ve araştırmaların (örn., Bishop ve ark, 1997; McMillan ve Chavis, 1986), Sarason'un (1974) çalışmasının öncülünde ortaya çıktığı kabul edilmekte ve onun topluluk duygusu tanımına dayanmaktadır. Sarason (1974), topluluk hissini kişinin güvenilebileceği ve kolayca ulaşılabilir, karşılıklı olarak destekleyici bir ilişkiler ağının parçası olduğu duygusu ve bunun sonucunda yalnızlık duygusu hissetmemesi olarak tanımlamıştır. Topluluk duygusu bu açıdan grup uyumunu sürdürmede de önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

McMillan ve Chavis (1986) topluluk duygusu tanımlaması yaparken dört ögeye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan ilki üyeliktir. Üyelik, ait olma veya kişisel bir ilişki duygusunu paylaşma olarak ifade edilebilir. İkinci unsur etki ise bir grup için bir fark yaratma ve grubun üyeleri için önemli olmasıdır. Üçüncü unsur pekiştirmedir: bütünleştirme ve ihtiyaçların karşılanması olarak özelleştirilmiştir. Pekiştirme üyelerin ihtiyaçlarının gruba üyelikleri aracılığıyla alınan kaynaklarla karşılanacağı duygusu olarak ifade edilebilir. Son unsur, paylaşılan duygusal bağıdır. Paylaşılan duygusal bağ, topluluktaki bireylerin ortak yerler, birlikte zaman geçirme ve benzer deneyimler paylaştığı ve paylaşacaklarına ilişkin duygudur. Özetle, topluluk duygusu, üyelerin sahip oldukları aidiyet duygusu, üyelerin birbirleri ve grup için önemli olduğu duygusu ve üyelerin ihtiyaçlarının birlikte olmaya bağlılıkları sayesinde karşılanacağına dair ortak bir inanç şeklinde tanımlanabilir (McMillan ve Chavis, 1986).

McMillan ve Chavis (1986), topluluk duygusuna yönelik bu tanımlamanın aslında tüm topluluk üyeleri için geçerli olduğunu, ancak farklı grup üyelerine göre topluluk duygusuna verilen önem derecelerinin değişkenlik gösterebileceğini öne sürmektedir. Ayrıca topluluk duygusunun toplumlar ya da farklı gruplarda değişkenlik gösterebileceğinin yanı sıra kültürel ve medya ve ulaşım gibi küresel değişimlere duyarlı olarak da bu değişim gözlenebilir. Topluluk Duygusu Teorisi çerçevesinde teorik olarak birey için her topluluğun kişinin farklı ihtiyaçlarına hizmet edebileceğinden dolayı bireyin birçok topluluğa ait olma hissine sahip olabileceği de vurgulanmaktadır (Hill, 1996). Bireylerin sağlıklı bir topluluk duygusuna sahip olmaları için kendilerine değer verildiğini, topluluğa dahil edildiğini, topluluk tarafından kabul edildiğini, önemsendiğini, evinde olduğunu, ortak değerlere, grup üyeliğine sahip olduğunu ve ihtiyaçlarının topluluk katılımı yoluyla karşılandığını hissetmesi gerektiğini vurgular (Cope ve ark., 2019). Topluluk Duygusu Teorisi temelde daha çok mahalle topluluklarında geliştirilen topluluk

duygusunu açıklamak için benimsenmiş ve çalışma hattı o doğrultuda belirlenmiş olsa da teorinin topluluğun sadece konum veya coğrafi sınırlara göre oluşturulmuş grupları değil, aynı zamanda ilişkisel grupları da ifade ettiği vurgulanmaktadır (Bishop ve ark., 1997; Perkins ve Long, 2002).

Hill'in (1996), insanların ortak çıkarlar ve hedefler doğrultusunda yerel bağlardan daha güçlü topluluklar oluşturabildiğine ilişkin ifadesi doğrultusunda, üniversite kampüsü gibi hem yerle ilişkili bağ ile hem de ortak hedeflerle ilişkilendirilebilen öğrenci gruplarının topluluk duygusunun incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Topluluk duygusu daha önce gerçekleştirilen farklı grupların ele alındığı araştırmalarda da incelenmiştir. Örneğin, topluluk duygusu, mahalleler (Pretty ve ark., 2003), işyeri (Clark, 2002) gibi topluluklarda gelişen bir yapı olarak ele alınmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen farklı araştırmalar bazı grupların diğerlerine göre de daha yüksek topluluk duygusuna sahip olduğunu göstermiştir (Obst, Smith ve Zinkiewicz, 2002; Prezza ve Constantini, 1998). Buna göre kırsal alanlardaki bireylerin kentsel alanlardakilerden daha yüksek topluluk duygusuna sahip olduğu bulunmuş olup topluluk duygusunun bağlamın fiziksel özellikleri ile bireysel özelliklerin birlikte oluşturduğu bir işlevi olarak ele alınabilir. Bireysel farklılıkların yanı sıra topluluk duygusu daha yüksek yaşam memnuniyeti ile olumlu (Prezza & Constantini, 1998), yalnızlık ve kaygı (Pretty ve ark., 1996) ile olumsuz ilişkili bulunmuştur. Bu doğrultuda topluluk duygusunun hem bireysel hem de topluluk düzeyinde bir dizi olumlu sonuçla ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir.

Üniversite kampüsleri, öğrencilerin "zihinsel birliği" ve üniversite yaşamının doğasında bulunan ortak gelenekler, hedefler ve değerler nedeniyle uzun zamandır topluluk duygusunu incelemek için yararlı bir ortam sunmaktadır. İdeal olarak bir üniversitede, güçlü bir topluluk duygusu varlığı beklenebilir, ancak üniversitedeki tüm öğrencilerin topluluğa bağlılık duygusunun aynı düzeyde olmadığı bilinmektedir (Cope ve ark., 2021). Ayrıca üniversitede bir topluluk duygusu oluşturmanın yüksek öğrenimin önemli ve kalıcı bir hedefi olduğu ve öğrencileri üniversitenin misyon ve değerlerini anlamaya, inanmaya ve yaşamaya teşvik etmenin yanı sıra, onları kurumun tarihi ve gelenekleri ile tanıtırarak topluluk tutumlarını iyileştirici bir etki oluşturabilir (Cope ve ark., 2021). Bu açıdan üniversite öğrencilerinde topluluk duygusu ile ilişkili faktörlerin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

McMillan ve Chavis (1986) bir toplulukta birçok değişkenden etkilenebilecek bir durum olan topluluk duygusuyla ilişkili etkenlerin anlaşılması bu duyguyu pekiştiren mekanizmaları tanımlamaya ve

tasarlama da rol oynayabileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin sahip olduğu topluluk duygusundaki etken mekanizmaların anlaşılması ve bunların kolaylaştırılması, topluluk duygusunun oluşumunu daha da güçlendirme imkânı sunabilir.

Yer Duygusu

Topluluğun kimin ve neyin oluşturduğuna dair sahip olunan idealler genellikle belirli bir yere bağlı olduğundan, yere karşı sahip olunan duygusal bağların yer duygusu olarak ifade edilebileceği ve topluluk duygusuyla ilişkili bir değişken olarak ele alınabileceği düşünülmektedir. Çünkü topluluğun gerçekleştiği yer bağlam olarak topluluğu ve orada toplulukla ilgili sahip olunan duyguyu etkileyebilir (Cope ve ark., 2019). Bu doğrultuda bu araştırma kapsamında topluluk duygusu ile ilişkili olarak ele alınacak faktörlerden biri yer duygusudur. Yerler fiziksel mekanların yanı sıra insan deneyimi ve yorumunu da kapsayan ortamlar olarak ifade edilmektedir (Brandenburg ve Carroll 1995). Alanyazında insan ve yer bağlantısını ele alan farklı kavramların en kapsayıcılarından biri yer duygusu (*sense of place*) olarak ifade edilebilir. Yer duygusu bireyin yer bağlantısını kurma konusunda genel ve açıklayıcı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer duygusu kavramı alanyazında öncelikle Tuan (1977) tarafından bir birey veya grup tarafından yere karşı gelişen anlamlar ve bağlılık olarak tanımlanmıştır ve daha çok bir yere karşı olumlu duygusal bağ çerçevesinde değerlendirilmekte olan bir kavramdır (Masterson ve ark., 2017).

Yer duygusu, yerin kişi açısından ne kadar anlamlı olduğunu yere ne kadar bağlı olduğunu ve yerin sağladığı tatmini kapsayan bir kavramdır. Yer duygusu, fiziksel ortamın kendisine içkin değildir, ancak mekânın deneyim yoluyla inşa edilen insan yorumlarıyla şekillenmektedir (Steadman, 2003).

Yer duygusu perspektifinden bakıldığında fiziksel mekanlar, deneyimler aracılığıyla anlamlandırılıp aşılandıkça “yerler” haline gelmektedir. Yer duygusu hem yere bağlanmayı hem de anlamları vurgular, ancak bu kavramlar bazen birleştirilir ve anlamlardan ziyade yere bağlanmaya daha fazla vurgu yapılabilir (Masterson ve ark., 2017) Özetle yer duygusu; kişilerin aidiyet duygusu geliştirerek kendilerini ilişkilendirdikleri, kendilerini huzurlu ve güvende hissettikleri bir yere bir kişi ya da topluluk tarafından anlamlar yüklenmesi olarak açıklanabilir (Baylan, 2019). Bu açıdan yer duygusunun oluşmasında etkili olan yerin bağlamsal özelliklerinin yanı sıra bu yer duygusunun hangi kavramlarla ilişkili olduğunun anlaşılmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Bireyler bir yerden memnun olabilir ancak özellikle o yere karşı bir bağlılık hissetmeyebilir ya da bunun tam tersi şekilde bir yere bağlı olursa

da o yerden memnun olunmayabilir. Bu nedenle yer duygusu, yere yüklenen anlamlar, yere yönelik bağlılık ve yerden memnuniyet çerçevesinde ele alınacak daha genel bir çerçeve sunan bir kavramdır. Bu açıdan yer duygusu, yerle kurulan bağ ve yerle ilişkili kimlik öğelerini yansıttığından dolayı yer ve birey arasındaki bağlantı konusunda çekirdek bir yapı olarak çeşitli kavramlarla ilişkilendirilebilir (Masterson ve ark., 2017). Ayrıca yer duygusu daha sıklıkla yer bağlılığı ve yerden tatmin olma kavramları çerçevesinde ölçümlenen bir kavramdır (Steadman, 2003).

Yer duygusu ile ilişkili Pretty ve arkadaşlarının (2003) araştırmasında Avustralya'nın iki uzak kırsal kasabasından 246 yetişkin ve 365 ergen katılımcıların kendilerini kırsal kasaba ile özdeşleştiren ve kalmayı tercih edenler ile etmeyenler arasında farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Çalışma bulguları yer duygusu ile bağlantılı olarak ele alınan yere bağımlılık değişkeninin yetişkinlerde ergenlere göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca yer duygusu ile komşulukla ilişkili topluluk hissini de olumlu yönde ilişkili olduğunu ve komşulukla ilişkili topluluk hissini yetişkinlerde ergenlere göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur (Pretty ve ark., 2003).

Yer duygusuyla ilgili Türkiye'de gerçekleştirilen bir araştırmada ise (Akgül ve ark., 2020) üniversite kampüslerinde, yer duygusu ve peyzaj değerlerine etki eden cinsiyet ve ders dışında geçirilen zaman değişkenlerinin farklılıkları incelenmiştir. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi kampüsünde okuyan toplam 450 öğrencinin katılımcı olarak yer aldığı çalışmada peyzaj değerleri açısından erkek öğrencilerin daha yüksek puanlara sahip olduğu, öte yandan katılımcıların cinsiyeti ile yer duygusu farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Özetlenen araştırma bulguları doğrultusunda yer duygusu ve üniversite kampüsü gibi belirli bir yerde oluşan öğrenci topluluğunun sahip oldukları topluluk duygusu ve akış deneyimlerinin birbiriyle ilişkilendirilebilecek yapılar olduğu düşünülmektedir.

Akış Deneyimi

Akış (*flow*), pozitif psikolojinin kavramlarından biridir ve araştırmacı Csikszentmihalyi'nin sanatçılardaki tam ve yoğun dikkati ele almasıyla ortaya atılmış bir kavramdır (Hefferon ve Boniwell, 2011). Araştırmacı bu kavramı, fiziksel veya bilişsel bir aktivitenin içindeyken her anında o aktivitenin içinde yer almak olarak tanımlamıştır (Csikszentmihalyi, 2009). Dolayısıyla akış sırasında kişinin dikkati tamamen içinde bulunduğu aktivitededir ve kişi kendini tamamen göreve vermiş durumdadır (Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2014). Akış, yüksek katılım, derin konsantrasyon, içsel motivasyon ve yeterli kişisel becerilerle

eşleştirilen canlandırıcı zorlukların algılanması ile karakterize edilebilir ve aynı zamanda, çeşitli benlik deneyimlerinden yoğun katılım ve keyif alan bireyin oldukça olumlu bir durumu olarak tanımlanmaktadır (Csikszentmihalyi ve ark., 2005).

Akış deneyiminin şu özelliklere sahip olduğu belirtilmektedir: (1) kişinin yaptığı şeylere kendini adanması, (2) eylem ve bilincin birleşimi, (3) öz bilincin kaybı, (4) beceriler ve zorluklar arasında denge, (5) açık ve gerçekleştirilebilir hedefler, (6) anında ve net geri bildirim, (7) kişinin davranışı üzerinde kontrol duygusu, (8) çarpık zaman algısı ve (9) faaliyet deneyimi özünde ödüllendirici olması (Liu ve Csikszentmihalyi, 2020). Öte yandan Hefferon ve Boniwell (2011) akış deneyimini kolaylaştırmak için bazı önerilerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları açık amaçları olan aktivitelerin içinde bulunmak, aktivitenin zorluk düzeyinin becerilerimizi aşmamasını sağlamak, kişinin aktiviteyi sırf kendisini için yapması ve tam konsantrasyondur.

Bu yönleriyle akış deneyimi istenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim akış deneyimindeyken mutluluk ve esenlik gibi olumlu duygular artmaktadır (Mao ve ark., 2005). Csikszentmihalyi de (2009) akışta olmanın olumlu duyguları arttırmanın bir yolu olduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmalar akış deneyiminin yaşam doyumu, olumlu duygular ve psikolojik iyi oluş gibi değişkenlerle pozitif korelasyonu olduğunu göstermiştir (örn., Ilies ve ark., 2017; Lynch ve Troy, 2021; Sahoo ve Sahu, 2009).

Akış deneyiminin yer kimliği, yere bağlılık ve aidiyetle ilişkisi araştırılan konulardandır. Çünkü akış deneyiminin kişisel büyümeye katkıda bulunması için yer duygusunun olması gerektiği vurgulanmıştır (Bonaiuto ve ark., 2016). Akış gibi aktivite deneyimlerinin yer duygusunun bileşenlerinden de biri olarak anılan kimlik duygusuyla ilişkisi Ödemonistik Kimlik Teorisi (*Eudaimonistic Identity Theory*; Waterman, 1984) ile açıklansa da Bonaiuto ve arkadaşları (2016) bu ilişkiyi kapsamlı bir çalışmayla pozitif psikoloji ve çevre psikolojisi perspektifinden incelemiştir. Araştırmacılar akış ve yer kimliği arasındaki güçlü ilişkinin farklı yaş, cinsiyet ve ülkelerde benzer düzeyde olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca farklı deneyimlerdeki akış hissinin artışı ile yere bağlı kimlik hissindeki artışın doğrusal olduğu bulunmuştur. Güncel bir çalışmada Tao ve arkadaşları (2022) akış deneyiminin yere bağlanma varyansını açıkladığını göstermiştir. Araştırmacılar kişilerin boş vakitlerinde ziyaret ettikleri parklara bağlanma düzeylerinin akış deneyiminin artmasıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Dolayısıyla boş vakitlerdeki artış akış deneyimi üzerinden kişinin yere bağlanmasını

artırmaktadır. Boş zamanları olsa da kişiler akış hissetmiyorlarsa yere bağlanma da gerçekleşmemektedir.

Tam akış durumunda kişilerin dikkatleri, içinde buldukları aktivitede olduğu için ve dikkat ne kadar aktiviteyeysel akış deneyimi de o denli arttığı için (Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2014), akış deneyimleri topluluk hissiyle de ilişkili bir kavramdır. Topluluk duygusu, ait olma, birlikte olma ve ortak bir deneyimi paylaşmayı içerdiği için (McMillan & Chavis, 1986) kişilerin akışta olmaları topluluk hislerini artırabilir. Nitekim az sayıda da olsa yapılan çalışmalar akış deneyimleme ile topluluk hissi arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir (örn., Joo ve ark., 2015; Zhou ve Xu, 2022). Oh ve Lee (2005) akış deneyiminin topluluk hissini davranışsal bir yansıması olduğunu belirterek iki yapının ilişkisine vurgu yapmıştır. Buna göre kişilerin sosyal bir aktivite içinde deneyimlediği akış, topluluk hissini oluşmasına zemin hazırlıyor gibi görünmektedir. Benzer bakış açısı Zhou ve Xu'nun (2022) çalışmasında gösterilmiştir; araştırmacılar akış deneyiminin topluluk duygusunun yordayıcılarından biri olduğunu göstermiştir. Ancak yine de yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Akış deneyiminin topluluk duygusunu nasıl açıkladığına yönelik daha spesifik araştırmalara ihtiyaç vardır. Örneğin üniversite öğrencilerinin kampüs deneyimlerindeki topluluk hissini akış ile olan bağlantısı henüz incelenmemiştir.

Çalışmanın Amacı

Üniversiteler, bireyler için önemli konumdaki topluluklardan olduğu için üniversitenin önemli bir paydaşı olan öğrencilerin deneyimlerini anlamak önem arz etmektedir. Öğrencilerin deneyimleri, özellikle kampüs ile ilgili topluluk duygusunun anlaşılması ve bu duyguyu yakından etkileyebilecek olan yer duygusu ve akış deneyiminin etkisinin incelenmesi öğrencilerin memnuniyetlerini artırmak için kullanılabilir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ) öğrencilerinin kampüs deneyimlerini anlamak, topluluk duygusu ile yer duygusu ve akış deneyimi ilişkisini incelemektir.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmaya MCBÜ Şehit Prof. Dr. İlhan Varank kampüsünde öğrenimleri devam eden 215 kişi katılmıştır. Ancak 11 kişinin verisi öğrenciliği devam etmediği için (mezun oldukları için) veri setinden çıkarılmıştır. Sonuçta 153 kadın 49 erkek olmak üzere toplam 204 kişinin (yaş ortalaması = 21.47, standart sapma = 3.99) verisi kullanılmıştır. Örneklemeye dair bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada kişisel bilgi formuna ek olarak çeşitli öz-bildirim araçları kullanılmıştır. Aşağıda bu araçlar tanıtılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet, çalışma ve gelir durumları, hangi bölümde öğrenim gördükleri, (veriler yazın toplandığı için) bir sonraki dönemde kaçınıcı sınıfta olacakları, MCBÜ'yü kendi istekleriyle mi tercih ettikleri, ikamet yerlerinin neresi olduğu sorulmuştur. Bunun yanında okudukları bölüme ve üniversiteye aidiyet hislerine ve MCBÜ öğrencisi olmaya ne kadar değer verdiklerine dair (5 dereceli Likert tipi cevaplanan) sorular da bu formda yer almıştır.

Topluluk Duygusu Ölçeği. Bu ölçek, Cope ve arkadaşları (2021) tarafından McMillan ve Chavis'in (1986) önerdiği ölçekten alınan maddelerle geliştirilmiştir. Özellikle üniversite öğrencilerinin kampüs içindeki topluluk duygusunu ölçmeyi hedefleyen bu ölçek 5'li derecelendirmeye dayalı cevaplanan 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten tek bir toplam puan alınmaktadır ve bu puan için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .76 olduğu gösterilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması yapılmadığı için araştırma öncesinde ölçek maddeleri, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı Türkçeye çevrilmiş, daha sonra en uygun olduğu düşünülen çevirinin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu ölçek, mevcut çalışmada kampüs öğrencilerinin topluluk duygusunu ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Örneklemimizdeki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .65'tir.

Akış Deneyimi Ölçeği. Waterman ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen bu ölçek Akış Kuramı'nı (*Flow Theory*) öne süren araştırmacı Csikszentmihalyi'nin (1990) tanımladığı öğelere karşılık gelen 8 madde içermektedir. Bu araç, kişilerin belli bir yer ve durumdaki akış deneyimlerini (keyif, adanmışlık, motivasyon gibi olumlu hisler) değerlendirmek için kullanılmaktadır. Mevcut çalışmada da öğrencilerin kampüs içindeyken deneyimledikleri akışı değerlendirmek için kullanılmıştır. Örneklemimizdeki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .83'tür.

Yer Duygusu Ölçeği. Bu ölçek, Jorgensen ve Stedman (2001) tarafından kişilerin belli bir fiziksel yaşam alanı (ev, iş yeri, okul gibi) ile ilgili yer kimliğini, yere bağlılığını ve yere bağımlılığını ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçek 12 maddeden oluşmakta ve söz konusu üç özelliği ölçek boyutlarına ve toplam yer duygusuna işaret eden bir toplam puana sahiptir. Ölçeğin orijinal formunun alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .74 ile .89 arasında değiştiği bulunmuştur. Bu ölçeğin de Türkçe uyarlama çalışması olmadığı için ölçek maddeleri

araştırmacılar tarafından dilimize çevrilmiş ve mevcut çalışmada bu şekliyle katılımcıların kampüse ilişkin yer duygusunu ölçmek için kullanılmıştır. Bizim örnekleminizde alt boyutlar için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları .66-.84 arasında değişmektedir.

İşlem

Veri toplama işlemi öncesinde araştırma için etik kurul izni MCBÜ etik kurulundan alınmıştır (Belge sayı no: 348988). Yukarıda da bahsedildiği gibi topluluk duygusu, yer duygusu ve akış deneyimini hedeflenen şekilde ölçen Türkçe araçların olmaması nedeniyle öncelikle ölçüm araçlarının maddeleri körlemesine olacak şekilde araştırmacılar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra her araştırmacının çevirisi incelenerek ölçek maddelerinin son hali verilmiştir. Ölçeklerin psikometrik özelliklerini test etmek için herhangi bir ön çalışma yapılmamış, ölçüm araçlarının çevirileri doğrudan veri toplama aşamasında kullanılmıştır.

Çalışmanın veri toplama aşaması 2022 yılının Ağustos ve Eylül aylarında sürmüştür. MCBÜ Şehit Prof. Dr. İlhan Varank kampüsünde eğitim ve öğretimleri devam eden öğrenciler e-posta ve sosyal medya grupları aracılığıyla çalışmaya davet edilmişlerdir. Anket formu *Microsoft Forms* aracılığıyla çevrimiçi şekilde öğrencilere iletilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişiler onam formunun ardından ölçüm araçlarını yanıtlamışlardır. Katılımcıların ölçüm araçlarını yanıtlamaları yaklaşık 10 dk. sürmüştür.

İstatistiksel Analiz

Katılımcılardan elde edilen veriler SPSS (versiyon 24) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analizlerin yanında korelasyon, fark (t testi ve ANOVA) ve regresyon analizleri gerçekteştirilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların ölçeklerden aldıkları ortalama puanlara bakıldığında; topluluk duygusu, yere bağlılık, akış deneyimi, üniversiteye aidiyet ve MCBÜ öğrencisi olmaya verilen değer açısından orta düzeyde oldukları görölmektedir. Okudukları bölüme aidiyet düzeyleri ise görece daha güçlüdür (bkz. Tablo 2).

Burada ilk olarak, ortalamalar¹ üzerinden yapılan fark analizleri, ardından regresyon analizi sunulacaktır.

Topluluk Duygusu Açısından Farklar

Topluluk duygusu üzerinde cinsiyetin, sınıfın, ikamet edilen yerin ve üniversite tercih sıralamasının etkisini incelemek üzere bağlantısız örneklemler için t testi ve varyans analizleri uygulanmıştır.

¹ Metin boyunca ortalama “X”, standart sapma “SS” şeklinde ifade edilmiştir.

Sonuçlara göre kadınların ($X = 3.08$, $SS = .60$) topluluk duygusunun, erkeklere ($X = 2.80$, $SS = .57$) kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t(200) = 2.88$, $p < .01$). Aynı şekilde, MCBÜ öğrencisi olmaya verilen değer bakımından da kadınlar ($X = 3.26$, $SS = .99$), erkeklerden ($X = 2.92$, $SS = 1.10$) daha yüksek bir ortalamaya sahiptir ($t(200) = 2.05$, $p < .05$).

Öğrenim görülen sınıfın topluluk duygusu üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(2, 203) = 7.30$, $p = .001$). Sınıf düzeyleri arasındaki farklar incelendiğinde dördüncü sınıf öğrencilerinin ($X = 2.76$, $SS = .60$), ikinci sınıf öğrencilerine ($X = 3.15$, $SS = .56$) göre daha düşük topluluk duygusuna sahip oldukları gözlenmiştir ($t(143) = 3.87$, $p < .001$). Diğer sınıf düzeyleri arasındaki farklar ise anlamlı değildir.

İkamet edilen yerin topluluk duygusu üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(2, 200) = 3.82$, $p < .05$). Buna göre, kampüste ikamet eden öğrencilerin ($X = 3.16$, $SS = .56$), İzmir’de yaşayan ($X = 2.91$, $SS = .64$) ve Manisa’da yaşayan öğrencilere ($X = 2.94$, $SS = .57$) kıyasla topluluk duyguları daha güçlüdür (sırasıyla $t(134) = -2.41$, $p < .05$; $t(142) = -2.31$, $p < .05$). Manisa ve İzmir’de ikamet edenler arasındaki fark ise anlamlı değildir.

Öğrencilerin MCBÜ’yü kaçınıcı sırada tercih ettiklerinin topluluk duygusu üzerindeki etkisi de incelenmiş, bunun için katılımcılar MCBÜ’yü 1.-3. sıra aralığında tercih edenler ($N = 78$, $X = 3.11$, $SS = .57$), 4.-9. sıra aralığında tercih edenler ($N = 81$, $X = 2.98$, $SS = .65$) ve 10. sıra ve daha altında tercih edenler ($N = 36$, $X = 2.88$, $SS = .58$) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Belirlenen bu gruplar arasında topluluk duygusu düzeyleri bakımından bir fark bulunmamıştır.

Akış Deneyimi Açısından Farklar

Akış deneyimi üzerinde cinsiyetin, sınıfın, ikamet edilen yerin ve üniversite tercih sıralamasının etkisini incelemek üzere bağlantısız örneklem için t testi ve varyans analizleri uygulanmıştır.

Cinsiyetin kampüsteki akış deneyimini etkileyip etkilemediğine bakıldığında kadınlar ($X = 3.16$, $SS = .90$) ve erkekler ($X = 3.01$, $SS = .79$) arasında anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmıştır.

Öğrenim görülen sınıfın akış deneyimi üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(2, 203) = 8.76$, $p < .001$). Hangi sınıf düzeyleri arasında fark olduğunu görmek üzere yapılan izleme testlerine göre dördüncü sınıf öğrencilerinin ($X = 2.68$, $SS = .93$) akış deneyimi puanları, üçüncü sınıf ($X = 3.28$, $SS = .79$) ve ikinci sınıf öğrencilerine ($X = 3.24$, $SS = .82$) kıyasla daha düşüktür (sırasıyla $t(105) = 3.63$, $p < .001$; $t(143) = 3.71$, $p < .001$). İkinci ve üçüncü sınıf öğrencileri arasındaki fark ise anlamlı bulunmamıştır.

İkamet edilen yerin akış deneyimi üzerinde bir farklılık yaratmadığı gözlenmiştir. Kampüste ($X = 3.19$, $SS = .76$), Manisa’da ($X =$

3.14, SS = .95) veya İzmir'de ($X = 3.06$, SS = .90) ikamet etmenin, kampüste geçirilen zamanlardaki akış deneyimini etkilemediği anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin MCBÜ'yü kaçınıcı sırada tercih ettiklerinin kampüsteki akış deneyimini etkileyip etkilemediğine bakıldığında, belirlenen gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (1.-3. sıra aralığında tercih edenler için $X = 3.22$, SS = .89; 4.-9. sıra aralığında tercih edenler için $X = 3.14$, SS = .89; 10. sıra ve daha altında tercih edenler için $X = 2.94$, SS = .85).

Topluluk Duygusuyla Diğer Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Ölçekler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla öncelikle Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Beklendiği gibi topluluk duygusu, yer duygusu ve akış deneyimi ile güçlü bir pozitif ilişki içerisindedir. Benzer şekilde akış deneyimi ile yer duygusu da pozitif yönde güçlü bir ilişkiye sahiptir (bkz. Tablo 3).

Topluluk duygusunun yer duygusu ölçeğinin alt boyutları olan yer kimliği, yere bağımlılık ve yere bağlılık ile akış deneyimiyle ilişkisini daha yakından incelemek üzere çoklu doğrusal regresyon analizi yürütülmüştür. Topluluk duygusu bağımlı değişken olmak üzere adımsal (stepwise) yöntem ile gerçekleştirilen analiz üç adımda sonuçlanmıştır. Nihai modeldeki değişkenlerin, katılımcıların topluluk duygusundaki varyansı açıklama oranı %44 bulunmuştur ($F(3, 203) = 52.79$, $p < .001$). Topluluk duygusuyla en güçlü ilişki içinde olan değişken yer kimliğidir ($\beta = .33$). Bunu sırasıyla yere bağlılık ($\beta = .26$) ve akış deneyimi ($\beta = .19$) takip etmektedir. Yere bağımlılık ise nihai modelin dışında kalmıştır (bkz. Tablo 4).

Üniversiteye ve Bölüme Aidiyet Açısından Farklar

Öğrencilerin, üniversite ve bölümlerine ne düzeyde aidiyet hissettiklerinin cinsiyete, öğrenim görülen sınıfa, ikamet edilen yere ve okul tercih sırasına göre değişip değişmediği t testi ve varyans analizi ile incelenmiştir.

Üniversiteye ve bölüme aidiyet üzerinde cinsiyetin, öğrenim görülen sınıfın ve üniversite tercih sırasının farklılaştırıcı bir etkisi gözlenmemiştir. Bunun yanında, ikamet edilen yere göre üniversiteye aidiyet farklılaşmazken, bölüme aidiyet farklılaşmaktadır ($F(2, 200) = 5.05$, $p < .01$). İzleme testlerine göre Manisa'da ($X = 3.97$, SS = 1.03) ve İzmir'de ($X = 4.26$, SS = .86) ikamet eden öğrencilerin bölüme aidiyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte, kampüste ikamet eden öğrencilerin ($X = 3.72$, SS = 1.02) İzmir'de ikamet edenlerle karşılaştırıldığında bölüme aidiyetlerinin daha düşük olduğu görülmüştür ($t(134) = 3.25$, $p = .001$). Manisa'da ve kampüste ikamet etmek arasında ise bölüme aidiyet açısından bir farklılık yoktur.

Tartışma

Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin öğrenci ve fakülte sayısı bakımından en büyük kampüsü olan Şehit Prof. Dr. İlhan Varank kampüsünde öğrenim gören öğrencilerin, üniversiteye dair topluluk duyguları ile kampüsteki deneyimlerine dair algıları bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Yer duygusu ile sınıf düzeyi, ikamet edilen yer ve üniversite tercihlerinde MCBÜ'nün bulunduğu sıranın topluluk duygusu ve akış deneyimiyle ilişkili olacağı öngörülmüştür.

Öğrencilerin, MCBÜ mensubu olmakla ilgili topluluk duygularının ve kampüse aidiyet hislerinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, kampüste geçirdikleri zaman dilimlerinde motivasyon, dikkat, keyif, duygusal tatmin gibi olumlu özelliklerle karakterize olan akış deneyimlerinin de ortalamada ne hafif ne de yoğun olarak tanımlanabilecek bir düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Üniversite öğrencileri açısından aidiyet üzerinde önemli bir rol oynayan kampüse bağlılıkları da orta seviyededir.

Büyük bir öğrenim yapılanması olarak üniversiteler, bireylerin sosyal kimlik yelpazelerinde önemli bir yer edinebilmektedir. Üniversite çatısı altında yalnızca öğrenim görülmemekte, aynı zamanda sosyal aidiyet ve kabul ihtiyacını giderme, değerli ve güvende hissetme, toplumsal statü sağlama gibi çeşitli psiko-sosyal süreçler kendini göstermektedir. Bu bakımdan, herhangi bir üniversitedeki öğrencilerin topluluk duygusu onların akademik başarıları (Derrico ve ark., 2015; Freeman ve ark., 2007; Rovai ve Baker, 2004) ve psikolojik iyi oluşları (Freeman ve ark., 2007; Pittman ve Richmond, 2008) gibi yaşam doyumlarını doğrudan etkileyebilen değişkenlerle ilişkilidir.

Araştırmamızda son sınıfa geçen öğrencilerin topluluk duygusu, ikinci sınıfa geçenlere göre daha düşüktür. Önceki çalışmalar da (örn., Bohus ve ark., 2005; Cope ve ark., 2021) bu örüntüyü desteklemekte, sınıf düzeyi arttıkça topluluk duygusunun zayıfladığını göstermektedir. Mezuniyet yılında olan öğrencilerin gruba bağlılıklarının zayıflaması, ortak hedeflerle ilgili motivasyon yerine bireysel hedeflerle ilgili motivasyonun güçlenmesi, staj gibi kampüs dışı faaliyetlerin artması, vb. değişimler, topluluk duygusundaki bu seyri açıklayabilir. Tüm bu faktörlerin ötesinde, Covid-19 pandemisi sürecinde bir ile bir buçuk yıl arasında süren uzaktan eğitim uygulamasının topluluk duygusu üzerindeki olumsuz etkisi son derece muhtemeldir. Fark bulunan gruplardan biri öğrencilik hayatlarına uzaktan eğitimle başlamış ve iki veya üç dönemi bu şekilde geçirmişken, diğeri yalnızca kampüste yüz yüze öğrenim görmüştür. Nitekim ortak mekân veya yer paylaşımının topluluk duygusuyla olumlu yönde ilişkili

olduğuna (bkz. Pretty ve ark., 2003; Clark, 2002) işaret eden çalışmalar, uzaktan eğitimle ilgili bu varsayımı desteklemektedir.

Topluluk duygusu bakımından önemli olduğunu düşündüğümüz bir başka etken ikamet edilen yerdir. Bu noktada, MCBÜ ana kampüsünün Türkiye'deki pek çok kampüs açısından istisnai bir coğrafi konuma sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Kampüsün İzmir'e görece yakınlığı önemli sayıda öğrencinin okula servisler aracılığıyla İzmir'den gelip gitmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca Manisa kent merkezi ile kampüs arasında -İzmir'e mesafesi kadar olmasa da- yaklaşık 20 km. uzaklık bulunmaktadır. Dolayısıyla kampüs içindeki yurtlarda veya kampüse komşu olan TOKİ evlerinde yaşamayan öğrenciler için topluluk duygusu üzerinde belirleyici olabilecek bir coğrafi mesafe söz konusudur. Elde ettiğimiz sonuçlar beklentimizi karşılar yönde, kampüste yaşayan öğrencilerin Manisa'dan ve İzmir'den okula gelip gidenlere kıyasla daha güçlü topluluk duygusuna sahip olduğunu göstermiştir. Bu durum regresyon analizinin sonuçlarıyla da desteklenmiştir. Öyle ki, yer kimliği ve yere bağlılık, topluluk duygusuyla ilişkisi en güçlü olan değişkenler olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bulgulardan hareketle, kampüste ikamet ediyor olmanın yere yüklenen anlam ve duygusal bağı etkilediği, bunun da topluluk duygusunu güçlendirdiği söylenebilir. Yer duygusu ile topluluk duygusu arasında buna benzer bir ilişki önceki çalışmalarda da (örn., Pretty ve ark., 2003) tespit etmiştir.

Üniversite öğrencilerinin gündelik hayatta en fazla vakit geçirdikleri alanlardan olan kampüs, ders dışı aktivitelerin de sık olduğu ve sosyalleşme imkanlarına sahip dinamik bir atmosfere sahiptir. Bu nedenle kampüste geçirdikleri zamanda öğrencilerin duygusal doyum hissedip hissetmedikleri, bu alanın nasıl yapılandırıldığıyla (peyzaj özellikleri, vb.) ve sosyal faaliyetlerin (kulüp/topluluk etkinlikleri, vb.) kapsamıyla yakından ilişkili görünmektedir. Akış kavramı, sahip olduğu çerçeve dolayısıyla öğrencilik tecrübesinin de bir boyutuna işaret etmektedir; zira diğer bağlamlarda olduğu gibi kampüste de olumlu duygular ve doyum akış deneyiminin yansıması sayılabilir (bkz. Ilies ve ark., 2017; Lynch ve Troy, 2021). Bu araştırmayla, kampüs bağlamında akış deneyimi ülkemizde bildiğimiz kadarıyla ilk kez incelenmiştir.

Topluluk duygusundaki farklılaşmaya benzer şekilde, akış deneyiminde de sınıf düzeyine bağlı bir değişim söz konusudur. Son sınıfa geçen öğrencilerin akış deneyimi puanları, ikinci ve üçüncü sınıfa geçenlerden daha düşüktür. Bu durumu en iyi açıklayan faktör uzaktan eğitimin yarattığı etki gibi görünmektedir; zira bir topluluğa dahil olduğunu hissetmek ve bu toplulukla sosyal aktivitelerin içinde olmak akış deneyimiyle pozitif ilişkiye sahiptir (Peng ve ark., 2021). Son sınıfa geçen

öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde uzun süre kampüs dışında olmalarının, topluluk duygusunu olduğu gibi akış deneyimini de olumsuz etkilediği söylenebilir. Öte yandan kampüsten kısa süreli uzak olmanın ise bu yönde bir etkisi yoktur; Manisa, İzmir veya kampüste ikamet etmek akış deneyimini değiştirmemektedir. Dolayısıyla kampüs gibi bir yerde bulunurken deneyimlenen akış, fiziksel olarak orada daha fazla bulunmaktan çok söz konusu yere ve topluluğa yüklenen anlam ve bağlılıkla ilişkili olabilir. Yer duygusu ile akış arasında pozitif ilişki saptayan çalışmalar (örn., Bonaiuto ve ark., 2016; Tao ve ark. 2022) ve bizim çalışmamızda elde edilen anlamlı korelasyon bu savı güçlendirmektedir.

Topluluk duygusunun araştırmadaki diğer değişkenlerle ilişkisini regresyon modeli içerisinde test ettiğimizde, en güçlü ilişkinin sırasıyla yer kimliği, yere bağlılık ve akış deneyimi ile ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Topluluk duygusu konusunda yapılan önceki çalışmalarda da benzer bağlantılar gösterilmiştir (örn., Joo ve ark., 2015; Pretty ve ark., 2003; Zhou ve Xu, 2022). Bu bulgudan hareketle, aynı üniversitenin mensubu olan öğrencilerin güçlü bir topluluk duygusu hissetmelerinin belirleyicisi olarak kampüsle kurdukları ilişkiye dikkat çekmek yerinde olacaktır. Son tahlilde, öğrencilerin kampüse bağımlı hissetmelerinin değil (yere bağımlılık modelde anlamlı bir etkiye sahip değildir), kampüs içindeki bireysel ve sosyal tecrübelerinin duygusal açıdan sağladığı tatminin ve kampüsü nasıl anlamlandırdıklarının, üniversite topluluğuna aidiyeti ve üniversite kimliğini şekillendirdiği ifade edilebilir.

Belli açılardan Türkiye'ye özgü bir etken olarak üniversite tercih sıralamasının ölçtüğümüz yapılarla ilişkili olmasını bekliyorduk; fakat analizler bu beklentimizi doğrulamadı. MCBÜ'yü ilk, orta veya son sıralarda tercih etmiş olmanın; topluluk duygusunda, akış deneyiminde, üniversiteye ve bölüme aidiyette bir farklılık yaratmadığı görüldü. Dolayısıyla -en azından MCBÜ için- topluluk duygusu ve aidiyet hissinin, üniversite öğrenimi başlamadan önceki değişkenler yoluyla şekillenen bir yöne sahip olmadığı söylenebilir. Öte yandan cinsiyetin topluluk duygusu ve MCBÜ öğrencisi olmaya verilen değer üzerinde etkisi ortaya çıkmıştır. Bu etkiyi açıklayabilecek bulgulara sahip çalışmalara ilgili literatürde rastlanmamakta, daha çok cinsiyet farkının bulunmadığı çalışmalar göze çarpmaktadır (örn., Cope ve ark. 2021). İlerleyen çalışmalarda cinsiyetle ilgili olabilecek aracı değişkenler dahil edilerek bu etki daha yakından test edilebilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı bize göre örneklem büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Veri toplama süreci her ne kadar

çevrimiçi araçlarla yürütülmüşse de yaz dönemi olması sebebiyle ulaştığımız öğrencilerin önemli bir kısmı çalışmaya katılmamıştır. Bu yüzden az sayıdaki öğrenciyle veri toplama aşaması sonlandırılmış, bu nedenle daha ileri seviye analizler (yapısal eşitlik modellemesi, vb.) gerçekleştirme imkânı bulunamamıştır.

Örneklem büyüklüğüyle bağlantılı olarak, öğrencilerin farklı fakültelere göre dengeli dağılması da sağlanamamıştır. Bizim verimizde Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri sayısal ağırlığa sahiptir; ancak aynı kampüs içerisinde bulunan farklı fakültelerden öğrencilerin topluluk duygusu ve kampüs deneyimleri belli açılardan (bina ve çevresinin özellikleri, fakülte yönetiminin öğrencilere yaklaşımı, vb. etkenler yoluyla) değişim gösterebilir. Bu yüzden, araştırmamızın bulgularının çıkarımları açısından bu noktanın dikkate alınması gerektiği aşikardır.

Yaptığımız analizler için her ne kadar bir engel teşkil etmese de bizim örneklemimizde, topluluk duygusu ölçeği ve yer duygusu ölçeğinin yer kimliği alt boyutu (iç tutarlılık katsayıları .70'in altında kaldığından) istediğimiz kadar iyi çalışmadı. Bu durum ölçek maddelerinin çevirisinden ya da bazı maddelerin bizim kültürümüzle uyumsuzluğundan kaynaklanmış olabilir. Bu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan faktör analizi gibi ölçek yapısının daha ayrıntılı test edilebileceği ve maddelerle ilgili daha net karar vermeyi sağlayan analizler yapılmamıştır; fakat bu ölçekler için Türkçeye uyarlama çalışmalarının gerekli olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bu araştırmada, MCBÜ Şehit Prof. Dr. İlhan Varank kampüsünde öğrenim gören öğrencilerin topluluk duygusu ve kampüs deneyimleriyle ilişkili olan bazı faktörler ortaya koyulmuştur. Türkiye'deki üniversite öğrencileriyle bu konuda yapılan az sayıdaki çalışmadan biri olması nedeniyle, çalışmamızın ilgili literatüre özgün bir katkı sunduğu düşünülmektedir. Bunun yanında araştırmamızın, yükseköğretim politikalarının şekillenmesinde ve üniversite yönetimlerinin gelecek planlarında dikkate alınmasında fayda gördüğümüz çıktıları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en çok, üniversite topluluk duygusunun güçlenmesi adına kampüslerin fiziksel koşullarının ve sosyal olanaklarının geliştirilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.

Tablo 1. Sınıf, bölüm, ikamet, çalışma ve aile gelir durumuna dair frekans verileri

Sınıf		Bölüm	
2. Sınıf	97	Bilgisayar Mühendisliği	3
3. Sınıf	59	Biyomühendislik	1
4. Sınıf	48	Coğrafya	9
		Endüstri Mühendisliği	5
		Felsefe	6
İkamet yeri		İngiliz Dili ve Edebiyatı	53
Manisa	65	İngilizce Mütercim ve	8
İzmir	57	Tercümanlık	
Kampüs	79	İnşaat Mühendisliği	1
Diğer	3	Kimya	2
		Makine Mühendisliği	2
Çalışma durumu		Maliye	1
Tam zamanlı	12	Mimarlık	7
Yarı zamanlı	34	Psikoloji	25
Çalışmıyor	158	Sanat Tarihi	8
		Sosyoloji	24
		Tarih	6
Aile gelir durumu		Türk Dili ve Edebiyatı	42
Düşük	44	Uluslararası Ticaret	1
Orta	136		
Yüksek	24		

Tablo 2. Ölçeklerden ve diğer sorulardan alınan puanların ortalama ve standart sapmaları

	Ortalama	Standart Sapma
Topluluk Duygusu	3,01	.6
Yer Kimliği	2.43	.87
Yere Bağlılık	3.02	1.11
Yere Bağımlılık	2.08	.93
Akış Deneyimi	3.12	.87
Üniversiteye Aidiyet	3.06	.96
Bölüme Aidiyet	3.93	1.03
MCBÜ Öğrenciliğine Verilen Değer	3.18	1.02

Tablo 3. Ölçekler arasındaki Pearson korelasyon değerleri*

	Topluluk duygusu	Yer kimliği	Yere bağlılık	Yere bağımlılık	Akış deneyimi
Topluluk duygusu	1	.59	.57	.46	.53
Yer kimliği		1	.59	.53	.54
Yere bağlılık			1	.63	.62
Yere bağımlılık				1	.43
Akış deneyimi					1

*Tüm değerler için $p < .001$

Tablo 4. *Topluluk duygusuna ilişkin regresyon analizi sonuçları*

Model 3 (R = .66, R ² = .44, $\Delta R^2 = .43$)	β	t
Yer kimliği	.33	4.87*
Yere bağlılık	.26	3.51**
Akış deneyimi	.19	2.71***

N = 204. * $p < .001$, ** $p = .001$, *** $p < .01$

KAYNAKÇA

- Akgül Yalçın, E., & Yılmaz, O. (2020). Investigation the relationship between sense of place and landscape values on campuses. *International Refereed Journal of Design and Architecture*, 20. <https://doi.org/10.17365/tmd.2020.20.2>
- Baylan, E. (2019). Cultural landscape and place attachment: Case of Van city (Turkey). *Yuzuncu Yil University Journal of Agricultural Sciences*, 29(1), 10-23. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.422054>
- Bishop, P. D., Chertok, F., & Jason, L. A. (1997). Measuring sense of community: Beyond local boundaries. *Journal of Primary Prevention*, 18(2), 193-212.
- Bohus, S., Woods, R.H. Jr., & Chan, K.C. (2005). Psychological sense of community among students on religious collegiate campuses in the Christian evangelical tradition. *Christ High Educ*, 4, 19-40.
- Bonaiuto, M., Mao, Y., Roberts, S., Psalti, A., Ariccio, S., Ganucci Cancellieri, U., & Csikszentmihalyi, M. (2016). Optimal experience and personal growth: Flow and the consolidation of place identity. *Frontiers in Psychology*, 7, 1654.
- Brandenburg, A. M., & Carroll, M. S. (1995). Your place or mine?: The effect of place creation on environmental values and landscape meanings. *Society & Natural Resources*, 8(5), 381-398.
- Clark, S. C. (2002). Employees' sense of community, sense of control, and work/family conflict in Native American organizations. *Journal of Vocational Behavior*, 61, 92-108.
- Cope, M. R., Jackson, J. E., Muirbrook, K. M., Ward, C., Park, P. N., & Smith, G. M. (2021). Sense of community on collegiate campus and graduation expectations: an exploratory study. *SN Social Sciences*, 1(2), 1-19.
- Cope, M. R., Park, P. N., Jackson, J. E., Muirbrook, K. A., Sanders, S. R., Ward, C., & Brown, R. B. (2019). Community as story and the dynamic nature of community: perceptions, place, and narratives about change. *Social Sciences*, 8(2). <https://doi.org/10.3390/socsci8020070>
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience* (Vol. 1990). New York: Harper & Row.
- Csikszentmihalyi, M. (2009). Flow. In S. Lopez (Ed.), *The Encyclopedia of Positive Psychology* (pp. 394-400). Chichester: Blackwell Publishing Ltd.
- Csikszentmihalyi, M., Abuhamdeh, S., & Nakamura, J. (2005). Flow. In A. J. Elliot & C. S. Dweck (Eds.), *Handbook of competence and*

- motivation* (pp. 598–608). Guilford Publications.
- Derrico, C. M., Tharp, J. L., & Schreiner, L. A. (2015). Called to make a difference: the experiences of students who thrive on faith-based campuses. *Christ High Educ, 14*, 298–321.
- Dawson, S. (2006). A study of the relationship between student communication interaction and sense of community. *The Internet and Higher Education, 9*(3), 153-162.
- Freeman T. M., Anderman L. H., & Jensen J. M. (2007). Sense of belonging in college freshmen at the classroom and campus levels. *J Exp Educ, 75*, 203–220.
- Hefferon, K., & Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications*. UK: McGraw-Hill Education.
- Hill, J. L. (1996). Psychological sense of community: Suggestions for future research. *Journal of Community Psychology, 24*(4), 431–438. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1520-6629\(199610\)24:4<431::aid-jcop10>3.0.co;2-t](https://doi.org/10.1002/(sici)1520-6629(199610)24:4<431::aid-jcop10>3.0.co;2-t)
- Ilies, R., Wagner, D., Wilson, K., Ceja, L., Johnson, M., DeRue, S., & Ilgen, D. (2017). Flow at work and basic psychological needs: Effects on well-being. *Applied Psychology, 66*(1), 3-24.
- Joo, Y. J., Kim, Y. J., Jung, Y. J., Lim, E., & Lee, K. (2015, July). What does contribute to successful integration of social media in higher education? *Proceedings of International Academic Conferences* (No. 2604408). International Institute of Social and Economic Sciences.
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of Environmental Psychology, 21*(3), 233-248.
- Liu, T., & Csikszentmihalyi, M. (2020). Flow among introverts and extraverts in solitary and social activities. *Personality and Individual Differences, 167*, 110197.
- Lynch, J. M., & Troy, A. S. (2021). The role of nonduality in the relationship between flow states and well-being. *Mindfulness, 12*(7), 1639-1652.
- Mao, Y., Roberts, S., Pagliaro, S., Csikszentmihalyi, M., & Bonaiuto, M. (2016). Optimal experience and optimal identity: A multinational study of the associations between flow and social identity. *Frontiers in Psychology, 7*, 67.
- Masterson, V. A., Stedman, R. C., Enqvist, J., Tengö, M., Giusti, M., Wahl, D., & Svedin, U. (2017). The contribution of sense of place to social-ecological systems research: A review and research agenda. *Ecology and Society, 22*(1). <https://doi.org/10.5751/ES-08872->

220149

- Masterson, V. A., Stedman, R. C., Enqvist, J., Tengö, M., Giusti, M., Wahl, D., & Svedin, U. (2017). The contribution of sense of place to social-ecological systems research: a review and research agenda. *Ecology and Society, 22*(1).
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology, 14*(1), 6–23. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(198601\)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/1520-6629(198601)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I)
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology, 14*(1), 6–23. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(198601\)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/1520-6629(198601)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I)
- Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2014). The Concept of Flow. In *Flow and the foundations of Positive Psychology* (pp. 239-263). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9088-8_16
- Obst, P., Smith, S. G., & Zinkiewicz, L. (2002). An exploration of sense of community, Part 3: Dimensions and predictors of psychological sense of community in geographical communities. *Journal of Community Psychology, 30*, 119-133
- Oh, K., & Lee, K. P. (2005). A Review of Frameworks for Online Community Design-with Emphasis on Developing Online Community Construct. In *International Design Congress 2005*. International Design Congress.
- Perkins, D. D., & Long, D. A. (2002). Neighborhood sense of community and social capital: A multi-level analysis. In A. T. Fisher, C. C. Sonn, & B. J. Bishop (Eds.), *Psychological sense of community: Research, applications, and implications* (pp. 291–318). Kluwer Academic/Plenum Publishers. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0719-2_15
- Perkins, D. D., Florin, P., Rich, R. C., Wandersman, A., & Chavis, D. M. (1990). Participation and the social and physical environment of residential blocks: Crime and community context. *American Journal of Community Psychology, 18*(1), 83–115. <https://doi.org/10.1007/BF00922690>
- Peng, C., Yuan, G., Mao, Y., Wang, X., Ma, J., & Bonaiuto, M. (2021). Expanding social, psychological, and physical indicators of urbanites' life satisfaction toward residential community: A structural equation modeling analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health, 18*(4). <https://dx.doi.org/10.3390/ijerph18010004>

- Pittman, L. D., & Richmond, A. (2008). University belonging, friendship quality, and psychological adjustment during the transition to college. *J Exp Educ*, 76, 343–362.
- Pretty, G. M., Conroy, C., Dugay, J., Fowler, K., & Williams, D. (1996). Sense of community and its relevance to adolescents of all ages. *Journal of Community Psychology*, 24(4), 365-379.
- Pretty, G. H., Chipuer, H. M., & Bramston, P. (2003). Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 273–287. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(02\)00079-8](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00079-8)
- Prezza, M., & Constantini, S. (1998). Sense of community and life satisfaction: Investigation in three different contexts. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 8, 181-194.
- Rovai, A. P., & Baker, J. D. (2004). Sense of community: A comparison of students attending Christian and secular universities in traditional and distance education programs. *Christ Scholar Rev*, 33(4), 471–489.
- Sahoo, F. M., & Sahu, R. (2009). The role of flow experience in human happiness. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35(spec iss), 40–47.
- Sarason, S. B. (1974). *The psychological sense of community: Prospects for a community psychology*. Jossey-Bass.
- Stedman, R. C. (2003). Is it really just a social construction?: The contribution of the physical environment to sense of place. *Society & Natural Resources*, 16(8), 671-685
- Tao, H., Zhou, Q., Tian, D., & Zhu, L. (2022). The effect of leisure involvement on place attachment: flow experience as mediating role. *Land*, 11(2), 151.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Waterman, A. S. (1984). Identity formation: discovery or creation? *Journal of Early Adolescent*, 4, 329–341. doi: 10.1177/0272431684044004
- Waterman, A. S., Schwartz, S. J., & Conti, R. (2008). The implications of two conceptions of happiness (hedonic enjoyment and eudaimonia) for the understanding of intrinsic motivation. *Journal of Happiness Studies*, 9(1), 41-79.

Zhou, T., & Xu, X. (2022). The effect of sense of community on users' continuance of online music communities. *International Journal of Information Systems in the Service Sector (IJISSS)*, 14(1), 1-14.

MANİSA İLİNE AİT BELLEK İZLERİ

Gün PAKYÜREK*

Giriş

Bellek bilginin kodlanması, depolanması ve geri getirilmesi işlevlerini yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Terry, 2017). Bellek hakkında yapılan çalışmalarda genel kabul görmüş olan belleğin bütüncül bir yapısının olmayıp farklı türleri olduğudur (Tulving, 1985). Tulving'in yaptığı çalışmada 256 farklı adda bellek türünün bulunduğu gösterilmiştir (Tulving, 2007). Zaman içinde kısa-uzun süreli, geriye-ileriye, açık-örtük, olaysal-anlamsal-işlemsel, çalışma belleği, toplumsal bellek gibi çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu bellek türlerinden toplumsal bellek sosyal bağlamlarda ve kültürlerde yeniden şekillendirilme özelliği ile sosyal kimlik üzerinde önemli rolü olan sosyoloji ve tarih gibi alanlarda da çalışılmaktadır (Mutlutürk, 2020). Toplumsal bellek çalışmalarında sosyal bağlamlarda, medya ve diğer ortamlarda bir toplumsal olay hakkında bilginin içerik ve miktar olarak nasıl değiştiği incelenmektedir. Bir diğer bellek türü ise mekan ve şehre ait anılar için kullanılan kent belleğidir. Kente dair algıların bellekte bıraktığı iz verilen addır. Bu bağlamda Gestalt psikolojisinde çokça vurgulanan bellek izi tabiri bu çalışmada kullanılmıştır. Gestalt psikolojisi her ne kadar algı ile ilgili konusu olsa da ülkemizde çok da vurgulanmamış olan bellek izine dair bir alanyazını bulunmaktadır (Mungan, 2021). Bellek izi, yaşanan çevresel etkinlikler sonucunda o olaya, duruma veya mekana dair zihnimize kalanlara verilen addır (Koffka, 1936). Goldmeier (1982) bellek izinin dinamik bir yapısı olup zamanla değişebileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada kentlere yönelik bellek izleri de dinamik bir yapıdadır ve zaman içinde dönüşebilmektedir. Manisa tarihsel süreçte coğrafi konumu ve farklı toplulukların yaşam merkezi haline gelmesiyle bellek izlerinin zaman içinde farklılaştığı düşünülmektedir.

Politika üreten kurumlar toplumsal bellekteki simgeleri, tarihi olayları, mekan isimlerini etkileyebilmektedir. Yaşanan il veya yerle ilgili yapılan çalışmalardan ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Gustafson

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, e-posta: gun.pakyurek@adu.edu.tr

(2001)'in çalışmasında yaşadıkları yerin ne anlam ifade ettiği ve bağlılık düzeyleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Yaşanan yerle benlik arasında bağlantı bulunmuştur. Aynı zamanda yaşanan yerdeki diğer insanlarla bağlantılı cevaplar verilmiştir. Son olarak yaşanan yer ve çevre ilişkisi kurularak yanıtlar verilmiştir. Bu çalışmada da sorular hazırlanırken bu üç değişkene dikkat edilmiştir.

Bireyler benliklerini oluştururken yaşadıkları çevreden bağımsız olmayıp o çevreden beslenirler. Yaşanan yere ait aidiyet, cinsiyet, etnik köken, dini inanç ve politik görüş gibi benliğin bir parçası olabilmektedir (akt. Lalli, 1992). Bir şehre ait aidiyetin de uzun yıllar boyunca değişmez olma özelliği ile tarihi yerlere olduğu vurgulanmaktadır (akt. Lalli, 1992).

Manisa ili coğrafi konumu, tarihi, tarımı, ekonomisi kültürü ve en önemlisi sanayi şehri olması bakımından kritik bir öneme sahiptir. Manisa'ya ait yaşam doyumu, kentsel doyum ve kente bağlılık çalışmasında yaşam doyumu ve kentsel doyum arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Solak ve ark., 2018). Aynı zamanda kentsel doyum da kente bağlılıkla ilişkili bulunmuştur. İzmir, Konya, Adana ve Kocaeli gibi şehirlerin kent belleği gibi çalışmaları olmasına rağmen Manisa iline dair kent belleği çalışması bulunmamaktadır (Mehmetoğlu, 2017; Otman, 2021; Tefek, 2020; Yılmaz, 2019). Bu bağlamda bu çalışmada Manisa'ya ait bellek izleri tespit edilmesi amaçlanmıştır. Manisa'ya ait bellek izleri Manisalı olup olmamaya, yaşa ve cinsiyete göre farklılaşabileceği düşünülmektedir. Böylece Manisa'ya dair politika üreten kurumlar için yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bellek izlerinin zaman içinde değişebileceği düşünüldüğünde hatırlanmayan yerlerin, tarihi kişiliklerin ve müzelerin tanıtımı yapılarak sonraki zamanlarda daha çok hatırlanması sağlanabilir. Bu sebeplerle bu çalışmada Manisa ili denince hatırlananlar çalışılmıştır. Manisa iline ait bellek izlerinin betimsel olarak sunulması hedeflenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel analiz kullanılmıştır. Bu analiz yönteminin en önemli avantajı alanyazında ölçüm aracıyla değerlendirilme yapılmasının tercih edilmediği durumlarda kullanışlı oluşudur. Genellikle ilgili konuda az miktarda çalışmanın bulunduğu ya da konuya ilişkin algıların ve olayların, doğal ortamda gerçekçi bir biçimde ve derinlemesine ortaya konmasına yönelik kullanım esnekliği sağlamaktadır. Bu yöntem, ilgilenilen konuda ayrıntılı bilgi toplamaya ve nicel araştırmalara yön vermeye yardımcı olacak hipotezler kurulmasına ve geliştirilen teorilerin doğru olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olur. Özetle, belirli bir teoriden ya da epistemolojiden bağımsızdır (Braun ve Clarke, 2006). Bu doğrultuda araştırmacılar tarafından tematik

analizin araştırma sorusunun incelenmesinde en uygun yöntem olduğuna karar verilmiştir.

Katılımcılar

Çalışmamızda 89 kadın (Ort=32.87, SS=10.38), 61 erkek (Ort=30.57, SS=11.24) olmak üzere 150 katılımcı yer almaktadır. Bu katılımcılardan 61 erkekten 18'i (%29,5) 17-25 yaş aralığında, 43'ü (%70,5) 25-71 yaş aralığında; 89 kadın katılımcıdan 29'u (%32,6) 17-25 yaş aralığında, 60'ı (%60,4) ise 26-66 yaş aralığındadır.

Tüm katılımcılar arasından 52'si Manisa Doğumludur (% 34.67). Diğer katılımcılar arasından 17'si İzmir, 10'u Balıkesir, 8'i Antalya, 5'i İstanbul ve Aydın, Eskişehir, Adana, Hatay, Maraş, Adıyaman, Diyarbakır, Kırşehir gibi 18 farklı ilden katılımcı yer almıştır (sıklığı 4 ve altında olan).

Katılımcılardan 62'si Manisa ilinde ikamet etmektedir (% 41.33). Diğer katılımcılar arasından 15'i Aydın, 16'sı İzmir, 9'u Balıkesir olmak üzere, Antalya, Konya, İstanbul, Hatay, Uşak, Burdur, Eskişehir, Muğla, Ankara gibi 14 farklı ilden daha katılımcı yer almıştır (sıklığı 4 ve altında olan).

Katılımcıların 3 yıldan fazla ikamet ettikleri şehirler arasında sıklıkla Manisa ilk sırada olup (64), sırasıyla İzmir (34), Aydın (26), İstanbul (22), Ankara (16), Balıkesir (11), Antalya (10) başta olmak üzere, Adana, Konya, Hatay, Burdur, Adıyaman, Sakarya, Kocaeli, Diyarbakır, gibi 21 farklı ilden daha katılımcı yer almıştır (sıklığı 4 ve altında olan).

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi

formunda doğduğu şehir, en az 3 yıl ikamet ettiği şehirler, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek ve çalışma durumu, katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sorulara yer verilmiştir.

Bellek Anketi: Bellek anketi araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Anketin amacı Manisa iline dair hatırlanan olay, durum ve olgulardan oluşmaktadır. Manisa denince ilk akla gelen 4 şey, yemek ismi, tarihi olay, ünlü isim, olumlu şey, olumsuz şey ve başarı-afet gibi toplumsal olaylar sorulmuştur.

İşlem

Araştırmanın katılımcıları Manisa'da ve Manisa dışında yaşayan kişiler arasından kolay ulaşılabilen örneklem yoluyla seçilmiştir. Katılımcılar araştırmaya *Google Forms* aracılığıyla katılmıştır. Katılımın

gönüllülük esasına dayandığı, isim belirtmemeleri, istedikleri herhangi bir soruyu cevaplandırmayabilecekleri, araştırmadan elde edilen verilerin gizli tutulacağı ve araştırma dışında başka bir amaçla kullanılmayacağı bilgileri verilmiş olup onay kutucuğunu işaretledikten sonra bilgi formu aşamasına geçmişlerdir. Bilgi formu doldurulduktan sonra son olarak bellek anketindeki sorular cevaplanarak araştırma tamamlanmıştır. Bir katılımcının anketi tamamlaması ortalama olarak 10-15 dakika arasında sürmüştür.

Bulgular

Bulgular MAXQDA programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırma sorularına verilen yanıtların sıklığı incelenmiştir. Her soruya ilişkin tablolar oluşturulup farklılıklar belirlenmiştir. İlk olarak Manisalı olup olmamaya göre hatırlanan olay, durum ve olgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Manisalı olup olmamaya göre*	Toplumsal olay	Başarı	Afet	Olumlu özellik	Olumsuz özellik
Manisa Doğumlu	Deprem, Soma Faciası, orman yangını, Mesir etkinliği, Manisa spor maçları	Manisa Sporun lig yükselmesi, Manisa sporun yendiği maçlar, Ayşe Begüm Onbaşı'nın madalya kazanması	Deprem, Soma maden olayları, orman yangını	Konumu (İzmir’e yakınlık), ulaşım kolaylığı, doğal zenginlikleri, sakinliği, aile ve arkadaş çevresinin burada yaşaması	Hava/iklim koşulları (aşırı sıcaklık), sosyal aktivite azlığı, kabalık, göç alması, plansız şehirleşme, trafik,
Manisa dışından	Soma Faciası, Mesir Macunu, deprem, Şehzadelerin yetişmesi	Sabuncubeli geçidi yapılması, Manisa Sporun başarıları, Şehzadelerin yetişmesi	Soma Faciası, deprem, trafik kazaları	İzmir’e yakınlığı, doğal ve kültürel değerleri, Üzüm bahçeleri, iş imkanları, sakinlik, küçük şehir rahatlığı (trafik vs.)	Tutuculuk, maden kazaları, sosyal aktivite kısıtlılığı, Hava ve iklim koşulları (aşırı sıcaklık/soğukluk),

*Sıklık değerleri en siktan daha aza göre sıralanmış, en az 8 kez tekrar edilen ifadelere yer verilmiştir.

En az 3 yıl Manisa’da ikamet etmiş ve etmemiş katılımcıların karşılaştırılması Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Manisa’da ikamet etmeye göre	Toplumsal olay:	Başarı	Afet	Olumlu özellik	Olumsuz özellik
Manisa da ikamet eden	Deprem, Soma madeni olayı, Manisa’nın kurtuluşu, sanayisi, toprak verimliliği	Manisa’nın kurtuluşu, sanayisi, verimli topraklar	Deprem, Soma madeni olayı, yangınlar	Başka şehirlere ulaşım kolaylığı, sanayisi, verimli topraklar	Hava sıcaklığı, park yeri sorunu, sosyal hayatın azlığı, göç alması, insan kalabalığı ve dedikodular
Manisa Dışında ikamet eden	Soma, depremler, mesir macunu etkinliği, tarihi olaylar (ayaklanma, şehzadeler, isyanlar), manisa spor	Sabuncu beli geçidinin yapılması, manisa spor, mesir macunu	Soma maden faciası, depremler,	İzmir’e yakın, üzüm bağları, yemekleri, sakin küçük şehir,	Maden kazaları, tutuculuk, polisiye olaylar, gelişmemiş olması,

*Sıklık değerleri en siktan daha aza göre sıralanmış, en az 5 kez tekrar edilen ifadelere yer verilmiştir.

Üniversite örnekleme ile 26 yaş ve üzeri katılımcıların hatırladıkları arasındaki farklılar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3.

Yaşa göre bellek özellikleri	Toplumsal olay	Başarı	Afet	Olumlu özellik	Olumsuz özellik
17-25 yaş	Soma Faciası, deprem, mesir macunu ve tarihi olaylar (Osmanlı dönemi)	Tünel yapılması	Soma Faciası, deprem	İzmir'e yakınlık, pekmez, üzüm bağları, yeşillik, doğa, Spil dağındaki etkinlikler, verimli topraklar,	Tutuculuk, hava sıcaklığı, sosyal alan eksikliği, göç alması
26+	Deprem, Soma Faciası, Mesir macunu şenlikleri, Manisa spora dair başarılar, trafik kazaları ve yangın olayları,	Manisa Sporun başarıları	Deprem, Soma Faciası, yangınlar	İzmir'e yakınlık, spil dağı ve doğal güzellikler, sakin huzurlu şehir, iş olanakları, parkları, toprak verimliliği, yaşam kolaylığı	Sıcaklık, kaba insanlar, göç alması, depremler, şehir plansızlığı

*Sıklık değerleri en siktan daha aza göre sıralanmış, en az 10 kez tekrar edilen ifadelere yer verilmiştir.

Cinsiyete göre katılımcıların karşılaştırılması Tablo 4'te sunulmuştur.

Buna göre ilk akla tarihi olaylar sırasıyla Manisa'nın kurtuluşu, Soma Maden Kazası, Ağlayan Kaya ve Şehzadeler Sancağıdır.

Tartışma

Bu araştırmada nitel analizle Manisa iline ait bellek izleri betimlenmiştir. İlk olarak Manisalı olup olmama durumuna göre hatırlananlar arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Tablo 1'de sunulan bulgulara göre Manisa'da yaşayanlar en çok depremi hatırlarken, Manisa dışındakiler Soma faciasını hatırlamaktadır. Bunun nedeni depremin İzmir ile özdeşleşmiş olması olabilir. Ayrıca Manisalı olanlar yangını hatırlarken Manisa dışında olanlar yangını hatırlamamaktadır. Ayrıca Manisalıları 'soma olayları' diye anarken, Manisa dışındakiler soma faciası diye belirtmektedir. Manisalıları olumsuz olarak iklim koşullarını ön planda deneyimlerken, Manisalı olmayanlar burayı bir geçiş yeri gibi görüyor ve daha çok 'İzmir ile kıyaslayarak' tutucu bulduklarını dile getiriyor. Ancak hem Manisalı olanlar hem de Manisa dışından olanlar için İzmir'e yakınlığı önemli bir avantajken; Manisalı olmayanlara göre bu durumda Sabuncubeli Geçidi'nin yapılması şehre bu avantajı sonradan sağlamış gibi görünüyor. Ayrıca öncelikle Ege ardından Marmara Bölgesinde yaşayanlar Manisa'nın İzmir'e bu düzeyde bir yakınlığı olduğunu kavramışken, özellikle İç Anadolu ve Akdeniz bölgesindeki illerde yaşayanlar İzmir'e yakınlığının bu düzeyde farkında olmadığı görülmüştür.

Bulgular bellek alanyazını bakımından incelendiğinde flaş olayların duygusal uyarılmışlığı yüksek olmasından dolayı daha iyi hatırlanması beklenmektedir (Conway, 2013). Öte yandan yakın zamanda gerçekleşen olayların daha iyi hatırlanacağı da öngörülmektedir (Ece, 2018). Bu çalışmada duygusal uyarılmışlığı

yüksek olan deprem, maden kazası gibi olaylar ile yakın tarihte gerçekleşmiş olaylar daha fazla hatırlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında bellek alanyazınıyla da bulgular uyumlu gözükmektedir.

Tablo 2’de Manisa’da ikamet edenler ve etmeyenleri karşılaştırıldığı bulgulara bakıldığında Manisa’da ikamet etmeyenler sanayisinin bu kadar gelişmiş olduğunun vurgulamazken, ikamet edenlerin ise en büyük sorunlarının başında göç olduğu bulunmuştur. Manisa’da ikamet edenler Manisa’nın kurtuluşu şenliklerinden haberdarken, Manisa dışındakiler bunu mesir macununa özel yapılmış bir şenlik gibi görmektedir.

Tablo 3’te üniversite örnekleme ve 26 yaş ve üzeri grubun karşılaştırılması sonucunda gençlerin daha çok Soma olaylarını hatırlarken, 26 yaş üstü olanlar öncelikli olarak depremi hatırlamıştır. Tutuculuk gençler için önemli bir sorunken, 26 yaş ve üstü grup daha çok iklim koşullarından şikayetçi olmuştur. 18-25 yaş aralığındaki katılımcılar Manisa’daki etkinliklerin daha fazla olmasını gerektiğini vurgulamıştır.

Tablo 4’te cinsiyete göre veriler incelendiğinde kadınlar daha çok tutuculuk ve sosyal ortamdan rahatsızken, erkekler iklim, trafik ve kalabalıktan rahatsız olduklarını belirtmiştir. İzmir’e yakınlık her iki cinsiyet için de ön planda iken başarılar bakımından erkekler futbol takımıyla övünmektedir.

Sonuç

Manisa iline ait bellek izleri doğulan ve yaşanan şehir, cinsiyet ve yaş bakımından farklılaşmaktadır. Bu çalışma ile farklı yaş gruplarının, cinsiyetlerin ve farklı bölgelerde doğan ve yaşayan bellek izleri betimlenmiştir. Bellek izlerinin dinamik bir yapı olması sebebiyle çeşitli politikalar üretilerek Manisa’ya ait belleği dolayısıyla düşünceleri ve algıları değiştirmek mümkün gözükmektedir.

Gençlerin Manisa’yı tutucu olarak betimlemesi bir sorun olarak yorumlanabilir. Bu durum öğrenci dostu şehirler araştırmasında Manisa’yı bir kategori aşağıya düşüren nedenlerden biri olabilir (Karadağ ve Yücel, 2022). Bu doğrultuda gençlere yönelik etkinliklerin tanıtımını ve miktarını artırarak gençlerin memnuniyeti artırmak Manisa’ya ait düşünceleri değiştirip bu şehirde öğrenci olma isteğini de artırabilir.

Manisa bir sanayi olması sebebiyle iş imkanları fazla olup iş bulma sorunu görece daha az bulunmaktadır. Ancak yapılan Manisa denince ilk akla gelenler arasında sanayi ve firmalar bulunmamaktadır. Bu noktada politika üreten kurumlar şehrin iş imkanları vurgulayıp sosyal medyada daha etkin bulunursa şehrin doğru tanıtımı mümkün olabilir.

Çalışmanın ilginç yanlarından biri katılımcıların hiçbirinin Manisa'ya ait bazı önemli yerleri ve tarihi kişiliklerin hatırlamamasıdır. Kula Peri Bacaları, antik kentler, müzeler ve parklar gibi yerler ilk akla gelenler arasında bulunmamaktadır. Şehirleri özgün kılan, ilgi çekici hale getiren ve turizmi de etkileyen bu yerlerin tanıtımı Manisa'ya bakış açısını değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu tanıtımlar daha görünür ve çeşitli noktalarda olduğunda belleğin dinamik yapısı sayesinde gelecekte bu yerlerin bellekte daha fazla kalmasını sağlayıp şehirle özdeşleşmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Thematic analysis revised. *Qualitative Research. Psychology*, 3(2), 77-101.
- Conway, M. (2013). Flashbulb memories. Psychology Press.
- Ece, B. (2018). Otobiyografik bellek ve psikopatoloji. S. Gülgöz, B. Ece ve S. Öner (Ed.), *Hayatı hatırlamak: Otobiyografik belleğe bilimsel yaklaşımlar içinde* (s. 165-184). Koç University Press.
- Karadağ, E. & Yücel, C. (2022) . *Öğrenci dostu üniversite şehirleri araştırması: 2022*. Üniar Yayınları.
- Lalli, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of environmental psychology*, 12(4), 285-303.
- Goldmeier, E. (1982). *The Memory Trace: Its Formation and its Fate*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Gustafson, P. (2001). Roots and routes: Exploring the relationship between place attachment and mobility. *Environment and behavior*, 33(5), 667-686.
- Koffka, K. (1936). Principles of Gestalt Psychology. London: Kegan Paul.
- Mehmetoğlu, E. (2017). İzmir Kent Belleği. TC Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Mungan, E. (2021). Geşalt Kuramı'nın Az Bilinen Çalışmaları: Bellek. *Nesne-Psikoloji Dergisi*, 9(19), 147-175.
- Mutlutürk, A. (2020). Role of Social Interaction in Collective Memory from the Perspective of Cognitive Psychology. *Studies in Psychology*, 40(2), 285-316.
- Otman, V. (2021). Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Mirası Alanlarının Kent Belleğine Etkisi: Kocaeli- İzmit Seka Park Örneği. T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Solak, Ç. Akman-Direkçi, E. & Acet, P. (2018). Manisa'da Yaşam Doyumu, Kentsel Doyum ve Kente Bağlılık. *Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu*, 3, 1777-1793.
- Tefek, G. T. (2020). Kentsel bellek bileşenleri üzerine hermeneutik okuma: Adana Atatürk

- Caddesi örneği (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Terry, W. S. (2017). *Learning and memory: Basic principles, processes, and procedures*.
Routledge.
- Tulving, E. (2007). Are there 256 different kinds of memory. The foundations of remembering: Essays in honor of Henry L. Roediger, 3, 39-52.
- Tulving, E. (1985). How many memory systems are there?. *American psychologist*, 40(4), 385.
- Yılmaz, Ö. (2019). Kent belleği olgusunun Konya kenti örneğinde incelenmesi (Master's thesis, Konya Teknik Üniversitesi).